

โสฬสปัญญาหา

โสฬสปัญญา

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ

ในมหาอุดมมงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชา
วันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มหาราชชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๙ แห่งพระมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ ในขณะที่ทรงมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๘ ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยดี ตามควรแก่ระบอบการปกครองกาลสมัย และภาวะการณ์ต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่อีกว้างขวางแก่ประเทศชาติศาสนาประชาชนทั้งปวงทั่วประเทศชาติ โดยลำดับตลอดมา

ปรากฏพระบารมีปกแผ่ทั่วไป ยังให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ความอบอุ่นใจ ความรวมใจเป็นสามัคคีเอกภาพ ของคนทั้งชาติ ทำให้อิสรภาพของประเทศชาติดำรงอยู่ด้วยดี มีความเป็นประชาธิปไตย ประกอบด้วยรัฐบาล สภา ศาล เป็นต้น มีศาสนา การปฏิบัติศาสนาตามศรัทธา พร้อมด้วยสมณชีพราหมณ์และวัดทั้งหลาย มีความเป็นไท คนไทย ประเทศชาติไทย ตั้งอยู่ปรากฏเป็นที่รับรองรู้จักของโลก

ประเทศไทยได้มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขปกครองตั้งแต่เบื้องต้นมาจนถึงปัจจุบัน รักษาความเป็นชาติไทย คนไทย ไว้ได้ตลอดมา จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยคนไทยอันสำคัญที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ พระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อประเทศชาติ ประชาชน ตลอดถึงการพระศาสนาและอื่น ๆ จริงจัง ต่อเนื่อง ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า ไม่ทรงย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก อุปสรรคอันตรายทั้งปวง

ได้ทรงศึกษาค้นคว้า ทรงเล็งเห็นการณ์ไกล ทรงพระราชดำริเรื่องราวต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ทรงมีความสำนึกมั่นในการอุทิศพระองค์ให้กับประเทศชาติประชาชน จึงทรงผลิตผลิตผลตลอดมาตั้งแต่ต้น ซึ่งจะทรงวิเคราะห์และทรงหาให้ทรง

ทราบสถานการณ์ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระราชภารกิจ เพื่อจะได้ทรงปฏิบัติให้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี จะไม่ทรงวางมือจนกว่าจะสำเร็จลุล่วงดังพระราชหฤทัย

พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติมีอาทิ

ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจต่าง ๆ ตามทางราชการ

เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศก่อนแล้ว
เสด็จพระราชดำเนินทรงเยือนนานาประเทศทุกทวีปมากกว่า ๒๕ ประเทศ ยังให้เกิด
ความประทับใจและความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศอื่นในโลก

ประทับอยู่กับประชาชน และทรงช่วยประชาชนภายในประเทศไทยตลอดมา
ได้มีพระราชดำริโครงการช่วยราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เกี่ยวแก่การดำรงชีพ
ได้ทรงดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลในส่วนที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ และผู้ทรงวุฒิทั้ง
หลาย ให้เป็นไปตามโครงการพระราชดำริ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมายเป็นประโยชน์
ตามที่ต้องการแก่ประชาชน เป็นต้นว่าเกี่ยวข้องแก่การเกษตรการชลประทานหรือแหล่ง
น้ำ เป็นการทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาให้เกิดความผาสุกสมบูรณแก่ประชาชนทั้งปวง
และเพื่อให้การทรงพัฒนาเป็นไปโดยถูกต้องมีประสิทธิภาพสมบูรณ จึงทรงพระมหา
กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาขึ้นหลายแห่งในทุกภาค
ของประเทศ มีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการ
พิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า กปร.
มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

นอกจากนี้ยังมีโครงการพระราชดำริเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก
เช่นเพื่อการศึกษา เป็นต้น

ในปีหนึ่ง ๆ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับอยู่ด้วยประชาชนในภาค
ต่าง ๆ ของประเทศเป็นส่วนมาก ได้ทรงเข้าถึงประชาชนและท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย
พระองค์เอง จึงทรงทราบข้อมูลต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง และเมื่อได้ทรงโปรดให้ปฏิบัติ
พัฒนาตามโครงการพระราชดำริ แล้วก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจผลที่
ได้ด้วยพระองค์เอง พระราชทานแนะนำเพิ่มเติมแก้ไขติดต่อกันไป งานพัฒนาทุกด้าน
ตามโครงการพระราชดำริจึงได้ผลดีแก่ประชาชนจริง ๆ ตามที่ปรากฏ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา อาทิธรรมเนียมสำหรับพระราชามหากษัตริย์ คือ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร พละ สังคหวัตถุ ที่ตรัสสอนพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน

ในวโรกาสอันเป็นมหามงคลยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ อันนับเป็นมหามงคลสมัยสำคัญยิ่งของชาติและพสกนิกรไทยจึงควรเป็นโอกาสอันดีที่มหามกุฏราชวิทยาลัย จะได้จัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาตามแนวพระราชดำริน้อมถวาย เพื่อขอพระราชทานเป็นส่วนร่วมเฉลิมฉลองและถวายพระพรมงคลชัยแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้ทรงเป็นมหาธรรมิกราชาธิราช และทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก และเพื่อเป็นส่วนสนองพระราชดำริเพื่อสันติสุขของประเทศชาติและประชาชนในส่วนนี้ให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้นด้วย ฉะนั้นมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **โสฬสปัญหา** นี้ขึ้นน้อมถวาย

โสฬสปัญหาพร้อมทั้งคำพยากรณ์คือคำกล่าวแก่นั้น เป็นธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนามีความละเอียดลึกซึ้งทั้งในด้านอรรถะคือความหมาย ทั้งในด้านพยัญชนะคือถ้อยคำสำนวน ผู้สนใจใคร่รู้ใคร่ศึกษาพระพุทธศาสนาควรจักได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และเมื่อได้พิจารณาจนเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว ก็จะทำให้เห็นความละเอียดลึกซึ้งของพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันส่องแสงให้เห็นถึงความสุขุมลุ่มลึกแห่งพระปรีชาญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การศึกษาดังนี้ นอกจากจะช่วยให้ได้รับความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาลึกซึ้งกว้างขวางขึ้นแล้ว ยังช่วยเสริมศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา และในพระรัตนตรัยให้มั่นคงและบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นด้วย อันจะยังผลให้เกิดการน้อมนำธรรมเหล่านั้นเข้ามาในตนและประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่ความสามารถต่อไป ด้วยเหตุนี้นั่นเอง จึงได้นำโสฬสปัญหาพร้อมทั้งคำพยากรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบรรยายเป็นธรรมศึกษาในการอบรมการปฏิบัติจิตตภาวนา ในพรรษกาล ๒๕๒๔ จนจบครบทั้ง ๑๖ ปัญหา

โสฬสปัญหา เป็นหมวดธรรมที่มีผู้สนใจศึกษาและนำมาอธิบายในโอกาสต่าง ๆ กันอยู่เสมอมาในลักษณะเป็นคำแปลบ้าง เป็นพระธรรมเทศนาบ้าง เป็นธรรมบรรยายบ้าง เช่นสำนวนของ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุสฺสเทว สา) สมเด็จพระสังฆราช สำนวนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สำนวนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ญาณวร เจริญ)ฉบับตำหนักทิพย์ (ต่างสำนวน) เป็นต้น ในการแสดงและอธิบายในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้นผู้แสดงหรืออธิบายก็ได้แสดงหรืออธิบายไปตามอรรถและพยัญชนะแห่งบทธรรม ประกอบกับคำอธิบายในอรรถกถาและความสันนิษฐานเท่าที่พิจารณาไตร่ตรองเห็นได้ด้วยสติปัญญา ฉะนั้น เนื้อความและถ้อยคำสำนวนในฉบับต่าง ๆ จึงอาจมียิ่งหย่อนไปกว่ากันบ้าง แม้ในการนำโสฬสปัญหามาอธิบายในครั้ง นี้ ก็เป็นในทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น ธรรมบรรยายเหล่านี้จึงเป็นเพียงเครื่องมือประกอบการศึกษาธรรม เพื่อที่ผู้ศึกษาจะได้อาศัยเป็นแนวในการพิจารณาไตร่ตรองธรรมจนกระทั่งเกิดความเห็นแจ้งประจักษ์ธรรมนั้น ๆ แก่ใจตนด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ควรจักได้พิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาอันชอบให้เห็นจริงแก่ใจตน ไม่ควรเอาแต่เชื่อตายไปตามที่ได้ยินได้ฟัง ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแนะไว้ในกาลามสูตรเป็นตัวอย่าง เพราะเพียงแต่เชื่อไม่พิจารณานั้น อาจจะไม่ได้รับความรู้ธรรมทั้งไม่ทำให้ได้ซาบซึ้งในรสแห่งธรรมด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทุกระดับชั้น พระองค์เองก็ได้ทรงศึกษาปฏิบัติธรรม ทั้งพระราชทานแนวธรรมสำหรับเป็นแนวปฏิบัติของบุคคลระดับต่าง ๆ ตามควรแก่โอกาสอยู่เสมอ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไปแล้ว ทั้งนี้ก็โดยทรงมุ่งผลคือความสุขของชีวิตปวงชนและสันติแห่งสังคมและประเทศชาตินั่นเอง

การจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นหนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมระดับต่าง ๆ ซึ่งคนทั่วไปทุกระดับสามารถใช้หาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมของตนได้นั้น ก็เป็นกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ในแนวพระราชดำริดังกล่าวแล้วข้างต้น ดัง

ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา ลักษณะต่าง ๆ พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอมา

หนังสือเรื่อง **โสฬสปัญหา** ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ ก็ดำเนินตามแนวพระราชดำริดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ มุ่งให้เป็นหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านทฤษฎี(ปริยัติ) ทั้งในด้านปฏิบัติ(แนววิธีและขั้นตอนในการปฏิบัติ) ตั้งแต่ระดับเบื้องต้นไปจนถึงระดับสูง เพื่อให้ผู้อ่านได้ทั้งความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและสามารถนำไปปฏิบัติด้วยตนเองได้ด้วย ฉะนั้น ในหนังสือนี้ นอกจากเรื่องโสฬสปัญหาอันเป็นธรรมชั้นสูงแล้ว ยังได้มีธรรมบรรยายอันแสดงถึงความหมายของการปฏิบัติธรรมและแสดงหลักปฏิบัติในการฝึกปฏิบัติสมาธิกรรมฐานหรือจิตตภาวนาประกอบอยู่ด้วยหลายเรื่อง ทั้งที่เป็นหลักปฏิบัติขั้นต้นและหลักปฏิบัติระดับสูง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์ทั้งในด้านเพิ่มพูนความรู้ธรรมและรู้วิธีปฏิบัติพัฒนาตนไปพร้อมกัน

เรื่องต่าง ๆ ที่รวมพิมพ์ในหนังสือ **โสฬสปัญหา** นี้ แบ่งเป็น ๓ ส่วนคือ ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น โสฬสปัญหา และธรรมบรรยายพิเศษ แต่ละส่วนประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น ประกอบด้วยธรรมบรรยาย ๒ เรื่องคือ

(๑) **หลักการทำความสมาธิเบื้องต้น** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เรื่องนี้ สมเด็จพระญาณสังวรได้แสดงแก่คณะอาจารย์และนักเรียนวิทยาลัยครูสวนสุนันทา เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๒๐ ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมา สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ทรงมีพระราชดำริว่า เรื่องหลักการทำความสมาธิเบื้องต้นนี้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างง่ายสำหรับผู้ที่มีความสนใจทั่วไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์ขึ้นพระราชทานทั่วไป พร้อมทั้งทรงอาราธนา สมเด็จพระญาณสังวรให้เรียบเรียงและอธิบายเพิ่มเติมเรื่อง “ปัญญา, นิเวศน์, และกรรมฐานสำหรับแก้” เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทางจิตใจ โดยใช้ปัญญาสำหรับป้องกันและแก้ “การหลงตัวลืมหัด” ซึ่งจะเป็นไปเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุขและประสบผลสำเร็จด้วยดี อนึ่ง ทรงเห็นว่าบันทึกเทศนาเรื่อง “ศาสนาและทศพิธราชธรรม” ของสมเด็จพระญาณสังวร ที่แสดงไว้ในโอกาสขึ้นปีใหม่พุทธศักราช ๒๕๒๓ แสดง

หลักธรรมที่มีประโยชน์ควรแก่การสนใจของคนทั่วไป จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รวมเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นิพนธ์รวมกับเรื่อง “หลักการทำสมาธิเบื้องต้น” ด้วย เพื่อพระราชทานให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป เนื่องในโอกาสวันพระราชสมภพพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๓ นับเป็นการพิมพ์รวมเรื่องครั้งแรก ต่อมาก็ได้มีผู้ขอพระราชทานพระราชานุญาตจัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อีกหลายคราว

(๒) **อย่างไรที่เรียกว่าการปฏิบัติธรรม** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นธรรมบรรยายที่สมเด็จพระญาณสังวรแสดงแก่คณะข้าราชการกลุ่มปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่งเมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้มีผู้มีจิตศรัทธาจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในการบำเพ็ญกุศล ๓ ตุลาคม ๒๕๓๐ การพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒

โสฬสปัญหา ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ รวม ๔ เรื่องคือ

(๑) **วัตถุกถา** กล่าวถึงเรื่องราวที่เป็นเหตุให้เกิดมีโสฬสปัญหานี้ขึ้น เป็นเชิงบทนำของโสฬสปัญหา คัดจากหนังสือพระสูตรแปลพร้อมทั้งอรรถกถา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกแปล ฉบับมหาหมากุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

(๒) **คำแปลโสฬสปัญหา** เป็นสำนวนแปลของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส โสฬสปัญหากาถบาลีนั้น เรียงไว้เป็นรูปกาถา ชื่อ ปารายนวัคคที่ ๕ แห่งสุดตนิပါတ ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕ คำแปลโสฬสปัญหานี้ คัดจากหนังสือเรื่อง อนุพุทธประวัติ ตอนประวัติแห่งพระโมฆราชพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น

(๓) **โสฬสปัญหาธรรมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ในพระราชกาล ๒๕๒๔ รวม ๔๐ ครั้ง

(๔) **ปารายานานุสังคีติกาถา** กล่าวสรุปเรื่องราวแห่งโสฬสปัญหาและพระพุทธรูปพยากรณ์ ผลที่เกิดขึ้นจากพระพุทธรูปพยากรณ์นี้ ตลอดถึงลักษณะหรือแนวธรรมแห่งโสฬสปัญหาและพระพุทธรูปพยากรณ์ อันเป็นเหตุให้ธรรมหมวดนี้ได้ชื่อว่า “ปารายานวัคค” ซึ่งมีความหมายว่า หมวดธรรมเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การถึงฝั่งโน้น (คือ

พระนิพนธ์) เป็นคำแปลที่คัดจากหนังสือ พระสูตรแปลพร้อมทั้งอรรถกถา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ธรรมเนียมบรรยายพิเศษ ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ๔ เรื่องคือ

(๑) **จุดสติปัญญาธรรมเนียมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

เป็นคำบรรยายอบรมพระนักศึกษาศาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ก่อนรับปริญญา รุ่นที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม - ๑ กันยายน ๒๕๐๔ รวม ๗ ครั้ง แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ได้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๐๕ ครั้งนี้นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒

(๒) **ธาตุวิภังคสูตรธรรมเนียมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ

สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ รวม ๘ ครั้ง

(๓) **แนวปฏิบัติในโพธิปักขิยธรรม ๓๗** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ

สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ วัดบวรนิเวศวิหารรวม ๘ ครั้ง โดยตัดตอนมาจากคำบรรยายในปี พ.ศ. ๒๕๐๖, ๒๕๐๗, ๒๕๐๘ และ ๒๕๐๙ เฉพาะตอนที่มีหัวข้อธรรมเกี่ยวเนื่องกัน คำบรรยายชุดนี้ได้แสดงไว้แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ คณะสังฆวิহারิก วัดบวรนิเวศวิหาร ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ และต่อมา ก็ได้มีผู้มีจิตศรัทธาพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อีกหลายครั้ง

(๔) **ธรรมปิติ คัมภีร์ธรรมถวายเป็นพระพร** สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

แสดง ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ แสดงหลักธรรมอันเป็นประมวลคำสอนหรือหัวใจในการปฏิบัติพระพุทธศาสนาโดยสรุป

อนึ่ง ในตอนต้นของหนังสือนี้ ได้พิมพ์คาถาถวายราชสดุดีและถวายพระพรของคณะสงฆ์ ทั้งภาคบาลีและภาคไทย วรชยมังคลคาถา ทั้งภาคบาลีและภาคไทย และพระมงคลวิเสสคาถา ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ถวายในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง เมื่อ

วันอาทิตย์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ รวมไว้ด้วย เพราะเป็นเรื่องที่เนื่องในการพระราชพิธีสำคัญยิ่งครั้งนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงมั่นอยู่ในราชธรรม เป็นต้นว่าทศพิธราชธรรมเป็นหลักแห่งพระราชหฤทัยและพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติทั้งปวง ทรงปฏิบัติธรรมด้วยพระองค์เอง ทรงงามด้วยพระราชธรรมจรिया หรือแสดงโดยสรุปว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ตามพระพุทธานุศาสนีและพระราชทานพระราชดำรัสพระบรมราโชวาท อ่างหลักธรรมต่าง ๆ ในโอกาสทั้งปวง ทรงนำประชาชนทั้งปวงในการปฏิบัติธรรม สมตามพระปฐมบรมราชโองการว่า **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** ทุกประการ

ในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา ขอเดชะนุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยอดิศัยอนุตรเขต คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กับทั้งอานุภาพพระราชกุศลบารมีทั้งปวง โปรดอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเจริญ อายุ วรรณ สุข พล สิริสวัสดิพิพัฒนามงคลทุกประการ ขออุปถัมภ์วันตราয়อุปสรรคศัตรูทั้งหลายอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพาน จงบาราศ์ไกลด้วยประการทั้งปวง เสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติ ตลอดจักรวาลกาล

ขอเทพเจ้าทั่วจักรวาลผู้สิงสถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขตซึ่งทรงเป็นองค์พระประมุขด้วยคอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญ อย่าให้เกิดมี นำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภา เสวกามาตย์ ทหาร พลเรือน ตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพราหมณ์ ทั้งปวงตลอดแผ่นดินไทย ประชาชาติไทย สถาบันไทย นิรันดรกาลสถิต เทอญ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ธันวาคม ๒๕๓๐

มหाराชาภิกุติชยมงคลกาถา

มหาภูมิมิพลอดุลยเดชสุส ทฤษฎานมินุทสุส
ปริญญณตญูจิวิสุตายุกาลสมุมเต มหามงคตสมเย
ภณิตาย สกตภิกุสงุมเนน ทฤษฎญวาสินา

๒๕๓๐ พุทฺธสเก

ธนวาคมมาสสุส ปณจุมทีเน

(บทนำ)

โย โส ราชา มหาภูมิมิพลอดุลยเต,โชติ ลทฺธาภิกุเชโย
เสฏฺโฐ สยามินุทราชา, นวมนรปติ,โท มหาจกิกิวเส
สพฺเพสานํ ว ทฤษฎา,นมิธ หทยเป,มสุสโมธานญูโต
นิจจํ ฐมฺเมน เตสํ, ปวรหิตสุขา,เยว การติ รชชํ
หนุทาทานิสสุ สกุกจ,จมภิกุติภิกิ,ตี ปกุกุพาม สพฺเพ
สพฺเพ สพฺพตฺถ อากา,สคิริตรูวณญ,ชาติเทวา มุทฺนตุ ๑

(บทสวด)

รฏฺฐาธิโป วโร เอโส
รฏฺฐปฺปสาสเน พุยฺตุโต
รฏฺฐจํ กมฺภีรฺุปาเยหิ
รฏฺฐสุส รฏฺฐจิกานญจ
อุปสคฺคณฺตฺรายนญจ
มหาวิริยถาเมน
สพฺพราชกรณฺยานิ

กุสโล ราชนีติยา
โหติ จาริตฺตโกวิท
ฐมฺมิเกหิ ปสาสติ
สาสนสุส จ วุฑฺฒินยา
สเขตฺถญจ อจินฺตยํ
ขนฺตฺติเมตฺตฺตฺวาพเลน จ
ถิริจิตฺโต ปญฺญชฺติ ๑

ส วิมฺสายุโต หุตฺวา
สพฺพํ คมภีรปฺลฺเยน
รฏฺฐาภิปาลโนปายํ
รฏฺฐวาสี ปิยายนฺโต
รฏฺฐเจหิ สหฺวาสี จ
สพฺพภาเคสุ รฏฺฐสฺส
สพฺพทฺถยฺยานมตฺตฺตาย
ตตฺถ ตตฺถเวยฺ เอเตสํ
สมฺมาอาชีวโยคสฺส

สีตกาเล อฺสุสมฺโท
ยตฺถ อจฺจอกํ โหติ
ยญฺจ สุกฺขํ อโสทญฺจ
ยนฺตํ ภาติ ภูมिโนโท
ตตฺถ ทฺถกฺขํ ว ทฺถกฺขิณํ
กิมฺเห เทเว ปวสฺสเนเต

น เกวลํ มหาราชา
คามาทิสฺสู นีวาสิณํ
สมณฺเณ พฺราหฺมณฺเณ เจว
อมจฺเจ นาคเร จาปี
ปฺปูเพ มหิสฺสราจिณฺณํ

ราชาญํ ฌมฺมครุโก
สทา ฌมฺมวเส วตฺตฺตา
พฺพุทฺธสาสนิโก อคฺโค
ปจฺจยฺยานุปฺปทาเนน
รฏฺฐเจ สาสนจกฺกมฺปิ
ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ

สิกฺขายนฺเวสนารโต
อนฺจฺฉินฺเตติ การณํ
วิจฺจารติ จ โยนิโส
ปิยปฺตฺเต ปิตาริว
สทฺทกฺขสฺสึ อโธ
สพฺพธาเนิสฺสู สลฺยจฺรํ
สพฺพกิจฺจฺจานิ กุพฺพเต
สุขวาสาภิปตฺถยํ
วิธี วิเนติ สพฺพโส ฯ

ฌมฺมกาเล ชลนฺทโท
สโมทนฺตํ ปกฺกพฺพติ
ตินฺตํ โสทํ กโรติ นํ
สทฺทกฺขํ สภยมฺปิจ
ชีณํ ตสฺसानุภาวโต
จิปฺปํ สนฺตฺตาปํ ยถา ฯ

เมตฺตฺตฺยาตฺตฺเตน เจตฺตา
เอวํ กโรติ สงฺคหํ
ราชวฺลิกฉาตโย
สงฺคณฺหาติ ยถารหํ
ปเวณี อนตฺติกฺกมํ ฯ

โหติ ฌมฺมปฺรายโน
สเก วเส น วตฺตฺติ
ติวตฺตฺตฺติพฺพคารโว
ฌมฺมิการกฺขคฺคฺตฺติยา
อฺปตฺถมฺภเกติ สพฺพโส
อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ

อกุโธ อวิหีสณจ
อิจเจต กุสล ฌมม
ตมฺหิ ฌมฺเม จ อณฺเณปี
โส จกฺกวตฺติฌมฺเมหิ
สมฺปฺณฺโณ พลสมฺปนฺโน
รชฺช ฌมฺเมน การฺเลติ

ตสฺส เตชานฺุภาเวน
เอกีกาโว สุขํ สนฺติ
ททยฺรณฺเณ ว สพฺพตฺถ
ททยฺเทโส จ ททยฺยา จ
สมณฺนา พุราหฺมณฺนา จาปี
สนฺตีสฺสฺเช ปตฺติฏฺจนฺติ
อิทํ โลกาน สลฺยณฺตํ

อิทานิ จ มหาราชา
อชฺเชวานฺุกฺกเมนสฺส
มยํ สมฺโมทมาณา ว
พุทฺโธ สพฺพพลฺลฺยตฺถณฺนาโณ
สงฺโฆ มกฺคผลณฺโณ จ
หิตาวหฺลจฺ เอตฺน
วิสิฏฺโณ อิว ปากาโร
ตสฺสํ ตสฺसानฺุภาเวน
จิริลฺลชีวตฺถุ ทิมายุ
พลวา สพฺพทา โหตุ
ตสฺส เตชานฺุภาเวน
อนฺุตรายา จ นสฺสนฺตุ
จิริํ ตฺถิฏฺจตฺถุ รชฺเช ว

ขนฺติลฺลจ อวิโรธนํ
ปริปุเรติ อตฺตนิ
นินฺโยเชติ อภิกฺขณฺณํ
ณฺุपालสงฺกฺเหหิ จ
ลิกฺขาตฺตยาติโสภณฺโณ
ราชฌมฺมมโกปยํ ฯ

มหาทยานฺุภาวโต
วฺุฑฺฒิ จาปี นินฺนฺตรํ
สพฺเพสมตฺติ สพฺพโส
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาสนํ
อิมาคมฺม นราธิปํ
ณฺุชิสฺสา โหนฺติ สาทตํ
ยวาชฺชาปี จ ปากณฺุํ ฯ

สณฺุจิวสฺสาณฺุโก อยํ
ปสฺสูติทินมาคตํ
ททาม ชยมฺงฺคลํ
ฌมฺโฆ โลกุตฺตโร วโร
อิจเจตํ รตนตฺตยํ
กุสลํ ปสฺสูตํ พหุํ
อภิปาเลนฺตุ นํ สทา
ททยฺยานํ ฌมฺมชฺชตฺติโย
วณฺณวา สุขวา อโธ
นินฺรามโย จ นินฺพฺภโย
สพฺเพ ทุกฺขา อูปทฺทวา
สพฺพโสตฺถิ ภาวนฺตุ จ
สฺยามินฺุโท รณฺุจวทฺตมฺโน ฯ

สุยามเทวาทิเทวา จ
เมตตจิตฺเตน ภูมินิหํ
อหิตลฺลจ นิวาเรนฺตุ
มหाराชวรสุเสว
ปิยานํ ปุตุตฺนตฺตุนํ
เสวคามจฺจภูตानํ
รฎฺจิกานลฺลจ สพฺเพสํ

มหาเตชา มหิทฺธิกา
รฎฺชนฺตุ อปฺปมตฺตกา
ยํ อฺปฺปชฺเชยฺย ราชนิโน
ราชินฺยา อถ มาตฺยา
ราชวสิกฺกวาตินํ
ทญฺยานํ รฎฺจปาลินํ
สิทฺถมตฺตฺถ อิทํ ผลํ ฯ

ปรมิณฺทมหาราชวรสุส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลํ
ปรมิณฺทมหาราชวรสุส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลํ
ปรมิณฺทมหาราชวรสุส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลนฺติ ฯ

คาถามหาราชสดุดีและถวายพระพรชัยมงคล

คณะสงฆ์ไทยสวดสาธยายพร้อมกันทั่วประเทศ
ในมหามงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาภูมิพลอดุลยเดช
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

(บทนำ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์
รัชกาลที่ ๙ เจ้าจอมสยาม ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
เป็นศูนย์รวมดวงใจและความรักของคนไทยทั้งชาติ ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขของชาวสยามเป็นนิจกาล

บัดนี้ ขออาราธนาเราทั้งหลายทั้งปวง ตั้งใจทำการสวดสาธยายคาถา สดุดี
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น ขอเหล่าเทพดาผู้สถิตอยู่ ณ ภาคพื้น
นภากาศ ภูเขา ลำเนาไม้ และไพรป่า เป็นอาทิ ในที่ทุกสถาน โปรดอนุโมทนา
ด้วยเทอญ ๙

(บทสวด)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์นั้น ทรง
ฉลาดรอบรู้ในราชনীติ วิธีปกครองแผ่นดิน จาริตประเพณี ทรงปกครองแผ่นดินด้วย
พระบรมราชาบายคัมภีร์ภาพ ถูกทำนองคลองธรรม เพื่อความวัฒนาแห่งประเทศ
ชาติ ประชาชน และพระศาสนา มิได้ทรงคำนึงถึงอุปสรรค อันตราย และความ
ลำบากพระวรกาย ทรงมีพระทัยที่มั่นคง ปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งหลายทั้งปวง
ด้วยพระราชวิริยะแรงกล้า และด้วยกำลังแห่งพระขันติคุณและพระเมตตาคุณ

พระองค์ทรงกอปรด้วยพระปรีชาเป็นเครื่องพินิจพิจารณา ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาค้นคว้า ทรงพระราชดำริเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยพระปรีชาอันลึกซึ้ง และทรงพระราชวิจารณ์รัฐฎาภิบาลโนบายโดยแยบคาย

พระองค์ทรงรักราษฎรเหมือนพ่อรักลูก เสด็จประทับอยู่กับราษฎร ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎร เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั่วทุกภาคทั่วทุกจังหวัดในประเทศ เพื่อประโยชน์ของราษฎรไทยทั้งปวง ทรงปรารถนาให้ราษฎร ฦ ถิ่นนั้น ๆ อยู่ดีมีสุข จึงทรงแนะนำวิธีการประกอบอาชีพที่สุจริตแก่ราษฎรทุกประการ

ในยามหนาว ทรงพระราชทานความอุ่นให้ ในยามร้อน ก็ทรงพระราชทานน้ำให้ ที่ใดมีน้ำท่วม ก็ทรงทำให้เป็นที่มิมีน้ำพอดิ ที่ใดแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ ก็ทรงทำให้ชุ่มชื้นมีน้ำสมบูรณ์ พระจอมแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินถึงที่ใด ๆ ซึ่งมีความทุกข์เข็ญและผองภัย ความทุกข์เข็ญ ฦ ที่นั้น ๆ ก็คลายสูญไป ด้วยพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ประดุจเมื่อฝนตกลงมาในหน้าแล้ง ความร้อนระอุก็พลันหายไป ฉะนั้น

สมเด็จพระมหาราชาราชเจ้า จะทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม เกื้อหนุนเช่นนี้แก่พสกนิกรในหมู่บ้านชนบทเท่านั้น ก็หาไม่ แม้สมณะชีพราหมณ์ พระบรมวงศานุวงศ์ เหล่าเสวกามาตย์ราชการ และชาวเมือง ก็ทรงสงเคราะห์อย่างเหมาะสม มิได้ทรงละเลยพระราชประเพณีที่พระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงปฏิบัติกันมา

พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงหนักแน่นอยู่ในธรรม ทรงมีธรรมเป็นแนวทาง ทรงประพฤติเป็นไปในอำนาจธรรม มิได้ประพฤติเป็นไปในอำนาจพระองค์เอง ทรงเป็นพุทธศาสนิกสูงสุด ทรงมีความเคารพแรงกล้าในพระศรีรัตนตรัย ทรงสงเคราะห์เกื้อหนุนพระศาสนจักรในประเทศตามความเหมาะสม ด้วยพระราชทานปัจจัยวัตถุบ้าง ด้วยปกป้องคุ้มครองอันชอบธรรมบ้าง

กุศลธรรม ๑๐ ประการนี้ คือ ทาน การให้ ๑ ศีล การรักษากายวาจาให้สงบเรียบร้อย ๑ ปริจจาคะ การเสียสละ ๑ อาชชวะ ความซื่อตรง ๑ มัททวะ ความอ่อนโยน ๑ ตปะ ความเพียร ๑ อักโกธะ ความไม่โกรธ ๑ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

๑ ขันติ ความอดทน ๑ อวิโรหณะ การไม่ทำให้ผิด ๑ พระองค์ก็ทรงประพฤติให้
บริบูรณ์ในพระองค์ และทรงชักชวนแม่ผู้อื่น (ให้ประพฤติอยู่) ในธรรมนั้นด้วย
เสมอ

พระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยพระจักรวรรดิวัตรธรรม (๑๒ ประการ) และ
พระราชสังคหธรรม (๔ ประการ) ทรงมีพลธรรม (๕ ประการ) สมบูรณ์ ทรง
งดงามยิ่งนัก ด้วยไตรสิกขา (คือ ศีล สมาธิ ปัญญา) จึงทรงปกครองแผ่นดินโดย
ธรรม มิให้เสียราชธรรม

ด้วยพระบรมเดชานุภาพ และอานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์คุณของ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความเป็นเอกภาพเป็นหนึ่งเดียวกัน ความสุข ความสงบ และ
ความเจริญรุ่งเรือง จึงบังเกิดมีด้วยประการทั้งปวง แก่ปวงชนชาวไทยทุกถิ่นที่บน
ผืนแผ่นดินไทยเป็นนิรันดร์กาล

ประเทศไทย คนไทย พระพุทธศาสนา สมณพราหมณาจารย์ ได้อาศัย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงดำรงอยู่ในสันติสุข ความเป็นไทย สืบเนื่องกันมา
ชื่อนี้ ชาวโลกรับรองและปรากฏมาตราบเท่าทุกวันนี้

บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระมหาราชเจ้าพระองค์นั้น ทรงเจริญพระชนมายุครบ
๖๐ พรรษา วันที่เสด็จพระราชสมภพบรรจบโดยลำดับ ณ วันนี้แล้ว อาตมภาพทั้งหลาย
มีความชื่นชมโสมนัส ขอถวายพระพรชัยมงคล แต่พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
พระราชสมภารพระองค์

ขอพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า ผู้ทรงพระสัพพัญญุตญาณ พระธรรม
เจ้า ซึ่งเป็นโลกุตระคุณอันประเสริฐ พระสังฆเจ้า ผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผล และพระ
ราชกุศลสมภาร อันนำมาซึ่งหิตานุหิตประโยชน์ ที่พระองค์ทรงสั่งสมมาเป็นอเนก
อนันต์ โปรดมาเป็นปรากฏอันวิเศษสุด ช่วยอภิบาลคุ้มครองพระบาทสมเด็จพระบรม
บพิตรพระราชสมภารพระองค์จงทุกเมื่อ

ด้วยเดชานุภาพแห่งพระศรีรัตนตรัยและพระราชกุศลสมภารนั้น ขอสมเด็จพระ
พระบรมกษัตริย์ราชเจ้าของผองเฝ้าไทยทรงเจริญพระชนมายุยืนนาน ทรง
มีพระวรรณะ พระสุข พระพล ทรงบาราศโรค บาราศภัย จงทุกเมื่อ

(๑๖)

ด้วยอำนาจพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ ขอสรรพทุกข์ สรรพอุปัทวะ และสรรพอันตราย จงบำราศไป ขอสรรพสิริสวัสดิ์จงอุบัติมี ขอพระจอมสยาม เสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติ เป็นที่วัฒนาแห่งประชารัฐ ตลอดจักรัฎฐิตกาล

ขอเหล่าเทพเจ้าผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์มหาเดชานุภาพ มีพระสยามเทวาธิราชเจ้า เป็นอาทิ โปรดอย่าเผลอไผลมีไมตรีจิตอภิบาลรักษาพระจอมแผ่นดินด้วย โปรดคอย ช่วยป้องกันสรรพสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์ก่อกูล อันจะพึงอุบัติเกิดแก่พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์

ขอผลที่เจริญพรมานี้ จงสำเร็จสัมฤทธิ์ แต่บรมพิตรสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมราชโอรส พระราชธิดา พระราชนัดดา ในพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และสำเร็จแก่พระบรมราชวงศ์ คณะ รัฐบาล เสวกามาตย์ราชการ และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหมู่เหล่าด้วย เทอญ ฯ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ราชาริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ราชาริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา ราชาริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ ฯ

วรัชยมงคลคาถา

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
มหาสงฺฆํ ปโปเชติ
เอตสฺส อานุกาเวน
ภุมิพฺโล มหาราชา
ปสนฺโน พุทฺธเสฏฺฐสฺส
ธมฺเมเน วิหิตารโก
สพฺเพสํ ฐฏฺฐวาสีนํ
มหาการุณิกํ นิจฺจํ
ธมฺมราชา ปรมินฺโท
จิรฺนุชรตฺถุ ทิฆายุ
ชยฺนฺโต สพฺพจาเนสฺสุ
เทวสํวิหิตารโก
ทญฺยรฏฺฐํ วิโรเจตฺถุ
ทิปฺปตฺถุ พุทฺธสทฺธมฺโม
ราชวํโส จิรํ จาตฺถุ
รฏฺฐปาโล สฺจจาเรตฺถุ
สพฺเพ ทญฺยา สฺขี โหนตฺถุ
สพฺพโลเก สฺขํ โหนตฺถุ
เมตฺถตฺถจ สพฺพโลกสฺมี

อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
อิจฺเจตํ รัตนตฺถยํ
กตฺถปฺปญฺญสฺส เตชสา
ทญฺยรฏฺฐสฺส วฑฺฒโน
อุปฺตถมฺภิตสฺสโน
สฺสเน สมฺเนสฺสุ จ
สพฺพตฺถ สฺหิตกฺโกโร
เอกิภาโวสรตฺถโม
สเทวิปฺตฺถตฺถิโก
จิรํ รัชเช ปติฏฺฐตฺถุ
นิรฺนิฏฺฐโจ สหิฏฺฐโก
โสตฺถิ ปโปโปตฺถุ สพฺพทา
ยตฺถ ราชา ปชามุขํ
ยํ ปคฺคณฺหาติ ภุมิโป
ยสฺส เชฏฺฐโจ นริสฺสโร
รัชชํ กಾರೆติ ยํ สฺสุโร
เยสํ นาโถ นราธิโป
รัตนตฺถยเตชสา
สทา ภาเวมฺ มาณสนฺติ.

คำแปล

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดแล้ว ทรงยังสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม นี่คือพระรัตนตรัย ดังนี้.

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น ด้วยเดชแห่งบุญที่ได้ทำแล้ว ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราชผู้ทรงยังไทยรัฐให้เจริญ

ผู้ทรงเลื่อมใสแล้ว ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุด ทรงจัดอารักขาโดยธรรม ในพระศาสนาและในสมณะทั้งหลาย

ทรงกระทำความเกื้อกูลเป็นอย่างดีแก่ประชาชนทั้งปวงทั่วรัฐสีมาอาณาเขต ทรงมีพระมหากุณาเป็นนิรันดร์ ทรงเป็นที่ประชุมแห่งสามัคคีเอกภาพอย่างสูงสุด

สมเด็จพระปรมินทรมหาราชราชาธิราชเจ้า พร้อมทั้งพระเทวีและพระราชโอรสธิดา จงทรงมีพระชนมายุยืนยาว เสด็จดำรงอยู่ตลอดกาลนาน จงเสด็จสถิตอยู่ในพระราชสิริสมบัติตลอดกาลนาน

ขอให้ทรงชนะในฐานะทั้งปวง ขอให้ทรงปราศจากอนิฏฐะ (สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา) พริ้งพร้อมด้วยอริฏฐสมบัติ (สิ่งที่น่าปรารถนา) ขอให้ทรงได้รับอารักขาที่เทพเจ้าจัดดีแล้ว ทรงบรรลุลความสวัสดิ์ในกาลทุกเมื่อ.

ขอให้ประเทศไทย ที่สมเด็จพระมหาราชเจ้าทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งประชานิกร จงเจริญ ขอพระพุทธศัทธิธรรมศาสนาที่พระองค์ผู้ทรงปกครองแผ่นดิน ทรงยกย่องอุปถัมภ์ จงรุ่งเรือง.

ขอให้พระราชวงศ์ ที่พระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งนรชนทรงเป็นหัวหน้า จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน ขอให้รัฐบาลที่พระองค์ผู้ทรงพระบรมเดชาานุภาพทรงแต่งตั้ง จงบริหารราชการโดยชอบ.

ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งปวง ที่พระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งนรชนทรงเป็นพระนาถะ จงมีความสุข ขอความสุขจงเกิดมีในโลกทั้งสิ้น ด้วยเดชแห่งพระรัตนตรัย เทอญ.

ข้าพเจ้าทั้งหลายยอบรมจิตใจประกอบด้วยเมตตา ปรารถนาสุขแผ่ไปในโลก ทั้งปวงทุกเมื่อ.

พระมงคลวิเสสสภา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ) วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส	
โยธ ปลายจสตาธิก-	เทวสทสฺถานมูปริ
ติสพุทฺธสเก มงฺก-	รุตตมวสฺสมงฺคเล
มิลสิรุตฺส ธนฺวาค-	มสฺส ทิเน ว ปลายเจม
ปรมิโนโท มหาภูมि-	พลอดุลยเตชวา
มหิตลาธิเปสฺสโร	รามาศิปติ จกฺกิ โส
นรปตินุทสฺยามินุทา-	ธิราชปรโม ตถา
นาถปวิตตสวฺหโย	คุณเสฏฺฐโ จ ฆนุตฺตโม
นวมินุโท มหาราชา	สฏฺฐยฺยุทฺเทสิทวสฺสโก
เทวจตุตาฬิสวสฺสทานิ	รชฺช การเถติ โสตุณินาติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิเสสในพระมงคลวิเสสสภา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุกูลมโหทนา ในพระมหามงคลสมยามิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพ ครบ ๕ รอบ ๖๐ พระชนมพรรษา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลล้วนเป็นมงคลวิเสส เหตุแห่งสรรพสุภมณฺญอดุลยผล อาทิตานมัยศีลมัยภาวนามัย

บุญกิริยา เป็นไปในพระพุทธานุชาทิตนตรีย อติศยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วย
 สมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศ
 ส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาธิราช
 เจ้าทุกพระองค์ ในทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษา
 พระมหाराชาธิราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระมหา
 กรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์
 มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณะชีพรามณณาอาณาประชาราษฎร์ทั่ว
 ทั้งนั้น พระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิตอุปเทศ
 กัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิ
 สถาพรในพระสิริราชไม้มไหศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์
 เกษมจากสรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศีบุญนิธิ
 สุขุบาย มงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อัญญกันตมนาปผล คืออายุ วรรณ
 สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัสประทาน
 โอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุ วรรณ ยส กิตติ
 รติโย ปตถยานน

สกุค อจจากุสินต์
 อูพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิด
 ในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์ บัณฑิต
 ทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็นไป
 ในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร
 อรูปาวจร โลกอุดรทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์ทั้ง
 สองไว้ได้ คือประโยชน์ในกสิฐฐธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพหน้า
 เพราะอาศัยความบรรลุปริโยชนที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพหน้า ท่านจึงสรรเสริญ
 ผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่ประมาท
 เป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิปทาให้อิฏฐวิบูลผล มีอายุ
เป็นต้นไปโดยชอบต้องตามสุคโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกขามิ	ตํ ตํ วิเสตมจฺจลํ
มหราชาธิราชสุส	คุณาลงฺการสมมตํ
วุจฺจมานํ หิ สุตฺวาน	โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต
อุปฺปชฺเชยฺย นรินฺทสุส	โสมนสุสมนปฺปกํ
ภิชฺชโย สมฺปาทเน จิตฺตํ	ปณฺิเช ตทนนฺตรํ
เตนาปิจ ชนินฺทสุส	โสตฺถิ จ มจฺจลํ ลียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรรณนาพระราชจริยาสาธูปฏิบัติ ที่ตั้งแห่ง
สวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจ-
เวกขณ์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปิติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้ง
พระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลก็จัก
เกิดเป็นมหาผลแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถา
ที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูล
ให้ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ	อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ
อกุโภธํ อวิหีสลฺยจ	ขนฺตุลฺยจ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม	จิตฺเต ปสฺสุสาหิ อตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปิติ	โสมนสุสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน สีล บริจาค ความตรง
ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่เบียด
เบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดดั่งนั้น ๆ เกิด แต่ั้นพระปิติโสมนัสจักมีขึ้น
ในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณาภรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงมือเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรรณนาในกถามรรคเพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก ๒๕๓๐ นี้ จะขอรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระคุณพิเศษส่วนอดีตสมบัติด้วยสัจจะและอธิษฐาน ส่วนปรหิตสมบัติ จะขอรับพระราชทานวิสาขบูชาด้วยรัฐฎาภิบาลโนบาย (อาศัยอักโกระและอหิงสา พร้อมทั้งสัจจะและอธิษฐาน)

สัจจบารมี คำว่า สัจจะ แปลว่า ความจริง ใช้ในความหมายว่า พูดไว้อย่างไร ก็รักษาคำพูด เช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาก็ได้ ทำไว้อย่างไรแจ้งว่าทำอย่างนั้น เช่นที่เรียกว่ารับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้ ใดเห็นอย่างไรหรือเรื่องเป็นอย่างไร ก็บอกตาม ที่เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่าพูดความจริงก็ได้ สัจจะเหล่านี้มีลักษณะเป็นความซื่อตรง ทำให้พูดจริงเป็นสัจจวาจา ตรงกันข้ามกับพูดเท็จ และทำให้รักษาคำพูดรักษาหน้าที่ เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษาหน้าที่อันนั้นด้วยดีตลอดเวลาที่อยู่ในหน้าที่นั้น อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่งแสวงหาความจริงหรือความถูกต้องเที่ยงธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมไว้

ในทศชาติชาดก ท่านจัดวิรุทธชาดกเป็นชาดกที่แสดงสัจจบารมี มีเรื่องย่อว่า วิรุทธบัณฑิตเป็นปราชญ์ในราชสำนักพระเจ้าธัญชัยโกรพยะผู้ครองเมืองอินทปัตตะ เป็นผู้ทรงปัญญาหาผู้เสมอเหมือนมิได้ วันหนึ่งท้าวสักกเทวราช วรุณนาคราช พระยาครุฑ และพระเจ้าธัญชัย ร่วมกันสมათานอุโบสถศีลในพระราชอุทยาน เมืองอินทปัตตะแห่งกรุงรัฐ เมื่อออกจากที่อยู่ของตนก็ปรารภกันว่าผู้ใดจะมีศีลยิ่งกว่ากัน ผู้ใดเป็นผู้สงบ ไม่อาจตกลงกันได้ จึงเชิญวิรุทธบัณฑิตเป็นผู้ชี้ขาดจากความเห็นของพระราชาทั้ง ๔ พระยानาคทรงสรรเสริญความไม่โกรธในบุคคลแม้ควรโกรธ พระยาครุฑทรงสรรเสริญการบริโภคอาหารแต่น้อย ท้าวสักกเทวราชทรงสรรเสริญการละความยินดีในกามคุณ ๕ พระเจ้าธัญชัยทรงสรรเสริญความไม่มีกังวล พระมหาสัตว์วิรุทธบัณฑิตสดับแล้ว กล่าวว่า คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ตั้งมั่นในรชนใดบัณฑิตเรียกรชนนั้นว่าผู้สงบในโลก วิรุทธบัณฑิตทำให้ศีลของพระราชาทั้ง ๔ พระองค์มีคุณเสมอกัน ทำให้พระราชาทั้ง ๔ มีพระหฤทัยร่าเริงยินดี ทรงชมเชยวิรุทธบัณฑิตว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด มีปัญญาดี รักษาธรรม รู้แจ้งธรรม

วิเคราะห์ปัญหาได้ด้วยดี ด้วยปัญญา ตัดความสงสัยลังเลใจให้ขาดได้ทันที เหมือนช่างทำงานช่างตัดงาช้างให้ขาดไปด้วยเลื่อยอันคม ฉะนั้น

พระยานาคราชทรงเล่าให้พระนางวิมลาทวีผู้ช่ายาฟังถึงความสามารถในการแสดงธรรมได้อย่างไพเราะจับใจของวิรุณบัณฑิต พระนางใคร่จะสดับธรรมกถาของวิรุณบัณฑิตเพื่อให้สมประสงค์จึงแสวงแสดงอาการตั้งเป็นไข ทูลพระยานาคราชว่าต้องการให้นำดวงหทัยของวิรุณบัณฑิตมาให้โดยชอบธรรม มิใช่ด้วยความรุนแรง มิฉะนั้นก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไป นางอิรันทศีริดาพระยานาคราชจึงประกาศจะรับผู้ยังความสมปรารถนาให้แก่พระนางวิมลาทวีเป็นภัสดา ปุณณกยัภษ์ก็อาสา ทำพระเจ้านันุชชัยเล่นสกา เมื่อชนะก็ขอวิรุณบัณฑิต พระเจ้านันุชชัยไม่ทรงยินยอม ทรงกล่าวว่าวิรุณบัณฑิตเปรียบเป็นเช่นชีวิต คือเป็นตัวของพระเจ้านันุชชัยเอง วิรุณบัณฑิตได้รับเชิญให้ชี้ขาด วิรุณบัณฑิตกล่าวว่า ชื่อว่าที่ฟังในโลกนี้จะเสมอด้วยคำจริงไม่มี จึงควรพูดแต่คำจริงเท่านั้น ความจริงตนเป็นทาสของพระราชา เมื่อพระราชาทรงแพ้พินันก็ฟังพระราชาทานตนเป็นค่าพินันแก่ผู้ชนะจึงจะชอบธรรม ด้วยคำจริงของวิรุณบัณฑิต ปุณณกยัภษ์ก็ได้วิรุณบัณฑิตไปนาคพิภพ พระนางวิมลาทวีก็ได้ทรงสดับธรรมอันไพเราะของวิรุณบัณฑิต เรื่องนี้จึงแสดงถึงการรักษาสัจจะของวิรุณบัณฑิต ที่ให้ประโยชน์และเป็นธรรมยิ่ง

อนึ่ง ท่านอุปมาสัจจะว่า เหมือนอย่างดาวประจำรุ่งไม่คลาดวิถี เทียงตรงอยู่ทุกฤดูกาล และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ดังที่แสดงมา แต่อธิบายว่า

หนึ่ง สัจจบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

สอง สัจจอุปบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

สาม สัจจปรมัตถบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ชีวิต

อธิษฐานบารมี คำว่า อธิษฐานะ ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นซึ่งทุกๆคนจะต้องมีในกิจที่พึงทำทุกอย่างคนทุกคนทำอะไรย่อมมีความต้องการในผลที่จะพึงได้จากการกระทำ ความสำเร็จคือการได้บรรลุถึงผลนั้น จึงต้องอาศัยธัมมะข้อหนึ่งคือ อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นตั้งกล่าวแล้ว และจำต้องมีอธิษฐานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่นในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีอธิษฐานในผลคือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือทำการศึกษาไปโดยลำดับ ในการงานต้องมีอธิษฐานในผล คือความได้ทรัพย์ ยศเป็นต้น ในเหตุคือการทำงานให้ดี ในด้านความดี ต้องมีอธิษฐานในผลคือความมีเกียรติด้วยความดี ในเหตุคือความเว้นความชั่วทำความดี คนโดยมากมีอธิษฐานในผลที่ตนชอบอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่น ตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนักปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั้นได้นี้ เป็นนั้นเป็นนี้ต่าง ๆ แต่ขาดอธิษฐานในเหตุ คือความตั้งใจมุ่งมั่นในอันที่จะประกอบเหตุให้สมแก่ผลที่ประสงค์ เช่นเกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน จะให้เป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง เกียจคร้านที่จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บหอมรอมริบสะสมขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างก่อกองไฟกองน้อยให้ค่อยโตขึ้น จะให้เป็นกองโตขึ้นมาทันที ไม่ชอบที่จะเว้นความชั่วทำดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำชั่วไม่ชอบทำดี แต่ก็อยากเป็นคนมีเกียรติมีความดี ใครว่าไม่ดีเป็นไม่ได้ ฉะนั้น อธิษฐานในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประสงค์ให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ มีความเพียร คือพยายามทำไปมิหวั่นคือ อดทน มีสัจจะ คือความจริง และรักษาอธิษฐาน คือความตั้งใจมุ่งมั่นไว้เสมอ

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าวิริยะ เพียร ขันติ อดทน สัจจะจริงและอธิษฐานะ ทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธัมมะที่มีประกอบกันอยู่ เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อมมีอีก ๓ ข้อ ประกอบอยู่ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นจะมีไม่ได้เลยสักข้อเดียว เช่นอธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ในที่นี้ถ้าไม่มีอีก ๓ ข้อ เป็นอธิษฐาน คือสำเร็จอธิษฐานขึ้นมาไม่ได้ ท่านได้เล่าชาดกแสดงว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้มาในชาติต่าง ๆ เป็นอันมาก ในทศชาติได้ยกเนมิราชชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีเรื่องย่อในเนมิราชชาดกนั้นว่า กษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเนมิราช ครองเมืองมิลิลา

ในแคว้นวิเทหะ เป็นกษัตริย์ที่สนพระราชหฤทัยในการกุศล โปรดการทำกุศล ทรง
 บริจาคทาน รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิตย์ ตามขัตติยะประเพณีผู้ครองเมืองมิลิธานี
 เมื่อครองราชสมบัติจนมีพระชนมายุเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ทรงมอบราชสมบัติให้
 แก่พระราชโอรส แล้วพระองค์เองก็ออกทรงผนวช แต่พระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญ
 ทานอยู่เป็นนิตย์ ทรงมีพระราชปณิธานในปัญหาว่า ทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนจะ
 มีผลมาก ไม่มีใครจะถวายเป็นวิสัยได้ ร้อนถึงท้าวสักกเทวราช เสด็จมาทรงอธิบาย
 ผลของพรหมจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าทาน และด้วยความประสงค์ของทวยเทพ
 ให้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปเยี่ยมเทวโลก ท้าวสักกเทวราชจึงส่งมาตุลีเทพบุตร
 มาเชิญ และนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปทอดพระเนตรนรกก่อน แล้วจึงนำเสด็จไป
 เทวโลก หลังจากได้ทอดพระเนตรนรกและสวรรค์แล้ว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงเห็นว่า
 แม้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานอย่างมากมาแล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ควรเสด็จออก
 ผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์อีก ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชตามพระ-
 ราชจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ในชาดกนี้แสดงว่า พระเจ้าเนมิราช
 ได้ทรงมีอธิษฐาน คือความตั้งพระทัยมุ่งมั่นในเหตุที่พึงทำ และในผลที่พึงได้ด้วย
 ปัญญา ดังที่ได้ทรงตั้งเป็นปัญหาขึ้น และทรงแสวงหาผู้ที่สามารถจะแก้ปัญหของ
 พระองค์ได้ ด้วยความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่น จึงได้ทรงพบผู้มาถวายเป็นวิสัย ซึ่งได้ถวายเป็น
 วิสัยได้แจ่มแจ้งอย่างเปิดนรกสวรรค์ให้เห็น ทำให้พระเจ้าเนมิราชทรงได้รับความ
 เข้าพระราชหฤทัยแจ่มแจ้งว่า เพียงแต่ทานอย่างเดียวที่ทรงบำเพ็ญอยู่หาเป็น
 การเพียงพอไม่ควรจะต้องปฏิบัติในพรหมจรรย์ด้วย ชาดกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการ
 แสวงหาความจริง ต้องการจะรู้เห็นอะไร เมื่อมีความตั้งใจมุ่งมั่นแล้ว จะรู้จะเห็นได้
 เพราะจะได้ทำให้แสวงหาผู้รู้ จะได้พบผู้รู้ที่จะแสดงให้รู้ให้เห็นได้ ทั้งในเรื่องของ
 มนุษย์ ทั้งในนรกสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาโดยลำดับ เป็นบารมีสามัญญ
 คือรักษาอธิษฐานยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เรียกว่า อธิษฐานบารมี เป็นอุป-
 บารมีคือสูงกว่าสามัญญได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย เรียกว่า อธิษฐาน-
 อุปบารมี เป็นปรมัตถบารมีคืออย่างยิ่งยวดขึ้นไปเป็นลำดับ ได้แก่รักษาอธิษฐาน
 ยิ่งกว่าชีวิต เรียกว่า อธิษฐานปรมัตถบารมี

พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ทรงผจญมารในราตรีที่ทรงตรัสรู้ ท่านแสดงว่า ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ มีทาน ศีลเป็นต้น ทรงอ้างพระธรรมนี้เป็นพยาน จึงได้ทรงชนะมาร เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงทำสังฆารามิขฐาน คือตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นจะดำรงพระอายุสังฆารอยู่ต่อไป ยังไม่เสด็จปรินิพพานจนกว่าบรรพต ๔ จะตั้งขึ้นพรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนาจะตั้งลงมั่นคงในโลก ครั้นถึงเวลานั้นจึงได้ปลงอายุสังฆารเสด็จปรินิพพาน จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนา เป็นผลของพระพุทธานุภาพ ซึ่งมียอานภาพอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติอยู่ทุกกาลสมัย

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้ทรงตั้งอยู่ในสัจจะและอธิษฐานะ ในพระราชกรณียกิจทั้งปวง พระสัจจะจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระสัจจะบารมี ได้เช่นเดียวกับวิบุรุษบัณฑิตในวิบุรุษชาติก พระอธิษฐานะก็เช่นเดียวกัน ควรจัดเป็น พระอธิษฐานบารมีได้ เช่นเดียวกับพระเจ้าเนมิราชในเนมิราชชาติก นับเป็นพระราชปฏิบัติส่วนอัตตสมมติ คือสัจจะ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ อธิษฐาน จัดเป็น มงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ กระทำเพื่อประโยชน์สุขแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชทานถวายด้วยทศพิธราชธรรม ข้อ ๗ คืออักษโกธะ ความไม่โกรธ และข้อ ๘ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนโดยปรหิตปฏิบัติปริยาย

อักษโกธะ ความไม่โกรธ กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึง ไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจ ของความโกรธ ชื่อว่าอักษโกธะ คนผู้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่ ย่อมมีการกระทบกระทั่ง กันบ้าง เมื่อขมใจไว้ไม่ได้ เกิดโกรธซึ่งต่อกันขึ้นและผูกเวรไว้ ก็เป็นสมุฏฐานให้เกิด โทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อน แล้วประทุษร้ายกันทางกาย ทางวาจาสืบไป อันเรียกว่า พยาบาท ทำให้อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ต่อเมื่อรักษาใจขมใจไว้ไม่เกิด โกรธขึ้น หรือเมื่อเกิดโกรธขึ้นในใจ ก็ระงับไว้ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ ไม่ปฏิบัติ ลุอำนาจแห่งความโกรธ จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ความไม่โกรธจักมีได้ ก็เพราะมีเมตตา หวังความสุขความเจริญแก่ตนและต่อกันและกัน คนที่เป็นหัวหน้า

ปกครองก็ตาม เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ตาม เมื่อแสดงความโกรธออกมาให้ปรากฏ ก็แสดงว่าตนเองลู่อำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธออกมานั้นก็ไม่งาม

ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงมีพระราชอัชฌาศัยประกอบด้วยพระเมตตา ไม่ทรงปรารณาก่อภัยก่อเวรให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระพิโรธด้วยเหตุที่ไม่ควร แม้มิเหตุให้ทรงพระพิโรธ แต่ก็ทรงข่มเสียได้ ให้สงบระงับอันตราย ทรงแปฏิบัติโดยโยนิโสมนสิการ คือการใส่ใจพิจารณาจนพบต้นเหตุ จัดเป็นอภิกโรธข้อที่ ๗

อนึ่ง ในข้อที่ ๗ นี้ สำหรับบารมีนั้นได้แก่ สัจจบารมี ส่วนในทศพิชราชธรรมนั้นได้แก่อภิกโรธ ความไม่โกรธ อันหมายถึงเมตตาประกอบอยู่ เมื่อพิจารณา ดูแล้ว แม้ว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะมีพยัญชนะที่ต่างกัน แต่ในด้านการศึกษาปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือการทำปฏิบัติให้มีความไม่โกรธ หรือมีเมตตาขึ้นได้นั้น จะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัจจะ คือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูกเมตตาขึ้นมาในจิตใจ คือให้เป็นเมตตาจริงในจิตใจ เมื่อเป็นดังนี้จึงจะทำให้เกิดความไม่โกรธอันตรงกันข้ามขึ้นได้ และเมื่อเกิดความไม่โกรธ และเกิดเมตตาขึ้นแล้ว ก็จะทำให้มุ่งดีปรารณาดี จึงอดอยู่มิได้ที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องชวนชวายที่จะทำให้ผู้ที่มีเมตตานั้น เกิดความสุขความเจริญตามความหมายของเมตตา เพราะถ้ามีเมตตาจริงแล้วก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ จะต้องไปปฏิบัติทำให้เกิดความสุขความเจริญขึ้นในที่นั้น ๆ ในที่ที่มีเมตตานั้น เมื่อทรงมีพระเมตตาอยู่ในราชฎฐ จึงต้องชวนชวายที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ราชฎฐ ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีสัจจะ คือความจริงใจที่จะปฏิบัติให้มีเมตตาขึ้นจริง เพราะฉะนั้น เมตตานั้นจะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้ต้องมีอภิกโรธคือไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นได้ก็ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ ความจริงใจที่จะมีเมตตา ถ้าหากขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะเสีย ข้อเดียว เมตตาก็เป็นเมตตาไม่จริง เป็นเมตตาที่แสดงกันออกมาแต่ภายนอก เช่นทางวาจาว่าเมตตา หรือทางกิริยาว่าเมตตา แล้วละทิ้งทอดทิ้งไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง แต่หากว่าถ้าเป็นเมตตาจริง คือมีเมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจ ทำให้เมตตาเป็นเมตตาจริงขึ้นมา ไม่โกรธก็ไม่โกรธจริงขึ้นมา ดังนี้แล้ว จึงจะทำให้ปฏิบัติชวนชวายเพื่อประโยชน์สุขต่าง ๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น ธรรมชาติทั้ง ๒ ข้อนี้ คือสัจจะ กับอักษโกระ ที่หมายถึงเมตตา จึงมีความหมายที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป อักษโกระเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน กิริยาที่ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่น ทำร้ายคนและสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่าอวิหิงสา คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งผู้อยู่ในปกครอง จะอยู่ด้วยกันได้เป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะผู้ปกครองถึงจำต้องอาศัยเก็บภาษีอากรจากราษฎรผู้อยู่ในปกครองเพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และต้องเกณฑ์กำลังแรงงานบ้างในคราวที่จำเป็น แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง อันเป็นการรีดเกินสมควร ราษฎรผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อน ระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุข มีเรื่องครั้งโบราณว่า ผู้อยู่ในปกครองถูกผู้ปกครองเบียดเบียน ต่างอพยพไปอยู่ต่างถิ่นก็มี ความไม่เบียดเบียนจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยกรุณาเป็นเบื้องหน้า และอันความไม่เบียดเบียนนี้ เมื่อมาคู่กับอักษโกระคือความไม่โกรธ ก็มีความที่ต่างกันอยู่บ้างและสัมพันธ์กันบ้าง

อันอักษโกระ คือความไม่โกรธ อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้แสดงมาแล้วนั้น คือ ความที่ไม่ลู่อำนาจต่อความโกรธ อันรวมความถึงโทษพยาบาล อันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของโทษะ ซึ่งหมายถึงความที่มีเมตตานั่นเอง แต่การที่ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า แต่ยกเอาอักษโกระคือความไม่โกรธออกหน้า ก็เพื่อที่จะจีจู้ดอันสำคัญของผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งตั้งแต่โบราณกาลมามักจะเป็นผู้ที่ลู่อำนาจของความโกรธ เมื่อโกรธขึ้นมาก็มักจะทำร้ายทารุณผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจตั้งแต่โบราณมักจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยที่จะเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ โดยการที่พยายามใจต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจไม่มีธัมมะจึงมักจะเป็นผู้โกรธง่าย สั่งทำร้ายใครง่าย ๆ ดังที่ปรากฏมาในโบราณ เพราะฉะนั้น เมื่อแสดงธัมมะของผู้ปกครองเพื่อจะจีถึงจุดนี้ จึงได้ยกเอาความไม่โกรธขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อ ซึ่งโดยความก็คือความมีเมตตานั่นเอง ดังที่ได้แสดงมาแล้ว และในข้อนี้ยกเอาอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนมาเป็นหัวข้อ ก็เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ในอดีตมา เมื่อมีอำนาจขึ้น

แม้ว่าไม่โกรธ แต่ว่าอำนาจของความโลภความหลง ไม่ได้พิจารณาให้เหมาะสมกับสิ่งปฏิบัติการต่าง ๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยอำนาจของโลภะบ้าง ด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง เช่นว่าเมื่อไปที่ไหน เมื่อเห็นสิ่งที่ชอบใจ ก็มักจะหาทางที่จะนำมาให้ได้เป็นของของตน เช่นจะเป็นทรัพย์สินก็ดี จะเป็นสตรีก็ดี จะเป็นแก้วแหวนเงินทองก็ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ จึงมักจะต้องคอยซ่อนเร้นไม่ให้ผู้ปกครองที่มีอำนาจได้เห็น เพราะฉะนั้น จึงต้องยกเอาข้ออวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ขึ้นมาเป็นที่ตั้ง และโดยความก็คือว่าความที่มีกรุณานั้นเอง เพราะความกรุณานั้นตรงกันข้ามกับวิหิงสา อันได้แก่ความที่สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติช่วยให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น กรุณาข้อนี้จึงได้ถือเป็นพระคุณอันสำคัญของพระพุทธเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ พระคุณทั้ง ๓ นั้นได้แก่ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ พระกรุณาคุณนั้น นับเป็นพระคุณที่ ๓ ของพระพุทธเจ้า ก็ได้แก่การที่มีพระกรุณาอันแสดงออกเป็นการเสด็จจาริกไปทรงแสดงธรรมะสั่งสอนโปรดแก่หมู่เวไนยนิกร คือหมู่ชนที่ฟังแนะนำได้ให้ได้ประสบประโยชน์ตามภูมิตามชั้น

และพระมหากษัตริย์ก็มีคำว่าพระมหากรุณาธิคุณ และใช้เป็นคำนำเช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม คำว่ากรุณานี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้พ้นทุกข์ คือเป็นการปฏิบัติช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ได้ทำแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ แสดงออกถึงความกรุณา และแม้กรุณานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตาตนเอง จะต้องมีความเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดีเป็นพื้นฐานของจิตใจอยู่ จึงจะมีกรุณาความช่วยให้พ้นทุกข์ ซึ่งเป็นการที่แสดงออกและมีธรรมะหลายหมวดที่แสดงออกมาด้วยอำนาจของกรุณา เช่นในสังคหวัตถุ ๔ ธรรมะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน นั้น ก็ได้แก่ทาน การให้ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานความสุขของตนแก่ผู้อื่น ปิยวาจา เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ประเสริฐต่าง ๆ และสมานัตตตา ความวางตนสม่ำเสมอ ไม่เป็นผู้ที่ถือตัว เข้ากันได้กับหมู่ชนทั้งปวง เพราะฉะนั้น กรุณาจึงตรงกันข้ามกับวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนนั้นก็หมายถึงกรุณานั้นเอง

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยกอปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารณาก่อทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎร์ให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิภคเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรงปกครองประชาชนตั้งบิดาปกครองบุตร ดังนี้จัดเป็นอวิหิงสา

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คือ อวิหิงสา ส่วนในทศบารมีข้อที่ ๘ นั้นได้แก่อริชฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่น เมื่อเทียบกันดูแล้ว ถ้อยคำจะต่างกัน ในบารมีคือ อริชฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ว่าในทศพิธราชธรรมคือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วทั้ง ๒ ข้อนี้ก็จะต้องมีความสัมพันธ์กัน อริชฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่นสำคัญก็คือตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใครจะช่วยให้พ้นทุกข์และปฏิบัติ การช่วยให้พ้นทุกข์ต่าง ๆ ให้ประสบความสุขต่าง ๆ ความกรุณานี้จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยมีอริชฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะกรุณา ซึ่งเป็นการไม่เบียดเบียน หรือจะยกเอาอวิหิงสาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีอริชฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียน อันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเอง ก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือ อันเรียกว่าอริชฐานะอีกด้วย เพราะฉะนั้น อริชฐานะ หรือ อริชฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นทำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่ากรุณาทำให้เกิดอริชฐานะความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้ ก็แปลว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องมีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในบารมีข้ออริชฐานะความตั้งใจมุ่งมั่นก็นำให้ปฏิบัติในข้ออวิหิงสาความไม่เบียดเบียนหรือกรุณานี้ด้วย หรือเมื่อปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนคือความกรุณา ก็เป็นการปฏิบัติในข้ออริชฐานะ หรืออริชฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน อันได้แก่พระราชทานพระมหากรุณาแก่ทั่วไป ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในข้ออริชฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้ปกครองกิติ เป็นผู้อยู่ในปกครองกิติ หรือว่าใคร ๆ ทุก ๆ คนเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือความกรุณาดังกล่าว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในหลักธรรมข้อ

บารมี คืออธิษฐานความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้ออธิษฐานความตั้งใจมุ่งมั่น ก็เป็นอันนำไปปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนคือความกรุณาดังกล่าวมาด้วย อวิหิงสา เป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระราชธรรมจริยา ยกโดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือสัจจะและอธิษฐาน เป็นส่วนอึดตสมบัติ กับทั้งอักษโกธะ ความไม่โกรธ และอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างเยี่ยงยอด เป็นรัฐฐาภิบาลนโยบายส่วนปรหิตปฏิบัติ คือเหตุสำคัญที่นำไปเข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วัฒนาสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจงานนปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถามรรคเพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการเพื่อทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราชหฤทัยด้วยพระปีติโสมนัส

จากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรอย่างต่อเนื่องทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะขจัดปัญหาความยากจนและล้าหลังของเกษตรกร เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ได้ทรงศึกษาข้อการพัฒนาอย่างครบวงจร ที่มีความสำคัญต่อปัจจัยการผลิตได้แก่ น้ำ ที่ดินทำมาหากิน ทุน ความรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ และการตลาด ในการนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นใน ๖ ภูมิภาคของประเทศ คือ

๑. ห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๒. ภูพาน อำเภอเมือง ฯ จังหวัดสกลนคร
๓. เขาคิชฌกูฏ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
๔. อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าไม้ จังหวัดจันทบุรี
๕. ห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
๖. พิกุลทอง อำเภอเมือง ฯ จังหวัดนราธิวาส

วัตถุประสงค์ของโครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เพื่อศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัยปัญหาเกษตรกรรมในท้องที่ ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ตลอดจนแสวงหาแนวทางกับวิธีพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องที่ เพื่อให้ราษฎรสามารถรับไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง เมื่อสามารถค้นพบหรือค้นคิดวิธีแก้ไขปัญหาส่วนใด วิธีการหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ แล้ว ก็จะจัดการ “สาธิต” ภายในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนา สำหรับปัญหาส่วนที่ยังขบไม่ได้ ก็ดำเนินการศึกษาต่อไป เนื่องจากปัญหาแต่ละข้อมีความยากง่ายไม่เท่ากัน

ในที่สุดประชาชนในท้องที่ ตลอดจนที่มาจากท้องถิ่นใกล้เคียงก็สามารถเดินทางมาศึกษาดูงานวิทยาการแผนใหม่จากงานสาธิตการพัฒนาเบ็ดเสร็จ ซึ่งจะทำให้ทราบถึงวิธีการจะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังสามารถเข้าฝึกอบรมทั้งในด้านการเกษตรอุตสาหกรรมในครัวเรือน และด้านศิลปอาชีพพิเศษ กิจกรรมทั้งหมดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาทุกแห่งจะมีลักษณะคล้ายพิพิธภัณฑสถานชาติวิทยาที่มีชีวิต ซึ่งนักเรียนนักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป สามารถเดินทางไปชมในแง่การทัศนศึกษานอกสถานที่ ตลอดจนพักผ่อนหย่อนใจไปในโอกาสเดียวกัน ภารกิจหลักอีกประการหนึ่งก็คือการกระจายผลที่ได้จากการศึกษาในรูปของวิธีการพัฒนาไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน จนกระทั่งขยายแผ่กระจายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ หากพบว่าพื้นที่ใดในแต่ละภาคประสบปัญหามากและอาจมีลักษณะแตกต่างกันก็อาจพิจารณาจัดตั้งศูนย์สาขาขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนในทุก ๆ ด้านจากศูนย์ใหญ่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ กระจายกันอยู่ตามท้องถิ่นทั่วกันดารทั่วประเทศประมาณ ๑,๐๐๐ โครงการ โครงการเหล่านี้ครอบคลุมกิจกรรมการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ไว้ทุกด้านได้แก่

๑. การพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติและชลประทาน
๒. การส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาอาชีพ
๓. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
๔. การพัฒนาการจัดสรรที่ดิน

๕. การพัฒนาการติดต่อสื่อสาร
๖. การสาธารณสุข โดยเน้นการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย
๗. การให้การศึกษาโดยให้ฝึกอบรมอาชีพแก่เกษตรกร

โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ยากจน และห่างไกลความเจริญ กระจายกันอยู่ในเขตพื้นที่ ๕๖ จังหวัดของประเทศไทย ประมาณ ๑ ใน ๑๐ ของหมู่บ้านทั่วประเทศ หรือประมาณ ๔,๐๐๐ หมู่บ้านได้รับประโยชน์จากการพัฒนาแหล่งน้ำ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเนื้อที่เพาะปลูกทั้งสิ้นถึง ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่

โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำริ ตามที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในและกองทัพบก ในฐานะหน่วยงานหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อสนองตอบพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการแก้ไขปัญหาสภาวะการขาดแคลนน้ำอย่างเร่งด่วนของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูแล้งที่ผ่านมา เกิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีสายพระเนตรอันยาวไกล พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของภาคอีสานในด้านยุทธศาสตร์ของประเทศ และเกี่ยวกับปัญหาความเดือดร้อนเนื่องจากความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำ พระองค์จึงทรงมีกระแสพระราชดำริต่อผู้บัญชาการทหารบก เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ ถึงความห่วงใยพสกนิกรภาคอีสาน และได้ทรงมอบให้กองทัพบกในฐานะที่เป็นส่วนราชการที่มีกำลังพล และอุปกรณ์พร้อมมูลอยู่แล้ว ทำหน้าที่เป็นหน่วยหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน เพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนโดยเร่งด่วนเฉพาะหน้า และดำเนินการช่วยเหลือพัฒนาภาคอีสานอย่างต่อเนื่องต่อไป ซึ่งจากผลการดำเนินการช่วยเหลือเฉพาะหน้าดังกล่าวระหว่างปลายเดือนมีนาคม เมษายน และได้สิ้นสุดการช่วยเหลือเมื่อปลายพฤษภาคม ๒๕๓๐ ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จ สามารถบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนลงได้ในระดับที่น่าพอใจอย่างยิ่ง และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและ

ภาคเอกชนทุกหน่วยงานเป็นอย่างดี เพื่อให้การช่วยเหลือพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นไปโดยต่อเนื่อง สามารถแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างถาวรตลอดไป กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน กองทัพบก และทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง จึงได้ร่วมกันจัดทำแผนงานหลักเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นโดยกำหนดห้วงระยะเวลาของการพัฒนา ๕ ปี และจะเริ่มการดำเนินงานตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๐ เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างต่อเนื่องจากการช่วยเหลือเร่งด่วนเฉพาะหน้าดังได้กล่าวแล้ว

ด้วยน้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงก่อให้เกิดโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ กองทัพบกได้ระดมทรัพยากรทั้งกำลังพล ยานพาหนะ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ของหน่วยทหารในพื้นที่ กองทัพภาคที่ ๒ และจากส่วนราชการให้การช่วยเหลือบริการน้ำอุปโภคบริโภคแก่ประชาชน รวมทั้งร่วมกับส่วนราชการต่าง ๆ ดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้วยการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาล ขุดลอกหนองบึง สูบน้ำจากแหล่งน้ำ และดำเนินการทำฝนเทียมเป็นต้น สามารถบรรเทาความเดือดร้อนแก่ราษฎรในปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคลงไปขั้นหนึ่ง

แต่เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริให้การช่วยเหลือแก่พี่น้องชาวอีสานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งภาคเอกชนจึงได้ร่วมกันจัดทำแผนงานหลักเพื่อดำเนินการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขภาวะขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะน้ำอุปโภคและบริโภค ให้เพียงพอแก่ราษฎรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างถาวรตลอดไป และบรรเทาความเดือดร้อนเกี่ยวกับน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรในห้วงฤดูแล้งหรือสภาพฝนทิ้งช่วง วัตถุประสงค์อีกประการ เพื่อรวบรวมและประสานการพัฒนาแหล่งน้ำของหน่วยงานและจังหวัดต่าง ๆ ให้เป็นแผนรวมของการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียงแผนเดียว และเพื่อฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อมให้อีกอำนวยการอนุรักษ์ดินและน้ำและกำหนดเป้าหมายการดำเนินการพัฒนาภาคอีสานเป็นระยะ ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐-

พ.ศ. ๒๕๓๕ ในลักษณะโครงการเบ็ดเสร็จสมบูรณ์เป็นระบบเพื่อพัฒนาภาคอีสาน ให้บังเกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำริ”

แผนงานหลักโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำรินี้ จะสามารถดำเนินการให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ได้อย่างแน่นอน หากส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับความสุขของราษฎรทั้งหมดได้ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจังและมุ่งมั่นอย่างแท้จริงที่จะให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความอยู่ดีกินดี มีความสุขตามอัตภาพ ปัญหาความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำจะคลี่คลายเบาบางลงหรือหมดสิ้นไปและอนาคตอันใกล้นี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีแต่ความเขียวชอุ่มชุ่มชื้นสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารตลอดไป

โครงการบรรเทาน้ำท่วมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอันเนื่องมาจากพระราชดำริจากการที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑล ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓ และ ๒๕๒๖ ทำให้ทรัพย์สินและพืชผลจำนวนมากของประชาชนตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงห่วงใยต่อปัญหาน้ำท่วมดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงศึกษาและค้นคว้าหาแนวทางแก้ไขพร้อมกับพระราชทานแนวพระราชดำริแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมพื้นที่กรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑล ตามแนวพระราชดำริที่สำคัญ ดังนี้

- ควรเร่งระบายน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานครในฤดูน้ำหลาก ให้ไหลออกสู่อ่าวไทย โดยผ่านตามคลองต่าง ๆ และในขณะเดียวกันให้ควบคุมน้ำจากพื้นที่ด้านทิศตะวันออกที่ไหลเข้าสู่ใจกลางกรุงเทพมหานครให้เหลือน้อยลงด้วย

- จัดให้มีเขตพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่บริเวณปริมณฑลทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งพื้นที่สีเขียวดังกล่าวนี้ จะสามารถแปรสภาพเป็นทางระบายน้ำฉุกเฉินออกสู่อ่าวไทยได้ตามที่ต้องการ

- สร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในเขตชุมชนของกรุงเทพมหานครให้สมบูรณ์
- สร้างสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครตามความ

เหมาะสม

- ขยายทางน้ำหรือเปิดทางน้ำในจุดที่ผ่านทางหลวงหรือทางรถไฟ เพื่อให้ระบายน้ำจำนวนมากให้สะดวก

หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง มีกรุงเทพมหานคร กรมชลประทาน กรมทางหลวง และการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้ร่วมกันศึกษาถึงแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างละเอียดแล้วทำการก่อสร้างระบบการแก้ไขและป้องกันน้ำท่วมในบริเวณต่าง ๆ เพื่อสนองพระราชดำริ ได้แก่การขุดลอกคลองสำหรับระบายน้ำออกสู่อ่าวไทยให้สะดวกจำนวนหลายสาย ก่อสร้างคันกั้นน้ำและปรับปรุงถนนสายต่าง ๆ เป็นคันกั้นน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ก่อสร้างโรงสูบน้ำช่วยสูบน้ำออกสู่อ่าวไทยและโรงสูบน้ำตามคลองต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างอาคารบังคับน้ำตามคลองและที่คันกั้นน้ำหลายแห่ง เป็นต้น ในปัจจุบัน แต่ละหน่วยราชการได้ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จตามโครงการ สามารถบรรเทาปัญหาการเกิดน้ำท่วมในเขตพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ดี ไม่ปรากฏน้ำท่วมขังอยู่นานนับเดือนเหมือนกับสภาพน้ำท่วมที่เกิดในปีต่าง ๆ ที่ผ่านมา

โครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดทำโครงการบำรุงบึงมักกะสัน ที่ทรงเรียกว่า “เป็นโครงการแบบคนจน” ทรงโปรดให้พัฒนาเฉพาะในส่วนที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น โดยรักษาสภาพแวดล้อมในบางส่วนไว้เพื่อจะได้ไม่ต้องลงทุนเป็นจำนวนมหาศาล ซึ่งปรากฏว่าสามารถพัฒนาแหล่งน้ำให้มีสภาพแวดล้อมดีขึ้น และใช้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาแหล่งน้ำอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกัน

สรุปความว่า ภารกิจหลักของโครงการ ฯ นี้ในฤดูแล้งคือการกำจัดน้ำโสโครกด้วยฝักตบชวา ส่วนในฤดูฝนให้ทำหน้าที่เก็บกักน้ำและระบายน้ำส่วนเกินสำหรับกักสำรองได้แก่การใช้ฝักตบชวาทำปุ๋ยหมัก เชื้อเพลิง เยื่อสาร ตลอดจนการส่งเสริมการปลูกฝักน้ำชนิดต่าง ๆ เช่น ฝักบุง และการปรับปรุงคุณภาพน้ำให้สามารถเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืดได้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อัญเชิญพระราชกระแสมายังกรมตำรวจ ว่าทรงมีพระราชประสงค์ไม่ให้มีการปิดถนนตลอดแนวเสด็จฯขอแต่เพียงอำนวยความสะดวกต่อขบวนเสด็จก็เพียงพอแล้ว ด้านตรงข้ามกับทางขบวนเสด็จฯ ก็ยังเปิดให้มีการจราจรเป็นปกติ ส่วนด้านขบวนเสด็จฯ ต้องผ่านนั้น ก็ได้มีการอำนวยความสะดวกให้ขบวนได้ผ่านไปอย่างเรียบร้อยเท่านั้น ไม่ได้มีการปิดกั้นการจราจรแต่อย่างใด

สรุป เหตุผลประการเดียวที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชภารกิจอย่างตรากตรำเหน็ดเหนื่อย ทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัยอยู่ตลอดเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว เพื่อทรงพระมหากรุณาช่วยแก้ไขปัญหาคับขันต่าง ๆ เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของพสกนิกรที่ยากไร้ในชนบท แม้แต่ชาวต่างประเทศก็นึกไม่ถึงว่า ในโลกปัจจุบัน ยังมีพระมหากษัตริย์อยู่พระองค์หนึ่ง ผู้ทรงอุทิศพระองค์ทรงงานหนักถึงเพียงนี้ เหตุผลของพระองค์ท่านนั่นคือ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทุกรูปทุกนาม สมดังพระราชปณิธานที่ทรงประกาศเป็นปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ก็ได้ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินในพระราชธรรมจริยาเพื่อประโยชน์แห่งประชากรทุกประการ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิทแน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาล จึงดำรงอยู่และทวียิ่งขึ้น ฝ่ายประชาชนชาวไทยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความจงรักภักดีศรัทธาเชื่อมั่น ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นพันประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระราชจริยาวัตรประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม และพระราชธรรมจริยาทั้งปวง ดังที่รับพระราชทานยกสาธกถวายในกถามรรคนี้ เป็น

ส่วนปรหิตปฏิบัติ รัฎฐาภิบาลนโยบาย ๒ ข้อ คือ อักโกระความไม่โกรธ และอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยสัจจะและอธิษฐาน จึงนับเป็นบุญยิ่งของประชาชนชาวไทยที่ได้มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดูแลสอดส่อง สุขทุกข์ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อพระราชประสงค์ยิ่งใหญ่ คือเพื่อความอยู่ดีกินดีของพสกนิกรชาวไทยเป็นสำคัญ

อักโกระความไม่โกรธ ประกอบด้วยสัจจะความจริง และอวิหิงสาความไม่เบียดเบียนประกอบไปด้วยอธิษฐาน นับว่าเป็นรัฎฐาภิบาลนโยบายส่วนปรหิตปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชธรรมจริยาส่วนอัตตสมบัติ สัจจบารมี อธิษฐานบารมี และส่วนปรหิตปฏิบัติคืออักโกระราชธรรม อวิหิงสाराชธรรม เป็นรัฎฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษมีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายเป็นวิสาขามาระนี้

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอัตตสมบัติ ทรงดำรงราชไมตรีปกครองอภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฎฐาภิบาลนโยบายให้วัฒนสถานพรในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ แม้ในทางศาสนจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยควรทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังคหวัตถุในสงฆ์ ในบุคคล โดยนานัปการ ตลอดกาลละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพันประมาณถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษาปีนี้ จึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศยิ่งใหญ่มหึมาเป็นพิเศษ แสดงความจงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ โดยคณะรัฐบาลอำนวยการมีอาทิ ขอพระราชทานพระมหากรุณาหล่อพระพุทธรูปมาแต่จะมีพระราชดำริ ได้ทรงมีพระราชดำริประกอบด้วยพระราช-

ศรัทธาปสาทะที่จะหล่อพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร วันพระบรมราชาสม-
ภพตามโบราณราชประเพณี เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติขนาด ๙ นิ้ว หล่อ
ด้วยเงินล้วนกะไหล่ทอง และพระพุทธรูปมหายานคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
โดยอนุโลมราชประเพณีในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งมีการทรงหล่อพระพุทธรูปประจำ
พระชนมพรรษา มีจำนวนตามพระชนมพรรษา แต่ในครั้งนี้นำไปรดเกล้าฯ ให้
หล่อองค์เดียว เป็นพระพุทธรูปขนาดหน้าพระเพล่า ๑๘ นิ้ว เท่ากับพระกัปประ
(หนึ่งศอกของพระองค์) เป็นพระพุทธรูปแบบพระพุทธรูปนารายณ์ แต่โปรดเกล้าฯ ให้
ให้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิและกะไหล่ทอง และได้ทรงบรรจุประดิษฐานพระ
พุทธรูปฝังพิมพ์จิตรลดาด้วยพระองค์เองไว้ที่ฐานบัวบัลลังก์ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์
นี้ ได้เสด็จฯ ทรงเททองหล่อ เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ ณ วัดพระ-
ศรีรัตนศาสดาราม พระพุทธรูปมหายานคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนี้ ได้ประ-
ดิษฐานคู่กับพระสัมพุทธพรรณี ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ
รัฐบาลจะได้กราบบังคมทูล ขอพระราชทานโดยเสด็จพระราชกุศลถวายฉัตรทองคำ
๑ คู่ พุ่มทองเงิน ๑ คู่ ถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งมหายานคลพระชนม-
พรรษาครบ ๕ รอบ ตั้งถวายเป็นพุทธรูปบูชาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เป็นสักขีแห่งความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ (ในวันที่ ๗ ธันวาคม
พุทธศักราช ๒๕๓๐)

ได้เสด็จพระราชดำเนินประกอบพระราชพิธีฉลองสมโภชพระพุทธรูป
ประจำพระชนมวาร พระพุทธรูปมหายานคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และพระ-
ไตรปิฎกฉบับสังคายนามหายานคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ณ พระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

๕. หนึ่ง ได้เตรียมจัดหาน้ำที่ทำพิธีพลีกรรมจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเป็น
มงคล ๑๐๓ แห่งทั่วพระราชอาณาจักรที่ประชาชนเคารพนับถือกันมาแต่โบราณ-
กาล ทำพิธีพลีกรรมพร้อมกันในวันธงชัย คือวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช
๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. และได้อัญเชิญมารวมประกอบรัฐพิธีเสกน้ำพระพุทธรุมนต์
ศักดิ์สิทธิ์ ณ พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร ในวันธงชัย

คือวันพุธที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นองค์ประธาน พร้อมด้วยสมเด็จพระราชาคณะและพระภิกษุสงฆ์ รวม ๖๑ รูป และในวันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม อันเป็นวันมหาอุตมมงคล พิเศษเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ กระบวนอิสริยยศได้แห่อัญเชิญน้ำพระพุทธรณ์ศักดิ์สิทธิ์ จากวัดสุทัศน์เทพวราราม ไปยังมณฑลพิธีพระที่นั่งชัยมงคลลาภิเศก ท้องสนามหลวง และได้ขอพระราชทานพระมหากษัตริย์คุณเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งชัยมงคลลาภิเศก ท้องสนามหลวง เพื่อทรงรับน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายชัยมงคล และทรงรับทูลเกล้าฯ ทูลกระหม่อมถวายน้ำพระพุทธรณ์ศักดิ์สิทธิ์ลงในพระครอบมูรธาภิเศกที่ทรงถือจากผู้แทนปวงชนชาวไทย ในช่วงเวลาเช้า

นอกจากนี้ ยังมีกิจที่ประกอบกระทำน้อมเกล้าฯ ถวายอีกมากเช่น จัดให้มีการบวชพระ การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหाराชแห่งสยาม การวิ่งลอยฟ้าเฉลิมพระเกียรติซึ่งมีผู้เข้าร่วมจำนวนเป็นแสน ยิ่งใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นการเปิดสะพานพระราม ๙ อันเป็นสะพานที่มีช่วงกลางยาวที่สุดในโลก สวนหลวง ร. ๙ สวนเฉลิมพระเกียรติสร้างน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายในมหามงคลสมัยพิเศษนี้ มีการตกแต่งประทีปธงทิวดวงามสว่างไสวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง อีกทั้งการบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์นานา น้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายด้วยจิตใจเทิดทูนศรัทธาจงรักภักดีในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยจิตใจน้อมถวาย ถวายพระพรชัยมงคล

โยธ ปญจสตาทิก-	เทวสุหสฺฐานมุปริ
ติสพฺพุทฺธสเก มงฺก-	รุตฺตมวสุสฺมงฺกุล
มิกสิรสุส ธนฺวาค-	มสุส ทิเน ว ปญฺจเม
ปรมิณฺโท มหาภุมิ-	พลอดุลฺยเตชวา
มหิตลาธิเปสฺสโร	รามาริบัติ จกฺกิ โส
นรปติเนทฺสฺยามินฺหา-	ธิราชปรโม ตถา

นาถปวิตตสวหโย
นวมินโท มหาราชา
เทวจตุตาศีสวสุธานี

คุณเสฏฐใจ ชนุตโตโม
สฏฐจุฑุฑเทสิทวสุสิโก
ราชช การเตติ โสตุถินา

วันที่ ๕ ธันวาคม มิคสิรมาส พุทธศักราช ๒๕๓๐ ปีมะโรง อันเป็นอุดมมงคล
นี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี
จักรีนฤเบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
สูงสุดแห่งนครชน พระมหाराชาเจ้าจอมไผท รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ
๕ รอบ ทรงครองราชสมบัติมาโดยสวัสดิ์ ๔๒ โดยปี

ธมมราชา ปิตุราชา
รฎฐาภิบาลโนบาย
ทาน์ สีล ปริจจาค
อกุโกโธ อวิหีสา จ
ทสิเม เกนจิ สกุกา
สพุเพสั ซายเต เปม้

สพุพพยุยามานิโต
ปยุตุโต ธมมปิตุต
อาชชว มทุทว ตโป
ชนติ จ อวิโรชน
ตสสุตตเนว ปสสุติตุ
ธมมราชา สภตติกั

พระธรรมราชา พระราชาผู้ทรงธรรม พระปิตุราชา พระราชาผู้ทรงเป็น
พระบิดา เป็นพระพ่อเมือง อันชาวไทยทั้งปวงนับถือเทิดทูน ทรงประยุกต์ธรรม
และความเป็นบิดาในรัฐฐาภิบาลโนบาย ธรรม ๑๐ ข้อเหล่านี้ คือ ทาน สีล จาคะ
สละบริจาค อาชชวะ ความตรง มัททวะความอ่อนโยน ตบะ ความเพียรปฏิบัติหน้าที่
อ๊กโกธะ ความไม่โกรธประกอบด้วยเมตตา อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนประกอบ
ด้วยกรุณา ชันติ ความอดทน อวิโรชนะ ความไม่ผิต อันใครๆ อาจเพื่อเห็นในพระ-
องค์แห่งพระราชานั้น ความรักพร้อมทั้งความภักดีจึงเกิดแก่ประชาชนทั้งปวง
ในพระธรรมราชา

เตหิ เตหิ วิเสเสหิ
จิรญชีวี มหาราชา
ยสุสา เตชวา จาปี
สทา ภทฺรานิ สมุปลสั

คุณเหิ ปฎิมณฺหิโต
สุขปฺปตุโต อนามโย
วฑฺฒยนฺโต นรุตฺโตโม
จิรํ ราชเช ปติฎฺฐตุ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประดับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษาช้านาน ทรงพระสําราญสมบุรณ์พระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชานุกาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยี่นนานในพระราชมไหศวรรย์ ปกครองรัฐสีมาณฑล ให้สมบุรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน มีสมานฉันทตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระศรีรัตนตรัย ที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวายเป็นสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมมาสมพุทฺโธ
มหาสงฆ์ ปโปเชติ

อุตุตมํ ชมมมชฺชคคา
อิจฺเจตํ รัตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสสินทรา นี้จัดว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้เลื่อมใสด้วยเดชานุกาพพระศรีรัตนตรัยดลบันดาล ขออุปถัมภ์วันตรายและอุปสรรคศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาลไหน ๆ จงบําราศไกลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรคความสุขสําราญ ความเป็นผู้มีอายุช้านาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบุลผลนั้น ทั้งสุขุ-โสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณะชีพรามณณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลายทั่วจักรวาลผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมหณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์พระประมุขด้วยนำเข้าไปใกล้

(๔๓)

ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษ อันไม่เกื้อกูล
แก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ
เอตสฺมี รตนตฺตยสฺมี

สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ
สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แต่
สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้
สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในพระมณฑลวิเสสสภา เป็น
ปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สารบัญ

คำปรารภ	(๑)
มหाराชาภิกษุติชยมงคลคาถา	(๙)
คาถามหาราชสดุดีและถวายพระพรชัยมงคล	(๑๓)
วรชยมงคลคาถา คำแปล	(๑๗)
พระมงคลวิเสสกถา ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่ง อมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐	(๑๙)
ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น	
หลักการทำสมาธิเบื้องต้น	๓
อย่างไรที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม	๑๗
โสฬสปัญหา	
วัตถุกถา	๒๙
คำแปลโสฬสปัญหา	๓๕
โสฬสปัญหาธรรมบรรยาย	
ครั้งที่ ๑ อชิตมาณพปัญหา	๔๖
ปัญหาเกี่ยวกับธรรมที่เป็นศีรชะและธรรมที่จะทำศีรชะให้ตกไป	๔๖
ลักษณะของโลก	๔๗
ความหมายของโลก	๔๘
สังขตลักษณะของโลก	๔๘
อวิชา ตัณหา ทุกข์	๔๙
สติและปัญญาเป็นเครื่องห้ามเครื่องปิดกระแสนของอารมณ์และตัณหา	๕๐
อิริยาปถปัพพะ	๕๑
ครั้งที่ ๒ อชิตมาณพปัญหา (ต่อ)	๕๒
นามรูปดับเพราะดับวิญญาณ	๕๒
การศึกษาปฏิบัติธรรมสิ้นสุดเมื่อละกิเลสได้หมด	๕๓
ดับสติและปัญญาพร้อมกับดับนามรูปดับขันธนิพพาน	๕๔

ธรรมชาติปฏิบัติก็มีเกิดดับ	๕๕
ความประพฤติของบุคคลผู้มีธรรม	๕๖
สัมปชัญญะปัพพะ	๕๗
ครั้งที่ ๓ ทิสสเมตเตยยमाणปัญหา	๕๘
ภิกษุคือผู้สันโดษเต็มความประสงค์	๕๘
ภิกษุผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ผู้ทำลายกิเลส	๕๙
ทรงสอนให้ยินดีตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร	๕๙
ทรงสอนไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย	๖๐
ปฏิบัติดับตัณหา เพื่อความเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์	๖๑
ผู้สันโดษคือผู้ปฏิบัติดับกิเลสดับทุกข์	๖๒
ปฏิบัติเพื่อเป็นมหาบุรุษ อีสระจากเครื่องผูกร้อยรัดใจ	๖๓
ปฏิญญาปัพพะ	๖๔
ครั้งที่ ๔ ปุณณกमाणปัญหา	๖๕
การบูชาัญจบวงสรวง	๖๕
บูชาัญจบวงสรวงเพื่อสำเร็จความปรารถนาในสิ่งที่มีชรา	๖๖
ตรัสสอนให้ปฏิบัติเหตุที่จะให้สำเร็จความประสงค์	๖๗
ตรัสชี้กุศลมูลและอกุศลมูล	๖๘
ธาตุกรรมฐาน	๖๙
ครั้งที่ ๕ ปุณณกमाणปัญหา (ต่อ)	๗๐
ปัญหาการข้ามชาติภพด้วยการบูชาัญญ	๗๐
การถือชาติภพเป็นไปตามกรรม	๗๑
ผู้ข้ามชาติชรา คือผู้บรรลุมรรคผลที่พ้นกิเลส	๗๒
อเสชะ คือผู้บรรลุมรรคผลหรือนิพพาน	๗๓
การบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นไปตามสภาพทางปัญญา	๗๓
ครั้งที่ ๖ ปุณณกमाणปัญหา (ต่อ)	๗๖
อธิบายพระพุทธรูปพยากรณ์เพิ่มเติม	๗๖
ความตื่นรนเพราะตัณหา	๗๖

ความดีนรณเพราะทิวฉฐิ	๗๖
ความดีนรณเพราะกิเลส	๗๗
ความดีนรณเพราะมานะ	๗๗
ความดีนรณเพราะกรรม	๗๗
ปฏิบัติมรรค ๘ เพื่อได้ปัญญาธรรมที่ยิ่งและหย่อน	๗๗
รู้สามัญลักษณ์ะของสิ่งทั้งหลายในโลก	๗๘
ปฏิบัติให้บรรลุพุทธสภาพ ปราศจากความดีนรณยึดถือ	๗๙
การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาถึงความสิ้นทุกข์	๘๐
ครั้งที่ ๙ เมตตคุมานพปัญหา	๘๒
ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์และแดนเกิดแห่งทุกข์	๘๒
ทุกข์เกิดจากตัณหาอุปาทาน	๘๓
อุปธิเป็นแดนเกิดของทุกข์ทุกอย่างในโลก	๘๔
ตรัสสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ให้รู้จักอุปธิ	๘๕
ทำความรู้ ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น	๘๖
ครั้งที่ ๘ เมตตคุมานพปัญหา (ต่อ)	๘๗
ปัญหาการข้ามชาติชราและความโศกพิไรรำพัน	๘๗
มีอุปธิยอมมีทุกข์	๘๘
บุคคลยอมตอกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ตั้งแต่เกิดจนแตกดับ	๘๘
มีสติข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกคือตัณหาอุปาทาน	๘๙
ตรัสสอนให้ทำความรู้พร้อม รู้ทั่วถึงทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง	๙๐
ครั้งที่ ๙ เมตตคุมานพปัญหา (ต่อ)	๙๑
ทบทวนคำถามของเมตตคุมานพและคำตอบ	๙๑
ตรัสสอนย้ำความเพื่อให้ได้ปัญญาคือความรู้เข้าถึงธรรม	๙๒
ใช้สติและปัญญาละความยึดถือที่เป็นเครื่องทรงใจ	๙๓
ข้ามห้วงทุกข์ทั้งหลายด้วยสติ สัมปชัญญะ และปัญญา	๙๔
ครั้งที่ ๑๐ เมตตคุมานพปัญหา (ต่อ)	๙๖
ทรงบรรลุโมกขธรรมเพราะทรงเห็นชาติทุกข์	๙๖

พันธุกรรมเพราะระดับต้นหาด้บชาติทุกข์	๙๗
พิจารณาให้เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์	๙๘
พระพุทธคุณ	๑๐๐
พระธรรมคุณ	๑๐๑
พระสังฆคุณ	๑๐๒
ครั้งที่ ๑๑ โศตกมาณพปัญหา	๑๐๓
การศึกษานิพพาน	๑๐๓
นิพพานในพุทธศาสนา	๑๐๔
มรรคผลนิพพาน	๑๐๕
นิพพานที่พึงได้พึงถึงจากการปฏิบัติขั้นสามัญ	๑๐๕
ศึกษานิพพานเพื่อดับกิเลสไปโดยลำดับ	๑๐๗
มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรเผากิเลส	๑๐๗
การศึกษามรรคนิพพานต้องอาศัยขั้นตติ	๑๐๘
ครั้งที่ ๑๒ โศตกมาณพปัญหา (ต่อ)	๑๑๐
การเปลื้องความสงสัยทั้งหลาย	๑๑๐
วิจิกิจฉาหรือกังขา	๑๑๐
วิจิกิจฉาสังโยชน์	๑๑๒
ศึกษาให้รู้จักเหตุและผลที่สืบต่อกันไปโดยตลอด	๑๑๓
การทำความรู้ทั่วถึงสังขารมช่วยเปลื้องความสงสัย	๑๑๔
ใช้ปัญญาพิจารณาให้พบสัจจะและรักษาสัจจะนั้นไว้	๑๑๔
ครั้งที่ ๑๓ โศตกมาณพปัญหา (ต่อ)	๑๑๖
วิเวกธรรม ธรรมที่สังัด	๑๑๖
กายวิเวก สังัดกาย	๑๑๗
จิตตวิเวก สังัดจิต	๑๑๗
อุปธิวิเวก สังัดกิเลส	๑๑๘
อุปธิเกิดจากความยึดถือ	๑๑๘
การรู้ความจริงที่ตนเองเป็นธรรมอันประเสริฐ	๑๑๙

ทำจิตใจให้ปลอดโปร่งเหมือนอากาศ ไม่รับอารมณ์	๑๒๐
ทรงสอนธรรมอันประเสริฐที่พึงเห็นได้ในปัจจุบัน	๑๒๑

ครั้งที่ ๑๔ โศตกมาณปัญหา (ต่อ)	๑๒๓
ทรงสอนไม่ให้ทำตัณหาคือความอยากในภพน้อยภพใหญ่	๑๒๓
อธิบายนัยต่าง ๆ ของเครื่องแวดล้อมทั้งหมด	๑๒๔
ปฏิบัติดับความอยากโดยรอบทั้งหมด	๑๒๖
ปฏิบัติในสติปัฏฐานเพื่อละความข้องความติด	๑๒๗

ครั้งที่ ๑๕ อุปสัวมมาณปัญหา	๑๒๘
ปัญหาการข้ามห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์	๑๒๘
รูปฌานหรือรูปสมาบัติ	๑๒๘
อรูปรฌานหรืออรูปรสมาบัติ	๑๒๙
สมาธิ หรือฌานสมาบัติยังไม่ว่างกิเลส	๑๒๙
ตรัสสอนให้ละกาม ละความสงสัย ละตัณหา	๑๓๑
ปฏิบัติใช้สมาธิละกิเลส ขัดเกลากิเลส	๑๓๓

ครั้งที่ ๑๖ อุปสัวมมาณปัญหา (ต่อ)	๑๓๕
การปฏิบัติตั้งอยู่ในอาภิกขุจัญญาตนะไม่เสื่อม	๑๓๕
รู้กุปปธรรมและอกุปปธรรม	๑๓๖
อาศัยสมาธิทำวิปัสสนาปัญญาละกิเลสให้หมดสิ้น	๑๓๘

ครั้งที่ ๑๗ อุปสัวมมาณปัญหา (ต่อ)	๑๓๙
ทบทวนคำถามและคำตอบ	๑๓๙
ความหลุดพ้นด้วยมรรคปัญญาเป็นอกุปปวิมุตติ	๑๔๐
ปัญหาเกี่ยวกับวิญญาณของผู้วิมุตติหรือหลุดพ้นจากกิเลส	๑๔๑
นิพพานดับกิเลสและนิพพานดับขันธ	๑๔๒
พ้นถ้อยคำกล่าวถึงเมื่อดับขันธนิพพาน	๑๔๓
สมาธิในพุทธศาสนาสอนให้รู้แต่ไม่ยึด	๑๔๓

ครั้งที่ ๑๘ อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)	๑๔๕
ปัญหาเกี่ยวกับตายเกิดตายสูญ	๑๔๕
สัตสตทิกฎฐิและอุจเจททิกฎฐิ	๑๔๕
ความเห็นทั้งสองเป็นมิจฉาทิกฎฐิในพุทธศาสนา	๑๔๖
ความเชื่อว่าตายสูญอาจทำให้เกิดความประมาท	๑๔๘
ปฏิบัติให้เกิดสัมมาสติสัมมาสมาธิในองค์มรรค	๑๔๙
ทรงสอนให้ดูให้เห็นเกิดดับ	๑๕๐
ครั้งที่ ๑๙ นันทมาณพปัญหา	๑๕๑
มุนีในพุทธศาสนา	๑๕๑
บรรพชิต ผู้ออก สมณะ ผู้สงบ	๑๕๒
มุนี ผู้รู้หรือผู้หนึ่ง	๑๕๓
ทรงเรียกผู้ทำตนให้สิ้นกิเลสว่ามุนี	๑๕๔
พุทธศาสนามุ่งการปฏิบัติดับกิเลส	๑๕๕
ครั้งที่ ๒๐ นันทมาณพปัญหา (ต่อ)	๑๕๗
ปัญหาเรื่องสุทธิตือความบริสุทธิ์	๑๕๗
การทำตนให้ปราศจากกิเลสเป็นการบรรลุถึงสุทธิ	๑๕๘
ธรรมปฏิบัติหรือพุทธเสนาช่วยกำจัดกิเลสหรือมารเสนา	๑๕๙
นิพพานคือความสิ้นกิเลสหรือความบริสุทธิ์สิ้นเชิง	๑๖๐
ทรงพบทางบรรลุสุทธิที่ถูกต้องในการข้ามชาติชรา	๑๖๐
ครั้งที่ ๒๑ นันทมาณพปัญหา (ต่อ)	๑๖๓
ทบทวนเรื่องมุนีและสุทธิ	๑๖๓
ข้ามชาติชราได้เมื่อสิ้นอาสวกิเลส	๑๖๔
ข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้คือนิพพาน	๑๖๔
ความวนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก	๑๖๕
ละความยึดถือด้วยปัญญาที่กำหนดรู้	๑๖๖
ปฏิบัติข้ามห้วงด้วยปัญญา	๑๖๗

ครั้งที่ ๒๒ เหมกमाणพปัญหา	๑๖๘
ธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา	๑๖๘
ตัณหาเป็นทุกขสมุทัย	๑๖๙
บุคคลมีตัณหาเป็นที่สอง	๑๗๐
โลกกับตัณหา	๑๗๑
ตรัสสอนให้ดับตัณหาที่จิต	๑๗๒
การปฏิบัติบรรเทาละฉันทราคะเป็นนิพพานบท	๑๗๒
ครั้งที่ ๒๓ เหมกमाणพปัญหา (ต่อ)	๑๗๔
ทบทวนเหมกปัญหาและพระพุทธรูปพยากรณ์	๑๗๔
กิเลสตัณหาเกิดจากปิยรูป	๑๗๕
อาสวอนุสัย นิเวรณ และอกุศลมูล	๑๗๕
ปิยรูปซับซ้อนกันอยู่กับกิเลสอย่างละเอียด	๑๗๖
อาศัยอนุปัสสนาสติปฏิบัติบรรเทาละกิเลสตัณหา	๑๗๗
พิจารณาให้ได้วิปัสสนาปัญญา	๑๗๘
ครั้งที่ ๒๔ โตเทยยमाणพปัญหา	๑๘๐
วิโมกข์ ความพ้น	๑๘๐
กิเลสกามและวัตถุกาม	๑๘๑
กามตัณหา	๑๘๒
ภวตัณหา วิภวตัณหา	๑๘๓
วิจิกิจณาเกิดจากกามและตัณหา	๑๘๔
ปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นไตรลักษณ์ในนามรูป	๑๘๔
วิโมกข์ ๓	๑๘๕
ครั้งที่ ๒๕ โตเทยยमाणพปัญหา (ต่อ)	๑๘๖
ความหวังและปัญญาของผู้ประสพวิโมกข์	๑๘๖
ผู้ไม่สิ้นกิเลส ย่อมมีความหวังอยู่	๑๘๗
ปัญญาที่เจือด้วยกิเลสตัณหา ไม่เป็นปัญญาแท้	๑๘๗

พุทธศาสนาแสดงสั่งสอนจนถึงปัญญาแท้	๑๘๘
ปัญญาแท้เป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติพุทธศาสนา	๑๘๘
ครั้งที่ ๒๖ กัมปมาณพปัญหา	๑๙๑
ปัญหาที่พึงพำนักพ้นจากทุกข์	๑๙๑
คนเป็นอันมากยังไม่เห็นความเกิดเป็นทุกข์	๑๙๒
ตรัสบอกนิพพานเป็นที่พึงพ้นจากชราและมัจจุ	๑๙๓
มีสติมีปัญญาเห็นธรรมดับกิเลส	๑๙๓
นิพพานเป็นที่สิ้นทุกข์จากความเกิดแก่เจ็บตาย	๑๙๔
ครั้งที่ ๒๗ ชตุกัณณิมาณพปัญหา	๑๙๖
ธรรมอันดำเนินถึงนิพพาน	๑๙๖
ความต้องการพ้นทุกข์	๑๙๖
พระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า	๑๙๘
ทรงสอนให้กำจัดกาม เห็นเนกขัมมะคือความออก	๑๙๙
ปฏิบัติละความกำหนัดติดในนามรูป	๒๐๐
ครั้งที่ ๒๘ ภัทราวุธมาณพปัญหา	๒๐๒
ตัณหาและมาร	๒๐๒
วิชา วิมุตติ	๒๐๓
ทรงชี้ให้สงบรำงับกำจัดตัดตัณหา	๒๐๕
ตรัสชี้โทษของความยึดถือ	๒๐๕
มีปหานะและภาวนา	๒๐๖
ปฏิบัติละความยึดถือไปโดยลำดับ	๒๐๗
ครั้งที่ ๒๙ อุกุทยมาณพปัญหา	๒๐๙
ธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือทำลายอวิชา	๒๐๙
ทรงได้ฌานทางสมาธิและฌานทางปัญญา	๒๑๐
ทรงเสร็จกิจหรือสำเร็จในพุทธศาสนา	๒๑๐
ปฏิบัติทำลายอวิชาเพื่อความพ้นกิเลส	๒๑๑
วิชาหรืออัญญาเป็นด้านตรงข้ามกับอวิชา	๒๑๒

ครั้งที่ ๓๐ อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๑๔
ธรรมปฏิบัติเพื่อทำลายอวิชชา	๒๑๔
จิตเป็นที่ตั้งของอวิชชาและวิชชาหรืออัญญา	๒๑๕
ทรงอยู่ด้วยวิชาวิมุตติ	๒๑๖
ทรงสอนให้ละกามฉันท์	๒๑๗
ทรงสอนให้ละโทมนัส	๒๑๗
ทรงสอนให้ละถีนะ ละกุกกุจะ	๒๑๘
ปฏิบัติสมาธิเพื่อเกิดอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์	๒๑๘
ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่ออัญญาวิโมกข์	๒๒๐
ครั้งที่ ๓๑ อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๒๑
ปัญหาเรื่องโลกและนิพพาน	๒๒๑
โลก ๓	๒๒๑
โลกคือขันธ์	๒๒๒
เครื่องสัญญาจรไปของโลกคือวิตก	๒๒๓
บรรลุนิพพานเพราะละต้นหาได้	๒๒๔
ครั้งที่ ๓๒ อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๒๖
ปัญหาเรื่องวิธีทำสติให้วิญญาณดับ	๒๒๖
วิญญาณ ๖	๒๒๖
ความหมายเดิมของวิญญาณ	๒๒๗
วิญญาณธาตุหรือจิต	๒๒๗
ความหมายของดับวิญญาณ	๒๒๘
ปฏิบัติดับอภินันท์ในเวทนา	๒๒๙
นิพพานคือความดับใจหรือดับวิญญาณ	๒๓๐
ครั้งที่ ๓๓ โปสาลมาณพปัญหา	๒๓๒
อากิญจัญญายตนฌานยังไม่มีเป็นวิปัสสนา	๒๓๒
ละหนักได้จึงอยู่จบพรหมจรรย์	๒๓๓
วิญญาณฐิติ ๔ วิญญาณฐิติ ๗	๒๓๔

สัตตาวาส ๙	๒๓๕
สมาธิในพุทธศาสนา	๒๓๕
ครั้งที่ ๓๔ โปสาลมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๓๗
ปัญหาของผู้ได้อาภิญญัตตนิพพาน	๒๓๗
บททวนปัญหาของอุปสีวมาณพ	๒๓๗
ทรงสอนให้ปฏิบัติวิปัสสนาปัญญา	๒๓๘
พิจารณาให้รู้จักนามรูปทางไตรลักษณ์	๒๔๐
เห็นอนิจจลักษณะของนามรูป	๒๔๐
เห็นทุกขลักษณะของนามรูป	๒๔๑
เห็นอนัตตลักษณะของนามรูป	๒๔๑
พิจารณาให้สัจจะปรากฏ	๒๔๒
ครั้งที่ ๓๕ โมฆราชมาณพปัญหา	๒๔๓
ปัญหาการข้ามมัจจุ	๒๔๓
ความต้องการพ้นมรณภัย	๒๔๓
อมตธรรมหรือมรรคผลนิพพาน	๒๔๕
ทรงสอนให้ทำสติพิจารณาโลกให้เป็นของสูญ	๒๔๖
ครั้งที่ ๓๖ โมฆราชมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๔๘
โลกกับมัจจุราช	๒๔๘
ทรงสอนให้ถอนความตามเห็นว่าอัตตา	๒๔๙
ทรงสอนให้ตรวจค้นดูที่นามรูป	๒๕๑
พิจารณาให้เห็นอนัตตาของโลก	๒๕๒
พิจารณาให้เห็นสูญญตาคือความว่าง	๒๕๒
ปฏิบัติให้เกิดอนัตตสัญญาและปัญญา	๒๕๓
ครั้งที่ ๓๗ ปิงคิยมาณพปัญหา	๒๕๕
ธรรมอันเป็นเครื่องละชาติ ชรา	๒๕๕
จิตของสามัญชนมีความอยากติดยึดในรูปกาย	๒๕๖
ทรงสอนให้ละที่ตั้งของชราคือรูปกาย	๒๕๗

ละรูปกายคือละใจดับใจ	๒๕๘
ดับใจคือดับอวิชชาตัณหาอุปาทาน	๒๕๘
ปฏิบัติดับตัณหาที่มีเวทนาเป็นปัจจัย	๒๕๙
ครั้งที่ ๓๘ ปิงคิยมาณพปัญหา (ต่อ)	๒๖๑
ทบทวนปัญหาชาติ ชรา	๒๖๑
ตรัสบอกกรรมให้ละตัณหาเพื่อละความเกิด	๒๖๒
ทรงสอนให้ดับจิตที่มีตัณหาหรือดับวิญญาน	๒๖๓
ภูมิของวิญญานเป็นไปตามภูมิชั้นของการปฏิบัติ	๒๖๔
ทรงสอนให้สงบใจ ปล่อยวางความยึดถือ	๒๖๕
ครั้งที่ ๓๙ สรูปโสฬสปัญหา	๒๖๖
เป็นหมวดกรรมซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุถึงนิพพาน	๒๖๖
จิตท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ	๒๖๗
อวิชชาปิดบังจิตไม่ให้เห็นสัจจะ	๒๖๘
บรรลุฝั่งโน้นหรือนิพพานเพราะปัญญา	๒๖๙
ครั้งที่ ๔๐ สรูปโสฬสปัญหา (ต่อ)	๒๗๑
พระพุทธคุณอันยิ่งใหญ่	๒๗๑
ตรัสสอนให้ปล่อยศรัทธา	๒๗๑
ศรัทธาในรูปสมบัติผูกพันจิตไม่ให้วิมุตติ	๒๗๒
เห็นพระรูปกาย ไม่ชื่อว่าเห็นธรรม	๒๗๓
เกิดวิปัสสนาปัญญาจึงชื่อว่าเห็นธรรม	๒๗๔
เห็นธรรมจึงชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า	๒๗๕

ปารายนานุสสังคิตคาถา	๒๗๗
----------------------	-----

ธรรมบรรยายพิเศษ

จตุสติปฏิฐานธรรมบรรยาย	๒๘๕
กายานุสสนา	๒๘๕
อานาปานปัพพะ	๒๘๕
อิริยาปถปัพพะ สัมปชัญญปัพพะ ปฏิกุลปัพพะ	๒๘๙

ธาตุปีพพะ	๒๙๒
นวลีสวธิกาปีพพะ	๒๙๕
เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา	๒๙๙
ธัมมานุปัสสนา	๓๐๒
นิวรณ์ ชั้นธ์ อายตนะ	๓๐๒
โพชฌงค์	๓๐๕
อริยสังข์ ๔	๓๐๙

ธาตุวิภังคสูตรธรรมบรรยาย ๓๑๒

ครั้งที่ ๑ บทอุเทศ	๓๑๒
ธาตุ ๖	๓๑๒
อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖	๓๑๓
มโนปวิจาร ๑๘	๓๑๓
ธาตุที่ไม่มีความรู้	๓๑๔
วิญญาณธาตุ ธาตุรู้	๓๑๕
เวทนาเกิดจากการรับรู้ของธาตุรู้	๓๑๕

ครั้งที่ ๒ อธิษฐานธรรม ๔	๓๑๗
ทรงสอนให้ปฏิบัติในอธิษฐานธรรม	๓๑๘
อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องกำจัดอาสวอนุสัย	๓๑๙
ครั้งที่ ๓ ปัญญาธิษฐาน	๓๒๑
ไม่พึงประมาทปัญญา	๓๒๑
ทรงสอนให้พิจารณาธาตุดิน	๓๒๒
ทรงสอนให้พิจารณาธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม	๓๒๓
ทรงสอนให้พิจารณาธาตุอากาศ	๓๒๔
ครั้งที่ ๔ ปัญญาธิษฐาน (ต่อ)	๓๒๕
พิจารณาแยกกายให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ	๓๒๖
พิจารณาให้เห็นไตรลักษณ์	๓๒๗

ได้นิพพิทา วิราคะ จากธาตุกรรมฐาน	๓๒๘
แยกกายออกให้เหลือแต่ธาตุรู้ที่บริสุทธิ์	๓๒๙
ครั้งที่ ๕ วิญญาณที่บริสุทธิ์	๓๓๐
ทรงสอนให้ชำระขัดเกลาจิตหรือธาตุรู้	๓๓๐
สัมผัสคือการกระทบของอารมณ์กับจิต	๓๓๑
เวทนาเกิดจากสัมผัส	๓๓๒
เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา	๓๓๒
จิตสงบเป็นอุเบกขาเมื่อวางสัมผัสวางเวทนา	๓๓๓
ครั้งที่ ๖ อุเบกขาที่บริสุทธิ์	๓๓๕
ขั้นตอนของการปฏิบัติตามพระพุทธภาษิต	๓๓๕
วิญญาณที่บริสุทธิ์เป็นผลของวิปัสสนาปัญญา	๓๓๖
ปฏิบัติไม่ให้เกิดผัสสะไม่ให้เกิดเวทนาโดยทางปัญญาและทางสมาธิ	๓๓๗
อุเบกขาเวทนามิใช่เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์	๓๓๘
อุเบกขาเวทนาเป็นโมหะคือความหลง	๓๓๙
ครั้งที่ ๗ น้อมนำกับไม่น้อมนำอุเบกขาเพื่อปรุงแต่ง	๓๔๐
ลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วหรือฉัพพังคุเบกขา	๓๔๐
ลักษณะของอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง	๓๔๒
ปฏิบัติน้อมจิตที่เป็นอุเบกขานี้ไปเพื่ออสังขตธรรม	๓๔๓
ครั้งที่ ๘ สรูปการปฏิบัติอิชฺฐานธรรม	๓๔๕
จิตใจต้องการอิชฺฐานธรรมเพื่อความพ้นทุกข์	๓๔๕
พระบรมศาสดาทรงอธิบายอิชฺฐานธรรมตามภูมิธรรมของผู้รับเทศนา	๓๔๖
ทบทวนขั้นตอนการปฏิบัติเพื่ออุเบกขาอันบริสุทธิ์	๓๔๗
ความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์เป็นบรมอริยปัญญา	๓๔๙
นิพพานเป็นบรมอริยสัง	๓๔๙
การสละปล่อยวางอุปธิได้ทั้งหมดเป็นบรมอริยจาตะ	๓๔๙
ความสงบรำงับกิเลสเป็นบรมอริยอุปสมะ	๓๕๐

ละมานะได้ในที่สุด	๓๕๐
ความสุขจากการปฏิบัติอิฐฐานธรรม	๓๕๐
แนวปฏิบัติใน โศภิกขยธรรม ๓๗	๓๕๑
สติปัฏฐาน ๔ สมถวิปัสสนา สติปัฏฐาน	๓๕๑
วิธีปฏิบัติสติปัฏฐานในปัจจุบันธรรมกับพระพุทธคุณ	๓๕๕
สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔	๓๕๙
อินทรีย์ ๕	๓๖๔
วิธีพิจารณานำทางปฏิบัติสติปัฏฐาน...ผละ	๓๖๗
ผละ ๕	๓๗๑
โพชฌงค์	๓๗๖
มรรคมีองค์ ๘	๓๘๐
ธรรมปீติ ตีมธรรมถวายพระพร	๓๘๗

ธรรมเนียมปฏิบัติเบื้องต้น

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น

สมาธินี้ได้มีอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในสิกขา ๓ ก็มีศีล สมาธิ ปัญญา* ในมรรคมีองค์ ๘ ก็มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย และในหมวดธรรมทั้งหลายก็มีสมาธิรวมอยู่ด้วยข้อหนึ่งเป็นอันมาก ทั้งได้มีพระพุทธภาสิตตรัสสอนไว้ให้ทำสมาธิในพระสูตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นที่ตรัสสอนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะว่าผู้ที่มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้ ฉะนั้น สมาธิจึงเป็นธรรมปฏิบัติสำคัญข้อหนึ่งในพุทธศาสนา แต่ว่าสมาธินั้นมิใช่เป็นข้อปฏิบัติในทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นข้อที่พึงปฏิบัติในทางทั่วไปด้วย เพราะสมาธิเป็นข้อจำเป็นจะต้องมีในการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้าน การดำเนินชีวิตทั่วไป หรือทางด้านปฏิบัติธรรม ก็มีคนไม่น้อยที่เข้าใจว่าเป็นข้อที่พึงปฏิบัติเฉพาะในด้านศาสนา คือสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นภิกษุ สามเณร หรือเป็นผู้ที่เข้าวัดเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น ก็จะได้กล่าวถึงความหมายของสมาธิทั่วไปก่อน

สมาธินั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่นอยู่ในเรื่องที่ต้องการให้เจตตั้งไว้เพียงเรื่องเดียว ไม่ให้ใจคิดฟุ้งซ่านออกไปนอกจากเรื่องที่ต้องการจะให้เจตตั้งนั้น ความตั้งใจตั้งนี้เป็นความหมายทั่วไปของสมาธิและก็จะต้องมีในกิจการที่จะทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียนศึกษา หรือว่าการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรียนศึกษา จะอ่านหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการอ่าน และเขียนหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการเขียน และฟังคำสอนคำบรรยายของครูอาจารย์ก็ต้องมีสมาธิในการฟัง ดังที่เรียกว่าตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน ตั้งใจฟัง ในความตั้งใจตั้งกล่าวนี้ก็ต้องมีอาการของกายและใจประกอบกัน เช่นว่าในการอ่านร่างกายก็ต้องพร้อมที่จะอ่าน เช่นว่าเปิดหนังสือ ตาก็ต้องดูหนังสือ ใจก็ต้องอ่านด้วย ไม่ใช่ตาอ่านแล้วใจไม่อ่าน ถ้าใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเสียแล้ว ตาจับอยู่

* ดูอธิบายเรื่องปัญญา

ที่หนังสือก็จับอยู่ค้าง ๆ เท่านั้น เรียกว่าตาค้าง จะมองไม่เห็นหนังสือ จะไม่รู้เรื่อง ใจจึงต้องอ่านด้วย และเมื่อใจอ่านไปพร้อมกับตาที่อ่านจึงจะรู้เรื่องที่อ่าน ความรู้เรื่อง ก็เรียกว่าเป็นปัญญาอย่างหนึ่งคือ ได้ปัญญาจากการอ่านหนังสือ ถ้าหากว่าตากับใจ อ่านหนังสือไปพร้อมกันก็จะอ่านได้เร็ว รู้เรื่องเร็ว และจำได้ดี ใจอ่านนี้แหละคือใจมีสมาธิ คือหมายความว่าใจตั้งอยู่ที่การอ่าน ในการเขียนหนังสือก็เหมือนกัน มือเขียน ใจก็ต้องเขียนด้วย การเขียนหนังสือจึงจะสำเร็จด้วยดี ถ้าใจไม่เขียน หรือว่าใจคิด ไปถึงเรื่องอื่น ฟุ้งซ่านออกไปแล้วก็เขียนหนังสือไม่สำเร็จ ไม่เป็นตัว ใจจึงต้องเขียน ด้วย คือว่าตั้งใจเขียนไปพร้อมกับมือที่เขียน ในการฟังก็เหมือนกัน หูฟังใจก็ต้องฟัง ไปพร้อมกับหูด้วย ถ้าใจไม่ฟัง แม้เสียงมากกระทบหู ก็ไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ ใจจึงต้องฟัง ด้วย ใจจะฟังก็ต้องมีสมาธิในการฟัง คือตั้งใจฟัง ดังนี้จะเห็นว่า ในการเรียนหนังสือ ในการอ่าน การเขียน การฟัง จะต้องมีสมาธิ ในการทำการงานทุกอย่างก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการงานที่ทำทางกาย ทางวาจา แม้ใจที่คิดอ่านการงานต่าง ๆ ก็ต้องมีสมาธิอยู่ในการงานที่ทำนั้น เมื่อเป็นดังนี้จึงทำการงานสำเร็จได้ ตามนัยนี้จะเห็นว่า สมาธิเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีในการทำงานทุกอย่าง นี่เป็นความหมายของสมาธิทั่วไป และเป็นการแสดงว่าจำเป็นต้องมีสมาธิในการเรียน ในการงานที่พึงทำทุกอย่าง

ต่อจากนี้จะได้กล่าวถึงสมาธิในการหัด ก็เพราะว่าความตั้งใจให้เป็นสมาธิ ดังกล่าวนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการหัดประกอบด้วย สมาธิที่มีอยู่ตามธรรมดา เหมือน อย่างที่ทุกคนมีอยู่ยังไม่เพียงพอ ก็เพราะว่ากำลังใจที่ตั้งมั่นที่ยังอ่อนแอ ยังดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่ายได้ง่าย โยกโคลงได้ง่าย ห้วนไหวไปในอารมณ์ คือเรื่อง ต่าง ๆ ได้ง่าย และทุกคนจะต้องพบเรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้าไปเป็นอารมณ์ คือเรื่องของใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือทางอายตนะทั้ง ๖ อยู่เป็นประจำ เมื่อเป็นดังนี้จึงได้ มีความรักใคร่บ้าง ความซังบ้าง ความหลงบ้าง เมื่อจิตใจมีอารมณ์ที่ห้วนไหว และมี เครื่องทำให้ใจห้วนไหวเกิดประกอบขึ้นมาอีก อันสืบเนื่องจากอารมณ์ดังกล่าว ก็ยากที่จะมีสมาธิในการเรียน ในการทำการงานตามที่ประสงค์ได้ ดังจะพึงเห็นได้ ว่าในบางคราวหรือในหลายคราว รวมใจให้มาอ่านหนังสือ เขียนหนังสือ ฟังคำสอน ไม่ค่อยจะได้เพราะว่าใจพลุ่งพล่านอยู่ในเรื่องนั้นบ้างในเรื่องนี้บ้าง ที่ชอบบ้าง ที่ซัง บ้าง ที่หลงบ้างจนรวมใจเข้ามาไม่ติด เมื่อเป็นดังนี้ก็ทำให้ไม่สามารถจะอ่านจะเขียน

จะฟัง ทำให้การเรียนไม่ดี ในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อจิตใจกระสับกระส่ายไปด้วยอำนาจของอารมณ์ และภาวะที่เกิดสืบจากอารมณ์ดังจะเรียกว่ากิเลส คือ ความรัก ความชัง ความหลงเป็นต้นดังกล่าวนั้น ก็ทำให้ไม่สามารถที่จะทำการงานให้ได้ดีเช่นเดียวกัน ใจที่ไม่ได้หัดทำสมาธิก็จะเป็นดังนี้ และแม้ว่าจะยังไม่มีอารมณ์อะไรเข้ามารบกวนให้เกิดกระสับกระส่าย ดังนั้น ความตั้งใจก็ยังไม่สู้จะแรงนัก ฉะนั้นจึงสู้หัดทำสมาธิไม่ได้

ในการหัดทำสมาธินั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งหัดทำสมาธิเพื่อแก้อารมณ์ และกิเลสของใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อย่างหนึ่งก็เพื่อฝึกใจให้มีพลังของสมาธิมากขึ้น อย่างแรกนั้นก็ถือว่าอารมณ์และกิเลสของใจในปัจจุบันนั้นบางครั้งก็เป็นอารมณ์รัก เป็นความรักซึ่งจะชักใจให้กระสับกระส่ายเสียสมาธิ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดสงบใจ จากอารมณ์รัก จากความรักชอบนั้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อการศึกษา ต่อการงานที่พึงทำ ตลอดจนถึงต่อกฎหมายต่อศีลธรรม นี่เป็นวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ ต้องหัดเอาชนะใจให้สงบจากอารมณ์ดังนั้นให้ได้ บางคราวก็เกิดอารมณ์โกรธ ความโกรธอันทำให้ร้อนรุ่มกระสับกระส่าย ก็เป็นอันตรายอีกเหมือนกัน เพราะทำให้เสียสมาธิ ฉะนั้นก็ต้องหัดทำสมาธิ คือหัดสงบใจ จากอารมณ์โกรธ จากความโกรธดังนั้น ในบางครั้งก็มีอารมณ์หลง ความหลงซึ่งมีลักษณะเป็นความง่วงงุน เคลิบเคลิ้มบ้าง มีลักษณะเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจต่าง ๆ บ้าง มีลักษณะเป็นความเคลือบแคลงสงสัยบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดทำสมาธิ หัดสงบใจจากอารมณ์หลง จากความหลงนั้น ๆ

คราวนี้หลักของการสอนสมาธิทางพระพุทธศาสนา วิธีที่จะทำสมาธิสงบใจ จากอารมณ์รัก โกรธ หลง ดังกล่าว ก็จะต้องเปลี่ยนอารมณ์ให้แก้ไข คือว่าเป็นที่ทราบแล้วว่าอารมณ์รักทำให้เกิดความรักชอบ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์รักนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่รักไม่ชอบ ความโกรธก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์โกรธนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่โกรธ หรือให้เปลี่ยนมาเป็นอารมณ์รัก แต่ว่าเป็นความรักที่เป็นเมตตา คือเป็นความรักที่บริสุทธิ์อย่างญาติมิตรสหายรักญาติมิตรสหาย มารดาบิดาบุตรธิดารักกัน ความหลงก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์หลงมาเป็น

อารมณ์ที่ไม่หลง เพราะว่าภาวะของใจจะเป็นอย่างไรนั้น สุดแต่ว่าใจตั้งอยู่ในอารมณ์อะไร เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์รักความรักชอบก็เกิดขึ้น ถ้าใจไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์รัก แต่ว่าตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม ก็เกิดความสงบ ใจโกรธก็เหมือนกัน ก็เพราะตั้งอยู่ในอารมณ์โกรธ เมื่อเปลี่ยนอารมณ์ให้ใจให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม โกรธก็สงบ หลงก็เหมือนกัน เมื่อตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ไม่หลง ความหลงก็สงบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้เอาไว้ว่า อารมณ์เช่นไรควรจะหัดใจให้ตั้งไว้ในเวลาไหน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว การที่หัดไว้ก็จะทำให้รู้ลู่ทางที่จะสงบใจของตนเอง อย่างนี้ก็จะทำให้สามารถสงบใจของตนเองได้ ดังนั้นเป็นข้อมุ่งหมายของการทำสมาธิอย่างหนึ่ง ที่จะต้องหัดเอาไว้

ประการที่ ๒ หัดทำสมาธิเพื่อให้เกิดพลังใจที่ตั้งมั่นมากขึ้น คือให้มีพลังขึ้นก็เหมือนอย่างการที่ออกกำลังกายเพื่อให้กายมีกำลังเรียวแรง เมื่อหัดออกกำลังกายอยู่บ่อย ๆ กำลังร่างกายก็จะดีขึ้น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อหัดทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ แล้ว โดยที่ปฏิบัติอยู่ในหลักของสมาธิข้อใดข้อหนึ่งเป็นประจำ สำหรับที่จะหัดใจให้มีพลังของสมาธิเพิ่มขึ้นก็จะทำให้พลังของสมาธินี้มากขึ้นได้ เช่นเดียวกับการออกกำลังกายทำให้พลังทางกายเพิ่มมากขึ้นได้ นี่คือสมาธิในการฝึกหัด

คราวนี้สมาธิในการใช้ก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน อย่างหนึ่งก็เพื่อใช้ระงับอารมณ์ระงับกิเลส ที่เป็นปัจจุบันดังกล่าวข้างต้น ผู้ที่ได้ฝึกหัดทำสมาธิตามสมควรแล้ว จะสามารถระงับใจได้ดี จะไม่ลุ่มลุ่มของอารมณ์ของกิเลสที่เป็นความรัก ความขง ความหลงทั้งหลาย จะสามารถสงบใจตัวเองได้ รักษาใจให้สวัสดิ์ได้ อารมณ์และกิเลสเหล่านี้จะไม่มาเป็นอันตรายต่อการเรียน ต่อการงาน ต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรม อันดีงาม และอีกอย่างหนึ่งก็ต้องการเพื่อใช้สำหรับประกอบการทำงานที่จะพึงทำทั้งหลาย ตั้งต้นด้วยในการเรียน ในการอ่าน ในการเขียน ในการฟัง จะมีพลังสมาธิในการเรียน ในการงานดีขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้จะทำให้เรียนดี จะทำให้การทำงานดี นี่คือสมาธิในการใช้

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการที่แสดงให้เห็นหลักของการทำสมาธิทั่ว ๆ ไป และที่ตั้งต้นแต่ความหมายทั่วไปของสมาธิ การหัดทำสมาธิและการใช้สมาธิ

จะได้อะไรวิธีทำสมาธิย่อ ๆ ข้อหนึ่ง ก็คือว่า ท่านสอนให้เลือกสถานที่ทำสมาธิ ที่สงบจากเสียงและจากบุคคลรบกวนทั้งหลาย เช่นในป่า โคนไม้ เรือนว่าง มุงหมาย ก็คือว่า ที่ที่มีความสงบพอสมควรที่จะฟังได้ และเข้าไปสู่สถานที่นั้น นั่งขัดบัลลังก์ หรือที่เรียกว่า ขัดสมาธิ ทำขวาทับเท้าซ้าย มือชนกัน หรือว่ามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวตรง หรือว่าจะนั่งพับเพียบก็ได้ สุดแต่ความพอใจ หรือตามที่จะมีความผาสุก ดำรงสติจำเพาะหน้า คือหมายความว่ารวมสติเข้ามา กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ หากจะถามว่ารู้ที่ไหนก็คงจะตอบได้ว่า จุดที่รู้อย่างนั้น ก็คือว่าปลายกระพุ้งจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนอันเป็นที่ลมกระทบเมื่อหายใจเข้า ลมหายใจเข้าก็จะมากระทบที่จุดนี้ ในขณะที่เดียวกันท้องก็จะพองขึ้น ลมหายใจออกออกที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะยุบลงหรือว่ายุบลงไป เพราะฉะนั้นก็ทำความเข้าใจลมหายใจเข้าจากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง หายใจออกก็จากนาภีที่ยุบถึงปลายจมูกก็ได้ ก็ลองทำความเข้าใจในการหายใจเข้าหายใจออก ดูดังนี้ก่อน หายใจเข้าก็จากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง ออกก็จากนาภีที่ยุบจนถึงปลายจมูก

นี่ท่านเรียกว่าเป็นทางเดินของลมในการกำหนดทำสมาธิ คราวนี้ก็ไม่ต้องดูเข้าไปจนถึงนาภีตั้งนั้น แต่ว่ากำหนดอยู่เฉพาะที่ปลายจมูกแห่งเดียว หายใจเข้าก็ให้รู้ว่าเราหายใจเข้า หายใจออกก็ให้รู้ว่าเราหายใจออก รวมใจเข้ามาให้รู้ ดังนี้ และในการตั้งสติกำหนดนี้ จะใช้นับช่วยด้วยก็ได้ หายใจเข้า ๑ หายใจออก ๑ หายใจเข้า ๒ หายใจออก ๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับ ๑-๑ ถึง ๕-๕ ใหม่ แล้วก็ ๑-๑ ถึง ๖-๖ ใหม่ ดังนี้หลาย ๆ หนจนจิตรวมเข้ามาได้ดีพอควร ก็ไม่ต้องนับคู่ แต่ว่านับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕, ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ เป็นต้นไป เมื่อจิตรวมเข้ามาดีแล้วก็เลิกนับ ทำความกำหนดรู้อยู่ที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนเท่านั้น วิธีนับดังนี้เป็นวิธีนับที่พระอาจารย์ท่านสอนมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ว่าจะใช้วิธีอื่นก็ได้ เช่น นับ ๑-๑ จนถึง ๑๐-๑๐ ที่เดียว แล้วก็กลับใหม่ หรือว่าจะเลย ๑๐-๑๐ ไปก็ได้เหมือนกัน แต่ว่าที่ท่านสอนไว้แค่ ๑๐-๑๐ นั้น ท่านแสดงว่าถ้ามากเกินไปแล้วจะต้องเพิ่มภาวระใน

การนับมาก จะต้องแบ่งใจไปในเรื่องการนับมากเกินไป ฉะนั้นจึงให้นับอยู่ในวงที่ไม่ต้องใช้ภาชนะในการนับมากเกินไป อีกอย่างหนึ่งพระอาจารย์ท่านสอนให้กำหนด หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ พุทโธ พุทโธ หรือ ธัมโม ธัมโม หรือว่า สังโฆ สังโฆ ก็ได้ เมื่อใจสงบดีแล้วก็เลิกกำหนดอย่างนั้น ทำความรู้เข้ามาให้กำหนดอยู่แต่ลมที่มากระทบเท่านั้น ให้ทำดังนี้จนจิตรวมเข้ามาให้แน่นแน่วได้นาน ๆ นี่เป็นแบบฝึกหัดขั้นต้นที่ให้ในวันนี้ ท่านที่สนใจก็ขอให้นำไปปฏิบัติต่อไป

สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนตุ
 สุขิตา โหนตุ นิพฺภยา

อธิบายเรื่องปัญญา

“ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน” นี้เป็นพระพุทธานุชาตเพราะนรชนคือคนเรามี รัตนะคือปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิดเป็นพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ และสามารถอบรมปัญญาให้มากขึ้นได้ด้วย ฉะนั้น คนเราจึงมีความฉลาด สามารถเปลี่ยนภาวะจากความเป็นคนป่ามาเป็นคนเมืองมีความเจริญด้วยอารยธรรม วัฒนธรรม มีบ้านเมือง มีระเบียบ การปกครอง มีศาสนา มีเครื่องบำรุงความสุขทาง กายทางใจต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายหาไม่มี ทั้งนี้ด้วยอำนาจของ ปัญญาตัวเอง พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจ ของปัญญา แต่ปัญญาที่เป็นรัตนะของนรชนดังกล่าวมานี้พึงทราบว่าจะต้องเป็น ปัญญาที่ชอบ มีลักษณะเป็นความฉลาดรู้ ความชัดเจน การวินิจฉัยถูกต้อง สามัญ สำนึกดี มีเหตุผลในสิ่งทั้งหลาย ปัญญาที่ชอบดังกล่าวเป็นผลสืบมาจากปัญญาที่มีเป็น พื้นฐานอันได้มาแต่กำเนิดของนรชนอันเรียกว่า สขชาติปัญญา และจากการศึกษา อบรมที่ถูกชอบ อันสขชาติปัญญานั้นมีพลังอำนาจที่ทำให้ประจักษ์ เรียนรู้ เข้าใจ และ ตระหนัก เป็นพลังใจทางปัญญาของบุคคล ถ้าอบรมศึกษาในทางที่ผิด ก็จะเพิ่มความ รู้ในทางฉลาดแกมโกง ในทางทำความชั่วร้าย ในทางเบียดเบียนต่าง ๆ ฉะนั้น จึงตรัสสอนไม่ให้ประมาทปัญญา คือใช้ปัญญาพิจารณาอบรมศึกษาให้เข้า ถึงความจริงตามเหตุและผลในสิ่งทั้งหลาย เพื่อให้บรรลุถึงความชอบถูกต้องในทุก ๆ สิ่ง รวมเข้ากันในมรรคมืองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนได้ตรัสรู้พระธรรม และทรงสั่งสอนไว้ นั่นเอง คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (รวมเข้าเป็นปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (รวมเข้าเป็นศีลสิกขา) สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ (รวมเข้าเป็นจิตตสิกขา หรือ สมาธิ) มรรคมืองค์ ๘ นี้ ก็เท่ากับปัญญา ศีล สมาธิ นั่นเอง อันแสดงว่า ปัญญาเป็นหัวหน้า แต่ที่แสดงไว้เป็นข้อปฏิบัติโดยลำดับทั่วไปว่า ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธเจ้าได้ ตรัสรับรองไว้ได้ด้วยว่า สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เพราะเมื่อมีสัมมาทิฏฐิก็ย่อมรู้เห็นทุก ๆ

อย่างไร้ผิดหรือถูกอย่างไร และเมื่อมีความเพียรชอบ ความระลึกชอบเข้าประกอบ ก็จะทำให้มีความเพียร มีสติ ละทุกสิ่งที่มีผิด ทำทุกสิ่งที่ถูกให้เกิดขึ้น จนถึงเป็นความ ถูกต้องสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นที่ตั้งแห่งทุก ๆ ข้อ เพราะจิตที่ไม่มีสมาธิย่อมดิ้นรนกระสับกระส่าย ไม่อาจที่จะใช้ปัญญาอบรมปัญญาที่มีอยู่ให้ เจริญขึ้นได้ เหมือนอย่างไฟฉายที่แกว่งไปแกว่งมา ไม่อาจจะส่องอะไรให้มองเห็น ชัดเจนได้ จึงต้องทำจิตให้สงบด้วยสมาธิเป็นหลัก ก็จะปฏิบัติให้มรรคทุกข้อแวดล้อม เข้ามา

ปัญญาสูงสุด

เรื่องก็มีหลักฐานสำหรับแก่นิรวรณ ก็มาจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากที่ มาต่าง ๆ และข้อที่ตรัสกำชับไว้ให้มีเป็นประจำในการปฏิบัติแก่นิรวรณทุกข้อ หรือใน การปฏิบัติก็มีหลักฐานทุกคราว คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบ คาย ได้แก่การใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาดังนี้ จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทาง ทั้งจะไม่หลงตัว สัมผัส การใช้ ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจเกิดขึ้นจากความหลง ถือเอาผิดดังกล่าว และการใช้ปัญญาก็เป็นการศึกษาธรรมนั่นเอง การฝึกหัดปฏิบัติ สมาธิอย่างขาดโยนิโสมนสิการ หรือขาดการใช้ปัญญา ก็เท่ากับไม่เป็นการศึกษา ธรรม อาจหลงไปผิดทาง เช่นหลงติดอยู่กับนิมิตที่พบเห็นในสมาธิ หรืออำนาจบาง อย่างที่ได้จากสมาธิ ทำให้กัมมัฏฐาน (ที่ถูก) หลุด หรือหลุดจากกัมมัฏฐานได้ง่าย พระพุทธเจ้าตรัสไว้อีกด้วยว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” การใช้ปัญญาอบรม เพิ่มเติมปัญญาให้ส่องสว่างยิ่งขึ้นโดยลำดับจึงเป็นเหตุให้มองเห็นสัจจะคือให้รู้แจ้งเห็น จริง ให้บรรลุลุขประโยชน์ตั้งแต่นั้นต้น จนถึงขั้นสูงสุด เพราะปัญญาระดับสูงสุด คือ ปัญญาที่สมบูรณ์เต็มที่ ย่อมทำให้จิตปกติสสร คือผุดผ่องสว่างเต็มที่ ทำให้รู้แจ้งเห็น จริงและบรรลุลุขประโยชน์สูงสุดเหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนไว้ว่า “อย่าประมาทปัญญา” คือให้ใช้ปัญญานั้นเอง การที่ฝึกฝนใช้ปัญญาจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ย่อมปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกที่ควรตลอด เวลา โดยปราศจากกิเลสตัณหา เป็นไปโดยอัตโนมัติ

นิเวศน์และกัมมัญฐานสำหรับแก้

จิตที่ไม่มีสมาธิ ก็เพราะมีนิเวศน์ทำให้ไม่ได้ความสงบ ไม่ใช่ปัญญา จึงจะแสดงนิเวศน์ ๕ และกัมมัญฐานสำหรับแก้เพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

๑. ความพอใจใฝ่ถึงด้วยอำนาจกิเลสกำม เรียกว่า กามฉันทะ แก้ด้วยเจริญอสุภกัมมัญฐานพิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาร่างกายอันยังชีพให้เป็นของน่าเกลียด

๒. ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ เรียกรวมว่า พยาบาท แก้ด้วยเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หัดจิตในทางหัดคิดให้เกิดเมตตา สงสาร กรุณา ช่วยเหลือเมื่อมีความสามารถ เกิดความพลอยยินดีไม่ริษยา เกิดความปล่อยวางหยุดใจที่คิดโกรธได้

๓. ความท้อแท้ หรือคร้าน และความหดหู่ ง่วงงุน เรียกว่า ถีนมิทธะ แก้ด้วยเจริญอนุสสติกัมมัญฐานพิจารณาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บ้างพิจารณาความดีของตนบ้าง เพื่อให้จิตเบิกบาน และมีแก้ไขหวงอุตสาหะ หรือทำอาโลกสัญญา กำหนดหมายแสงสว่างให้จิตสว่าง

๔. ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจิตจางเร็วหรือความรำคาญ เรียกว่า อุทธัจจกุกกุกจะ แก้ด้วยเพ่งกสิณ กำหนดลมหายใจเข้าออก หัดผูกใจไว้ในอารมณ์เดียว หรือเจริญมรณสติ อันจะทำให้ใจสงบด้วยสังเวช

๕. ความลังเลไม่แน่งได้ เรียกว่า วิจิกิจฉา แก้ด้วยเจริญธาตุกัมมัญฐาน หรือวิปัสสนากัมมัญฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมที่เป็นอยู่ตามเป็นจริง

อีกอย่างหนึ่ง ทำความกำหนดรู้จิตที่มีนิเวศน์ และนิเวศน์ที่มีในจิตกับทั้งโทษเมื่อเกิดปัญญาความรู้จักนิเวศน์และโทษของนิเวศน์ขึ้น นิเวศน์ก็จะสงบหายไป

หลงตัว ลืมตัว

อนึ่ง ความหลงที่กล่าวข้างต้น มีลักษณะเป็นความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มเป็นต้นนั้น เป็นความหลงที่เป็นนิเวศน์ของจิตที่พึงระงับได้ด้วยสมาธิ ยังมีความหลงที่สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่า คือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาทไม่ใช้ปัญญา ฉะนั้น ผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรรู้จักใช้ปัญญากับทั้งสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดีเป็นนิตย์ มิให้หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ในโลก

ทั้งหลาย เพราะทำให้หลงตัวลืมหูลืมตา เป็นอันตรายต่อความดีทุกอย่าง เมื่อได้อะไร มีลาภเป็นต้น ก็ให้รู้ว่าได้สิ่งที่มีเกิด มีดับ เมื่อมีการได้ก็ต้องมีการเสีย มีการประจวบ ก็ต้องมีการพลัดพราก แม้ชีวิตร่างกายของคนเมื่อได้มากก็ต้องเสียไปในที่สุด เมื่อมี ปัญญา รู้ความจริง เมื่อได้ลาภยศเป็นต้นมา ก็จะไม่หลงไหลในสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ จะไม่หลงตัว ลืมหูลืมตา และจะใช้ลาภยศเป็นต้นในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดีและจิตใจ ให้มีความสงบ มีสุข ได้อย่างสม่ำเสมอ

ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม

ความเจริญผาสุกหรือความเลื่อมทราชมเลวร้ายในประเทศเราปัจจุบันมีการ วิจัยออกมาแล้วว่า “ข้าราชการ” เป็นองค์การสำคัญอย่างหนึ่ง

ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี “ทศพิธราชธรรม” เป็นหลักในการปกครอง แล้วประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข

หากข้าราชการไร้ศีลธรรม ปกครองประชาชนนอกกลุ่มนอกแนว “ทศพิธราชธรรม” ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถือน้ำจืดหาอาหารกิน จอมล้างจอบผลาญไม่สิ้นสุด

ท่านกล่าวถึงหลักในการปกครองของข้าราชการ และทศพิธราชธรรมอัน หมายถึงธรรมสำหรับพระราชทานหรือนักปกครองได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตน ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติ สืบต่อไปเพื่อความผาสุกทุกฝ่าย

ท่านกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรมและศาสนาไว้อย่างชวนคิดว่า สิ่งไหนที่เรามีอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็นความสำคัญ ตัวอย่างเช่นลมหายใจเข้าออก เราไม่รู้สึกถึงลมหายใจเลยว่าเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอันเปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอน ทุกคนจะต้องมีการสั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง ปกครองตนเอง อยู่เสมอ

นอกจากนี้เรายังต้องมีผู้ปกครองภายนอก ส่วนใหญ่ก็คือท่านผู้ใหญ่ที่ปกครอง ลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จักสั่งสอน ใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป คนเรามี ส่วนไม่ดีอยู่ในตนหลายประการ ทางพระเรียกว่า “กิเลส” หมายถึงความรัก โลภ โกรธ หลง ความดิ้นรนปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้หลงถือเอาผิดมีสิ่งต่าง ๆ คอย ยั่วเย้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้นประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่า ตัวเรามีความรู้ความสามารถอย่างเดียวกันเพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกกว่ายังเป็นผู้ใหญ่ เป็นคน โตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เป็นไปในทางที่ผิด ยิ่งมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เจาก็ใหญ่

เงา...คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอน แนะนำปกครองตัวเอง ไม่รู้จักวัน ในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญจะทำให้กล้าในทางที่ ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่ไม่มีใครดู แลเพราะเป็นใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพฤติผิด ถึงแม้จะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพฤติ ตนดีไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่กล้าไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียวโดย ไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าวอบรมสั่งสอนเป็นหลักปกครอง ใจ ทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มิใช่เพียงแค่เรียนรู้อ่านหนังสือ หรือเพียง ฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทาง

โฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพฤติปฏิบัติ เป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ “ทศพิธราชธรรม” นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองตั้งแต่คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง ๑๐ ประการ ซึ่งนำมาแจกเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป

๑. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้อง แร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าก็ให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่อาศัยก็ให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหยูกยารักษาโรคให้หยูกยารักษาช่วย รวมความว่าเกิดความแร้นแค้นด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือที่ใดที่หนึ่งก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้เรียกว่า ทาน

๒. ศีล คือความประพฤติ ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพฤติอันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ใ้หงัดความประพฤติอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้งทางกายวาจา

๓. ปริจาคะ การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มีประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่า สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย เช่น เจ็บป่วยที่อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์รักษา, สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และ...สละได้ทุก ๆ อย่างทั้งทรัพย์ อวัยวะร่างกายตลอดจนถึงชีวิต ในเมื่อประพฤติธรรมคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติเช่นทหาร ยอมสละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนี้เรียกว่า ปริจาคะหรือสละ

๔. อาชวะ ความตรง คือความประพฤติซื่อตรง ไม่คดทรยศต่อเพื่อนมิตรสหาย ต่อหน้าที่การงาน ตลอดจนถึงประชาชน

๕. มัทวะ ความอ่อนโยน คือความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดง

ความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุภาพทางกาย ถึง วาจา พุดจาอะไรก็อ่อนโยน สุภาพ

๖. ตปะ ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงในการทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอย่อท้อเข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ยำเกรงของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

๗. อโกธะ ความไม่โกรธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มุ่งที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่น ไม่คิดจะเอาแต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือการไม่ทำอะไรที่เป็น การเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณาคิดช่วยเหลือและทำการช่วยเหลืออยู่เสมอ

๙. ขันติ ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จักอดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลาที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อความเจ็บใจต่อถ้อยคำที่เขามาว่ากล่าวในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจ ข้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

๑๐. อวิโรธนะ ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคนย่อมต้องมีความผิดบ้างไม่มากก็น้อยด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มากหรืออาจจะพลั้งเผลอทำให้ผิดอยู่บ้าง แต่ว่าอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้ ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย อีกรายต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องไม่ลำเอียงเพราะความชัง ความหลง ความกลัวทั้งหลายดังนี้คือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระราชานักปกครอง นี้ บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ยกขึ้นมาสั่งสอนพระราชานักปกครองให้ใช้หลักธรรม ๑๐ ประการปกครองประเทศ เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว ธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือได้บังคับบัญชา ตลอดจนถึงราษฎรทั่วไป ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน

เช่นเมื่อผู้ปกครองมีทานให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทานตอบสนอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์ทำนุบำรุงประเทศ และอาณาประชาราษฎรทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎรก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทานต่อกัน

นอกจากนี้ ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาตต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ เมตตาจิตต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤตินิไมผิตต่อกัน

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเอง แก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคนทุกฝ่ายทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติกปฏิบัติตามสมควร ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุข ความสวัสดิโดยทั่วกันเทอญ.

อย่างไรที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม

ขออนุโมทนาในทุกท่านซึ่งได้สนใจศึกษาปฏิบัติธรรม ได้เห็นค่าของการศึกษาปฏิบัติธรรมว่า มีประโยชน์ ให้ความสุข และทำให้ได้นำชีวิตเข้าสู่ทางชอบ ปฏิบัติชอบทางกายทางวาจาทางใจ

ในการปฏิบัติธรรมนี้ ก็จะขอประมวลไว้ในหลักใหญ่ ๓ ข้อ คือ **ศีล สมาธิ และปัญญา** หรือประมวลไว้ในพระโอวาท ๓ ข้อของพระพุทธเจ้า

สพฺพปาปสฺส อกรรม

การไม่ทำบาป คือ กรรมที่ชั่ว ความที่ชั่วผิดทั้งปวง

กุสลสุสฺสอพทา

การทำกุศล คือ กรรมที่ดีที่ชอบ คุณงามความดีให้ถึงพร้อม

สจิตฺตปริโยทปนํ

การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ซึ่งพระโอวาททั้ง ๓ ข้อนี้ อาจารย์ทั้งหลายก็ได้สอนกันมา ก็สรุปเข้าในกัน และกัน คือ

ศีล กับการไม่ทำบาปทั้งปวง

สมาธิ กับการทำกุศลให้ถึงพร้อม

ปัญญา กับการชำระจิตของตนให้ผ่องใส

๒

เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาปฏิบัติธรรม ก็พึงกำหนดความย่อของการศึกษาปฏิบัติธรรมทั้งหมดเข้าในหลักของศีล สมาธิ ปัญญา หรือพระโอวาท ๓ ข้อดังที่กล่าวมา และพระโอวาท ๓ ข้อที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เองว่า เอตํ พุทฺธานสาสนํ นี้เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่เราเรียกว่าพุทธศาสนาก็มาจาก

คำนี้ และถ้าหากจะถามว่า พระศาสนานั้นโดยย่อที่สุดสอนอย่างไร ก็ตอบได้ว่า สอนให้ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ความย่อของพุทธศาสนาทั้งหมดก็รวมเข้าใน ๓ ข้อนี้ หรือว่ารวมเข้าใน ศีล สมาธิ ปัญญานี้เป็นส่วนฝ่ายปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ทุกคนพึงกำหนดให้รู้จักพุทธศาสนาโดยย่อไว้ดังนี้

และที่พึงทราบไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแม้โดยย่อทั้ง ๓ ดังกล่าว ก็จาก ธรรมชาติธรรมดานี้เอง คือธัมมะที่เป็นพระธรรมรัตนะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ก็เป็นธรรมชาติธรรมดานี้เอง พระองค์ทรงสั่งสอน จากธรรมชาติธรรมดา

ธรรมชาติธรรมดานี้มีอยู่ที่ไหน

ก็มีอยู่ที่บุคคลทุกๆ คนนี้เอง ไม่ใช่มีในภายนอกทุกๆ คนก็มีพื้นของศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่กำเนิด และก็ต้องใช้ศีล สมาธิ ปัญญามาโดยลำดับ ยกตัวอย่างเช่นว่าในการเรียนหนังสือ เมื่อเข้านั่งในห้องเรียนก็ต้องสำรวจกาย วาจา ตลอดจนถึงใจ ให้สงบเป็นปกติเรียบร้อย พร้อมทั้งจะฟังครูสอน พร้อมทั้งจะอ่านหนังสือ อันความเป็นปกติเรียบร้อยของกาย วาจา ใจ **นี่คือศีล**

และจะต้องมีสมาธิ คือ ความตั้งใจ เมื่อฟังก็ต้องตั้งใจฟัง เมื่ออ่านก็ต้องตั้งใจอ่าน ขาดความตั้งใจไม่ได้ ถ้าขาดความตั้งใจ ฟังก็ไม่รู้เรื่อง อ่านก็ไม่รู้เรื่อง หนังสือบรรทัดเดียว ถ้าขาดความตั้งใจก็อ่านไม่รู้เรื่อง หรือแม้หนังสือเพียงอักษรเดียว ตัวเดียวคำเดียว ขาดความตั้งใจก็อ่านไม่รู้เรื่อง ฟังก็เหมือนกัน ถ้าขาดความตั้งใจ แม้คำเดียวก็ฟังไม่ได้ยิน จะต้องมีความตั้งใจจึงจะฟังได้ยิน ความตั้งใจที่ทำให้อ่านได้ ที่ทำให้ฟังได้ **นี่แหละคือสมาธิ**

และเมื่อมีสมาธิในการอ่าน ในการฟังดังนี้ ก็ได้ **ปัญญา** คือความรู้ ความรู้ในหนังสือที่อ่าน ความรู้ในเรื่องที่ฟัง ได้ความรู้ในวิชาที่ครูสอนแนะให้อ่าน หรืออธิบายให้ฟัง

นี่คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ทุกคนต้องมีตั้งแต่เป็นเด็ก ใช้ในการเรียน เมื่อเรียนสำเร็จมาถึงในการทำงาน จะทำงานอันใดก็ต้องมีร่างกาย อันหมายถึงทั้งกาย ทั้ง

วาทา ทั้งใจ สงบเป็นปกติ เตรียมพร้อมที่จะทำงานนั้น เช่นว่า นั่งประจำโต๊ะทำงาน ก็ต้องมีกาย วาจา ใจเป็นปกติ พร้อมที่จะทำงาน และก็ต้องมีความตั้งใจในงานที่ทำ จึงจะได้ปัญญา คือความรู้ว่าจะทำการงานนั้นอย่างไร และทำการงานนั้นได้ถูกต้อง เพิ่มความรู้ในการงานที่ทำนั้นยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นปัญญา ดังนี้จึงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ในการทำงาน แม้ในกิจการอย่างอื่นที่นอกจากที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ทุก ๆ อย่างที่เป็น การงานที่พึงทำแล้ว ก็ต้องอาศัยศีล สมาธิ ปัญญา ที่มีเป็นธรรมชาติธรรมดาตั้งนี้ ของทุก ๆ คนนั้นมาประกอบกระทำทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้จับเอาธรรมชาติธรรมดาของทุก ๆ คนที่ต้อง อาศัยอยู่นี้แหละ มาตรัสสอนให้ทำการอบรมสิ่งที่มีอยู่แล้วนี้ ให้มีสมรรถภาพยิ่งขึ้น ให้มีพลังยิ่งขึ้น ให้สามารถที่จะปฏิบัติทำความเป็นปกติเรียบร้อยดีงามของกาย วาจา ใจ ในกรรมที่พึงทำทั้งหลาย ให้สามารถเว้นจากกรรมที่ชั่วที่ผิดให้ดียิ่งขึ้น ดียิ่งขึ้น ดังนี้คือศีลที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ตั้งต้นแต่ศีล ๕ ศีล ๘ และศีลที่สูงขึ้นไป และ ตรัสสอนให้หัดทำจิตนี้ให้สงบ ให้ตั้งมั่นยิ่งขึ้น มีพลังในความตั้งมั่นของจิตมากขึ้น ตรัสสอนให้ทำปัญญา คือความรู้ที่มีอยู่เป็นภาคพื้น ให้เป็นความรู้ที่ยิ่งขึ้นในสิ่งที่พึง รู้ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนนี้จึงทรงวิวัฒนาการหรือทรงพัฒนามาจากศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นตัวธรรมชาติธรรมดามาเป็นศีล สมาธิ ปัญญาที่พัฒนาขึ้น ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นดังที่กล่าวมา และการที่จะ พัฒนาธรรมชาติธรรมดาให้มีพลังยิ่งขึ้นดังที่กล่าวมานี้ จะต้องมีการปฏิบัติอันเรียกว่า **กรรมฐาน**

กรรมฐานนั้นแปลง่าย ๆ ก็แปลว่า ทำงาน คำนี้เป็นภาษาพูดของชาวบ้านของ อินเดียในครั้งโน้น เช่น จะถามกันว่า ทำงานอะไร ก็ถามว่าทำกรรมฐานอะไร เช่น ทำนาก็บอกว่า ทำกรรมฐานนา ทำสวน ก็ทำกรรมฐานสวน ทำการค้าขาย ก็ทำ กรรมฐานค้าขาย ดังนี้ เป็นต้น คือแปลว่าทำงาน ทางพระพุทธศาสนาได้นำคำนี้มา ใช้เป็นการทำงานทางจิตใจ และโดยเฉพาะก็คือ **สมถกรรมฐาน** ทำงานให้ได้สมถะ คือความสงบของใจ **วิปัสสนากรรมฐาน** ก็คือ ทำงานให้ได้วิปัสสนา คือความรู้แจ้ง เห็นจริง อันเป็นตัวปัญญาของจิตใจ ซึ่งมีศีลเป็นภาคพื้น เหมือนกับการทำนาก็ต้องมี เนื้อที่นาเป็นภาคพื้น และมีการไถหว่านข้าวลงในพื้นที่นา ฉันทิเกติ ในการทำงาน

ทางจิตใจดังกล่าว ก็ต้องมีศีลเป็นภาคพื้น เหมือนอย่างมีที่นาเป็นภาคพื้น แล้วก็ทำการหว่านไถข้าวลงในที่นา ก็คือทำการหว่านไถสมาธิและปัญญาลงในภาคพื้น คือศีลนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนตั้งอยู่ในจิตใจนี้เองเป็นหลักสำคัญ

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการรักษาจิตใจนี้เป็นหลักใหญ่ ด้วยอาศัยสติ คือความกำหนด หรือความระลึกรู้ อันเป็นข้อสำคัญในการปฏิบัติธรรมะของทุก ๆ คน สติที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือสติที่รักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย และমনะคือใจ ในเวลาที่จะเห็นอะไร ได้ยินอะไร ได้ทราบกลิ่น ทราบรส ทราบสิ่งถูกต้องอะไร ได้รู้ได้คิดเรื่องราวอะไร ก็มีสติรักษาใจที่จะไม่รับเอาเรื่องทั้งหลายดังกล่าวให้เป็นตัวกิเลส ตั้งต้นแต่ความยึดถือ และความยินดียินร้ายอยู่ในสิ่งที่ยึดถือนั้น ให้ไหลเข้ามาท่วมทับใจ สติมีหน้าที่ตั้งนี้ เพราะฉะนั้น สตินี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ผู้ปฏิบัติธรรมพึงหัดปลุกสติให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ คือความที่ระลึกได้ กำหนดได้ ที่มีหน้าที่ระวังรักษาจิตใจที่จะไม่ยึดถือ ยินดี ยินร้ายในเรื่องที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจทั้งหลาย อันเรื่องทั้งหลายดังที่กล่าวมานี้ ภาษาทางธรรมะเรียกว่า อารมณฺ์ อันหมายถึง เป็นเรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่นครุ่นคิดถึง เหล่านี้เรียกว่าเป็น อารมณฺ์ทั้งหมด จิตนี้ก็รับอารมณฺ์จากตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจดังที่กล่าวมา และโดยปกตินั้น ทุก ๆ คนเมื่อเห็นอะไร เมื่อได้ยินอะไรเป็นต้น สิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยินนั้นก็อยู่ในภายนอก เช่นว่าเห็นบ้านเรือน บ้านเรือนที่เห็นนั้นก็อยู่ในภายนอก เห็นบุรุษ บุคคลชายหญิงทั้งหลาย บุรุษบุคคลชายหญิงทั้งหลายก็อยู่ในภายนอก เห็นสัตว์ เดรัจฉาน เช่น สุนัข แมวเป็นต้น สุนัข แมวเป็นต้นก็อยู่ในภายนอกนั้น เห็นต้นไม้ ภูเขา ต้นไม้ ภูเขาก็คืออยู่ในภายนอกนั้น แม้ได้ยินเสียงอะไร เสียงก็อยู่ในภายนอกนั้น ทั้งหมด

แต่คราวนี้เพราะเหตุที่จิตนี้เอง ไปยึดถือเอาสิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยินเป็นต้นนี้เป็น อารมณฺ์คือเป็นเรื่อง เรื่องของรูปที่เห็น เรื่องของเสียงที่ได้ยินเป็นต้นนี้เข้ามาสู่จิตใจ และถ้าเป็นส่วนที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิดความรักความชอบ ถ้าเป็นส่วนที่ไม่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิดความเกลียดชังไม่ชอบ หรือถ้าเป็นกลาง ๆ ก็ไม่ได้พิจารณาอะไร ปล่อยให้ผ่านไปผ่านไป แต่อันที่จริงนั้น ก็เป็นความหลงติดอยู่

เพราะความไม่รู้ ปล่อยให้ผ่านไปอย่างไม่รู้ ก็เป็นโมหะคือความหลง ปกติบุคคลมักจะ
จะเป็นไปเช่นนั้น แต่อันที่จริงนั้น สิ่งทั้งหลายที่ได้เห็นได้ยินเป็นต้นนั้นอยู่ในภายนอก
ทั้งนั้น ไม่ได้เข้ามาสู่จิตใจเลย แม้กลิ่นก็แค่จมูก รสก็แค่ลิ้น สิ่งถูกต้องก็แค่กายสัมผัส
ตลอดถึงเรื่องราวที่ใจคิดใจรู้ ก็สักแต่ว่าเป็นเรื่องเท่านั้น ไม่มีตัวตนอะไร เพราะฉะนั้น
ทุก ๆ คนจึงได้ยึดเอาสิ่งทั้งปวงที่ได้เห็นได้ยินนั้น มาเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ เป็นเรื่องเป็นราว
ตั้งขึ้นในจิตใจ ซึ่งล้วนเป็นความปรุงคิดหรือคิดปรุงทั้งนั้น ไม่มีตัวตนที่เป็นความจริง
อยู่เลย ความจริงเป็นอยู่เช่นนี้

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มีสติระลึกได้ว่าเป็นเช่นนั้น ในสิ่งที่เห็น
สิ่งที่ได้ยินทั้งหลาย และให้มีสตินี้เองคอยระมัดระวังรักษาจิตใจนี้อยู่ คราวนี้สตินี้ก็
ไม่สามารถที่จะรักษาจิตใจไว้ให้ตลอดสมบูรณ์ไปได้ เพราะสติของสามัญชนนั้นยัง
อ่อน และยังไม่รอบคอบ เพราะฉะนั้น จิตใจนี้จึงยังมีโอกาสที่ยึดถืออารมณ์และกั
ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย หลงอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายอยู่เป็นอันมาก เป็นไป
อยู่เช่นนี้ และก็ก่อกิเลสเป็นต้นเหตุ คือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ ขึ้น ที่มีอาการ
เป็นราคะ ความติดใจยินดี หรือโลภะ ความโลภอยากได้ หรือโทสะ ความโกรธแค้น
ขัดเคือง โมหะ ความลุ่มหลง บังเกิดขึ้นในจิตใจ นี้เราเรียกว่า กิเลส แปลว่า เครื่อง
เศร้าหมองของใจ เพราะฉะนั้น เมื่อกิเลสเหล่านี้บังเกิดขึ้น จึงก่ออกุศลเจตนา ความ
จงใจที่เป็นอกุศลทั้งหลาย ให้ฆ่าเขาบ้าง ให้ลักของเขาบ้าง ให้ประทุษร้ายในกามบ้าง
ให้พูดเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ให้ดื่มสุราเมรัยเป็นฐานของความประมาท หรือว่าหลง
ไปในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของความประมาท มัวเมาอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของ
ความประมาทต่าง ๆ บ้าง เรียกว่า เมาทังกาย เมาทังใจ สามัญชนย่อมเป็นไปอยู่ดังนี้
ย่อมละเมียดศีลกันอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงได้บังเกิดคดีอาชญากรรมทั้งหลาย
ขึ้นอย่างมาก

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้มาปฏิบัติในศีล คือตั้งใจงดเว้นจากความประ
พฤติล่วงละเมิดตั้งต้นแต่ ๕ ข้อดังที่กล่าวมาแล้ว อันนับว่าเป็นพื้นฐานของศีลทั้งปวง
ให้วิริติเจตนา ความงดเว้นของทุก ๆ คนนี้ที่ได้ตั้งใจเอาไว้ว่า เราเว้น เราของงดเว้น
มาเป็นปณิธานใจของตนเอง ในอันที่จะได้ห้ามอกุศลเจตนาที่บังเกิดขึ้นในบางครั้ง

บางคราว ไม่ให้ไปละเมิดไปกระทำตามที่บังเกิดอกุศลเจตนาขึ้นนั้น และก็สอนให้มีหิริ
 ความละอายใจต่อความชั่ว **โอดตปปะ** ความเกรงกลัวต่อความชั่วต่าง ๆ มาเป็น
อุปการธรรม ธรรมะสำหรับที่จะสนับสนุนให้มีศีลขึ้น คือ ให้งดเว้นจากการกระทำ
 ที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทุจริตต่าง ๆ ดังที่กล่าวและเมื่อสามารถรักษาวิริตเจตนา
 ไว้ได้ ก็รักษาศีลได้

แต่ทั้งนี้ก็ต้องสามารถสงบใจตัวเองได้ สงบอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสได้
 สงบกิเลสที่เป็นอกุศลมูลได้ ดังนี้แหละจึงมาถึง**สมาธิ**ที่เป็นวิธีปฏิบัติทำจิตใจให้สงบ
 จากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส และจากตัวกิเลสดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ว่าจิตใจนี้จะ
 ให้สงบไปเอง สงบไปเฉย ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก จะต้องมิตั้งของจิต คือให้จิต
 พร่ากจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของสมาธิอัน
 เป็นฝ่ายกุศล เพราะฉะนั้น จึงมาถึงบทกรรมฐานต่าง ๆ ที่พระอาจารย์ได้สอนให้
 ปฏิบัติ เช่นว่า

อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก

กายคตาสติ สติที่พิจารณากาย

ชาตุดรรมฐาน กำหนดพิจารณากายนี้ แยกธาตุออกไปเป็น ธาตุดิน ธาตุน้ำ
 ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา หรือว่า

พุทธานุสสติ ระลึกคุณของพระพุทธเจ้า

ธัมมานุสสติ ระลึกคุณของพระธรรม

สังฆานุสสติ ระลึกคุณของพระสงฆ์

ในการปฏิบัติในกรรมฐานเหล่านี้ พระพุทธเจ้าได้สอนไว้เป็นอันมาก ตามที่
 พระอาจารย์ได้สอนกันนั้น ตลอดจนถึง**พรหมวิหารธรรม** คือ เมตตา กรุณา มุทิตา
 อุเบกขา

เมตตา แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา ปรารภนาให้เป็นสุข

กรุณา แผ่จิตออกไปด้วยกรุณา ปรารภนาให้พ้นทุกข์

มุทิตา แผ่จิตออกไปด้วยมุทิตา ปรารถนาให้ผู้ที่ได้รับความสุขความเจริญ ไม่เสื่อมจากความสุขความเจริญ และ

อุเบกขา ความตั้งจิตมัธยัสต์เป็นกลาง ที่ไม่ยินดีไม่ยินร้าย คือไม่ลำเอียงด้วยความยินดี ไม่ลำเอียงด้วยความยินร้ายในใคร ๆ ปลงลงในกรรมและในผลของกรรมว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายต่างมีกรรมเป็นของตน ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว ดังนี้

เหล่านี้ล้วนเป็นกรรมฐานทั้งนั้น ฉะนั้น การที่มาหัดที่จะทำกรรมฐาน ตั้งต้นแต่สมถกรรมฐาน ทำงานสำหรับที่จะทำใจให้สงบ ให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ก็จะต้องมีกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งเป็นอารมณ์ แทนอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสดังที่กล่าวมานั้น จะเป็นข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ ตามถนัดของแต่ละบุคคล เป็นการเปลี่ยนที่ตั้งของใจ เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส ก็เกิดกิเลส แต่เมื่อนำใจให้มาตั้งไว้ในอารมณ์ของกรรมฐาน ก็เกิดสมาธิ เกิดสมถะคือความสงบ ได้สมาธิได้สมถะคือความสงบ แต่ว่าในการที่จะนำใจจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิของสมถะดังที่กล่าวมานี้ ผู้ปฏิบัติใหม่ ๆ มักจะทำได้ยาก เพราะว่าจิตใจนี้เองจะโน้มไปในฝ่ายกิเลส เพลิดเพลินอยู่ในฝ่ายกิเลส ติดอยู่ในฝ่ายกิเลส เพราะว่าคุ้นเคยอยู่กับกิเลส ดังที่เรียกว่าจิตเป็นกามาวจร คือว่าเที่ยวไปในกาม หรือหยั่งลงในกาม คือในอารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย จิตโน้มไปในทางกามโดยมาก เพราะว่าเคยได้รับความเพลิดเพลินยินดี ความสุขสดชื่นในกาม แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า “กามทั้งหลาย ให้ความชื่นใจยินดีน้อย ให้ทุกข์มาก” หากทุกคนได้รตรองดูให้ดีแล้วจะเห็นตามที่ตรัสสอนไว้นี้ ตามที่เป็นจริงนั้น ทุกคนย่อมมีความทุกข์ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ความสุขที่ได้แม้จากกามทั้งหลาย เป็นความสุขที่แก้ความทุกข์นั้น เหมือนอย่างว่าเมื่อหิวข้าวขึ้นมากก็เป็นความทุกข์ เมื่อบริโภคอาหาร หิวก็หายเป็นความสุข เมื่อเกิดหิวขึ้นมาใหม่ก็ต้องบริโภคใหม่ ก็แปลว่า ได้รับความสุขแก้ทุกข์อยู่ดังนี้เป็นประจำ เพราะฉะนั้น จึงทำให้จิตนี้โน้มไปในกามในกิเลส เพราะว่ายังได้สุขที่แก้ทุกข์ ติดอยู่ในสุขที่แก้ทุกข์นี้ ไม่น้อมไปในอารมณ์ของสมาธิ ฉะนั้น ทุกคนที่ทำสมาธิได้ยาก หรือจิตไม่ได้สมาธิก็เพราะเหตุนี้

แต่ว่าถ้าได้ตั้งความเพียรให้เป็นจริงจัง มีความเพียรที่จะเผากิเลส ที่จะสงบกิเลส ผินมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ มีสติความระลึกกำหนดที่ตั้งมั่น มีความรู้ตัวอยู่

และคอยระงับความยินดีความยินร้ายต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ ดังนี้แล้ว ก็ย่อมจะทำให้จิตนี้โน้มมาในอารมณ์ของสมาธิ ในที่ตั้งของสมาธิได้มากขึ้น จนเมื่อสามารถมีวิตก คือนำจิตเข้าไปอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ มีวิचार คือระคองจิตไว้ในอารมณ์ของสมาธิได้ดีขึ้น ย่อมจะได้ปีติ คือความอิ่มใจ สุข ความสบายกายสบายใจ เป็นอันว่าได้รับผลของสมาธิเป็นขั้นต้น ก็ทำให้จิตโน้มมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ ได้ดียิ่งขึ้น จิตจะเริ่มได้ตัวสมาธิที่เรียกว่าเอกัคคตา คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว จิตที่มีอารมณ์เป็นอันเดียวนี้ เมื่อบังเกิดขึ้นแว็บหนึ่ง ๆ แล้วก็หายไป และก็ตั้งจิตขึ้นใหม่ดังที่กล่าวมา ก็ได้ความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ที่เรียกว่า จิตรรวม และก็หายไป ตกไป ก็นำกลับมาตั้งขึ้นใหม่ ก็จะทำให้ได้เอกัคคตา ความที่มีอารมณ์อันเดียวของจิตนี้ นานขึ้นเป็นขณะ ๆ ขณะสั้นก็ตาม ขณะยาวก็ตาม ดังนี้ก็เรียกว่าเป็น **ขณิกสมาธิ** สมาธิที่เป็นไปชั่วขณะ

และเมื่อได้ขณิกสมาธิ สมาธิที่เป็นไปชั่วขณะดังนี้ ก็ทำบ่อย ๆ รักษาไว้ ก็จะได้สมาธิที่เป็นตัวเอกัคคตา ความที่มีอารมณ์อันเดียวของจิตนี้นานขึ้น มากขึ้น โดยจะได้ปีติ ได้สุข จากสมาธินั้นมากขึ้น วิตก คือความที่นำจิตขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ วิचार คือความที่ระคองจิตไว้ในอารมณ์ของสมาธินี้ ก็มั่นคงขึ้น จนถึงไม่ต้องใช้ จิตตั้งมั่น อยู่ดี มีปีติมีสุขระคองระคอง ก็เป็น**อุปจารสมาธิ** สมาธิที่ใกล้จะแนบแน่นเข้า อยู่ได้นานเข้า และเมื่อรักษาไว้ ปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ก็จะได้ถึง**อัปนาสมาธิ** สมาธิที่แนบแน่น ไม่ต้องมีปีติสุขระคองก็ได้ สมาธิจะอยู่ตัวแนบแน่น มีอารมณ์เป็นอันเดียวนานตามที่ต้องการ ดังนี้ก็เป็นอันว่าได้สมาธิดีขึ้น ๆ โดยลำดับ จิตที่มีสมาธิดีอย่างนี้ จะทำให้ได้ความสุขอยู่ในปัจจุบัน คือเมื่อจิตอยู่ในสมาธินี้ จิตจะวางอารมณ์ในภายนอกอันเป็นที่ตั้งของกิเลส อันเป็นที่ตั้งของความทุกข์เดือดร้อนทั้งหลายได้ทั้งหมด แต่จะอยู่ในอารมณ์ของสมาธิที่บริสุทธิ์ เป็นความสุขอย่างบริสุทธิ์

เพราะฉะนั้น การหัดทำสมาธิอยู่เสมอ ให้จิตได้สมาธิที่ดีขึ้นดังนี้ และก็ออกไปทำงานก็ใช้สมาธิในการทำงาน คือไม่ใช้สมาธิมากำหนดอยู่ในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อานาปานสติ หรือในกายคตาสติ หรือในพรหมวิหารธรรม เป็นต้น ดังที่กล่าวมา แต่มาใช้สมาธินั้นกำหนดในงานที่ทำ ก็จะได้สมาธิในงานที่ทำนั้นดีขึ้น เพราะว่าพลังของสมาธินั้นเป็นอันเดียวกัน คือความที่มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ เมื่อน้อม

ไปตั้งอยู่ในเรื่องใดแล้ว ก็จะตั้งอยู่ในเรื่องนั้นได้มั่นคงแน่วแน่ ก็เอาสมาธินั้นมาตั้งใน
งานที่ทำ ก็จะทำงานได้ดี แม้ว่าจะคิดแต่งเรื่องอะไร เช่นจะแต่งปาฐกถา ก็มีสมาธิใน
การแต่งนั้นดีขึ้น ก็จะได้ปัญญาในการที่จะทำปาฐกถานั้นได้ดีขึ้น เป็นตัวปัญญา
อันเป็นผลของสมาธิ เมื่อมีสมาธิในการทำงาน ก็ทำให้ได้ปัญญาในงานที่ทำ ทำให้
สามารถปฏิบัติงานได้ดี เมื่อจะทำอะไร ก็ใช้สมาธิในสิ่งที่ทำนั้น ก็ได้ปัญญาในสิ่ง
ที่ทำนั้นทุกอย่าง แต่ทั้งนี้ให้เว้นจากการใช้สมาธิไปในทางที่ชั่วที่ผิด ให้ใช้สมาธิไปใน
ทางที่ดีที่ชอบ คือให้ใช้สมาธิไปในงานที่เป็นภริณียะ คือเป็นหน้าที่ของตนที่พึงทำ อัน
นับถือว่าเป็นกิจที่ดี และในกุศลธรรม คือในทางที่ดีทั้งหลาย ให้ใช้สมาธิไปในทางนี้
ไม่ใช้สมาธิไปในทางที่ผิด

ผู้ที่ได้สมาธิดี และใช้สมาธิไปในทางที่ผิดนั้น ก็มีตัวอย่างมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล
เช่น พระเวททัตซึ่งปฏิบัติได้สมาธิเป็นอย่างสูง ได้พลังจิตอันเกิดจากสมาธิ แต่มาใช้
สมาธิไปในทางที่ผิด ด้วยอำนาจของความอยากใหญ่ คืออยากเป็นองค์พระศาสดา
เองแทนพระพุทธเจ้า จึงได้คิดทำลายพระพุทธเจ้าต่าง ๆ โดยที่ไปหากำลังจากพระเจ้า
อชาตศัตรู โดยที่ใช้อำนาจทางพลังจิตนี้ ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเลื่อมใส นับถือและ
สนับสนุน ดังนี้เรียกว่า **ตัณหา** เป็นผู้ที่จับเอาสมาธิไปใช้ให้เป็นประโยชน์ อันนี้ต้อง
ระวังมาก ผู้ปฏิบัติธรรมซึ่งต้องการสมาธิดีนั้น จะต้องไม่ให้ตัณหานำเอาพลังของ
สมาธิที่ได้นั้นไปใช้ในทางที่ผิด เพราะเมื่อตัณหาจับไปใช้ในทางที่ผิดแล้ว ตัณหาก็จะ
มีพลังมากขึ้น จะสามารถทำชั่วทำผิดได้มากขึ้น ต่อเมื่อใช้สมาธิในทางที่ถูกต้อง จึง
จะสามารถปฏิบัติทำการงานที่ดีที่ชอบได้มากขึ้น ได้ถูกต้องขึ้น และสมาธิที่เรียกว่า
สัมมาสมาธิ ในพระพุทธานั้น ต้องเป็นสมาธิในทางที่ถูกที่ชอบ และหากว่าใช้
สมาธิไปในทางที่ชั่วที่ผิดนั้น สมาธิก็จะเสื่อม ดังที่ผู้ที่ได้สมาธิอย่างสูงและปฏิบัติไป
ในทางที่ผิดนั้น ก็ต้องเสื่อมจากสมาธิ หรือต้องเป็นอันตรายเพราะเหตุต่าง ๆ ใน
ปัจจุบันอันใกล้นี้ก็ยังมีตัวอย่างอยู่เป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น จึงต้องเข้าใจว่า การปฏิบัติสมาธิในพระพุทธานั้น ต้องการ
ให้ใช้สมาธิไปในทางที่ถูกต้อง จึงจะเป็นสัมมาสมาธิ คือต้องการให้เป็นบาทของ
ปัญญา ที่จะให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ต้องการที่จะให้ทำ
การงาน คือให้ได้ปัญญาในการทำงานต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่นต้องการให้ทำงานใน

หน้าที่ของตน เช่นเป็นข้าราชการก็ปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้ดีขึ้น โดยอาศัยพลังสมาธิ ให้เกิดปัญญาในการปฏิบัติงานดังที่กล่าวมา และต้องการให้อาศัยพลังของสมาธินี้ ระวังค้นหาความดีนรณะยานอยาก ระวังโลก โกรธ หลง หรือสงบค้นหาสงบโลก สงบโกรธ สงบหลงให้มากขึ้น ทำจิตให้ปลอดโปร่ง ซึ่งเข้าใจในข้อว่า **ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส** ก็คือผ่องใจจากกิเลสตัณหาดังที่กล่าวมาแล้วนี้เอง ทำกิเลสตัณหาให้ลดน้อยลงไปโดยลำดับ

เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะทำให้ความเห็นแก่ตัวลดน้อยลงไปโดยลำดับ ทำให้มีจิตใจที่มีเมตตาอุปกัมภอยู่ เกิดมีความเห็นอกเห็นใจ ความรักในเพื่อนมิตรสหาย ในสัตว์ร่วมโลกทั้งหลายมากขึ้น ทำให้จิตมีเมตตาไมตรี ปรารถนาความสุขให้แก่ตนเองและแก่ผู้อื่นมากขึ้น เห็นผู้อื่นต้องการสุข ไม่ต้องการทุกข์อย่างตนเอง และก็ไม่ก่อทุกข์ให้แก่ใคร ๆ ต้องการแต่จะก่อสุขให้แก่ใคร ๆ รวมทั้งตนเองด้วย จึงทำให้เหมือนอย่างว่า ตัวเราเองนี้ใหญ่ออกไปครอบทั้งหมด ที่เรียกว่า **มหัตตมะ** คือ **มหัตตตา** ด้วยอำนาจแห่งเมตตา โดยที่ไม่มีความลำเอียงใจตัวเราตัวเขา แต่มีจิตเมตตาอารีเผื่อแผ่ไปกว้างขวางมากขึ้น ๆ ด้วยอำนาจแห่งเมตตา ดังนั้นก็ด้วยอำนาจของการที่มาปฏิบัติในสมาธิ และให้ได้ปัญญาในอันที่จะปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ในการปฏิบัติกิจการงานของตน ในอันที่จะปฏิบัติละกิเลสของตน ในอันที่จะปฏิบัติเพิ่มพูนศีล สมาธิ ปัญญา ของตนให้ดียิ่งขึ้น เป็นอันว่าได้ปฏิบัติให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้รู้จัก**พระพุทธเจ้า**ว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ชอบแล้ว **พระธรรม** เป็นพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว **พระสงฆ์** คือผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ ได้ปฏิบัติดีแล้ว ซึ่งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้วมีอยู่ และที่กำลังปฏิบัติอยู่ก็มีอยู่ และตนเองนั้นเมื่อกำลังปฏิบัติดีอยู่ ก็ชื่อว่าได้เป็นผู้ปฏิบัติเข้าหมู่ของพระสงฆ์ อันเป็นรัตนะที่ ๓ นี้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อได้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี ก็ได้ชื่อว่าได้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนา

โศภิตบัญญัติ

วัตถุกถา

พราหมณ์พาวรีผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์ ปรารถนาซึ่งความเป็นผู้ไม่มี กังวล ได้จากบุรุษอันเป็นที่ร่ำรรมย์แห่งชาวโกศล ไปสู่ทักษิณาปลถ-ชนบท.

พราหมณ์นั้นอยู่ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำโคธาวรี ใกล้พรมแดนแห่งแคว้น อัสสกะและแคว้นมุกกะ ด้วยการแสวงหาเสบียงเลี้ยงชีพและผลไม้.

ชาวบ้านที่อาศัยพราหมณ์พาวรีนั้นก็เป็นผู้โง่เขลา พราหมณ์ พาวรีได้บุษามหายัญญด้วยส่วย อันเกิดแต่กสิกรรมเป็นต้นในบ้านนั้น ครั้นบุษามหายัญญแล้วได้กลับเข้าไปสู่อาศรม.

เมื่อพราหมณ์พาวรีนั้นกลับเข้าไปสู่อาศรมแล้ว พราหมณ์อื่น เดินเท้าเสียดสีกันพื้นเขลอะ ศีระชะเกลือกกลั้วด้วยธุลี ได้มาทำ ให้พราหมณ์พาวรีสะดุ้ง ก็พราหมณ์นั้นเข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้ว ขอทรัพย์ ๕๐๐.

พราหมณ์พาวรีเห็นพราหมณ์นั้นแล้วได้เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ใต้ถามถึงสุขและกุศลแล้วได้กล่าวว่า ไทยธรรมวัตถุอันใดของเรา ไทยธรรมวัตถุทั้งปวงนั้น เราสละเสียสิ้นแล้ว ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจง เชื่อเราเถิด ทรัพย์ ๕๐๐ ของเราไม่มี.

เมื่อเราขออยู่ ถ้าท่านไม่ให้ไซ้ไร ในวันที่ ๗ ศีระชะของท่านจะ แตก ๗ เสียง.

พราหมณ์ผู้หลอกลวงนั้น กระทำกลอุบายแล้ว ได้กล่าวคำจะ ให้เกิดความกลัว.

พราหมณ์พาวรีฟังคำของพราหมณ์นั้นแล้ว เป็นผู้มิทุกข์ชุกชืด ไม่บริโภคอาหาร เพียบพร้อมด้วยลูกศรคือความโศก อนึ่ง เมื่อ พราหมณ์พาวรีคิดอยู่อย่างนี้ ใจก็ไม่ยินดีในฆาน.

เทวดาผู้ปรารถนาประโยชน์ เห็นพราหมณ์พาวรีมีทุกข์สะดุ้ง หวาดหวั่น จึงเข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้วได้กล่าวว่า พราหมณ์นั้น

ไม่รู้จักศีระชะ เป็นผู้หลอกลวง ต้องการทรัพย์ไม่มีความรู้ในธรรมเป็น
ศีระชะและธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป.

พราหมณ์พาวรีถามว่า

บัดนี้ ท่านรู้จักข้าพเจ้า ข้าพเจ้าถามท่านแล้วขอท่านจงบอก
ธรรมเป็นศีระชะและธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป แก่ข้าพเจ้าเถิด
ข้าพเจ้าจะฟังคำของท่าน.

เทวดาตอบว่า

แม้เราก็ไม่รู้ธรรมเป็นศีระชะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป
เราไม่มีความรู้ในธรรมทั้ง ๒ นี้ ปัญญาเป็นเครื่องเห็นธรรม อันเป็น
ศีระชะและธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป ย่อมมีแก่พระชินเจ้าทั้งหลาย.

พราหมณ์พาวรีถามว่า

ก็บัดนี้ ใครเล่าในปฐพีมณฑลนี้ ย่อมรู้ ดูก่อนเทวดา ขอท่าน
จงบอกบุคคลผู้รู้ธรรมเป็นศีระชะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไปนั้น
แก่ข้าพเจ้าเถิด.

เทวดาตอบว่า

ดูก่อนพราหมณ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ศากยบุตรลำดับพระ
วงศ์ของพระเจ้าโอกกากราช มีพระรัศมีรุ่งเรือง เป็นนายกของโลก
เสด็จออกผนวชจากพระนครกบิลพัสดุ์ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ทรงบรรลุมฤตยุมงคลและทศพลญาณครบ
ถ้วน ทรงมีพระจักขุในสรรพธรรม

ทรงบรรลุมรรคเป็นที่ยั่งยืนแห่งกรรมทั้งปวง ทรงน้อมไปใน
ธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นตรัสรู้แล้วในโลก
มีพระจักขุ ทรงแสดงธรรม ท่านจงไปทูลถามพระผู้มีพระภาค
เจ้าพระองค์นั้นเถิด พระองค์จักตรัสพยากรณ์ข้อความนั้นแก่ท่าน.

พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า สัมพุทโธ ดังนี้ เป็นผู้มิใช่เพียงพู่
มีความโศกเบาบาง และได้ปัดอันไพบูลย์ พราหมณ์พาวรีนั้นมิใช่ชื่น
ชมเบิกบาน เกิดความโลมณัส จึงถามเทวดานั้นว่า พระโลกนาถ

ประทับอยู่ในคามนิคมหรือในชนบทไหน ข้าพเจ้าจะพึงไปนมัสการ
พระสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมกว่าสัตว์ได้ในที่ใด.

เทวดาตอบว่า

พระชินเจ้าผู้ศากยบุตร ทรงมีพระปัญญามาก มีพระปัญญา
ประเสริฐ กว้างขวาง ทรงปราศจากธุระ หោอัสวะมิได้ งามอาจกว่า
นระ ทรงรู้ธรรมเป็นศีระและธรรมเป็นเหตุให้ศีระะตกไป ประทับ
อยู่ในมณฑลสถานของชนชาวโกศลในพระนครสาวัตถี.

ลำดับนั้น พราหมณ์พาวรี เรียกพราหมณ์ทั้งหลายผู้ถึงฝั่ง
แห่งมนต์ ซึ่งเป็นศิษย์มาสั่งว่า ดูก่อนมาณพทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจง
มาเถิด เราจักบอกแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังคำของเรา
ความปรากฏแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด อันสัตว์ได้ยากเนื่อง ๆ
ในโลกนี้ วันนี้ พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ปรากฏว่าเสด็จอุบัติขึ้น
แล้วในโลก ท่านทั้งหลายจงรีบไปเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
ผู้อุดมกว่าสัตว์เถิด.

พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลายซักถามด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เห็นแล้วจะพึงรู้ว่า
ท่านผู้นี้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยอุบายอย่างไรเล่า ขอท่าน
จงบอกอุบายที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงรู้จักพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ไม่รู้เถิด.

พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า

กัมहाปूरिस्लक्षणञ्च ३२ प्रकारं मात्वं नमन्तं तं तं अन्
प्राहमणाचार्यं तं तं पयाकर्णं वै विभूरुन् तं तं तं तं तं तं तं तं

มหาปूरिस्लक्षणं तं तं तं तं तं तं तं तं तं तं तं तं तं
พระมหาบุรุษนั้นมิตติเป็น ๒ เท่านั้น คติที่ ๓ ไม่มีเลย

คือ ถ้าพระมหาบุรุษนั้นอยู่ครองเรือนจะพึงชนะทั่วปฐพีนี้ จะ
ทรงปกครองโดยธรรม ด้วยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา

ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม มีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้ว

ท่านทั้งหลายจงถามถึงชาติ โคตร ลักษณะ มนต์ และศิษย์เหล่าอื่นอีก และถามถึงศีระะและธรรมเป็นเหตุให้ศีระะตกไปด้วยใจเดียว.

ถ้าว่าท่านนั้นจักเป็นพระพุทธรเจ้า ผู้ทรงเห็นธรรมอันหาเครื่องกางกั้นมิได้ ไชรัจักวิสัชนาปัญหาอันท่านทั้งหลายถามด้วยวาจาได้.

พราหมณ์มาณพผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คน คือ อชิตะ ๑ ดิสสเมตเตยยะ ๑ ปุณณกะ ๑ เมตตคุ ๑ โธตกะ ๑ อุปลิวะ ๑ นันทะ ๑ เหมกะ ๑ โตเทยยะ ๑ กัปปะ ๑ ชตุกัณณี ผู้เป็นบัณฑิต ๑ ภัทราวุระ ๑ อุททะ ๑ โปสาลพราหมณ์ ๑ โมฆราชผู้มีเมธา ๑ ปิงคิยะ ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ๑

พราหมณ์มาณพทั้งปวง คนหนึ่ง ๆ เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ ปราภฏแก่โลกทั้งปวง เป็นผู้เฟื่องฉาน มีปัญญาทรงจำ อันวาสนาในก่อนอบรมแล้ว ทรงชฎาหนึ่งเสื่อเหลืออง

ได้ฟังคำของพราหมณ์พาวรีแล้ว อภิวาทพราหมณ์พาวรีกระทำประทักษิณแล้วบ้ายหน้าต่อทิศอุดร มุ่งไปยังที่ตั้งแห่งแวนแคว้นมุขกะ เมืองมาหิสสตี ในคราวนั้น.

เมืองอุชเชนี เมืองโคณัทระ เมืองเวทิสะ เมืองวณนคร เมืองโกสัมพี เมืองสาเกต เมืองสาวัตถิอันเป็นเมืองอุดม เมืองเสตัพพะ เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองกุสินารามันทิสถาน (เมืองมันทิระ) เมืองปาวา เมืองโกคนคร เมืองเวสาลี เมืองราชคฤห์ และปาสาณกเจดีย์อันเป็นรมณียสถานที่น่ารื่นรมย์ใจ.

พราหมณ์มาณพทั้งหลายพากันยินดีได้รีบด่วนขึ้นสู่เจดียบรรพต เหมือนบุคคลผู้กระหายน้ำ ยินดีน้ำเย็น เหมือนพ่อค้ายินดีลาภใหญ่ และเหมือนบุคคลถูกความร้อนแผดเผายินดีร่วมเงาฉะนั้น.

ก็ในสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว

ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ ประหนึ่งราชสีห์บันลืออยู่ในป่า ฉะนั้น.

อชิตมาณพได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระรัศมี เรื่อเรือง เหลืองอ่อน ถึงความบริบูรณ์ดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญ ลำดับนั้น อชิตมาณพได้เห็นพระอวยะอันบริบูรณ์ ในพระกายของพระผู้มี พระภาคเจ้านั้น มีความร่าเริง ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ทูล ถามปัญหาด้วยใจว่า

ขอพระองค์จงตรัสบอกอ้าง (ชาติ) อายุ โศตร พร้อมทั้ง ลักษณะ และขอได้ตรัสบอกการถึงความสำเร็จในมนต์ทั้งหลายแห่ง อาจารย์ของข้าพระองค์เถิด พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของข้าพระองค์ ย่อมบอกมนต์กะติษย์มีประมาณเท่าไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ก็พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของท่านนั้นมีอายุร้อยยี่สิบปี ชื่อพาวรี โดยโคตร ลักษณะในกายของพราหมณ์พาวรีนั้นมี ๓ ประการ พราหมณ์พาวรีนั้นเรียนจบไตรเพท ในตำราทำนายมหาบุริสลักษณะ คือ คัมภีร์อิติहाส พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนตศาสตร์และเกฏฐศาสตร์ ถึงซึ่งความสำเร็จในธรรมแห่งพราหมณ์ของตนย่อมบอกมนต์กะ มาณพ ๕๐๐.

อชิตมาณพทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ขอพระองค์จงค้นคว้า ลักษณะทั้งหลายของพราหมณ์พาวรี ขอจงทรงประกาศัดความ ทะเยอทะยาน อย่าให้ข้าพระองค์มีความสงสัยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูก่อนมาณพ พราหมณ์พาวรีนั้นย่อมปกปิดมุขมณฑล (หน้า) ด้วยชีวหาได้ มีอุณาโลมชาติในระหว่างคิ้ว มีคุดฐานอยู่ในฝัก ท่านจ รู้อย่างนี้เถิด.

ชนทั้งปวงไม่ได้ยินใคร ๆ ผู้ถามเลย ได้ฟังปัญหาที่พระผู้มีพระ ภาคเจ้าทรงพยากรณ์แล้ว (นึกคิดอยู่) คิดพิศวงอยู่เกิดความโสมนัส

ประณมอัญชลี (สรรเสริญ) ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นอะไรหนอ เป็นเทวดา หรือเป็นพรหม หรือเป็นท้าวสุขัมบดีจอมเทพ เมื่อปัญหาอันผู้ถาม ถามแล้วด้วยใจ ข้อปัญหานั้น โฉนมาแจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้.

อชิตมาณพทูลถามด้วยใจต่อไปว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพราหมณ์พาวรี ถามถึงธรรมเป็นศีระชะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป ขอพระองค์ตรัสพยากรณ์ข้อนั้น กำจัดความสงสัยของพวกข้าพระองค์ ผู้เป็นฤาษีเสียเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า

ท่านจงรู้เถิดว่า อวิชาชื่อว่าธรรมเป็นศีระชะ วิชาประกอบด้วยศรัทธา สติ สมาธิ จันทะ และวิริยะ ชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องให้ศีระชะตกไป

ลำดับนั้น อชิตมาณพมีความโสมนัสเป็นอันมาก เบิกบานใจ กระทำหนังสือเหลืองเฉวียงป่าข้างหนึ่ง หมอบลงแทบพระบาทบุคคล ด้วยเศียรเกล้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ในรทุกข์ ผู้มีพระจักขุพราหมณ์พาวรีผู้เจริญ มีจิตเบิกบาน ดีใจพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายขอไปไหว้พระบาทบุคคล (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนมาณพ พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ถึงความสุขเถิด แม้ถึงท่านก็เป็นผู้ถึงความสุข จงเป็นอยู่สิ้นกาลนานเถิด

ก็ท่านทั้งหลายมีโอกาสอันเราได้กระทำแล้ว प्रารธนาในใจ เพื่อจะถามปัญหาข้อใดข้อหนึ่ง ก็จงถามความสงสัยทุก ๆ อย่างของพราหมณ์พาวรีหรือของท่านทั้งปวงเถิด

อชิตมาณพมีโอกาสอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากระทำแล้ว นิ่งลงประณมอัญชลีทูลถามปัญหาแรกกะพระตถาคต ณ ที่นั่งฉะนี้แล.

คำแปล โสฬสปัญหา

(อชิตมาณพปัญหาที่ ๑)

โลกคือหมุ่สัตว์ อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงอยู่ในที่มืด? เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ? พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกนั้นให้ติดอยู่? และตรัสว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า โลกคือหมุ่สัตว์ อันอวิชชาคือความไม่รู้แจ้ง ปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดูอยู่ในที่มืด เพราะความอยากมีประการต่าง ๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ เรากล่าวว่า ความอยากเป็นเครื่องฉาบไล่สัตว์โลกให้ติดอยู่ และกล่าวว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตว์โลกนั้น

อ. ขอพระองค์จงตรัสบอก ว่า อะไรเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยาก อันเป็นดูจกระแสน้ำ หลังไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง ความอยากนั้น จะละได้ เพราะธรรมอะไร?

พ. เรากล่าวว่า สติเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยากนั้น และความอยากนั้น จะละได้ เพราะปัญญา.

อ. ปัญญา สติ กับนามรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน? ข้าพระเจ้าทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพระเจ้า.

พ. เราจะแก้ปัญหาคำถามถึงที่ดับนามรูปสิ้นเชิง ไม่มีเหลือแก่ท่าน เพราะวิญญาณดับไปก่อน นามรูปจึงดับไป ณ ที่นั่นเอง.

อ. ชนผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่ ๒ พวกนี้มีอยู่ในโลกเป็นอันมาก ข้าพระเจ้าขอทูลถามถึงความประพฤติของชน ๒ พวกนั้น พระองค์มีปัญญาแก่กล้า ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า.

พ. ภิกษุผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้นั้นยังต้องศึกษาอยู่ ต้องเป็นคนไม่กำหนดในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ.

(ติสสเมตเตยมาณพปัญหาที่ ๒)

ใครเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของใครไม่มี ใครรู้ส่วนข้างปลายทั้ง ๒ (คืออดีต กับ อนาคต) ด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) พระองค์ตรัสว่า ใครเป็นมหาบุรุษ ใครล่องความอยากอันผูกใจสัตว์ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย ปราศจากความอยากแล้ว มีสติระลึกได้ทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโดยชอบแล้ว ดับเครื่องร้อนกระวนกระวายเสียได้แล้ว เชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของภิกษุนั้นแลไม่มี ภิกษุนั้นแลรู้ส่วนข้างปลายทั้ง ๒ ด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าวว่า ภิกษุนั้นแล เป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นแล ล่องความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้.

(ปุณณกมาณพปัญหาที่ ๓)

บัดนี้มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้หาความหวาดหวั่นมิได้ รู้เหตุที่เป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งปวง ข้าพระเจ้าขอทูลถาม หมู่มนุษย์ในโลกนี้ คือ ฤๅษี กษัตริย์ พราหมณ์ เป็นอันมาก อาศัยอะไร จึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้น แก่ข้าพระเจ้า.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่มนุษย์เหล่านั้น อยากได้ของที่ตนปรารถนาอาศัยของที่มีชราทรุดโทรม จึงบูชาัญญบวงสรวงเทวดา.

ป. หมู่มนุษย์เหล่านั้น ถ้าไม่ประมาทในัญญของตน จะข้ามพ้นชาติชราได้บ้างหรือไม่?

พ. หมู่มนุษย์เหล่านั้น มุ่งลามกที่ตนหวัง จึงพูดสรรเสริญการบูชาัญญ รำพันถึงสิ่งที่ตนใคร่ตั้งนั้น ก็เพราะอาศัยลามก เรากล่าวว่า ผู้บูชาัญญเหล่านั้น ยังเป็นคนกำหนดยินดีในภพ ไม่ข้ามพ้นชาติชราไปได้.

ป. ถ้าผู้บูชาัญญเหล่านั้น ข้ามพ้นชาติชราเพราะัญญของตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในทิวโลกหรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติชรา นั้นได้แล้ว?

พ. ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยาน ดิ้นรนในโลกไหน ๆ ของผู้ใดไม่มี เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่า ผู้นั้นสงบระงับแล้ว ไม่มีทุจริตความประพฤติชั่วอันจะทำให้มัวหมองดวงจิตวันไฟอันจับเป็นขม่า ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยานมิได้ ข้ามพ้นชาติชราไปได้แล้ว.

(เมตตคฺวุมาณพญหาที ๔)

ข้าพระเจ้าขอลูกถาม ขอพระองค์จงตรัสบอกข้อความที่จะลูกถามนั้นแก่ ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าทราบว่าคุณธรรมถึงที่สุดจบไตรเพท มีจิตอันดีอบรมดีแล้ว ทุกข์ในโลกหลายประการ ไม่ใช่แต่อย่างเดี๋ยวนี มีมาแล้วแต่อะไร?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านถามเราถึงเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจะบอกแก่ท่านตามรู้เห็น ทุกข์ในโลกนี้ มีอุปธิคือกรรมและกิเลสเป็นเหตุ ล้วนเกิดมาก่อนแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลา ไม่รู้แล้วกระทำอุปธินั้นให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนื่อง ๆ เหตุนั้น เมื่อรู้เห็นว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ อย่ากระทำให้เกิดมี.

ม. ข้าพระเจ้าลูกถามข้อใด ก็ทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพระเจ้าแล้ว ข้าพระเจ้าขอลูกถามข้ออื่นอีก ขอเชิญพระองค์ทรงแก้ อย่างไร ผู้มีปัญญาจึงข้ามพ้นห้วงทะเลใหญ่ คือชาติชราและโสภพิโรราพันเสียได้? ขอพระองค์จงทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพระเจ้า เพราะว่าพระธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบแล้ว.

พ. เราจักแสดงธรรมที่จะพึงเห็นแจ้งด้วยตนเองในอิตถภาพนี้ ไม่ต้องพิศวงตามคำของผู้อื่นว่า คืออย่างนี้ ๆ ที่บุคคลได้ทราบแล้ว จักเป็นผู้มีสติดำเนินข้ามความอยากอันให้ติดอยู่ในโลกเสียได้แก่ท่าน.

ม. ข้าพระเจ้ายินดีธรรมที่สูงส่งนั้นเป็นอย่างยิ่ง.

พ. ท่านรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ในส่วนเบื้องบน (คืออนาคต) ในส่วนเบื้องต่ำ (คืออดีต) ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) จงบรรเทาความเพลิดเพลน ความยึดมั่น ในส่วนเหล่านั้นเสีย วิญญูญาณของท่านจักไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้มีสติไม่เลินเล่อ ได้ทราบแล้ว ละความถือมั่นของเราเสียได้แล้ว จักละทุกข์ คือชาติชราและโสภพิโรราพันในโลกนี้ได้.

ม. ข้าพพระเจ้าขอบใจพระวาทาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ธรรมอันไม่มีอุปติ พระองค์ทรงแสดงชอบแล้ว พระองค์คงจะละทุกข์ได้แน่แล้ว เพราะว่าพระองค์ได้ทรง ทราบธรรมนี้แล้ว แม้ท่านผู้รู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนอยู่เป็นนิตยไม่หยุดหย่อน คงละ ทุกข์นั้นได้ด้วยเป็นแน่ เหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้มาถวายบังคมพระองค์ ด้วยตั้งใจจะ ให้ทรงสั่งสอนข้าพเจ้าเป็นนิตยไม่หยุดหย่อนเหมือนอย่างนั้นบ้าง.

พ. ท่านรู้ว่าผู้ใดเป็นพราหมณ์ ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลส เครื่องกังวล ไม่ติดข้องอยู่ในกามภพ ผู้นั้นแล ข้ามล่วงเหตุแห่งทุกข์ ดุจหวังทะเลอันใหญ่นี้ได้แน่แล้ว ครั้นข้ามถึงฝั่งแล้ว เป็นคนไม่มีกิเลสอันตรึงจิต สิ้นความสงสัย ผู้นั้นครั้นรู้แล้ว ถึง ที่สุดจบไตรเพทในศาสนานี้ ละธรรมที่เป็นเหตุติดข้องอยู่ในภพน้อยภพใหญ่เสียได้แล้ว เป็นคนมีความอยากสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หากความอยากทะเยอทะยาน มิได้ เรากล่าวว่าผู้นั้นแล ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว.

(โศตกมาณพปัญหาที่ ๕)

ข้าพพระเจ้าขอทูลถามพระองค์ ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพพระเจ้า ๆ อยากฟัง พระวาทาของพระองค์ ข้าพเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะศึกษาข้อ ปฏิบัติอันเป็นเครื่องดับกิเลสของตน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเป็นคนมีปัญญา มีสติ ทำ ความเพียรในศาสนานี้เถิด.

ธ. ข้าพเจ้าได้เห็นพระองค์ผู้เป็นพราหมณ์ หากังวลมิได้ เทียวอยู่ในเทวโลก และมนุษย์โลก เหตุนั้น ข้าพเจ้าขอถวายบังคมพระองค์ ขอพระองค์ทรงเปลื้อง ข้าพเจ้าเสียจากความสงสัยเถิด.

พ. เราเปลื้องใคร ๆ ในโลก ผู้ยังมีความสงสัยอยู่ไม่ได้ เมื่อท่านรู้ธรรมอัน ประเสริฐ ก็จักข้ามหวังทะเลใหญ่คือกิเลสอันนี้เสียได้เอง.

ธ. ขอพระองค์ จงทรงพระกรุณาแสดงธรรมอันสงัดจากกิเลสที่ข้าพเจ้า ควรจะรู้ สั่งสอนข้าพเจ้าให้เป็นคนโปร่งไม่ขัดข้อง ดุจอากาศ สงบระงับกิเลสเสีย ได้ ไม่อาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเทียวอยู่ในโลกนี้.

พ. เราจะบอกอุบายเครื่องสงพระรับกิเลส ซึ่งจะเห็นเอง ไม่ต้องเชื่อตามติน
ขาว ที่บุคคลได้ทราบแล้ว จักมีสติ ข้ามความอยากที่ตรึงใจในโลกเสียได้แก่ที่ น.

ธ. ข้าพระเจ้าชอบใจอุบายเครื่องสงพระรับกิเลสอันสูงสุดนั้นเป็นอย่างยิ่ง.

พ. ถ้าท่านรู้ว่า ความทะยานอยากทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำท่ามกลางเป็นเหตุให้
ติดข้องอยู่ในโลก ท่านอย่าทาความทะยานอยากเพื่อจะเกิดในภพน้อยภพใหญ่.

(อุปสีวมาณพปัญหาที่ ๖)

ลำพังข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่ได้อาศัยอะไรแล้ว ไม่อาจข้ามห้วงทะเลใหญ่คือ
กิเลสได้ ขอพระองค์ตรัสบอกอาการที่หน่วงเหนี่ยว อันข้าพระเจ้าจะควรอาศัย
ข้ามห้วงนี้แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอาภิญญัญญาตนฌาน
อาศัยอารมณ์ว่าไม่มี ๆ ดังนี้ ข้ามห้วงเสียเถิด ท่านจงละกามทั้งหลายเสีย เป็นคนเว้น
จากความสงสัย เห็นธรรมที่สิ้นไปแห่งความทะยานอยาก ให้ปรากฏชัดทั้งกลางคืน
กลางวันเถิด.

อุ. ผู้ใด ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายทั้งปวงแล้ว ล่องฌานอื่นได้แล้ว
อาศัยอาภิญญัญญาตนฌาน (คือความเพ่งใจว่า “ไม่มีอะไร” เป็นอารมณ์) น้อม
ใจแล้วในอาภิญญัญญาตนฌานอันเป็นธรรมที่เปลื้องสัณญาอย่างประเสริฐสุด ผู้นั้น
จะต้องอยู่ในอาภิญญัญญาตนฌานนั้น ไม่มีเสื่อมบ้างหรือ?

พ. ผู้นั้น จะตั้งอยู่ในอาภิญญัญญาตนฌานนั้นไม่มีเสื่อม.

อุ. ถ้าผู้นั้น จะตั้งอยู่ในอาภิญญัญญาตนฌานนั้นไม่มีเสื่อม สิ้นปีเป็นอันมาก
เขาจะเป็นผู้ยังยืนอยู่ในอาภิญญัญญาตนฌานนั้น หรือจะดับขันธปรินิพพาน
วิญญาณของผู้เช่นนั้น จะเป็นฉันใด?

พ. เปลวไฟอันกำลังลมเป่าแล้วดับไป ไม่ถึงความนับว่าดับไปแล้วข้างทิศไหน
ฉันใด ท่านผู้รู้พ้นไปแล้วจากกองนามรูปย่อมดับไม่มีเชื้อเหลือ (คือดับพร้อมทั้งกิเลส
ทั้งขันธ) ไม่ถึงความนับว่าไปเกิดเป็นอะไร ฉันนั้น.

อุ. ท่านผู้นั้น ดับไปแล้ว หรือว่าเป็นแต่ไม่มีตัว หรือจะเป็นผู้ตั้งอยู่ยั่งยืน หาอันตรายมิได้ ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ความข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า เพราะว่า ธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว.

พ. ประมาณแห่งเบญจขันธ์ของผู้ที่ดับ ปรินิพพานแล้ว มิได้มี กิเลสซึ่งเป็นเหตุกล่าวผู้นั้นว่าไปเกิดเป็นอะไร ของผู้นั้น ก็มีได้มี เมื่อธรรมทั้งหลาย (มีขันธเป็นต้น) อันผู้นั้นขจัดได้หมดแล้ว ก็ตัดทางแห่งถ้อยคำที่พูดถึงผู้นั้นว่าจะเกิดเป็นอะไรเสียทั้งหมด.

(นันทมานพปัญหาที่ ๗)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีมีอยู่ในโลกดังนี้ ข้อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนถึงพร้อมด้วยญาณ หรือถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีวิต ว่าเป็นมุนี.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่าเป็นมุนี ด้วยความเห็น ด้วยความสดับ หรือด้วยความรู้ เรากล่าวว่า คนใด ทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหากิเลสมิได้ ไม่มีความหวังทะยานอยากเที่ยวอยู่ คนผู้นั้นแล ชื่อว่า มุนี.

น. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ ด้วยความเห็น ด้วยความฟัง ด้วยศีลและพรต และด้วยวิธีเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ประพฤติในวิธีเหล่านั้น ตามที่ตนเห็นว่าเป็นเครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้แล้วบ้างหรือหาไม่ ข้าพระเจ้าทูลถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพฤติเช่นนั้น เรากล่าวว่าพ้นชาติชราไม่ได้แล้ว.

น. ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามหวังไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกหรือในมนุษย์โลก ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว.

พ. เราไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์อันชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้ ละอารมณ์ที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้ และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ตัวตนหาว่าเป็นโทษควรละแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล ข้ามหวังได้แล้ว.

น. ข้าพระเจ้าชอบใจพระวาจาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรมอันไม่มีอุปธิ (กิเลส) ชอบแล้ว แม้ข้าพระเจ้ายกก็เรียกสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่าผู้ข้ามห้วงได้แล้ว เหมือนพระองค์ตรัส.

(เหมกมาณพปัญหาที่ ๘)

ในปางก่อนแต่ศาสนาของพระองค์ อาจารย์ทั้งหลายได้ยืนยันว่า อย่างนั้นได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ จักมีต่อไปข้างหน้า คำนั้นล้วนเป็นแต่ว่าอย่างนี้แล ๆ สำหรับแต่จะทำความตริกฟุ้งให้มากขึ้น ข้าพระเจ้าไม่พอใจในคำนั้นเลย ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมเป็นเหตุอนัตตมหา ที่ข้าพระเจ้าทราบแล้ว จะพึงเป็นคนมีสติ ข้ามล่องตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลก แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ชนเหล่าใด ได้รู้ว่าพระนิพพานเป็นที่บรรเทาความกำหนัดพอใจในอารมณ์ที่รัก ซึ่งได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้ดมแล้ว ได้ชิมแล้ว ได้ถูกแล้ว และได้รู้แล้วด้วยใจ และเป็นธรรมไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนผู้สงบระงับกิเลสได้แล้วนั้น ข้ามล่องตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลกได้แล้ว.

(โตทยมาณพปัญหาที่ ๙)

กามทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี และผู้ใดข้ามล่องความสงสัยเสียได้ ความพ้นของผู้นั้นเป็นเช่นไร?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ความพ้นของผู้นั้น ที่จะเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี (อธิบายว่า ผู้นั้นพ้นจากกาม จากตัณหา จากความสงสัยแล้ว กามก็ดี ตัณหาก็คดี ความสงสัยก็ดี จะกลับเกิดขึ้น ผู้นั้นจักต้องเพียรพยายามเพื่อจะทำตนให้พ้นไปอีก หากมีไม่ ความพ้นของผู้นั้นเป็นอันคงที่ ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น).

ด. ผู้นั้นเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานหรือไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ หรือเป็นแต่ก่อตัณหาและทิวฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญา ข้าพระเจ้าจะรู้จักท่านผู้นั้นได้ด้วยอย่างไร? ขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. ผู้ นั้น เป็น คน ไม่ มี ความ หวัง ทะเยอ ทะยาน จะ เป็น คน มี ความ หวัง ทะเยอ ทะยาน ก็ หา ไม่ เป็น คน มี ปัญญา แท้ จะ เป็น แต่ คน ก่อ ตัณหา และ ทิฏฐิ ให้ เกิด ด้วย ปัญญา ก็ หา ไม่ ท่าน จง รู้ จัก มุม นี้ ว่า คน ไม่ มี กังวล ไม่ ตี ดอ อยู่ใน กามภพ อย่าง นี้ เกิด.

(กัปปมาณพปัญหาที่ ๑๐)

ขอ พระ องค์ ตรี สบ อภ ธรรม อัน เป็น ที่ พึ่ง พำ นัก ของ ชน อัน ชรา และ มรณะ มา ถึง รอบ ข้าง ดุจ เกาะ อัน เป็น ที่ พำ นัก อาศัย ของ ชน ผู้ ตั้ง อยู่ ใน ท่า มกลาง สาคกร เมื่อ คลื่น เกิด ที่ น่าน กว้าง ใหญ่ แก่ ข้ำ พระ เจ้า อย่า ให้ เกิด ทุกข์ นี้ มี ได้ อีก.

พระ ศาส ตา ทรง พยา กรณ์ ว่า เรา กล่าว ว่า นิ พพาน อัน ไม่ มี กิเลส เครื่อง กังวล ไม่ มี ตัณหา เครื่อง ถือ มั่น เป็น ที่ สิ้น แห่ง ชรา และ มรณะ นี้ แล เป็น ดุจ เกาะ หา ชี ธรรม อื่น ไม่ ชน เหล่า ไ้ รู้ นิ พพาน นั้น แล้ว เป็น คน มี สติ มี ธรรม อัน เห็น แล้ว ดับ กิเลส ได้ แล้ว ชน เหล่า นั้น ไม่ ต้อง ตก อยู่ ใน อำนาจ ของ มาร ไม่ ต้อง เดิน ไป ใน ทาง ของ มาร เลย.

(ชตฺกัณณิมาณพปัญหาที่ ๑๑)

ข้า พระ จำ ได้ ทราบ ว่า พระ องค์ มิ ไซ ผู้ ไ้ ไ้ ร่ กาม ขำ มล่ง หวัง กิเลส เสีย ได้ แล้ว จึง มา เฝ้า เพื่อ จจะ ทูล ถาม พระ องค์ ผู้ หา กิเลส มิ ได้ ขอ พระ ผู้ มี พระ ภ . ก เจา ผู้ มี พระ ปัญญา ดุจ ดวง ตา เกิด พร้อม กับ ตรี สรู้ จง แสดง ธรรม อัน ระวัง แก่ ข้ำ พระ เจ้า โดย ถอง แท้ เหตุ ว่า พระ องค์ ทรง ผจ ญ กิเลส กาม ให้ แห่ง หาย ได้ ดุจ พระ อา ทิ ตย์ อน ส่อง แ่น ดิน ให้ แห่ง ด้วย รัศมี ขอ พระ องค์ ผู้ มี พระ ปัญญา กว้าง ใหญ่ ราว กับ แ่น ดิน ตรี สบ อภ ธรรม เป็น เครื่อง ละ ชา ติ ชรา ใน อั ตถ ภาพ นี้ ที่ ข้า พระ เจ้า ควร จะ ทราบ แก่ ข้า พระ เจ้า ผู้ มี ปัญญา น้อย เกิด.

พระ ศาส ตา ทรง พยา กรณ์ ว่า ท่าน จง นำ ความ กำหนด ใน กาม เสีย ให้ สิ้น เห็น ความ ออก ไป จาก กาม โดย เป็น ความ เกษม เกิด กิเลส เครื่อง กังวล ที่ ท่าน ยึด ไว้ ด้วย ตัณหา และ ทิฏฐิ ซึ่ง ควร จะ สละ เสีย อย่า เสีย ดแทง ใจ ของ ท่าน ได้ กังวล ไ้ ได้ มี แล้ว ใน

ปางก่อน ท่านจงให้กังวลนั้นเหือดแห้งเสีย กังวลในภายหลังอย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ถือเอากังวลในท่ามกลาง ท่านจักเป็นคนสงบระงับกังวลได้เที่ยวอยู่ อาสวะ (กิเลส) ซึ่งเป็นเหตุถึงอำนาจมัจจุราช ของชนผู้ปราศจากความกำหนัดในนามรูปโดยอาการทั้งปวงมิได้มี.

(ภทธารุณมาณปัญหาที่ ๑๒)

ข้าพระเจ้าทูลขออาราธนาพระองค์แล้ว ผู้ทรงละอาลัยตัดตณหาเสียได้ ไม่หวั่นไหว (เพราะโลกธรรม) ละความเพลิดเพลिनเสียได้ ข้ามห้วงกิเลสพ้นไปได้แล้ว ละธรรมเป็นเครื่องให้ดำริ(ไปต่าง ๆ) คือตณหาและทิวฏฐิได้แล้ว มีพระปรีชาญาณอันดี ชนที่อยู่ชนบทต่าง ๆ อยากจะฟังพระวาจาของพระองค์ มาพร้อมกันแล้วจากชนบทนั้น ๆ ได้ฟังพระวาจาของพระองค์แล้ว จักกลับไปจากที่นี่ ขอพระองค์ทรงแก้ปัญหาเพื่อชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่ชนนั้น ควรจะนำตณหาที่เป็นเหตุถือมั่น ในส่วนเบื้องบนเบื้องต่ำเบื้องขวาง คือท่ามกลางทั้งหมดให้สิ้นเชิง เพราะเขาถือมั่นสิ่งใด ๆ ในโลก มารย่อมติดตามเขาได้ โดยสิ่งนั้น ๆ เหตุนั้น ภิกษุเมื่อรู้อยู่ เห็นหมู่สัตว์ผู้ติดอยู่ในวัฏฏะเป็นด้าวแห่งมารนี้ว่า ติดอยู่เพราะความถือมั่นดังนี้ ฟังเป็นคนมีสติไม่ถือมั่นกังวลในโลกทั้งปวง.

(อุทฺทมาณปัญหาที่ ๑๓)

ข้าพระเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงนั่งบำเพ็ญฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี หาอาสวะมิได้ ได้ทรงทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้ง ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงเป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขากับสติเป็นธรรมบริสุทธิ มีความตริภคประกอบด้วยธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่า

เป็นธรรมชาติของฟัน (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลา
ไม่รู้แจ้งเสีย.

อุ. โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัญจรของโลกนั้น ท่านกล่าวกันว่า
นิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะอะไรได้ ?

พ. โลกมีความเพติดเพลินผูกพันไว้ ความตริกเป็นเครื่องสัญจรของโลกนั้น
ท่านกล่าวกันว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละตัณหาเสียได้.

อุ. เมื่อบุคคลมีสติระลึกร้อยอย่างไว้ อยู่วิญญาณจึงจะดับ ข้าพระเจ้าทั้งหลายมา
เฝ้าแล้ว เพื่อจะทูลถามพระองค์ ขอให้ได้ฟังพระวาจาของพระองค์เถิด.

พ. เมื่อบุคคลไม่เพติดเพลินเวทนาทั้งภายในภายนอก มีสติระลึกร้อย
วิญญาณจึงจะดับ.

(ใบสาลมาณพปัญหาที่ ๑๔)

ข้าพระเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรง
สำแดงพระปริชาญาณในกาลเป็นอดีต ไม่ทรงหวั่นไหว(เหตุสุขทุกข์) มีความสงสัย
อันตัดเสียได้แล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพระเจ้าขอทูลถามถึงญาณของ
บุคคลผู้มีความกำหนดหมายในรูปแจ้งชัด (คือได้บรรลุรูปฌานแล้ว) ละรูปารมณทั้ง
หมดได้แล้ว (คือล่วงรูปฌานขึ้นไปแล้ว) เห็นอยู่ทั้งภายในภายนอกว่า ไม่มีอะไรสัก
น้อยหนึ่ง (คือได้บรรลุรูปฌานที่เรียกว่าอากิญจัญญายตนะ) บุคคลเช่นนั้น จะควร
แนะนำสั่งสอนให้ทำอย่างไรต่อไป ?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า พระตถาคตเจ้าทรงทราบภูมิเป็นที่ตั้งแห่ง
วิญญาณทั้งหมด จึงทรงทราบบุคคลผู้เช่นนี้แม้ยังตั้งอยู่ในโลกว่า มีอหยาตัยน้อมไป
ในอากิญจัญญายตนภพ มีอากิญจัญญายตนภพเป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้น
รู้ว่ากรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ มีความเพติดเพลินยินดีเป็นเครื่อง
ประกอบดังนี้แล้ว ลำดับนั้น ย่อมพิจารณาเห็นสหชาติธรรมในอากิญจัญญายตนฌาน
นั้น (คือธรรมที่เกิดพร้อมกันกับฌานนั้น) แจ้งชัดโดยลักษณะ ๓ (คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์
ไม่ใช่ตัว) ข้อนี้เป็นญาณอันถ่องแท้ของพราหมณ์เช่นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์ได้ประพฤติ
จบแล้ว.

(โมฆราชมาณพปัญหาที่ ๑๕)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาถึง ๒ ครั้งแล้ว พระองค์ไม่ทรงแก้ประทานแก่ข้าพระเจ้า ๆ ได้ยินว่า ถ้าทูลถามถึง ๓ ครั้งแล้ว พระองค์ทรงแก้ ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว ทูลถามปัญหาเป็นคำรบ ๑๕ ว่า โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุฉะนี้ จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้ทรงพระปรีชา เห็นลวงสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพระเจ้าจักพิจารณาเห็นโลกอย่างไร ? มัจจุราช (ความตาย) จึงจักไม่แลเห็น คือว่าจักไม่ตามทัน.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าตัวของเราเสียทุกเมื่อเถิด ท่านจักข้ามลวงมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล มัจจุราชจึงไม่แลเห็น.

(ปัจฉิมมาณพปัญหาที่ ๑๖)

ข้าพระเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ดวงตาของข้าพระเจ้ายกก็เห็นไม่กระจ่าง หูกก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระเจ้าอย่าเป็นคนหลงนิบหนายเสียในระหว่างเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าควรรู้เป็นเครื่องละชาติชราในอัฐภาพนี้เสีย.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านเห็นว่า ชนทั้งหลายผู้ประมาทแล้ว ย่อมเดือดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นคนไม่ประมาท ละความพอใจในรูปเสีย จะได้ไม่เกิดอีก.

ปี. ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ เป็น ๑๐ ทั้งทิศเบื้องบนเบื้องต่ำที่พระองค์ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้รู้แล้ว แม้น้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าควรรู้ เป็นเครื่องละชาติชราในอัฐภาพนี้เสีย.

พ. เมื่อท่านเห็นหมู่มนุษย์ อันตณหาครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดแล้ว อันชราถึงรอบข้างแล้ว เหตุฉะนี้ ท่านจงเป็นคนไม่ประมาทละตณหาเสีย จะได้ไม่เกิดอีก.

โสฬสปัญหาธรรมบรรยาย

ครั้งที่ ๑

อชิตมาณพปัญหา

ได้เริ่มแสดงสติปัญญานตามลำดับแห่งสติที่ตั้งพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม และทั้ง ๔ ข้อนี้ก็ได้อธิบายตั้งแต่ข้อต้นตามลำดับปัพพะ คือข้อย่อย ตามแนว สติ-
ปัญญานสูตร ซึ่งเป็นสูตรใหญ่อันเริ่มด้วยข้อ อานาปานปัพพะ คือข้อว่าด้วยตั้งสติ กำหนดลมหายใจเข้าออก อันเรียกว่าอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก อันเป็นข้อที่ผู้ปฏิบัติทั่วไปใช้ปฏิบัติ และต่อจากข้อนั้นก็ถึงข้อ อิริยาปถปัพพะ คือ ว่าด้วยอิริยาบถ แต่จะแสดงธรรมนำหน้าก่อนที่จะได้ถึงข้อนั้น ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมที่เป็นศีระและธรรมที่จะทำศีระให้ตกไป

ธรรมที่จะแสดงนำหน้านั้น เลือกลง โสฬสปัญหา คือปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ซึ่ง ได้เข้าเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก้ปัญหานั้นที่มาณพเหล่านั้น ตั้งถาม มีวัตถุทุกถาคือ ถ้อยคำที่แสดงเรื่องของมาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ว่า เป็นศิษย์ของ พาวรีพราหมณ์ ผู้ที่ได้เคยเป็นพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศลแห่งกรุงสาวัตถี แห่งโกศลรัฐ เมื่อพระเจ้ามหาโกศลสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ได้เป็นพราหมณ์บุโรหิตของ พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เป็นพระราชโอรสสืบต่อมา แต่ได้มีความหน่ายในความอยู่ ครองเรือนรับราชการ จึงได้กราบทูลลาพระเจ้าปเสนทิโกศลออกบวชเป็นชฎิล โดยมีมาณพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ตามไปอยู่ปฏิบัติด้วย ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวรีพรมแดนแห่ง แคว้นอัสสกะและมุกกะต่อกัน ต่อมาได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้มาขอทรัพย์ท่านพาวรี แต่ก็ได้ไม่ได้รับทรัพย์จากท่าน เพราะท่านแสดงว่าท่านไม่มีทรัพย์จะให้ พราหมณ์ผู้นั้นจึง โกรธ กล่าวสาปแช่งให้ท่านศีระแตกออกเป็นเสี่ยง พาวรีพราหมณ์ก็มีความขุ่น ข้องหมองใจในคำสาปแช่งนั้น จึงได้มีผู้หวังดีที่แสดงว่าเป็นเทพ ผู้หวังดีได้มากล่าว เตือนว่า พราหมณ์ผู้สาปแช่งนั้นไม่รู้จักธรรมที่เป็นศีระ และไม่รู้จักการที่จะทำให้

ศีระแตก หรือว่าเหตุที่จะทำให้ศีระแตกเป็นเสียง แต่ว่าบัดนี้ได้มีพระพุทธเจ้าทรง
 อุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงทราบธรรมที่เป็นศีระและธรรมที่จะทำให้ศีระให้ตกไป คือ
 ที่จะทำให้ศีระแตกเป็นเสียง พระองค์ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี แต่ก็ได้เสด็จจาริก
 ไปสู่ที่ต่าง ๆ พาวรีพราหมณ์จึงได้เรียกมาณพ ๑๖ คนเข้ามา แล้วผูกปัญหาให้มาณพ
 ทั้ง ๑๖ คนนั้นไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า มาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นจึงได้เดินทางไป
 เฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่าสาณกะเจดีย์ แวนแคว้นมคธ และก็ได้มีแสดงว่า ได้คิดตั้งปัญหา
 ถ้ามด้วยใจก่อนถึงธรรมที่เป็นศีระและธรรมที่เป็นเหตุทำให้ศีระแตกเป็นเสียง
 หรือตกไป พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเฉลยว่า ธรรมที่เป็นศีระนั้นได้แก่ **อวิชา** ส่วน
 ธรรมที่จะทำให้ศีระแตกเป็นเสียงหรือให้ตกไปนั้นได้แก่ **วิชา** ดังนี้

ลักษณะของโลก

ต่อจากนั้นมาณพคนที่ ๑ ชื่อว่าชิตะ ก็ได้กราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า
 ขึ้นก่อนว่า “โลกอันอะไรปกปิดไว้ โลกไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้งเพราะอะไร
 พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล่ให้ติดแห่งโลกนั้น อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก
 นั้น” ดังนี้ ตามปัญหาที่ชิตมาณพกราบทูลถามนี้ ก็แสดงถึงลักษณะของโลกหรือ
 สิ่ง que เรียกว่าโลกเป็น ๔ อย่างก่อน คือสิ่งที่ชื่อว่าโลกหรือเรียกว่าโลกนั้นมีเครื่องปก
 ปิดหรือปิดบัง มีเครื่องทำให้ไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้ง มีเครื่องฉาบไล่ให้ติด และมี
 สิ่งที่เป็นภัยใหญ่ ลักษณะทั้ง ๔ นี้ก็น่าจะเป็นลักษณะของโลกหรือสิ่งที่ชื่อว่าโลกตาม
 ที่กลุ่มชนนั้นมีความเข้าใจและก็จะอาจจะเป็นลักษณะของสิ่งที่ชื่อว่าโลกจริง ๆ ด้วย
 พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า “โลกอันอวิชาปกปิดหรือปิดบังไว้ โลกย่อมไม่
 ประกาศปรากฏแจ่มแจ้งเพราะความอยากไปในทางที่ผิดต่าง ๆ (ซึ่งเป็นความอยาก
 ยึดอันมีลักษณะเป็นความตระหนี่) และเพราะความประมาทมัวเมาเล่นเลอะเปลือย”
 พระองค์ตรัสว่า “ค้นหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระชับใจ เป็นเครื่องฉาบไล่ให้
 ติดของโลกนั้น และทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น” ดังนี้ ตามที่ตรัสพยากรณ์นี้ก็เป็
 นอันทรงรับรองว่า โลกมีเครื่องปิดบังจริง ๆ คือ **อวิชา** และโลกก็ไม่ปรากฏประกาศ
 แจ่มแจ้งจริง ๆ เพราะความอยากยึด ไปต่าง ๆ อันทำให้เกิดความตระหนี่กับทั้งเพราะ
 ความประมาทมัวเมาเล่นเลอะเปลือย และโลกก็มีเครื่องฉาบไล่ให้ติดจริง ๆ คือค้นหา
 คือความอยากอันเป็นเครื่องกระชับใจ และภัยอันใหญ่ของโลกก็มีจริง ๆ คือ **ทุกข์** ดังนี้

ความหมายของโลก

คำว่า **โลก** นั้นก็เป็นคำที่ใช้เรียก มีความหมายหลายอย่าง เช่นหมายถึงถึงโลก ระดับต่าง ๆ คืออบายโลก มนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก อันหมายถึงโลกอันเป็นที่อาศัยของผู้เกิดในโลกนั้น ๆ ที่เกิดในอบายก็มี เป็นมนุษย์ก็มี เป็นเทพก็มี เป็นพรหมก็มี อีกอย่างหนึ่งหมายถึงชั้นโลก ธาตุโลก อายตนโลก คือชั้น ธาตุ อายตนะ อันรวมอยู่ที่สภนธกกายหรือที่กายใจทั้งสิ้นนี้ของแต่ละบุคคล อีกอย่างหนึ่งแสดงคลุมถึงโอกาสโลก โลกคือพื้นพิภพ สังขารโลก โลกคือสังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายจากพื้นพิภพเป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ สรุปลงเข้าก็เป็นสังขารที่มีใจครองและเป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง อันเรียกว่า **อุปาทินกสังขาร** **อนุปาทินกสังขาร** ก็รวมเป็นสังขารโลก กับสัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์ สัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์นี้ ก็หมายคลุมถึงสัตว์บุคคลทุกประเภททุกชนิด ซึ่งยังมีจิตใจประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่าประกอบด้วยความติดข้องเกี่ยวพัน คือยังมีจิตใจประกอบด้วยกิเลส อันเป็นเหตุให้ติดข้องเกี่ยวพัน มีอวิชชาเป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยที่แรกว่าธรรมที่เป็นศีระะก็คืออวิชชา เป็นหัวหน้าของกิเลสทั้งหมด เป็นศีระะของบรรดาภิเลสทั้งหมดหรือว่าบรรดาภิเลสมีอวิชชาเป็นศีระะ คือเป็นส่วนสำคัญเป็นหัวหน้า เรียกว่าสัตตโลกหรือสัตวโลก เพราะฉะนั้น ทุก ๆ สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาซึ่งยังมีจิตใจประกอบด้วยกิเลสอยู่ ยังละกิเลสไม่ได้ ก็เรียกว่าสัตวโลกทั้งหมด เพราะฉะนั้น สัตวโลกนี้จึงตั้งอยู่ที่จิตใจของแต่ละบุคคลนี้เอง

สังขตลักษณะของโลก

อนึ่ง คำว่าโลกนั้นแปลว่าสิ่งที่ชำระดู อีกอย่างหนึ่งอาจแปลว่าสิ่งที่ปรากฏหรือสว่างแจ่มแจ้ง อันหมายความว่า ความชำระดูซึ่งเป็นลักษณะของโลกเป็นสิ่งที่ประกาศแจ่มแจ้งไม่ปกปิด เพราะฉะนั้นจึงอาจพิจารณาเห็นได้ ถ้าหากว่าเป็นสิ่งปกปิดซ่อนเร้นก็ไม่อาจที่จะพิจารณาเห็นได้ แต่ว่าลักษณะที่ชำระดูหลุดโรมนั้นไม่ปกปิดซ่อนเร้น เป็นสิ่งที่ปรากฏ โอกาสโลก คือพื้นพิภพก็เป็นสิ่งที่ชำระดูหลุดโรมนได้ สังขารโลก คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายก็เป็นสิ่งที่ชำระดูหลุดโรมนได้ แม้สัตวโลก

หมายถึงกิเลสเอง กิเลสก็เป็นสิ่งที่ชำระหลุดโรคมได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงจะได้ สิ่ง
ที่ชื่อว่าโลกนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องชำระหลุดโรคม รวมเข้าในความหมายของ **สังขต**
ลักษณะ คือลักษณะของสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ซึ่งมีแสดงไว้ว่า ความ
เกิดขึ้นปรากฏ ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ เมื่อยังตั้งอยู่ก็มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง
เป็นอย่างอื่นไปปรากฏ ดังนี้ โลกย่อมมีลักษณะดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้อง
ดับและเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป แม้จะยังตั้งอยู่

อวิชา ตณหา ทุกข์

คราวนี้เพราะอวิชาคือความไม่รู้นั่นเองปกปิดเอาไว้ สัตว์โลกทั้งหลายจึงไม่
รู้ไม่เห็นแจ้งในสัจจะคือความจริงของโลก พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเฉลยว่า โลกอัน
อวิชาปกปิดหรือปิดบังไว้ และเมื่อถูกอวิชาปกปิดไว้ดังนี้ อวิชานั้นเองก็เป็น
ปัจจัยให้เกิดความอยากต่าง ๆ กับทั้งความยึด อันมีอาการเป็นมัจฉริยะคือความ
ตระหนี่ กับความประมาทมัวเมาเลินเล่อเปลอเฟลิน ฉะนั้นจึงไม่ประกาศปรากฏแจ่ม
แจ้ง บรรดาสัตว์โลกทั้งหลายจึงมองไม่เห็นสัจจะคือความจริง จึงได้ตรัสเฉลยว่า โลก
ไม่ประกาศคือปรากฏแจ่มแจ้งก็เพราะความปรารถนาไปต่าง ๆ พร้อมกับความยึด
ถืออันมีอาการเป็นความตระหนี่เหนียวแน่น กับทั้งความประมาทมัวเมาเลินเล่อเปลอ
เฟลิน และเพราะอวิชาเป็นปัจจัย จึงเกิดตณหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระชิบ
ใจให้ติดให้เฟลิตเฟลิน เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสเฉลยว่าตณหาคือความอยากอันเป็น
เครื่องกระชิบใจนี้เอง เป็นเครื่องฉาบไล่ของโลกให้ติดให้เฟลิตเฟลินยินดี จึงทำให้จิตใจ
ของสัตว์โลกทั้งหลายมีความติดใจยินดีเฟลิตเฟลิน และจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม จะ
มีความอยากยึดตระหนี่เหนียวแน่น มีความประมาทมัวเมาเฟลิตเฟลินไปอย่างไรก็ตาม
ถูกฉาบไล่ให้จิตใจติดเฟลิตเฟลินไปเท่าไรก็ตาม ก็ต้องพบกับภัยใหญ่ของโลก ไม่
สามารถพ้นไปได้ ซึ่งภัยใหญ่ของโลกพระพุทธเจ้าก็ตรัสเฉลยรวมเข้าในคำว่าทุกข์
และคำว่าทุกข์นี้ก็รวมเข้าในบรรดาทุกข์ทั้งหลาย ดังที่ตรัสแสดงไว้เป็นคำอธิบายใน
ทุกข์สัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เป็นต้นว่าทุกข์คือความเกิด ทุกข์คือความแก่ ทุกข์
คือความเจ็บ ทุกข์คือความตาย ทุกข์คือความโศก ความรัญจวนคร่ำครวญใจ
ไม่สบายกายไม่สบายใจคับแค้นใจ ตลอดจนจนถึงทุกข์อื่น ๆ ทุกข์ที่ต้องเกิด จะเป็นเกิด

ในอบาย เกิดเป็นมนุษย์ หรือเกิดเป็นอะไรก็ตาม ก็จะต้องเป็นทุกอย่างอื่น ๆ อีก เช่นต้องแสวงหาอาหาร ต้องแสวงหาสิ่งต่าง ๆ และเดือดร้อนอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก รวมเข้าในคำว่า “ทุกข์” โลกเป็นทุกข์อันนี้แหละเป็นภัยใหญ่ของโลกซึ่งสัตว์โลกคือ ทุก ๆ สัตว์บุคคลผู้ที่มีความขบถติดอยู่จะต้องพบ

สติและปัญญาเป็นเครื่องห้ามเครื่องปิดกระแสของอารมณ์และตัณหา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยดังนี้แล้ว ก็ยังมีคำถามต่อไปว่า “กระแสทั้งหลาย ย่อมไหลไปในโลกทั้งปวง อะไรเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย ขอพระองค์ตรัสการ ห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดเสียได้ด้วยอะไร” คำถามต่อไปนี้ก็แสดงลักษณะของโลกอีกอย่างหนึ่งว่า มีกระแสทั้งหลายไหลไปในโลกทั้งปวง เหมือนอย่างกระแสน้ำไหลไปท่วมโลก ถ้าเทียบกับโลกที่เป็นพื้นพิภพในภายนอก แต่ว่าโลกในจิตใจนี้ก็มีกระแสทั้งหลายไหลไปท่วมทั่วไปเช่นเดียวกัน อะไรจะเป็น เครื่องห้ามกระแสทั้งหลายเหล่านั้น ขอพระองค์ตรัสบอกการห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดคือละเสียได้ด้วยอะไร พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า “กระแสทั้งหลายเหล่าใดในโลก สติเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลายเหล่านั้น เรากล่าวบอกการห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดคือละเสียได้ ด้วยปัญญา” ดังนี้ ตามพระพุทธภาษิตที่เฉลยนี้ ก็เป็นอันตรัสรับรองถึงลักษณะของ โลกที่ตั้งอยู่ในจิตใจ ว่ามีกระแสทั้งหลายไหลไปท่วมทั่วไปเช่นเดียวกัน ซึ่งกระแส ทั้งหมดที่ไหลท่วมจิตใจที่ตั้งอยู่ในจิตใจทั่วไปนี้ ก็ได้แก่กระแสแห่งอารมณ์และกระแส ของกิเลส เพราะว่ากระแสของอารมณ์นั้นย่อมไหลเข้าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของทุก ๆ คนอยู่ตลอดเวลา และอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหากิเลสก็บังเกิดตัณหาต่าง ๆ ขึ้น ก็เป็นตัณหาคือความดิ้นรนทะยานออกไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง ในโผฏฐัพพะบ้าง ในเรื่องราวทั้งหลายบ้าง ก็เป็นกระแสของตัณหาคือ ความดิ้นรนทะยานอยากดังที่ตรัสไว้ในคำถามแรก ซึ่งเอาตัณหาเป็นเครื่องกระชับใจ ว่าเป็นเครื่องฉาบไล่ให้ติดให้เพติดเพติดของโลกล้วน ดังนี้ เพราะฉะนั้น กระแสของ อารมณ์และของกิเลสมีตัณหาเป็นต้นนี้ จึงไหลเข้าท่วมจิตใจของสัตว์โลกอยู่ตลอดเวลา

เวลาทั่วไป แต่ว่าพระองค์ก็ตรัสว่า ธรรมที่จะห้ามได้นั้นก็คือสติ และธรรมที่จะปิดคือละเสียได้นั้นก็คือปัญญา

อิธิยาปถปัพพะ

เพราะฉะนั้น จึงมาถึง สติปัฏฐาน คือการปฏิบัติทำสติ ก็เป็นวิธีปฏิบัติสำหรับที่จะห้ามกระแสของอารมณ์และตัณหาให้เข้ามาท่วมใจ และการปฏิบัติในสติปัฏฐานก็นำให้เกิดญาณคือความหยั่งรู้อันเป็นตัวปัญญา เป็นเครื่องปิดคือละกระแสทั้งหลายที่เข้ามาท่วมจิตใจได้ด้วย การทำสติคือความระลึกได้ กับทั้งสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอิริยาบถ เมื่อเดินก็รู้ว่าเราเดิน เมื่อยืนก็รู้ว่าเรายืน เมื่อนั่งก็รู้ว่าเรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ว่าเรานอน ทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะกำหนดให้รู้ กับทั้งให้รู้ต่อไปว่าสิ่งที่เดินยืนนั่งนอนนี้ก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา และเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ ดังนี้ก็เป็นการศึกษาปฏิบัติในสติปัฏฐาน

ครั้งที่ ๒

อหิตมานพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดงนำในโสฬสปัญหา มานพ ๑๖ คนกราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และได้แสดงเริ่มมานพคนที่ ๑ ชื่อว่าอหิตมานพได้กราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และพระองค์ก็ได้ตรัสตอบ รวมคำถามและคำตอบโดยย่อว่า กราบทูลถามว่า โลกอันอะไรปกปิดหรือปิดบังไว้ ตรัสตอบว่า อันอวิชชาปกปิดหรือปิดบังไว้ กราบทูลถามว่า โลกย่อมไม่ประกาศ คือไม่ปรากฏแจ่มแจ้งเพราะอะไร ตรัสตอบว่า เพราะความอยากไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นความอยากไปในทางที่ผิด กับทั้งความยึดถืออันปรากฏเป็นมัจฉริยะคือความตระหนี่ กับทั้งความประมาทคือความมัวเมาเลินเล่อเปลอเฟลน โลกจึงไม่ประกาศคือไม่ปรากฏแจ่มแจ้ง กราบทูลถามว่า พระองค์ตรัสว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบไล่ให้ติดแห่งโลก ตรัสตอบว่า ตัณหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระชับใจเป็นเครื่องฉาบไล่ให้ติดแห่งโลก กราบทูลถามว่า กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในโลกทั้งหมด อะไรเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย ตรัสตอบว่า สติเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย กราบทูลถามว่า กระแสเหล่านั้นจะปิดคือละเอียดด้วยอะไร ตรัสตอบว่า จะปิดคือละเอียดด้วยปัญญา

นามรูปดับเพราะดับวิญญาน

ต่อจากนั้นอหิตมานพก็กราบทูลถามว่า “ปัญญาและสติและนามและรูปทั้งหลายจะดับได้ในที่ไหน” ก็ตรัสตอบว่า “มานพได้ถามถึงที่ซึ่งปัญญา สติ นามและรูปดับไปทั้งหมด พระองค์จึงตรัสตอบว่า เพราะความดับแห่งวิญญาน นามและรูปย่อมดับไปทั้งนั้น ย่อมดับไปในที่นั้น” ดังนี้ ในคำกราบทูลถามข้อหลังนี้เป็นคำถามซึ่งไปถึงที่สุดของการปฏิบัติ เมื่อยังไม่ถึงที่สุดของการปฏิบัติก็ยังมีวิชาตลอดจนถึงยังมีวิญญานมีนามรูปตามนัย ที่ได้ตรัสแสดงไว้ในปฏิจจสมุปบาทคือในธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยเกิดสังขาร เพราะสังขาร

เป็นปัจจัยเกิดวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยเกิดนามรูป ดังนี้เป็นต้น นี่เป็นสายเกิด ส่วนในสายดับนั้น ก็เพราะอวิชชาดับสังขารก็ดับ เพราะสังขารดับวิญญาณก็ดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปก็ดับ ดังนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น นามรูปจะดับก็เพราะดับวิญญาณ วิญญาณจะดับก็เพราะดับสังขาร สังขารจะดับก็เพราะดับอวิชชา แต่ว่าธรรมในปฏิจจนสมุบาทนี้เป็นธรรมที่ลุ่มลึก จึงยังไม่อธิบายในครั้งนี้เป็นแต่เพียงอ้างมาเพื่อชี้ว่า คำที่กราบทูลถามเป็นคำที่กราบทูลถามถึงที่สุดคือความสิ้นชาติสิ้นภพอันได้แก่นิพพานในพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ดับชาติดับภพไม่เกิดอีก หากว่ายังไม่บรรลุถึงนิพพาน ก็ยังไม่สิ้นชาติสิ้นภพต้องเกิดอีก จึงต้องมีนามรูปซึ่งมาก่อเกิดขึ้นอีก ก็เพราะยังมีวิญญาณ เพราะยังมีสังขาร เพราะยังมีอวิชชา เพราะฉะนั้น เมื่อมีคำถามว่านามรูปจะดับไปทั้งหมดเมื่อไร จึงได้ตรัสตอบว่าเมื่อดับวิญญาณได้ เมื่อยังมีวิญญาณอยู่ก็ยังไม่ดับนามรูปไม่ได้หมดสิ้น แต่ว่าจะดับวิญญาณได้ก็ต้องดับสังขารดับอวิชชาได้ เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้ก็เพียงทำความเข้าใจว่า เป็นคำถามถึงว่าจะสิ้นชาติสิ้นภพได้ที่ไหนเมื่อไหร่ ก็สิ้นชาติสิ้นภพคือดับนามรูปได้เมื่อดับวิญญาณได้ อันมีความหมายว่าดับสังขาร ดับอวิชชาได้ คือดับกิเลสได้ นั้นแหละจึงจะสิ้นชาติสิ้นภพ เป็นที่สุดของนามรูปคือไม่เกิดอีก

การศึกษาปฏิบัติธรรมสิ้นสุดเมื่อละกิเลสได้หมด

และในคำถามนั้นก็ถามถึงสติปัญญาด้วย ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สติเป็นเครื่องห้ามกระแสน้ำทั้งหลายในโลก ปัญญาเป็นเครื่องปิดหรือเครื่องละกระแสน้ำทั้งหลายในโลกได้ อันหมายถึงกระแสของกิเลสมีต้นหาเป็นต้น พร้อมทั้งกระแสของอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสตั้งที่ได้กล่าวแล้ว อันเทียบด้วยกระแสน้ำที่ไหลไปในโลกภายนอกหรือที่ท่วมโลกภายนอก กระแสของอารมณ์และกิเลสมีต้นหาเป็นต้น เป็นกระแสในจิตใจที่ท่วมจิตใจ เป็นโสมพะดินหรือห้วงน้ำหรือว่าเป็นอรณพคือทะเลหลวงที่ท่วมจิตใจ เทียบกับห้วงน้ำหรือทะเลหลวงในโลกธาตุซึ่งท่วมภูมิภาคส่วนนั้น ๆ ในโลก ฉะนั้นจึงได้กราบทูลถามว่า สติกับปัญญา หรือปัญญากับสติ จะดับไปได้เมื่อไหร่ อันหมายความว่าดับไปในฐานะเป็นเครื่องปรุงแต่งคือปฏิบัติอย่างหนึ่งก็ตาม หรือจะดับไปในฐานะที่ว่า เมื่อไรจึงจะหยุดทำการห้าม หยุดทำการกั้นกันเสีย

สักทีหนึ่ง จะต้องใช้สติปัญญาห้ามกันกันเรื่อยไปไม่รู้จักจบสิ้น หรือว่าจะจบสิ้นกัน
ได้เมื่อไรสักทีหนึ่ง ในข้อนี้ก็เป็นคำถามถึงที่สุดเช่นเดียวกัน การปฏิบัติธรรมใน
พุทธศาสนานั้น จะต้องปฏิบัติกันเรื่อยไปหรือมีเวลาที่จะจบจะสิ้นได้ ในข้อนี้เมื่อ
พิจารณาดูตามที่ได้ตรัสแสดงสั่งสอนไว้ ก็แสดงว่ามีเวลาจบมีเวลาสิ้นได้ดังที่ได้ทรง
บัญญัติในโลกนี้ไว้เป็น ๓ จำพวก

จำพวกที่หนึ่ง เป็นเสขะคือผู้ที่เรียกว่าเป็นนักศึกษาก็ไม่ใช่ เป็นอเสขะคือ
ผู้ที่ชื่อว่าไม่ต้องศึกษาต่อไปแล้วก็ไม่ใช่ ก็ได้แก่**สามัญชนหรือปุถุชน**ทั่ว ๆ ไป ยัง
ไม่จัดเข้าขั้นว่าเป็นนักศึกษาและก็จัดเข้าว่าเป็นผู้จบศึกษาก็ไม่ได้ เพราะว่าทาง
พุทธศาสนาจะยอมรับว่าเป็นนักศึกษา ก็ในเมื่อได้เข้าทางที่ถูกแล้วและไม่ออกจาก
ทางที่ถูกนั้นอีกต่อไป คือว่าจับปฏิบัติเข้าทางแล้วไม่ออกนอกทางต่อไปจึงจะเรียกว่า
เป็นเสขะคือผู้ศึกษาหรือนักศึกษา ส่วนผู้ที่ยังไม่เข้าขั้นนี้ บางทีก็ปฏิบัติถูก บางที
ก็ปฏิบัติผิดทาง และก็มักจะผิดทางเสียเป็นอันมากดังนี้ จึงยังไม่ยอมเรียกว่าเป็นผู้
ศึกษาหรือนักศึกษา ยังไม่เรียกว่าเป็นผู้ที่ไม่ต้องศึกษา เป็นจำพวกที่หนึ่ง

จำพวกที่สอง คือผู้ที่เข้าทางแล้ว จับปฏิบัติในทางที่ถูกแล้วไม่ออกนอกทาง
ต่อไปนับตั้งแต่โสดาบันบุคคลขึ้นไป เรียกว่า**เสขะ** แปลว่าผู้ศึกษาหรือนักศึกษา
ฉะนั้น เมื่อเป็นโสดาบันบุคคลขึ้นไปแล้ว แต่ยังไม่จบกิจยังไม่เสร็จกิจ จึงเรียกว่า
เสขบุคคล คือผู้ที่เป็นนักศึกษาหรือผู้ศึกษา เป็นจำพวกที่สอง

จำพวกที่สาม คือผู้ที่เสร็จกิจแล้ว ไม่ต้องปฏิบัติเพื่อละกิเลสอีกต่อไป เพราะ
ละกิเลสได้หมดแล้ว ได้แก่พระอรหันต์ เรียกว่า**อเสขะ** คือผู้ที่จบการศึกษาเสร็จกิจ
แล้ว ไม่ต้องศึกษาปฏิบัติเพื่อละกิเลสอีกต่อไป เพราะละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ทาง
พุทธศาสนาแสดงไว้ดังนี้

ดับสติและปัญญาพร้อมกดับนามรูปดับขันธนิพพาน

จึงแสดงว่า การปฏิบัติธรรมนั้นมีเวลาที่จะจบมีเวลาที่จะเสร็จ อันหมายความว่า
ปฏิบัติเพื่อละกิเลส ไม่ใช่ว่าไม่มีวันไม่มีเวลาที่จะจบจะเสร็จ และแม้บาลีที่แสดงถึง
ไตรสิกขาที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติในไตรสิกขา คือศีลสิกขา จิตตสิกขา
ปัญญาสิกขา หรือศีล สมาธิ ปัญญา ก็เพียงพอที่จะบรรลุถึงนิพพานอันเป็นธรรม

เป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อบรรลุถึงแล้วก็เป็นอันว่าเสร็จกิจที่จะต้องศึกษา เป็นอเสขะ เพราะฉะนั้น ปัญญาและสติหรือสติกับปัญญานั้นเป็นธรรมปฏิบัติเพื่อ ห้ามเพื่อปิด คือละกระแสทั้งหลายในโลก จึงมีเวลาปฏิบัติจบเสร็จสิ้น ถ้าแสดงอย่าง ง่าย ๆ โดยอาศัยคำว่ากระแสนั้นเป็นเค้าความ ก็แสดงได้ว่า ห้ามกระแสทั้งหลาย ปิดคือละกระแสทั้งหลายได้หมดเมื่อไร ก็เสร็จกิจที่จะต้องใช้สติใช้ปัญญากันเมื่อนั้น เป็นอันว่าดับสติปัญญาได้ พระอาจารย์ได้มีอธิบายไว้ด้วยว่า ปัญญาและสติหรือสติ กับปัญญานั้น ย่อมดับไปพร้อมกับนามรูปที่เป็นวิบากขั้นในเมื่อดับขั้นนิพพาน เรียกตามภาษาธรรมว่าดับในที่สุดด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ ดับนามรูป ดับขั้น ที่เป็นวิบากขั้น สติปัญญาก็ดับไปพร้อมกันหมด ก็เป็นอันว่าสติปัญญานามรูป ก็ดับไปพร้อมกันหมดด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ พระอาจารย์ท่านแสดงไว้ตั้งนี้ แต่เมื่อแสดงถึงกิจที่จะพึงปฏิบัตินั้นในเมื่อละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ไม่มีกระแสที่จะต้องห้ามที่จะต้องปิดคือละกันต่อไปแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดกิจที่จะต้องปฏิบัติด้วยสติ ปัญญา ก็เป็นอันว่าดับ

ธรรมปฏิบัติก็มีเกิดดับ

อีกอย่างหนึ่ง ท่านพระอานนท์ได้แสดงว่า ธรรมปฏิบัติที่ปฏิบัติกันนั้นก็เกิด ดับไปคราวหนึ่ง ๆ ในการปฏิบัติครั้งหนึ่ง ๆ ดังที่ได้มีแสดงว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ไปวัด ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ และได้ถามท่านว่าประพฤติพรหมจรรย์เพื่อ อะไร ท่านตอบว่า ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละฉันทะ คือความพอใจ พราหมณ์ ก็ถามท่านว่า จะละได้ด้วยอะไร ท่านก็ตอบว่า ด้วยการอบรมอิทธิบาท อันประกอบด้วย **ปธานสังขาร** คือความประกอบความเพียรซึ่งอาศัยสมาธิ อันอาศัยฉันทะ คือ ความพอใจใคร่ที่จะปฏิบัติบ้าง วิริยะ ความเพียรปฏิบัติบ้าง จิตตะ จิตใจคือความ เอาใจใส่ปฏิบัติบ้าง วิมังสา ความใคร่ครวญพิจารณาปฏิบัติบ้าง อันเรียกว่าอิทธิบาท ทั้ง ๔ พราหมณ์ได้ฟังตั้งนั้นก็คัดค้านว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าเมื่อตอบว่าประพฤติ พรหมจรรย์เพื่อละฉันทะ โฉนจึงอธิบายต่อไปว่า จะละฉันทะก็ด้วยอาศัยฉันทะเป็นต้น ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวย้อนถามให้พราหมณ์ตอบและแสดงอธิบายด้วยอุปมาว่า เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้พราหมณ์ก็มีฉันทะที่จะมา และเมื่อมาถึงวัดนี้แล้ว ฉันทะที่จะ

มาของพราหมณ์นั้นก็ดับไป อนึ่ง เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์ก็มีวิริยะที่จะมา ครั้นมาถึงวัดนี้แล้ว วิริยะนั้นก็ดับไป เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์มีจิตตะที่จะมา ครั้นมาถึงแล้ว จิตตะนั้นก็ดับไป อนึ่ง เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์มีวิมังสา คือความใคร่ครวญที่จะมา ครั้นมาถึงแล้ว วิมังสานั้นก็ดับไป อย่างนั้นใช่หรือไม่ พราหมณ์ก็ตอบว่าใช่ เพราะว่าฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสานั้นได้ปฏิบัติเสร็จแล้ว เป็น ฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาที่จะมาจึงมา ในการมานั้นก็อาศัยฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสานั้นแหละมา แต่เมื่อมาถึงแล้วก็หมดหน้าที่ ฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสานั้นก็ดับไปตั้งนี้ อันแสดงว่าธรรมปฏิบัติที่ปฏิบัติในครั้งหนึ่ง ๆ นั้นเพื่ออะไร เมื่อเสร็จกิจอันนั้น ๆ ไปแล้วครั้งหนึ่ง ๆ ก็ดับไปครั้งหนึ่ง ๆ ดังนี้ นี่ก็เป็นความเกิดดับครั้งหนึ่ง ๆ แม้ของ ธรรมปฏิบัติเอง แต่ว่าจะดับในที่สุดนั้นในเมื่อเสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติต่อไป ก็เป็นอันว่าไม่ต้องทำกันอีก แต่ว่าเมื่อยังไม่เสร็จกิจ ก็จะต้องทำกันอีก ๆ โดยหยุดทำไม่ได้ ต้องทำกันต่อ ๆ ไปจนกว่าจะเสร็จกิจถึงที่สุดตั้งนี้ เพราะฉะนั้น คำถามนี้จึงเป็น คำถามที่ก้าวล่วงเข้ามาถึงที่สุด

ความประพฤติของบุคคลผู้มีธรรม

และพราหมณ์ก็ยังได้กราบทูลถามต่อไปว่า “ขอให้พระองค์ตรัสบอกความ ประพฤติของบุคคลผู้มีธรรมที่ได้พิจารณาเห็นแล้ว คือที่เป็นนอเสขบุคคล และบุคคล ที่ยังศึกษาอยู่ซึ่งมีอยู่เป็นอันมากในโลก” พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบว่า “ไม่กำหนดยินดี ติดอยู่ในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดรู้ธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ” ซึ่ง พระพุทธดำรัสตอบนี้เป็นการตอบอย่างสรุป และก็เป็น การตอบที่ปฏิบัติได้ทั่วไปด้วย

ปัญหาหลังนี้ พระพุทธเจ้าได้ยกขึ้นตรัสถามพระสารีบุตรเถระ ท่านได้หนึ่ง ก็ตรัสถามอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ท่านก็นิ่งอีก จึงตรัสถามเป็นการประทานนัยในการยกข้อตอบว่า เธอเห็นว่า (ขันธ ๕) นี้เกิดแล้ว ท่านจึงกราบทูลตอบรวมใจความว่า ผู้เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงว่า นี้เกิดแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย สิ้นติดใจ ดับ สิ่งที่เกิดนั้น เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงว่า นี้เกิดเพราะอาหารนั้น ย่อมปฏิบัติ เพื่อหน่าย สิ้นติดใจ ดับอาหารที่เป็นเหตุให้เกิด เพราะอาหารนั้นดับ ย่อมเห็นด้วย ปัญญาชอบ ตามเป็นจริงว่า สิ่งใดเกิดแล้ว สิ่งนั้นมีดับเป็นธรรมดา ย่อมปฏิบัติเพื่อ หน่าย สิ้นติดใจ ดับสิ่งที่เกิดแล้วมีดับเป็นธรรมดา ชื่อเสขะ (ผู้ยังศึกษาอยู่ คือ นัก

ศึกษา) ส่วนผู้ที่เห็นด้วยปัญญาชอบอย่างนั้น ย่อมวิมุตหลุดพ้น เพราะหน่าย สิ้นติดใจ
 ดับ ไม่ยึดมั่น สิ่งที่เกิดแล้ว พร้อมทั้งอาหารที่เป็นเหตุให้เกิด และสิ่งที่เกิดแล้วมีดับเป็น
 ธรรมดา ชื่อว่าผู้มีธรรมอันที่ได้พิจารณาเห็นแล้ว คือ เป็นอเสขะ (ผู้จบศึกษา ไม่
 ต้องศึกษาต่อไป) พระพุทธเจ้าประทานสาธุการ (๑๖/๕๖)

สัมปชัญญูปพะ

และในข้อว่ามีสติอยู่ทุกอิริยาบถนี้ ก็มาตรงกับสัมปชัญญูปพะ ในสติ-
 ปัญฐาน คือมีสัมปชัญญะ ความรู้ตัวพร้อมกับสติในการเดินยืนนั่งนอน ในการก้าว
 ไปข้างหน้า ในการถอยไปข้างหลัง ในการแลในการเหลียว ในการคู้กายเหยียดกาย
 ในการทรงสังขมาภิ ภาตร จีวร หรือในการนุ่งห่ม ในการกินดื่ม ในการถ่าย ใน
 การเดินยืนนั่งนอนตื่นพูดหนึ่ง รวมความว่าในอิริยาบถทั้งปวง ดังนี้ เพราะฉะนั้น
 พระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบเป็นข้อสุดท้ายของมาณพผู้นี้ จึงใช้ปฏิบัติได้สำหรับผู้มุ่ง
 ปฏิบัติธรรมทั้งปวงและโดยเฉพาะในข้อที่มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ ก็มีอธิบายตรงกับใน
 สัมปชัญญูปพะที่ท่านจะได้สวดต่อไป

อชิตมาณพปัญหาจบ

๑ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๓

ติลสเมตเตยยมาณพปัญหา

ภิกษุคือผู้สันโดษเต็มความประสงค์

ได้แสดงธรรมในโสฬสปัญหานำสติปัญญา ซึ่งได้แสดงอธิบายมาเป็นประจำปี บัดนี้จะได้แสดงปัญหาที่ ๒ มาณพชื่อว่าติลสเมตเตยยะได้กราบทูลถามเป็นคนที่ ๒ มีใจความว่า “ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความหวั่นไหวของใครไม่มี ใครรู้ที่สุดทั้ง ๒ ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในท่ามกลาง พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ ใครล่วงเครื่องผูกร้อยรัดใจหรือเย็บร้อยใจได้” ดังนี้

พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบปัญหานี้มีคำแปลโดยใจความว่า “ภิกษุคือผู้ทำลายกิเลสซึ่งมีพรหมจรรย์ประพฤติพรหมจรรย์สำรวมในกามทั้งหลายปราศจากความดิ้นรนทะยานอยาก มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง จึงดับเครื่องเศร้าหมองดับทุกข์เสียได้ ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหว เป็นผู้รู้ที่สุดทั้ง ๒ ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในท่ามกลางเราเรียกว่าเป็นมหาบุรุษ ล่วงเครื่องผูกเย็บร้อยใจได้” ดังนี้

ตามคำถามย่อแสดงว่า ผู้ถามได้เป็นผู้ค้นคว้าศึกษาธรรม มีความเข้าใจถึงคำว่าสันโดษ ไม่หวั่นไหว รู้ที่สุดทั้ง ๒ และท่ามกลาง กับทั้งรู้ถึงคำวามหาบุรุษกับเครื่องผูกเย็บร้อยใจ คำเหล่านี้จึงเป็นคำที่ได้ใช้เรียกถึงบุคคลผู้ประสพธรรมอย่างสูง และก็เป็นคำที่มีความเข้าใจถึงกัน แต่ว่าแม้เป็นคำที่ได้ใช้เรียกผู้บรรลู่ถึงธรรมอย่างสูงหรือเป็นภาษาธรรม ภาษาการปฏิบัติทางจิต แต่ผู้ถามก็อาจจะมีความเข้าใจในความหมายอย่างหนึ่ง แต่พระบรมศาสดาได้ทรงใช้คำที่พูดกันนั้นแหละมาทรงแสดงในความหมายอีกอย่างหนึ่ง พิจารณาดูภาษาธรรมที่ใช้ในพุทธศาสนา ก็เป็นคำที่ใช้พูดกันมาเก่าในการสอนธรรม หรือแม้ในคำพูดของชาวบ้าน พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็ต้องใช้คำพูดที่เขาพูดเข้าใจกันมาแสดง แต่ว่ามาทรงแสดงอรรถะคือความหมายตามคลองธรรมในพุทธศาสนา

เช่นคำว่า ภิกษุหรือภิกษุ นิพพาน อรหัง อรหันต์ แม้คำว่า พุทธะ พระพุทธเจ้า ธรรมะ พระธรรม สังฆะ พระสงฆ์ ก็เป็นคำที่เขาใช้พูดกันมาแล้วเรียกกันมาแล้ว

ภิกษุ ผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ผู้ทำลายกิเลส

ตั้งคำว่าภิกษุ หรือ ภิกษุ ที่ในพระวินัย ก็มาใช้เรียกผู้ที่อุปสมบทแล้วตามพระวินัย เป็นภิกษุ ภิกษุณี หรือภิกษุ ภิกษุณี ที่แปลตามศัพท์อย่างหนึ่งว่าเป็นผู้ขอ คือเป็นผู้ขอโดยปกติด้วยการที่อุ้มบาตรเดินเข้าไปในละแวกบ้าน แสดงอาการว่าขอ แต่มิได้เรียกร้องกล่าววาจาขออย่างยาวจกวนิพพกที่มีการกล่าววาจาขอ หรือแสดงการเดินร่ำทำเพลงเป็นการขอ ภิกษุนั้นเป็นผู้ขอโดยปกติ อุ้มบาตรเดินเข้าไปด้วยความส่ำรวม ผู้มีศรัทธาก็นำอาหารมาใส่บาตรถวาย แต่แม้คำนี้เองก็มาใช้ในธรรมเนียมปฏิบัติที่มีความหมายว่า บุคคลผู้เห็นภัยในวัฏฏะ บุคคลผู้เห็นโทษแม้เล็กน้อยว่าเป็นภัยคือเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย บุคคลผู้ทำลายกิเลส เมื่อมาใช้เป็นภาษาทางธรรมเนียมปฏิบัติ ดังนี้ คำว่าภิกษุหรือภิกษุก็ใช้ได้สำหรับผู้ปฏิบัติทั่วไปเพื่อทำลายกิเลส ผู้ที่เห็นภัยในวัฏฏะ เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตคือผู้บวช หรือคฤหัสถ์ ไม่ว่าจะเป็นสตรี บุรุษ เด็ก ผู้ใหญ่ เมื่อได้เป็นผู้เห็นภัยในวัฏฏะ เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อยและปฏิบัติทำลายกิเลส ก็ชื่อว่าเป็นภิกษุได้โดยการปฏิบัติธรรมดังที่ใช้นี้

ทรงสอนให้ยินดีตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร

และข้อที่ถามว่า ใครเป็นผู้สันโดษในโลกนี้ คำว่า สันโดษ นั้นผู้ถามจะมีความหมายอย่างไรไม่ปรากฏ แต่คำนี้เมื่อมาใช้ในพุทธศาสนาก็มีความหมายว่า ผู้เต็มความประสงค์ คือ เป็นผู้พอ เป็นผู้อิ่ม เป็นผู้เต็ม ก็คือผู้เต็มความประสงค์ และได้มีแสดงอธิบายทางพุทธศาสนานับตั้งแต่สันโดษ คือยินดีพอใจตามมีตามได้ในปัจจัย ๔ สำหรับภิกษุคือ ในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้ไขสำหรับภิกษุเมื่อได้อย่างไรก็ยินดีอย่างนั้น เรียกว่ายินดีตามมีตามได้ และได้มีแสดงอธิบายแยกออกไปอีกเป็น ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามได้ ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร ยินดีตามได้นั้นก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ได้ลาภผล

มาอย่างไรก็ยินดีอย่างนั้น ยินดีตามกำลัง ก็คือตามกำลังที่จะพึงแสวงหาพึงได้รับพึง
 บริโภคใช้สอย ยินดีตามสมควรนั้นก็คือตามที่ถูกต้องเหมาะสม สำหรับยถาพลสันโดษ
 ยินดีตามกำลัง ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร ก็เป็นการแสดงทางปฏิบัติใน
 สันโดษละเอียดเข้าอีก คือตั้งแต่ในการแสวงหา ก็ให้เป็นไปตามควรแก่กำลัง และ
 ให้ถูกต้องเหมาะสม ไม่ให้เกินกำลัง ไม่ให้ผิด และในการรับถือในการได้มา ก็
 รับตามกำลัง รับตามสมควร ไม่รับเกินกำลัง ไม่รับในสิ่งที่ไม่สมควร หรือใน
 อากาศที่ไม่สมควร ตลอดจนถึงในการบริโภคใช้สอยก็ตามกำลังตามความสมควร
 พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้สันโดษตามที่ได้ ตามกำลัง ตามสมควร ดังนี้ ก็เกี่ยว
 แก่สิ่งต่าง ๆ สำหรับภิกษุก็เป็นปัจจัย ๔ เป็นต้น และสำหรับคฤหัสถ์ก็เป็นสิ่งต่าง ๆ
 ที่จะพึงได้ ซึ่งกล่าวสรุปว่าเป็นส่วนผลที่จะพึงได้ต่าง ๆ

ทรงสอนไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

แต่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสสอนไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย คือในการละ
 ความชั่วกระทำความดีอันต้องอาศัยความเพียร เพียรละความชั่วเพียรกระทำความดี
 ในเมื่อยังมีความชั่วที่จะต้องละ ยังมีความดีที่จะต้องทำ ก็ไม่ให้พอ เพราะถ้ารู้สึก
 ว่าพอเสียแล้ว ไม่ต้องทำความดีอะไรอีกหรือไม่ต้องละความชั่วอะไรอีก ก็เป็นอัน
 ว่าจะไม่เจริญด้วยกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงตรัสไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม
 ทั้งหมด คือในการละความชั่วกระทำความดี รวมความก็คือเมื่อยังมีเหตุที่จะต้อง
 ปฏิบัติ ก็ต้องปฏิบัติในเหตุไฉน ๆ ขึ้นไป ไม่พอเสีย เพราะว่าถ้าพอเสียแล้วก็เป็นอัน
 ว่าจะไม่ก้าวหน้า เพราะฉะนั้น ข้อนี้จึงเป็นหลักปฏิบัติพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติในเหตุ
 ในการละความชั่วกระทำความดีต่าง ๆ หรือในการปฏิบัติกรณีะ กิจที่ควรทำ หรือ
 ในหน้าที่การงานต่าง ๆ ของตน ก็ต้องทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ว่าในผลที่ได้นั้นให้
 มีความสันโดษ และเมื่อมีความสันโดษในผลดังนี้ ก็จะทำให้มีความสุข เหมือนอย่าง
 ว่าทำการทำงานอย่างหนึ่งได้ผลเท่านี้ไม่พอใจ เมื่อเป็นดังนี้ก็ยากที่จะได้รับความสุข
 ฉะนั้น ต้องพอใจในผลที่ได้รับ แต่ว่าให้ปฏิบัติในเหตุให้ดียิ่งขึ้น และเมื่อเหตุดียิ่งขึ้น
 ผลดีก็จะตามมา หรือแม้ว่าผลดีจะยังไม่ตามมา เมื่อมีความยินดีในผลก็จะทำให้มีความ
 สุข แต่ถ้าไม่ยินดีในผลก็จะมีความทุกข์ และจะทำให้ชวนชวายเป็นจะให้ผลแม้ใน

ทางที่ผิด โดยที่ไม่นึกว่าจะต้องปฏิบัติในเหตุของผลนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการปฏิบัติเหตุของผลนั้น ๆ ก็จะต้องกระทำในทุก ๆ ทางอันเป็นทางที่ถูกอันเป็นทางที่ชอบ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะทำให้เจริญด้วยการปฏิบัติในเหตุด้วย และจะทำให้ผลที่ดีติดตามมาด้วย บุคคลที่ประพฤติกุศลต่าง ๆ นั้นเพราะเหตุที่ไม่ยินดีในผลที่ตนพึงได้ด้วยการปฏิบัติเหตุของตน ดังเช่นผู้ที่เป็นโจรเป็นขโมย ลักเอาทรัพย์ที่เขาแสวงหามาได้โดยชอบ เพราะอยากได้ผลคือทรัพย์แต่ไม่ยอมปฏิบัติในเหตุ เรียกว่าขาดสันโดษ เมื่อเป็นดังนี้จึงต้องขโมยเขา ต้องทุจริตต่าง ๆ แต่ถ้าหากว่ามีความสันโดษในผล ไม่สันโดษในเหตุ คือปฏิบัติในเหตุที่ได้ทรัพย์นั้น ตั้งใจประกอบอาชีพทำมาหากิน รวบรวมทรัพย์สมบัติที่เป็นผลของตนเองดังนี้ ก็ย่อมจะเป็นผู้ปฏิบัติถูกต้อง

ปฏิบัติดับตัณหา เพื่อความเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์

เพราะฉะนั้น สันโดษในพุทธศาสนาจึงเป็นสันโดษที่ถูกต้อง และก็มีระดับของสันโดษตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงระดับสูง ก็คือเต็มความประสงค์ แต่ว่าความที่จะได้ความเต็มความประสงค์นั้น ในเมื่อยังมีความประสงค์อยู่ก็ยังไม่เต็ม เพราะฉะนั้นจึงต้องละความประสงค์ เมื่อปราศจากความประสงค์เสียได้นั้นแหละจึงจะเต็ม ก็คือปฏิบัติดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก และเมื่อยังมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ นอกจากไม่เต็มความประสงค์แล้ว ยังมีความหวั่นไหวไปต่าง ๆ อันปรากฏเป็นความทะเยอทะยานดิ้นรนไปต่าง ๆ บ้าง ปรากฏเป็นความกระสับกระส่ายหวั่นไหวไปหวาดระแวงไปต่าง ๆ บ้าง เพราะเหตุของโลกธรรม ธรรมสำหรับโลกซึ่งทุกคนต้องประสบ อันได้แก่ความได้ลาภ ความเสื่อมลาภ ความได้ยศ ความเสื่อมยศ ต้องถูกนิทา ได้รับสรรเสริญ ต้องประสบความสุข ต้องประสบความทุกข์ต่าง ๆ อันเป็นส่วนที่น่าปรารถนาก็มี ไม่น่าปรารถนาก็มี เมื่อมีความทะยานอยากอันเป็นตัณหา ก็คือทะยานอยากไปในลาภยศสรรเสริญสุข ต้องการที่จะได้ต้องการที่จะกำจัดบุคคลก็ตาม เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ตามที่ขัดขวางต่อลาภยศสรรเสริญสุขต่าง ๆ ของตน จึงหวั่นไหวไปด้วยความหวาดระแวงบ้าง ด้วยความทะเยอทะยานบ้าง ดิ้นรนขวนขวายไม่มีเวลาที่จะสงบใจ เมื่อเป็นดังนี้ จึงเท่ากับเป็นผู้ที่ไม่มีปัญญา รู้เบื้องปลายทั้ง ๒ ก็คือ ไม่รู้อนาคต ไม่รู้อดีต และไม่รู้ว่าท่ามกลางก็คือปัจจุบัน เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้หน่วง

คิดถึงอดีต หวังอนาคตและติดอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะดังนี้เป็นลักษณะที่ขาดปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบัน จึงหลงไหลไขว่คว้าอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้าง รุนวายสับสน ลักษณะดังนี้ไม่ชื่อว่าเป็นมหาบุรุษ แต่ว่าได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีเครื่องผูกเย็บร้อยจิตใจ เหมือนอย่างเข็มที่เย็บร้อยผ้าด้วยด้ายให้ติดก็คือกิเลสอันเป็นเครื่องร้อยรัด ได้แก่ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากหรือโลก โกรธ หลงต่าง ๆ อุปาทาน ความยึดถือต่าง ๆ จิตใจจึงรุนวายสับสนถูกดึงไปในอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นมหาบุรุษไม่ได้ แม้ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใหญ่โตเท่าไรก็เป็นมหาบุรุษไม่ได้ ยิ่งเจริญตถุหาเจริญโลกโกรธหลงมาก ซึ่งล้วนเป็นเครื่องนำไปสู่ความเสื่อมสิ้นความเสื่อมเสีย

ผู้สันโดษคือผู้ปฏิบัติดับกิเลสดับทุกข์

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสตอบตามคลองธรรมในพุทธศาสนาว่า ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นผู้สันโดษเป็นต้นนั้นตามที่กราบทูลถาม ก็จะต้องเป็นภิกษุหรือภิกษุณี คือเป็นผู้ปฏิบัติทำลายกิเลสโดยประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย กามก็คือกิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุใคร่ได้แก่ราคะ ความติดใจยินดีเป็นต้น กับวัตถुकาม พัสดุกเป็นทีใคร่ปรารถนา ก็ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรส โสภณัฐัพพะและธรรมคือเรื่องราวที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ประพฤติพรหมจรรย์ก็คือปฏิบัติพุทธศาสนา สำรวมจิตใจมิให้หลงติดอยู่ในกามทั้งหลาย คือมิให้หลงติดอยู่ในพัสดุกามทั้งหลาย คือมิให้หลงติดอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรส โสภณัฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ด้วยอำนาจของกิเลสกามมีราคะเป็นต้น ปฏิบัติวันเสียจากกามทั้งหลายไปตามขั้นตอน อันใดที่ควรจะเว้นก็ต้องเว้น อันใดที่ยังต้องการก็รับในเมื่อยังไม่สามารถจะละได้หมด โดยปฏิบัติตามศีลตามภูมิชั้นของตน เช่นศีล ๕ เป็นต้น ดังศีลข้อ ๓ เว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย อันหมายความว่าเมื่อประพฤติถูกก็ใช้ไม่ได้ไม่ผิดศีลข้อนี้ แต่ว่าถ้าประพฤติผิดจึงจะผิดศีลข้อนี้ สำหรับผู้ที่ยังครองเรือน และสำหรับผู้ปฏิบัติสูงขึ้นไปกว่านี้ก็ปฏิบัติตามขั้นตอนที่สูงขึ้นไป จนถึงปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ คือศีล สมาริปัญญา ตามพุทธศาสนา ก็เป็นการปฏิบัติสำรวมในกามทั้งหลายไปโดยลำดับจนถึงละได้หมด ทั้งนี้ก็เป็นการปฏิบัติขัดเกลادتถุหา ความดิ้นรนทะยานอยากให้ลดน้อยลง

ไป จนถึงละได้ทั้งหมดในที่สุด โดยที่ปฏิบัติทำสติดูอยู่ทุกเมื่อ ก็คือการปฏิบัติทำสติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้นเอง เมื่อเป็นดังนี้จึงจะได้ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ก็คือรู้แจ้งเห็นจริงตั้งต้นแต่รู้แจ้งเห็นจริงในสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตลอดจนถึงในวิสังขารคือแม้ที่เป็นธรรมปฏิบัติ จนถึงนิพพาน ก็เป็นอนัตตา คือเป็นสิ่งที่ไม่พึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราเช่นเดียวกัน รวมความก็คือรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ ชั้นโดยลำดับในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะชื่อว่าได้รู้อดีตอนาคตรู้ปัจจุบัน และไม่ติดอยู่ในกาลทั้ง ๓ และโดยเฉพาะจะรู้แจ้งในปัจจุบันธรรมที่บังเกิดขึ้น สิ่งที่เป็นอดีตนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่เกิดดับไปแล้ว สิ่งที่เป็นอนาคตก็ยังไม่มาถึง แต่ปัจจุบันนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่มาตั้งอยู่บัดนี้ ก็จะต้องดับไปเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติดับกิเลสดับทุกข์

ปฏิบัติเพื่อเป็นมหาบุรุษ อิศระจากเครื่องผูกร้อยรัดใจ

เมื่อปฏิบัติดับกิเลส ก็คือเป็นการปฏิบัติดับเครื่องที่ผูกร้อยรัดใจออกไปโดยลำดับ ทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระเสรี ดังนี้แหละจึงจะชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ เป็นไปเพื่อไม่หวั่นไหว เป็นไปเพื่อให้รู้ส่วนเบื่องปลายทั้ง ๒ คืออดีตและอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน เป็นการปฏิบัติเพื่อเป็นมหาบุรุษซึ่งเป็นผู้ใหญ่จริง ๆ เพราะไม่มีเครื่องร้อยรัดใจ จึงเป็นอิสระเสรีจริง ๆ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสตอบว่า ที่จะเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เป็นผู้รู้อดีตอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน และที่จะตรัสเรียกว่าเป็นมหาบุรุษ ล่วงเครื่องผูกเย็บร้อยรัดใจได้นั้น จะต้องปฏิบัติทำลายกิเลสที่เรียกว่าเป็นภิกขุประพตติพรหมจรรย์ สรรวมในกามทั้งหลาย ปราศจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก มีสติดูอยู่ทุกเมื่อ มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ดับกิเลสและกองทุกข์ได้ดังนี้แหละจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ที่สันโดษ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เป็นผู้รู้อดีตอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน จึงจะตรัสเรียกว่าเป็นมหาบุรุษ ล่วงเครื่องผูกร้อยรัดใจได้ดังนี้

ปฏิภูมปัพพะ

ธรรมปฏิบัติประการหนึ่งที่ตรัสถึงในคำตรัสตอบนี้ก็คือความมีสติทุกเมื่อ ความมีสติทุกเมื่อนั้นก็คือความปฏิบัติทำสติในสติปัฏฐาน สติปัฏฐานที่มาถึงเข้านี้ก็ คือข้อว่าด้วยปฏิภูม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาภายในนี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้า ขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบว่าเต็มไปด้วยสิ่งไม่สะอาดมี ประการต่าง ๆ คือ เกสาผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัฐิ กระดูก อัฐิมิถุขัง เยื่อในกระดูก วิกักัง ไต ทหยัง หัวใจ ยกนัง ดับ กิโลมกัณ พังผืด ปิหักัง ม้าม ปับผาสัง ปอด อันตัง ใสใหญ่ อันตคฺคฺณัง สายรัดใส อูทรียัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันข้น อัสสุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโผ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไขข้อ มุตตัง น้ำมูตร ดังนี้ การปฏิบัติตั้งสติพิจารณาภายในว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ดังนี้ จะ ทำให้ได้สติดระลึกได้ไปในกาย เป็นการปฏิบัติเป็นไปเพื่อบรรเทาโรค! ความติด ยินดีในกาย อันเป็นทางปฏิบัติเพื่อจะนำไปสู่ความเป็นผู้ชื่อว่าสันโดษเป็นต้น ตาม พระพุทธพยากรณ์ที่กล่าวมา

ติสสเมตเตยยมาณพญูหาจบ

ครั้งที่ ๔

ปุณณกมาณพปัญหา

การบูชาญาณบวงสรวง

จะได้แสดงธรรมนำใน โสฬสปัญหา อันถึงวาระปุณณกะ มาณพคนที่ ๓ ได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า “มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้ทรงไม่หวั่นไหว ผู้ทรงเห็นเหตุอันเป็นมูลรากของสิ่งทั้งหลาย หมู่มนุษย์ในโลกนี้ทั้งหลายคือฤๅษี กษัตริย์ พราหมณ์ อาศัยอะไรจึงพากันบูชาญาณบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า “หมู่มนุษย์ทั้งหลายในโลกเหล่านั้น คือฤๅษี กษัตริย์ พราหมณ์ อาศัยสิ่งที่มีชราคือความแก่ช้ำ รุด รุด ไทรม จึงพากันบูชาญาณบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย มุ่งหวังปรารถนาความเป็นอย่างนี้ คือมุ่งหวังปรารถนาที่จะได้ตามที่ต้องการ” ดังนี้

ตามคำถามปุณณกมาณพ ได้กราบทูลถามถึงการที่หมู่มนุษย์ในโลก คือ หมู่ฤๅษี กิติ หมู่กษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลาย กิติ ว่าอาศัยอะไรคือมุ่งหวังปรารถนาอะไรจึงพากันบูชาญาณบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย การบูชาญาณบวงสรวงเทวดาทั้งหลายนั้น มีความหมายคลุมถึงทั้งบุคคลซึ่งเป็นที่เชื่อถือ นับถือ ทั้งเทวดา ในความเชื่อถือ ว่าถึงบุคคลที่นับถือหรือเชื่อถือนั้น เช่นว่าบรรดานักบวชภายนอก พุทธศาสนาต่าง ๆ เช่นพวกอาชีวก ปริพาชก เป็นต้น ซึ่งเป็นที่นับถือเคารพของผู้นับถือลัทธิอาชีวกปริพาชก ก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น แม้บรรดาสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายที่มีผู้ นับถือ เช่น นาค ครุฑ หรือแม่โค กระบือ สุนัข ที่มีบุคคล บางพวกที่ระบุงถึงในบาสิครั้งเก่าก่อนพุทธกาลหรือในสมัยพุทธกาลเอง ให้ความนับถือเคารพ สัตว์เดียรัจฉานเหล่านี้ก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น แม้พระจันทร์ พระอาทิตย์กับทั้งดวงดาวทั้งหลาย อันเป็นที่นับถือเคารพของผู้นับถือเคารพพระจันทร์ พระอาทิตย์กับทั้งดวงดาวทั้งหลายก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น ฉะนั้น เมื่อมีความเคารพนับถือในบุคคลก็ตาม ในสัตว์เดียรัจฉานก็ตาม ในวัตถุอันใดอันหนึ่ง

ต้นไม้ภูเขาเป็นต้นก็ตาม แม้ในเทวดาทิ้งหลายตามที่เชื่อถือองค์ใดองค์หนึ่งหรือหลายองค์ก็ตาม อาศัยอะไรจึงพากันทำการบูชาัญญบวงสรวงเทวดาเหล่านั้น และการบูชาัญญบวงสรวงจึงหมายถึงการบูชาด้วยวัตถุต่าง ๆ ตามที่เห็นว่าบรรดาเทวดาเหล่านั้นจะโปรดปราน เป็นอาหาร ฝ้านุ่มห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ หรือเป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าไปให้นำไปบูชาก็ตาม เป็นข้าวตอกดอกไม้เป็นต้น ที่นำไปบูชาก็ตาม แม้การที่นำสิ่งต่าง ๆ ไปเผา ตลอดจนจนถึงนำเอาสัตว์เดียรัจฉานหรือแม้มนุษย์เองไปเผาหรือไปฆ่าเป็นการบูชาก็ตาม เรียกว่าเป็นการบูชาัญญบวงสรวงในที่นี้ และบรรดามนุษย์ทั้งหลายที่ทำการบูชาบวงสรวงนั้นอาศัยอะไรคือมุ่งหวังอะไร นี่เป็นปัญหาของปุณณกมมาณพ

บูชาัญญบวงสรวงเพื่อสำเร็จความปรารถนาในสิ่งที่มีขรา

พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบว่า อาศัยสิ่งที่ต้องมีขราคือ ความขำรุดทรุดโทรมต่าง ๆ ซึ่งรวมเข้าในคำว่ามุ่งหวังความเป็นอย่างนี้ ความเป็นอย่างนั้นนั่นคือเป็นอย่างไร ก็คือเป็นอย่างไรที่ปรารถนาต้องการสุดแต่ใจของบุคคลผู้ทำการบูชาัญญบวงสรวงนั้น ใครต้องการรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่น่าปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องการลาภต้องการยศต้องการสรรเสริญต้องการความสุข ก็บูชาัญญบวงสรวงเพื่อให้สำเร็จตามที่ต้องการปรารถนานั้น ต้องการมนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติต่าง ๆ ก็ทำการบูชาบวงสรวงเพื่อให้สำเร็จตามที่ต้องการนั้น ความต้องการปรารถนาความเป็นอย่างนี้คือเป็นอย่างไรที่ใจต้องการปรารถนา สุดแต่ว่าต้องการปรารถนาอะไร ดังที่ยกตัวอย่างมานั้นก็ล้วนเป็นความปรารถนาในสิ่งที่ต้องมีขราคือความขำรุดทรุดโทรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าล้วนเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยทุกข์ ตั้งต้นด้วยชาติทุกข์ ทุกข์คือชาติ ความเกิดชราทุกข์ ทุกข์คือความแก่ พยาธิทุกข์ ทุกข์คือความป่วยไข้ มรณทุกข์ ทุกข์คือความตาย และประกอบด้วยทุกข์อื่น ๆ เป็นต้นว่าโสกะปริเทวะเป็นต้นมนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ที่ทำการบูชาบวงสรวงกันต่าง ๆ ก็ล้วนมีความปรารถนาในสิ่งที่ต้องมีขราคือความแก่เป็นต้นด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงทำการบูชาบวงสรวงดังที่เรียกว่าบูชาัญญบวงสรวง พิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเป็นเช่นนั้น แม้ผู้ที่นับถือพุทธ-

ศาสนาเองซึ่งยังมี **สังโยชน์** ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลสที่เรียกว่าปุถุชน ก็ย่อมจะมีความต้องการปรารถนาความเป็นอย่างนี้ คือว่าอยากจะได้อย่างนี้อยากจะได้อย่างนั้นอยู่ด้วยกัน บรรดาสิ่งที่ต้องการปรารถนานั้น ก็เป็นสิ่งที่มิชราคือความแก่ช้ำ รุढ़ทรุดโทรมอยู่ทั้งนั้น จึงได้พากันบูชาอัญญบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย สำหรับผู้ที่ต้องการมรรคผลนิพพานย่อมจะไม่บูชาอัญญบวงสรวง แต่ย่อมจะปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุถึงมรรคผลนิพพานอันเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ และการบูชาอัญญบวงสรวงนี้ก็กระทำกันในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่คนทั้งหลายก็เห็นกันอยู่โดยมากในพิธีการต่าง ๆ ก็เป็นธรรมดา

ตรัสสอนให้ปฏิบัติเหตุที่จะให้สำเร็จความประสงค์

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสสรุปเข้ามาว่า ก็ด้วยความที่มีความปรารถนาอย่างนี้ปรารถนาอย่างนั้นกันไปต่าง ๆ นั้นแหละ ซึ่งสิ่งที่ปรารถนานั้น ๆ ก็ล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องมีชราคือความช้ำ รุढ़ทรุดโทรม ซึ่งก็เป็นคำที่ตรัสเฉลยแสดงถึงสัจจะคือความจริงในเรื่องนี้ อันจะพึงกล่าวได้ว่าเป็นฝ่ายทางคติโลกหรือเป็นโลกียะคือเกี่ยวกับโลก อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันบ้างประโยชน์ภายหน้าบ้าง เป็นไปในทางคติโลก ในทางพุทธศาสนานั้นแม้ว่าจะสอนธรรมเพื่อให้สำเร็จความปรารถนาต้องการ ซึ่งเป็นประโยชน์ปัจจุบันบ้างประโยชน์ภายหน้าบ้าง อันกล่าวได้ว่าเป็นคติโลกเช่นเดียวกัน สำหรับบุคคลผู้ที่ยังประสงค์อยู่ในโลก ดำรงชีวิตอยู่กับโลก พระองค์ก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติ แต่ว่ามิให้บูชาอัญญบวงสรวงตั้งความปรารถนา เพราะทางพุทธศาสนาแสดงว่า ความสำเร็จความประสงค์นั้น มิใช่เกิดจากการตั้งความปรารถนาอย่างนั้นปรารถนาขอให้เทวดาทั้งหลายช่วย และเทวดามาช่วยโดยที่ไม่ต้องทำอะไร แม้จะมีความปรารถนาอย่างนั้น ปรารถนาอย่างนี้ตามธรรมดาของชาวโลก ก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติเหตุที่จะให้สำเร็จประโยชน์สุขที่ต้องการปรารถนานั้น ดังเช่นตรัสสอนให้ประกอบด้วยความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเล่าเรียน แสวงหาทรัพย์ ให้รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ให้คบเพื่อนมิตรที่ดีงาม ให้เลี้ยงชีวิตใช้จ่ายตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ผิดเคืองนักไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ดังนี้ เป็นต้น ว่าเป็นความประพฤติกที่เป็นเหตุที่จะให้ประสบประโยชน์สุขที่เป็นปัจจุบัน

โดยเฉพาะที่เป็นไปทางกายและแก่ตนเอง และตรัสสอนให้ถึงพร้อมด้วย **ศรัทธา** คือ ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อ ให้เชื่อด้วยเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ให้ถึงพร้อมด้วย **ศีล** ความตั้งใจประพฤติงดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ก่อภัย ก่อเวรกันและกัน ให้ถึงพร้อมด้วย **จาคะ** การสละบริจาค ให้ถึงพร้อมด้วย **ปัญญา** คือความรู้ รู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ต่าง ๆ ว่าเป็นความประพฤติ ที่เป็นตัวเหตุ อันจะนำไปรับประโยชน์สุขยั่งยืนตลอดไปถึงในอนาคตเบื้องหน้า และเป็นเครื่องเกื้อกูลจิตใจให้มีความสุข เกื้อกูลผู้อื่นให้มีความสุข เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการอย่างนั้นต้องการอย่างนี้ เช่นต้องการลาภยศสรรเสริญสุข ต้องการสุคติคือ คติที่ดีได้แก่ความเป็นมนุษย์ ความเป็นเทพ หรือต้องการมนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติ ก็ให้ปฏิบัติในธรรมอันเป็นส่วนเหตุ เช่นดังกล่าว ไม่ต้องไปทำการบูชาัญญบวงสรวง อะไร เพราะไม่มีเทวดาองค์ไหนจะมาช่วยได้ อำนาจให้สำเร็จประโยชน์ต่าง ๆ โดยที่ไม่ต้องทำอะไร แต่แม้เช่นนั้นมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ก็ยังพากันบูชาัญญบวงสรวงในรูปต่าง ๆ ตามความเชื่อถือ แต่ว่าก็ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องมีชราคือความ ชำรุดทรุดโทรมเป็นต้น ด้วยกันทั้งนั้น พระองค์จึงได้ตรัสเฉลยแสดงสัจจะคือความจริงชี้ให้มองเห็นเช่นนั้น และปณณกมาณพได้กล่าวแสดงพระพุทธรคุณว่า **ทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว** ก็เพราะทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งหลาย ไม่หวั่นไหวในลาภ ความเสื่อมลาภ ในยศ ความเสื่อมยศ ในนิทาน ในสรรเสริญ ในสุข ในทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว นับว่าเป็นพระพุทธรคุณบทหนึ่ง

ตรีลักษณ์กุศลมูลและอกุศลมูล

อีกบทหนึ่งก็คือ ผู้ที่เห็นเหตุอันเป็นมูลรากของสิ่งทั้งหลายดังที่ตรัสแสดงถึง **อกุศลมูล** โลภ โทโส โมโห โลก โกรธ หลง เป็นมูลของอกุศลทั้งหลาย ความ เป็นสัตว์เดียรัจฉานความเป็นคนชั่วต่าง ๆ ทุกคติต่าง ๆ ย่อมปรากฏเพราะกรรมอันเกิด จากอกุศลมูลทั้งหลายเหล่านี้ อันเป็นอกุศลกรรม เป็นทุจริตต่าง ๆ ทางกายทางวาจา ทางใจ **ตรีลักษณ์กุศลมูล** คือ อโลภ อโทโส อโมโห ไมโลภ ไมโกรธ ไมหลง ว่าเป็น มูลของกุศลทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์ก็ดี ความเป็นเทพก็ดี สุคติทั้งปวง นอกจากนี้ก็ ดี ก็ปรากฏขึ้นจากกรรมที่เกิดจากกุศลมูลทั้งหลายเหล่านี้ทั้งนั้น พระองค์ย่อมตรัสชี้ไว้ ดังนี้ และนอกจากนี้ยังได้มีตรัสไว้เป็นต้นว่า บรรดาอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมมี **อวิชา**

คือความรู้ไม่จริงหรือความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นความจริงเป็นมูลทั้งหมด บรรดาคุณ-
ธรรมทั้งหลายย่อมมี **อัปมาท** คือความไม่ประมาทเป็นมูลด้วยกันทั้งหมด ดังนี้ และ
ดังที่ตรัสว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงเกิดสังขารทั้งหลาย” เป็นต้น ก็เพราะพระองค์
เป็นผู้ที่ตรัสรู้ในเหตุที่เป็นมูลรากของสิ่งทั้งปวง เพราะฉะนั้น ธรรมที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงสั่งสอนจึงเป็นสัจจะ คือเป็นของจริงของแท้ และแม้สติปัญญาที่ได้ตรัส
แสดงไว้ ก็เป็นข้อปฏิบัติอันจะนำไปบรรลุถึง**วิสุทธิ** คือความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์
ทั้งหลาย คือของผู้ปฏิบัติทั้งปวง ซึ่งเป็นการปฏิบัติตรง นำไปสู่ความบริสุทธิ์และ
ความสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ธาตุกรรมฐาน

และบัดนี้ก็มาถึงข้อที่ว่าด้วยธาตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอน ให้
พิจารณาแยกกายนี้ออกเป็นธาตุทั้ง ๔ คือส่วนที่แข็งแข็งก็เป็น**ปฐ्वิธาตุ** ธาตุดิน
ส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลก็เป็น**อโปธาตุ** ธาตุน้ำ ส่วนที่อบอุ่นร้อนก็เป็น**เตโชธาตุ**
ธาตุไฟ ส่วนที่พัดไหวก็เป็น**वाโยธาตุ** ธาตุลม ธาตุทั้ง ๔ นี้ย่อมประกอบกันอยู่เป็น
กายอันนี้ และในที่อื่นได้มีแสดงอีก ๑ ธาตุคือ**อากาศธาตุ** ธาตุคือช่องว่าง คือบรรดา
ช่องว่างทั้งหลายในกายนี้ ก็รวมเรียกว่า**อากาศธาตุ** ธาตุคือช่องว่าง เพราะฉะนั้น
เมื่อธาตุทั้งหลายมาประกอบกันเข้าเป็นกายนี้ เป็นที่อาศัยของจิตวิญญาณ เป็นที่ตั้ง
ของชีวิตคือความดำรงอยู่ ก็เป็นที่ตั้งของ**สมมติบัญญัติ** ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา
เป็นอัตตาดัตถนของเรา ดังที่เข้าใจว่าตัวเราของเรา หรืออัตตา อัตภาพของเรา ก็ตั้ง
อยู่ที่กายอันประกอบด้วยชีวิตอันเป็นที่อาศัยของจิตวิญญาณนี้ อันประกอบด้วยธาตุ ๔
หรือธาตุ ๕ เหล่านี้ ก็เป็น**สมมติสัจจะ** คือความจริงโดยสมมติอย่างหนึ่ง แต่โดย
ปรมัตถสัจจะ ความจริงโดยปรมัตถ์ ก็คือโดยอรรถเนื้อความอย่างละเอียดแล้วก็
เป็นแต่เพียงสมมติเท่านั้นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาที่แท้จริง เพราะเมื่อพิจารณาดู
แล้วก็จะพบแต่ธาตุทั้ง ๔ ดังกล่าว จะไม่มีตัวตนเราเขาอยู่ที่ไหน ตัวตนเราเขานั้นเป็น
สมมติบัญญัติ เป็นความยึดถือ เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาแยกกายนี้ออกไปเป็นธาตุ ๔
หรือธาตุ ๕ ดังกล่าวดู ให้**ธาตุสัญญา** ความสำคัญเป็นธาตุปรากฏขึ้นมา **อตตสัญญา**
สัจตสัญญา ความสำคัญว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาก็จะสงบลงไป จึงเป็นทางปฏิบัติให้
ได้สติคือความระลึกได้เป็นที่ตั้งของญาณหรือปัญญาอีกข้อหนึ่ง

ครั้งที่ ๕

ปุณณกมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาการข้ามชาติภพด้วยการบูชาอัญญ

จะแสดงธรรมในโสฬสปัญหาต่อ นำการแสดงสติปัญญา ได้แสดงถึงปุณณกมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาเป็นคนที่ ๓ มาตอนหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสตอบแล้ว ปุณณกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า “มนุษย์ทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือเป็นฤๅษี เป็นกษัตริย์ หรือเป็นพราหมณ์ บูชาอัญญ แก่เทวดาทั้งหลาย ถ้ามุขย์เหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทในทางปฏิบัติแห่งอัญญของตน จะได้ข้ามชาติและชราหรือไม่” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า “มนุษย์เหล่านั้นชมเชยอัญญ มีความมุ่งหวังสิ่งที่จะพึงได้รำพันถึงสิ่งที่จะพึงได้ บูชาอัญญจึงอาศัยลาภคือสิ่งที่จะพึงได้ ประกอบกระทำการบูชา มีความกำหนัดยินดีอยู่ในภพ จึงข้ามชาติและชราไม่ได้” ดังนี้

ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสตอบนี้ ก็เป็นการตอบตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง เพราะการข้ามชาติภพนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความปรารถนาลาภผลต่าง ๆ อยู่เหนือความปรารถนาภพคือความเป็นนั้นเป็นนี่ต่าง ๆ คือเหนือกามภพ รูปภพ อรูปภพ ทั้งหมดหรือกล่าวได้ว่าเหนือชาติภพทั้งหมด เหนือมนุษย์สวรรค์ทั้งหมด แต่ว่าการบูชาอัญญนั้นมุ่งลาภผลต่าง ๆ มุ่งภพชาติคือเป็นนั้นเป็นนี่ต่าง ๆ เกิดเป็นนั้นเป็นนี่ต่าง ๆ ก็เมื่อบูชาอัญญด้วยความมุ่งหวังปรารถนาดังนี้ จึงข้ามชาติภพไม่ได้ และก็ ได้ตรัสตอบตามประเด็นที่ถาม เพราะเมื่อพิจารณาทางพุทธศาสนา แม้ความปรารถนาลาภผลหรือปรารถนาภพชาติที่ดีก็จะพึงได้ด้วยการปฏิบัติที่ดีอันสมควร แก่ชาติภพหรือลาภผลที่จะพึงได้นั้น ๆ เพราะว่าตามหลักทางพุทธศาสนาต้องเป็นไปตามกรรมคือการงานที่กระทำของตนเอง ถ้าเป็นบาปกรรมหรืออกุศลกรรมก็นำให้ไปทุกคติ คติที่ชั่วต้องไปพบชาติภพที่ประกอบด้วยความทุกข์ต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า

อบายโลกหรืออบายภูมิ แต่ถ้าประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญกรรมหรือกุศลกรรม ก็นำไปเกิดในชาติภพที่เป็นสุคติ คือคติที่ดี ไปได้ ประกอบด้วยลาภผลต่าง ๆ ที่ดี

การถือชาติภพเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น กรรมนั่นเองจึงเป็นชนกกรรม นำให้ไปบังเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ ทั้งในทางที่เป็นทุกข์ ทั้งในทางที่เป็นสุคติ และกรรมนั่นเองก็เป็นอุปถัมภ์กรรม คือกรรมอุปถัมภ์ อุปปีพกรรม กรรมที่เบียดเบียน และอุปฆาตกรรม กรรมที่ตัดรอนต่าง ๆ ดังที่ตรัสสอนไว้ให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จะกระทำการอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็จักต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้นแม้ความได้ลาภผลต่าง ๆ ก็ดี ความที่จะถือชาติภพหรือภพชาติอย่างไรก็ดี ก็ต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนเองได้กระทำเอาไว้ จึงมิใช่ด้วยการบุญช้ายัญแก่เทวดาทั้งหลาย แต่ว่าบุญณกมาณพมิได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าในข้อนี้ พระองค์จึงไม่ตรัสตอบในข้อนี้ ตรัสตอบในข้อที่บุญณกมาณพได้กราบทูลถาม ว่าเมื่อได้ทำการบุญช้ายัญเช่นนั้นด้วยความไม่ประมาท อันหมายความว่าตั้งใจทำให้สมบูรณ์ตามแบบฉบับของการบุญช้ายัญตามที่เชื่อถือหรือตามที่ได้รับคำสอนให้ทำ ตั้งใจทำตามที่ได้รับคำสั่งสอนหรือตามที่ได้เชื่อถืออย่างเต็มที่ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะข้ามภพชาติได้หรือไม่ คือข้ามชาติชราได้หรือไม่ พระองค์จึงได้ตรัสตอบว่า การบุญช้ายัญของคนทั้งหลายเหล่านั้นแก่เทวดาทั้งหลายที่นับถือ ก็ยังปรารถนาลาภผลต่าง ๆ จึงทำการบูชาเพื่อต้องการลาภผล ยังมีความกำหนัดติดอยู่ในภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่ เพราะฉะนั้น จึงยังข้ามชาติชราไม่ได้ เพราะเมื่อยังกำหนัดติดอยู่ในภพ ยังข้ามภพไม่ได้ ก็ต้องเกิดต้องแก้ต้องประสบความสำเร็จต่าง ๆ ดังนี้ ก็เป็นการที่ทรงตอบตามที่ถาม แต่อันที่จริงนั้น แม้ผู้ที่ปรารถนาชาติภพปรารถนาลาภผลที่ดี ตามหลักพุทธศาสนาก็ต้องประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญกรรมเป็นกุศลกรรม ดังที่ตรัสแสดงไว้ในข้อที่แสดง **ทิวฐฐัมมิกัตตะ** ประโยชน์ปัจจุบัน **สัมปรายิกัตตะ** ประโยชน์ภายหน้าเป็นต้น

ผู้ข้ามชาติชรา คือผู้บรรลุสภาพจิตที่พ้นกิเลส

ปุณณกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า เมื่อชนเหล่านั้นข้ามชาติชราด้วยยัญทั้งหลายไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ใครเล่าในมนุษย์โลกในเทวโลกนี้จะข้ามชาติชราได้” พระบรมศาสดาก็ตริสตอบมีความว่า “ความอยากอันเป็นเหตุให้ทะเยอทะยานข้องติดอยู่ของผู้ใดไม่มี เพราะได้เห็นธรรมที่ยิ่งที่ย่อนหรือสิ่งที่ยิ่งที่ย่อนในโลก พระองค์ตรัสว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่สงบแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มิจุจริตคือความประพฤติชั่วอันทำให้เศร้าหมองเหมือนอย่างควันทไฟที่จับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังปรารถนาทะเยอทะยาน ข้ามชาติชราได้” ดังนี้ พระพุทธภาษิตที่ตอบนี้ก็ตรัสตอบตรงตามประเด็นที่ถาม ตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง เพราะว่าในปัญหาที่กราบทูลถามนั้น มิใช่ถามสำหรับผู้ที่ต้องการข้องติดอยู่ในโลกแต่ต้องการที่จะพ้นจากชาติ ความเกิด ชราความแก่ ซึ่งรวมทั้งมรณะคือความตาย ซึ่งจะบรรลุถึงภูมิอันเป็นที่ไม่เกิดไม่แก่ตลอดถึงไม่ตายตั้งนั้น ตามทางพุทธศาสนาก็ต้องเป็นโลกุตตรภูมิ ภูมิที่พ้นโลกเหนือโลกคือนิพพาน และโลกุตตรภูมิที่แปลว่าภูมิที่พ้นโลกเหนือโลกนี้ ฟังดูก็รู้สึกว่าจะไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนและเป็นอย่างไร แต่ผู้ที่ศึกษาพุทธศาสนาแม้โดยทางปริยัติพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนย่อมจะจับความได้ว่า ไม่ใช่อยู่ที่ไหน คืออยู่ในจิตนี้เอง ในจิตของทุก ๆ คนนี้เอง และอาจจะมีความข้องใจไม่เข้าใจด้วยภาษางด้วยภาษา แต่ว่าถ้าเปลี่ยนภาษาคือคำพูด เช่นคำว่าพ้นโลกนั้น เปลี่ยนเสียเป็นว่าพ้นกิเลสพ้นภังคก็คือพ้นโลก ก็อาจจะทำให้เข้าใจง่ายขึ้น และอาการที่พ้นกิเลสนั้นเป็นอย่างไร ก็คือเป็นอาการที่เป็นสันติคือความสงบ เป็นอาการที่ไม่มิจุจริตคือความประพฤติชั่วทางกายทางวาจาทางใจอันทำให้เศร้าหมองซึ่งเหมือนอย่างควันทไฟที่จับเป็นเขม่า มีอาการที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ มีอาการที่ปราศจากความหวังปรารถนาทะเยอทะยานอย่างต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีปัญญาที่รู้ที่เห็นธรรมที่ยิ่งที่ย่อนหรือสิ่งที่ยิ่งที่ย่อนในโลกจึงเป็นผู้ที่ไม่มีความหวังในโลกละโลกไหน ๆ ทั้งหมด เพราะไม่มีความอยากเป็นต้นอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว สภาพจิตตั้งนี้เป็นสภาพจิตที่เรียกว่าเป็นโลกุตระคืออยู่เหนือโลก ก็คืออยู่เหนือภังคพ้นภังค สภาพจิตที่พ้นภังคตั้งนี้เองเป็นสภาพจิตที่พ้นความเกิดพ้นความแก่พร้อมทั้งพ้นความตาย

อเสขะ คือผู้บรรลุอมตธรรมหรือนิพพาน

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ก็ได้ทรงบรรลุถึงสภาพจิตที่เป็นโลกุตตระ ดังนี้ จึงได้ชื่อว่าได้ทรงบรรลุอมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย อมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตายนี้ประกอบอยู่กับจิตที่บรรลุถึง เป็นจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยความต้องการอยากได้เป็นต้นอะไรทั้งหมด เพราะไม่มีความต้องการอยากได้อะไรทั้งหมด เพราะว่าสิ้นกิเลสทั้งหมด จึงไม่มีกิเลสอะไรที่จะกระทบจิตใจให้ดิ้นรนกวัดแกว่งทวนทวน จึงไม่มีการประกอบกระทำทุจริตคือความประพฤติชั่วทางกายทางวาจาทางใจทั้งหมดอันบ่งถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์กายบริสุทธิ์วาจาบริสุทธิ์ใจสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ที่สงบระอาโศกะโมหะหรือว่าบรรดากิเลสทั้งหมด จึงเป็นผู้มีกายมีวาจามีใจสงบอย่างแท้จริง ไม่มีความดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่ายทั้งหมด สภาพจิตที่เป็นดังนี้ เป็นสภาพจิตที่ประกอบด้วย นิพพานธาตุ หรือ นิพพาน อันเป็นสภาพที่เป็นที่สิ้นสุดของการปฏิบัติทั้งหมดเพื่อความเป็นเช่นนั้น จึงเรียกว่าท่านผู้ที่บรรลุถึงสภาพตั้งนี้ว่าเป็นอเสขะ คือไม่ต้องศึกษา เรียกว่าจบการศึกษา และเรียกว่าเป็นผู้จบพรหมจรรย์ อยู่จบพรหมจรรย์คือประพฤติจบพรหมจรรย์เสร็จกิจ ฉะนั้น การปฏิบัติในพุทธศาสนาจึงมีเสร็จสิ้น มีเสร็จกิจที่เรียกว่า กตं કર્ણિયં กิจที่ควรทำได้ กระทำเสร็จแล้ว มีการอยู่จบพรหมจรรย์วุธิต์ พุรหมจรรย์ มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว เป็นเสร็จการศึกษาที่เรียกว่าอเสขะ เป็นอันว่าเสร็จสิ้นในเมื่อสภาพจิตได้บรรลุถึงสภาพดังกล่าวนั้น และสภาพดังกล่าวนี้ก็เป็นอมตะ คือไม่ตาย เพราะเหตุว่าไม่เกิด ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย เป็นสภาพจิต ตั้งอยู่ในจิต เกิดขึ้นที่จิต บรรลุที่จิต แต่ว่าร่างกายนั้นก็เป็นสิ่งที่ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย

การบรรลุอมตผลนิพพานเป็นไปตามสภาพทางปัญญา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายจึงได้มีดับขันธปรินิพพาน คือดับขันธ ๕ หรือว่าดับกายใจอันนี้ แต่ว่าสิ่งที่ดับนั้นก็คือขันธ ๕ หรือว่ากายใจอันนี้ และเมื่อดับก็ต้องนำไปเผาไปฝังกันตามเรื่อง เช่นเดียวกับศพของสัตว์บุคคลทั่วไป เพราะว่าร่างกายที่ต้องเป็นศพนี้ไม่ใช่เป็นผู้บรรลุอมตธรรมหรือนิพพาน

ดังที่กล่าวมานั้น แต่ว่าก็ต้องเกิดมาเป็นมนุษย์หรือถือภพชาตินั้น ๆ และเมื่ออยู่ในภพชาติที่สมควร เป็นภพสัตว์ภพบุคคล เช่นเป็นมนุษย์ก็มีสภาพทางปัญญา สามารถที่จะได้ฟังธรรมปฏิบัติธรรมให้บรรลุผลนิพพานได้ อันจัดเข้าในหมู่ที่เรียกว่า **เนยยะ** คือผู้ที่ฟังแนะนำได้ ถ้าเป็นอย่างดีขึ้นมีปัญญาที่ดีขึ้นไปอีก ก็เป็น**วิปจิตัญญู** ดีที่สุด มีสติปัญญาฉับพลันขึ้นก็เป็น**อุกขตัตัญญู** ก็ตามสมควรแก่ระดับของปัญญาอันเป็นกุศลที่ได้มา แต่แม้เป็นเนยยะก็ยังใช้ได้ อันรวมเรียกว่าเป็น**เวเนยยะ**หรือ**เวไนย**หรือ**เวไนยนิกร**ตามที่พูดกัน อันแปลว่าหมู่ของเวไนยบุคคล คือบุคคลที่ฟังแนะนำอบรมได้ดังนี้ แต่ถ้าไปเกิดในภูมิภพที่ต่ำ หรือแม้ในมนุษย์นี้เองที่มีสติปัญญาที่บวมมากไป กิติ ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจมดิ่งลงไปกิติ หรือที่ประกอบอนันตริยกรรม กรรมหนักมากนักกิติ ก็ไม่สามารถจะบรรลุผลนิพพานได้ แต่สำหรับมนุษย์ทั่วไปอย่างต่ำก็เป็นเวเนยยะดังที่กล่าวมา ก็สามารถที่จะฟังศึกษาปฏิบัติให้บรรลุถึงได้และก็มีใช้ว่าจะบรรลุถึงได้ด้วยความปรารถนา เมื่อการปฏิบัตินั้นปฏิบัติไปโดยลำดับ ก็จะได้ศีลได้สมาธิได้ปัญญาขึ้นมาโดยลำดับเอง ก็บรรลุไปเองตามขั้นตอนของการปฏิบัติ เมื่อยังไม่ได้ไม่ถึงจะไปปรารถนาหรือเข่งเท่าไรก็ได้ไม่ได้ และเมื่อคราวจะได้จะถึงในเมื่อการปฏิบัติถึงระดับแล้ว ไม่ต้องอยากจะได้ก็ได้ก็ถึง เพราะฉะนั้น จึงอยู่ที่ขั้นของการปฏิบัติที่จะฟังปฏิบัติไปโดยลำดับ พระบรมศาสดาได้ตรัสสอนทางปฏิบัติให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์หมดจดแม้ดังที่กล่าวมาด้วย ตรัสสอนให้ปฏิบัติในสติปัญญาฐานดังที่ได้แสดงมาโดยลำดับ

อนึ่ง ต่อคำกราบทูลถามข้อสุดท้ายของปุณณกมาณพ ซึ่งมีพระพุทธดำรัสตรัสตอบว่า “ความอยากอันเป็นเหตุให้ทะเยอทะยานข้องติดอยู่ของผู้ใดไม่มี เพราะได้เห็นธรรมที่ยิ่งที่หย่อน หรือสิ่งที่ยิ่งที่หย่อนในโลก เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่สงบแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่วอันทำให้เศร้าหมอง เหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่าไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังปรารถนาทะเยอทะยานข้ามพ้นชาติชราได้” นี้ ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้อีกว่า ได้ทรงหมายถึง**สมาธิภาวนา ๔** คือ ๑.สมาธิภาวนาเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๒.สมาธิภาวนาเพื่อญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็น) ๓.สมาธิภาวนาเพื่อสติสัมปชัญญะ ๔.สมาธิภาวนาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ (กิเลสดวงสันดาน) ทั้งหลายและได้มีพระพุทธานุญาตไว้ทั้ง

๔ ข้อ สรุปความว่า ข้อ ๑ คือทำสมาธิเพื่อฌาน เพ่งกำหนดจิตในกรรมฐานให้มีอารมณ์เดียว จนได้อัปนาสมาธิ (สมาธิแน่นแน) ถึงรูปฌาน ๔ ข้อ ๒ คือทำสมาธิกำหนดอาโลกสัญญา (กำหนดหมายแสงสว่างหรือความสว่าง ทิวกสัญญา (กำหนดหมายกลางวัน) กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน คือกลางวันสว่างเหมือนกัน อบรมจิตให้สว่างไสว มีใจสงบ ไม่มีเครื่องรังรัด ข้อ ๓ คือทำสมาธิกำหนดจิต รู้เวทนา สัญญา วิตก เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ข้อ ๔ คือทำสมาธิกำหนดดูตามความเกิดขึ้นดับไปแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (สุดตันตปิฎก ๒๑/๕๙)

๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๖

ปุณณกมาณพปัญหา (ต่อ)

อธิบายพระพุทฺธพยากรณ์เพิ่มเติม

จะแสดงอธิบายความในพระพุทฺธพยากรณ์ คือคำแก้ปัญหาของปุณณกมาณพ ซึ่งได้ตรัสตอบปัญหาที่ปุณณกมาณพถามถึงว่า ก็เมื่อหม่อมมนุษย์ที่บูชาญูแก่เทวดาทั้งหลาย ไม่ข้ามชาติและชราได้ด้วยญูทั้งหลาย ใครเล่าในเทวโลกและในมนุษย์โลก จะข้ามชราและมรณะได้ ซึ่งได้ตรัสตอบมีความว่า “ความทะเยอทะยานอยากอันเป็นเหตุให้ดิ้นรนในโลกไหน ๆ ของใครไม่มี เพราะรัฐธรรมนูญที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่าผู้นั้นซึ่งเป็นผู้สงบระงับแล้ว ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่ว อันทำให้เศร้าหมองเหมือนอย่างคว้นไฟที่จับเป็นขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากได้อะไร ข้ามชาติและชราได้” ดังนี้

มีข้อที่ผู้มุ่งปฏิบัติพึงพิจารณาจับประเด็นสำคัญของธรรมที่ตรัสไว้ในข้อนี้ คือ ความรัฐธรรมนูญที่ยิ่งและหย่อนในโลก ซึ่งเมื่อมีความรู้แล้ว ก็จะทำให้หมดความอยากทะเยอทะยานที่เป็นเหตุให้ดิ้นรนไปต่าง ๆ ในโลกไหน ๆ ทั้งหมด และเมื่อยังไม่ได้ความรู้ข้อนี้ ก็ย่อมจะยังมีความดิ้นรนไปในโลกไหน ๆ

ความดิ้นรนเพราะตัณหา

อันความดิ้นรนนั้นย่อมมีเพราะตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก ซึ่งในคำแปลในที่นี้ก็มักยกเอาแต่ความดิ้นรนทะยานอยาก คือตัณหาขึ้นเป็นที่ตั้ง คือความอยากทะเยอทะยานที่เป็นเหตุให้ดิ้นรน แต่ว่าพระอาจารย์ได้ยกกิเลสอย่างอื่นขึ้นมาอีกหลายข้อ

ความดิ้นรนเพราะทิฏฐิ

เมื่อยกตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากขึ้นนำหน้าแล้ว ก็ชี้เอาทิฏฐิคือความเห็น ซึ่งทิฏฐิคือความเห็นนี้ก็ย่อมจะมีความเห็นผิด ๆ ถูก ๆ และเมื่อพิจารณาอย่างละเอียด

แล้ว เมื่อยังมีวิชาคือความไม่รู้ในสัจจะ สภาพที่จริงหรือของจริงของแท้คืออริยสัจ ทั้ง ๔ ความเห็นที่ย่อมจะมีความเห็นผิดอยู่เป็นของภาคพื้น ดังที่มีความเห็นผิดในสังขารทั้งหลาย ว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวเราเป็นของเราเป็นของสวยงาม ย่อมจะมีความเห็นผิดตั้งนอญู่เป็นภาคพื้น เพราะฉะนั้น จึงมีความยึดถือ ตั้งต้นด้วยยึดถือขั้น ๕ นี้ว่าเป็นเราเป็นของเรา จึงได้เรียกขั้น ๕ นี้ว่าเป็น **อุปาทานขั้น** แปลว่าขั้นเป็นที่ยึดถือ ก็เพราะยังมีความเห็นผิดจากสัจธรรม ธรรมที่เป็นสัจจะคือเป็นของจริงของแท้ เมื่อเป็นดังนี้ความเห็นต่าง ๆ จึงเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอย่างไม่แน่นอน เมื่อเป็นดังนี้ก็ถือว่ายังดิ้นรนอยู่ เพราะความเห็นที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา

ความดิ้นรนเพราะกิเลส

อนึ่ง **กิเลส** เป็นต้นว่าราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ ซึ่งมีอยู่ยังละไม่ได้ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนไปด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านี้

ความดิ้นรนเพราะมานะ

อนึ่ง **มานะ** คือความสำคัญตัว ตั้งแต่ความสำคัญตัวว่าเรามีเราเป็น อันเป็น **อัสมีมานะ** และที่สืบมาถึงมานะคือความสำคัญตัว โดยเทียบเคียงกับผู้อื่นว่าดีกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง ดังนี้ ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนเพราะมานะเหล่านี้

ความดิ้นรนเพราะกรรม

อนึ่ง **กรรม** คือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาทางใจ พร้อมทั้งกรรมวิบาก คือผลของกรรมอันสืบเนื่องมาจากกิเลส ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนเช่นเดียวกัน

ปฏิบัติมรรค ๘ เพื่อได้ปัญญาธรรมที่ยิ่งและหย่อน

เพราะฉะนั้น เหตุเหล่านี้ดังที่ยกขึ้นเป็นต้นหาบ้าง เป็นทิวฐิ คือความเห็นบ้าง เป็นกิเลสบ้าง เป็นมานะบ้าง เป็นกรรมบ้าง ต่างเป็นเหตุให้บังเกิดความดิ้นรนต่าง ๆ ดังนี้ ก็สืบมาจากเพราะยังมีวิชา คือความไม่รู้ในสัจจะธรรม ธรรมที่เป็นตัวความ

จริงหรือเป็นสภาพที่จริง จึงได้มีโมหะคือความหลง หลงถือเอาผิด ถือเอาทุกข์เป็นสุข ถือเอาเหตุเกิดทุกข์เป็นเหตุเกิดสุข ดังนี้ เป็นต้น จึงมีความดิ้นรนไปต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทางพุทธศาสนาซึ่งสอนให้ปฏิบัติตาม มรรค มืองค์ ๘ รวมเข้าก็เป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา ซึ่งมุ่งที่จะให้ได้ปัญญา ความรู้ทั่วถึงตามความเป็นจริงในธรรม คือสิ่งทั้งหลายในโลก ให้รู้จักว่าอะไรยิ่ง อะไรหย่อนตามความเป็นจริง และข้อที่ว่าให้รู้ว่าอะไรยิ่งอะไรหย่อนตามความเป็นจริงนั้น ก็หมายถึงให้รู้จักจำแนกว่าอะไรดีอะไรชั่วขึ้นมา และสิ่งที่ดีนั้นก็เรียกว่ายิ่ง สิ่งที่ชั่วนั้นก็เรียกว่าหย่อน และแม้ในสิ่งที่ดีสิ่งที่ชั่วอย่างเดียวกัน ก็ยังมียิ่งมีหย่อนต่างกัน คือในสิ่งที่ชั่วนั้น บางอย่างก็ชั่วมากบางอย่างก็ชั่วน้อย ถ้าชั่วมากก็เรียกว่ายิ่ง ชั่วน้อยก็เรียกว่าหย่อน ในสิ่งที่ดีนั้นเล่าบางอย่างก็ดีมากบางอย่างก็ดีน้อย เพราะฉะนั้น ก็ให้รู้จักด้วยปัญญาตามความเป็นจริงว่าอะไรดีอะไรชั่ว และในแต่ละสิ่งนั้น ก็ให้รู้จักอีกเหมือนกันว่าอะไรชั่วมากอะไรชั่วน้อย อะไรดีมากดีน้อยตามความเป็นจริง ตลอดจนขึ้นมาจนถึงรู้จักยิ่งและหย่อนในอริยสัจ ทุกข์และทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่หย่อน นิโรธคือความดับทุกข์ มรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่ยิ่ง และแม้ในสายทุกข์เองพร้อมทั้งสมุทัยก็ยังมียิ่งหย่อนต่างกัน สมุทัยมากทุกข์มากก็ยิ่ง สมุทัยน้อยทุกข์น้อยก็หย่อน แม้ในสายนิโรธคือความดับทุกข์พร้อมทั้งมรรคก็เช่นเดียวกัน ก็ยังมียิ่งหย่อนต่างกัน ปฏิบัติในมรรคได้น้อยพบความดับทุกข์น้อยก็เป็นหย่อน ปฏิบัติในมรรคได้มากพบความดับทุกข์ได้มากก็เป็นยิ่ง

รู้สามัญลักษณ์ะของสิ่งทั้งหลายในโลก

อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสิ่งที่ยิ่งและสิ่งหย่อนนี้เมื่อเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง จะเป็นยิ่งหรือเป็นหย่อนก็ตาม ก็ย่อมตกอยู่ในสามัญลักษณ์ะ คือลักษณะที่เสมอกัน อีกอย่างหนึ่ง คือ อนิจจลักษณ์ะ ลักษณะที่ไม่เที่ยงต้องเกิดดับ ทุกขลักษณ์ะ ลักษณะที่เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป อนัตตลักษณ์ะ ลักษณะที่เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน จึงไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา ลักษณะทั้ง ๓ นี้เรียกว่าเป็นสามัญลักษณ์ะ เป็นลักษณะที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลาย

สิ่งทั้งหลายในโลกไม่ว่าจะยิ่งใหญ่หรือหย่อน ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณ์ะทั้ง ๓ นี้ ดังเช่นว่าบุคคลที่ยิ่งหรือหย่อน จะเป็นเศรษฐีหรือจะเป็นยากจนพิภพ หรือแม้ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจมากดังเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาเอกในโลก ปกครองโลกทั้งหมด หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจน้อยที่สุด ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณ์ะทั้ง ๓ นี้ และบรรดาวัตถุทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่นับถือกันว่าดีวิเศษเท่าไร ดังเช่นแก้วแหวนเงินทองที่เป็นที่ปรารถนาต้องการ หรือเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการ เขาโยนทิ้งเป็นขยะมูลฝอย ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณ์ะทั้ง ๓ นี้เช่นเดียวกัน ดูเข้ามารวมเข้ามาที่สภณกายของตน ทั้งสิ้นนี้ คือขั้นทั้ง ๕ นี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเข้าเป็นนามรูปจะยิ่งใหญ่หรือหย่อนอย่างไรก็ตาม ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณ์ะทั้ง ๓ นี้ เพราะฉะนั้นก่อนที่จะได้ปัญญาที่รู้เข้าถึงสัจจะคือความจริง ก็ย่อมยึดถืออยู่ในขั้นอันเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ นี้ของตน ว่า เอต มม นี้เป็นของเรา เอโส หมัสมิ เราเป็นนี้ เอโส เม อตตานิเป็นอตตัตวตนของเรา เมื่อเป็นดังนี้ ขั้นอันเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ นี้จึงเรียกว่าอุปาทานขั้น เมื่อยังเป็นอุปาทานขั้นอยู่จึงต้องมีความดิ้นรน เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องดิ้นรนไปด้วยความแกำบัง ความเจ็บบ้าง ความตายบ้าง ย่อมดิ้นรนไปเพราะความโสภบ้าง ความปริเทวะคร่ำครวญรำพันต่าง ๆ บ้าง ด้วยความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ บ้าง ด้วยความคับแค้นใจบ้าง ย่อมดิ้นรนไปเพราะประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักบ้าง พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง ดิ้นรนไปเพราะปรารถนาไม่ได้สมหวังบ้าง รวมเข้าก็คือว่าดิ้นรนไปเพราะนามรูปอันนี้ของตน

ปฏิบัติให้บรรลุพุทธสภาพ ปราศจากความดิ้นรนยึดถือ

เพราะฉะนั้น จึงต้องดิ้นรนกันอยู่ดังนี้ จนกว่าที่จะได้ปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ปฏิบัติในศีล ปฏิบัติในสมาธิ ปฏิบัติในปัญญา จนได้ปัญญารู้แจ้งเห็นจริงใน ไตรลักษณ์ ในขั้นอันเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการนี้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะได้วิมุตติคือความหลุดพ้นเพราะเหตุที่ไม่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือขั้น ๕ นี้ ก็เป็นขั้น ๕ เฉย ๆ ไม่เป็นอุปาทานขั้น และบุคคลผู้ที่ได้ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงจนไม่ยึดถือ จนปล่อยวางได้ ก็ได้นามว่าเป็นพุทธะคือเป็นผู้รู้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เป็นผู้รู้ขึ้นด้วยพระองค์เอง พระสาวกนั้นก็เป็นผู้รู้ตามคือตามที่พระองค์สั่งสอน และ

เมื่อเป็นผู้รู้ขั้นตอนนี้ **สัตตภาวะ** ความเป็นสัตว์คือความเป็นผู้ข้อง หรือว่าสัตตสภาพ สัตตภาวะ ความเป็นผู้ข้องก็หายไป **พุทธสภาพ** สภาพเป็นพระพุทธรูปคือเป็นผู้รู้ ก็ปรากฏขึ้นแทน พระที่เป็นผู้รู้นี้จึงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว เพราะเหตุว่าเมื่อได้ปัญญา คือความหยั่งรู้ ปัญหานี้เองก็เป็นวิชาความรู้ในสัจจะที่เป็นความจริง อวิชชา ก็ดับไป เมื่ออวิชชาดับตัดหาภิภูฏิกิเลสมานะกรรมก็ดับไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงเป็นจิตที่พ้นกิเลส เป็นจิตที่บริสุทธิ์ เรียกว่า **บรรลุ วิสังขาร** คือ **นิพพาน** อันปราศจากสังขารคือเครื่องปรุงแต่งด้วยประการทั้งปวง เป็นพุทธสภาพบังเกิดขึ้น ซึ่งพุทธสภาพนี้ปราศจากความดิ้นรนด้วยประการทั้งปวง เมื่อปราศจากความดิ้นรนด้วยประการทั้งปวงแล้ว จึงเป็นผู้สงบ เป็นผู้ที่ไม่มีทุจริตเรื่องความประพฤติชั่ว อันทำให้เศร้าหมองทางกายทางวาจาทางใจ ซึ่งเหมือนอย่างควันทไฟที่จับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจทั้งหมด และไม่มีความทะเยอทะยาน ความหวังความอยากอะไรทั้งหมด สภาพจิตตั้งนี้ก็เป็พุทธสภาพซึ่งเป็นผู้รู้ จึงเป็นผู้ที่ไม่ดิ้นรน และผู้รู้ไม่ใช่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฉะนั้นเมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดมาก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่ว่าพุทธสภาพหรือว่าจิตที่บริสุทธิ์ สภาพจิตที่บริสุทธิ์อันประกอบด้วยความรู้ย่อมไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายไปตาม นั่นเป็นเรื่องของกาย ผู้รู้นี้เป็นผู้ที่พ้น ก็คือพ้นจากความยึดถือ เมื่อพ้นจากความยึดถือ สิ่งที่ยึดถือนั้นก็จะเป็นไปอย่างไรก็ไม่เกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้น จึงไม่ดิ้นรนไปด้วยประการทั้งปวง ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ที่ข้ามชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ พร้อมทั้งความตายได้ ซึ่งเหมือนอย่างว่าเป็นผู้ข้ามโอฆะคือห้วงน้ำหรืออรรณพคือน้ำนิ่งลึกอันได้แก่มหาสมุทรได้ มหาสมุทรนั้นก็เป็มหาสมุทรของความทุกข์ อันประกอบด้วยเกิดแก่เจ็บตาย แต่ว่าเมื่อจิตบรรลุถึงพุทธสภาพ ประกอบด้วยความรู้ รู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริงอันเป็นพุทธสภาพที่รู้พ้น รู้ปล่อย รู้วางไม่ยึดถือ จึงเป็นผู้ที่ไม่ดิ้นรนไม่เป็นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง เป็นผู้พ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนามุ่งความสิ้นทุกข์

แต่แม้ว่าสภาพจิตที่บรรลุถึงพุทธสภาพดังนี้จะเป็นสิ่งที่อยู่ปลายทางของการปฏิบัติ การปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นเบื้องต้นก็จำที่จะต้องบ่ายหน้าไปสู่ทิศทางนี้เป็นทาง

เดียว เหมือนอย่างว่าการจะไปอยู่ที่แห่งหนึ่งเช่นการจะมาสูในที่นี้ เมื่อออกมาจากที่อยู่ของตนแม้ก้าวแรก ก็จะต้องบ่ายหน้ามาทางที่นี้จึงจะถึงที่นี้ได้ ฉันทิดก็ดี การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาก็จะต้องมีที่มุ่งหวังสุดท้ายคือความสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง คือสภาพจิตซึ่งเป็น พุทธะ เป็นผู้รู้ เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์อันจะพึงถึงได้ในขั้นที่สุด แต่ว่าการปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำก็ต้องบ่ายหน้าไปทางนี้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ใกล้ นิพพาน ใกล้พุทธสภาพ เข้าไปทุกที และการปฏิบัติดังนี้แหละเรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกชอบ เพราะฉะนั้น ผู้นับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นชั้นปุ่ยาดายายของเราทั้งหลายในบัดนี้ เมื่อทำบุญสุนทานอะไรก็มักจะต้องตั้งจิตอธิษฐานว่านิพพานปัจจโย โหตุ ขอให้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน เทอญ ดังนี้ ซึ่งก็แสดงว่าบรรพบุรุษของเราทั้งหลายชั้นปุ่ยาดายายนั้น ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้เข้าถึงพุทธศาสนา และก็เป็น การตั้งความปรารถนาที่ถูกต้อง และการตั้งความปรารถนาดังนี้ก็ชื่อว่าไม่ใช่เป็นการตั้งความปรารถนาบูชาเทวดาที่ตั้งที่ปุณณกมาณพตาม เพราะเมื่อเป็นการตั้งความปรารถนาบูชาเทวดา ก็จะต้องมีความปรารถนาให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ในโลก เป็นอันว่าไม่พ้นจากโอชะห้วงน้ำ หรืออรรณพ น้ำลึกคือมหาสมุทร อันเป็นมหาสมุทรแห่ง สังสารวัฏ ที่ประกอบไปด้วยความเวียนเกิดเวียนตายนี้ได้ ต่อเมื่อได้ตั้งความปรารถนาเป็น นิพพานปัจจโย โหตุ ดังนั้น ก็ย่อมเป็นการปรารถนาที่ถูกทางที่สุด และก็ชื่อว่าบูชา หากจะบูชาก็เป็นการบูชาเพื่อ นิพพาน อันเป็นที่สิ้นกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ปุณณกมาณพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๗

เมตตคฺวุฒณพปญฺห

ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์และแดนเกิดแห่งทุกข์

ธรรมที่จะแสดงนำข้อในสติปัฏฐานวันนี้ ก็คือเมตตคฺวุฒณพปญฺห กับพระพุทฺทพยการณฺตรัสตอบปัญหาของเมตตคฺวุฒณพ ซึ่งนับเป็นอันดับคนที่ ๔ ในมาณพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ เมตตคฺวุฒณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลถาม ขอพระองค์ได้ตรัสบอกข้าพระพุทธเจ้าทราบว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพทหรือไตรเวท คือพระเวททั้ง ๓ ทรงมีตนที่อบรมแล้ว ทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างในโลก ซึ่งมีรูปลักษณะหลายอย่างหลายประการ มีใช้อย่างเดียวเหล่านี้เกิดมาจากอะไร” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า “ท่านได้ถามเราถึงแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจักบอกแก่ท่านตามที่รู้เห็น ทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างมีรูปลักษณะหลายอย่างหลายประการมีใช้อย่างเดียว มีอุปธิเป็นเหตุเกิดมาก่อนแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลาไม่รู้ ย่อมทำอุปธิให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนื่อง ๆ เพราะฉะนั้นจึงให้รู้ ไม่ทำอุปธิให้เกิดขึ้น โดยพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า **อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์**” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพระพุทฺทพยการณฺนี้ ได้มาถึงปัญหาเกี่ยวแก่ทุกข์และแดนเกิดแห่งทุกข์ อันทุกข์นั้นก็เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต่างได้ประสบและต่างได้ทราบแต่ว่าความทราบนั้นโดยมากก็คือ ความที่ต้องรับทุกข์เป็นทุกข์เวทนา เสวยทุกข์ซึ่งมีประการต่าง ๆ และบางอย่างก็เป็นทุกข์ที่จำไม่ได้และไม่ค่อยจะรู้จักว่าเป็นทุกข์ ดัง**ชาติทุกข์** ทุกข์คือชาติความเกิด ในขณะที่เกิดเป็นทุกข์อย่างไรก็ไม่มีใครจำได้ จึงมักจะไม่ค่อยรู้จักว่าชาติคือความเกิดเป็นทุกข์ แต่ว่าเมื่อมีความรู้เพียงสา พบทุกข์ที่เป็นทุกข์เวทนา จึงค่อยรู้จักทุกข์ที่เป็นทุกข์เวทนานั้น เสวยทุกข์ที่เป็นทุกข์เวทนานั้น ดังที่เป็นความแก่ ความเจ็บตลอดจนถึงความตาย แม้ความตายเองนั้นก็เป็ทุกข์เพราะความกลัวตาย มากกว่าที่จะเป็นทุกข์เพราะตัวความตายเอง เพราะตัวความตายเองนั้น ในขณะที่เมื่อจะตาย

จริง ๆ ก็ย่อมจะหมดความรู้สึกว่าเป็นความทุกข์ที่เป็นทุกข์เวทนา เมื่อยังรู้สึกว่าเป็นทุกข์ เป็นทุกข์เวทนาอยู่นั้นก็ยังมีความรู้สึกอยู่ รู้สึกว่าความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ คือมีความรู้สึก อยู่ และเมื่อกลัวตาย ก็ความกลัวตายนั่นเองเป็นทุกข์ แต่เมื่อตายจริง ๆ นั้นไม่มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์เวทนา เพราะฉะนั้น แม้ตัวความตายเองนั้นทุก ๆ คนก็ไม่รู้จัก เช่นเดียวกับจำ ไม่ได้ ไม่รู้จักความเกิดคือในขณะที่เกิด แต่ว่าพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า เกิดแก่เจ็บตายเป็นทุกข์ ครั้นมาถึงความโศก ความพิโรธรำพัน ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ เหล่านี้ก็เป็นทุกข์เวทนาที่ทุกคนพบและรู้ว่าเป็นทุกข์ และก็อยู่กับทุกข์ด้วยกัน

นอกจากนี้ยังมีทุกข์อื่น ๆ อีกเป็นอันมากที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวแก่ชาติภพนั้น ๆ เช่นความทุกข์ในนรก ความทุกข์ในกำเนิดเตียรัจฉาน ความทุกข์ในวิสัยที่ต้องเป็นเปรต แม้ความทุกข์ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ตั้งต้นแต่เกิดที่แรกเรื่อยมา และก็ต้องแสวงหาอาหาร สำหรับบริโภค ต้องนำเข้าไปต้องถ่ายออกมา ต้องพบกับความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ต่าง ๆ ต้องพบกับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งมีประการมากมาย โดยรูป ลักษณะก็มากมายไม่ใช่อย่างเดียว และทุก ๆ อย่างนี้เองที่เมตตคุมาณพได้กราบทูลถาม พระพุทธเจ้าว่าเกิดมาจากอะไร

ทุกข์เกิดจากตัณหาอุปาทาน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า **ทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอุปธิเป็นเหตุ** ล้วนเกิดมาแต่ อุปธิ อันคำว่า **“อุปธิ”** นั้นมิได้ตรัสอธิบายไว้โดยตรง ก็น่าจะเป็นคำที่ฟังเข้าใจกันและเป็นคำรวบยอด ตามศัพท์อุปธิแปลว่าเครื่องทรง เครื่องเข้าไปทรงคือเครื่องที่เข้าไป ทรงจิตใจนี้เอง พิจารณาดูในกระแสธรรมก็จะพึงเห็นว่า เกิดมาจาก**อุปาทาน**คือความยึดถือ และอุปาทานนั้นก็เกิดมาจาก**ตัณหา** คือ ความดิ้นรนทะยานอยาก เมื่อมีความอยากอยู่ในสิ่งอันใด ก็ย่อมยึดถืออยู่ในสิ่งอันนั้น สิ่งที่ยึดถือนั้นเองก็เกิดเป็นอุปธิที่แปลว่าเครื่องเข้าไปทรงใจ ดังจะพึงเห็นได้ง่าย ๆ เช่นมีความอยากจะได้วัตถุชิ้นหนึ่งก็ย่อม จะมีความยึดถืออยู่ในวัตถุชิ้นนั้น และเมื่อเป็นดังนี้ วัตถุชิ้นนั้นก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้ามาทรงไว้ในจิตใจทันที คือจะทรงอยู่ในจิตใจ จิตใจจะพัวพันเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น เป็นห่วงเป็นใยอยู่กับสิ่งนั้น ตัวอย่างอีกอันหนึ่งที่เป็นบุคคล ก็เช่นมีความอยากหรือมีความรัก

อยู่ในบุคคลใด แม้เช่นมารดาบิดารักบุตรธิดา สามีรักภรรยา ภรรยารักสามี เหล่านี้เป็นต้น ก็ย่อมมีความยึดถืออยู่ในบุคคลนั้น บุคคลนั้นก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจหรือเครื่องเข้าไปทรงจิตไว้ทันที ถ้ามีความอยากมีความรักมากก็ยึดถือมาก มีความอยากมีความรักแน่นก็มีความยึดถือแน่น เมื่อมีความยึดถือแน่นก็เป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจไว้อย่างแน่นอนไว้อย่างมาก จิตใจก็มีความห่วงใยกังวลอยู่กับสิ่งนั้น ปล่อยวางออกไปไม่ได้พัวพันอยู่กับสิ่งนั้น พัวพันอยู่กับบุคคลนั้น จนถึงไม่เป็นอันหลับอันนอนไม่เป็นอันที่จะทำอะไรได้ ถ้ามีความผูกพันมากก็ทรงใจไว้มาก ดังนี้ นี้คืออุปธิ

อุปธิเป็นแดนเกิดของทุกข์ทุกอย่างในโลก

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ อย่างที่เข้าไปทรงจิตของบุคคล จะเป็นวัตถุเป็นบุคคลเป็นอะไรก็ตาม หรือจะเป็นตัวกิเลสก็ตาม เป็นตัวการงานก็ตาม ก็เป็นอุปธิทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระอาจารย์จึงได้แสดงแยกอุปธิไว้มากมาย ดังเช่นแสดงว่าอุปธินั้นก็คือตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก คือทิวฐิ ความเห็นที่เป็นเหตุให้ยึดถือ กิเลสคือเครื่องเศร้าหมองจิตอย่างอื่น เป็นต้นว่าราคะโทสะโมหะหรือโลกโกรธหลง กรรมคือการงานที่กระทำ ทุกจริตต่าง ๆ ที่ประพฤติทางกายทางวาจาทางใจ อาหารที่บริโภคน ฏิกัมมะ ความกระทบกระทั่งหงุดหงิดใจ ตลอดจนถึงอุปาทินกธตุ คือธาตุ ๔ ที่มีใจครอง คือรูปกายอันนี้ อันประกอบด้วยธาตุ ๔ ที่มีใจครอง และอายตนะภายในทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตลอดจนถึงวิญญานกายคือหมู่แห่งวิญญาน ความรู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น ที่เรียกว่าจักขุ-วิญญาน ความรู้ทางตาคือการเห็น โสตวิญญาน ความรู้ทางหูคือได้ยิน ชานวิญญาน ความรู้ทางจมูกคือได้ทราบกลิ่น ชิวหาวิญญาน ความรู้ทางลิ้นคือได้ทราบรส กายวิญญาน ความรู้สิ่งถูกต้องทางกายคือทราบสิ่งที่ถูกต้อง มโนวิญญาน ความรู้ทางมโนคือใจ คือรู้คิดเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งเมื่อมีความยึดถืออยู่อันเรียกว่าอุปทาน ก็ย่อมเป็นอุปธิคือเครื่องเข้าไปทรงจิตหรือทรงใจไว้ทั้งนั้น อุปธิดังกล่าวนี้องเป็นแดนเกิดของทุกข์ต่าง ๆ ทุกอย่างในโลก เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงทรงชี้เอาอุปธิคืออาการที่จิตนี้เอง อันประกอบด้วยความอยากต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้ยึดถือ และเมื่อยึดถือไว้ก็กลายเป็นอุปธิคือเป็นเครื่องที่เข้าไปทรงใจ เพราะฉะนั้น คำนี้จึงเป็นคำรวมอันผู้ปฏิบัติธรรมอาจพิจารณาได้ที่จิตใจของตนเอง ในขณะที่มีความทุกข์ทุก ๆ อย่างบังเกิดขึ้น จะเป็นความ

โศก ความปริเทวะคือพิโรธรำพันต่าง ๆ ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ ความคับแค้นใจต่าง ๆ เป็นต้นบังเกิดขึ้น พิจารณาดูเข้ามาที่จิตก็ย่อมจะพบว่า ก็เพราะมีอุปธิคือที่ตั้งของทุกข์เหล่านั้นนั่นเอง ซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตใจอยู่ ทำให้จิตใจมีความเกี่ยวข้องกับกังวลยึดถือเป็นเราเป็นของเราต่าง ๆ อันยากที่จะปล่อยวางหรือสลัดออกไปให้พ้นออกจากจิตใจได้ เมื่อเป็นดังนี้จึงต้องเป็นทุกข์ต่าง ๆ ตัวตณหาทิวฏฐิกิเลสเป็นต้นเองก็เป็นอุปธิเช่นเดียวกัน เพราะว่าจิตยังไม่ปล่อยกิเลสเหล่านี้ ไม่ปล่อยตณหา ไม่ปล่อยทิวฏฐิ ไม่ปล่อยราคะโทสะโมหะ โลกโกรธหลงต่าง ๆ จิตยังยึดอยู่ ยึดตณหายึดทิวฏฐียึดกิเลสต่าง ๆ อยู่ ไม่ปล่อยไม่สละ แม้กิเลสเหล่านี้ก็มาเป็นอุปธิคือเครื่องเข้าไปทรงใจ ก็เป็นแดนเกิดของทุกข์ต่าง ๆ ฉะนั้น จะเป็นตัวกิเลสจะเป็นตัววัตถุจะเป็นตัวกรรมจะเป็นอะไรทุกอย่างทั้งนั้น เมื่อมีความยึดถืออยู่แล้ว ก็ย่อมมาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจเข้าไปทรงจิต ทำให้จิตต้องยึดถือต้องกังวลต้องเกี่ยวข้องต้องพัวพันต้องหมกมุ่นอยู่กับสิ่งที่เข้าไปทรงใจเหล่านั้น จนกว่าที่จะสลัดออกไปได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า อุปธินี้เองเป็นแดนเกิดของทุกข์ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหน มีรูปลักษณะอย่างไร ก็เนื่องมาจากอุปธิในจิตของบุคคลนี้ทั้งนั้น

ตรัสสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ให้รู้จักอุปธิ

และก็ได้ตรัสแสดงทางปฏิบัติต่อไปว่า ผู้ใดไม่รู้ ย่อมทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น ผู้นั้น ย่อมเข้าถึงทุกข์เนือง ๆ ตามพระพุทธานุญาตที่ตรัสบอกไว้เนั้น คำที่ว่าไม่รู้จึงได้ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น ความไม่รู้นั้นก็คือนไม่พิจารณาเนือง ๆ ว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ในข้อที่จะพิจารณาเนือง ๆ ให้รู้จักว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์นั้น เมื่อได้รับทุกข์อะไร ๆ ก็ตามอันเป็นทุกข์ขเวทนาที่มาปรากฏขึ้น เช่นความโศกความพิโรธรำพันต่าง ๆ ตลอดจนถึงที่เป็นสภาวะทุกข์คือเป็นความแก่ความตาย ก็พิจารณาให้รู้จักว่านั้นเป็นทุกข์ และดูให้รู้จักว่าเป็นอุปธิที่เกิดขึ้นในจิตนี้เองเป็นแดนเกิด โดยดูให้รู้จักตณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากหรือความอยากทะเยอทะยานนั้นข้อหนึ่ง ความยึดถืออีกข้อหนึ่งที่เรียกว่าอุปาทาน และก็ดูให้รู้จักว่า เมื่อมีตณหาเมื่ออุปาทานตั้งอยู่ในสิ่งอันใด จะเป็นในรูปก็ตาม ในเสียงก็ตาม ในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะ ในเรื่องราวอันใดก็ตาม หรือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งสิ้น ก็เป็นการสร้างอุปธิขึ้นในสิ่งนั้นทันที สิ่งนั้นก็เป็อุปธิขึ้นในจิตทันที คือเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตไว้ทันที เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้บังเกิดความทุกข์ขึ้น

ทำความรู้ ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น

ฉะนั้น จึงได้ตรัสต่อไปว่า เพราะฉะนั้นจึงให้รู้ตามเป็นจริง ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น โดยที่หมั่นพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า อุปธิที่มีลักษณะเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้เป็นแดนเกิดของทุกข์ เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะทำให้ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น เมื่อไม่ทำให้อุปธิบังเกิดขึ้น ก็เป็นอันว่าไม่ทำความทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ดังนี้ ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสติเองที่ระลึกพิจารณาให้เป็น **อนุปัตสนา** คือตามรู้ตามเห็นตามเป็นจริงในจิตใจของตนนี้แหละ ที่สืบเนื่องมาจากทางอายตนะทั้ง ๖ นี้แหละ ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางมนะคือใจ ที่รับเอารูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวต่าง ๆ เข้ามาสู่จิต เมื่อมีต้นหามีอุปาทานขึ้นในสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงจิต ก็สร้างทุกข์ให้บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นก็หมั่นพิจารณาให้มีความรู้ที่เป็นตัวสติอยู่เนื่อง ๆ ทางปฏิบัตินั้นก็รวมเข้าในสติปฏิฐานทั้ง ๔ นี้แหละ

๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๘

เมตตคฺุมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาการข้ามชาติชราและความโสภพิโรราพัน

จะแสดงนำด้วยเมตตคฺุมาณว ปัญหาคือปัญหาของเมตตคฺุมาณพสืบต่อไป เมื่อเมตตคฺุมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า ทุกข์ทั้งหลายซึ่งมีรูปลักษณะหรือรูปแบบต่าง ๆ กันมีใช้อย่างเดียวเกิดแต่อะไร พระบรมศาสดาตรัสตอบว่า เกิดแต่อุปธิ มีอุปธิเป็นแดนเกิด และได้ตรัสตอบต่อไปด้วยว่า ผู้เขลาไม่รู้ยอมทำอุปธิให้เกิดขึ้น จึงต้องถึงทุกข์เนื่อง ๆ เพราะฉะนั้น ก็พึงทำความรู้ ไม่ทำอุปธิให้เกิดขึ้น โดยที่พิจารณาตามดูตามรู้ตามเห็นเนื่อง ๆ ว่า อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว เมตตคฺุมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า “ได้กราบทูลถามถึงข้ออันใด พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบแสดงข้ออันนั้น แก่ข้าพระองค์ แต่ก็ขอกราบทูลถามข้ออื่นต่อไปอีก ก็ขอให้พระองค์ได้โปรดประทานคำตอบ ผู้มีปัญญาทั้งหลายข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติ ชรา และความโสภพิโรราพันได้อย่างไร ขอพระองค์ได้โปรดประทานตอบข้อที่ถามนี้ เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ได้ทรงทราบแล้วอย่างนั้น” พระบรมศาสดาได้ตรัสว่า “จักทรงแสดงธรรมตามที่ถาม ซึ่งเป็นธรรมอันจะพึงรู้ประจักษ์แจ้งได้ในอัตภาพนี้ คือในปัจจุบันนี้ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นว่าอย่างนี้ ๆ แก่ท่าน ซึ่งรู้แล้วก็จักมีสติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้” เมตตคฺุมาณพก็ได้กราบทูลว่า “ข้าพระเจ้ามีความภินันท์คือยินดีนักซึ่งธรรมนั้นอันเป็นธรรมสูงสุด ที่พระองค์ตรัสว่าแล้ว มีสติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้” ฝ่ายพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกแก้สืบต่อไปว่า “ท่านรู้พร้อมทั่วถึงอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างหรือแต่ละอย่างทุกอย่าง ในเบื้องบนคือในอนาคต ในเบื้องต่ำคือในอดีต ในท่ามกลางเบื้องขวางก็คือในปัจจุบัน บรรเทาความเพลิดเพลिनยินดีและความติดอยู่ในส่วนเหล่านั้น วิญญาณของท่านไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุมีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่เลินเล่อเพลิดเพลิน รู้ละความยึดถือของเรา ประพฤติอยู่ รู้แจ่มแจ้งถึงละทุกข์ คือชาติชราและความโสภพิโรราพันได้ในโลกนี้หรือในอัตภาพนี้ได้ทีเดียว” ดังนี้

มีอุปถัมภ์ผู้มีทุกข์

ตามคำกราบทูลถามเป็นคำกราบทูลถามถึงว่า ผู้มีปัญญาหรือผู้ทรงปัญญาทั้งหลายย่อมข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติ ชรา และความโสภณพิโรธอย่างไร พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสที่แรกว่า จักได้ทรงแสดงธรรมที่จะพึงเห็นประจักษ์ได้ในอัตภาพนี้คือในปัจจุบันนี้ โดยมีต้องพิศวงตามคำบอกเล่าของผู้อื่นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ซึ่งเมื่อมีสติรู้แล้ว ดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ดังนี้ ตามคำถามของเมตตคฤมาณพนั้น ก็สืบต่อจากคำถามถึงข้อที่ทุกข์ทั้งหลายเกิดแต่อะไรหรือเกิดจากอะไร ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสตอบแล้วว่า เกิดแต่อุปธิคือเครื่องทรงใจ และก็ได้ตรัสอบรมว่า ผู้ที่เขลาทำอุปธิให้เกิดขึ้นก็ต้องถึงทุกข์อยู่เนื่อง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ไม่พึงเป็นผู้เขลาคือทำความรู้ โดยที่มาพิจารณาให้ตามรู้ตามเห็นว่า อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ก็จะไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น คำถามต่อมานี้ไม่กล่าวถึงอุปธิ แต่แม้เช่นนั้นกระแสของธรรมก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน อันจะพึงกล่าวได้ว่า เมื่อยังมีอุปธิคือเครื่องทรงใจ เป็นต้นว่าตัณหาทิฏฐิภิลิสากรรมอยู่ ก็ย่อมจะต้องตกอยู่ในห้วงของความทุกข์ ซึ่งห้วงของความทุกข์นั้นแม้ว่าจะมีรูปลักษณะหรือรูปแบบหลายหลากแตกต่างกันเป็นอันมาก แต่ก็ย่อมรวมอยู่ในชาติชราเป็นต้น พร้อมทั้งความโสภณพิโรธต่างกันต่าง ๆ

บุคคลย่อมตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ตั้งแต่เกิดจนแตกดับ

อันชาติชรา นั้นเป็นสภาวะทุกข์ ทุกข์ตามสภาพ เมื่อเกิดก่อเบญจขันธ์นี้ขึ้นมาเป็นชาติคือความเกิด ก็ต้องมีชราความแก่ พยาธิความป่วยไข้ และมรณะความตายเป็นธรรมดา ไม่มีใครที่จะพ้นไปได้ และก็ต้องพบกับ**ปภินณกทุกข์** ทุกข์เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ทางจิตใจ เป็นต้นว่าความโสภณพิโรธความพิโรธที่ผู้ที่เกิดมาจะต้องพบกับความทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้ จึงเหมือนอย่างว่าต้องตกอยู่ในห้วงแห่งทะเลหลวงที่เรียกว่าโอชะ อันโอชะคือห้วงแห่งทะเลหลวงนั้น ก็หมายถึงเป็นโอชะคือห้วงน้ำจากทะเลหลวงที่ไหลมาท่วมทับบ้านเรือนผู้คนสรรพสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ได้น้ำ ต้องประสบความวิบัติ อันความทุกข์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสภาวะทุกข์ทั้งที่เป็นปภินณกทุกข์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมบังเกิดขึ้นท่วมทับชีวิตอันนี้ อันกล่าวได้ว่าตั้งแต่เกิด คือตั้งแต่ก่อเกิดเบญจขันธ์เป็นชาติคือความเกิดขึ้นมา ก็ต้องมีชราความแก่ พยาธิความป่วยไข้ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นครอบงำตลอดมาไม่มีเว้นว่าง จนถึงมรณะ

คือความตายในที่สุด และนอกจากนี้ก็ยังมีทุกข์ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นท่วมทับ เป็นความโศก
 แห่งใจความพิโรธรำพันต่าง ๆ ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ ความคับแค้นใจต่าง ๆ
 เพราะเหตุที่ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักบ้าง ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง
 ปรารถนาไม่ได้สมหวังบ้าง เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่าเป็นห้วงน้ำที่ไหลมาท่วมทับชีวิต
 อันนี้ตั้งแต่เกิดจนถึงแตกดับ เพราะฉะนั้น จึงได้แสดงว่า ผู้ที่มีปัญญาทั้งหลายจะข้ามห้วง
 น้ำใหญ่ คือชาติขราความโศกพิโรธรำพันได้อย่างไร ก็ขอให้ทรงอธิบายเพิ่มเติมจากที่
 ได้ตรัสแก้ไว้ในคำถามและคำตอบแรกนั้นแล้ว ซึ่งในคำตอบนั้นก็ทรงชี้เอาเพียงอุปฐิติคือ
 เครื่องเข้าไปทรงใจ

มิสติข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกคือตณหาอุปาทาน

คราวนี้เมื่อมีเครื่องเข้าไปทรงใจอย่างนี้อันเป็นอุปธิอยู่ ก็จะต้องตกอยู่ภายใต้ห้วง
 ของทุกข์ต่าง ๆ แม้ว่าจะเป็นผู้มีปัญญาอยากจะพ้นไปเสีย ก็ยังไม่เห็นทางที่จะพ้นได้ด้วย
 ปัญญาของตนเอง จึงขอให้ตรัสชี้แจง เพราะว่าพระพุทธรองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้อย่าง
 นั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า จักทรงตรัสบอกธรรมที่มีลักษณะดังกล่าว คือที่จะพึงเห็นได้
 ประจักษ์ด้วยตนในปัจจุบันนี้เดี๋ยวนี้ในอัตภาพนี้ โดยที่ไม่ต้องมีความพิศวงตามคำบอก
 เล่าของใคร ๆ ว่าเป็นอย่างไร ๆ คือจะตรัสบอกให้เห็นได้ด้วยตนเองเดี๋ยวนี้ ซึ่งเมื่อได้ฟัง
 ที่ตรัสบอกรู้ มิสติ ก็จะมีปฏิบัติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้ ซึ่งในคำที่ตรัสแสดง
 นำนี้ได้เพิ่มคำว่า “ข้ามเครื่องติดอยู่ในโลก” เป็นการกระชับความให้ใกล้เข้ามา เพราะ
 ตามที่ได้กราบทูลถามว่าจะข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้อย่างไร ซึ่งอาจจะมีความกว้าง จึงตรัสชี้
 กระชับเข้ามาว่า ก็คือจะต้องข้ามเครื่องติดอยู่ในโลก เครื่องติดอยู่ในโลกนั้นก็เริ่มต้นว่า
 ตณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทาน ความยึดถือ อันเป็นชนวนให้บังเกิดเป็นอุปธิ
 เครื่องเข้าไปทรงใจดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว เพราะฉะนั้น จึงตรัสชี้ให้ชัดเข้ามาและเจาะ
 จงเข้ามาถึงเครื่องติดอยู่ในโลก ซึ่งกระชับความว่า ก็เพราะยังติดอยู่ในโลก มีเครื่องติด
 อยู่ในโลก อยู่ในจิต หากข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ ก็จะพ้นทั้งหมด พ้นทั้งอุปธิด้วย
 พ้นทั้งห้วงทะเลใหญ่คือชาติขราความโศกพิโรธรำพันดังกล่าวนั้นด้วย ความสำคัญจึงอยู่ที่
 ที่ความติดอยู่ในโลกนี้เองอันไม่สามารถจะพรากจิตออกได้ ก็คือตณหาอุปาทานดังที่ได้
 แสดงไว้แล้วในที่อื่น

ตรัสสอนให้ทำความรู้พร้อม รู้ทั่วถึงทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง

ครั้นได้ทรงแสดงนำดังนี้ และเมตตกรุณาพอก็ได้กราบทูลแสดงความชื่นชม ที่จะได้ฟังพระพุทธดำรัสแสดงชี้แจง จึงได้ตรัสสอนเป็นทางปฏิบัติให้ทำความรู้พร้อม รู้ทั่วถึงทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ที่เรียกว่าอย่างใดอย่างหนึ่งก็คือทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ให้รู้ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ในอนาคตที่ตรัสว่าเบื้องบน ในอดีตที่ตรัสว่าเบื้องต่ำ ในปัจจุบันที่ตรัสว่าในท่ามกลางเบื้องขวาง บรรเทาความเพลิดเพลนยินดีความติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายส่วนทั้งหลายเหล่านั้น มีวิญญานคือมีจิตใจไม่ตั้งอยู่ในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี้ อันหมายความว่าละความอยากที่จะเป็นนั้นเป็นนี่ต่าง ๆ เสีย แล้วได้ตรัสว่าภิกษุ คือทรงยกภิกษุขึ้นเป็นประธาน และก็หมายถึงผู้มุ่งปฏิบัติทั้งปวงเพื่อได้รับผลที่จะพ้นทุกข์ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่มัวเมาเลินเล่อเปลอเพลน ประพฤติละคือปฏิบัติละความยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ในทุก ๆ สิ่งทุก ๆ ส่วนในประการทั้งปวงดังกล่าวนั้น รู้ตามความเป็นจริงในทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างเหล่านั้น ก็คือรู้ว่าเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ เป็นทุกข์คือดำรงอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เมื่อเป็นดังนี้ก็จะละทุกข์คือชาติชราและความโศกความพิโรธรำพันต่าง ๆ เสียได้ ดังนี้

นี่เป็นการทรงแสดงถึงทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงการที่จะปฏิบัติไม่ทำให้อุปธิบังเกิดขึ้นที่จะข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติชราความโศกความพิโรธรำพัน หรือรวมเข้ามาว่าเครื่องติดอยู่ในโลก เพราะฉะนั้น จึงแสดงถึงทางปฏิบัติอันผู้ต้องการที่จะพ้นทุกข์พึงน้อมรับปฏิบัติ และแม้ว่าจะปฏิบัติละทุกข์ทั้งหมดไม่ได้ ก็จะได้ตามควรแก่ความปฏิบัติ และในการปฏิบัติดังกล่าวนี้ ก็ต้องอาศัยความที่จะต้องทำสติพร้อมทั้งปัญญาคือความรู้ นั่นเองดังที่ตรัสแสดงไว้ในสติปัฏฐาน

ครั้งที่ ๙

เมตตคฺุมาณพปัญหา (ต่อ)

ธรรมที่แสดงนำได้แสดงโสฬสปัญหา คือปัญหาที่มาณพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ของ พาวรีพราหมณ์ ได้มาเฝ้ากราบทูลถามพระบรมศาสดา พระองค์ก็ได้ตรัสตอบแก่มาณพ ทั้ง ๑๖ คนนั้นผู้ได้กราบทูลถามทีละคน แม้ธรรมในโสฬสปัญหานี้จะเป็นธรรมที่แสดงถึง ข้อปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์พ้นกิเลส แม้เช่นนั้นก็เป็นข้อที่ผู้ต้องการปฏิบัติธรรมควรสนใจ ฟัง ถึงจะปฏิบัติให้ถึงความสิ้นกิเลสสิ้นกองทุกข์ไปทีเดียวไม่ได้ก็ไม่เป็นอะไร เพราะว่า จะปฏิบัติให้ถึงความสิ้นกิเลสและกองทุกข์ไปทันทีนั้นหาได้ไม่ ต้องปฏิบัติไปโดยลำดับ ตั้งแต่ในเบื้องต้น และแม้ในเบื้องต้นนั้น เมื่อได้หันหน้าแห่งการปฏิบัติไปสู่แนวที่ถูกต้อง แล้ว ก็จะได้รับผลของการปฏิบัติไปโดยลำดับ เป็นอันว่าไม่ผิดพลาด

บทพรรณาคำถามของเมตตคฺุมาณพและคำตอบ

ได้แสดงถึงปัญหาที่ ๔ ซึ่งเมตตคฺุมาณพได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า โดยที่ได้ แสดงในครั้งก่อนยังไม่จบ เพราะได้มีคำถามและคำตอบหลายตอน จึงจะบทพรรณาคำถาม และคำตอบโดยสังเขป เมตตคฺุมาณพได้กราบทูลถามเริ่มว่า ขอ กราบทูลถามพระองค์ ขอได้ทรงตรัสบอก ได้สำคัญพระองค์ว่า ได้ทรงเป็นผู้ถึงที่สุด จบไตรเพท ทรงมีตถันนอบรมแล้ว ก็ความทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือแต่ละอย่าง ทุกอย่าง ที่มีรูปลักษณะแตกต่างกันเป็นอันมากมีใช้อย่างเดียวเกิดมาแต่อะไร พระบรม ศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า ได้ทูลถามพระองค์ถึงแดนเกิดแห่งทุกข์ จึงจะตรัสบอกตาม ที่รู้ ทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นมีอุปธิเป็นเหตุ เกิดแต่อุปธิ ผู้ใดไม่รู้ทำอุปธิให้เกิดขึ้น ผู้นั้นเป็นผู้เขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ เพราะฉะนั้น จึงควรทำความรู้ไม่ทำอุปธิให้บังเกิด ขึ้น โดยที่พิจารณาตามดูให้เห็นว่า อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เมตตคฺุมาณพก็ได้ กราบทูลว่า ได้กราบทูลถามข้อใด ก็ได้ตรัสตอบข้อนั้น แต่ก็ยังมีข้อที่จะกราบทูลถามข้อ อื่นอีก ก็ขอได้โปรดตรัสบอก ผู้ทรงปัญญาทั้งหลายย่อมข้ามห้วงแห่งทะเลใหญ่ คือชาติ

ชราและความโศกความพิโรธรำพันได้อย่างไร พระองค์ได้ทรงทราบธรรมนั้นอย่างนั้นแล้ว จึงขอได้โปรดตรัสพยากรณ์ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า จักตรัสตอบแสดงธรรมที่จะพึงเห็นประจักษ์ได้ในอัตภาพนี้ โดยมีต้องพิศวงตามคำของผู้อื่นว่าอย่างนี้ อย่างนี้ ซึ่งเมื่อรู้แล้วมีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ เมตตคฤมาณพก็ได้ กราบทูลแสดงความพอใจของตนว่า ได้มีความชอบใจธรรมที่สูงส่งนั้น ซึ่งเมื่อรู้แล้วมีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสแสดงธรรมที่เมื่อรู้มีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดในโลกต่อไปว่า ให้มีความรู้พร้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือแต่ละอย่างทุก ๆ อย่าง ในส่วนเบื้องต้นคืออนาคต ในส่วนเบื้องต่ำคืออดีต ในส่วนท่ามกลางเบื้องขวางคือปัจจุบัน ปฏิบัติบรรเทาความติดใจยินดีคือความยินดีเพลิดเพลินและความติดในส่วนเหล่านั้น วิญญานไม่พึงตั้งอยู่ในสภาพคือความเป็นนั้นเป็นนี้ต่าง ๆ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่มัวเมาเล่นเล่นผลอเพลินประพฤดิละความยึดถือว่าของเราในสิ่งทั้งหลาย ครั้นรู้ในปัจจุบันนี้ ก็พึงละทุกข์ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้เสียได้ ดังนี้ นี่เป็นคำถามและคำตอบที่ได้แสดงมาแล้ว

ตรัสสอนย้ำความเพื่อให้ได้ปัญญาคือความรู้เข้าถึงธรรม

ต่อจากนั้นเมตตคฤมาณพได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเป็นการแสดงความชอบใจ และเป็น การขอให้ทรงโอวาทไม่หยุดหย่อนคือบ่อย ๆ ซึ่งมีความว่า “มีความชอบใจพระวาทที่ตรัสตอบแสดงธรรมของพระองค์ผู้ทรงเป็นพระมเหสี คือเป็นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ธรรมอันไม่มีอุปัทคือไม่มีกิเลสเป็นเครื่องทรวงใจ พระองค์ได้ตรัสกำหนดแสดงดีแล้ว พระผู้มีพระภาคผู้ทรงจำแนกแจกธรรมนี้ได้ละทุกข์แล้วโดยแน่แท้ เพราะว่าธรรมนี้อันพระองค์ทรงรู้แล้วอย่างนั้น อนึ่ง บุคคลเหล่านั้นก็จะพึงละทุกข์ได้แน่ บุคคลเหล่าใดเหล่าที่องค์พระมุนีคือพระผู้รู้พ้น ทรงโอวาทบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน จนเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้พ้นตามขึ้นด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้มาถวายบังคมพระองค์ผู้ประเสริฐ ขอให้พระองค์ได้ทรงโอวาทตนบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน” ดังนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบความว่า “รู้จักว่าบุคคลใดเป็นพราหมณ์คือเป็นผู้ประเสริฐ ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ บุคคลนั้นข้ามห้วงแห่งทะเลใหญ่ คือกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลายได้โดยแน่แท้ ครั้นข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องตรึงใจดังตะปู ไม่มีความสงสัย

นรชนนั้นในโลกนี้ได้รู้แล้วเป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพทในพระธรรมวินัยนี้ ละกิเลสเป็นเครื่องข้อนั้นในภพน้อยภพใหญ่เสียได้ บุคคลนั้นปราศจากต้นหาคือความดิ้นรนทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ เรากล่าวว่า บุคคลนั้นข้ามชาติและชราได้” ดังนี้

ตามคำถามคำตอบข้อทำยนี้ ก็เป็นคำถามให้ทรงโอวาทไม่หยุดหย่อนของเมตตคুমารภพ จึงได้ตรัสประทานโอวาทเป็นการย้ำความแห่งคำตอบที่ได้ทรงตอบไปแล้วข้างต้น เปลี่ยนแต่ถ้อยคำแต่ก็อยู่ในคลองธรรมอันเดียวกัน ตามความประสงค์ของผู้ถามที่ต้องการที่จะให้ทรงแสดงธรรมต่อไปอีกไม่หยุดหย่อนคือบ่อย ๆ เป็นการจีจใจของผู้ฟังเพื่อให้ความซาบซึ้ง ได้ปัญญาในธรรมมากยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะว่อันอิทธิยของบุคคลคือระดับปัญญาของบุคคลนั้นมีต่าง ๆ กัน ที่เป็นอนุคมติดัตถุญญ รู้ดับปล้นก็มี เพียงแต่ถามและตอบครั้งเดียวก็ได้ความรู้ธรรม ที่เป็นวิปจิตัตถุญญ คือต้องแสดงอธิบายจึงจะได้ความรู้ธรรมก็มี ที่เป็นเนยยะ คือต้องอธิบายพรวดสอนบ่อย ๆ หลาย ๆ ครั้งที่เราเรียกว่าพอนแนะนำได้ ก็ต้องแนะนำพรวดสอนกันบ่อย ๆ จึงจะมีความเข้าใจก็มี เมตตคুমารภพก็น่าจะอยู่ในอันดับหลังนี้ จึงต้องขอให้ทรงแสดงอธิบายไม่หยุดคือให้แสดงต่อไปอีกชี้แจงต่อไปอีกแม้ว่าจะอยู่ในคลองธรรมอันเดียวกัน

ไขลติและปัญญาละความยึดถือที่เป็นเครื่องทรงใจ

ตามคำถามคำตอบในเมตตคูปัญหาที่ ๔ นี้ ก็มีธรรมที่น่าสนใจตั้งแต่ต้น ที่ตรัสตอบคำถามว่าทุกข์เกิดแต่อะไร ซึ่งก็ได้ทรงแสดงตอบว่า เกิดแต่อุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว และกิเลสเป็นเครื่องทรงใจนี้ ก็เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนมีอยู่จึงได้มีความทุกข์ เพราะว่าใจนี้เืองไปยึดถือ เมื่อยึดถืออยู่ในสิ่งใด สิ่งอันนั้นก็เป็นอุปธิคือทรงใจ และตัวความยึดถือเองก็ทรงใจ ไม่พ้นไปจากใจ ดังเช่นเมื่อเกิดชอบอะไร สิ่งที่ชอบนั้นก็ทรงอยู่ในใจ ปรากฏอยู่ในใจ ตัวความชอบนั้นเองก็ทรงอยู่ในใจ ปรากฏอยู่ในใจ อันทำให้ต้องคิดต้องเป็นห่วงต้องพะวัคพะวนต้องวุ่นวายอยู่ในสิ่งที่ทรงใจ ในกิเลสที่ทรงใจนั้นแม้ว่าความโกรธก็เหมือนกัน ก็เป็นความยึดถือ ยึดถือในด้านไม่ชอบ เมื่อยึดถือในด้านไม่ชอบก็โกรธ สิ่งที่โกรธนั้นก็ทรงใจ ความโกรธนั้นเองก็ทรงใจ ใจก็ขุ่นอยู่เรื่อยจนถึงมุง

ร้ายต่าง ๆ ดังนี้ เป็นต้น แม้ความหลงก็เช่นเดียวกัน แต่ความหลงนี้จะต้องพิจารณาดูให้ รู้จักจึงจะรู้ว่า เป็นความหลง ถ้าไม่พิจารณาดูให้รู้จัก ก็ไม่รู้จักว่าเป็นความหลง บางทีก็ เข้าใจว่าเป็นความถูกต้อง และเป็นความรู้ถูกต้องจริงเสียอีกด้วย ดังที่เรียกว่าเข้าใจผิด ใน ขณะที่เข้าใจผิดนั้น ผู้เข้าใจผิดเองก็ไม่รู้ว่าเข้าใจผิด นี้กว่าเข้าใจถูก เพราะฉะนั้น ความ เข้าใจผิดซึ่งเป็นตัวความหลงนั้นก็จึงทรงใจอยู่ ซึ่งทรงใจทั้งที่ไม่รู้ว่าเป็นความหลง แต่ว่า โกรธหรือว่าโลภนั้นยังรู้ว่านี่โลภนี่โกรธ ฉะนั้นเรื่องความหลงนี้จึงต้องอาศัยความที่ต้อง มีสติระลึกรับพิจารณา กับทั้งปัญญาคือความรู้ตรองอยู่เสมอในอารมณ์ทั้งหลาย

ข้ามห้วงทุกข์ทั้งหลายด้วยสติ สัมปชัญญะและปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงได้มีคำถามต่อไปว่า ผู้ทรงปัญญาทั้งหลายจะข้ามห้วงทุกข์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาติชราอันเป็นสภาวะทุกข์ ทั้งที่เป็นความโศกความพิโรธรำพันได้อย่างไร จึงได้ ทรงพยากรณ์ตรัสตอบว่า จะตรัสตอบแสดงถึงวิธีที่จะข้ามทุกข์ เป็นธรรมที่จะพึงปฏิบัติ ได้ในปัจจุบันนี้เอง ในอรรถภาพนี้เอง เดียวนี้เอง โดยที่ไม่ต้องไปพิศวงตามคำของใคร ๆ ว่าอย่างนี้ อย่างนั้น ที่จะพึงรู้ได้ที่ตนเอง โดยที่ให้มีสติกับสัมปชัญญะคือความระลึกรู้ตัวความรู้พร้อมในทุก ๆ สิ่ง ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต และทั้งที่เป็นปัจจุบัน โดยที่ ปฏิบัติบรรเทาละความยินดีเพลิดเพลินความติดในส่วนสิ่งเหล่านั้น เมื่อมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทไม่มัวเมาเพลินล่อเปลอเพลินก็จะละทุกข์ได้ การที่มาทำสติความ ระลึกได้ พร้อมทั้งสัมปชัญญะคือความรู้ตัวอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายที่มาประสบพบผ่าน ส่วนที่เป็นอดีตก็ไม่ห่วงเอาไว้ ปลดปล่อยให้เป็นอดีตคือให้ล่องไป ส่วนที่เป็นอนาคตก็ไม่หวัง และแม้ส่วนที่เป็นปัจจุบันก็ให้รู้จักว่าเป็นปัจจุบันธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไปเช่นเดียวกับ ส่วนที่เป็นอดีตก็ดับไปแล้ว ส่วนที่เป็นอนาคตก็ยังไม่มาถึง มีสติกำหนดพิจารณาอยู่ในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายอย่างนี้ เป็นอดีตก็ปล่อยให้ไป เป็นอนาคตก็ปล่อยให้ไป ให้รู้ว่าอดีตก็ดับไปแล้ว เป็นอนาคตก็ยังไม่หวัง เพราะให้รู้ว่ายังไม่มาถึง และที่เป็นปัจจุบันก็ไม่ยึด เพราะว่าเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นก็ต้องดับไปเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ความข้องความติดในอารมณ์คือ เรื่องทั้งหลายก็ไม่มี เมื่อไม่ข้องไม่ติดทุกข์ทั้งหลายก็ไม่เกิด และเมื่อละความข้องความติด ได้หมด ก็เป็นอันว่าข้ามห้วงแห่งความทุกข์ได้ทั้งหมด ดังที่ได้ตรัสย้ำในที่สุดว่า ตรัสว่า บุคคลผู้ปฏิบัติจนเป็นผู้ที่ปราศจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ไม่มีกิเลสเป็นเครื่อง

กระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ ว่าได้ข้ามชาติชราได้ ดังนี้ แม้ว่า
 จะยังไม่ปราศจากต้นเหตุคือความดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก แต่ว่ามีสติสัมปชัญญะกับมีปัญญา
 รู้จักพิจารณาให้เห็นสัจจะคือความจริงในสิ่งทั้งหลายอยู่แม้ตามที่ตรัสสอน ก็จะทำให้
 บรรเทาได้ บรรเทาความข้องติดได้ก็บรรเทาห้วงทุกข์ได้ และเมื่อทำบ่อย ๆ ก็จะทำให้
 ได้มาก ก็เลสแม้จะยังมีอยู่ก็ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ได้มาก และความทุกข์แม้ที่มีอยู่ก็
 สามารถที่จะพิจารณาละได้ไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะและ
 ปัญญาในสิ่งที่ทั้งหลายโดยรอบตัวเองนี้ ดังที่ตรัสใช้คำว่าเบื่องบน เบื่องต่ำ เบื่องขวาง
 โดยรอบ จึงเป็นสิ่งสำคัญ และการปฏิบัติดังกล่าวมานี้ก็เป็นอรรถปัจจัยกะ คือประจักษ์
 จำเพาะตน เห็นได้ในปัจจุบันนี้คือเดี๋ยวนี้เองคือในขณะที่ปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมนั้นที่เป็นปัจจุบันธรรม อันเป็นของที่ประจักษ์
 จำเพาะตนเดี๋ยวนี้ในบัดนี้ จึงอยู่ที่การปฏิบัติทำสติสัมปชัญญะ กับทั้งปัญญาในสัจจะคือ
 ความจริงของสิ่งทั้งหลายรอบตัวนี้เอง คือเบื่องบน เบื่องล่าง เบื่องขวางโดยรอบ ไม่ใช่
 ที่ไหนไม่ใช่ที่คนอื่น แต่รอบตัวของตนเองนี้เอง โดยที่คอยบรรเทาความเพลิดเพลिनความ
 ติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายรอบตัวนี้ นี้แหละคือการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าเป็นอรรถปัจจัยกะ คือ
 ที่ประจักษ์จำเพาะตน เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะได้รับผลของการปฏิบัติตั้งแต่ปัจจุบันที่ปฏิบัติ
 นี้เอง การปฏิบัติทำสติในสติปัฏฐานแม้ที่กำลังสวดอยู่นี้ ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อความก้าว
 ล่วงทุกข์ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในคำตอบปัญหา

ครั้งที่ ๑๐

เมตตคฺุมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดงนำ มหาสติปฏฺฐานสูตร ด้วยโสฬสปัญหา และแสดงปัญหาที่ ๔ ซึ่งเป็นปัญหาของเมตตคฺุมาณพ และก็ได้แสดงคำถามคำตอบซึ่งได้มีติดต่อกันหลายตอนไปแล้ว และโดยที่ปัญหานี้ได้ประกอบด้วยข้อธรรมอันเป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การปฏิบัติพุทธศาสนา อยู่เป็นอันมาก ทั้งยังมีการขอให้ตรัสสอนไม่หยุดหย่อน เป็นการแสดงถึงการฟังยังไม่อ้อมยังไม่เต็มยังไม่พอ แสดงถึงผู้ฟังซึ่งเป็นผู้กราบทูลถามได้พบความไพเราะในธรรม ดังที่เราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ว่าทรงแสดงธรรม อาทิกลฺยาณํ งามหรือไพเราะในเบื้องต้น มชฺุฌกฺลฺยาณํ งามหรือไพเราะในท่ามกลาง ปรีโยสานกฺลฺยาณํ งามหรือไพเราะในที่สุด ได้พบความงามความไพเราะในธรรม จึงได้ขอให้ตรัสต่อไปอีก ซึ่งก็เป็นการตรัสย้ำความ แต่ว่าเป็นการที่จีจเียงใจ ทำให้เกิดความรู้เข้าถึงธรรมจนถึงที่สุด ฉะนั้น จึงจะได้แสดงถึงพระพุทฺธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อันประกอบอยู่ในคำถามคำตอบเหล่านี้ในบางประการ

ทรงบรรลุมกขธรรมเพราะทรงเห็นชาติทุกข

และก่อนที่จะแสดงนำเข้าพระพุทฺธคุณเป็นต้นนั้น ก็จะได้กล่าวถึงวิธีฟังหรืออ่าน ให้มีความเข้าใจในโสฬสปัญหา แต่ก็จะต้องกล่าวถึงภูมิของท่านผู้ถามประกอบด้วย ภูมิของท่านผู้ถามนั้นก็คือมาณพทั้ง ๑๖ คนซึ่งท่านได้แสดงว่า คำถามเหล่านี้อาจารย์คือ พาวรีพราหมณ์เป็นผู้ผูกให้มา เพื่อเป็นการทดสอบพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทฺธเจ้า และเมื่อได้พิจารณาในคำถามทั้งหลายแม้ที่ได้แสดงมาตั้งแต่ปัญหาแรกแล้ว ก็ให้เห็นว่า ท่านพาวรีพราหมณ์ได้มีภูมิทางจิตใจที่สูง ได้มีความค้นคว้าแสวงหาความตรัสรู้เข้าแนว อริยสัจทั้ง ๔ ในพุทธศาสนา คล้ายคลึงกับที่พระพุทฺธเข้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะเสด็จออกทรงผนวช ก็ได้ทรงมีความรู้เข้าแนวอริยสัจที่ได้ตรัสรู้ในภายหลัง ดังที่ได้แสดงว่า พระสิทธัตถะราชกุมารได้ทอดพระเนตรเห็นทเวทฺทุกขทั้ง ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ

คนตาย และสมณะ ได้ทรงสลดสังเวชพระหฤทัยในเมื่อทอดพระเนตรเห็นคนแก่คนเจ็บ คนตาย โดยที่ทรงน้อมเข้ามาว่า ทุกคนจะต้องพบกับความแก่ความเจ็บความตาย ไม่ว่าจะ เป็นยาจกกวณิกหรือเป็นเศรษฐีคฤหบดี ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจน้อยจนถึงเป็นผู้มีอำนาจมาก จนถึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาเอกในโลก แม้พระองค์เอง ถึงจะทรงได้รับจักรพรรดิสมบัติก็ไม่พ้นจากความแก่ความเจ็บความตาย ชื่อว่า ได้ทรงเห็นทุกข์อันนับเข้าในทุกขสังขจะ สภาพที่จริงคือทุกข์จึงมีพระหฤทัยน้อมไปในการบวช เพราะทรงต้องการ **โมกขธรรม** ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากความแก่ความเจ็บความตาย และทรงเห็นว่า การที่จะปฏิบัติให้พบกับโมกขธรรมได้ ก็จะต้อง ออกบวชเป็นบรรพชิตคือผู้บวช ซึ่งสละกังวลห่วงใยในทางโลกเสียให้สิ้น จึงจะมี โอกาสที่จะตั้งหน้าปฏิบัติแสวงหาให้พบโมกขธรรมได้ ก็เป็นอันว่าต้องการที่จะได้ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์นั่นเอง แต่ในตอนนั้นยังไม่ได้แสดงถึงความเกิดว่าเป็นทุกข์ แสดงแต่ทรงเห็นคนแก่คนเจ็บคนตาย เห็นความแก่ความเจ็บความตายเป็นทุกข์ ยัง ไม่ได้แสดงถึงความเกิดเป็นทุกข์ เพราะว่าชาติทุกข์นี้เห็นยาก แต่ว่าชราทุกข์ มรณทุกข์ กับทั้งพยาธิทุกข์นั้นเห็นง่าย แต่มีเล่าไว้ในพุทธประวัติว่า เมื่อทอดพระ เนตรเห็นเทวทูตที่ ๔ คือสมณะแล้ว เสด็จกลับพระราชานิเวศในวันนั้นพระพิมพาราช เทวี ประสูติพระโอรส พระมหาบุรุษได้ทรงทราบ ตรัสว่า “ราहुลคือห่วง” เกิดแล้ว พันธนาการ “เกิดแล้ว” พระกุมารประสูติใหม่ จึงได้พระนามว่าราहुล ชื่อว่า ได้ทรง เห็นชาติทุกข์อันจะพึงนับได้ว่า เป็นเทวทูตที่ ๕ รวมเข้ากับเทวทูตทั้ง ๔ เป็นเหตุ ให้ทรงตัดสินใจพระหทัย เสด็จออกทรงผนวชอันเรียกว่า **มหาภิเนษกรรม** โดยแน่นอน

พ้นทุกข์เพราะดับต้นหาดับชาติทุกข์

๗) ลัทธิศาสนาที่เกิดก่อนพุทธศาสนาหรือแม้ที่เกิดภายหลังพุทธศาสนา ก็ต่าง มิได้เห็นชาติทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงยังปรารถนาชาติคือความเกิด โดยที่มิ ความเห็นว่า เกิดเป็นมนุษย์ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย จึงปรารถนาที่จะไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตายทั้งที่เป็นมนุษย์นั่นเอง จึงต่างแสวงหาวิธีที่จะไม่ต้องตาย หรือแม้ให้อายุยืนมาก ๆ เป็นอายุวัฒนะ เพราะฉะนั้น จึงพากันปฏิบัติและมีความเชื่อถือปฏิบัติให้สำเร็จ ดังเช่น สำเร็จเป็นเซียน สำเร็จเป็นเซียนแล้วก็อยู่เรื่อยไป หรือว่าไม่เห็นทางว่าเป็นมนุษย์จะอยู่ค้ำ

โลกไปได้ ก็ปรารถนาไปเกิดเป็นเทพเป็นพรหมต่าง ๆ ที่จะไม่ต้องตายไม่ต้องจุติอยู่เป็นนิรันดร ก็แปลว่ายังไม่เห็นว่าความเกิดเป็นทุกข์ ยังเห็นว่าความเกิดบางอย่างนั้นไม่เป็นทุกข์ คืออยู่ยั่งยืนเป็นนิรันดร ดังนี้ แต่พระโพธิสัตว์ได้ทรงเห็นชาติทุกข์ด้วย และมาปรากฏชัดขึ้นอีกเมื่อทรงไปศึกษาในสำนักของดาบสทั้ง ๒ ที่ท่านสอนลัทธิสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ ที่ให้เกิดเป็นพรหมซึ่งว่ามีอายุยืนมาก หรือเชื่อว่าอยู่เป็นนิรันดรเช่นเดียวกัน แต่พระโพธิสัตว์ไม่เลื่อมใส เห็นว่ายังมีอุปาทาน ความยึดถืออยู่ คือต้องการเกิดอยู่ จึงยังไม่พ้นทุกข์ก็แสดงว่าทรงเห็นชาติทุกข์แม้เกิดเป็นพรหมขึ้น จึงได้ทรงศึกษาค้นคว้าปฏิบัติจนทรงพบทางที่เป็น **มัชฌิมาปฏิปทา** ได้ตรัสรู้พระธรรมก็คืออริยสัจทั้ง ๔ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งทุกข์นั้นมีอะไรบ้างก็ได้แสดงแล้ว เหตุเกิดทุกข์นั้นก็ทรงชี้เอาต้นเหตุ เพราะผู้ฟังจะฟังพิจารณาให้พอเข้าใจได้ แต่โดยละเอียดแล้วก็ต้องสืบสาวตามหลักของ **ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จะต้องโยงไปถึงอุปาทานถึงอวิชชาเป็นต้น แต่ว่ายกเอาต้นเหตุขึ้นมาข้อเดียวก็พอที่จะทำให้เข้าใจ ความดับทุกข์นั้นก็ดับต้นเหตุซึ่งเป็นเหตุ จึงจะดับทุกข์ซึ่งเป็นผล และการดับทุกข์ที่เป็นผลนั้นก็ดับชาติทุกข์เป็นต้นไป คือดับเกิดเสียด้วย แปลว่าไม่เกิด เมื่อไม่เกิดจึงจะเป็นอันว่าพ้นทุกข์ได้สิ้นเชิง และก็ต้องปฏิบัติตามมรรคมงคล ๘

พิจารณาให้เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

เพราะฉะนั้น ให้ทำความระลึกถึงหลักในอริยสัจทั้ง ๔ นี้เป็นที่ตั้ง และฟังโสฬส-
 ปัญหาก็จะเข้าใจ และก็จะทำให้เข้าใจถึงท่านพาวรีพราหมณ์ว่า ได้เห็นทุกข์สัจจะ สภาพที่
 จริงคือทุกข์ดังที่ปัญหาถามถึงว่า ผู้มีปัญญาทำอย่างไรจึงจะข้ามห้วงทุกข์ ห้วงก็คือโอชะ
 ห้วงน้ำใหญ่ที่ไหลมาท่วมก็คือห้วงทุกข์ ห้วงชาติ ห้วงชรา เกิดแก่โศกะปริเทวะ ความ
 โศกความพิโรธราพัน ก็เป็นอันว่าแม้ท่านพาวรีพราหมณ์ก็ได้เห็นชาติทุกข์เหมือนกัน
 คือมีความเห็นลึกซึ้งกว่าความเห็นของบรรรดาคณาจารย์ทั้งหลายทั่วไป เช่นเดียวกับที่
 พระโพธิสัตว์ได้ทรงเห็น ดังที่ชัดขึ้นเมื่อท่านเข้าศึกษาที่สำนัก ๒ ดาบส และท่านก็ออก
 มาดังที่กล่าวนั้น ฉะนั้น แม้ท่านพาวรีพราหมณ์จึงได้เห็นทุกข์จนถึงชาติทุกข์ ก็นับว่า
 เป็นผู้ที่ทรงปัญญา แต่ว่าท่านยังไม่พบมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงยังดับ
 ทุกข์ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เองท่านจึงผูกปัญหามาถาม เป็นอันว่าท่านเห็นทุกข์ แต่ว่ายังไม่

พบทางที่จะปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ซึ่งเป็นทุกขนิโรธ ก็เป็นอันว่าได้เริ่มปฏิบัติจนถึง
ได้ออกไปอยู่ป่า นับว่าเป็นบรรพชิตคือผู้บวชชนิดที่ออกป่าสะแกงวลในทางโลกทั้งสิ้น
โดยที่ท่านได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสรวัดดี ตั้งแต่พระเจ้ามหาเสนาทิกโกศลมา
ถึงลูก พระราชโอรสคือพระเจ้าปเสนทิกโกศล ท่านก็รับราชการอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ลา
ออกไปบำเพ็ญพรต เพราะท่านเห็นทุกข์ จึงแสวงหาทางที่จะดับทุกข์คือโมกธรรม แต่ยังไม่
พบจึงได้ผูกปัญหาถาม เพราะฉะนั้น ในปัญหาที่ถามนั้นจึงเป็นปัญหาที่ตั้งขึ้นว่า
จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์นั่นเอง และโดยทุกข์ที่ทุกข์นั้นเป็นอะไร ก็แสดงเข้าหลัก
พุทธศาสนา ดังที่แสดงว่าห้วงทะเลใหญ่ก็คือชาติชรา แสดงว่าได้พบชาติทุกข์อันนับว่า
เป็นของที่พบยากเข้าใจยาก หรือไม่ยอมที่จะให้เป็นทุกข์อยู่ด้วยกันแล้ว แต่ท่านพาวรีก็ได้
พบแล้ว เพราะฉะนั้น จึงล้วนเป็นปัญหาที่พุ่งเข้าสู่ประเด็นเดียวทั้งหมดทุกปัญหา ว่าความ
ทุกข์ก็คืออย่างนี้ ก็ตรงกันกับทุกข์ในพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ซึ่งได้
ทรงเริ่มพบมาตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ และปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์

และทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบนั้น ก็ทรงตอบชี้เอาต้นเหตุเป็นทุกข์สมุทัย
เหตุเกิดทุกข์เป็นที่ตั้งนั่นแหละ แต่ว่ายกย้ายโวหารที่ตรัสแสดงเป็นต่าง ๆ และดับต้นเหตุ
เสียได้ก็เป็นความดับทุกข์นั่นแหละคือทุกขนิโรธ และก็แสดงยกย้ายโวหารต่าง ๆ และก็
แสดงทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็คือมรรคมีองค์ ๘ หรือย่อลงก็เป็นศีลเป็นสมาธิเป็น
ปัญญา หรือเป็นธรรมต่าง ๆ กันโดยชื่อ เป็นสติบ้าง เป็นสัมปชัญญะบ้าง เป็นปัญญา
เป็นวิชชาบ้าง เป็นอัปมาทบ้าง เหล่านี้เป็นต้นตามควร แต่ก็มุ่งตรงไปที่ให้ดับต้นเหตุ
จึงจะดับทุกข์ได้หมด ซึ่งเป็นทุกขนิโรธ อันนับว่าเป็นจุดที่มุ่งหมายตรงกัน เพราะฉะนั้น
ท่านพาวรีพราหมณ์กับศิษย์นั้นจึงได้มีความศึกษาค้นคว้าธรรมเนียมปฏิบัติธรรมเข้าแนว
อยู่แล้ว ยิ่งแต่ที่จะให้พบมรรคสังขจะ สภาพที่จริงคือมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
อันแน่นอนว่าอะไร และก็ดับอะไรที่เป็นต้นเหตุ เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรง
ชี้ตรงเข้าสู่แนว แนวที่ท่านเหล่านั้นได้ศึกษาได้ปฏิบัติกันมา จึงเป็นการที่ปะทะแสง
สว่างคือธรรมเข้าถึงจิตใจ ทำให้เข้าใจได้ทันที แล้วก็ทำให้ไม่อ้อมไม่เบื่อนไม่เต็ม อยาก
จะฟังอยู่เรื่อย ๆ แม้ว่าจะตรัสซ้ำ ๆ ๆ เข้าไปในประเด็นของธรรม คือทุกข์กับความดับทุกข์
นั่นเท่านั้นก็ตาม ก็ยังเป็นที่น่าสนใจ แต่ว่าแม้เช่นนั้นก็จะทำให้ได้ปัญญาคือความรู้ธรรมขั้นใน
ที่สุด ก็ถ้าไม่ย่ำบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน ก็จะไม่ได้ปัญญารู้ถึงธรรมตามภูมิขั้นของบุคคล
ที่เป็นเนยยะดังที่กล่าวแล้ว

พระพุทธรูป

พระพุทธรูปที่แสดงไว้ในปัญหานี้ ก็เป็นต้นว่า เวทกุ ผู้ถึงที่สุดจบเวท ผู้ถามนั้น เป็นพราหมณ์มาก่อน ก็น่าจะหมายถึงไตรเพทของพราหมณ์ก็ได้ แต่ว่าแม้พระพุทธรูปก็ทรงรับว่า เมื่อตรัสรู้เข้าถึงธรรม ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบเวท เป็นเวทกุเหมือนกัน แต่ว่าความจบเวทคือจบความรู้ในพุทธศาสนานั้น โดยตรงก็คือว่าจบมรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น คือว่าปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ ในศีลในสมาธิในปัญญา ไปจนรู้ทั่วถึงธรรม ดับกิเลสและกองทุกข์ได้สิ้น จึงเป็นเวทคือความรู้ที่จบหรือว่าถึงที่สุด เพราะว่าดับกิเลสและกองทุกข์ได้หมด ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบเวทได้ แต่ว่าเป็นไตรเพท ไตรเวทก็ได้ คือวิชา ๓ อันได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ระลึกถึงขั้นเป็นที่ยอาศัยอยู่ในก่อนได้ จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดคือความเคลื่อน อุปบัติคือความเข้าถึงชาติหนึ่ง ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม อาสวักขยญาณ ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ดังนี้ ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบไตรเพทได้ ก็แสดงเป็นพระพุทธรูปบทหนึ่ง

ภาวิตตตา มีตนที่อบรมแล้วก็คืออบรมแล้ว เสร็จในมรรคมืองค์ ๘ รวมเข้าในศีลในสมาธิในปัญญา บรรลุถึงวิมุตติ ความหลุดพ้น เสร็จกิจแล้วก็เป็นอันว่า มีตนคือจิตอันอบรมแล้ว

มเหสี ผู้แสวงหาคุนอันยิ่งใหญ่ ก็คือแสวงหาคุน ศีลสมาธิปัญญาวิมุตติเหล่านี้ นั่นเอง ซึ่งล้วนเป็นคุนอันยิ่งใหญ่ เพราะให้ถึงความสิ้นกิเลสและกองทุกข์ได้โดยแท้จริง

นาคะ ทรงเป็นนาคะ คือบุคคลผู้ประเสริฐ คำว่า “นาค” หรือ “นาคะ” นี้ ใช้เป็นชื่อของงู ที่เรียกว่านาคหรือพญานาคอันหมายถึงงูชนิดที่พิเศษ อันนับว่าเป็นงูที่ประเสริฐในจำพวกงูด้วยกัน ใช้เป็นชื่อของช้าง ก็เรียกว่านาคะหรือนาค เพราะว่าช้างเป็นสัตว์ใหญ่ อันนับว่าประเสริฐในด้านใหญ่โตทางรูปร่างได้ ใช้เป็นชื่อของบุคคลผู้ประเสริฐคือเป็นชื่อของพระอรหันต์ และแม้เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าเองก็ชื่อนานาคะ คือเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ และเมื่อเป็นชื่อของพระอรหันต์ เป็นชื่อของพระพุทธเจ้า คำว่า นาคะนี้ท่านก็สอนให้แปลว่าผู้ไม่มา คือผู้ที่พ้นไปแล้วไม่กลับมาอีก คือพ้นทุกข์ไม่กลับมาสู่ทุกข์อีก พันโลกไม่กลับมาสู่โลกอีก ดังนี้ชื่อนานาคะ

เหล่านี้เป็นพระพุทธรูป และแม้พระพุทธรูปที่แสดงในเนื้อหาของคำถาม คำตอบก็ดังเช่นที่เมตตคฤมาณพได้กราบทูลว่า เพราะเหตุที่พระพุทธรูปเจ้าได้ทรงจำแนก แจกธรรมซึ่งให้พ้นทุกข์ได้ พันชาติชราพันโคกพิโรราพันต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงละทุกข์ได้โดยแน่แท้ พระพุทธรูปเจ้าก็ได้ตรัสรับรองโดยปริยายว่า เมตตคฤมาณพได้รู้จักพราหมณ์คือบุคคลผู้ประเสริฐ ทรงใช้เรียกคำนี้มาด้วย แต่หมายถึง พราหมณ์ในพุทธศาสนา ก็คือบุคคลผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นผู้ถึงที่สุดจบเพทหรือจบเวทคือ ความรู้ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ ผู้นั้นได้ละทุกข์ได้โดยแน่แท้ ดังนี้ก็ยืนยันว่า ข้อที่แสดงถึงว่าบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ นั้นก็เป็นพระพุทธรูป คือ เป็นคุณของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งทรงเป็นเช่นนั้น ฉะนั้น จึงละทุกข์ได้โดยแน่แท้ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธรูปเหล่านี้จึงปรากฏอยู่

พระธรรมคุณ

และพระธรรมคุณนั้นเล่าก็ดังเช่นที่แสดงถึงพระธรรมว่า พระธรรมนั้นไม่ ประกอบด้วยอุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจ อันหมายความว่าธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของ พระพุทธรูปเจ้า นั้นไม่มีที่จะสอนให้ก่ออุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ ล้วนแต่สอนให้ ละอุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระธรรมทั้งปวงนั้นจึงเป็น พระธรรมที่ไม่มีอุปธิ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ กับทั้งที่แสดงถึงข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะให้พ้นทุกข์ อันบ่งถึงว่าคุณของพระธรรมนั้นย่อมรวมอยู่ในข้อนี้ คือเป็นข้อปฏิบัติ ที่จะให้พ้นทุกข์ ให้พ้นโสมพะคือห้วงทะเลใหญ่หรือห้วงน้ำใหญ่ อันได้แก่ชาติชราโคก ความพิโรราพันเป็นต้น ความข้องเกี่ยวต่าง ๆ เป็นต้นในสิ่งทั้งปวง ตลอดจนถึงความที่ได้ ทำปัญญาคือความรู้ บรรเทาละความข้องติดอยู่ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องกลางเบื้องขวาง โดยรอบ รอบตัวนี้ทั้งหมด บรรเทาความพัวพันเกี่ยวข้องยึดเหนี่ยวยินดีติดทั้งหมด โดย ที่ปฏิบัติให้เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ มีความไม่ประมาท มีปัญญา เหล่านี้ล้วนเป็นธรรม ที่รวมพลังกันเป็นคุณที่จะให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น คุณของพระธรรมโดยตรงก็คือว่า ที่จะให้พ้นทุกข์ได้ และเมื่อปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้แล้ว ธรรมคุณย่อมจะปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น เหล่านี้เป็นพระธรรมคุณ

พระสังฆมคฺณ

และพระสังฆมคฺณนั้นก็คือผู้ที่ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน ดังที่เมตตคฺมาณพก็ได้รับการทูลสรรเสริญว่า บุคคลทั้งหลายที่ได้ทรงสั่งสอนไม่หยุดหย่อนจนเป็นมุนี คือเป็นผู้รู้ขึ้นมาขึ้น ก็จะได้ละทุกข์ได้โดยแน่แท้เช่นเดียวกัน เหล่านี้ก็คือพระสังฆมคฺณอันแสดงว่า เมื่อได้ตั้งใจฟังและปฏิบัติในพระธรรมตามที่ทรงสั่งสอนให้มีขึ้นโดยจริงแท้แล้ว ก็ย่อมจะพ้นทุกข์ได้ตามควรแก่ความปฏิบัติน้อยหรือมากก็ตาม และก็มีทางเดียวเท่านั้นที่จะพ้นทุกข์ได้ ก็คือปฏิบัติตามพระธรรมของพระพุทธเจ้าที่ล้วนแต่สั่งให้พ้นทุกข์ เหล่านี้จึงเป็นข้อสำคัญ เพราะฉะนั้น เมื่อทำความเข้าใจให้กว้าง ๆ ดังนี้แล้ว การฟังโสฬสปัญหา ก็จะเข้าใจ เพราะล้วนแต่รวมอยู่ในหลักของอริยสัจทั้ง ๔ นี้ทั้งนั้น และผู้ถามและผู้ตอบนั้นเป็นอันว่าได้ปฏิบัติเข้าคลองของอริยสัจมาแล้วตั้งแต่ในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าจบแล้ว แต่ว่าทางฝ่ายพาวรีพราหมณ์นั้นยังไม่จบ เพิ่งจะพบเพิ่งจะตั้งต้นเข้ามาจึงมาบรรจบกัน

เมตตคฺมาณพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๑๑

โศตกมาณพปัญหา

การศึกษานิพพาน

ได้แสดงโศตปปัญหานำสติปัญญาน จักได้แสดงโศตกปัญหาที่ ๕ สืบต่อไป

เมื่อเมตตคฺฤมาณพได้กราบทูลถามปัญหาพระบรมศาสดา และพระองค์ได้ตรัสตอบจบลงแล้ว โศตกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปเป็นที่ ๕ เริ่มด้วยกราบทูลถามมีความว่า “ข้าพระองค์ขอกราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ข้าพระองค์หวังจะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระมเหสีผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็จะมีฟังศึกษา นิพพาน ของตน” พระบรมศาสดาได้ตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้นท่านก็จงเป็นผู้มีปัญญารักษาตนมีสติทำ อาตาปะ คือความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสในศาสนานี้เถิด ท่านได้ฟังเสียงแสดงธรรมจากที่นี่แล้ว ก็ฟังศึกษานิพพานของตน” ดังนี้

ตามคำกราบทูลถาม โศตกมาณพได้กราบทูลแสดงความหวังที่ใครจะฟังพระวาจาแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้กราบทูลยกย่องพระองค์ว่า ทรงเป็นพระมเหสี แปลว่าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ และได้กราบทูลว่า ได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็จะมีฟังศึกษานิพพานของตน ตามปัญหานี้ได้แสดงความมุ่งหวังที่จะศึกษานิพพานของตน และตามความของปัญหาก็บ่งว่า พระวาจาของพระพุทธเจ้าที่ต้องการจะฟัง ก็คือต้องการที่จะฟังทางปฏิบัติแห่งการศึกษานิพพานนั่นเอง คือจะศึกษาอย่างไรจึงจะเป็นอันว่าได้ศึกษานิพพาน ตามคำกราบทูลถามนี้ก็เป็นการแสดงให้ทราบว่า คำว่า “นิพพาน” นั้นเป็นคำที่ใช้กันแม้ในลัทธิภายนอกพุทธศาสนา และได้ใช้กันมาก่อนแต่พระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นในโลก แต่ความเข้าใจในคำว่า นิพพานของศาสนาอื่นหรือตามที่ใช้พูดกันมาเก่าก่อนนั้น ย่อมจะมีความหมายต่างจากคำว่านิพพานในพุทธศาสนา ความข้อนี้น้อมปรากฏในพระสูตรบางพระสูตร

ตั้งที่มีเรื่องเล่าในพระสูตรบางพระสูตรว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ใช้มือคลำวางลงที่ร่างกายของตน และก็กราบทูลว่า ร่างกายของตนนั้นไม่มีโรค มีความสุขสมบูรณ์ นี่แหละคือนิพพาน ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสแสดงนิพพานในพุทธศาสนาในอีกความหมายหนึ่งตามคลองธรรมหรือสังฆธรรมตามที่พระองค์ได้ตรัสรู้ และแม้ในพระสูตรอีกบางพระสูตร ก็ได้แสดงความหมายของนิพพานตามความเข้าใจของคณาจารย์เจ้าลัทธิศาสนาบางลัทธิศาสนา เช่นที่แสดงว่า ความอึดเอิบพรั่งพร้อมด้วยกามคุณทั้งหลายเป็นนิพพาน ดังนี้ แต่ว่าแม้จะมีความเข้าใจแสดงนิพพานในความหมายต่าง ๆ กัน แต่ก็รวมลงในความหมายหนึ่งว่า เป็นเป้าหมายสูงสุดหรือสิ่งสูงสุดอันเป็นที่มุ่งหวังจะบรรลุถึงในลัทธิศาสนานั้น ๆ

นิพพานในพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุปบัติขึ้น ก็ได้ทรงนำคำว่านิพพานนี้มาใช้ อันแสดงถึงเป้าหมายสูงสุดหรือภูมิธรรมสูงสุดที่พึงบรรลุในพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แต่ความหมายของนิพพานในพุทธศาสนา หมายถึง**ธรรมที่ออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดจิต** หรือว่า **ธรรมที่ถอนลูกศรที่เสียบจิต** เพราะคำว่า “วานะ” นั้นแปลว่าเครื่องร้อยรัดก็ได้ แปลว่าลูกศรก็ได้ เมื่อมี “นิ” นำหน้าเป็นนิพพานหรือนิรวาน ก็เป็นปฏิเสธ คือไม่มีหรือออกจากเครื่องร้อยรัดจิต ไม่มีหรือออกจากลูกศรที่เสียบจิต คือ ถอนลูกศรที่เสียบจิตออกเสียได้ มุ่งหมายถึงภูมิธรรมที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ไม่มีกิเลสตลอดจนถึงที่เป็นอาสวอนุสัย คือที่นอนจมหมักหมมดองอยู่ในจิตสันดาน ไม่มีกิเลสที่เป็นอาสวอนุสัยทั้งสิ้นเสียบแทงรังรัดจิต และกิเลสทั้งปวงก็เปรียบเหมือนอย่างลูกศรที่เสียบแทงจิตอยู่ จะเป็นกิเลสกองราคะ ความติดใจยินดีก็ตาม เป็นกิเลสกองโทสะก็ตาม เป็นกิเลสกองโมหะก็ตาม ล้วนเป็นเครื่องเสียบแทงจิตเหมือนอย่างลูกศรที่เสียบแทงอยู่ในจิตใจ รังรัดร้อยรัดอยู่ในจิตใจ ฉะนั้น เมื่อปฏิบัติละกิเลสได้สิ้นเชิง เป็นทุกขนิโรธ ความดับกิเลสได้สิ้นเชิง ก็เป็นความดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

มรรคผลนิพพาน

กล่าวโดยย่อ นิพพานที่มีความหมายเป็นความดับกิเลสและกองทุกข์ในจิตใจ ได้สิ้นเชิง ดังนี้เป็นนิพพานในพุทธศาสนา ซึ่งจะพึงบรรลุได้สืบต่อจากมรรคและผล ดังที่เรียกเรียงกันว่า **มรรคผลนิพพาน** ท่านมีแสดงเปรียบเทียบไว้ว่าเหมือนอย่างคนที่ เป็นโรค มรรคเป็นยาแก้โรค เมื่อคนไข้บริโภคยาแก้โรค ยาแก้โรคนั้นก็เปรียบเหมือนอย่างเป็นมรรคกำจัดโรค ความหายโรคก็เปรียบเหมือนอย่างเป็นผล และเมื่อหายโรคก็มีร่างกายมีอนามัยไม่มีโรค มีเสรีไปไหนมาไหนได้ ทำการทำงานได้ ความที่ร่างกายมีอนามัยมีเสรีเป็นปกติก็เทียบกับนิพพาน ฉะนั้น มรรคกับผลท่านจึงแสดงว่าเป็นสิ่งที่เกิดดับ เพราะเหตุว่ามรรคเมื่อเปรียบเหมือนอย่างยาเยียวยาแก้ไขโรค ก็ทำหน้าที่เยียวยาแก้ไขโรคแล้วก็หมดหน้าที่ ก็เป็นอันว่าดับไป ก็เป็นความหายโรค ซึ่งเป็นผล และความหายโรคนั้นก็บังเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เพราะที่ใช้เรียกว่าหายโรค เฉพาะเวลาที่โรคหายเท่านั้น เมื่อโรคหายแล้วก็ไม่เรียกว่าหายโรค หายโรคต่อกันไป ฉะนั้น ผลที่เทียบด้วยความหายโรคก็เป็นสิ่งที่เกิดดับ แต่ความที่ร่างกายเป็นปกติ มีอนามัยมีเสรีนั้น ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปอยู่อันเดียวกับนิพพาน ฉะนั้น คนที่มีร่างกายเป็นปกติไม่ปรากฏว่าเป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงไม่ต้องรับประทานยา แล้วก็ไม่มีใครซักถามกันว่าหายโรคแล้ว ยังแต่ว่ามีความเป็นร่างกายมีความที่ร่างกายเป็นปกติ ดังนี้ ก็เทียบกับนิพพาน มรรคผลจึงนับว่าเป็น **สังฆตธรรม** ธรรมที่ต้องปรุงต้องแต่ง เพราะว่ามีมรรคนั้นก็ต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติก็เป็นมรรคขึ้นมาไม่ได้ คือต้องปรุงต้องแต่งต้องปฏิบัติให้เป็นมรรคขึ้นมา และผลของมรรคก็นับว่าเป็นสังฆตธรรมด้วย เพราะเป็นผลของมรรคจึงเป็นผลที่กำจัดกิเลสได้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่ต้องปรุงแต่ง ไม่ต้องปฏิบัติทำมรรคกันต่อไป ในเมื่อเป็นมรรคเป็นผลสูงสุด คือ **อรหัตตมรรค** **อรหัตตผล** จึงเป็นยอดของสังฆตธรรมทั้งปวง นี่เป็นนิพพานในความหมายที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา

นิพพานที่พึงได้พึงถึงจากการปฏิบัติขั้นสำคัญ

แต่เราก็ได้มีแสดงนิพพานที่จะพึงได้พึงถึงจากการปฏิบัติขั้นสามัญ อันเรียกว่า **ตถกนิพพาน** หรือว่า **ทวิภูษัมมนิพพาน** ตถกนิพพานนั้น แปลว่าดับ เรียกว่า

นิพพานด้วยองค์สมบัติหรือองค์ธรรมองค์คุณนั้น ๆ **ทฤษฎัธัมมนิพพาน** ก็แปลว่า นิพพานที่เห็นเองในปัจจุบันซึ่งเป็นคำคลุมกว้าง ๆ ทั้งที่เป็นตทั้งกนิพพานและทั้งที่เป็นนิพพานอย่างสมบูรณ์ ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรม ปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญา หรือปฏิบัติในธรรมที่มีชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งอื่น เช่น ขันติ ความอดทน ก็ล้วนเป็นข้อปฏิบัติเพื่อนิพพานทั้งนั้น อันจะพึงกล่าวด้วยคำสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่าความดับกิเลส ก็เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความดับกิเลสทั้งนั้น คือว่าเพื่อดับราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ และเมื่อปฏิบัติให้เป็นศีลขึ้นมาเป็นสมาธิขึ้นมาเป็นปัญญาขึ้นมาหรือว่าปฏิบัติให้เป็นขันติ ความอดทนขึ้นมา ให้เป็นสติความระลึกได้ขึ้นมาให้เป็นปัญญาความรู้ทั่วถึงขึ้นมา ราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะก็ต้องดับ และความดับตั้งนี้คือ **ตทั้งกนิพพาน** ดับกิเลสด้วยองค์นั้น ก็คือดับกิเลสด้วยศีล ดับกิเลสด้วยสมาธิ ดับกิเลสด้วยปัญญา ดับกิเลสด้วยขันติ ดับกิเลสด้วยสติ ตั้งนี้เป็นต้น ดังเช่นเมื่อความโลภบังเกิดขึ้น หรือราคะความกำหนัดยินดีความติดใจยินดีบังเกิดขึ้น ก็มีขันติคือความอดทนเข้าไว้ หรือว่ามีสติความระลึกได้ กำหนดพิจารณาในอสุภกรรมฐานหรือกายคตาสติ และเมื่อได้สติในกรรมฐานได้สมาธิในกรรมฐาน โลภะหรือราคะก็ดับ ตั้งนี้ก็เป็นตทั้งกนิพพาน คือเป็นนิพพานขึ้นมาทันที โทสะก็เหมือนกัน เมื่อความขัดใจขัดเคืองโกรธแค้นความมุ่งร้ายด้วยความโกรธบังเกิดขึ้นก็กำหนดทำปัญญา กำหนดรู้มีขันติอดทนเอาไว้แผ่เมตตาออกไป เมตตาจิตของตนเองก่อน เมื่อจิตของตนเองที่โกรธร้อนน่าสงสาร สงสารจิตของตนที่โกรธที่ร้อน และก็สงสารผู้อื่นที่ต้องถูกโกรธซึ่งจะต้องร้อนด้วยเพราะเมื่อโกรธขึ้นมาแล้ว ก็เหมือนอย่างก่อไฟขึ้นมาที่จิตของตนเอง แล้วก็เอาไฟที่จิตของตนเองนี้เที่ยวไปจี้คนอื่นเขาอีกให้ร้อนไปอีกตาม ๆ กัน ดูก็น่าสงสาร ก็เป็นเมตตาขึ้นมา ความโกรธก็ดับ ตั้งนี้ก็เป็นตทั้งกนิพพาน โมหะความหลงใหลก็เหมือนกัน **ใช้โยนิโสมนสิการ** กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย เมื่อได้ปัญญาขึ้นมาก็รู้อันใด รู้อันใด หลงในสิ่งอันนั้นก็หายไป ก็เป็นตทั้งกนิพพาน ดับหลงเช่นเดียวกัน

ศึกษานิพพานเพื่อดับกิเลสไปโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น นิพพานคือความดับกิเลส จึงบังเกิดขึ้นทุกคราวเมื่อมีการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่ต้องไปรอนิพพานสมบูรณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมก็จะได้นิพพานที่เป็น **ตถังคนิพพาน** นี้ไปเรื่อย ๆ เหมือนอย่างเรียนหนังสือ เริ่มเรียนหนังสือตั้งแต่ชั้นอนุบาลชั้นประถมศึกษาก็ได้ปัญญาคือความรู้ ดับความไม่รู้หนังสือไม่รู้วิชาไปเรื่อย ๆ และเมื่อเรียนไปมาก ๆ ก็ก้าวขึ้นไปสู่ชั้นมัธยมศึกษาอุดมศึกษาเอง จบอุดมศึกษาก็เป็นอันว่าถือว่าจบการศึกษาสูงสุดตามที่มีหลักสูตรให้เรียน ก็เป็นการบรรลุถึงความดับความไม่รู้หนังสือไม่รู้วิชาตามหลักสูตรที่กำหนดให้ แต่ว่าการที่จะบรรลุจบอุดมศึกษานั้น ก็ต้องเริ่มจากการศึกษาในชั้นอนุบาลชั้นประถมซึ่งศึกษาไปเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น การศึกษานิพพานก็คือศึกษาไปเรื่อย ๆ เพื่อความดับกิเลสก็ดับไปเรื่อย ๆ เหมือนอย่างการเข้าเรียนหนังสือตั้งแต่ชั้นอนุบาลชั้นประถมเรื่อย ๆ ขึ้นมานั้น จะเรียนวันเดียวให้รู้จบอุดมศึกษานั้นเป็นไปได้ การที่จะปฏิบัติดับกิเลสให้สมบูรณ์นั้น จะปฏิบัติไปวันเดียวเดือนเดียวนั้นก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน เหมือนอย่างเรียนหนังสือดังตัวอย่างที่เทียบมานั้น แต่ว่าต้องปฏิบัติตั้งแต่ต้น เมื่อตั้งต้นถูกอย่างตั้งต้นเข้าโรงเรียนที่ได้จัดไว้โดยถูกต้อง ตั้งแต่ชั้นอนุบาลชั้นประถมติดต่อกันไปจนถึงชั้นอุดม จึงจะบรรลุถึงผลที่สุดซึ่งสืบเนื่องกันไปเป็นทางเดียว ดังนั้นแหละที่เรียกว่า เอกายโน มัคโค ทางไปอันเดียวไม่แตกแยก แม้จะมีวิชาหลายวิชาที่ให้เรียน แต่ว่าก็ไปบรรลุซึ่งเป้าหมายอันเดียวกันสืบต่อกันไปตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง เพราะฉะนั้น แม้การปฏิบัติอยู่ในต้นทางก็ชื่อว่าเป็นการศึกษานิพพาน แต่ว่าเป็นการตั้งต้น จึงต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า ศึกษาเพื่ออะไร ก็คือศึกษาเพื่อดับกิเลส ดับโลภดับโกรธดับหลงหรือดับราคะโทสะโมหะเป็นต้น และเมื่อดับกิเลสแล้วก็ดับกองทุกข์ไปเองโดยลำดับ ต้องเข้าใจดังนี้

มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรเผากิเลส

เราทั้งหลายที่ปฏิบัติธรรมกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็ชื่อว่าศึกษานิพพานดังความหมายที่ได้แสดงมานี้ และโศตกมาณพนั้นก็ศึกษานิพพานในสำนักของครูบาอาจารย์ของตนคือพาวรีพราหมณ์ แต่ว่าพาวรีพราหมณ์นั้นจะสอนอย่างไรไม่มีแสดงไว้ แต่ว่าก็

ได้ผูกปัญหาให้ลูกศิษย์มาถามพระพุทธเจ้า ก็เป็นทำนองว่าพระพุทธเจ้านั้นสอนอย่างไร สอนให้ศึกษานิพพานอย่างไร พระองค์จึงตรัสตอบว่า ให้มีปัญญาารู้เข้ามา จากคำว่า **นิปก** ที่แปลว่า มีปัญญา รักษาตน ตามศัพท์แปลว่าปก คือปกครอง ปกป้องรักษาเข้ามาในตนในจิตหมายถึงปัญญา มีสติ ทำอาตาปะ คือความเพียร เป็นเครื่องเผากิเลส อันเป็นหลักข้อหนึ่งของผู้ปฏิบัติธรรมพึงเข้าใจ และตามคำตอบของ พระองค์นี้ก็เป็นการใช้คำว่า **ตบะ** อาตาปะนั้นก็คือว่าทำตบะ แต่ว่าตบะของลัทธิ พราหมณ์นั้นเผาจริง ๆ เช่นว่านำฟืนนำไม้มาเผา และก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญตบะ แต่ว่าทางพุทธศาสนานั้นก็นำคำว่าตบะมาใช้เช่นเดียวกัน แต่ว่าแทนที่จะเอามาเผา ภายนอก นำฟืนนำไม้สิ่งทั้งหลายมาเผาเป็นการกองกฐน้อัคคีของพราหมณ์ ก็มา เป็นใช้เผากิเลส ก็คือเผาโลภโกรธหลงหรือเผาโรคะโทสะโมหะนั่นเอง เพราะว่ากิเลส นี้ที่บังเกิดขึ้นก็เผาใจของบุคคล ดังที่มีคำเรียกว่าไฟ ๓ กอง **ราคะ** ไฟคือราคะ **โทสะ** ไฟคือโทสะ **โมหะ** คือไฟโมหะ กิเลสเหล่านี้ยังเกิดขึ้นก็เผาใจเผาจิตให้ ร้อนร้อนเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติเผากิเลสเสีย เพราะถ้าไม่เผากิเลส กิเลส ก็เผาจิตของตนให้เดือนร้อน จึงต้องปฏิบัติเผากิเลสเสีย ดังนี้แหละเรียกว่า “ทำความ เพียรเผากิเลส”

การศึกษาบรรลุนิพพานต้องอาศัยขันติ

ในโอวาทปาติโมกข์ก็ได้ตรัสไว้ว่า **ขันติคือความทนทานเป็นตบะ ธรรมเป็นเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง นิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง** ดังนี้ จึงแสดงว่า นิพพานนั้นเป็นธรรมอย่างยิ่งเป็นบรมธรรม ก็เป็นที่มุ่งหวังที่จะให้บรรลุ แต่ว่าจะ บรรลุได้ก็จะต้องบำเพ็ญตบะ แต่ว่าตบะในพุทธศาสนานั้น ในโอวาทปาติโมกข์นั้น ซึ่งเอาขันติคือความอดทนความทนทาน เพราะจะปฏิบัติธรรมทุกข้อต้องมีขันติทั้งนั้น ศีลสมาธิปัญญาก็ต้องมีขันติทั้งนั้นจึงปฏิบัติได้ จึงได้ตรัสเอาขันติขึ้นมา ก็รวมความว่า ต้องปฏิบัติเผากิเลสนี้แหละจึงจะเป็นตบะ และเมื่อเป็นตบะแล้วก็ถึงนิพพานได้ เป็น การศึกษานิพพาน ฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ตรัสให้มีปัญญามีสติ ทำอาตาปะคือ ความเพียรเผากิเลส นี้แหละคือการศึกษา นิพพานในพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้า

ได้ตรัสว่า เมื่อโศกมาณพฟังพระสุรเสียงที่แสดงธรรมจากที่นี่แล้ว ก็ให้ศึกษานิพพานของตน ก็คือให้มีสติมีปัญญานี้แหละ ดูที่จิตใจนี้แหละ ทำความเพียรเผากิเลส กิเลสกองไหนบังเกิดขึ้นก็เพียรเผาเสีย ให้กิเลสดับไป อาศัยปัญญาอาศัยสติเป็นเครื่องมือ นี่คือการศึกษานิพพาน เป็นการศึกษาในพุทธศาสนา

๖ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๒

โศตกมาณพปัญหา (ต่อ)

การเปลื้องความสงสัยทั้งหลาย

ได้แสดง โศตกมาณพนำสติปัญฐานมาโดยลำดับ ถึงโศตกปัญหาคือปัญหา ซึ่งโศตกมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดานับเป็นคนที่ ๕ ซึ่งเริ่มกราบทูลถาม มีความว่า “ข้าพระเจ้าขอกราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าหวังจะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระมหาลีหรือพระมหากฤษีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็จงฟังศึกษานิพพานของตน” พระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบความว่า “ถ้ากระนั้นท่านก็จงมีปัญญา มีสติ กระทำอาตาปะคือความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ในที่นี้นั้นแหละ ท่านฟังเสียงแสดงธรรมจากที่นี่แล้วก็ฟังศึกษานิพพานของตน” โศตกมาณพได้กราบทูลถามสืบต่อไปว่า “ข้าพระเจ้าเห็นพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีกิเลส เป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์คือเป็นผู้ลอยบาปลอยกิเลส เทียวไปอยู่ในเทวโลก และมนุษย์โลก ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีจักขุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสักกะ ขอพระองค์ได้โปรดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย” พระผู้มีพระภาคเจ้าพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า “เราไม่อาจเพื่อที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ กับใครในโลกได้ ท่านรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐสุดด้วยความรู้อย่างนี้ก็จะข้ามหวังนี้ได้ คือหวังแห่งความสงสัยหรือว่าหวังทุกข์ทั้งปวง” ดังนี้

วิจิกิจฉาหรือกังขา

ตามคำกราบทูลถามของโศตกมาณพในอันดับสืบจากที่ได้กราบทูลถามตอนต้นนั้น ก็ได้แสดงศรัทธาคือความเชื่อของตน ว่าได้เห็นพระพุทธรองค์ทรงเป็นผู้ไม่มี

กิเลสเป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์โดยอรรถคือเนื้อความว่าเป็นผู้ลอยบาปลอยกิเลส ท่องเที่ยวไปอยู่ในโลก ทั้งของเทพทั้งของมนุษย์ ได้ทรงมีพระจักรูโดยรอบคือทรงมี**พระศัพทปัญญา** ความรู้ธรรมทั้งปวงหรือสิ่งทั้งปวง จึงขอนมัสการพระองค์ และขอให้พระองค์ทรงเปลื้องความสงสัยของตน แต่ว่าโศกมาณพไม่ได้กราบทูลว่า ความสงสัยนั้นคือสงสัยในเรื่องอะไรอย่างไร แต่ได้มีแสดงไว้ถึงความสงสัยอันเรียกว่า **วิจิกิจจา** ความสงสัยลังเลใจ หรือ **ถังกถา** ความที่สงสัยว่าอย่างไร ๆ ในสิ่งทั้งหลาย หรือเรียกว่า**กังขา** ก็คือความสงสัย ในทางพุทธศาสนาได้แสดงถึงวิจิกิจจาหรือความสงสัยซึ่งเป็น**สังโยชน์** กิเลสเป็นเครื่องประกอบจิตหรือผูกจิตข้อหนึ่งว่า เป็นความสงสัยเกี่ยวแก่อดีตคือตัวตน เพราะเมื่อมีอดีตคือตัวตน ก็ย่อมจะต้องมีความสงสัยเกี่ยวแก่ตัวตน เป็น**อดีตาวิจิกิจจา** ความลังเลสงสัยในตัวตน เช่นสงสัยไปในอดีตที่เราได้มีแล้วในอดีต หรือว่าเราไม่ได้มีแล้วในอดีต เราเป็นอะไรในอดีต เราเป็นอย่างไรในอดีต เราเป็นอะไรแล้วจึงมาเป็นอะไรในอดีตต่อ ๆ กันมานี้เป็นความสงสัยเกี่ยวแก่ตัวเราในอดีต ในอนาคตก็เหมือนกันย่อมจะต้องมีความสงสัยว่าเราจักมีต่อไปในอนาคต หรือว่าเราจักไม่มี เราจักเป็นอะไรในอนาคต เราจักเป็นอย่างไรในอนาคต เราจักเป็นอะไรแล้วจักเป็นอะไรต่อไปอีกในอนาคตสืบ ๆ กันไปในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ก็ย่อมจะต้องมีความสงสัยว่า ในปัจจุบันบัดนี้ได้มีตัวเราอยู่หรือว่าไม่มีตัวเราอยู่ ในบัดนี้ตัวเราเป็นอะไรตัวเราเป็นอย่างไร สัตว์นี้คือตัวเรานี้มาจากไหนกันและจักไปข้างไหนต่อไป เมื่อมีอดีตคือตัวเราก็ก่อนจะต้องมีความสงสัยดังนี้ เพราะว่ายังมีวิชาคือความไม่รู้ อันหมายความว่ายังไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ปัจจุบัน ยังไม่มีญาณที่จะหยั่งรู้จึงต้องมีความสงสัย และเพราะความสงสัยนี้เองจึงต้องไปแสวงหาผู้รู้ตามศรัทธาคือความเชื่อ ให้เป็นผู้บอกข้อที่สงสัยเหล่านี้ ใครเป็นหมอดูที่เป็นที่เชื่อถือก็ไปหาหมอดูให้ดู หรือใครมีญาณหยั่งรู้ทางไหนก็ไปหาให้เขาดูดังนี้ เป็นต้น ก็เพราะตนเองไม่รู้ ยังประกอบด้วยวิชาคือความไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็อยากจะรู้ จึงต้องชวนหาผู้รู้ที่จะเป็นผู้บอกให้ และก็ต้องการความสวัสดิต่าง ๆ ของตนในปัจจุบันในอนาคต ก็ต้องชวนหาเกี่ยวอย่างโน้นก็อย่างนี้ ทำอย่างโน้นทำอย่างนี้ สุดแต่จะไปเชื่อใครว่าเป็นผู้สามารถบอกได้แน่ได้ ที่จะให้ตนบรรลุความสวัสดิต่าง ๆ ก็ทำกันไป จึงเป็นเหตุให้เกิดการเช่นสรวงบุญหาอะไรเป็นต้น ดังนี้

ได้ปรารภถึงในปัญหาต้น ๆ นั้นและนอกจากนี้ยังมีความสงสัยในพระศาสนา สงสัยในพระธรรม สงสัยในพระสงฆ์ สงสัยในสิกขาคือข้อปฏิบัติ สงสัยในเงื่อนต้น สงสัยในเงื่อนปลาย สงสัยทั้งในเงื่อนต้นทั้งในเงื่อนปลาย สงสัยในปฏิจกสมุบาท คือ ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น

วินิจฉัยสงโยชน

อันวินิจฉัยหรือกังขาตั้งกล่าวมานี้ ไม่เกี่ยวแก่ว่าจะนับถือศาสนาอะไร ไม่เกี่ยวแก่ว่าจะเป็นบุคคลในสมัยไหน แต่ว่าเกี่ยวแก่สงโยชน คือกิเลสซึ่งเป็นเครื่องผูกใจผูกจิต เมื่อยังมีสังโยชนอยู่ จะนับถือศาสนาอะไร ๆ ก็ตาม จะเกิดในสมัยไหนก็ตาม ก็จะต้องมีกังขาต้องมีวินิจฉัยตั้งที่กล่าวมานี้ ฉะนั้น แม้ว่าโศตกมาณพจะมีได้ระบุว่าสงสัยในเรื่องอะไรบ้าง ก็อาจอ้างเอาวินิจฉัยหรือกังขาตามที่แสดงไว้ในสังโยชน มาอธิบายได้ ว่าก็ต้องอยู่ในเรื่องเหล่านี้อันเกี่ยวแก่อัตตาตัวตน ส่วนเรื่องปลีกย่อยต่าง ๆ นั้นก็เป็นไปแต่ละบุคคล แต่ก็ย่อมรวมเข้าในหัวข้อเหล่านี้ ไม่พ้นไปจากหัวข้อเหล่านี้ แม้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเอง เมื่อยังมีสังโยชนอยู่ก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกัน คือจะต้องมีความสงสัยอยู่ในพระศาสนา คือพระพุทเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนก็โยงไปถึงในพระธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระองค์ ตลอดจนถึงสังฆธรรมตามที่พระธรรมคำสั่งสอนชี้เอาไว้ โยงมาถึงพระสงฆ์ ดังที่ปรากฏว่าคนเป็นอันมากแม้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาอยู่ในปัจจุบัน ก็ยังไม่มีศรัทธาตั้งมั่นลงในพระพุทเจ้าในพระธรรมในพระสงฆ์ในสิกขาคือข้อปฏิบัติ เอาเพียง ๔ ข้อเท่านั้นก่อน เพราะฉะนั้นจึงยังไม่ปฏิบัติตามที่พระพุทเจ้าทรงสั่งสอนอันเป็นสิกขาคือข้อปฏิบัติ อันได้แก่ศีลสมาธิ ปัญญา มีคนเป็นอันมากสงสัยตั้งเช่นสงสัยในเรื่องกรรมและผลของกรรม ว่าที่ว่าการกรรมดีได้ดี ทำกรรมชั่วได้ชั่วนั้นจริงหรือไม่ โดยที่อ้างว่าเห็นคนทำชั่วอยู่เป็นอันมากพากันได้ดีอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้เป็นต้น ผู้ที่มีศรัทธาไม่ตั้งมั่นหรือไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาไม่รู้จักพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาตามตระกูล บางคนก็เลยกล่าวหาว่าพุทธศาสนาหลอกลวง สอนว่าทำดีได้ดีก็ไม่เห็นได้ดี คนทำชั่วเป็นอันมากพากันได้ดี เหล่านี้เป็นต้น หรือเห็นว่าเอาศีลธรรมไปปฏิบัติไม่ได้ในทางโลก เมื่อไปปฏิบัติแล้วก็อยู่กับโลกไม่ได้ เพราะว่าโลกเขาไม่ปฏิบัติกัน จะไปปฏิบัติศีล

ธรรมอยู่ข้างเดียว ก็เป็นอันว่าอยู่ไม่ได้ในโลก ดังนั้นก็มี เหล่านี้เป็นต้น แม้จะไม่พูดออกมา เมื่อมิได้ศึกษาให้รู้จักพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ก็ย่อมจะมีความเคลือบแคลงอยู่น้อยหรือมาก ดังนั้นก็กล่าวได้ว่ายังมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขาคือข้อปฏิบัติ ยังไม่มีศรัทธาที่ตั้งมั่นลงไป ไม่มีปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงลงไป

ศึกษาให้รู้จักเหตุและผลที่สืบต่อกันไปโดยตลอด

และนอกจากนี้ก็เรียกได้ว่า ยังสงสัยอยู่ในเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลาย ทั้งเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลาย และในธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นอันเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทนี้ พังดูก็เป็นธรรมที่ลุ่มลึก แต่อันที่จริงนั้นก็มีความหมายคลุมถึง เหตุผลที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นธรรมดานี้แหละ อย่างปัญหาเช่นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีเป็นเหตุ ได้ดีเป็นผล ทำชั่วเป็นเหตุ ได้ชั่วเป็นผล เป็นข้อที่ต่อเนื่องกันตามเหตุและผล แต่ว่าแม้จะสรุปลงมาสั้น ๆ ว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วเพียง ๒ ประโยคเท่านั้น แต่ว่ารายละเอียดยังมีอีกมาก คือ การทำดีนั้นทำอย่างไรมีอะไรบ้าง ได้ดีนั้นคือได้ อย่างไรมีอะไรบ้าง และมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างไร เหล่านี้เป็นต้น ก็เหมือนอย่างเหตุผลของธรรมชาติธรรมดา เช่นฝนตกนี้เป็นผล แดดออกเป็นผล ทำไมฝนจึงตก ทำไมแดดจึงออก นี่เป็นเหตุ หรือว่าการทำนาเป็นเหตุ ได้ข้าวมาบริโภคเป็นผล คำว่าการทำนาที่เป็นเหตุนี้ ต้องมีเครื่องประกอบอีกหลายอย่างหลายประการ ว่าทำนา นั้นทำอย่างไรบ้าง และการได้ข้าวที่เป็นผลมาบริโภคนั้น ก็มีส่วนประกอบอีกหลายอย่างหลายประการซึ่งเป็นรายละเอียด ฉะนั้น จะต้องรู้รายละเอียดเหล่านี้และจะต้องปฏิบัติให้ถูก การทำนาจึงจะได้ข้าวมาบริโภค ดังจะพึงเห็นได้ว่ามีมากคราวที่ทำนาไม่ได้ข้าว หรือว่าได้ข้าวมาผู้ทำนาก็ไม่ได้บริโภคเอง ดังนั้นก็มี เพราะฉะนั้นทำอย่างไรจึงจะเป็นการทำนาที่ได้ข้าวมาบริโภค ซึ่งจะต้องศึกษาให้รู้ ต้องปฏิบัติให้ถูก ซึ่งมีเหตุผลประกอบอยู่เป็นอันมากในแต่ละประการ การได้ข้าวมาบริโภคนั้นก็ต้องมีเหตุผลประกอบอีกหลายอย่างหลายประการ เหล่านี้เป็นรายละเอียด คราวนี้เมื่อไปเห็นว่าทำนาไม่ได้ข้าว ก็เลิกทำนากันเสียเลย เพราะเห็นว่าสิ่งที่ว่าการทำนา นั้นที่ว่าได้ข้าว นั้นไม่จริง อย่างนี้ก็ไม่ได้ถูก หรือว่าการทำนานั้นเองทำวันเดียวจะให้ได้

ข้าวที่เดียว ดังนั้นก็ไม่ถูก คนทำดีที่ว่าไม่ได้ดีนั้นก็เหมือนอย่างนี้ หรือว่าคนทำชั่วนั้น
 ที่ว่าไม่ได้ชั่วนั้นก็เหมือนอย่างนี้ คือไม่ได้ศึกษาให้รู้จักเหตุผลที่สืบทอดกันไปโดยตลอด
 ว่าจะต้องมีเหตุผลที่สืบทอดกันไปอันจะต้องรู้ให้ตลอด และปฏิบัติให้ถูกให้ตลอด ซึ่งต้อง
 อาศัยเหตุผลประกอบด้วย อาศัยกาลเวลาด้วย ประกอบกับต้องมีจิตใจที่ไม่ลุ่มอำนาจ
 ต่อความโลภ ความโกรธความหลงคือไม่ลำเอียง มีใจที่เที่ยงธรรมและพิจารณา จึงจะ
 รู้จักสัจจะที่เป็นความจริงในพุทธศาสนา ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วก็ไม่รู้จักพุทธศาสนา
 ก็ต้องมีความสงสัย แม้ที่เป็นอย่างหยาบดังที่กล่าวมาข้างต้น

การทำความรู้ทั่วถึงสัจธรรมช่วยเปลี่ยนความสงสัย

เพราะฉะนั้น เมื่อโศตกมาณพได้กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าช่วยเปลี่ยนความ
 สงสัยให้สักทีหนึ่ง พระองค์ก็ตรัสตอบว่า พระองค์ไม่อาจที่จะเปลี่ยนความสงสัย
 อะไร ๆ ของใคร ๆ ได้ในโลก แต่ละบุคคลจะต้องรู้ทั่วถึงธรรมที่ประเสริฐเอง ด้วย
 อาการอย่างนี้จึงจะข้ามห้วงนี้ได้ ก็คือห้วงแห่งความสงสัยหรือห้วงแห่งความทุกข์
 ทั้งปวง ตามพระพุทธภาษิตที่ตอบนี้ก็เป็นอย่างนี้ได้ทรงบ่งชี้ว่าพระพุทธเจ้าเองผู้
 พระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเปลี่ยนความสงสัยของใคร ๆ ให้ไม่ได้แต่
 บุคคลจะต้องเปลี่ยนเองด้วยการที่มำทำความรู้ทั่วถึงธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่
 ประเสริฐนี้พิจารณาดูตามความก็มุ่งถึงสัจจะที่เป็นความจริงนี้ตามเหตุและผล คือ
สัจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง แต่ว่าธรรมที่เป็นความจริงนี้ก็มิได้อยู่เป็นอันมาก
 แม้เช่นนั้นเมื่อรู้ความจริงได้อย่างหนึ่งในข้อใด ก็ย่อมข้ามห้วงความสงสัยในข้อนั้น
 ได้ ก็สุดแต่ว่าจะรู้ความจริงในข้อใด เพราะเมื่อไม่รู้ความจริงในข้อใดก็ต้องติด
 สงสัยอยู่ในข้อนั้น เพราะไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็ต้องสงสัยในสิ่งที่ไม่ว่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อ
 จะข้ามสงสัยแก่สงสัยก็ต้องรู้ ต้องศึกษาต้องปฏิบัติให้รู้ รู้ในข้อนั้นตามเป็นจริง
 ความรู้ในข้อนั้นตามเป็นจริงนี้แหละเป็นธรรมที่ประเสริฐคือเป็นความจริงและเป็น
 ความรู้ประกอบกัน

ใช้ปัญญาพิจารณาให้พบสัจจะและธกษาสัจจะนั้นไว้

เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตเตือนในที่อื่นอีกว่า “อย่าเผลอปัญญาหรือ
 ว่าอย่าประมาทปัญญา” คือให้ใช้ปัญญาพิจารณา เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาแล้วก็ต้อง

ได้พบสัจจะคือความจริงตามกำลังของปัญญาที่รู้ และเมื่อพบสัจจะคือความจริงได้แล้ว ก็ให้รักษาสัจจะคือความจริงนั้นไว้ไม่ให้เสื่อมไป ในข้อนี้พิจารณาดูที่จิตของตนเอง ก็จะพึงเห็นได้ว่าในขณะที่ได้ปฏิบัติอยู่ในศีลในสมาธิในปัญญา จิตมีความสงบ ย่อมจะ ๑ ได้รู้ในสัจจะคือความจริงที่ตนเอง ว่าความสงบเป็นอย่างไร มีความสุขอย่างไร เป็น ความจริงที่โผล่ขึ้นมาจากการปฏิบัติ แต่ว่าก็มักจะรักษาระดับของจิตใจที่บริสุทธิ์ ดั่งนี้ไว้ไม่ได้เสมอไป เมื่อละทิ้งการปฏิบัติเสีย จิตที่บริสุทธิ์นี้ก็เสื่อมไป เพราะฉะนั้น ในข้อนี้จึงรวมความเข้าว่า ต้องศึกษาปฏิบัติให้รู้เท่าทันด้วยตนเองก็จะแก้สงสัยได้ ให้ รู้สัจจะคือความจริงในข้อนี้ ดังเช่นในเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว ก็ให้รู้สัจจะคือความจริง ในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่ว ในผลของกรรมดีกรรมชั่ว ให้รู้สัจจะคือความจริงในผล ของบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จิตที่บริสุทธิ์เท่าทันจึงจะรู้และรับลง จึงต้องทำจิตให้บริสุทธิ์ โดยตั้งใจปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญาตามที่พระพุทธ- เจ้าทรงสั่งสอนนี้แหละ และว่าถึงทาง สติปัฏฐาน ก็ปฏิบัติทำจิตให้บริสุทธิ์โดยวิธีตั้ง สติพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในสติปัฏฐาน

ครั้งที่ ๑๓

โศกมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดง โศกมาณพปัญหานำสติปัญญาสูตรมาโดยลำดับ ถึงโศกปัญหา โศกมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้ามีความว่า “ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ข้าพระเจ้าหวังที่จะได้สดับพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระมหาฤๅษีหรือพระมหะสีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ข้าพระเจ้าสดับพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็พึงศึกษานิพพานของตน” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า “ถ้ากระนั้นท่านก็จะมีปัญญามีสติระทำความเพียรเป็นเครื่องเผา ในพระธรรมวินัยนี้ซึ่งทรงหมายเอาเผากิเลส ท่านสดับเสียงแสดงจากที่นี่แล้วก็พึงศึกษานิพพานของตน” โศกมาณพได้กราบทูลต่อไปว่า “ข้าพระเจ้าเห็นพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีกิเลส เป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์คือ เป็นผู้ลอบบาปลอบยกิเลส เทียวไปอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักขุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วยพระสัมพันธัญญตา เพราะฉะนั้น ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสักกะขอพระองค์ได้โปรดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยเคลือบแคลงทั้งหลาย” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า “เราไม่อาจเพื่อที่จะเปลื้องความสงสัยเคลือบแคลงกะใคร ๆ หรืออะไรในโลกได้ ท่านรู้ทั่วถึงอยู่ซึ่งธรรมอันประเสริฐ ด้วยวิธีนี้ก็จะข้ามห้วงน้ำคือห้วงแห่งความสงสัยหรือห้วงของกิเลสนี้ได้” ดังนี้ นี้เป็นคำที่กราบทูลถามและคำที่ตรัสตอบแก่โศกมาณพซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว

วิเวกธรรม ธรรมที่ล่งจัด

ต่อจากนี้โศกมาณพได้กราบทูลถามโดยความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพราหมณ์ ขอพระองค์ได้โปรดมีพระกรุณาอนุสาสน์พรั่สอนวิเวกธรรม คือธรรมที่ล่งจัด ที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ ให้ข้าพระเจ้าเป็นคนปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ให้ข้าพระเจ้าพึงเป็นผู้สงบแล้ว ไม่อาศัยอะไร ๆ ประพฤติหรือท่องเที่ยวไปใน

อัตภาพนี้” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า “เราจักแสดงสันติคือความสงบแก่ท่าน ซึ่งจะพึงเห็นประจักษ์ในอัตภาพนี้ในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องเชื่อตื่นข่าวหรือไม่ต้องพิศวงตามคำของใคร ๆ ว่าอย่างนี้ ๆ ซึ่งเมื่อบุคคลรู้แล้วมีสติดำเนินปฏิบัติ ก็จักพึงข้ามความติดอยู่หรือเครื่องติดอยู่ในโลกได้” ดังนี้

ตามคำที่กราบทูลถาม โชตกมาณพได้เรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าพรหม ก็ด้วยความหมายถึงพรหมตามที่เชื่อถือของตน ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดอันเป็นที่มุ่งหวังจะพึงเข้าถึง แต่พรหมในพุทธศาสนานั้นหมายถึงท่านผู้ทรง **พรหมวิหารธรรม** มีเมตตากรุณาเป็นต้น และหมายถึงท่านผู้ซึ่งลอบบาปลอยกิเลสเสียได้ แต่มิได้หมายความว่าด้วยวิธีอาบน้ำล้างบาปล้างกิเลส แต่หมายถึงปฏิบัติละกิเลสละทุกข์ตามทางพุทธศาสนา คือมรรคมืองค์ ๘ อันย่อลงเป็นศีลสมาธิปัญญา ขอให้พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งโชตกมาณพเรียกพระองค์ว่าพระพรหม ได้มีพระกรุณาแสดง **วิเวกธรรม** คือธรรมที่สงัด และธรรมที่สงัดนั้นจะมีความหมายตามความเข้าใจของโชตกมาณพอย่างไรไม่ชัดเจน แต่ว่า **วิเวกธรรม** ธรรมที่สงัดในพุทธศาสนานั้น ย่อมหมายถึงวิเวกทั้ง ๓ คือ กายวิเวก สงัดกาย จิตตวิเวก สงัดจิต อุปธิวิเวก สงัดกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ

กายวิเวก สงัดกาย

กายวิเวก สงัดกายนั้น หมายถึงมีกายหลีกออกจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ คลุกคลีด้วยกังวลทางกายต่าง ๆ คลุกคลีด้วยเครื่องแวดล้อมอันไม่สงบต่าง ๆ มีเสียงต่าง ๆ เป็นต้น ปลีกตนออกอยู่ในที่อันสงบสงัด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงศีล เพราะว่าศีลนั้นเป็นเหตุให้ได้ความสงัดเวรสงัดภัยทางกายทางวาจา จึงเรียกเป็นกายวิเวก

จิตตวิเวก สงัดจิต

จิตตวิเวก สงัดจิตนั้น ก็หมายถึงทำจิตให้สงบสงัดจากนิเวรณทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลายวางกังวลทั้งหลายไว้เสีย และสงบนิเวรณทั้งหลายลงเสียด้วยวิธีปฏิบัติ ทำจิตให้เป็นสมาธิ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ จิตก็สงบเป็นสมณะจากนิเวรณทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลาย

อุปธิวิเวก สัจตกิเลส

อุปธิวิเวก สัจตกิเลสอันเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตนั้น ก็หมายถึงปฏิบัติทางปัญญา อบรมความรู้ด้วยการพิจารณานามรูปอันนี้โดยไตรลักษณ์ ให้เห็นสัจจะ คือความจริง ตั้งต้นแต่ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เพราะเมื่อนามรูปอันนี้ต้องเป็นไปตามไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็เป็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นทุกข์ เห็นเกิดเห็นดับ จิตก็จะหน่ายสิ้นความติดความยินดี ไม่ยึดถือปล่อยวาง ฉะนั้น การปฏิบัติทางปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงอันเรียกว่า **วิปัสสนาปัญญา** จึงนำไปให้ได้อุปธิวิเวก สัจตกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ เมื่อกิเลสอันเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจสงบลงได้ ทุกข์ต่าง ๆ ก็สงบสงบลงได้ ข้อที่ยังต้องเป็นทุกข์ มีโศกะ ความแค้นใจ ปรีทเวะ ความคร่ำครวญรวิญจวนใจเป็นต้นอยู่ ก็เพราะยังมีอุปธิคือกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ พร้อมทั้งสิ่งซึ่งเข้าไปทรงใจ

อุปธิเกิดจากความยึดถือ

ว่าถึงสิ่งที่เข้าไปทรงใจนั้นจะเป็นบุคคลนั้นบุคคลนี้ก็จะได้ จะเป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้ก็ได้ในเมื่อยังมีความยึดถืออยู่ว่าเป็นเราเป็นของเรา และเมื่อมีความยึดถืออยู่ดังนั้นก็จะต้องคิดบังคับให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ ถ้าหากว่าไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการก็เกิดความทุกข์ขึ้น เป็นโศกะเป็นปรีทเวะเป็นทุกขะเป็นโทมนัสอุปายาสต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ ก็เพราะไปคิดบังคับจะให้เป็นไปตามที่ยึดถือว่าตัวเราของเรา แต่ว่าทุก ๆ สิ่งที่ยึดถือนั้นจะเป็นบุคคลก็ตามจะเป็นวัตถุก็ตาม บุคคลนั้น ๆ เเล่จะเป็นญาติสนิทมิตรสหายใกล้ชิดซึ่งเป็นที่รักเพียงไรก็ตาม หรือแม้ว่าจะเป็นคนที่เกลียดชังกันเท่าไรก็ตาม หรือเป็นกลาง ๆ ก็ตาม เมื่อมีความยึดถือว่าตัวเราของเราบังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องมีการคิดบังคับให้เป็นไปตามอำนาจตามปรารถนา แต่ว่าบรรดาบุคคลและสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น แม้นามรูปนี้ของตนเองชีวิตนี้ของตนเองนั้น ย่อมเป็นอนิจจะ คือไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็นทุกขะ คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยน

แปลงไป โดยเฉพาะก็ถูกความเกิดความดับซึ่งเป็นตัวไม่เที่ยงนั้นแหละบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นอนัตตา มิใช่ตัวเรามีใช่ของเรา เป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ นี่เป็นธรรมดา ก็เมื่อธรรมดาเป็นอยู่ดังนี้ แต่จะไปคิดบังคับธรรมดาให้เป็นอีกอย่างหนึ่งตามที่ตนปรารถนาจึงเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นไปไม่ได้ก็ต้องเป็นทุกข์ ต้องโศกจะต้องปริเทวะต้องทุกข์ต้องโหม้นสต้องอุปายาสต่าง ๆ เป็นทุกข์ขเวทนาที่ปรากฏอยู่ ต้องระทมอยู่ด้วยความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอุปธิทั้งนั้น เครื่องเข้าไปทรงใจทั้งนั้น บุคคลและสิ่งเหล่านั้นก็เป็นอุปธิเครื่องเข้าไปทรงใจ เพราะทำใจให้ยึดถือให้พะวักพะวน ตัดไม่ได้ ตัวความยึดถือเองก็เข้าไปทรงใจเป็นอุปธิ เพราะว่าใจวางไม่ได้ ทุกข์ต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นก็เข้าไปทรงใจสลัดออกไปไม่ได้ เหมือนอย่างการที่เอามือไปกำก้อนถ่านไฟไว้ ถ่านไฟก็ไหม้มือก็ร้อน แต่ว่าก็ไม่ยอมที่จะแบมือปล่อยถ่านไฟนั้นออกไป ยังกำเอาไว้ ก็บ่นว่าร้อนว่าเป็นทุกข์ แต่ก็ไม่แบมือปล่อยถ่านไฟที่กำนั้นทิ้งเสียวางเสีย ดังนั้นก็พ้นทุกข์ไม่ได้ จะเรียกให้ใครมาช่วยดับทุกข์ให้ที จะสวดมนต์ภาวนาขอให้พระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ช่วยดับทุกข์ให้ทีก็ไม่ได้ เพราะว่าไม่ยอมที่จะปล่อยก้อนไฟก้อนถ่านไฟที่กำนั้นไว้เสียเอง ยังกำเอาไว้ แล้วก็ร้องว่าร้อน ๆ เป็นทุกข์ ๆ แล้วก็ไม่ยอมปล่อยพร้อมทั้งอ้อนวอนขอให้พระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ช่วย ก็ช่วยไม่ได้อยู่นั่นเอง

การรู้ความจริงที่ตนเองเป็นธรรมอันประเสริฐ

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์เองจึงได้ตรัสตอบโศตกมาณพในปัญหานี้ ซึ่งโศตกมาณพได้กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยเปลื้องตนจากความสงสัยเคลือบแคลงทั้งหลาย ตรัสตอบว่าไม่ทรงอาจที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ ใดๆ ในโลกได้ จะต้องรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐเองและธรรมอันประเสริฐนั้นก็ไม่ใช่ไปรู้ที่ไหน รู้ความจริงที่ตนเอง ว่าเพราะตนเองกำเอาก้อนถ่านไฟเอาไว้ไม่ปล่อยทิ้ง ก็ร้องว่าร้อน ๆ แล้วก็พ้นความร้อนไม่ได้ก็เพราะกำเอาก้อนถ่านไฟไว้ เพราะฉะนั้นข้อนี้จึงชื่อว่าเป็นตัวอวิชชาคือความไม่รู้ เป็นตัวโมหะคือความหลง หลงอยู่ที่ตัวเอง ไม่รู้อยู่ที่ตัวเอง เพราะฉะนั้น ก็ต้องรู้ธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่ประเสริฐนั้นก็ไม่ใช่ประเสริฐอะไรที่ไหน หมายถึงความจริงที่จะทำให้แบมือ ให้อ้อนวอนเปลื้องนั้นหลุดลงไปพ้นไป

เท่านั้น แล้วจะได้พันทุกข์พันความร้อน นี่แหละคือตัวกรรมอันประเสริฐ ไม่ได้ไป ประเสริฐกันที่ไหน ประเสริฐอยู่ที่รู้จักสังขารจะคือความจริง ว่าทุกข์ทั้งหลายนั้นเกิดจากการที่มากกระทำอุปธิ คือเครื่องเข้าไปทรงใจเอาไว้ไม่ปล่อยออกไป เป็นการที่กำกอน ถ่านไฟเอาไว้ให้ร้อนเอง ให้รู้ดังนี้แหละคือเป็นกรรมอันประเสริฐ ไม่ต้องไปรู้อะไร ที่ไหน รู้ที่นี้แล้วก็แถมมือที่กำกอนถ่านไฟเอาไว้ร้อนออกเสีย ไม่กำเอาไว้ เพียงเท่านี้ก็หายร้อนพันทุกข์ อันนี้แหละเป็นตัวอุปธิวิเวก ความสังขตอุปธิ แต่ก็จะต้องอาศัยการปฏิบัติให้เป็นกายวิเวกและจิตตวิเวกมาโดยลำดับด้วย จึงจะได้ปัญญาคือความรู้ทั่วถึง กรรมอันประเสริฐคือความจริง ความจริงที่จิตนี้เองที่ตัวนี้เอง อันจะทำให้แถมมือที่กำ ปล่อยก่อนถ่านไฟนั้นออกไปเสีย ดังนี้ ก็คือการทำสละอุปธิออกไป ก็เป็นอันว่าไม่มี เครื่องทรงใจ

ทำจิตให้ปลอดโปร่งเหมือนอากาศ ไม่รับอารมณ์

เมื่อไม่มีเครื่องทรงใจ จิตก็โปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ เพราะอากาศ นั้นเป็นของโปร่งไม่ติดขัดข้อง โยนอะไรขึ้นไปในอากาศ อากาศก็ไม่รับเอาไว้ปล่อย ให้ตกลงมา อากาศจึงโปร่งไม่ติดขัด ก็ทำจิตให้เหมือนอย่างอากาศ อารมณ์อะไรเข้าไปสู่จิตก็ไม่รับเอาไว้ปล่อยให้ตกลงมา และอันที่จริงนั้นทุก ๆ อย่างก็ตกลงมาแล้วทั้งหมด เพราะเป็นสิ่งที่เกิดดับ อารมณ์จริง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสู่จิตนั้น มากก็เป็นเกิด ไปก็เป็นดับ ก็เกิดดับ ๆ อยู่ดังนี้ แต่ว่าจิตนี้เองไปหน่วงเหนี่ยวยึดถือเอาไว้ถึงอดีตคือสิ่งที่ล่วง มาแล้วบ้าง ถึงอนาคตคือหวังในสิ่งที่ยังไม่มาถึงบ้าง ปัจจุบันเองก็ยึดถือเอาไว้ แต่อัน ที่จริงนั้นไม่สามารถจะยึดถืออะไรไว้ได้ทั้งหมดทุกอย่าง เพราะล้วนเป็นสิ่งที่เกิดดับ ทั้งนั้น อารมณ์ที่เกิดมาแล้วในอดีตก็ดับไปแล้วในอดีต ปัจจุบันก็กำลังดับไปในปัจจุบัน ในอนาคตก็ยังไม่เกิด และเมื่อเกิดก็จะดับอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ความจริงจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ แต่ว่าจิตนี้เองไปยึดถือเป็นตัวสังโยชน์ผูกพันอยู่ในจิต ยึดถือเอาสิ่ง ที่ไม่มีแล้วมาเป็นสิ่งที่มียู่ อันปัจจุบันจริง ๆ นั้นเล่าก็มาแล้วไปทันทีทุกขณะจิตไม่มี ค้างอยู่นาน เพราะฉะนั้น พิจารณาดูให้รู้ตามความเป็นจริงดังนี้ว่าเป็นตัววิชา เป็นตัวโมหะนั้นเอง จึงเป็นการสร้างอุปธิขึ้นมาจากสิ่งที่ไม่มี จากสิ่งที่เกิดดับ และเมื่อ ความเกิดดับปรากฏขึ้น ก็คิดฝืนเอาไว้จะให้เป็นไปตามปรารถนาต้องการ เป็นการ

คิดฝันธรรมดาไม่ได้ปล่อยให้ไปไปตามธรรมดา ก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ให้อุบายตามความเป็นจริงนั้นก็คือให้รู้สิ่งที่เป็นไปตามเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย นั้นนั่นเอง. ดังธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมที่บังเกิดขึ้นแก่ท่านผู้เห็นธรรมในขั้นต้น อันนับว่าเป็นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล ว่า “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สัพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็น ธรรมดา” เห็นธรรมดาคือเกิดดับดังนี้ในสิ่งทั้งหลายไม่ยกเว้น ดังนี้แหละจึงจะ เป็นการปฏิบัติละอุปธิเครื่องทรวงใจได้ ละความทุกข์ได้ เพราะจะทำให้แหมมือปล่อย ก้อนถ่านเพลิงที่กำลังเอาไว้นั้นให้หล่นทิ้งไปเสียก็หายร้อนหายทุกข์ เป็นผู้ที่ปลอดโปร่ง ไม่ติดขัด อะไรที่เป็นอารมณ์บังเกิดขึ้นก็รู้ทันทีว่าเกิดดับ เกิดแล้วดับไปแล้ว จึง ทำจิตให้เหมือนอย่างอากาศปลอดโปร่งไม่ติดขัดไม่มีอะไรค้างอยู่ ไม่มีทุกข์ค้างอยู่ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะพบกับสันติที่เป็นความสงบ และไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ ในโลก เทียวไปอยู่ในโลกได้อย่างปลอดโปร่ง ไม่ติดขัดในที่ทั้งปวงในปัจจุบันนี้เดี๋ยวนี้

ทรงสอนธรรมอันประเสริฐที่พึงเห็นได้ในปัจจุบัน

ปัญหาของโรคกามาณพที่กราบทูลถาม จึงแสดงว่ามีความเข้าใจในธรรมที่ใกล้ เข้ามากับทางพุทธศาสนาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มองเห็นว่าผลที่ต้องการอันเป็นที่ สิ้นทุกข์นั้นจะต้องมีลักษณะเป็นอย่างนี้ เป็นแต่เพียงว่ายังไม่รู้ข้อปฏิบัติอันจะทำให้ บรรลุถึงผลเช่นนั้น เหมือนอย่างมองเห็นอยู่ข้างหน้าแล้วต้องการที่จะไปถึง แต่ไม่รู้ ว่าจะไปให้ถึงได้อย่างไร เหมือนอย่างมองเห็นฝั่งโน้นอันเป็นฝั่งที่รื่นรมย์ดังกล่าวอยู่ ข้างหน้าลิบ ๆ โนนแล้ว แต่ไม่รู้ว่าจะข้ามไปได้ได้อย่างไร จึงได้มากราบทูลถามพระพุทธ- เจ้า อันบุคคลที่เดินเข้ามาจนถึงฝั่งทางนี้ มองเห็นฝั่งทางโน้นแล้ว ก็แสดงว่าได้มีภูมิ ธรรมที่ปฏิบัติมาพอสมควรหรือเป็นอย่างดีพอสมควร ต้องการที่จะได้เพียงพระพุทธ- เจ้าเท่านั้นที่จะตรัสแนะนำให้ไปถึงได้ ซึ่งในพระสูตรบางพระสูตรทางพุทธศาสนาก็ ได้มีเปรียบเทียบเอาไว้เหมือนกันถึงบุคคลที่ปฏิบัติเข้าทางแล้ว มองเห็นผลอยู่ข้างหน้า แล้ว คือเหมือนอย่างคนที่เดินทางไปจนถึงบ่อน้ำ ยืนอยู่ปากบ่อน้ำข้างบน มองลงไป เห็นน้ำก้นบ่อแล้ว แต่ไม่รู้ว่าจะลงไปเอาน้ำก้นบ่อมาดื่มได้อย่างไร ก็เหมือนอย่างโรคก- มาณพนี้มองเห็นผลที่ต้องการอยู่แล้ว จึงได้ขอให้พระพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาสอน

วิเวกธรรม ธรรมที่สกัดที่ตนจะพึงรู้ได้โดยอนุสาสน์ ให้ตนได้เป็นคนปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ให้ได้พบกับความสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ เทียบไปในอภิปหานี้ในโลกนี้ได้ ดังนั้น พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า พระองค์จะตรัสบอกแสดงสันติคือความสงบแก่โศรกมาณพให้เห็นประจักษ์ในปัจจุบันนี้ในอภิปหานี้ โดยไม่ต้องเชื่อถ้อยต้นข่าวหรือต้องฉงนสนเท่ห์ไปตามคำบอกเล่าของใคร ๆ ว่าเป็นอย่างไร ๆ ก็อจะเห็นได้เอง ซึ่งรู้แล้วมีสติดำเนินปฏิบัติ ก็จะข้ามความติดอยู่ในโลกได้ ดังนี้

เพราะฉะนั้น ตามที่ตรัสตอบนี้จึงแสดงว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนนั้นเป็น **ปัจฉักขธรรม** ธรรมที่จะพึงเห็นได้ในปัจจุบันนี้ในอภิปหานี้ ไม่ต้องเชื่อต้นข่าว ก็อจะเห็นได้เองรู้ได้เองซึ่งเมื่อรู้แล้วก็ให้มีสติปฏิบัติดำเนิน ก็จะข้ามความติดอยู่ในโลกได้ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ความที่มาปฏิบัติทำสติให้มีความรู้เป็นเครื่องข้ามความติดอยู่จึงเป็นหัวใจสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ตั้งสติพิจารณาภายใน ซึ่งในบัดนี้ท่านกำลังสวดถึงในหมวดปาฐา ๙ อันนับว่าเป็นข้อที่ ๙ เมื่อปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็เป็นอันว่าทำสติเป็นเครื่องละความติดอยู่ในกายนี้ได้เป็นอย่างดียิ่งอันเป็นทางนำไปพ้นจากห้วงทุกข์ทั้งหลาย

ครั้งที่ ๑๔

โศกมานพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดง โสพสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงโศกปัญหา ซึ่งโศกมานพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ตรัสตอบมาเป็นลำดับ โศกมานพได้กราบทูลขอให้ทรงพระกรุณาโปรดแสดงวิเวกธรรม คือธรรมที่สังัดที่จะพึงรู้ได้ โดยโปรดอนุสาสน์พร่ำสอนให้ตนเป็นคนโปร่ง ไม่ติดขัดเหมือนอากาศ ให้เป็นผู้สงบไม่อาศัยอะไร ๆ เทียบไปในอัตภาพนี้หรือในโลกนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า จักทรงแสดงสันติคือความสงบแก่โศกมานพ ให้เป็นประจักษ์ในอัตภาพนี้ในปัจจุบันนี้ มิต้องเชื่อตื่นข่าว ซึ่งรู้แล้วมีสติก็ดำเนินปฏิบัติข้ามความข้องติดในโลกได้ ดังที่ได้ปรารภแสดงเป็นธรรมบรรยายมาแล้ว โศกมานพจึงได้กราบทูลแสดงความชอบใจของตนซึ่งมีความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นมหาฤๅษีหรือมเหสีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระเจ้าชอบใจธรรมนั้น ที่ทรงแสดงสันติคือความสงบอันอุดมสูงสุด ที่รู้แล้วมีสติ ก็จะมีดำเนินปฏิบัติข้ามความติดอยู่ในโลกได้” พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแสดงธรรมที่ตรัสไว้ว่าจะพึงเห็นประจักษ์ได้ในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ซึ่งรู้แล้วมีสติ ก็จะมีปฏิบัติข้ามความติดอยู่ในโลกได้ โดยที่ได้ทรงแสดงชี้ลงไปถึงข้อปฏิบัติอันสั้นและแจ่มแจ้งมีความว่า “ให้ท่านพิจารณารู้พร้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือทุก ๆ อย่างแต่ละอย่างในเบื้องบนในเบื้องต่ำ และเบื้องขวางในท่ามกลาง ให้ท่านรู้ส่วนสิ่งนี้เป็นเครื่องข้องติดอยู่ในโลก ก็อย่าได้ทำความอยากดิ้นรนไปในภพน้อยภพใหญ่ หรือเพื่อภพน้อยภพใหญ่” ดังนี้

ทรงสอนให้ไม่ทำตณหาคือความอยากในภพน้อยภพใหญ่

นี่เป็นการทรงแสดงชี้ข้อปฏิบัติดังที่ได้ตรัสไว้ในคำตอบข้อแรก ๆ ว่าไม่ทรงอาจที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ ใดๆในโลกได้ ให้รู้ทั่วธรรมอันประเสริฐ ก็จะ

ข้ามห้วงแห่งความสงสัยหรือว่าห้วงทุกข์นี้ได้ และข้อที่ได้ทรงแสดงชี้ไว้ในคำตอบ
 สุดท้ายนี้ก็คือธรรมอันประเสริฐนั้น ซึ่งตรัสสอนให้ทำความรู้ทั่วถึงอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ในเบื้องต้น ในเบื้องต่ำ ในเบื้องขวางโดยรอบ ในท่ามกลาง โดยที่ให้เราเห็นว่าทุกส่วนสิ่ง
 นี้เองที่เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก เป็นเครื่องติดอยู่ในโลก ฉะนั้นก็อย่าได้ทำความอยาก
 อันเป็นเหตุให้ข้องติดในภพน้อยภพใหญ่ ก็คือในส่วนสิ่งเหล่านั้น และส่วนสิ่งเหล่านั้น
 ที่ชื่อว่าภพน้อยภพใหญ่นั้น ก็โดยที่เมื่อเป็นที่ยึดถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของก็เป็นภพขึ้นมา
 ในจิตใจ คือเป็นเราเป็นของเราขึ้นมาในจิตใจ และส่วนสิ่งเหล่านั้นก็เป็นส่วนสิ่งที่เล็ก
 บ้างใหญ่บ้าง ดีบ้างเลวบ้างหรือธรรมดาบ้าง เมื่อยึดถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของก็เป็นภพ
 คือเป็นเราเป็นของเราขึ้นมาในจิตใจ ก็เป็นความข้องขึ้นมา ดังนี้แหละคือความข้องความ
 ติด ฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะเป็นคนโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ มีความสงบเป็น
 คนสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ เทียบไปในโลกนี้ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้ ก็ต้องทำ
 ความรู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่างแต่ละอย่าง หรือว่าแต่ละอย่างทุก ๆ อย่าง ที่เรียกว่าแต่ละ
 อย่างทุก ๆ อย่างนั้น ก็ใช้ถ้อยคำว่าในเบื้องต้นในเบื้องต่ำในเบื้องขวางในท่ามกลาง
 คือแปลว่าในเครื่องแวดล้อมตัวเองนี้ทั้งหมด บรรดาเครื่องแวดล้อมทั้งหมดนี้ ก็คือ
 เบื้องบนบ้างเบื้องต่ำบ้างท่ามกลางบ้างนี้เอง ให้รู้ว่าล้วนเป็นเครื่องข้องทั้งนั้น อันทำ
 ให้ปลอดโปร่งไม่ติดขัดไม่ได้ ต้องติดนั่นต้องติดนี้ จะให้ปลอดโปร่งเหมือนอย่าง
 อากาศไม่ได้ในเมื่อยังมีต้นเหตุคือความอยาก อยากที่จะได้อยากที่จะเป็นเจ้าเข้า
 เจ้าของส่วนสิ่งเหล่านั้นทั้งเล็กทั้งใหญ่ ก็เป็นภพเล็กภพใหญ่ขึ้นมาในจิตใจ ฉะนั้น ก็ให้
 พิจารณาให้ทั่วถึง ให้ได้ความรู้จริงว่านี่แหละเป็นเครื่องข้อง ไม่ทำต้นเหตุคือความ
 อยากในทุก ๆ ส่วนสิ่งเหล่านั้น

อธิบายนัยต่าง ๆ ของเครื่องแวดล้อมทั้งหมด

ข้อที่ว่าเบื้องต้นเบื้องต่ำและเบื้องขวางในท่ามกลางนั้น พระอาจารย์ได้อธิบาย
 ไว้หลายนัย โดยหมายถึงกาลเวลาก็มี หมายถึงเวทณาก็มี หมายถึงธรรมก็มี หมายถึง
 ถึงโลกก็มี หมายถึงธาตุก็มี หมายถึงอาการ ๓๑, ๓๒ ก็มี ที่หมายถึง กาลเวลา นั้น
 พระอาจารย์อธิบายว่า เบื้องบนก็ได้แก่นาคต เบื้องต่ำก็ได้แก่นกต เบื้องขวางในท่าม

กลางก็ได้แก่ปัจจุบัน คืออย่างใดอย่างหนึ่งทุก ๆ อย่างทุก ๆ ส่วนหรือว่าทุก ๆ ส่วนทั้งหมด ก็ล้วนเป็นส่วนสิ่งที่บังเกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ นี้ แต่ว่าเมื่อว่าตามลำดับกาลที่ท่านแสดงไว้โดยมาก ยกอดีตเป็นที่ ๑ อนาคตเป็นที่ ๒ ปัจจุบันเป็นที่ ๓ ดังที่แสดงถึงญาณคือความหยั่งรู้ในอดีต หยั่งรู้ในอนาคต หยั่งรู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต และหยั่งรู้ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ก็เรียงอดีตไว้หน้า ฉะนั้น แม้ว่าจะอธิบายตามลำดับธรรมยกเอาอดีตไว้ก่อน แล้วมาอนาคต แล้วมาปัจจุบันก็ได้ ข้อสำคัญให้มีครบทั้ง ๓ กาลเหมือนอย่างคำว่า อัสสาสะปัศสาสะ พระอาจารย์อธิบายต่างกัน อาจารย์ฝ่ายหนึ่งอธิบายว่า อัสสาสะได้แก่ลมหายใจเข้า ปัศสาสะได้แก่ลมหายใจออก อาจารย์อีกฝ่ายหนึ่งอธิบายว่า อัสสาสะได้แก่ลมหายใจออก ปัศสาสะได้แก่ลมหายใจเข้า คืออาจารย์ฝ่ายหนึ่งอธิบายว่าหายใจเข้าหายใจออก อีกฝ่ายหนึ่งอธิบายว่าหายใจออกหายใจเข้า แต่ก็รวมความว่าให้มีทั้ง ๒ ก็ใช้ได้

และหมายถึง**เวทนา**ก็คือ เบื้องบนก็ได้แก่สุขเวทนา เบื้องต่ำก็ได้แก่ทุกข์เวทนา เบื้องขวางในท่ามกลางก็ได้แก่เวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขที่เป็นอุเบกขาเวทนา

และหมายถึง**กรรม** เบื้องบนก็คือกุศลกรรม เบื้องต่ำก็คืออกุศลกรรมในท่ามกลางก็คืออัพยากรกรรม ธรรมที่เป็นกลาง ๆ ไม่ยืนยันว่ากุศลหรืออกุศล

ที่หมายถึง**โลก** เบื้องบนก็คือเทวโลก เบื้องต่ำก็คืออบายโลก โลกอบาย ท่ามกลางก็คือมนุษยโลก

ที่หมายถึง**ธาตุ** เบื้องบนก็คือรูปธาตุ เบื้องต่ำก็คือกามธาตุ ท่ามกลางก็คือรูปธาตุ

ที่หมายถึง**อาการ ๓๒** ก็ยกเอาศัพท์ที่ใช้อันแสดงถึงอาการต่าง ๆ อันมีอยู่ในกายนี้ อุทฺธํ ปาทตลา เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา ดังนี้ก็คือเบื้องบน อโธ เกสมตุถกา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป นี่คือเบื้องต่ำ ท่ามกลางก็คือส่วนที่เป็นท่ามกลางในระหว่างเบื้องบนและเบื้องต่ำนี้ ก็แสดงถึงอาการ ๓๒ ในกายอันนี้ ก็คือให้มีความรู้ทั่วถึงทั้งหมด

ปฏิบัติดับความอยากโดยรอบทั้งหมด

และถ้าหากว่ารู้ติดรู้ยึดอันเป็นความรู้ของสามัญชน ดังที่ได้เห็นรูปอะไรก็รู้รูป ได้ยินเสียงอะไรก็รู้เสียง ทราบกลิ่นทราบรสทราบโผฏฐัพพะอะไร ก็รู้กลิ่นรู้รสรู้โผฏฐัพพะ คิดนึกเรื่องอะไรก็รู้เรื่องเหล่านั้น ก็เป็นการรู้ยึด รู้สิ่งใดก็ยึดสิ่งนั้น ดังนี้ก็เป็นความข้องความติด และอันนี้เองที่เป็นที่ตั้งที่เกิดของอุปธิทั้งหลาย ของทุกข์ทั้งหลาย อันอยู่ในผังตรงกันข้ามกับนิพพานอันเป็นความดับกิเลสดับทุกข์ หรือเป็นที่ดับกิเลสดับทุกข์ อยู่คนละผัง เมื่อมีความยึดมีความติดดังนี้ก็อยู่ผังทุกข์ มีชาติทุกข์ชราทุกข์มรณทุกข์โสกะปริเทวะเป็นต้น และไม่เป็นความสงบ ต้องอาศัยอะไร ๆ อยู่เที่ยวไป และต้องมีติดมีขัดต่าง ๆ ไม่ปลอดโปร่ง ฉะนั้น การที่จะศึกษานิพพานของตนหรือการที่จะปฏิบัติตนให้เป็นผู้ปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ที่จะทำให้พบสันติคือความสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ ก็จะต้องข้ามห่างแห่งความยึดถือเกี่ยวเกาะดังกล่าวนี้ในส่วนสิ่งทั้งหลาย คือในส่วนที่มีอยู่รอบตัวนี้แหละ ที่แวดล้อมอยู่โดยรอบนี้แหละ ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง พิจารณาให้รู้จักว่าเมื่อไปอยากเข้าก็จะต้องเกิดความยึดถือ เมื่อยึดถือขึ้นก็ต้องเป็นภพ เป็นเราเป็นของเราขึ้นในจิตใจ และโดยที่ตรัสว่า ธรรมที่ตรัสบอกนี้เป็นปัจจุบันธรรม จะพึงเป็นประจักษ์ได้เดี๋ยวนี้ในบัดนี้ ไม่ต้องเชื่อตามตื่นข่าว ฉะนั้นภพน้อยภพใหญ่ก็จึงหมายถึงภพน้อยภพใหญ่ในจิตใจที่เป็นปัจจุบันนี้แหละ ไม่ใช่หมายความว่าจะต้องไปเกิดในชาติหน้าชาติโน้นจึงจะเป็นภพน้อยภพใหญ่ แต่หมายถึงตัวภพคือเป็นเราเป็นของเรา อันบังเกิดขึ้นจากความยึดถือในปัจจุบันนี้เอง ดังนี้แหละซึ่งจะต้องข้ามให้พ้น โดยที่ทำความระลึกได้และทำความรู้ อันเป็นความระลึกได้และเป็นความรู้ที่ไม่ยึดอันเป็นตัวปัญญา โดยรู้ให้ถึงสัจจะคือความจริงว่า ตัวของตัวติดนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญ อันเกิดจากต้นหาความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องทำความอยาก ต้องปฏิบัติดับความอยากเสียในทุก ๆ สิ่งในทุก ๆ ส่วนโดยรอบตัวนี้เอง ธรรมอันประเสริฐก็คือสัจจะความจริงที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ ก็ต้องอาศัยความที่มีสติกับทั้งปัญญา กำหนดดูเข้ามาให้รู้จัก ดังนี้ตามที่ทรงสั่งสอน ข้อนี้จึงเป็นธรรมที่ทรงชี้เข้ามาให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง และรู้แจ้งเห็นจริงได้ในปัจจุบัน

ปฏิบัติในสติปัฏฐานเพื่อละความข้องความติด

ความที่ได้ปฏิบัติในสติปัฏฐาน ก็เป็นการปฏิบัติทำสติกับทั้งปัญญาคือความหยั่งรู้เข้าถึงสัจจะคือความจริง อันจะนำไปข้ามห้วงความข้องความติดต่าง ๆ ได้ในกายในเวทนาในจิตในธรรม ตั้งสติพิจารณาตามทีพระพุทธรเจ้าได้ทรงสั่งสอน จับพิจารณาไปโดยลำดับ กำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดอิริยาบถ กำหนดอิริยาบถน้อย กำหนดอาการ ๓๒ กำหนดธาตุ และกำหนดชากศพที่เข้ากึ่งไว้ในป่าช้า หรือนึกถึงชากศพหรือนึกถึงศพ แล้วเทียบเข้ามากับกายนี้ว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น ตั้งแต่เป็นศพจนถึงเป็นกระดูกยุบ อันเป็นการตั้งสติพิจารณากาย และตั้งสติพิจารณาเวทนา กำหนดเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นไปอยู่ และกำหนดให้รู้จักว่าเวทนานี้เองที่เป็นไปอยู่ เมื่อกิเลสเข้าไปยึดถือก็เป็นเวทนาที่เรียกว่า **สามิส** เมื่อไม่มีกิเลสเข้าไปยึดถือก็เรียกว่าเป็นเวทนาที่เป็น **นิรามิส** กำหนดเวทนาจึงเป็นสติปัฏฐานอีกข้อหนึ่งอันเป็นข้อเวทนา ก็เป็นการตั้งสติกับทั้งปัญญาหยั่งรู้ ที่เป็นความรู้ปล่อยเป็นความรู้หัน ไม่ใช่รู้ยึด เมื่อไม่ปฏิบัตินั้นก็รู้ทางอายตนะ แต่ว่ารู้ยึด แต่เมื่อมาปฏิบัติทำสติและปัญญาตามคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ก็เพื่อรู้ปล่อยรู้วาง ไม่ยึดถือ ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อละความข้องความติด อันจะทำให้พบความปลอดโปร่งไม่ติดขัด

ไตรทกมาณพปัญหาจบ

๑๔ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๕

อุปสีวมาณพปัญหา

ปัญหาการข้ามห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์

ได้แสดงนำโศภสปัญหามาโดยลำดับ ตั้งแต่ปัญหาที่ ๑ จนถึงปัญหาที่ ๕ จักแสดงนำในปัญหาที่ ๖ อุปสีวปัญหาหรืออุปสีวมาณพปัญหา อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อไปซึ่งแปลความว่า “ข้าพระเจ้าผู้เดียว ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงออกบวชจากศากยราชตระกูล ข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่อาศัยพระองค์ก็ไม่อาจเพื่อจะข้ามห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสนี้ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระจักขุโดยรอบ คือทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ฐัชรรมทั้งปวง ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกอากรมณ์ที่ข้าพระเจ้าได้อาศัยพึงข้ามโอฆะ คือห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสนี้ได้” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอากิญจัญญายตนฌาน อาศัยอากรมณ์ว่าไม่มี ข้ามโอฆะคือห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์นี้เถิด จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ตามดูความสิ้นไปแห่งต้นเหตุทั้งกลางคืนทั้งกลางวันเถิด” ดังนี้

รูปฌานหรือรูปสมาบัติ

ตามคำถามและคำตอบนี้แสดงถึงว่า อุปสีวมาณพผู้ถามได้เป็นผู้ปฏิบัติในสมาธิจนบรรลุถึงรูปฌานที่ ๓ ที่เพ่งอากรมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี การทำสมาธิจนจิตได้สมาธิอย่างแน่วแน่อันเรียกว่าอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น เบื้องต้นผู้ปฏิบัติย่อมอาศัยอากรมณ์ของสมาธิที่มีรูปเป็นอากรมณ์ เป็นรูปภายนอกก็ตาม เป็นรูปภายในคือเป็นรูปนิमित กำหนดหมายรูปที่เป็นภายในจิตก็ตามเป็นอากรมณ์ เหมือนอย่างทำอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ลมหายใจก็จัดว่าเป็นรูป เป็นโภฏฐัพพะคือสิ่งที่มาถูกต้องกาย กายคตาสติ สติที่ไปในกาย กายก็เป็นรูป ก็ต้องอาศัยกายที่เป็นรูปเป็นอากรมณ์ และแม้แต่อากรมณ์บางอย่างที่ดูคล้ายกับไม่เป็นรูป เช่นมรณสติ

ระลึกถึงความตาย ตัวความตายนั้นเป็นภาวะอย่างหนึ่งก็ตาม แต่ก็เนื่องกับกายที่มีชีวิตนี้ เนื่องอยู่กับรูป แม้พุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ธรรมานุสสติระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ ในขั้นปฏิบัติก็ต้องอาศัยรูป และก็เป็นรูปนิมิตที่กำหนดอยู่ในจิตใจ ความระลึกถึงโดยพระประวัติเกี่ยวแก่พระสูตรเป็นต้น และเกี่ยวแก่พระสงฆ์ที่เป็นบุคคลต่าง ๆ พระธรรมคำสั่งสอนอันเป็นเสียงที่แสดงธรรมเหล่านี้ก็เป็นรูป แม้โดยพระคุณ พระคุณก็เนื่องอยู่กับรูป เพราะฉะนั้น ที่เป็นข้อปฏิบัติทางสมาธิในเบื้องต้นนี้ จึงยังนับเป็นรูปกรรมฐาน และเมื่อทำสมาธิอาศัยรูปเป็นอารมณ์ตั้งนี้ จนได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ประกอบด้วยองค์ อันนับว่าเป็นฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เรียกว่าเป็นรูปฌานหรือรูปสมาบัติ

อรูปรฌานหรืออรูปรสมาบัติ

และเมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป ก็กำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปรไม่ใช่รูป ตั้งต้นแต่กำหนดเพิกรูปทั้งหมด กำหนดว่าอากาศไม่มีที่สุด ได้อัปปนาสมาธิ ก็เป็นอรูปรฌานที่ ๑ เรียกว่าอากาศานัญญาตนะ กำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปรให้ยิ่งขึ้นไป คือกำหนดตัวความรู้อันเรียกว่าวิญญาณ ว่าวิญญาณไม่มีที่สุด ได้อัปปนาสมาธิ ก็เรียกว่าเป็นวิญญาณัญญาตนะ อันเป็นอรูปรฌานที่ ๒ เมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปรนี้ให้ยิ่งขึ้นไป ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ได้อัปปนาสมาธิ ก็เป็นอรูปรที่ ๓ เรียกว่าอากิญจัญญาตนะ และก็นับเป็นอรูปรที่ ๓ เมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิให้ยิ่งขึ้นไปว่า มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่ ได้อัปปนาสมาธิ ก็เป็นอรูปรที่ ๔ เรียกว่าเนวสัญญานาสัญญาตนะ ก็รวมเป็นอรูปรฌานทั้ง ๔ แต่ว่าการกำหนดทำสมาธินี้ไม่ได้มุ่งทางปัญญาเพื่อละกิเลสและกองทุกข์ แต่เพื่อให้จิตตั้งมั่น แน่วแน่เป็นสมาธิเท่านั้น

สมาธิ หรือฌานสมาบัติยังไม่ว่างกิเลส

ตามประวัติแสดงว่า อุปสีวมาณพได้ปฏิบัติอยู่ในอรูปรที่ ๓ คือกำหนดอารมณ์ของสมาธิว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี อันสูงขึ้นไปกว่าอรูปรที่ ๑ และอรูปรที่ ๒ อรูปรที่

๑ นั้นกำหนดว่าอากาศไม่มีที่สุดคือเพิกรูปทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น กำหนดให้เหลือแต่อากาศซึ่งเป็นช่องว่าง ว่างไปทั้งหมดไม่มีอะไร ๆ ทั้งสิ้นได้อัปนาสมาธิในข้อนี้ก็ป็นอรูปที่ ๑ และกำหนดดูเข้ามาที่ตัวความรู้อันเรียกว่าวิญญาน ซึ่งครอบคลุมอากาศคือช่องว่างที่ไม่มีที่สุดนั้น อากาศคือช่องว่างที่ไม่มีที่สุดนั้น วิญญานคือความรู้ซึ่งแผ่ออกไปนั้นก็ไม่มีที่สุดเช่นเดียวกัน อากาศไม่มีที่สุดจนใจ ความรู้ก็ไม่มีที่สุดจนนั้น ก็เพราะว่าการที่จะได้สมาธิว่าอากาศคือช่องว่างไม่มีที่สุด ก็เพราะมีความรู้ในอากาศนั้นว่าไม่มีที่สุดนั่นเอง เป็นความรู้ที่กำหนดอยู่ในอากาศที่ไม่มีที่สุด ถ้าหากว่าไม่มีวิญญานที่เป็นตัวความรู้ การที่จะปฏิบัติให้ได้สมาธิจนถึงในข้อว่าอากาศไม่มีที่สุดก็เป็นไปไม่ได้ การที่จะได้สมาธิมีอารมณ์ว่าอากาศไม่มีที่สุดก็เพราะว่ามีวิญญานคือตัวความรู้ ความรู้ที่เป็นสมาธิว่าอากาศไม่มีที่สุดนั้น เพราะฉะนั้น ที่แรกก็ดูอากาศ เฟ่งอากาศว่าอากาศไม่มีที่สุด เมื่อได้ขั้นนี้แล้ว ก็กลับมาเฟ่งตัวความรู้ว่าความรู้ก็ไม่มีที่สุด อันเป็นขั้นที่ ๒

คราวนี้เมื่อตรวจดูในอากาศกิติ ในตัวความรู้กิติ ซึ่งไม่มีที่สุดทั้งสองนั้น ก็จะพบว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะว่าถ้ามีขึ้นแล้วก็ต้องเป็นรูปไป เช่นเป็นบุคคล เป็นสัตว์เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ เป็นโลกเป็นดวงดาวต่าง ๆ อะไรเป็นต้น ซึ่งจะต้องเป็นรูปไป แต่เมื่อไม่มีอะไรทั้งสิ้น มีแต่อากาศที่เป็นช่องว่าง ตัวความรู้ก็ว่างไปทั้งหมดเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อตรวจดูในอากาศกิติในตัวความรู้กิติ ก็ไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่งชนิดหนึ่ง ถ้าจะยกเอาอายตนะภายนอกทั้ง ๖ ก็ไม่มีรูปไม่มีเสียงไม่มีกลิ่นไม่มีรสไม่มีโผฏฐัพพะ ไม่มีธรรมารมณ์ที่เป็นเรื่องของรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้นทั้งหมดว่างไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น ในความว่างนี้เป็นความว่างของอากาศกิติ ความว่างของตัววิญญานที่เป็นตัวความรู้กิติ จึงไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่งชนิดหนึ่ง ดังนี้ ก็ป็นอรูปที่ ๓ ซึ่งอุปสีวมาณพได้ปฏิบัติถึงอยู่ และพอใจอยู่ในอรูปสมมติข้อที่ ๓ นี้ และเมื่อจะปฏิบัติยิ่งขึ้นไป ก็ตรวจดูความกำหนดหมายอันเรียกว่าสัญญา ก็จะพบว่าความกำหนดหมายที่เป็นตัวสัญญานั้น ก็เป็นตัวสัญญาที่กำหนดอยู่ในอากาศที่ว่าง ในวิญญานคือความรู้ที่ว่างไม่มีอะไร ฉะนั้น จึงคล้ายกับว่าไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมายอะไรเลย เพราะจะตรวจดูว่ามีรูปสัญญา ความกำหนดหมายว่ารูปหรือไม่ มี สัททสัญญาความกำหนดหมายว่าเสียงอยู่หรือไม่ ดังนี้เป็นต้น ทางอายตนะทั้ง ๖ ก็จะ

ไม่พบว่ามีอยู่ เพราะว่าอากาศก็ว่างจากรูปจากเสียงทั้งหมด ตัวความรู้ที่อิงอยู่กับอากาศนั้นก็ว่างจากรูปจากเสียงทั้งหมด จึงคล้าย ๆ กับว่าไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมายอะไร แต่อันที่จริงก็มีสัญญาอยู่ คือกำหนดหมายอยู่ในอากาศและในตัววิญญาณคือตัวความรู้ นั้น เป็นสัญญาที่ตั้งมั่นแน่วแน่ เป็นสมาธิสัญญาหรือสัญญาสมาธิอยู่กับอากาศและวิญญาณนั้น เพราะฉะนั้น จึงว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เพราะว่ามีอยู่ จะเรียกว่ารูปสัญญาก็ได้ที่มียุ่ที่นั่น จะว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ทั้ง ๒ อย่าง คือเป็นอรูปสัญญา เป็นอรูปสัญญาที่ตั้งมั่นแน่วแน่ มีก็ไม่ใช่ คือไม่ใช่รูปสัญญา ไม่มีก็ไม่ใช่ เพราะว่าแม้ไม่มีรูปสัญญาก็มีรูปสัญญา ก็เป็นอรูปที่ ๔ ซึ่งสูงขึ้นไป แต่ว่าอุปสีวมาณพนั้นกำหนดอยู่ในข้อที่ ๓ ชั้นที่ ๓ น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีซึ่งมุ่งทางสมาธิอย่างเดียว เพราะฉะนั้น แม้จะได้สมาธิข้อนี้แล้ว และถึงจะมีความพอใจอยู่ในสมาธิข้อนี้แล้ว ก็ยังรู้สึกว่ายังข้ามโอฆะคือห้วงทุกข์ห้วงกิเลสไม่ได้ ในขณะที่ทำสมาธิ อยู่ในสมาธิ ก็ดูว่างกิเลสว่างทุกข์เหมือนอย่างอากาศที่ว่างเหมือนอย่างวิญญาณที่ว่าง แต่ว่าเมื่อออกจากสมาธิ กิเลสก็กลับมาอีก ความทุกข์ต่าง ๆ ก็กลับมาอีก เพราะฉะนั้นก็รู้สึกตัวเองว่ายังข้ามห้วงกิเลส ข้ามห้วงทุกข์ต่าง ๆ ไม่ได้ ยังรู้สึกว่าเราแก่เราเจ็บเราตาย ยังมีเราอยู่ ยังไม่ว่างจากตัวเราของเรา เพราะฉะนั้น จึงได้จนอยู่แค่นั้น แปลว่าติดอยู่แค่สมาธินั้นเท่านั้น ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไรต่อไป อันนี้เป็นปัญหาที่ทุก ๆ คนผู้ปฏิบัติธรรมเช่นปฏิบัติในทางสมาธิย่อมจะต้องพบ คือเมื่อได้สมาธิแล้วจะทำอย่างไรต่อไป จะปฏิบัติอย่างไรต่อไป หรือจะอยู่กับสมาธินั้นไปเท่านั้น และเมื่ออยู่กับสมาธินั้นไปเท่านั้น ก็รู้สึกว่ายังมีห้วงกิเลสห้วงทุกข์ต่าง ๆ อยู่อีกเป็นอันมาก ก็ต้องประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับอุปสีวมาณพผู้นี้ ซึ่งแม้ว่าจะทำสมาธิไปจนถึงอรุณสมาบัติขั้นที่ ๓ อันจะก้าวขึ้นไปสู่ขั้นที่ ๔ นั้นก็เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก แต่แม้จะถึงขั้นที่ ๔ ก็ตามก็อยู่แค่นั้น ยังข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ต่าง ๆ ไปไม่ได้

ตรัสสอนให้ละกาม ละความสงสัย ละตัณหา

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงเข้าใจว่าปัญหานี้เป็นปัญหาของผู้ปฏิบัติทั่วไป ไม่ใช่อุปสีวมาณพเท่านั้นที่ทำได้ ๆ ไปก็ไปจนอยู่แค่นั้น แม้จะได้สมาธิจนถึงอัปปนา

สมาธิแล้วก็ตาม รู้สึกว่ายังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ และไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรต่อไป เพราะฉะนั้น จึงได้กราบทูลถามปัญหาของตนเองซึ่งติดอยู่ว่า ตนผู้เดียวไม่ได้อาศัยพระพุทธเจ้าแล้วก็ไม่อาจจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ แต่ก็มีได้บอกว่าได้ปฏิบัติทำสมาธิได้ถึงขั้นไหน ไม่ได้กราบทูลพระพุทธเจ้า จึงขอให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอก บอกอารมณ์ที่อาศัยข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ ขอให้ตรัสบอก พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบการปฏิบัติและผลแห่งการปฏิบัติในทางสมาธิของอุปสีวมาณพ จึงได้ตรัสบอกทางที่จะปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้ โดยที่ให้อาศัยภูมิปฏิบัติที่ได้มาเป็นพื้นนั้นแหละ ดังที่ตรัสว่าจริงเป็นผู้มีสติ เพ่งอาภิญญัตถญาณ อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั้นแหละข้ามห้วงกิเลสหรือว่าห้วงทุกข์นี้ ในการปฏิบัติทำอาภิญญัตถญาณนั้น ก็เพ่งอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ก็ให้อาศัยอารมณ์ที่ว่าไม่มีนี้แหละข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ กล่าวคือให้ละกามคือความใคร่ทั้งหลายเสีย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ตามเพ่งดูความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน โดยที่อุปสีวมาณพนั้นเมื่อทำสมาธิ แม้กำหนดอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ว่าก็มีกามคือความใคร่อยู่ติดอยู่ในอารมณ์นั้น และเมื่อมีความใคร่อยู่ติดอยู่ในอารมณ์นั้นก็จะต้องมีความสงสัยต่าง ๆ อยู่ในอารมณ์นั้น และยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ในอารมณ์นั้น ตลอดจนถึงในฉานสมาบัติที่ได้ เพราะฉะนั้น สมาธิหรือฉานสมาบัตินั้นจึงมาเป็นกามของอุปสีวมาณพ มาเป็นความสงสัยและมาเป็นตัณหาของอุปสีวมาณพ เมื่อเป็นดังนี้จึงกลายเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเป็นทุกข์สมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ จึงยังดับทุกข์ไม่ได้ โอะมะคือห้วงน้ำอันหมายถึงห้วงทุกข์ห้วงกิเลส ก็ยังคงใหญ่อยู่เพียงนั้นไม่ลดน้อยลงไป ยังเป็นมหาโอะมะ ห้วงน้ำใหญ่อยู่เพียงนั้น แม้จะได้สมาธิถึงขั้นไหนก็ตาม เมื่อสมาธิที่ได้นั้นเป็นกามเป็นความสงสัยเป็นตัณหาห้วงกิเลสห้วงทุกข์ก็ไม่ลดน้อยลงเลย ยังคงใหญ่อยู่เพียงนั้นยังข้ามไม่ได้ และเมื่อมีกามมีความสงสัยมีตัณหาอยู่ในสมาธิในอารมณ์ของสมาธิดังกล่าว ก็มีตัวเรามีของเรา เพราะตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนั้นเป็นเหตุให้ยึดถือ ยึดถือเป็นตัวเราเป็นของเราอยู่ในสิ่งที่ยึดถือนั้น เมื่อเป็นดังนี้ แม้ว่าเพ่งพินิจอากาศและวิญญูญาณว่าไม่มี น้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่อันที่จริงนั้นมีตัวเรามีของเรามีกามมีความสงสัยมีตัณหา เมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่ายังมีไม่ใช่ไม่มี คือมีตัวเรามีของเรา

มีกามมีความสงสัยมีตัณหา เมื่อเป็นดังนี้ ทำสมาธิไปถึงขั้นไหนแล้วจะข้ามห้วงกิเลส ห้วงกองทุกข์ได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้อุปสีวมาณพญูเข้ามาว่า ที่ไม่มี ๆ นั้น ต้องทำกามให้ไม่มี ทำความสงสัยให้ไม่มี ทำตัณหาให้ไม่มีด้วย และอุปสีวมาณพญูได้ปฏิบัติมาเป็นอย่างดีแล้ว แม้ฟังเพียงเท่านั้นก็มีความเข้าใจ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้อาศัยอารมณว่าไม่มีนั่นแหละ อย่าพิจารณาว่าในอากาศไม่มีอะไร ในวิญญานคือความรู้ไม่มีอะไรเท่านั้น ให้ดูว่าไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหาด้วย ไม่มีตัวเราไม่มีของเราด้วย โดยที่ไม่ทำความใคร่ความปรารถนาความดิ้นรนทะยานอยาก ละกามคือความใคร่ ละกัณฑาคือความสงสัย ละตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ดูเข้ามาที่จิตตั้งนี้ พยายามที่จะละออกไปเสียทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ให้ตัวความไม่มีนี้มาเป็นความไม่มีกาม ไม่มี ความสงสัย ไม่มีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก

ปฏิบัติใช้สมาธิละกิเลสขัดเกลากิเลส

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงตอบโดยอาศัยข้อที่ผู้ถามปฏิบัติได้มานั้นแหละ มาชี้ทางปฏิบัติในทางปัญญาละกิเลสอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหลาย อันจะเป็นเหตุให้ข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้จริง ๆ และปัญหาที่ทรงตอบนี้ก็ใช้ได้สำหรับผู้ที่ปฏิบัติสมาธิทั่ว ๆ ไปทั้งหมด เมื่อปฏิบัติทำสมาธิไปแล้ว เมื่อต้องการจะข้ามห้วงกิเลสห้วงกองทุกข์ ก็จะต้องอย่าไปสร้างกามคือความใคร่ความปรารถนา สร้างกัณฑาคือความสงสัย สร้างตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก แม้ในตัวสมาธิแม้ในอารมณ์ของสมาธิ แต่จะให้ปฏิบัติละกาม ละกัณฑาความสงสัย ละตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ให้กิเลสเหล่านี้ไม่มีไปด้วย สงบไปด้วย เมื่อเป็นดังนี้แหละ จึงจะเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลส ละกิเลสให้น้อยลงไปโดยลำดับ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติในทางละกิเลสขัดเกลากิเลสดังกล่าวนี้แล้ว ทำสมาธิมากได้อัปปราสมาธิ จนถึงได้ผลของสมาธิที่ปรากฏเป็นโลกียอภิญญา อภิญญาที่เป็นโลกียะ สามารถที่จะแสดงพลังของสมาธิได้บางอย่างก็ตาม สมาธิแรงกามสงสัยตัณหาก็แรงด้วย และเมื่อกามความสงสัยตัณหาจับเอาจิตที่มีพลังไปใช้ได้แล้ว ก็อาจจะนำสมาธิไปใช้ในทางที่ผิด เหมือน

อย่างบุคคลที่มีอำนาจจิตที่ปรากฏมาในประวัติทั้งในครั้งพุทธกาล ตลอดมาจนถึงในปัจจุบันที่ใช้อำนาจจิตที่เป็นสมาธินี้ไปในทางที่ผิด ก่อบาปก่ออกุศลต่าง ๆ เพราะเมื่อสมาธิแรงกามก็แรงสังสัยก็แรงตัณหาก็แรงไม่ได้ลดไป เพราะฉะนั้น ทางพุทธศาสนาจึงต้องการปฏิบัติ ให้ปฏิบัติทำสมาธิโดยใช้สมาธิในทางละกิเลส ปฏิบัติขัดเกลากิเลสไปด้วย ต้องละกามละสังสัยละตัณหาที่เป็นไปแม้ในสมาธิด้วยไปด้วยกัน เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติที่ได้ทั้งศีลทั้งสมาธิทั้งปัญญาประกอบกันไป อาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป จึงจะเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลสและกองทุกข์ สามารถที่จะข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ไปได้โดยลำดับ ฉะนั้น ปัญหาของอุปสීමาณพและคำตอบของพระพุทธรเจ้า นี้จึงสามารถใช้ปฏิบัติได้โดยทั่วไป

๒๘ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๖

อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)

การปฏิบัติตั้งอยู่ในอากิญจัญญาตนะไม่เสื่อม

ได้แสดงโสฬสปัญหา นำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงอุปสีวปัญหาที่ ๖ ซึ่งอุปสีวมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า “ข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่อาศัยพระองค์ ไม่อาจเพื่อที่จะข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่อันหมายถึงห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสได้ ขอให้พระองค์ตรัสบอกอาการณ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวที่จะได้อาศัยข้ามห้วงนี้” ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบความว่า “ให้ท่านมีสติเพ่งอากิญจัญญาตนะอาศัยอาการณ์ว่าไม่มี ข้ามโอฆะคือข้ามห้วงเกิด จงละกามทั้งหลาย เว้นเสียจากความสงสัยทั้งหลายดูความสิ้นไปแห่งต้นเหตุคือความทะยานอยากให้เห็นประจักษ์ชัดทั้งกลางคืนกลางวัน” ดังนี้ซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า “ผู้ที่มีราคะคือความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว ละอาการณ์อื่นอาศัยอากิญจัญญาตนะ คืออาการณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีเท่านั้น น้อมไปแล้วในอากิญจัญญาตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ จะพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญาตนะนั้นไม่เสื่อมไปบ้างหรือ” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “พึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญาตนะนั้นไม่เสื่อม คือผู้ที่มีราคะความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว น้อมไปแล้วในอากิญจัญญาตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐเท่านั้น คืออาศัยแต่อากิญจัญญาตนะกำหนดอาการณ์ว่าไม่มีเท่านั้น ละอาการณ์อย่างอื่น จึงชื่อน้อมไปในอากิญจัญญาตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ ผู้ที่ปฏิบัติได้ดังนี้ก็จะพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญาตนะนั้นไม่เสื่อม

คำถามและคำตอบนี้ก็สืบเนื่องมาจากคำถามและคำตอบข้อแรก ซึ่งเมื่อพิจารณาดูแนวธรรมปฏิบัติแล้วก็จะเห็นได้ว่า พระบรมศาสดาได้ทรงแนะนำปฏิบัติแก่อุปสีวมาณพ ซึ่งได้มานสมาบัติ คือได้สมาธิอย่างแน่วแน่เท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ ห้วง

น้ำใหญ่คือกิเลสและทุกข์ทั้งหลายก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิมไม่ลดน้อยลงไป และอุปสิวมาณพ ก็ติดอยู่แค่นั้นแก้ไขไม่ได้ พระบรมศาสดาได้ทรงทราบพื้นปฏิบัติที่ได้มาของเขา จึง ได้ตรัสสอนวิธีแก้ไขให้เพียงข้อสำคัญ เรียกว่าสะกิดเพียงนิดเดียวให้เขาดู ให้พบ ความสิ้นไปแห่งตัณหาให้ประจักษ์ชัด ให้ละกามละความสงสัย อันเป็นการปฏิบัติ ที่อาศัยจิตที่เป็นสมาธินั้นแหละ กำหนดพิจารณาดูกาม ดูความสงสัย ดูตัณหาที่เลื่อน ขึ้นมาโดยลำดับเช่นเดียวกันกับฌานสมาบัติ กล่าวคือในขณะที่ยังมีได้ทำสมาธิ กาม ความสงสัยตัณหาที่ตั้งอยู่ในกามคุณารมณห์ทั้งหลายดังที่เป็นไปอยู่ในจิตของสามัญชน ทั่วไป แต่ครั้นเมื่อมาทำสมาธิสงบกามคุณารมณห์ ก็มาติดอยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้น และในตัวสมาธิเอง คือเป็นกามเป็นความสงสัยเป็นตัณหาอยู่ในรูปกรรมฐานและใน สมาธิที่อาศัยรูปกรรมฐาน แต่ครั้นเมื่อเลื่อนขึ้นมาปฏิบัติในรูปกรรมฐาน ได้ อรูปฌานสมาบัติ กามความสงสัยตัณหาที่มาติดอยู่ในรูปกรรมฐาน ในรูปฌาน สมาบัติ ก็เป็นอันว่าไม่พันกามไม่พันความสงสัยไม่พันตัณหา เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัส สะกิดให้ดูกามดูความสงสัยดูตัณหาที่บังเกิดขึ้นในรูปกรรมฐาน หรือในอารมณ์ ของรูปกรรมฐานที่ปฏิบัติหรือที่ได้อยู่นั้นแหละ และในตัวรูปฌานสมาบัติเองที่ได้ และเมื่อดูเข้ามาดังนี้แล้ว ผู้ที่ปฏิบัติได้สมาธิดีขึ้นแล้วโดยลำดับมาจนถึงขั้นนั้น ก็ย่อม จะรู้จะเห็นได้ จะเห็นกามคือความใคร่ จะเห็นความสงสัย จะเห็นตัณหาคือความ ดิ้นรนทะยานอยากติด เพราะฉะนั้น ก็ต้องปฏิบัติละให้สิ้นไป ละความใคร่ความ สงสัยความดิ้นรนทะยานอยากแม้ที่มีอยู่ในตัวอารมณ์นั้นและในสมาธินั้นให้สิ้นไป ดูให้สิ้นไปทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และให้พบความสิ้นไปโดยลำดับ ดังนี้

อภิปุบพธรรมและอกุปพธรรม

ในขั้นนี้ก็จำเป็นที่จะต้องทราบหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาว่า การที่จะละกาม ละความสงสัยละตัณหาให้สิ้นไปนั้นเป็นอกุปพธรรม ธรรมที่กำเริบก็มี เป็นอกุปพธรรม ธรรมที่ไม่กำเริบก็มี ที่เป็นอกุปพธรรม ธรรมที่กำเริบ ก็หมายความว่ายังเสื่อมได้ ก็ได้แก่การที่ละได้พันได้อันยังไม่ถึงขั้นมรรคผลนิพพาน ยังเสื่อมได้กำเริบได้ แต่ว่า เมื่อปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญาจนถึงเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพานแล้ว ก็ตัดกิเลส

ได้เด็ดขาดตามขั้นของมรรคผลนิพพานนั้น เมื่อเป็นขั้นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผลก็ตัดกิเลสได้เด็ดขาดคือสังโยชน์ ๓ ดังนั้นเป็นต้น จนถึงขั้นอรหัตตมรรคอรหัตตผลก็ตัดกิเลสได้เด็ดขาดทั้งหมด เพราะฉะนั้นเมื่อถึงขั้นมรรคผลนิพพานดังนี้จึงจะไม่เสื่อม ฉะนั้น ตามปัญหาที่อุปสีวมาณพกราบทูลถามต่อไปที่แสดงในวันนี้ ซึ่งใช้ถ้อยคำว่า มีโรคคือความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว อาศัยอาภิกขุญญาตนะคืออารมณ์ว่าไม่มี คือน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี ละอารมณ์อื่น อันจะต้องทำความเข้าใจว่า อาศัยอาภิกขุญญาตนะคืออาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั้น ก็จะต้องไม่ใช่เพียงสมาธิเท่านั้น

แต่ว่าอาภิกขุญญาตนะคือตัวไม่มีนั้น ได้เปลี่ยนมาเป็นไม่มีกามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตัณหาอีกด้วย ซึ่งไม่มีเพียงที่เป็นอารมณ์ของสมาธิซึ่งอุปสีวมาณพเคยได้มานั้นก็เป็นเพียงสมาธิเท่านั้น ซึ่งอุปสีวมาณพเองก็ติดอยู่เพราะยังข้ามทุกข์ข้ามกิเลสอะไรไม่ได้ จึงต้องมากราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสแก้มาให้ว่า ต้องไม่มีกามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตัณหาด้วย เพราะฉะนั้น การที่ทรงตรัสแก้ในปัญหาแรกนั้นก็เป็นการสะกิดถูกจุดที่อุปสีวมาณพนั้นติดอยู่ ก็แจ่มแจ้งขึ้นมาแก่เขาเอง เพราะฉะนั้น ในปัญหาต่อมานี้จะต้องเข้าใจ ว่าที่ไม่มีอันเป็นอารมณ์ของอาภิกขุญญาตนะนั้น ก็จะต้องไม่มีกามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตัณหาด้วย อันเป็นทางปัญญา หรือทางวิปัสสนา อันเป็นเครื่องตัดกิเลส และถ้าไม่มีจริง ๆ ก็เป็นอันว่าตัดกิเลสได้เด็ดขาดเพียงบางอย่าง หรือว่าทั้งหมดตามกำลังของมรรคผลดังกล่าวแล้ว และเมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่าน้อมไปแล้ว คือน้อมจิตไปแล้ว หรือจะว่าพ้นไปแล้วก็ได้ในอาภิกขุญญาตนะที่มีความหมายเปลี่ยนมาแล้วตามที่ตรัสตอบ เป็นไม่มีกามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตัณหา เป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ ไม่ใช่ปลดเปลื้องสัญญาจำเพาะที่เป็นรูปที่เลื่อนมาโดยลำดับเท่านั้น แต่ว่าปลดเปลื้องกามสัญญาทั้งขาสัญญาตนะสัญญาแม้อย่างละเอียดด้วย และเมื่อปลดเปลื้องได้จริงก็ต้องเป็นขั้นมรรคขั้นผลขั้นนิพพาน เมื่อถึงขั้นนี้แล้วก็ เป็น **อนุปปชรรม** ธรรมที่ไม่กำเริบ เมื่อเป็นดังนี้ จึงตั้งอยู่อย่างไม่เสื่อม เพราะเมื่อเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพานแล้ว ตั้งแต่ขั้นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผลขึ้นไป ก็เป็นอันว่าไม่กลับกลอกอีก กิเลสที่ละแล้วไม่กลับมาอีก และเมื่อละกิเลสได้หมด กิเลสที่ละได้ทั้งหมดนั้นก็ไม่ได้กลับมาอีก จึงเป็นอันว่าไม่เสื่อม เพราะฉะนั้น เมื่อมีความไม่เสื่อม ก็จะต้องมีความหมายถึงว่า ปฏิบัติอาศัยสมาธิที่เป็นพื้นนั้นแหละมาเป็นทางวิปัสสนา

ปัญญา ดูคามดูความสงสัยดูค้นหาแม้ที่มีอยู่นั้น ทำให้สิ้นไปโดยปล่อยวางไม่ยึดถือ เมื่อปล่อยวางได้ก็เป็นอันว่าละกิเลสได้เด็ดขาดได้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันว่าทำให้ กามทำให้ความสงสัยทำให้ค้นหาไม่มีจริง ๆ เป็นบางส่วน หรือว่าทั้งหมดตามกำลัง ของมรรคและผล และเมื่อละได้เด็ดขาดเพียงไรก็ตั้งมั่นคงอยู่เพียงนั้น ไม่เสื่อม มีแต่ ที่จะเจริญยิ่งขึ้นไปจนถึงละกิเลสได้ทั้งหมด ดังนี้

อาศัยสมาธิทำวิปัสสนาปัญญาละกิเลสให้หมดสิ้น

อนึ่ง แม้ว่าตามคำถามและคำตอบจะเป็นไปตามภูมิปฏิบัติของผู้ถามก็ตาม แต่ก็พึงเห็นได้ว่า เมื่อปฏิบัติทำสมาธิในทางพุทธศาสนาแล้ว แม้จะกำหนดลมหายใจ เข้าออกอันเป็นอานาปานสติในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือจะปฏิบัติในสติปัฏฐาน พิจารณากายเป็นอารมณ์ เวทนาเป็นอารมณ์ จิตเป็นอารมณ์ ธรรมเป็นอารมณ์ จน ถึงเป็นข้อนิเวรณดั่งที่กำลังถึงอยู่นี้ก็ตาม ก็ให้ปฏิบัติให้ได้สมาธิ และเมื่อได้สมาธิแล้ว แม้ในอารมณ์ของสมาธิข้อใดข้อหนึ่ง ก็ให้หัดเพ่งดูคามเพ่งดูความสงสัยเพ่งดูค้นหา แม้ที่มีอยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้นและในตัวสมาธินั้น ละเสียปล่อยวางเสีย และในการ ที่จะปล่อยวางนั้น เพียงแต่กำหนดดูให้รู้ และกำหนดว่าควรละเสียไม่ควรจะมี แม้ เพียงเท่านี้ก็ทำให้กามความสงสัยค้นหาที่บังเกิดนั้นดับไปได้ เพราะว่าเมื่อดูอยู่เพ่ง อยู่มองเห็น มองเห็นกามมองเห็นความสงสัยมองเห็นค้นหาที่คั่นรอนอยู่ในจิตก็ย่อมจะรู้ และเมื่อรู้ก็จะสงบจะดับ และใช้วิธีพิจารณามองให้เห็นลักษณะที่เกิดดับ อันเป็น **อนิจจลักษณะ** ลักษณะที่ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาอันเป็น**ทุกขลักษณะ** ลักษณะที่บังคับ ให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ อันเป็น**อนัตตลักษณะ** ดังนี้ ก็เป็นเครื่องช่วยให้เกิด ความปล่อยวาง และการปฏิบัติดังนี้ก็ชื่อว่าเป็นการที่อาศัยสมาธิทำวิปัสสนาต่อ กิจ ของทุก ๆ คนที่จะต้องปฏิบัติต่อไปนั่นก็คือทำสมาธิให้ดียิ่งขึ้น และอาศัยสมาธิทำ วิปัสสนาปัญญา ละกามละความสงสัยละตัวค้นหาให้ยิ่ง ๆ ขึ้น จนกว่าจะละได้หมด จึงจะเสร็จกิจ ถ้ายังละไม่ได้หมดก็ยังไม่เสร็จกิจต้องทำกันต่อไป ก็อาศัยศีลสมาธิ ปัญญาที่แหละเป็นหลักปฏิบัติตลอดไป

การปฏิบัติในสติปัฏฐานก็ย่อมปฏิบัติให้เป็นไปได้ทั้งในด้านสมถะและวิปัสสนา หรือด้านสมาธิและปัญญา ดังนี้

ครั้งที่ ๑๗

อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนคำถามและคำตอบ

ได้แสดงโศภสปัญหานำสติปัญฐานมาโดยลำดับ จนถึงอุปสีวปัญหาที่ ๖ ในปัญหาที่ ๖ นี้ อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีใจความตั้งแต่ตอนต้นว่า “ตัวเขาผู้เดียวไม่อาศัย คือไม่อาศัยพระองค์พระพุทธเจ้า ก็ไม่อาจที่จะข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่ได้ จึงขอให้พระบรมศาสดาตรัสบอกอารมณ์ซึ่งตัวเขาจะได้อาศัยข้ามโอฆะคือห้วงน้ำนี้ได้” ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบมีใจความว่า “ให้มีสติเพ่งอากิญจัญญายตนะ อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่ จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ดูให้เห็นชัดซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน” ดังนี้ อุปสีวมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปมีใจความว่า “บุคคลซึ่งมีราคะคือความติดใจยินดีในกามทั้งปวงสิ้นไปแล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนะละอารมณ์อื่น น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนะซึ่งเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่ง จะพึงตั้งอยู่โดยไม่เสื่อมไปในอากิญจัญญายตนะนั้นหรือ” ดังนี้ พระบรมศาสดาก็ตรัสตอบมีใจความว่า “ผู้ซึ่งมีราคะในกามทั้งปวง ปราศจากคือสิ้นไปแล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนะละอารมณ์อย่างอื่น น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนะซึ่งเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่ง ก็พึงตั้งอยู่โดยไม่เสื่อมในอากิญจัญญายตนะนั้น” ดังนี้

นี้เป็นคำถามและคำตอบ ๒ ตอนที่ได้แสดงแล้ว และก็ได้แสดงแล้วว่า อากิญจัญญายตนะนั้นเป็นรูปฌานที่ ๓ ซึ่งท่านแสดงว่า อุปสีวมาณพได้ปฏิบัติถึงรูปฌานที่ ๓ นี้ แต่ว่าทางที่ปฏิบัติได้มานั้นเป็นรูปสมาบัติซึ่งเป็นสมาธิ ยังไม่เป็นไปในทางปัญญาอันจะเป็นเหตุให้ละห้วงน้ำคือกิเลสและกองทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะปฏิบัติได้ถึงอากิญจัญญายตนะแล้ว ก็ยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ ยังมี

กิเลสยังมีทุกขอยู่ เพราะฉะนั้น จึงได้มากราบทูลถามเพื่อให้ทรงแนะนำบอกอารมณ์ที่จะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกขได้ พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนแนะนำอารมณ์ซึ่งอุปสิวมาณพได้ปฏิบัติมาแล้วนั้นแหละ แต่ว่าปฏิบัติเพื่อสมาธิคืออารมณ์ที่ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี อันสืบเนื่องมาจากอารมณ์ที่บริกรรมว่าอากาศไม่มีที่สุดและวิญญาณไม่มีที่สุด จึงมาถึงน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั้นเป็นที่ตั้งของสมาธิ และได้เพียงสมาธิที่แนบแน่นเป็นอรูปรูปสมาบัติที่ ๓ จึงตรัสให้ใช้อารมณ์ว่าไม่มีนี้แหละมากำหนดกามคือความใคร่ กำหนดความสงสัย กำหนดตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ทำให้กามไม่มี ทำให้ความสงสัยไม่มี ทำให้ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากไม่มี ดูเข้าไปที่จิตที่ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีอันเป็นตัวสมาธินั้น ซึ่งข้อที่ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีซึ่งเป็นตัวสมาธินั้น แม้ว่าจะไม่มีกามคือความใคร่ ไม่มี ความสงสัย ไม่มีตัณหาอยู่ในกามที่เป็นรูปทั้งหลาย ในความสงสัยที่เป็นรูปทั้งหลาย ในตัณหาที่เป็นรูปทั้งหลาย อันเป็นไปในทางกามาพจร รูปาพจร แต่ว่าก็ยังมียกามอยู่ในอารมณ์ของอรูปรูปข้อนี้ มีความสงสัยอยู่ในอารมณ์ของอรูปรูปข้อนี้ มีตัณหาอยู่ในอารมณ์ของอรูปรูปข้อนี้ คือในอารมณ์ที่ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องดูให้พบว่า ที่ว่าไม่มีนั้นอันที่จริงยังมี คือมีกามมีความสงสัยมีตัณหาอยู่แม้ในอารมณ์แห่งอรูปรูปข้อนี้ เพราะฉะนั้น ก็ต้องมาปฏิบัติดับกามดับความสงสัยดับตัณหาแม้ในอารมณ์ของอรูปรูปที่ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีนี้ คือทำความปล่อยวางไม่ยึดถือไม่ยึดถือปล่อยวางในอารมณ์ของอรูปรูปข้อนี้ เมื่อเป็นดังนี้ กามจึงจะไม่มี ความสงสัยจึงจะไม่มี ตัณหาจึงจะไม่มี ซึ่งข้อปฏิบัติตั้งนี้เป็นไปทางวิปัสสนาปัญญา

ความหลุดพ้นด้วยมรรคปัญญาเป็นอกุปวิมุตติ

เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงสะกิดถูกจุดซึ่งอุปสิวมาณพได้ปฏิบัติถึงและมาติดอยู่ เป็นการแก้ปัญหาคตรงจุดที่เป็นปัญหา จึงทำให้อุปสิวมาณพมีความเข้าใจเห็นธรรมและเมื่อเป็นดังนี้ จึงได้กราบทูลถามถึงว่า เมื่อได้ปฏิบัติทำกามทำความสงสัยทำตัณหาทั้งปวงนี้ให้สิ้นไป ดูให้เห็นความสิ้นไปแห่งตัณหาในจิตให้ชัดทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และเมื่อแสดงตามหลักทางพุทธศาสนา เมื่อการเห็นนี้เป็นมรรคปัญญา ก็กำจัดสังโยชน์คือกิเลสที่ผูกจิตใจเหล่านี้ให้สิ้นไปได้บางส่วนหรือ

สิ้นเชิง ซึ่งเมื่อเป็นมรรคก็เป็นการกำจัดได้อย่างเด็ดขาด เมื่อเป็นดังนี้ เมื่ออุปสว-
 มาณพราหมณ์ทูลถามถึงว่า ผู้ที่ปราศจากราคะความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวง
 อาศัยอาภิกขุญญาตนะคืออาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั่นแหละ แต่นั่นย่อมมาจากที่เป็น
 อารมณ์ของสมาธิมาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญา กล่าวคือกำหนดทำกาม
 ทำความสงสัยทำตณหาแม้ที่มีอยู่อย่างละเอียดในรูปสมภาตินั้นให้สิ้นไป อันชื่อว่า
 ใต้น้อมใจไปในอาภิกขุญญาตนะคืออาศัยอารมณ์ที่ว่าไม่มีนั่นแหละ อันชื่อว่าเป็น
 เครื่องปลดปล่อยสัญญาเป็นอย่างยิ่ง ปลดปล่อยสัญญาคือปลดปล่อยความกำหนด
 หมายทั้งหลาย ความจำทั้งหลาย ทั้งในส่วนที่เป็นกามสัญญารูปสัญญารูปสัญญา
 ปลดปล่อยสัญญาเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง น้อมใจไปในธรรมที่เป็นเครื่องปลดปล่อย
 สัญญาเป็นอย่างยิ่งนี้ อีกอย่างหนึ่งก็ว่าน้อมใจไปนั้น ท่านใช้คำที่แปลว่าวิมุตติคือ
 หลุดพ้น และความหลุดพ้นนั้นเมื่อหลุดพ้นด้วยมรรค ก็เป็นความหลุดพ้นจากกิเลส
 ได้เด็ดขาด เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะพึงตั้งอยู่ในอาภิกขุญญาตนะนั้นไม่เสื่อมหรืออย่างไร
 พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่าไม่เสื่อม ตั้งอยู่ไม่เสื่อมก็เพราะว่าเมื่อใต้น้อมจิต
 ที่เป็นสมาธิ อันกำหนดอารมณ์ว่าไม่มีนั่นมาเป็นทางปัญญา ทำกามทำความสงสัย
 ทำตณหาให้สิ้นไป คือให้กามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตณหาไม่มีด้วยมรรคปัญญา
 เป็นมรรคปัญญาขึ้นมา ก็ตั้งอยู่ไม่เสื่อม เพราะว่าความหลุดพ้นดังกล่าวนั้นเป็น
 อรูปวิมุตติ ความหลุดพ้นที่ไม่กำเร็บคือไม่เสื่อม ตั้งอยู่นั่น

ปัญหาเกี่ยวกับวิญญาณของผู้วิมุตติหรือหลุดพ้นจากกิเลส

อุปสวมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปอีกซึ่งมีใจความว่า “ถ้าว่าผู้ที่ตั้ง
 อยู่ในอาภิกขุญญาตนะนั้นไม่เสื่อม สิ้นปีทั้งหลายเป็นอันมาก คือตั้งอยู่ไม่เสื่อม
 นานปี ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักขุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณ
 วัชรธรรมทั้งปวง ผู้นั้นก็พึงยังยืนอยู่ในภุมินั้นนั่นแหละ วิมุตติหลุดพ้น วิญญาณของ
 บุคคลผู้เช่นนั้นจะพึงเป็นฉันท” พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบซึ่งมีใจความว่า “เปลว
 ไฟที่ถูกกำลังแห่งลมพัดเป่าถึงความดับไปคือดับไป ย่อมไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหน
 ฉันท มุนีคือผู้รู้นั้นก็ฉันทนั้น เป็นผู้วิมุตติหลุดพ้นแล้วจากนามและรูป จากกองนาม
 กองรูป ย่อมดับ ไม่ถึงความนับว่าเป็นฉันทหรือไปไหนฉันทนั้น” ดังนี้

นิพพานดับกิเลสและนิพพานดับขันธ

ตามคำถามคำตอบในตอนที่ ๓ ของปัญหานี้ แม้ว่าในคำถามนั้นคนทั้งปวงจะยังฟังไม่ชัดว่า ข้อที่ว่าผู้ที่ตั้งอยู่ในภุมิณั้นตลอดเวลาหลายสิบหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นปีเป็นต้น ก็จะต้องตั้งอยู่ยั่งยืนในภุมิณั้น วิมุตติหลุดพ้นอยู่ในภุมิณั้น ซึ่งความวิมุตติหลุดพ้นนั้นเมื่อหมายถึงนิพพานคือนิพพานอยู่ในภุมิณั้น นิพพานนั้นก็มี ๒ อย่าง นิพพานคือดับกิเลสอย่างหนึ่ง นิพพานคือดับขันธอีกอย่างหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้พระธรรมที่โคนแห่งโพธิพฤกษ์ ก็ทรงบรรลุนิพพานคือดับกิเลสแต่ว่ายังไม่ดับขันธ พระองค์ได้เสด็จประกาศพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลาอีก ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธที่โคนรังทั้งคูในกรุงกุสินารา อันเรียกว่าเสด็จดับขันธด้วยอนุปาภิเสสนนิพพานธาตุ ก็เป็นทรงบรรลุนิพพานคือดับขันธ ทรงบรรลุนิพพานคือดับกิเลสก่อนดังกล่าว ทรงประกาศพุทธศาสนาตั้งพุทธบริษัทขึ้นมั่นคงในโลกแล้ว จึงทรงบรรลุนิพพานคือดับขันธ

คราวนี้ตามทีอุปสีวมาณพกราบทูลถามนั้น เมื่อดับกิเลส บรรลุนิพพานดับกิเลสยังดำรงขันธอยู่ ก็ตั้งอยู่ยั่งยืนในภุมิณั้น คือในภุมิแห่งอาภิญญายตนะนั้นไม่เสื่อม และเมื่อดับขันธคือบรรลุนิพพานดับขันธ ถ้าโดยปกติสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพานคือดับกิเลสเมื่อดับขันธ วิญญาณก็ต้องเคลื่อนออกเรียกว่าจตุคือเคลื่อน ไปถือปฏิสนธิอันเรียกว่าอุปบัติ เกิดในภพชาตินั้น ๆ เป็นไปตามกรรม แต่ว่าท่านที่ดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว คือเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวกิเลสทั้งหมด ท่านดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลาที่ขันธยังดำรงอยู่ จนถึงในที่สุดก็บรรลุนิพพานคือดับขันธ และเมื่อเป็นดังนี้ วิญญาณของท่านที่เรียกว่าของบุคคลผู้เช่นนั้น ก็คือวิญญาณของท่านที่เป็นพระอรหันต์นั้นจะเป็นฉนฺได พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบโดยอุปมาอุปไมย โดยอุปมาก็คือว่าเทียบกับไฟ ไฟที่ติดเชื้อเช่นว่าไฟตะเกียงไฟเทียนเป็นต้น ถูกลมเป่าดับไป ก็ไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหน มุนีคือผู้รู้นั้นก็ฉนฺไดนั้น ซึ่งเป็นผู้พ้นแล้วจากนามรูปคือพ้นจากความยึดถือ ปล่อยวางในนามรูปสิ้นแล้ว เพราะว่าสิ้นอาสวกิเลสอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมดแล้ว ดับขันธไปก็ไม่ถึงความนับว่าวิญญาณเป็นฉนฺไดหรือว่าไฟไปไหน คือจะเรียกจะพูดจะกล่าวอย่างไรว่าวิญญาณเป็นฉนฺไดไปไหน ก็ไม่พูดไม่เรียกไม่กล่าวถึงทั้งนั้น ดังนี้

พันถ้อยคำกล่าวถึงเมื่อดับขันธนิพพาน

เพราะฉะนั้น ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสตอบนี้ จึงเป็นอันตรัสตอบให้ตัดถ้อยคำที่จะฟังพูดจะฟังกล่าวว่าจะอย่างไรเสียทั้งสิ้น เหมือนอย่างเมื่อไฟที่ติดเชื้อถูกลมเป่าดับไป ก็ไม่ต้องนับคือไม่ต้องเรียกไม่ต้องพูดไม่ต้องกล่าวว่าไฟไปไหนอย่างไร ฉะนั้น เป็นอันห้ามมิให้กล่าวถึงว่า พระอรหันต์ที่ดับขันธ นิพพานคือดับขันธในที่สุดนั้น วิญญาณไปไหน หรือว่าพระอรหันต์ยังมีวิญญาณมาปรากฏอยู่ล่องลอยอยู่ ดังนี้ เป็นต้น อันนี้เป็นคติในพุทธศาสนา ที่ผู้นับถือพุทธศาสนาพึงทำความเข้าใจว่า คติทางพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ดี ซึ่งดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ไม่มีการนับคือไม่มีการพูดไม่มีการกล่าวระบุงถึงอีกต่อไปว่า ท่านยังมีวิญญาณล่องลอยหรือมาปรากฏอยู่ที่นั่นที่นี้ ในภพนั้นในภพนี้ เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ และในเรื่องนี้ยังได้มีข้อที่แสดงไว้ในที่อื่นอีกว่า พระอรหันต์รูปหนึ่งดับขันธปรินิพพานคือนิพพานดับขันธ มารก็เที่ยวค้นหาวิญญาณของท่านว่าวิญญาณของท่านไปไหนก็ไม่พบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า มารไม่สามารถจะค้นหาวิญญาณของท่านได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีวิญญาณและไม่มีอะไรที่จะอ้างจะกล่าวถึงอย่างนั้น อย่างนี้ทั้งสิ้น ดังนี้เป็นคติในพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เอง ดังในคำถามและคำตอบที่แสดงมานี้

สมาธิในพุทธศาสนาสอนให้รู้แต่ไม่ยึด

หนึ่ง ในข้อที่อุปสัวมานพกราบทูลถาม ให้ทรงบอกอารมณ์สำหรับที่เขาจะได้อาศัยข้ามโอฆะคือห้วงน้ำห้วงกิเลสห้วงทุกข์ พระองค์ก็ตรัสตอบให้มีสติเพ่งอา-
 กิณัจฉญาณุตตะระ คือเพ่งอารมณ์ว่าไม่มี มาในทางปัญญาดังที่ได้แสดงแล้วนั้น แม้การปฏิบัติเพ่งอารมณ์ของสมาธิข้ออื่นมาในทางปัญญาก็ใช้ได้ ดังในสติปัฏฐานที่
 ตรัสสอนให้ทำสติตามดูกายเวทนาจิตธรรม ก็ตั้งสติกำหนดดูกายเวทนาจิตธรรมที่
 ตั้งขึ้นเป็นอารมณ์ ว่ากายมีอยู่ เวทนามีอยู่ จิตมีอยู่ ธรรมมีอยู่ เพื่อเป็นที่ตั้งของสมาธิ
 เป็นที่ตั้งของสติ แต่ว่าไม่ยึดถือ นี่เป็นคติของการทำสมาธิในทางพุทธศาสนา แม้ว่า
 จะสอนให้กำหนดอารมณ์ของสมาธิคือกายเวทนาจิตธรรมดังกล่าว ในข้อกายก็เช่น

กำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดว่าลมหายใจเข้าลมหายใจออกมีอยู่ ข้อที่ว่ามืออยู่นั้น ก็คือว่า จิตตั้งอยู่กับลมหายใจ หายใจเข้าก็รู้หายใจออกก็รู้ และเมื่อจิตตั้งอยู่รู้อยู่ดังนี้ ลมหายใจก็มีอยู่ในความรู้ ลมหายใจนั้นเมื่อยังไม่ตาย ก็หายใจเข้าหายใจออกกันอยู่ ดังนี้ มีอยู่แก่กายที่หายใจเข้าหายใจออก แต่ว่าถ้าใจไม่ตั้งกำหนดก็ไม่มีความรู้ เมื่อใจตั้งกำหนดจึงจะมีความรู้ ความรู้ที่รู้อยู่ในลมหายใจเข้าในลมหายใจออก ดังนี้คือตัวสติตัวสมาธิ เมื่อใจออกไปไม่ตั้งกำหนดก็ไม่รู้ กายก็หายใจเข้าไปหายใจ ออกไปแต่ว่าไม่รู้เพราะไม่ได้ตั้งกำหนด เพราะฉะนั้น เมื่อไม่ตั้งกำหนดไม่รู้ก็ไม่ใช่ สมาธิไม่เป็นสติ เมื่อรู้จึงจะเป็นสมาธิจึงจะเป็นสติ ถ้าหากว่าเป็นการปฏิบัติสมาธิ ภายนอกพุทธศาสนา แม้ทำสมาธิดังนี้แล้วก็ต้องยึด ยึดอยู่ในตัวรู้ในสิ่งที่รู้นี้ ตลอด จนถึงในผลที่จะพึงได้ เช่นรูปภาพ อรูปภาพเป็นต้น อันเป็นผลของสมาธิตามภูมิตาม ชั้น แต่ถ้าเป็นสมาธิในพุทธศาสนาแล้ว ท่านก็สอนให้ปล่อยวางไม่ยึดถือ รู้แต่ไม่ยึด เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติทำสมาธิแล้วก็ให้รู้ รู้ในอารมณ์ของสมาธิแต่ไม่ยึด เมื่อไม่ ยึดอยู่ก็ต้องหมายความว่า ไม่มีตัณหา ไม่มีกามไม่มีตัวสงสัยอยู่ในตัวสมาธิในอารมณ์ ของสมาธินั้น เมื่อยึดอยู่ก็แปลว่ามีตัณหา มีกาม มีความสงสัยอยู่ในอารมณ์หรือใน ตัวของสมาธินั้น นี่เป็นการปฏิบัติสมาธิเข้ามาในทางพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติต้องทำ ความเข้าใจในข้อนี้ นอกพุทธศาสนาก็สมาธิเหมือนกันแต่ว่ายึด ยังเป็นกามเป็นตัณหา เป็นความสงสัย แต่เมื่อมาในทางพุทธศาสนาแล้ว แม้ทำสมาธิก็ไม่ยึด ไม่มุ่งไม่หวัง ไม่ประสงค์ ต้องทำความเข้าใจดังนี้

ครั้งที่ ๑๘

อุปสัิวมาณพบปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเกี่ยวกับตายเกิดตายสูญ

ได้แสดงโสฬสปัญหานาสติปฏิฐานมาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของอุปสัิวมาณพที่ ๖ ซึ่งได้กราบทูลถามพระบรมศาสดา พระองค์ได้ตรัสตอบ และในปัญหาที่กราบทูลถามในตอนที ๓ ได้กราบทูลถามมีใจความว่า “ถ้าบุคคลนั้นพึงตั้งอยู่ไม่เสื่อมในภูมิอาภิกษุญญายตนะนั้น สิ้นปีทั้งหลายเป็นอันมากก็จะพึงตั้งอยู่ยั่งยืนในภูมินั้น วิมุตติหลุดพ้นในภูมินั้น ดับขันธในภูมินั้น วิญญูณของบุคคลผู้เช่นนั้นจะพึงเป็นฉันท” พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสตอบความว่า “เปลวไฟที่ต้องกำลังลมเป่าดับไป ไม่ถึงความนับว่าไปที่ไหนฉันท มุนีผู้วิมุตติหลุดพ้นแล้วจากนามและรูปโดยวิมุตติหลุดพ้นดับกิเลส จึงปล่อยวางไม่ยึดมั่นในนามรูป และวิมุตติหลุดพ้นโดยดับขันธคือดับนามรูป ก็ไม่ถึงความนับว่าไปที่ไหนเป็นอย่างไรเป็นต้นฉันทนั้น” ดังนี้ ดังที่ได้แสดงแล้ว แต่อุปสัิวมาณพก็ยังมีความข้องใจอยู่ จึงได้กราบทูลถามต่อไปเป็นตอนที่ ๔ ซึ่งมีความว่า “บุคคลนั้นดับคือดับขันธไปแล้ว บุคคลนั้นไม่มีคือว่าขาดสูญหรือว่าบุคคลนั้นไม่มีโรคคือไม่มีอันตรายโดยตั้งอยู่ยั่งยืน ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระผู้รู้ ขอได้ตรัสบอกข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า เพราะวาคำนั้นพระองค์ทรงทราบจริงแท้แล้ว” ดังนี้ พระผู้มีพระภาคพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบความว่า “ประมาณของท่านผู้ที่ดับไปนั้นไม่มี ใคร ๆ จะพึงกล่าวถึงบุคคลนั้นด้วยข้อฉันท ข้อฉันทนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น เมื่อถอนธรรมทั้งหมดขึ้นได้ แม้ทางแห่งถ้อยคำทั้งหมดก็เป็นอันถอนขึ้น คือไม่มีทางที่จะพูดถึงอีกต่อไป” ดังนี้

ลัสสตททิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ

ตามคำถามคำตอบอันเป็นตอนที่ ๔ อันเป็นตอนสุดท้ายของปัญหานี้ ตามคำถามก็แสดงถึงความข้องใจของอุปสัิวมาณพซึ่งเป็นผู้ถาม โดยที่ได้มีทิฏฐิคือ

ความเห็นของคนทั้งปวงโดยมากอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่ง **สัตสตทิฏฐิ** ความเห็นว่า ยั่งยืน อีกอย่างหนึ่งคือ **อุจเจททิฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ **สัตสตทิฏฐิ** ความเห็นว่า ยั่งยืนนั้น คือเห็นว่าในบุคคลทุก ๆ คน มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” หรือ “อาตมัน” ที่แปลกันว่าตน และเมื่อกายแตกทำลายสิ้นชีวิตไปแล้ว อัตตาหรืออาตมันนี้ก็ยังไม่แตกทำลาย ยังดำรงอยู่ แต่ว่าเคลื่อนออกจากกายที่แตกทำลายนี้ไปสู่ภพชาติใหม่ ถือเอากายใหม่ และเมื่อกายใหม่นั้นแตกทำลายไปอีก อัตตาหรืออาตมันก็ไม่แตกทำลาย คงไปถือภพชาติใหม่ถือเอากายใหม่ต่อไปอีก ดังนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น ตามทิฏฐิคือความเห็นที่เที่ยงยั่งยืนนี้ จึงแสดงว่าในบุคคลทุก ๆ คนนี้มีสิ่งที่ตายคือขันธ ๕ ย่อมลงก็เป็นนามรูปซึ่งแตกทำลายได้ แต่ว่าอาตมันหรืออัตตาอันมีประกอบอยู่ในขันธ ๕ หรือนามรูปนี้ เป็นสิ่งที่เที่ยงยั่งยืนไม่แตกทำลาย สภาพที่เป็นอัตตาหรืออาตมันนี้เที่ยงหรือยั่งยืนตลอดไป แต่ว่ากายเป็นสิ่งที่แตกทำลายได้ จึงอาจจะเปรียบเทียบได้เหมือนว่าบุคคลสวมเสื้อ เมื่อเสื้อที่สวมเก่าขาดไปก็เปลี่ยนเสื้อใหม่ และเมื่อเสื้อเก่าขาดไปก็เปลี่ยนเสื้อใหม่อีก เพราะฉะนั้น ขันธ ๕ รูปกายนามกายอันนี้จึงเปรียบเหมือนอย่างเสื้อที่เปลี่ยนไปอยู่เสมอ แต่ว่าเจ้าของเสื้ออันเรียกว่าอัตตาหรืออาตมันดำรงอยู่ยั่งยืนไม่มีโรค คือไม่มีอันตรายไม่เปลี่ยนแปลง ดังนี้เรียกว่า **สัตสตทิฏฐิ** ความเห็นว่าเที่ยงยั่งยืน

อีกความเห็นหนึ่งที่เรียกว่า **อุจเจททิฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญนั้น ก็คือเห็นว่า ทุก ๆ คนมีขันธ ๕ หรือว่านามรูปอันนี้ และแม้ว่าจะเข้าใจว่ามีอัตตาคือตัวตนหรือมีอาตมันอยู่ก็ตาม แต่ว่าทั้งหมดก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนตั้งในความเห็นของ **สัตสตทิฏฐิ** แต่เป็นสิ่งที่ดับไปขาดสูญไปในเมื่อสิ้นชีวิต เพราะฉะนั้น เมื่อกายนี้แตกสลายคือสิ้นชีวิตไป ก็เป็นอันว่าขาดสูญอยู่แค่นี้ ไม่มีอะไรที่จะไปเกิดต่อไปอีก ดังนี้เรียกว่า **อุจเจททิฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ

ความเห็นทั้งสองเป็นมิจฉาทิฏฐิในพุทธศาสนา

ความเห็นทั้ง ๒ นี้เป็นความเห็นภายนอกพุทธศาสนา ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นความเห็นที่ผิด ไม่ใช่เป็นความเห็นที่ถูกต้อง คือเป็น **มิจฉาทิฏฐิ** ไม่ใช่เป็น **สัมมาทิฏฐิ** ทางพุทธศาสนาพระบรมศาสดาได้ทรงปฏิเสธทิฏฐิคือความเห็นทั้ง ๒ อย่างนั้น

ได้ทรงแสดงธรรมตามหลักอริยสัจทั้ง ๔ ซึ่งเป็นสัจจะคือความจริงอย่างประเสริฐ อันไม่ข้องเกี่ยวกับทฤษฎีทั้ง ๒ นั้น คือแสดงไปตามเหตุและผล เมื่อมีเหตุก็มีผล เมื่อดับเหตุก็ดับผล โดยที่แสดงว่า เมื่อมีวิชาต้นหาอุปาทานกรรม หรือเมื่อแสดงตามอธิบายในอริยสัจ ๔ ซึ่งยกเอาต้นหาเป็นตัวทุกขสมุทัย เมื่อมีต้นหาที่มีชาติคือความเกิดอันเป็นชาติทุกข์และทุกข์อื่น ๆ ประกอบกันไป ฉะนั้น ปัญหาเรื่องว่าตายเกิดหรือตายสูญนั้น จึงตอบตามหลักพุทธศาสนาว่า เมื่อยังมีต้นหาที่ยังมีเกิดอันเรียกว่าชาติ แต่ว่าเมื่อดับต้นหาเสียได้คือดับทุกขสมุทัยเสียได้ ก็ดับชาติคือความเกิดได้ และดับทุกข์อื่น ๆ ที่เนื่องกับชาติคือความเกิด แต่หากจะมีปัญหาว่า เมื่อดับต้นหาอันเป็นทุกขสมุทัยได้ ดับชาติคือความเกิดได้อันหมายความว่าไม่เกิดอีก คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายดับต้นหาได้สิ้นเชิง จึงดับชาติคือความเกิดได้คือไม่เกิดอีก และเมื่อไม่เกิดอีกดังนี้ เมื่อดับขั้นที่ตั้งที่เรียกว่าดับขั้นปรินิพพานคือดับขั้นไปแล้วจะเป็นอย่างไร จะสูญหรือไม่สูญ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัส

ปฏิเสธในข้อว่าสูญ และกัตรัสปฏิเสธในข้อว่าเกิด คือไม่เกิดแต่ก็ไม่สูญ ไม่สูญแต่ก็ไม่เกิด และข้อที่ทั้งไม่สูญทั้งไม่เกิดก็เป็นอันปฏิเสธทฤษฎีทั้ง ๒ นั้น เมื่อเป็นดังนี้ จะนับว่าเป็นอะไรอย่างไร ก็ได้ตรัสตั้งที่ตรัสแก้ปัญหาของอุปสีวมาณพว่า เหมือนอย่างไรที่ดับไปไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหน และกัตรัสว่าผู้ที่ดับไปนั้นไม่มีประมาณ และเมื่อถอนธรรมทั้งปวงหมดแล้ว ถอนอวิชชาต้นหาอุปาทาน ถอนกิเลสทั้งปวง ถอนรูปกายนามกายหมดเพราะว่าดับขั้น ถอนจิตถอนวิญญูณหมด ซึ่งคำเหล่านี้ก็เป็นถ้อยคำที่พูดกัน ก็เมื่อถอนธรรมทั้งปวงได้หมดสิ้นไม่มีเหลืออะไร จึงไม่มีทางแห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงที่จะกล่าวถึง เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันยุติถ้อยคำที่จะพูดถึงที่จะกล่าวถึง ว่าตายสูญหรือตายเกิดหรือว่าไม่สูญไม่เกิดอะไรทั้งสิ้น เป็นอันยุติถ้อยคำที่จะพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้กันได้ เพราะเมื่อพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ สิ่งที่พูดนั้นก็จะต้องเป็นภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ว่าเมื่อไม่มีภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง ถอนเสียหมดแล้วก็ยุติข้อที่จะพูดกันต่อไป และได้มีเรื่องเล่าถึงพระเถระรูปหนึ่งดับขั้นชื่อว่าพระโคธิกะ มารที่เยวคันหาวิญญูณของท่านว่าไปไหน เทียวคันหาในทิศใหญ่ทิศน้อยในทิศเบื้องบนทิศเบื้องต่ำทิศเบื้องขวางทั่วไปหมด ก็ไม่พบวิญญูณของท่าน พระพุทธเจ้าทรงทราบก็ได้ตรัสว่าพระโคธิกะนั้นดับขั้นปรินิพพาน ดับหมดแล้วไม่มีสิ่งที่เรียกว่าวิญญูณ ไม่มีสิ่งที่

เรียกว่าจิตหรืออะไรทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าถอนธรรมทั้งหมดถอนสิ่งทั้งหมด ถอนทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้น จึงค้นไม่พบวิญญานของท่านผู้วิเศษดับขันธไปแล้วว่าจะไปถือปฏิสนธิหรือไปท่องเที่ยวที่ไหนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นอันถอนทางแห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงทั้งหมด ยุติการที่จะพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เป็นอันว่าเสร็จสิ้นกันไปเสียทีหนึ่ง เสร็จสิ้นจริง ๆ ถ้าหากว่ายังจะพูดกันอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ก็ยังไม่เสร็จสิ้นยังไม่จบ เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้จบก็ยุติการพูดอย่างนั้นอย่างนี้ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าจบกันเสียทีจริง ๆ ดังนี้เป็นหลักแห่งพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ตามที่ได้ตรัสตอบอุปสีวมาณพ

ความเชื่อว่าตายสูญอาจทำให้เกิดความประมาท

เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพุทธศาสนาแม้จะยังไม่ได้ไม่ถึงในขั้นดังกล่าว ก็พึงศึกษาให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าอย่างไร เวลาฟังใครเขาพูดอย่างไร ก็จะได้ทราบได้ว่าเขาพูดถูกต้องหรือไม่ถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนาที่แท้จริง แต่เรื่องตายเกิดตายสูญนี้ เมื่อว่าถึงในขั้นที่เป็นไปอยู่ทั่วไปของคนทั่วไป พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนเอาไว้ในพระสูตรหนึ่งอันเรียกว่า อปฺปนณกสูตร ที่แปลว่า พระสูตรที่แสดงถึงข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด โดยที่ได้ตรัสแนะนำไว้โดยความว่า แม้ว่าจะยังไม่มีญาณคือความหยั่งรู้ของตนเองถึงเรื่องตายเกิดตายสูญ แต่ว่าถ้ามีความเชื่อว่าตายสูญก็อาจจะทำให้เกิดความประมาท ไม่ต้องกลัวต่อผลของอกุศลที่ได้กระทำเอาไว้ เพราะว่าจะทำอกุศลทั้งหลายไว้เท่าไรก็ตามหรือแม้ว่าจะทำความดีไว้สักเท่าไรก็ตามตายแล้วก็เสร็จกัน เพราะว่าสูญแค่นั้นไม่ต้องไปรับผลต่อไป ฉะนั้นหากมีความเชื่อว่าตายสูญก็อาจจะทำให้เกิดความประมาทดังกล่าว แต่ว่าถ้าหากเชื่อว่าตายเกิดจะเพราะยังมีกิเลสอยู่ก็ต้องไปเกิดก็ตาม ก็จะทำให้เกิดความไม่ประมาท ขวนขวายที่จะกระทำความดีต่าง ๆ ที่จะละความชั่วต่าง ๆ แม้เพราะนึกถึงชาติหน้าภพหน้าว่าจะต้องรับผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อว่าตายเกิดจึงดีกว่า เพราะทำให้เกิดความไม่ประมาท ขวนขวายที่จะละความชั่วกระทำความดีดังกล่าว นั้น นี่เป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ในพระสูตรหนึ่ง

ปฏิบัติให้เกิดสัมมาสติสัมมาสมาธิในองค์มรรค

อนึ่ง การทำสติแม้ในกายเวทนาจิตธรรม ดังที่ได้แสดงแล้วว่าเพื่อสมาธิเป็นเบื้องต้น ว่ากายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่ตามอารมณ์ที่กำหนด และข้อที่ว่ามีอยู่นั้นก็มีอยู่ในความรู้ เพราะว่าเมื่อจิตตั้งกำหนดอยู่ในสิ่งอันใด ก็ย่อมจะมีความรู้อยู่ในสิ่งอันนั้น ว่าสิ่งที่กำหนดนั้นมีอยู่ แต่ว่าถ้าจิตไม่ตั้งกำหนด แม้สิ่งนั้นจะมีอยู่ก็ไม่รู้ และเมื่อไม่รู้ก็เท่ากับว่าไม่มี คือไม่มีอยู่ในความรู้ เพราะฉะนั้น ข้อที่ว่ากายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่นี้ จึงหมายถึงมีอยู่ในความรู้ที่กำหนด และเมื่อมีอยู่ในความรู้ที่กำหนด นี้แหละเป็นตัวสติเป็นตัวสมาธิ และสติหรือสมาธิดังนี้ก็เป็นข้อที่ปฏิบัติกันทั่วไป แม้จะใช้อารมณ์ของกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ก็ต้องการที่จะให้กำหนดว่ามีอยู่ในข้อที่กำหนดนั้น ในก่อนพุทธกาลมาก็อย่างนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นก็อย่างนี้ แต่ว่าการปฏิบัติทำสมาธิแม้จนถึงฌานสมาบัติในภายนอกพุทธศาสนานั้น ยังมีต้นหามีความสงสัยมีกามดังที่ปรารภถึงในพระพุทธพยากรณ์ที่กล่าวมาข้างต้น อีกอย่างหนึ่งก็คือยังมีอุปาทาน ความยึดถือไม่ปล่อยวางเพื่อชาติเพื่อภพอันใดอันหนึ่ง แต่ว่าเมื่อมาเป็นข้อปฏิบัติแม้เพื่อสมาธิทางพุทธศาสนานั้น ก็ต้องทำสติทำสมาธิว่ามีอยู่ มีอยู่นั้นแหละ อันหมายความว่าให้กำหนดอารมณ์ของสมาธินั้น ให้รู้อารมณ์ของสมาธินั้น อารมณ์ของสมาธินั้นก็มีอยู่ในตัวสติในตัวสมาธิ แต่ว่าก็ให้ปฏิบัติปล่อยวางไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก ดังนี้ จึงจะเป็นสติเป็นสมาธิที่บริสุทธิ์ อันนับว่าเป็นสัมมาสติ สัมมาสมาธิในองค์มรรค เหมือนอย่างอานาปานสติสมาธิที่บังเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า เมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ทรงเป็นพระราชกุมารตามเสด็จพระราชบิดาในพระราชพิธีแรกนาขวัญ ในขณะที่พระราชบิดาทรงปฏิบัติพิธีอยู่ พระราชกุมารองค์น้อยที่ประทับอยู่ ณ ภายใต้อ้อมกอด จิตของพระองค์ก็รวมเข้ามากำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ทรงได้สมาธิที่ท่านแสดงว่าถึงปฐมฌาน ก็เป็นสมาธิที่บริสุทธิ์ไม่ได้ทรงยึดถือ ทรงปล่อยวาง เพราะในขณะนั้นทรงเป็นพระราชกุมารเด็ก ๆ ยังไม่มีต้นหาเพื่อชาติ เพื่อภพอะไร แต่จิตของพระองค์ที่อบรมมาดีแล้วตลอดเวลาช้านานก็มาเป็นสมาธิขึ้น กำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก ดังนี้

ทรงสอนให้ดูให้เห็นเกิดดับ

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนาจึงต้องทำความเข้าใจข้อนี้ แม้จะปฏิบัติทำสมาธิกำหนดกายเวทนาจิตธรรมข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ในขณะที่ทำสมาธินั้นก็ต้องทำความเข้าใจวางไม่ยึดถือ ไม่ให้เป็นกามไม่ให้เป็นการสงสัยไม่ให้เป็นตัณหาขึ้นในสมาธิที่ปฏิบัตินั้นไปด้วย และเมื่อได้สมาธิจะเป็นขั้นอุปจารสมาธิก็ตาม ขั้นอัปปนาสมาธิก็ตาม ก็ไม่ติดอยู่เพียงแค่นั้น เพราะยังข้ามโอชะห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ ต้องมาปรารภอารมณ์ของสมาธินั้นแหละ จะเป็นข้อกายก็ได้ข้อเวทนาจึงได้ข้อจิตก็ได้ข้อธรรมก็ได้ข้อใดข้อหนึ่ง มากำหนดดูดับกามดับความสงสัยดับตัณหา และวิธีที่ปฏิบัตินั้นจะกำหนดดูให้เป็นตัวนามตัวรูป หรือว่ากำหนดอารมณ์ของสมาธิ องค์ของสมาธิที่ได้โดยเป็นนามเป็นรูป เป็นสิ่งที่เกิดเป็นสิ่งที่ดับ แม้ดังที่ได้สอนไว้ในสติปัฏฐานว่า มีเกิดเป็นธรรมดา มีดับเป็นธรรมดา มีทั้งเกิดทั้งดับเป็นธรรมดา ดังนี้ก็เป็นการปฏิบัติโน้มไปในทางวิปัสสนาปัญญา คือดูให้เห็นเกิดเห็นดับ ให้เห็นทั้งเกิดทั้งดับของกายของเวทนาของจิตของธรรม ดังนี้ก็เป็นไปในทางปัญญา และคุณนั้นก็คือดูสิ่งที่มีอยู่นั้นเอง สิ่งที่มีอยู่นั้นก็คือกายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่ มีอยู่ในสติมีอยู่ในสมาธิ ก็ดูสิ่งที่มีอยู่ในสติในสมาธินี้ว่าสิ่งนั้นก็ เป็นสิ่งที่เกิดดับ ก็เกิดดับอยู่ในสติอยู่ในสมาธินั้นแหละ และเมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นวิธีปฏิบัติดับกามดับความสงสัยดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นการที่ปฏิบัติทำสมาธิ และต่อจากสมาธิมาสู่ปัญญาเป็นไปเพื่อดับกิเลส เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ไปโดยลำดับ และการปฏิบัติก็จะเป็นการปฏิบัติที่ไม่ติดอยู่เพียงแค่นั้น แต่ว่าจะทะลุขึ้นมา และการที่ทะลุขึ้นมานั้นก็ไม่ใช่ว่าทะลุขึ้นมาที่ไหนทะลุขึ้นมาที่ความดับ ดับกามดับความสงสัยดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก คือดับกิเลส และเมื่อดับกิเลสก็ข้ามโอชะคือห้วงทุกข์ห้วงกิเลสได้ไปเป็นเปราะ ๆ ไปตามลำดับ ดังนี้การปฏิบัติก็ไม่ชงกัณฑ์ ไม่หยุดแต่จะก้าวหน้ามาสู่การดับกิเลสโดยลำดับ ดับทุกข์โดยลำดับ

อุปสีวมาณพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๑๙

นันทมานพปัญหา

มุณีในพุทธศาสนา

ได้แสดงโศภณปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ บัดนี้มาถึงนันทมานพปัญหา คือปัญหาของนันทมานพเป็นที่ ๗ นันทมานพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า “ชนทั้งหลายกล่าวว่ามุณีทั้งหลายมีอยู่ในโลก ข้อนี้มันเป็นอย่างไร เขาเรียกผู้ถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรือผู้ถึงพร้อมด้วยความดำเนินชีวิตว่าเป็นมุณี” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า “ผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมเรียกหรือกล่าวว่า เป็นมุณี ด้วยความเห็นก็หาไม่ ด้วยความสดับก็หาไม่ ด้วยญาณคือความรู้ก็หาไม่ เรากล่าวว่าบุคคลเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลส ให้มีกิเลสอันเป็นเหตุกระทบใจปราศจากไป คือหามีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจไม่ ไม่มีความอยากทะเยอทะยาน เที้ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุณี” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถาม พิจารณาดูก็จะพึงเข้าใจได้ว่า บุคคลหรือท่านที่เรียกกันว่ามุณินั้นมีอยู่เป็นอันมาก ตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้พระธรรมตั้งพุทธศาสนาขึ้น ก็มีผู้ที่เรียกกันเป็นที่เคารพนับถือกันว่ามุณีอยู่มากมาย และคำว่ามุณินี้ก็นำมาใช้ในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคำอื่น ๆ ที่เป็นคำที่เขาใช้เรียกกันอยู่แล้ว ก็นำมาใช้ในพุทธศาสนา แต่ว่าคำที่เขาใช้กันมาก่อนที่พุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น หรือแม้ที่ใช้ในภายหลังต่อมาก็ตาม ซึ่งเป็นคำใช้นอกพุทธศาสนานั้น ย่อมมีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อนำมาใช้ในพุทธศาสนาก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน คือในลักษณะที่เป็นที่เคารพนับถือหรือเป็นที่แสดงตนว่ามีความรู้เป็นต้นที่สูงกว่าแปลกไปกว่าคนสามัญทั่วไปเป็นต้น ดังเช่นบรรพชิตคือผู้บวช ก็เป็นบุคคลผู้ที่ถือปฏิบัติแตกต่างออกไปจากคนสามัญทั่วไป หรือจากชาวบ้านชาวเมือง แม้จะเป็นนักบวชของลัทธิศาสนาอะไรก็ตาม

และลักษณะที่แตกต่างกันนั้นก็ เป็นต้นว่า โดยการดำเนินชีวิตเกี่ยวแก่อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เกี่ยวแก่อกกับกิริยาอันเป็นส่วนภายนอก และทางจิตใจก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นสิ่งที่ผู้อื่นจะรู้ได้ยาก ไม่เหมือนอย่างทางร่างกายซึ่งเป็นภายนอก แต่แม้เช่นนั้นก็สังเกตจากอาการที่แสดงออกภายนอกอันส่องเข้าไปถึงจิตใจ ก็อาจจะถูกบ้างผิดบ้าง ถ้าออกมาจากจิตใจที่แท้จริงเช่นจิตใจสงบ อาการทางกายวาจาก็สงบ ความสงบทางกายทางวาจาก็ส่องว่าจิตใจสงบจริง แต่ว่าถ้าจิตใจไม่สงบจริง แต่ว่าแก้งทำ แก้งแสดงว่าสงบกายสงบวาจา ดังนี้ ก็อาจจะทำให้คนทั้งหลายเข้าใจผิดได้เหมือนกัน เพราะทำให้คิดคดาว่าใจสงบ แต่อันที่จริงนั้นไม่สงบ

บรรพชิต ผู้ออก สมณะ ผู้สงบ

แต่ว่าเมื่อเป็นบรรพชิตคือผู้บวช ก็จะต้องมีความประพฤติการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากคนสามัญทั่วไป และก็ถือว่าเป็นความประพฤติปฏิบัติที่สูงกว่าคนสามัญทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่นับถือของคนสามัญทั่วไป เพราะคนสามัญทั่วไปก็เข้าใจว่า บรรพชิตนั้นเมื่อมีความประพฤติปฏิบัติแตกต่างออกไปจากคนสามัญ ก็จะต้องมีคุณธรรมที่สูงกว่า จึงได้แสดงความเคารพนับถือ ตลอดจนถึงทนุบำรุง บรรพชิตคือผู้บวชทั้งหลายหรือนักบวชทั้งหลาย ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธศาสนา มาจนถึงพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น และภายหลังพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น ก็มีลักษณะทั่วไปในทำนองเดียวกันดังนี้ ซึ่งสรุปแล้วก็กล่าวได้ว่า เป็นที่นับถือของคนทั่วไปว่าปฏิบัติสูงกว่าความประพฤติปฏิบัติของชาวบ้านชาวเมืองซึ่งเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงนับถือจึงทนุบำรุง และบรรดาบรรพชิตเหล่านี้เองก็มีคำเรียกร้องด้วยความนับถือว่ามุนีบ้าง ว่าสมณะบ้าง แม้คำว่าบรรพชิตเองก็เป็นคำเรียกด้วยความนับถือเหมือนกัน เพราะคำว่าบรรพชิตนั้นก็แปลว่าผู้ออก และที่มีลักษณะคล้ายกันโดยมากก็คือว่าออกจากเรือนมาเป็นผู้ไม่มีเรือน จึงเรียกว่าอนาคาริยะ ผู้ไม่มีเรือนไม่มีบ้านไม่มีครอบครัว และที่เรียกว่าสมณะนั้นก็แปลว่าผู้สงบ และที่เรียกว่ามุนีนั้นก็แปลว่าผู้รู้บ้าง แปลว่าผู้หนึ่งบ้าง คำไทยเราก็เรียกว่าพระ คำว่าพระนั้นก็มาจากคำว่าวระ ที่แปลว่าประเสริฐ ก็เป็นคำยกย่องเช่นเดียวกัน

มุนี ผู้รู้หรือผู้นิ่ง

คราวนี้คำที่เรียกยกย่องว่ามุนีนั่น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าผู้รู้หรือแปลว่าผู้นิ่ง ก็โดยที่เป็นที่นับถือว่าเป็นผู้รู้ รู้สิ่งที่พิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าระดับความรู้สามัญทั่วไป และที่แปลว่าเป็นผู้นิ่งนั้นก็ก็เป็นผู้ที่สำรวมหรือสงบ แต่ก็เป็นที่นับถือว่ามีความรู้ อยู่ในความนิ่งนั้นด้วย คือว่านิ่งด้วยความรู้ ไม่ใช่นิ่งด้วยความไม่รู้ ก็เหมือนดังที่พูดด้วยความยกย่องท่านผู้ใดผู้หนึ่งที่เป็นที่นับถือของท่านนิ่ง แต่ว่าท่านรู้ ไม่ใช่ท่านไม่รู้ แต่ว่าท่านนิ่งคือไม่พูดไม่แสดง เพราะฉะนั้น คำว่ามุนีนี่จึงเป็นคำที่แสดงความรู้ ยกย่องดังกล่าว และก็เป็นที่ใช้กันมาเก่าก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้น บรรดานักบวชทั้งหลายที่แสดงตนว่าเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้ หรือที่เรียกว่าเป็นผู้วิเศษก็มีอยู่มากมาทุกสมัย และเมื่อนั้นทมาณพได้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้าท่านนั้น ก็จะต้องได้ทราบได้เห็นบรรดานักบวชทั้งหลายหรือบุคคลทั้งหลายที่แสดงตนว่าเป็นมุนี คือเป็นผู้รู้ผู้วิเศษอยู่เป็นอันมากเช่นเดียวกัน บรรดานักบวชทั้งหลายก็มีมากมาย หลายลัทธิหลายทิวฏฐิอยู่ในที่นั้น ๆ แม้พาวรีพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของมาณพทั้ง ๑๖ คนนี้เอง ก็คงจะต้องได้รับความนับถือว่าเป็นมุนีผู้หนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุปติขึ้น ก็เป็นที่นับถือว่าเป็นพระมุนีองค์หนึ่ง ดังที่มาณพเหล่านี้เองเมื่อกราบทูลถาม ก็ได้เรียกพระองค์ว่าเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้เป็นผู้วิเศษอยู่หลายครั้ง เพราะฉะนั้น จึงได้บังเกิดเป็นปัญหาขึ้นว่า คนทั้งหลายก็กล่าวกันว่ามุนีมีอยู่ในโลก ก็กล่าวกันดังนั้นจริง แต่ว่าข้อที่กล่าวนี้มันกล่าวกันอย่างไร คือว่าเรียกผู้ที่ถึงพร้อมด้วยญาณ คือความรู้ หรือว่าถึงพร้อมด้วยการดำเนินชีวิตหรือความดำเนินชีวิตว่าเป็นมุนี ก็เพราะว่าเมื่อเข้าใจว่าผู้ที่เรียกว่าเป็นมุนีนั่นจะต้องมีความรู้ เพราะฉะนั้น ก็จะต้องถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรืออีกอย่างหนึ่งด้วยการดำเนินชีวิต เพราะความรู้นั้นมองไม่เห็นกัน ได้แต่เห็นท่าทางก็เห็นว่าคงจะมีญาณคือความรู้ หรือว่าอาจจะได้สนทนาโต้ถามทำให้ตระหนักว่ามีญาณคือความรู้ก็ได้ ส่วนการดำเนินชีวิตหรือความดำเนินชีวิตนั้นมองเห็น อันเกี่ยวข้องกับอาหารก็มองเห็นกัน ดังที่ผู้ถือปฏิบัติเป็นนักบวชหรือไม่เป็นนักบวชก็ตามที่เป็นพิเศษ จะต้องเว้นอาหารอย่างนั้นจะต้องบริโภคอาหารอย่างนี้ อย่างภิกษุก็ต้องปฏิบัติเรื่องอาหารตามพระวินัย ผ่านุ่หมกก็ต้องนุ่งหมกอย่างนั้นนุ่งหมกอย่างนี้ หรือเป็นนอจลกะคือไม่ใช่ผ่านุ่หมกเลย เป็น

ซีเปลือยตั้งนี้ก็มี ที่อยู่อาศัยก็ต้องเป็นอย่างนั้นจะต้องเป็นอย่างนี้ และแม้ในพุทธศาสนาเองก็มีบัญญัติพระวินัยเกี่ยวแก่อาหารผ่านุงห่มที่อยู่อาศัยไว้เป็นอันมาก ข้อปฏิบัติเกี่ยวแก่ศีลของภิกษุก็เกี่ยวแก่เรื่องเหล่านี้เป็นอันมาก และยังมีรูปดวงควัตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของ การดำเนินชีวิตทั้งนั้นที่มองเห็น เพราะฉะนั้น ก็เป็นข้อที่พึงสงสัยว่าจะเรียกว่ามุนีกันได้นั้นด้วยอาศัยอะไร อาศัยญาณคือความรู้หรืออาศัยการดำเนินชีวิต

ทรงเรียกผู้ทำตนให้สิ้นกิเลสว่ามุนี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบในทางปฏิเสธก่อนคือตรัสตอบว่า “ผู้ฉลาดทั้งหลายจะเรียกหรือจะกล่าวว่าเป็นมุนีด้วยความเห็นก็หามิได้ ด้วยความสดับก็หามิได้ ด้วยญาณคือความรู้ก็หามิได้ พระองค์ตรัสว่า ชนเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนา ซึ่งมีความหมายทั่วไปว่ากองทัพกิเลส มีกิเลสที่เป็นเหตุกระทบใจก็หามิได้ ไม่มีความปรารถนาทะเยอทะยานเที่ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุนี” ดังนี้ ตามคำตอบของพระพุทธเจ้านี้ ในด้านปฏิเสธที่แรกนั้นก็ตรัสปฏิเสธที่ฟังได้ว่า จะถือเอาแค่การเห็นการสดับหรือความเห็นความสดับว่าเป็นมุนีเท่านั้นไม่ได้ ซึ่งความเห็นความสดับในที่นี้ก็มีความหมายว่า ผู้ที่มีความเห็นแม้ว่าจะรู้สึกว่ามีความเห็นดี มีความเห็นเป็นพิเศษ เห็นนั่นเห็นนี่ ซึ่งโดยปกตินั้นก็เห็นด้วยตาเนื้อ และเมื่อลึกขึ้นไปกว่านี้ก็เห็นด้วยตาใจ เห็นนั่นเห็นนี่ ดังที่เรียกว่ามีตาทิพย์ เอาเป็นว่าจะมีความสามารถจะเห็นได้อย่างนั้นก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่ทรงรับรองว่าเป็นมุนี ซึ่งได้ตรัสยกเอาผู้ฉลาดว่า ผู้ฉลาดก็ยังไม่รับรองว่าเป็นมุนี การได้ยินก็เหมือนกัน โดยปกติก็หมายถึงทั้งการศึกษาเช่นใช้หูฟัง มีความรู้วิชาการต่าง ๆ มาก หรือว่าแม้จะได้ถึงหูทิพย์ก็ตาม ผู้ฉลาดก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนี หรือแม้ว่าจะมีญาณคือความหยั่งรู้ที่เป็นโลกียอภิญา คือญาณที่แสดงฤทธิ์ได้หรือหูทิพย์ดังกล่าว หรือว่ากำหนดใจของผู้อื่นได้ ระลึกชาติหนหลังได้ หรือได้ตาทิพย์ดังกล่าว แม้ได้ญาณคือความหยั่งรู้ถึงขนาดนี้ ผู้ฉลาดก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนี พระพุทธองค์เองนั้นตรัสเรียกผู้ที่ทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสในจิตใจ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจให้เดือดร้อน ไม่มีความอยากทะเยอทะยาน นั่นแหละว่าเป็นมุนี ดังนี้ เป็นอันว่าทางพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงจำกัดคำว่ามุนีคือผู้รู้หรือผู้วิเศษนั้นว่า เป็นผู้ที่ทำตนให้สิ้นกิเลสที่ตรัส

เรียกว่าเสนา โดยความหมายทั่วไปก็กองทัพกิเลส เมื่อยังมีกองทัพกิเลสคือยังมีหมู่กิเลส อยู่ในจิตใจ กลุ่มรุมจิตใจให้เดือดร้อนอยู่ ทำให้อยากทะเยอทะยานไปต่าง ๆ อยู่ แม้จะมี ตาทิพย์หูทิพย์ มีญาณหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจของการศึกษาก็ตาม ด้วยอำนาจ ของสมาธิอย่างสูงก็ตาม ก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนีของพระพุทธเจ้า จะเป็นมุนีที่พระพุทธ- เจ้าตรัสเรียกได้ ก็จะต้องทำหมู่กิเลสที่กลุ่มรุมจิตใจให้เดือดร้อน ที่ทำให้อยากทะเยอ ทะยานไปต่าง ๆ นี้หมดสิ้นไป เท่านั้นจึงจะเป็นมุนี ความที่จะมีการดำเนินชีวิตอย่างไร หรือได้หูทิพย์ตาทิพย์ ได้ญาณคือความหยั่งรู้อะไรไม่เป็นประมาณไม่เป็นข้อสำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่ความทำตนให้สิ้นให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสเท่านั้น ปราศกิเลส ให้สิ้นไป ให้หมดเครื่องที่จะทำให้อุจเฉตร้อนกระสับกระส่ายอยากทะเยอทะยานไป ต่าง ๆ ดังนี้จึงจะเป็นมุนีในพุทธศาสนา

พุทธศานามุงการปฏิบัติดับกิเลส

แม้ว่าในคำถามคำตอบนี้จะแสดงถึงธรรมปฏิบัติในขั้นดับกิเลสก็ตาม แต่ก็ เป็นข้อที่ผู้นับถือพุทธศาสนาทั่วไปควรเข้าใจ ว่าทางพุทธศาสนานั้นต้องการผู้ที่ชื่อว่า เป็นมุนี เป็นสมณะ หรือเป็นบรรพชิตต่าง ๆ นั้น ด้วยการปฏิบัติทำตนให้ปราศจาก เสนาคือกองทัพกิเลสกองทัพมาร ให้ปราศจากความเดือดร้อนทรมันทุรายเพราะกิเลส ให้ปราศจากความอยากทะเยอทะยานต่าง ๆ ฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นอย่างนี้จึงชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อเป็นมุนีในพุทธศาสนา เข้าใจให้ถูกต้องดังนี้แล้ว จะได้ไม่หลงนิยมไปใน ทางหูทิพย์ตาทิพย์ ญาณคือความหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ ซึ่งแม้ว่าจะมีหูทิพย์จริงตาทิพย์จริง ได้ญาณความหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ จริง แต่ว่าถ้าไม่ปฏิบัติดับกิเลสลงแล้ว บรรดาความเห็น ความได้ยินความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นหากกิเลสได้อาศัยใช้สอย กิเลสเอาเป็นเครื่องมือ ก็ยังเป็นเครื่องก่อโทษก่อทุกข์ให้ยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่ได้เองไม่เป็นประโยชน์กลับเป็นโทษ เหมือนอย่างพระเวทที่แสดงว่าปฏิบัติจนได้โลกียอภิญญา แต่ไม่ปฏิบัติดับกิเลส ก็อาศัยโลกียอภิญญานั้นคือหูทิพย์ตาทิพย์เป็นต้นเหล่านั้นนั้นแหละ ก่อกิเลสให้มากขึ้นจน วิบัติในที่สุด เพราะฉะนั้น ก็จะได้ไม่หลงตื่นข่าวไปในเรื่องของฤทธิ์เดชต่าง ๆ จะมุง ปฏิบัติดับกิเลสเป็นที่ตั้ง ดังนี้จึงจะเป็นความถูกต้องในทางพุทธศาสนา ไม่ต้องไปหลงใน ความอวดอ้างต่าง ๆ ของใคร หรือในการปฏิบัติเกี่ยวแก่การดำเนินชีวิตอย่างนั้นอย่างนี้

ต้องนั่งห่มอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องบริโภคน้ำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องอยู่อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็
นับถือว่าเป็นผู้วิเศษคือเป็นมุนีผู้รู้ผู้วิเศษ ดังนี้ ซึ่งเป็นไปอยู่มากในโลก แม้ในหมู่
ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเอง เพราะฉะนั้น คำถามคำตอบอันนี้จึงเป็นประโยชน์

๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๐

นันทมานพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องสุทธิต่อความบริสุทธิ์

ได้แสดงโศภสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงนันทมานพปัญหา ปัญหาของนันทมานพอันเป็นที่ ๗ นันทมานพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า “ชนทั้งหลายกล่าวกันว่ามุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก ชื่อนั้นเป็นอย่างไร เขาเรียกผู้ถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรือผู้ถึงพร้อมด้วยการดำเนินชีวิตว่าเป็น มุนี” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า “ผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมกล่าวเรียกว่าเป็น มุนีด้วยความเห็นก็หามิได้ ด้วยความสดับก็หามิได้ ด้วยญาณคือความรู้ก็หามิได้ เรากล่าวว่า ชนเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสหรือกองกิเลส มี กิเลสเป็นเครื่องกระทบใจก็หามิได้ ไม่มีความอยากทะเยอทะยานเที่ยวไป ชนเหล่านั้นชื่อว่า เป็นมุนี” ดังนี้ นันทมานพได้กราบทูลถามต่อไปอีกว่า “สมณพราหมณ์ เหล่าใดเหล่าหนึ่งเหล่านี้ ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็นและความได้สดับ หรือด้วยสิ่งที่เห็นสิ่งที่สดับบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยศีลและวัตรบ้าง ย่อม กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยวิธีปฏิบัติมีรูปเป็นอเนกบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพฤติดู อยู่ในวิธีปฏิบัตินั้นตามที่กล่าวว่าบริสุทธิ์ หรือตามที่เห็นว่าบริสุทธิ์ ได้ข้ามชาติคือ ความเกิด ชราคือความแก่แล้วบ้างหรือ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นรทกษ์ ขอพระองค์ได้ตรัส บอก” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าได้ตรัสตอบความว่า “สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่า หนึ่งเหล่านี้ ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็นความได้สดับ หรือด้วยการที่เห็น การได้สดับบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยศีลและวัตรบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ ด้วยวิธีปฏิบัติมีอย่างเป็นอเนกบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพฤตินั้นตามที่กล่าวว่าบริสุทธิ์ หรือตามที่เห็นว่าบริสุทธิ์ก็ตามที่ แต่เราก็กกล่าวว่าไม่ข้ามชาติ และชราแล้ว” ดังนี้

การทำตนให้ปราศจากกิเลสเป็นการบรรลุถึงสุทธิ

ตามคำถามและคำตอบทั้ง ๒ ตอนนี้ ในตอนแรกได้กราบทูลถามถึงมุนี ซึ่งก็ได้ตรัสตอบถึงมุนี โดยที่ได้ทรงยกเอาผู้ฉลาดไม่เรียกมุนีด้วยการเห็นการสดับเป็นต้น และพระองค์เองกล่าวว่า เป็นมุนีเพราะทำตนให้ปราศจากกองกิเลส ที่ใช้คำว่า เสนาคือกองทัพ ก็หมายถึงกองทัпкиเลสเป็นต้น ซึ่งแสดงถึงคติทางพุทธศาสนา จะเรียกว่ามุนีก็ด้วยการที่ทำตนให้ปราศจากกิเลสนั่นเองเป็นข้อสำคัญ และการกระทำตนให้ปราศจากกิเลสนั้นก็เป็นการบรรลุถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์นั่นเอง เพราะว่ากิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ดังที่จำแนกเรียกออกไปตั้งแต่จำนวนน้อยจนถึงจำนวนมาก จำนวนน้อยก็เช่นราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ และที่แยกออกไปต่างชื่อเช่นตัณหา จำแนกออกไปอย่างธรรมดาก็เป็นตัณหา ๓ และแยกออกไปอีกดังในคำว่ากิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปด หรือว่าที่แยกออกไปเป็นอุปกิเลส ๑๖ เป็นมลทิน ๘ เหล่านี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงรวมเข้ามาด้วยคำว่า เสนา อันหมายถึงกองทหารหรือกองทัพอันเป็นกองทัพกิเลส และเมื่อมีกองทัพกิเลส ก็จะต้องมีกองทัพธรรมสำหรับที่จะได้ต่อสู้กันในสมรภูมิคือจิตใจนี้เอง กองทัпкиเลสนั้นก็ยึดตั้งอยู่ในจิตใจ ตั้งต้นแต่ที่เป็นอาสวอนุสัยนอนจนหมักหมมอยู่ในจิตเป็นกิเลสอย่างละเอียด และเมื่อฟุ้งขึ้นมาโดยจับอารมณ์คือเรื่องที่ผ่านมาทวารทั้ง ๖ เข้าสู่จิต ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นนิรวณต่าง ๆ และเมื่อหยาบออกมาอีกก็เป็นกรรมกิเลส กิเลสที่ก่อกรรม เป็นปาณาติบาต ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป คือฆ่าเขาบ้าง เป็นอกินนาทาน ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้คือลักขโมยบ้างเป็นต้น ก็เป็นกรรมกิเลสขึ้นมา เพราะฉะนั้น บรรดาภิเลสเหล่านี้จึงเท่ากับเป็นเสนา คือเป็นกองทัพกิเลสที่ตั้งยึดมั่นอยู่ในจิตมาตลอดเวลาช้านาน และเสนาคือกองทัพกิเลสหรือกองทัพของมารดังกล่าวมานี้ ก็มีเพิ่มขึ้นได้บ้าง ลดลงได้บ้าง ในเมื่อบุคคลลู่อ่านาจของกิเลส กล่าวคือกิเลสที่เป็นอาสวอนุสัยจับอารมณ์ที่ผ่านมาเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ ดังกล่าว ฟุ้งขึ้นเป็นนิรวณ ปล้นจิตกลุ่มรวมจิตคือทำจิตให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย หยาบออกมาอีกก็เป็นกรรมกิเลสดังกล่าว เมื่อเป็นดังนี้ กิเลสก็เพิ่มมากขึ้น

ธรรมปฏิบัติหรือพุทธเสนาช่วยกำจัดกิเลสหรือมารเสนา

แต่ถ้าถ้าบุคคลมาได้ระดับพึงธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน อบรมมรรคมืองค์ ๘ หรือย่นย่อลงก็เป็นศีลสมาธิปัญญาให้บังเกิดขึ้น ธรรมปฏิบัติเหล่านี้ก็คอยระงับความเจริญเติบโตของกองทัพกิเลส ก็ทำให้กองทัพกิเลสนั้นลดลง และแม้ธรรมปฏิบัติดังกล่าวมานี้ก็เรียกว่าเป็นกองทัพธรรม คือเป็นเสนาอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ว่าเป็นพุทธเสนาคือเสนาของพระพุทธเจ้า ส่วนกองทัพกิเลส นั้นเป็นมารเสนา กองทัพมาร ส่วนธรรมปฏิบัตินั้นเป็นพุทธเสนา เสนาของพระพุทธเจ้า และก็มีจำนวนมาก อันหมายความว่าอาจจะจำแนกแจกแจงแสดงออกไปได้มากมาย ดังที่กล่าวกันว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็เท่ากับว่ากองทัพธรรมนี้มี ๘๔,๐๐๐ กองทัพธรรม ๘๔,๐๐๐ นี้ก็ขยายจำนวนขึ้นตั้งนี้ให้พอเหมาะแก่กองทัพกิเลส อันหมายความว่าเมื่อกองทัพกิเลสมีมากขึ้น กองทัพธรรมก็ต้องมากขึ้นให้พอกันสำหรับที่จะได้ระงับกิเลส กำจัดกิเลส เมื่อกองทัพธรรมมีเท่านี้ กองทัพกิเลสก็ต้องมีเท่ากัน คือต่างก็จะต้องมี ๘๔,๐๐๐ ด้วยกันแล้วก็ต่อสู้กัน เป็นต้นว่าเมื่อกามฉันท์บังเกิดขึ้น อันนับว่าเป็นเสนามารอันหนึ่งที่จะต้องมียกทัพธรรมสำหรับที่จะระงับ คือกรรมฐาน อันเป็นคู่ปรับกัน อันได้แก่อสุภกรรมฐานหรือกายคตาสติ ก็มาเป็นกองทัพธรรม เป็นเสนาธรรม เพราะฉะนั้น กองทัพกิเลสกับกองทัพธรรม เรียงตัวก็เป็นพลเสนาของกองทัพกิเลส พลเสนาของกองทัพธรรมก็ต้องพอดีกันเป็นคู่ปรับกัน จึงจะระงับกันลงไปได้ เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าจิตอันนี้จึงเป็นที่รับรอง เป็นสมรภูมิของทั้งกองทัพกิเลสทั้งกองทัพธรรม ทั้งมารเสนาทั้งพุทธเสนาต้องต่อสู้กันอยู่ และเมื่อกิเลสยังไม่สิ้น ธรรมก็ต้องยังไม่สิ้น คือเมื่อมีกองทัพกิเลสเหลืออยู่ ก็ต้องมีกองทัพธรรมเหลืออยู่ สำหรับที่จะเป็นคู่ปรับกันระงับกัน ก็เป็นอันว่าจะต้องทำกิจคือการปฏิบัติการต่อสู้การระงับกันอยู่ตลอดเวลาที่ยังไม่สิ้นกิเลส เพราะฉะนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็ยังไม่เสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติเพื่อระงับกิเลส ต่อเมื่อสิ้นกิเลสจึงจะเสร็จกิจที่จะปฏิบัติเพื่อระงับกิเลส ก็เป็นอันว่าจิตเล็กเป็นสมรภูมิเป็นสนามรบ เสนาทั้ง ๒ ฝ่ายก็เป็นอันว่าเล็กกันไปเหมือนอย่างการสงครามในโลกทั่วไป เมื่อไม่มีข้าศึก กองทัพที่จะต่อสู้ข้าศึกก็ไม่ต้องมี และเมื่อมีข้าศึกยกมา มีกองทัพต่อสู้ข้าศึกและก็ต่อสู้กัน ชนะข้าศึกแล้วก็เป็นอันว่าความที่ตั้งกองทัพเพื่อต่อสู้กันนั้นก็เป็นอันว่าหยุดหรือเลิก เป็นสันติคือความสงบ

นิพพานคือความสิ้นกิเลสหรือความบริสุทธิ์สิ้นเชิง

จิตใจก็เป็นเช่นนั้น เมื่อปฏิบัติโดยปฏิบัติสร้างกองทัพธรรมอันเป็นพุทธเสนาให้ตั้งติดในจิตใจ ก็ทำลายมารเสนานั้นเป็นกองทัพกิเลสให้พ้นไปจากจิตใจ จิตใจนี้จึงเป็นสิ่งที่แย่งกันระหว่างกองทัพกิเลสกับกองทัพธรรม เมื่อกองทัพธรรมยังไม่มีการกำลังหรือพ่ายแพ้ กองทัพกิเลสก็ยึดเอาไว้ เมื่อกองทัพธรรมมีการกำลังเข้มแข็ง ก็ขับไล่กองทัพกิเลสออกไป ก็ยึดจิตเอาไว้ จิตก็อยู่กับกองทัพธรรม จนเมื่อชนะกันเด็ดขาดแล้วคือกองทัพธรรมชนะกองทัพกิเลสได้เด็ดขาด แล้วก็เลิกทัพกันได้ เลิกทัพกันได้เมื่อไรนั้นแหละจึงจะเป็นเสร็จกิจ และเมื่อเป็นเสร็จกิจก็เป็นสันติคือความสงบ ในขณะที่ยังมีกองทัพกิเลสยึดอยู่ ต้องมีกองทัพธรรมมาปราบอยู่กำจัดอยู่ ก็ยังเป็นจลาจลวุ่นวายไม่สงบทีเดียว แม้จะชนะไปได้โดยลำดับก็ยังมีที่จะต้องต่อสู้กันอยู่ ยังเลิกกองทัพธรรมไม่ได้ เลิกทัพไม่ได้ และก็ยังเชื่อว่ายังเคราะห์หมองอยู่ ยังไม่เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง จนกว่าที่จะทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพซึ่งได้กล่าวแล้วว่าหมายถึงมารเสนา เสนามารคือกองทัพกิเลส แต่อันที่จริงนั้นเมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว เมื่อยังมีกองทัพธรรมอยู่ต้องต่อสู้กันอยู่ ก็แปลว่ายังไม่เสร็จกิจก็ยังวุ่นวายอยู่นั่นเอง จนกว่าจะเสร็จกิจคือธรรมเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพาน กำจัดกิเลสได้สิ้นเชิง นั้นแหละจึงจะเลิกทัพด้วยกัน เลิกทัพกิเลสเลิกทัพธรรม อันหมายความว่าหยุดการต่อสู้กัน ไม่มีข้าศึกที่จะต่อสู้ต่อไปอีกแล้ว ดังนี้คือความหมายสมบูรณ์ของคำว่าทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพที่ผจญกันอยู่รบกันอยู่ ก็เป็นอันว่าเสร็จกิจสิ้นกิเลสคือเครื่องเคราะห์หมองด้วยประการทั้งปวง เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์สิ้นเชิง และตรงนี้เป็นนิพพานคือความที่เลิกทัพกันได้ทุกฝ่าย ไม่ต้องรบกันต่อไปอีก เป็นสันติคือความสงบสิ้นเชิงตลอดไป เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์

ทองพบทางบรรลุสุทธิที่ถูกต้องในการข้ามชาติชรา

เพราะฉะนั้น ในตอนที่ ๒ แม้ว่านันทมาณพจะกราบทูลถามเปลี่ยนจากเรื่องมูนี้มาเป็นเรื่องสุทธิคือความบริสุทธิ์ แต่ก็มีอรรถคือเนื้อความที่เนื่องกันดังกล่าวมา โดยได้กราบทูลอ้างถึงสมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่า

หนึ่งในคำที่กราบทูลถามก็เป็นพวกที่เรียกกันว่ามุนี ดังที่ได้กราบทูลถามในตอนแรกนั้นแหละ เพราะพวกที่เรียกกันว่ามุนีนั้นก็เป็นผู้ที่เรียกกันว่าสมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เหล่านี้ก็คือเหล่าที่กล่าวถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นความบริสุทธิ์ ถ้าเป็นความบริสุทธิ์สิ้นเชิงก็มีอรรถดังที่ได้แสดงแล้วนั้น ซึ่งบางพวกก็กล่าวว่า ความบริสุทธิ์จะมีได้ด้วยการเห็นการได้ระดับ คือจะต้องเห็นนั่นเห็นนี่ จะต้องได้ระดับรับฟังนั้น ระดับรับฟังนี้ จึงจะได้บรรลุถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ ดังพวกที่นับถือพระพรหมก็กล่าวว่า จะต้องเห็นพระพรหมจะต้องได้ยินเสียงของพระพรหม ดังนี้ เป็นต้น จึงจะได้สุทธิคือความบริสุทธิ์ บางพวกก็กล่าวว่า จะต้องปฏิบัติในศีลอย่างนั้นอย่างนั้น ในวัตรคือในพรตข้อที่พึงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ จึงจะได้สุทธิคือความบริสุทธิ์ บางพวกก็กล่าวว่า จะต้องมียุติปฏิบัตินอกจากที่กล่าวมาแล้วอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งรวมเข้าในคำว่า เป็นอเนกคือมิใช่หนึ่ง หมายความว่ามากมายดังที่แสดงกันอยู่ในลัทธิภายนอกพุทธศาสนาเป็นอันมาก ฉะนั้น จึงได้กราบทูลถามว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นหากได้ประพฤติปฏิบัติในวิธีปฏิบัติเหล่านั้น ตามที่กล่าวคือสั่งสอนกันมา หรือตามที่เห็นว่า จะให้เกิดความบริสุทธิ์ ได้ข้ามชาติคือความเกิด ชราคือความแก่กันมาแล้วบ้างหรือไม่ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “ถึงว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะประพฤติปฏิบัติในวิธีปฏิบัติเหล่านั้นตามที่สอนกันมากล่าวกันมา หรือว่าตามที่เห็นว่า จะได้รับความบริสุทธิ์ก็ตามที่ แต่พระองค์ก็คงตรัสว่าไม่ข้ามชาติชราแล้วได้” ดังนี้ ซึ่งตามที่ตรัสตอบนี้เป็นอันได้ทรงปฏิบัติวิธีปฏิบัติตามที่ได้กล่าวกันมาสั่งสอนกันมา ตามที่ได้เห็นกันมา ว่าจะต้องได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ จะต้องได้ยินได้ฟังสิ่งนั้นสิ่งนี้ จะต้องปฏิบัติในศีลคือข้อที่พึงเว้นอย่างนั้นอย่างนี้ จะต้องปฏิบัติในวัตรคือข้อที่พึงประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้ หรือแม้ว่าจะมีวิธีปฏิบัติที่สั่งสอนกันมาอย่างใดอย่างอื่นเป็นอเนกคือมากมายหลายวิธี แต่ว่าวิธีปฏิบัติเหล่านั้นก็ไม่อาจจะทำให้ข้ามชาติชราได้ จึงยังพากันข้ามชาติชราไม่ได้ ตามที่ตรัสตอบนี้ก็มิได้ระบุไว้ว่า การที่เห็นการที่ได้ยินศีลและวัตรและวิธีปฏิบัติเป็นอเนกประการเป็นสิ่งที่มิใช่ในภายนอกพุทธศาสนาหรือในภายในพุทธศาสนา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว ในภายนอกพุทธศาสนานั้น พระองค์ได้ทรงปฏิบัติทดลองมาตั้งแต่ก่อนตรัสรู้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีทางใดที่จะให้ตรัสรู้พระธรรมได้ ให้บรรลุถึงความเป็นมุนี ให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์อย่างแท้จริงได้ จึงได้ทรง

แสวงหาด้วยพระองค์เองจนถึงได้ทรงพบทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา และก็ทรงปฏิบัติ จึงได้ตรัสรู้พระธรรม ก็เป็นอันว่าสำหรับที่พูดกันมาสั่งสอนกันมาเห็นกันมานั้น ไม่ เป็นทางที่จะให้พ้นชาติขราได้ แม้ในทางพุทธศาสนาเองในเมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องก็ คงไม่ได้เช่นเดียวกัน ต่อเมื่อปฏิบัติถูกต้องจึงจะข้ามชาติข้ามขราได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบนี้จึงเป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้ได้ในข้อปฏิบัติทั้งปวง จะเป็น ภายนอกพุทธศาสนาก็ตาม ภายในพุทธศาสนาก็ตาม แต่สำหรับที่แล้ว ๆ มานั้นก็เป็นอัน ว่าข้ามไม่ได้ ที่แล้ว ๆ มานั้นก็ต้องหมายความว่า เป็นสิ่งที่เห็นกันมาสอนกันมาก่อนที่ พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้และได้ทรงแสดงสั่งสอน

๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๑

นันทมานพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนเรื่องมุนีและสุทธิ

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงนันทมานพปัญหา ปัญหาของนันทมานพอันเป็นที่ ๗ นันทมานพได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าเริ่มด้วยมุนีซึ่งกล่าวเรียกกันว่า จะเป็นมุนีได้ด้วยอย่างไร พระพุทธองค์ก็ทรงตอบ ทรงเน้นลงไป ที่บุคคลผู้ทำตนให้ปราศจากเสนา ซึ่งก็ได้แก่มารเสนาคือเหล่ากองกิเลส และเมื่อปฏิบัติจนสิ้นกองกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความอยากทะเยอทะยาน ก็ตรัสเรียกว่าบุคคลผู้มีลักษณะดังนี้แหละเรียกว่ามุนี จะแปลมุนีว่าเป็นผู้รู้หรือเป็นผู้หนึ่งก็ตาม ก็ต้องเป็นผู้ที่สิ้นกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหมด เรียกว่าสงบกิเลส หรือสงบความที่ต้องต่อสู้อันมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายกองกิเลสและฝ่ายกองธรรม แปลว่ากองธรรมปราบกองกิเลสได้หมดสิ้น ก็เป็นอันว่าเลิกทัพด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นสันติคือความสงบ เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ท่านผู้เช่นนี้จะนิ่งก็นิ่ง ด้วยความรู้ที่บริสุทธิ์ เป็นความรู้พ้น จะเรียกว่าเป็นผู้รู้ก็เป็นผู้รู้พ้น ไม่ยึดถือข้องเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงมุนีอีกลักษณะหนึ่งมุนีจึงต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ด้วยประการทั้งปวง นันทมานพจึงได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๒ ถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ที่กล่าวกัน คือที่กล่าวสั่งสอนกันมา บอกกล่าวกันมา เป็นวาทะคือถ้อยคำที่สั่งสอนที่บอกกล่าว เมื่อมีผู้นับถือมากก็เป็นลัทธิ เป็นศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ซึ่งสั่งสอนกันว่า จะบรรลุถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่สอนกันมาแล้วเป็นลัทธิศาสนานั้น ๆ ยกเอาการเห็นหรือสิ่งที่เห็นขึ้นมาบ้าง ยกเอาการฟังหรือสิ่งที่ฟังขึ้นมาบ้าง ยกเอาศีลยกเอาวัตรหรือพรตขึ้นมาบ้าง ยกเอาวิธีปฏิบัติอย่างอื่นอีกมายหลายอย่างหลายประการขึ้นมาบ้าง หากว่าจะปฏิบัติตามที่กล่าวที่สอนที่เห็นนับถือกันมานั้น ๆ ได้ข้ามชาติข้ามชรากันมาแล้วบ้างหรือไม่ ก็ตรัสตอบว่า พระองค์ตรัสว่าผู้ที่ปฏิบัติกันมาทำนองนั้น

ที่ปฏิบัติกันมาแล้ว ดังที่บอกกล่าวสั่งสอนกันในลัทธิศาสนาต่าง ๆ พระองค์ตรัสว่า
ข้ามชาติข้ามชรากันมาแล้วไม่ได้ ดังนี้

ข้ามชาติชราได้เมื่อสิ้นอาสวกิเลส

นั้นหมายความว่า ได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๓ ต่อไปว่า “สมณพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งนี้ ที่กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความที่ได้เห็นได้สดับ ด้วยศีลและวัตรหรือพรต
หรือว่าด้วยวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอเนกประการ ซึ่งพระองค์ตรัสว่าไม่ข้ามโอฆะคือ
ไม่ข้ามห้วงไปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีใครเล่าในโลกพร้อมทั้ง
เทวโลกได้ข้ามชาติชราแล้วได้ ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ ข้าแต่พระผู้มี
พระภาค ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกข้อนั้น” พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า
“เราหาได้กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราครอบงำไปทั้งนั้นไม่ สมณ-
พราหมณ์เหล่าใดละอารมณ์ที่เป็นที่ไดยินที่ได้รู้ และศีลและพรตทั้งหมด ละวิธีปฏิบัติ
ต่าง ๆ เป็นอเนกประการทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาว่ามีโทษควรละ เป็นผู้ที่ไม่หาอาสวกิเลส
ที่ต้องสันดานมิได้ นรชนเหล่านั้นแลที่เราเรียกว่าข้ามห้วงได้”

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบดังนี้ นั้นหมายความว่า ได้กราบทูลแสดง
ความชื่นชมยินดีว่า “ข้าพระเจ้าชื่นชมพระวาจาอันของพระมหาฤๅษีเป็นอย่างยิ่ง
ข้าแต่พระโคตม คำนั้นของพระองค์ทรงกำหนดประกาศแสดงดีแล้ว แสดงถึงธรรม
ที่ไม่มีอุปธิ คือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจ ชนเหล่าใดในโลกนี้ละอารมณ์ที่เห็นที่ไดยินที่
ได้รู้ที่ได้ทราบ กับศีลและวัตรหรือพรตได้ทั้งหมด ละวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอเนกประการ
ได้ทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาว่ามีโทษควรละ ไม่มีอาสวกิเลสเป็นเครื่องจองจิตสันดาน
หรือจองใจ แม้ข้าพระเจ้าก็กล่าวว่ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามห้วงได้” ดังนี้

ข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกขได้คือนิพพาน

ตามคำถามคำตอบในนั้นนทมาณวปัญหาตอนที่ ๓ อันเป็นตอนที่สุดนี้ ก็มีความ
สืบเนื่องมาจาก ๒ ตอนต้น ซึ่งนั้นนทมาณพได้กราบทูลถามถึงมุนีในตอนต้นที่ ๑ ได้
กราบทูลถามถึงวาทะที่สอนกันเรื่องสุทธิต่อความบริสุทธิ์เป็นตอนที่ ๒ ซึ่งพระผู้มี

พระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า วาตะที่สั่งสอนกันมากล่าวกันมาเป็นลัทธิเป็นศาสนาต่าง ๆ ให้ปฏิบัติอย่างนั้นปฏิบัติอย่างนี้ เพื่อบรรลุถึง**สัพพัตถิ**คือความบริสุทธิ์นั้น และข้อว่า**สัพพัตถิ**คือความบริสุทธิ์นั้นก็คือข้ามห้วงได้ อันหมายความว่าข้ามชาติข้ามชราได้ ซึ่งความข้ามชาติข้ามชราได้นี้ ผู้ถามเองก็มีความเข้าใจตรงเข้ามาสู่หลักนิพพานในพุทธศาสนา คือข้ามชาติข้ามชรา ข้ามโคกะ ข้ามปริเทวะ คือข้ามทุกข์ทั้งปวง อันหมายรวมถึงว่าข้ามกิเลสเครื่องเศร้าหมองได้ทั้งหมด จึงจะเป็น**สัพพัตถิ**คือความบริสุทธิ์ เป็นสันติคือความสงบ เป็นนิพพานดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด อันความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด ซึ่งหมายรวมถึงความดับชาติดับชรา ดับความเกิดดับความแก่ ซึ่งใช้ถ้อยคำเป็นโวหารว่า ข้ามชาติข้ามชราข้ามโคกะข้ามปริเทวะ ข้ามได้ดับได้ดังนี้แหละ จึงจะเป็นอันชื่อว่าข้ามห้วงได้คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ อันเป็นโวหารที่ยืมมาจากการข้ามน้ำข้ามทะเลที่เรียกว่า**อรรณพ**บ้าง**โอฆะ**บ้าง อันความเกิดความแก่รวมทั้งความตาย กับทั้งบรรดาทุกข์ทั้งปวงอื่น ๆ เป็นต้นว่าโคกะ ความเศร้าโศก ปริเทวะ ความคร่ำครวญ กับทั้งบรรดากองกิเลสทั้งหลาย มีต้นหาความดิ้นรนทะยานอยากหรือเรียกว่า**อาสาคือความหวังทะเยอทะยาน**ต่าง ๆ เปรียบเหมือนอย่างเป็นทะเลลึกกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งสัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องเสวยทุกข์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาจนหนักหนาไม่สามารถที่จะหนีได้ และยากที่จะสืบสาวขึ้นไปถึงต้นเดิมที่สุด หรือแม้ปลายที่สุดได้ ว่าสัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดเสวยทุกข์ต่าง ๆ มาตั้งแต่เมื่อไรกัน

ความวนอยู่ในกิเลส กธรม วิบาก

ความที่ต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดเสวยทุกข์ต่าง ๆ อยู่นี้ เรียกตามภาษาธรรมว่า**สังสารวัฏ** สังสาระ แปลว่าท่องเที่ยว วัฏฏะ แปลว่าวน รวมกัน ๒ คำว่า**สังสารวัฏ** คือ**สังสารวัฏฏะ** ก็แปลว่าท่องเที่ยววนเวียนหรือวนเวียนท่องเที่ยว ท่องเที่ยวนั้นก็คือต้องถือภพถือชาติไปอยู่เรื่อย ๆ เหมือนอย่างเดินทางท่องเที่ยวไปนั้นไปนี่อยู่เรื่อย ๆ และการเดินทางท่องเที่ยวถือชาติถือภพไปเรื่อย ๆ นั้น ก็เป็นวัฏฏะคือเป็นความวน ความวนก็คือเป็นความเวียน วนเวียน อันหมายความว่าวนเวียนอยู่กับความเกิดความแก่ความตายในทุกชาติภพ เข้าถึงชาติภพอันหนึ่ง ก็ตั้งต้นด้วยเกิด

แล้วแก่ สุดท้ายก็ตาย แล้วก็เข้าถึงชาติภพต่อไปเป็นที่ ๒ ที่ ๓ ก็เกิดแก่ตาย เกิดแก่ตาย เกิดแก่ตาย วนอยู่กับความเกิด ความแก่ ความตายนี้เท่านั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง เป็นวัฏฏะ ๓ กัวนเวียนอยู่กับกิเลส กรรม วิบาก กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำความกรรม ก็ให้วิบากคือผล วิบากคือผลนั้นก็เป็นที่ตั้งของกิเลสชั้นอีก ก็เกิดกิเลสชั้นอีก กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำความกรรม กรรมก็ส่งวิบากคือผล ผลนั้นก็ก่อกิเลสชั้นอีก กิเลสก็ก่อกรรมชั้นอีก กรรมก็ก่อวิบากคือผล ก็เป็นอันว่าวนอยู่ในกิเลสกรรมวิบากนี้เท่านั้น ไม่ออกไปให้พ้นจากความวนนี้ได้ เป็นความวนเวียน คือแม้จะเป็นการท่องเที่ยวไปที่เรียกว่าสังสารหรือสงสารนั้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะท่องเที่ยวไปข้างไหน ท่องเที่ยวอยู่ในความวนนี้เท่านั้น เช่นเดียวกับความวนของกาลเวลา กลางวันกลางคืน แล้วก็กลางวัน แล้วก็กลางคืน ฤดูหนาว ฤดูร้อน แล้วก็มาฤดูฝน แล้วก็มาฤดูหนาว ฤดูร้อน แล้วก็มาฤดูฝน กัวนกันอยู่ ๓ ฤดู เดือนกัวนกันอยู่ ๑๒ เดือน ๑๓ เดือน เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงอยู่ในความวนที่เรียกว่าวัฏฏะ จิตใจก็อยู่ในวัฏฏะกิเลสกรรมวิบาก ร่างกายก็อยู่ในวัฏฏะของธรรมชาติหรือของโลกธาตุ ซึ่งมีความวนเวียนเช่นเดียวกัน เป็นวัฏฏะเช่นเดียวกัน ไม่ได้ไปข้างไหนวนอยู่เท่านี้ เดียวนี้กัวนอยู่ในกิเลสกรรมวิบาก ในอดีตถอยหลังไปไกลเท่าไร กัวนอยู่ในกิเลสกรรมวิบาก จะไปในอนาคตอีกนานเท่าไร กัวนอยู่ในกิเลสกรรมวิบาก ไม่ออกไปนอกกิเลสกรรมวิบาก ดังนี้แหละจึงชื่อว่าวัฏฏะไม่ได้ไปข้างไหน เมื่อแสนปีหมื่นปีร้อยปีก็เป็นอย่างนี้ ไปข้างหน้าอีกเท่าไรก็เป็นอย่างนี้ เป็นสังสารวัฏ

ละความยึดถือด้วยปัญญาที่กำหนดรู้

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนว่า จะปฏิบัติในข้อวัตรปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ออกไปจากสังสารวัฏคือความวน ท่องเที่ยววนเวียนดังกล่าวนี้นี้ได้ ก็ยังอยู่กับกิเลสอยู่กับกรรมอยู่กับวิบากอยู่กับความวนเหล่านี้แหละ จึงเรียกว่าข้ามห้วงไม่ได้ และความวนดังกล่าวมานี้ก็เหมือนอย่างเป็นห้วงทะเลหลวง ที่สัตว์โลกต้องตกอยู่ เวียนว่ายกันอยู่ในมหาสมุทรใหญ่อันนี้ซึ่งยังข้ามกันไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เมื่อยังปฏิบัติประกอบด้วยความยึดถืออยู่ก็ยังข้ามไม่ได้ และที่ยังยึดถืออยู่ก็เพราะยังไม่มีปัญญาที่กำหนดรู้อันเรียกว่าปริญา จึงต้องปฏิบัติทำปัญญาที่กำหนดรู้อันเรียกว่าปริญา อันมีอยู่ ๓ คือ ญาณปริญา ความกำหนดรู้ด้วยความรู้ ตีรณปริญา

ความกำหนดรู้ด้วยความพิจารณา **ปทานปริญา** ความกำหนดรู้ด้วยความละหรือการละ ยกเอาตัณหาขึ้นมาเพียงข้อเดียว จะต้องปฏิบัติทำบุญกำหนดรู้ตัณหา คือความ ตัณทรณะยานอยากที่บังเกิดขึ้นในจิตให้เป็น**ญาณปริญา** ความกำหนดรู้ด้วยความรู้ คือ ด้วยความรู้ว่าตัณหานั้น หน้าตาของตัณหา เป็นอย่างไร ๆ เกิดขึ้นในจิตใจอย่างไร ๆ และตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจมีหน้าตาอย่างไร ๆ นั้น เป็น**ตัวทุกข์สมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์จริง นี่เป็น**ญาณปริญา** กำหนดรู้ให้รู้จักว่าตัณหาเป็น**ทุกข์สมุทัย**จริง เหตุให้เกิดทุกข์จริง และกำหนดรู้ด้วยความพิจารณา คือพิจารณาว่าตัณหาเกิดขึ้นจากอะไร และมีโทษอย่างไร จะละอย่างไรให้รู้ และในข้อที่ว่าจะละอย่างไรนั้น ก็โดยที่พิจารณาใน บรรดาสิ่งที่ยึดถือทั้งหลาย จะเป็นอารมณ์ที่ได้เห็น อารมณ์ที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ ได้รู้ จะเป็นศีลเป็นวัตรที่ยึดถือปฏิบัติ จะเป็นวิธีปฏิบัติต่าง ๆ อเนกประการ ว่าเป็น**อนิจจะ** คือไม่เที่ยง ต้องมีเกิดมีดับ เป็น**ทุกข์** คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็น**อนัตตา** บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ จึงไม่ใช่เป็นเราเป็นของเรา ดังนั้นเป็น**ตริณปริญา** กำหนดรู้ด้วยความพิจารณา เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะได้**ปทานปริญา** กำหนดรู้ด้วยการละคือละตัณหาเสียได้

ปฏิบัติข้ามห้วงด้วย**ปริญา**

เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำตนให้ปราศจากกองกิเลสทุกอย่าง ตลอดจนถึงอาสวะคือ กิเลสที่ตองจิตสันดาน ละได้หมด ก็เป็นอันว่าละอารมณ์ที่รู้ที่เห็น ละอารมณ์ที่เห็นที่ฟัง ที่ทราบที่รู้ ละศีลและวัตร ละวิธีต่าง ๆ เป็นอเนกประการได้ทั้งหมด ไม่มีตัณหา หรือ ความตัณทรณะยานอยากอยู่ในวิธีทั้งปวงเหล่านั้น ไม่มีความยึดถืออยู่ในวิธีทั้งปวงเหล่านั้น ละได้หมดสิ้น ปฏิบัติทำ**ปริญา**ให้บังเกิดขึ้นดังนี้จึงจะข้ามห้วงได้ ออกจากวัฏฏะคือความวนได้ เป็น**นิสสรณะ**คือออกไปได้ ไม่ต้องตกอยู่ในความวน ออกไปได้ เป็น**นิสสรณะ**ออกไปได้ ดังนี้แหละจึงเป็นการปฏิบัติข้ามห้วง พระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติข้ามห้วงได้ดังนี้มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี แต่ก็จะต้องปฏิบัติทำ**ปริญา**ให้บังเกิดขึ้น ดังกล่าว จนถึงละได้ทั้งหมด ดังนี้ การปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน** แม้ใน**โพชฌงค์**ที่กำลังสวดอยู่นี้ ก็เป็นข้อปฏิบัติทำ**ปริญา**นั่นเอง

นันทมานพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๒๒

เหมกมานพปัญหา

ธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา

ได้แสดงโศภสปัญหานำสติปฏิฐานโดยลำดับมา ถึงปัญหาที่ ๘ อันเป็นปัญหาของมานพชื่อว่าเหมกะ ซึ่งได้กราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นอันดับไปว่า “อาจารย์ทั้งหลายในปางก่อนในภายนอกศาสนาแห่งพระโคตมพุทธเจ้า กล่าวยืนยันว่าอย่างนั้นได้มีมาแล้ว อย่างนี้จักมีข้างหน้า คำนั้นทั้งหมดล้วนเป็นคำกล่าวอ้างว่าอย่างนี้ ๆ คำนั้นทั้งหมดล้วนเป็นคำที่ทำความตริกคือคิดฟุ้งให้มาก ข้าพระเจ้าจึงไม่ชอบใจคำยืนยันของอาจารย์เหล่านั้น ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา ความอยากดิ้นรนทะเยอทะยานแก่ข้าพระเจ้า ซึ่งข้าพระเจ้ารู้แล้วก็จะพึงมีสติ ปฏิบัติข้ามตัณหาอันเป็นเครื่องทำให้ติดในโลกได้” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า “บุคคลผู้รู้จักนิพพานบท บทแห่งนิพพานคือทางบรรลุนิพพานอันเป็นเครื่องหรือเป็นที่บรรเทาความติดใจหรือความยินดีหรือความกำหนดด้วยอำนาจแห่งความพึงใจเสียได้ ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลาย คือรูปทั้งหลายที่ได้เห็นทางตา เสียงทั้งหลายที่ได้ฟังทางหู กลิ่นทั้งหลายที่ได้ทราบทางจมูก รสทั้งหลายที่ได้ชิมทางลิ้น สิ่งถูกต้องทั้งหลายที่ได้สัมผัสทราบทางกาย และเรื่องของรูปเป็นต้นเหล่านั้นที่ได้คิดได้รู้ทางมโนคือใจในโลกนี้ และเป็นธรรมอันไม่มีเปลี่ยนแปลง ดั่งนั้นแล้วเป็นคนมีสติ เป็นผู้ที่เห็นธรรม ดับกิเลสเสียได้ เป็นผู้ที่สงบรำงับแล้วทุกเมื่อ นั้นแหละข้ามตัณหาอันเป็นเครื่องติดในโลกได้” ดังนี้

ตามคำถามและคำตอบนี้ ใจความของคำถามก็ได้กล่าวแสดงถึงคำสั่งสอนของอาจารย์ทั้งหลายในปางก่อนในภายนอกพุทธศาสนา ว่าต่างได้แสดงยืนยันว่าอย่างนั้นได้มีมาแล้ว อย่างนี้จักมีต่อไปข้างหน้าอยู่เป็นอันมาก อันคำแสดงยืนยันดังกล่าวถึงอดีตและอนาคตดังกล่าวนี้ แม้ในลัทธิศาสนาที่เกิดภายหลังพุทธศาสนา ภายนอกพุทธศาสนา ก็มีกล่าวสั่งสอนกันอยู่เป็นอันมากเช่นเดียวกัน แต่ว่าในขณะที่เหมกะได้กราบทูลถามนั้น พุทธศาสนาเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ อันนับว่าเป็นศาสนาที่กำลัง

เกิดในปัจจุบันบัดนั้น ยังไม่มีลัทธิศาสนาอื่นเกิดขึ้นภายหลัง พุทธศาสนาเพิ่งเริ่มจะบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงมีแต่ลัทธิศาสนาหรือลัทธิที่สั่งสอนกันมาเก่าก่อน อันนับว่าเป็นภายนอกพุทธศาสนาทั้งนั้น เมื่อแสดงถึงอดีตหรืออนาคตก็ย่อมจะยืนยันอย่างนั้น ซึ่งคำที่แสดงยืนยันทั้งหมดนั้นก็ล้วนแต่เป็นคำอ้างเอาว่าเป็นอย่างนี้ ๆ จะอ้างว่าได้ฟังมาจากเทพเจ้า หรือฟังมาจากอาจารย์ก็ตามที ก็รวมอยู่ในคำที่ว่าเป็นคำที่อ้างเอาทั้งนั้นว่าอย่างนี้ ๆ โดยที่ผู้ที่กล่าวสั่งสอนนั้นมิได้รู้เห็นด้วยตนเอง มิได้ถูกต้องด้วยตนเอง ฉะนั้น จึงล้วนเป็นถ้อยคำที่เพิ่มวิตกคือความคิดฟุ้งให้มากขึ้นเท่านั้น เหมก-มาณพ จึงไม่ชอบใจ ขอให้พระบรมศาสดาทรงบอกธรรม คือคำสั่งสอนที่เป็นสัจจะคือความจริง อันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานต่าง ๆ และก็ต้องขอให้ธรรมที่ตรัสบอกนั้น เป็นธรรมชนิดที่เมื่อรู้แล้ว ก็จะไม่พึงมีสติประพฤติปฏิบัติข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้ ดังนี้

ค้นหาเป็นทุกข์สมุทัย

ตามคำถามนี้ก็แสดงภูมิธรรมของผู้ถาม ว่าได้ตั้งอยู่ในภูมิธรรมที่สูงเช่นเดียวกัน เพราะว่าได้มองเห็นความที่ไม่บังเกิดประโยชน์แห่งคำสั่งดังกล่าวมาข้างต้น เพราะว่าไม่เป็นเหตุให้ข้ามตัณหาซึ่งทำให้ติดอยู่ในโลกได้ และตัวผู้ถามเองก็มีความตระหนักอยู่ว่า ตัณหาอันเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงต้องการธรรมที่จะตัดตัณหาได้ ที่จะทำลายตัณหาความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนได้ ฉะนั้น จึงขอให้ตรัสบอกธรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์เพียงข้อเดียว คือให้ตัดตัณหาเสียให้ได้ ให้ทำลายตัณหาเสียให้ได้ ดังนี้ ซึ่งปัญหานี้ก็น่าจะเป็นของผู้มีปัญญาทั่วไป เพราะว่าตัณหาเป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ และทุกคนก็รู้ ทั้งเมื่ออยู่กับตัณหามานาน ก็ย่อมรู้ว่าตัณหาเป็นทุกข์สมุทัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์น้อยหรือมากเหมือนอย่างตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจของทุกคน เป็นความอยากเป็นความทะเยอทะยานดิ้นรนไปต่าง ๆ โดยเป็นกามตัณหา ความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนไปในกาม คืออารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลายบ้าง ในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี่บ้าง ในวิภพคือความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี่ อันได้แก่ปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบใจสิ้นไปหมดไปตั้งนี่บ้าง และเมื่อความอยากทะเยอทะยานดิ้นรन्दังกล่าวนี้บังเกิดขึ้น ทุกคนก็รู้ว่าบัดนี้จิตของ

ตนกำลังดิ้นรนกระสับกระส่ายกวัดแกว่ง อยากจะได้นั้นอยากจะได้นี้ อยากจะเป็นนั้นอยากจะเป็นนี้ อยากที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบ จะเป็นบุคคลก็ตามจะเป็นวัตถุก็ตาม ลื่นไปหมดไป ทุกคนก็รู้จักของตนเองว่าบัดนี้กำลังดิ้นรนอยู่กวัดแกว่งอยู่ดังกล่าว และก็ย่อมรู้ว่าเป็นทุกข์ ไม่สบายกายไม่สบายใจ สีหน้าก็ไม่ผ่อนคลาย ร่างกายก็ทุกข์ ระทมไม่สดชื่นไม่ชื่นบาน ก็เป็นทุกข์ที่ทุกคนก็รู้อยู่ เป็นทุกข์ปัจจุบัน แต่ว่าแม้เช่นนั้น ก็ไม่สามารถที่จะสลัดต้นเหตุคือความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนดังกล่าว ให้พ้นไปจากจิตใจได้ ต้นเหตุคือความอยากดังกล่าวนี้ยังเกาะจิตใจอยู่อย่างเหนียวแน่นไม่ยอมปล่อย สลัดไม่ออกข้ามไม่พ้น ข้อที่ว่าข้ามไม่พ้นนั้นก็คือจะไปไหน ๆ ก็ไม่พ้น จะอยู่ในบ้าน ก็ไม่พ้น จะเข้าวัดก็ไม่พ้น จะออกป่าก็ไม่พ้น จะขึ้นไปในอากาศก็ไม่พ้น จะลงไปใต้น้ำก็ไม่พ้น จะลงไปใต้ดินก็ไม่พ้น ข้ามไม่พ้น ก็เพราะว่าเมื่อบุคคลไปที่ไหนจิตก็ไปที่นั่น ต้นเหตุที่เกาะอยู่กับจิตก็ไปที่นั่น เพราะฉะนั้นจึงข้ามไม่พ้น ข้ามน้ำข้ามทะเลหรือแม้ข้ามโลกยังข้ามพ้น แต่ว่าข้ามต้นเหตุนี้ข้ามไม่พ้น เพราะว่าติดไปกับผู้ข้าม ไปไหน ก็ไปด้วย

บุคคลมีต้นเหตุเป็นที่สอง

เพราะฉะนั้น จึงมีพระพุทธรภาษิตตรัสไว้ว่า ตณฺหาทุติโย ปุริโส บุรุษบุคคลมีต้นเหตุเป็นที่สองคือเป็นเพื่อน เพราะเพื่อนนั้นก็บุคคลที่สองซึ่งไปไหนก็ไปด้วย แม้ว่าเพื่อนที่เป็นบุคคลด้วยกันอย่างเช่นสามีภรรยา ภรรยานั้นท่านก็เรียกว่าเป็นบุคคลที่สองของสามี คือเป็นเพื่อนที่ไปด้วยกัน แต่แม้เช่นนั้นก็ยังพรากกกันได้ แต่ว่าต้นเหตุนี้ไม่มีพราก เป็นที่สองที่อยู่ติดกับจิตใจไปด้วยกันทุกแห่ง เมื่อไปด้วยกันทุกแห่ง ดังนี้ จึงหนีไม่พ้นข้ามไม่พ้น ดังจะพึงเห็นได้ว่า บุคคลเป็นอันมากนั้นเมื่อบังเกิดทุกข์ร้อนขึ้นแล้ว ก็แสวงหาที่พ้นทุกข์ที่ดับทุกข์กันต่าง ๆ ทำอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้าง ไปที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง เพื่อจะให้ดับทุกข์พ้นทุกข์ แต่ตราบใดที่ยังเอาต้นเหตุไปด้วยแล้ว ไม่มีที่ ไม่มีเวลาที่พ้นทุกข์ที่จะข้ามทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น แม้หมกมายนเองถึงจะรู้จักต้นเหตุที่บังเกิดขึ้นในจิต และรู้ว่าต้นเหตุเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ก็ไม่สามารถที่จะสลัดต้นเหตุออกไปได้ ก็เหมือนอย่างบุคคลทั่วไปนี้แหละ ไม่ใช่แปลกประหลาดแตกต่างออกไป เหมือนบุคคลทั่วไป บุคคลทั่วไปนั้นในอดีตในปัจจุบันในอนาคตก็

เหมือนกัน ก็เป็นอย่างนี้เหมือนกันหมดไม่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นปัญหาที่สูงหรือต่ำ ตื้นหรือลึก แต่เป็นปัญหาที่เป็นธรรมดาซึ่งทุก ๆ คนก็ต้องประสบกันอยู่ เป็นธรรมดาเป็นสามัญ เรียกว่าเป็นสามัญปัญหา ไม่ใช่เป็นปัญหาพิเศษอะไร เป็นธรรมดา แต่ว่าหมกมุ่นนั้นได้รู้จักกำหนดดูให้รู้จัก รู้จักค้นหา รู้จักผลของค้นหาที่เป็นตัวความทุกข์ และก็รู้จักว่าบรรดาลัทธิศาสนาที่สั่งสอนกันมาต่าง ๆ อย่างอดีตอย่างอนาคตอย่างนั้นอย่างนั้นนั้น ก็ล้วนช่วยไม่ได้ บัดเป่าตัณหาออกไปไม่ได้ ดับตัณหาไม่ได้ ข้ามตัณหาไม่ได้ ข้ามไม่พ้นหนีไม่พ้นดังกล่าว จึงมาราบถูกลมพระพุทธรเจ้า เพื่อให้ตรัสบอกธรรมเพียงข้อเดียว สำหรับที่จะให้ตัดตัณหาให้ข้ามตัณหาที่ให้ติดอยู่ในโลกได้

โลกกับตัณหา

และข้อที่ว่าติดอยู่ในโลกนั้น ก็คือทุก ๆ อย่างที่ตัณหาติดอยู่พัวพันอยู่ ก็รวมอยู่ในคำว่าโลกทั้งหมด ไม่ใช่นอกโลก รวมอยู่ในคำว่าโลกคำเดียวทั้งหมด กามก็เป็นโลก ภพก็เป็นโลก วิภพก็เป็นโลก ตัณหาในกามก็กามโลก ตัณหาในภพก็ภวโลก ตัณหาในวิภพก็วิภวโลก โลกทั้งนั้น รวมอยู่ในคำว่าโลกคำเดียวทั้งหมด และคำว่าโลกนี้เล่า ก็ได้มีพระพุทธรพจน์ขยายความออกไปอีกในพระบาลีแห่งหนึ่งซึ่งมีความว่า ก็รวมเข้าในอายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 นี้แหละ คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและโณภูฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มนะคือใจ กับธรรมคือเรื่องราวที่ใจคิดใจรู้ต่าง ๆ คำว่าโลกนั้นก็รวมอยู่ในอายตนะภายในภายนอกนี้แหละ และอายตนะภายในภายนอกนี้เล่า ก็อยู่ในอัตภาพของทุกคนนี้แหละ ไม่ใช่อยู่ที่ไหน และตัณหาที่บังเกิดขึ้นนั้นเล่า จะเป็นกามตัณหากก็ตาม ภวตัณหากก็ตาม วิภวตัณหากก็ตาม รวมเข้ามาแล้วก็เป็ตัณหาในรูปที่ตาได้เห็น ในเสียงที่หูได้ยิน ในกลิ่นที่จมูกได้ทราบ ในรสที่ลิ้นได้ทราบ ในสิ่งที่ถูกต้องที่กายได้ทราบ และในเรื่องราวที่ใจได้รู้ได้คิด ตัณหาก็บังเกิดขึ้นในสิ่งเหล่านี้แหละ ไม่ใช่บังเกิดขึ้นในที่อื่น รวมเข้ามาก็คือในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโณภูฐัพพะและในธรรมคือเรื่องราวนี้เอง ซึ่งมาเป็นอารมณ์ของใจหรือของจิตเอง และบรรดาอารมณ์ของจิตใจเองดังกล่าว ก็รวมอยู่ในเรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องโณภูฐัพพะ และเรื่องราวที่

ใจคิดใจนึกใจรู้ อันเป็นอารมณ์ที่เรียกว่าปิยรูป รูปเป็นที่รัก รูปคำนี้ไม่ได้หมายความว่า
รูปที่ตาเห็นอย่างเดียว แต่หมายถึงทั้งหมด เหมือนอย่างที่เราเรียกว่ารูปลักษณะ เป็น
ลักษณะที่บังเกิดขึ้นแม้ในจิตใจเอง ก็เรียกว่ารูป ก็คืออารมณ์ อารมณ์ที่เป็นที่รัก
นี้เองเป็นเครื่องนำ ตัณหาก็บังเกิดขึ้นในอารมณ์ที่เป็นที่รักเหล่านี้

ตรัสสอนให้ดับตัณหาที่จิต

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนเข้ามาให้ดับ
ตัณหาที่จิตนี้เอง เมื่อดับตัณหาที่จิตนี้ได้ก็ดับทุกข์ได้ ไม่ต้องวิ่งไปหาสถานที่ใด ๆ
อันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่ต้องวิ่งไปวัด ไม่ต้องวิ่งไปบ้าน ไม่ต้องวิ่งไปป่า ไม่ต้องวิ่งไป
ในอากาศ ในแผ่นดินอะไรทั้งหมด เมื่อดับตัณหาที่จิตได้ก็ดับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น
จึงได้ตรัสตอบชี้โดยตรงเข้ามาว่า ผู้ที่รู้จักนิพพานบท ทางบรรลุนิพพาน อันเป็น
เหตุบรรเทาฉันทราคะ หรือจะกล่าวว่าเป็นความบรรเทาละฉันทราคะก็ได้ ฉันทะ
ก็คือความพึงใจหรือพอใจ ราคะก็คือความติดใจความยินดี ความกำหนด บรรเทา
ละฉันทราคะได้ ละฉันทราคะในอะไร ก็ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายที่เข้ามาทาง
ทวารทั้ง ๖ คือทางตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจดังกล่าวมานั้นนี้แหละ เมื่อเห็นอะไร
ได้ยินอะไรเป็นต้น หากจะเกิดความพึงใจขึ้นมา เกิดความยินดี ความติดใจขึ้นมา ก็
ให้บรรเทาละเสียระงับเสีย การปฏิบัติดังนี้เรียกว่าเป็นนิพพานบท ทางบรรลุนิพพาน
อันเป็นสิ่งที่ไม่เคลื่อนคือไม่เปลี่ยนแปลง

การปฏิบัติบรรเทาละฉันทราคะเป็นนิพพานบท

อันคำว่าไม่เคลื่อนหรือไม่เปลี่ยนแปลงนี้ ก็มีความหมายว่าการปฏิบัติบรรเทา
ฉันทราคะ ความพึงใจพอใจ ความติดใจยินดีในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายดังกล่าว
นั้น เป็นทางบรรลุนิพพานทางเดียวที่ใครจะมาแก้มิได้ จะมาเปลี่ยนแปลงไม่ได้
เป็นสัจจะคือความจริงทางเดียวเท่านั้น เรียกว่านิพพานบท ทางนิพพาน และนิพพานบท
ทางนิพพานนี้ก็มีใช้ว่าอยู่ห่างไกลที่ไหน อยู่ที่มีการปฏิบัติบรรเทาละฉันทราคะใน
อารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายนี้แหละ จึงมิใช่เป็นธรรมที่สูงที่ต่ำที่ดั้นที่ลิก แต่เป็น

ธรรมสามัญ เป็นธรรมธรรมดาที่ทุกคนปฏิบัติได้ เพราะนิพพานบท ทางนิพพานนั้น ไม่ได้อยู่ที่ไหน อยู่ที่การปฏิบัติบรรเทาละจันทราคะ ใครก็ตามเมื่อเห็นอะไรที่น่ารัก น่าชอบใจ ได้ยินเสียงอะไรที่น่ารักน่าชอบใจ ก็คอยระมัดระวังใจไม่ให้เกิดความพึงใจ ไม่ให้เกิดความติดใจยินดี ระงับเสียดับเสียอยู่แล้ว ก็เรียกว่าเป็นนิพพานบท ทางบรรลุนิพพานของผู้นั้นขึ้นมาทันที แล้วก็ป็นทางเดียวที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้แก้ไขไม่ได้ ที่ถูกต้อง เป็นสัจจะคือความจริงอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ตรงเข้ามาตรงจุดนี้ ให้ปฏิบัติในจุดนี้ โดยที่ใช้สติใช้ปัญญาปฏิบัติ จะมองเห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง ว่าเป็นจริงตามที่ตรัสสั่งสอน เมื่อตัณหาเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์จริง ดับตัณหาได้ก็ดับทุกข์จริง เป็นความจริง และเมื่อเห็นความจริงดังนี้แล้ว ก็ดับกิเลสคือดับตัณหาได้ เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนที่ทรงแสดงแก่นี้ก็เป็นธรรมธรรมดาสามัญ ไม่ใช่เป็นธรรมที่สูงที่ต่ำที่ตื่นที่สีกดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นธรรมดา เป็นธรรมสามัญ และเมื่อใช้สติใช้ปัญญา ก็สามารถที่จะรู้ได้จะปฏิบัติได้ และทำได้ไม่ยาก และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะข้ามตัณหาอันทำให้ติดในโลกได้ ข้ามได้ตรงนี้ และอันนี้เป็นสัจจะคือความจริงดังที่ท่านจะสวดต่อไป

ครั้งที่ ๒๓

หมกมาณพปัญหา (ต่อ)

บททวนหมกปัญหาและพระพุทธพยากรณ์

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ ถึงหมกปัญหาที่ ๘ ซึ่งมีตอนเดียวคือหมกมาณพได้กราบทูลถาม และพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบ ซึ่งหมกมาณพมิได้ถามต่อ ก็เป็นอันจบหมกปัญหาเพียงเท่านั้น ความในปัญหาที่กราบทูลถามและในพุทธพยากรณ์คือพระพุทธเจ้าตรัสตอบได้แสดงแล้ว แต่ก็มีข้อธรรมที่จะพึงกล่าวเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ อันเป็นทางอันเดียวกันกับสติปัญญาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสอน จึงจะกล่าวย่อความและขยายความในปัญหาและปัญหาพยากรณ์คือตอบปัญหาในทางปฏิบัติอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ปัญหานั้นได้กราบทูลถามขอให้ทรงบอกธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา ซึ่งรู้แล้วมีสติประพฤติดูอยู่ก็จะพึงข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้

ในปัญหาพยากรณ์คือคำตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงสอนให้รู้จักนิพพานบท บทแห่งนิพพาน คือทางแห่งนิพพานหรือทางบรรลุนิพพาน อันไม่เปลี่ยนแปลงคือไม่กลับกลาย โดยทรงชี้เอาความปฏิบัติบรรเทาคือละฉันทราคะในปิยรูปทั้งหลาย คือในอารมณ์อันเป็นที่รัก ก็ได้แก่อารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปารมณ์เป็นต้นที่เข้ามาสู่จิตโดยทวารทั้ง ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น ซึ่งเมื่อรู้จักแล้วมีสติเห็นธรรม คือเห็นสัจจะคือความจริง ก็จะดับกิเลสได้ ก็จะสงบรำงับดังนี้ จึงจะข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้ ดังนี้ และก็ได้อธิบายความไปแล้ว ย้ำในข้อที่ว่า ในปัญหาผู้ถามก็มีปัญญาจนถึงรู้จักว่าตัณหาเป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ แต่แม้เช่นนั้นก็ยังข้ามไม่ได้ ก็เพราะว่าจะไปข้างไหน ๆ ตัณหาก็ตีติดอยู่กับใจ ไม่สามารถจะขว้างทิ้งออกไปได้ เมื่อเป็นดังนี้ ไปไหนก็ข้ามไม่พ้น หนีไม่พ้น และก็ขอให้ตรัสบอกตรงเงื่อนนี้คือเงื่อนที่จะปฏิบัติบรรเทาคือละตัณหาเสียได้ ข้ามเสียได้ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงชี้เอานิพพานบท บทคือทางแห่งนิพพาน และบทคือทางแห่งนิพพานนี้ ก็ทรงชี้เอาที่ความบรรเทาคือละฉันทราคะในปิยรูปทั้งหลายดังกล่าว

กิเลสต้นตอเกิดจากปิยรูป

เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะพิจารณาตรงเงื่อนไขซึ่งได้เริ่มกล่าวแล้ว ว่าปิยรูปนั้นมีใช่หมายถึงเอารูปที่เห็นทางตาเท่านั้น แต่หมายถึงอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปอารมณ์เป็นต้น เพราะคำว่ารูปในที่นี้ก็เหมือนอย่างที่ใช้กันว่ารูปลักษณะ หรือคำอื่นเช่นรูปการณ อันให้หมายถึงลักษณะอันเป็นเครื่องกำหนดของการณ์คือเหตุ หรือคำอื่นอีกเช่นคำว่า รูปเรื่อง เช่นรูปเรื่องเป็นอย่างไร ก็เพื่อให้หมายถึงลักษณะอันเป็นเครื่องกำหนดของเรื่องที่จะตกลงหรือที่จะพูด หรือที่จะหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นของเรื่อง ก็เป็นรูปเรื่องตั้งนี้เป็นต้น ปิยรูปจึงหมายถึงอารมณ์อันเป็นที่รัก และเมื่อได้พบอารมณ์อันเป็นที่รัก จึงได้เกิดฉันทะเกิดราคะขึ้นในอารมณ์อันเป็นที่รักนั้น ฉันทะนั้นก็คือความพึงใจหรือความพอใจ หรือรวมกันว่าความพึงพอใจ ราคะนั้นก็คือความติดใจยินดี เพลิดเพลินชอบใจ ปิยรูปจึงเป็นสิ่งสำคัญ คืออารมณ์อันเป็นที่รัก เมื่อมีฉันทะราคะอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่รักดังกล่าว นี้แหละคือที่ตั้งของต้นตอทั้งหลายหรือที่ตั้งของกิเลสทั้งหลาย และก็ป็นตัวต้นตอเป็นตัวกิเลสด้วย เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถจะสละได้ เพราะว่ามีฉันทะมีราคะเสียแล้วในสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็กลายเป็นปิยรูป อารมณ์อันเป็นที่รัก หรือว่าสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินนั้นเป็นอารมณ์อันเป็นที่รักเสียแล้ว ก็เกิดฉันทะเกิดราคะขึ้นในอารมณ์อันเป็นที่รักนั้น ดังนั้นจะเห็นว่าเป็นความซับซ้อน จนยากที่จะรู้ว่าอะไรเกิดหน้าอะไรเกิดหลัง อารมณ์อันเป็นที่รักเกิดก่อนหรือฉันทะราคะเกิดก่อน เพราะว่าต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน เป็นไปอยู่ตั้งนี้นานมานักหนา เหมือนอย่างไก่กับไข่ไก่ อันไหนจะเกิดก่อนกัน ตัวอารมณ์อันเป็นที่รักและตัวฉันทะราคะนั้นก็เช่นเดียวกัน เป็นสิ่งที่ซับซ้อนกันมานาน ที่ว่าซับซ้อนกันมานานนั้นก็มิใช่ว่าซับซ้อนกันที่ไหนก็ซับซ้อนกันอยู่ในจิตใจนี้เอง รวมอยู่ในจิตใจนี้แหละ

อาสวอนุสัย นิเวรณ และอกุศลมูล

ดังจะพึงเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกิเลสเอาไว้ในจิตนี้ โดยชื่อว่าอาสวอนุสัยก็มี นิเวรณก็มี อกุศลมูลก็มี และตามชื่อของกิเลสเหล่านี้ ที่ชื่อว่าอาสวอนุสัยนั้น ก็คือกิเลสที่ดองจิตสันดานนอนจนอยู่ในจิต จึงเป็นกิเลสอย่างละเอียด ที่เรียกว่า

นิเวศนั้น ก็คือเป็นกิเลสที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความสงบ ไม่ให้ได้ปัญญา อีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่าปริยภูฐานกิเลส กิเลสที่ปล้นจิตกลุ่มรวมจิต คือที่ทำจิตให้กัลดกลุ่ม ก็เรียกกันว่าเป็นกิเลสชั้นกลางที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ เมื่อเกิดขึ้นทุกคนก็รู้ว่าบัดนี้เรากำลังชอบ บัดนี้เรากำลังโกรธ หรือว่าบัดนี้เรากำลังหลงไหล ถ้าดูเข้ามา ที่เรียกว่าเป็นอกุศลมูลนั้น ก็คือว่าที่แรงจนถึงก่ออกุศลกรรมทางกายทางวาจาทางใจ ให้ฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้างเป็นต้น ดังนั้นก็เป็นอกุศลมูลที่เรียกกันว่าเป็นอย่างหยาบ อย่างหยาบนั้นทุกคนก็รู้ แต่ว่ากำลังที่จะต้านทานนั้นไม่พอ ก็ต้องทำไปตามกำลังของกิเลสที่สั่งที่บงการที่เป็นนิเวศก็รู้ แต่ว่าที่เป็นอาสวอนุสัยนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้ แต่บุคคลผู้ที่ยังมิได้ปฏิบัติให้ได้สมาธิได้ปัญญาที่จะเจาะแทงลงไป ย่อมไม่รู้ย่อมไม่เห็น เพราะว่าเป็นอย่างละเอียด ที่ท่านเปรียบเหมือนตะกอนนอนกันตุ่ม น้ำในตุ่มก็ใส ในขณะที่จิตใจสงบไม่มีอารมณ์เข้ามารบกวน จิตใจก็ใส หรือว่าปฏิบัติธรรมเบื้องต้น จิตใจก็ใสสะอาดปลอดโปร่งเหมือนไม่มีกิเลส แต่อันที่จริงนั้นกิเลสที่เป็นตะกอนยังอยู่คืออาสวอนุสัยยังไม่สิ้น เมื่อมีอารมณ์มากวนอาสวอนุสัยนี้ก็ฟุ้งขึ้นมา ก็เป็นนิเวศจนถึงเป็นกิเลสที่เป็นอกุศลมูลดังกล่าวนั้น เพราะฉะนั้น กิเลสทั้งหลายจึงมีซับซ้อนกันอยู่มากมาย ดังนี้

ปิยรูปซับซ้อนกันอยู่กับกิเลสอย่างละเอียด

และปิยรูปนั้นก็เป็นสิ่งที่มีซับซ้อนกันอยู่กับกิเลสที่เป็นอย่างละเอียดนั้นเช่นเดียวกัน เพราะว่ารากานุสัย อนุสัยคือราคะ หรือว่ากามาสวะ อาสวะคือกาม ก็มีปิยรูปของราคะของกามที่เป็นอย่างละเอียดคู่กันอยู่ เป็นเค้าอารมณ์อันเป็นที่รัก คืออารมณ์ของกามของราคะ เป็นรูปลักษณะหรือเป็นรูปเรื่องเป็นรูปการณของราคะของกาม ประกอบกันอยู่ในจิตส่วนลึกนั้น ครั้นเมื่อได้เห็นรูปอะไร เมื่อรูปที่เห็นนั้นไปตรงกันเข้ากับลักษณะแห่งรูปอันเป็นที่ตั้งอาศัยของกามของราคะที่เป็นชั้นละเอียด กามหรือราคะก็ไหลหน้าขึ้นมาคือฟุ้งขึ้นมา ปรากฏเป็นฉันทะ ความพึงพอใจ ราคะ ความติดใจยินดีในรูปนั้น ดังนี้ ก็แปลว่าในปัจจุบันทุก ๆ คนนั้นก็มิใช่รูป มีราคะที่เป็นชั้นละเอียดอยู่ด้วยกัน หรือฉันทะก็เช่นเดียวกัน ที่เป็นอย่างละเอียดอยู่ด้วยกัน ประกอบกันอยู่ซับซ้อนกันอยู่ เมื่อเห็นรูปอะไร ถ้ารูปนั้นไปตรงกับลักษณะของสิ่งที่ราคะหรือที่

กามอันเป็นอย่างละเอียดตั้งอยู่ กามหรือราคะนั้นก็พุ่งขึ้นมาในรูปที่เห็นนั้น ก็มาเป็นนิเวรณ เป็นกามฉันท หรือเป็นฉันทะเป็นราคะที่เป็นชั้นนิเวรณ บังเกิดขึ้นกลุ่มรุมจิตใจ ดังนั้นก็กล่าวได้ว่า เป็นมารบท คือทางของมาร และเป็นเครื่องติดอยู่ในโลก อันทำให้ไม่สามารถที่จะพรากจิตออกไปจากอารมณ์อันเป็นที่รัก จากฉันทะจากราคะได้ ก็เพราะว่าไปรักเสียแล้ว สิ่งที่รักนั้นจึงเป็นปิยรูป ไปพึงพอใจเสียแล้วก็เป็นฉันทะ ไปติดใจยินดีเสียแล้วก็เป็นราคะ เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่ต้องการที่จะสละ ไม่ต้องการที่จะละ ต้องการที่จะรักษาเอาไว้ แม้ว่าประสบความทุกข์แสนสาหัสอันเป็นทุกขเวทนาม ก็ต้องการที่จะละแต่เพียงตัวทุกขเวทนามนั้นเท่านั้น แต่ที่ไม่ต้องการที่จะละปิยรูป ไม่ต้องการที่จะละฉันทะราคะ เพราะว่าไปพึงพอใจไปติดใจยินดี ฉะนั้น บรรดาภิเลสทั้งหลายซึ่งติดอยู่กับจิตติดอยู่กับจิต อันเมื่อจิตไปไหนก็ไปด้วยดังที่กล่าวมานั้น ก็มีชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นอารมณ์อันเป็นที่รัก หรือเป็นต้นหาเป็นภิเลสดังกล่าวก็ตาม จะมาติดเอง แต่อันที่จริงนั้นจิตนี้เองไปติดเข้า ไปพึงพอใจเข้า ไปติดใจยินดีเข้า อยู่ที่จิตนี้เอง และจิตนี้เองไม่ยอมที่จะสลัด

อาศัยอนุปัสสนาสติปฏิบัติบรรเทาละกิเลสต้นหา

ทางปฏิบัตินั้นจึงต้องใช้การปฏิบัติบรรเทาละ คำว่าบรรเทาละนั้นก็หมายความว่าละไปโดยลำดับ จึงเรียกว่าบรรเทาคือทำให้น้อยลงไป ๆ โดยลำดับ ด้วยวิธีจะทำให้จิตนี้เองไม่ให้พึงพอใจ ไม่ให้ติดใจยินดี การที่จะปฏิบัติดังนั้นก็ต้ออาศัยมีสติเห็นธรรมชาติความมีสตินั้นก็เป็นสติ เห็นธรรมนั้นก็เป็นปัญญา ความมีสตินั้นที่จะเป็นตัวสติอันจะนำให้เห็นธรรม จะต้องเป็นสติที่เป็นอนุปัสสนา คือตามดูตามรู้ตามเห็นความเป็นไปของอารมณ์ทั้งหลาย จึงมาถึงสติปัญญาทั้ง ๔ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตั้งสติเป็นอนุปัสสนา ตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรมที่เป็นไป ดังที่ตรัสสอนแยกแยะออกไป ว่าให้ดูกายนั้นคือดูอย่างไรบ้าง ดูเวทนามันคือดูอย่างไรบ้าง ดูจิตนั้นคือดูอย่างไรบ้าง ดูธรรมนั้นคือดูอย่างไรบ้าง แยกเป็นข้อ ๆ ไปก่อน แล้วก็รวมเข้ามาว่ากายเวทนาจิตธรรมนั้นก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน รวมกันเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าบุคคลชายหญิง หรือตัวเราของเรานี้แหละ เพราะทุกคนก็มีกายมีเวทนามีจิตมีธรรมประกอบกันอยู่ไม่พรากจากกัน เป็นอุปาทินกาย อุปาทินเวทนา อุปาทินจิต อุปาทินธรรม

ที่มีใจครอง ที่มีใจยึดถือ เป็นตัวเราเป็นของเราอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ก็ให้หัดดูแยกออกไปว่า อันที่จริงนั้นก็แยกออกไปเป็นกายเป็นเวทนาเป็นจิตเป็นธรรม แล้วก็รวมเข้ามา และจะทำดีจะทำชั่ว เป็นกุศลกรรมเป็นอกุศลกรรม ก็กายเวทนาจิตธรรมนี้แหละ จะบังเกิดกิเลส จะเป็นราคะโทสะโมหะ หรือจะเป็นฉันทราคะดังกล่าว หรือจะเป็นตัณหา ก็กายเวทนาจิตธรรมนี้แหละสร้างขึ้นด้วย ครอบงำด้วย ไม่ใช่อื่น เพราะฉะนั้น จึงให้มีสติกำหนดดู ตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้กายเวทนาจิตธรรม ที่เป็นสภาวะ คือที่เป็นไปตามสภาพธรรมชาติธรรมดานั้นอย่างหนึ่ง เมื่อกายเวทนา จิตธรรมจะก่อกิเลสขึ้นจะก่ออกุศลกรรมขึ้น ก็ให้รู้ นั้นอย่างหนึ่ง เมื่อกายเวทนา จิตธรรมจะก่อกิเลส จะก่อบุญกรรม หรือจะก่อการปฏิบัติธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบอันตรงกันข้ามขึ้น ก็ให้รู้ นั้นอย่างหนึ่ง ให้มีสติตามดูตามรู้ตามเห็น แต่ว่ามุ่งให้มีสติตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม ที่เป็นไปอยู่ตามสภาพธรรมดา อันเป็นสิ่งที่เกิดดับ

พิจารณาให้ได้วิปัสสนาปัญญา

เพราะฉะนั้น ก็ดูให้รู้ให้เห็นตลอดจนถึงเกิดดับของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้เกิดของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้ดับของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้ทั้งเกิดทั้งดับของกายเวทนาจิตธรรม ทั้งที่เป็นภายนอกทั้งที่เป็นภายในทั้งหมด ว่ากายเวทนาจิตธรรม ทั้งหมดนั้น จะเป็นภายนอกก็ตาม เป็นภายในก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่เกิดดับทั้งนั้น ดังนั้นก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติให้เห็นธรรมคือสัจจะความจริง ดังที่เกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้น แก่ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น เมื่อฟังธรรมจักรจบลงว่า ยงฺกิญฺจิ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง สมุทยธมฺมํ มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สพฺพหนฺตํ สิ่งนั้นทั้งหมด นิโรธธมฺมํ มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนั้นก็เรียกว่าเป็นการเห็นธรรม เมื่อเห็นเกิดดับดังนี้ ตัณหาก็ไม่มีที่ตั้ง เพราะไม่รู้จะไปตั้งที่ไหน ตัณหาจึงเกิดดับไปพร้อมกันกับกายเวทนาจิตธรรม ก็เป็นการดับกิเลส เพราะฉะนั้น ความที่มีสติตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม อันเป็นอนุปัสสนาสติ ก็จะทำให้ได้วิปัสสนาปัญญา ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในทุกขสัจจะ เป็นต้น ก็เข้าในอริยสัจ เพราะฉะนั้น แม้จะแสดงโสฬสปัญหาหรือแม้ว่าจะแสดง

สติปัญญา ก็เป็นทางอันเดียวกัน เป็นธรรมที่ประสานกัน ถึงกัน ปฏิบัติอันไหนก็ได้ และก็เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติในสติปัญญา หรือปฏิบัติในทางบรรพชาอันทรากะในปิยรูป เช่นเดียวกัน

เหมกมาณพปัญหาจบ

๑๒ พุทธจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๔

โตเทยยมาณพปัญหา

วิโมกข์ ความพ้น

ได้แสดงโศภตปัญหาหน้าสติปัญฐานมาโดยลำดับ ถึงปัญหาที่ ๕ โตเทยยปัญหา โตเทยยมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาเป็นอันดับที่ ๕ ต่อไปว่า “กามทั้งหลาย ย่อมไม่อาศัยอยู่ในบุคคลใด ตัณหาของบุคคลใดไม่มี บุคคลใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ วิโมกข์คือความพ้นของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบ ความว่า “กามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี ผู้ใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ วิโมกข์คือความพ้นของผู้นั้นไม่เป็นอย่างอื่น” ดังนี้

ตามคำกราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบแก่นี้ ก็สองความว่า แม้โตเทยยมาณพก็ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมเข้าทางตามสมควร ทั้งได้ฟังคำที่กราบทูลถามและพระพุทธานุญาตที่ตรัสตอบมาโดยลำดับ ก็ทำให้มีความเข้าใจ เข้าทางพระพุทธศาสนามากขึ้น และคำที่กราบทูลถามก็ได้จับยกเอากิเลสที่เป็นสังโยชน์ เครื่องผูกใจรั้งรัดใจ หรือเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ได้โดยถูกต้อง และทั้งได้กำหนดรู้ด้วยว่า เมื่อดับกิเลสเหล่านี้ได้หรือไม่มีกิเลสเหล่านี้ได้ ก็เรียกว่าเป็นวิโมกข์คือความพ้น ก็ได้แก่พ้นกามพ้นตัณหาพ้นความสงสัยต่าง ๆ ก็เป็นวิโมกข์ และเมื่อได้วิโมกข์คือความพ้นดังนี้ วิโมกข์นี้จะเป็นเช่นไร ซึ่งพระบรมศาสดาก็ตรัสตอบความว่า วิโมกข์ของบุคคลผู้ไม่มีกิเลสดังกล่าวย่อมไม่เป็นอย่างอื่น ข้อที่ว่าไม่เป็นอย่างอื่นนั้นก็หมายความว่า เมื่อเป็นวิโมกข์คือความพ้นได้อย่างเด็ดขาดจริง ซึ่งความพ้นนั้นเป็นอริยมรรค อริยผล ความพ้นนั้นก็ไม่เป็นอย่างอื่นคือไม่เปลี่ยนแปลง เป็นความพ้นตลอดไป คือกิเลสที่พ้นไปนั้นไม่กลับมาบังเกิดได้อีก เว้นไว้แต่ว่าจะเป็นการพ้นชั่วคราว ซึ่งเรียกว่าเป็นความพ้นที่เป็นอย่างอื่น คือกิเลสกลับมาบังเกิดขึ้นอีกได้ และก็ต้องปฏิบัติ ละกันใหม่อีก ก็ต้องละ และก็เกิด และก็ต้องละกันไปเป็นคราว ๆ ดังนี้ เรียกว่าเป็นวิโมกข์คือความพ้นที่เป็นอย่างอื่น แต่ถ้าพ้นได้จริงได้เด็ดขาด ก็ไม่เป็นอย่างอื่น ดังนี้

เพราะฉะนั้น คำที่กราบทูลถามจึงเท่ากับว่าเป็นคำกราบทูลถามรวบยอดเข้ามา และที่ตรัสตอบ ก็ตรัสตอบชี้ชัดลงไปเพียงประการเดียว โดยวิโมกข์ของบุคคลดังกล่าว นั้น เป็นวิโมกข์ที่เด็ดขาด ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น พิจารณาดูตามกระแสธรรม ก็ย่อมจะเห็นได้ ว่าโทษยมาณพนั้นได้เข้าถึงธรรมมาโดยลำดับ จนถึงจะได้วิโมกข์ คือความพ้น คือกามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ ตัณหาไม่มี หมดสงสัย จึงได้กราบทูลถามว่าเมื่อไม่มีจริง ๆ ข้ามได้จริง ๆ วิโมกข์คือความพ้นนั้นจะเป็นเช่นไรก็ตรัสตอบทันทีว่า ก็ต้องไม่เป็นอย่างอื่น คือเป็นวิโมกข์คือความพ้นที่แน่นอน แต่ว่าในลำดับของการปฏิบัติ นั้น ก็จะต้องพบกับความพ้นที่ยังเปลี่ยนแปลงได้ ยังเป็นอย่างอื่นได้มาก่อน ไม่ว่าจะ เป็นกาม ตัณหา หรือความสงสัย

กิเลสกามและวัตถุกาม

อันกามนั้นก็ไต่แก่ความใคร่ อันเป็นตัวกิเลสซึ่งเรียกว่ากิเลสกาม กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ และก็หมายรวมถึงบรรดากิเลสที่มีชื่ออย่างอื่นที่เป็นไปในความหมายเดียวกัน เป็นต้นว่าราคะ ความติดใจยินดี นันทิ ความเพลิดเพลิน ก็รวมเข้าในคำว่า กาม คือความใคร่ซึ่งเป็นกิเลสกามด้วยกันทั้งนั้น อีกอย่างหนึ่ง วัตถุซึ่งเป็นที่ตั้งของความใคร่ก็เรียกว่ากามเหมือนกัน มีคำเรียกให้ชัดก็วัตถุกาม กามที่เป็นวัตถุกคือเป็นสิ่งที่ใคร่ ก็ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง อันเป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย และก็รวมทั้งเรื่องราวที่เรียกว่าธรรมารมณ์ อันเป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย เหล่านี้ก็นับว่าเป็นวัตถุกามทั้งหมด แต่ว่าบรรดารูปเสียง เป็นต้นเหล่านี้ จะชื่อว่าเป็นวัตถุกามขึ้นได้ ก็จะต้องเป็นที่ตั้งของความใคร่หรือความรักใคร่ปรารถนาพอใจ กล่าวคือเมื่อกิเลสกาม กามที่เป็นตัวกิเลสอันไต่แก่ความรักใคร่ปรารถนาพอใจ บังเกิดขึ้นในวัตถุกอันใด วัตถุกนั้นก็เป็นวัตถุกามขึ้นมา เช่นว่าเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง บังเกิดกิเลสกามคือความรักใคร่ปรารถนาพอใจขึ้นในรูป ในเสียงนั้น รูปเสียงก็เป็นวัตถุกามขึ้นมาทันที แต่ถ้ากิเลสกามไม่บังเกิดขึ้น คือเห็นรูปอะไร ได้ยินเสียงอะไร กิเลสกาม ไม่บังเกิดขึ้นในรูปในเสียงนั้น รูปเสียงนั้นก็ไม่ใช่เป็นวัตถุกามขึ้นมา ก็เป็นรูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยินเป็นต้นทั่ว ๆ ไปเท่านั้น เพราะฉะนั้น ความสำคัญจึงอยู่ที่กามอันเป็นตัวกิเลส คือเป็นตัวความรักใคร่ปรารถนาพอใจ

เมื่อมีกิเลสกำอยู่ เห็นอะไรได้ยินอะไร กิเลสกำก็บังเกิดขึ้นในรูปที่เห็น ในเสียงที่
ได้ยินนั้นเป็นต้น ก็ทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นวัตถุกำขึ้นมาทั้งหมด เพราะฉะนั้น กำ
ทั้งหลายเมื่อยังอาศัยอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นก็ย่อมยังมีความติดมีความพัวพันอยู่
ยังไม่พ้นไปได้ จิตใจยังติดยังพัวพันอยู่ในกำทั้งหลาย ทั้งที่เป็นตัวกิเลสทั้งที่เป็นวัตถุ
และเมื่อเป็นดังนี้ จิตก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ ยังต้องเป็นทุกข์ไปต่าง ๆ

กามตัณหา

อนึ่ง ตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานหรือความดิ้นรน อันที่จริงก็เป็นกำ
เรียกกำนั้นแหละอีกชื่อหนึ่งในชื่อว่าตัณหา แต่มุ่งเอาลักษณะที่เป็นความอยาก
ทะเยอทะยาน เมื่อเป็นความอยากทะเยอทะยานหรือเป็นความดิ้นรน ก็เรียกเอาลักษณะ
นั้นว่าเป็นตัณหา แต่อันที่จริงนั้นก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน ในเมื่อเป็นความรักใคร่ปรารถนา
พอใจก็เรียกว่ากำคือความใคร่ มุ่งเอาลักษณะที่จิตรักใคร่ปรารถนาพอใจ แต่เมื่อ
มุ่งเอาอาการที่จิตดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายทะยานอยาก หรืออยากทะเยอ
ทะยานก็เป็นตัณหา และก็มีกำแบ่งตัณหาออกไปเป็น ๓ คือ กามตัณหา ความอยาก
ทะเยอทะยานในกำ ก็คือในวัตถุ คือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่รักใคร่ปรารถนา
พอใจทั้งหลาย อันจะพึงกล่าวได้ว่าเมื่อเป็นกำฝังอยู่ในใจ เป็นความรักใคร่ปรารถนา
พอใจฝังอยู่ในใจ และก็ต้องมีสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจอันเป็นตัววัตถุคู่กัน เพราะว่า
จะมีแต่ความรักใคร่ปรารถนาพอใจ โดยไม่มีวัตถุที่รักใคร่ปรารถนาพอใจเป็นคู่กัน
นั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ จะต้องมีวัตถุที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ และมีตัวที่รัก
ใคร่ปรารถนาพอใจประกอบกันอยู่เหมือนอย่างเช่นว่าพอใจ ก็ต้องมีว่าพอใจในอะไร
พอใจในสิ่งอะไร ถ้าไม่มีสิ่งนั้น ความพอใจก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น แม้จะเรียกว่าความ
ใคร่คือความรักใคร่ปรารถนาพอใจเพียงอย่างเดียว ก็ต้องมีสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ
ประกอบอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นตัววัตถุ เพราะฉะนั้นกิเลสกำและวัตถุกำนี้จึงรวมเป็นอัน
เดียวกัน ประกอบอยู่ด้วยกัน และเมื่อมีสิ่งนี้ฝังอยู่ในใจ ก็ทำให้ใจดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับ
กระส่ายไปในสิ่งนั้น คือในสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจนั้น หรือในตัวความรัก
ใคร่ปรารถนาพอใจนั้น ต้องการที่จะได้มา ดังนั้นก็เป็นกำตัณหา

ภวัตถหา

อนึ่ง ภวัตถหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ คือความเป็นนั่นเป็นนี่ คือ นอกจากความรักใคร่ปรารถนาพอใจหรือสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ อันเป็นตัวกาม ดังกล่าวนั้นแล้ว ยังมี “ภว” คือความเป็น อันได้แก่ความเป็นเราเป็นของเราประกอบอยู่อีก ความเป็นเราหรือเป็นของเรานี้เรียกว่า “ภพ” หรือ “ภว” ความเป็น ภพ หรือ ภว คือความเป็น เป็นเราเป็นของเรา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าอัสมิमानะ ความสำคัญหมายความว่า เรามีเราเป็น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในบุคคลละเอียดเข้าไปอีก และเมื่อมีอัสมิमानะ ความสำคัญหมายความว่าเรามีเราเป็นอยู่ เป็นตัวภพคือความเป็น เป็นเราเป็นของเรา ดังนี้ จึงมีตถหา คือความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนที่จะให้เป็นอย่างนั้น จะให้เป็นอย่างนี้ และที่จะให้เป็น เจ้าเข้าเจ้าของ ที่จะให้เป็นอย่างนั้นที่จะให้เป็นอย่างนี้นั้น ก็คือดังที่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็นของทิพย์คือเทวดามารพรหมต่าง ๆ ที่จะให้เป็นนั่นเป็นนี่ และในขณะเดียวกัน ก็ต้องการที่จะเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ก็คือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของในกาม คือสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจนั้นแหละ เพราะว่าเมื่อเป็นเจ้าเข้าเจ้าของในกามนั้น ก็ย่อมจะได้เป็นผู้ที่เสวยกาม ที่เข้าใจว่าเป็นความสุขจากกามนั้น ๆ ด้วย ก็คือตัวเรานั้นเองจะเป็นผู้ได้เสวยซึ่งสิ่งที่เป็นของเรา ก็คือกามทั้งหลายที่เป็นของเรานั้น จึงมีตถหา คือความดิ้นรนทะยานอยากไปเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ และเพื่อเป็นเจ้าเข้าเจ้าของสิ่งนั้นสิ่งนี้ ครอบครองสิ่งนั้นสิ่งนี้ คือครอบครองกามทั้งหลายนั้นนั่นแหละประกอบกันไป ดังนี้ก็เป็นภวัตถหา

วิภวัตถหา

และเพราะเหตุที่ความอยากทะเยอทะยานไปในกามก็ดี ในภพก็ดีดังกล่าวนั้น มิใช่ว่าจะได้ตามที่อยากตามที่ทะเยอทะยานเสมอไป ได้บ้างไม่ได้บ้าง และย่อมจะมีสิ่งขัดขวางต่าง ๆ ด้วย บางทีก็ได้ตรงกันข้าม หรือเมื่อได้มาแล้วก็ต้องถูกแย่งชิงหรือบางทีก็ต้องพลัดพรากไปด้วยเหตุต่าง ๆ เพราะฉะนั้น จึงได้มีวิภวัตถหา ความอยากทะเยอทะยานไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ คือเพื่อที่จะให้สิ่งที่ไม่ปรารถนาพอใจหรือจะให้ภาวะที่ไม่ต้องการสิ้นไปหมดไป ก็เป็นวิภวัตถหา เรียกว่าเป็นตถหา ในด้านทำลาย

วิจิกิจณาเกิดจากกามและตัณหา

เพราะฉะนั้น เมื่อรวมเข้ามาแล้ว กามตัณหา ภวตัณหา นั้น ก็เป็นความอยาก ทะเยอทะยานไปในด้านที่จะได้มา ที่จะดึงเข้ามา แต่ว่าวิภวตัณหา นั้นก็เป็นความอยาก ทะเยอทะยานในด้านที่จะผลัดออกไป ตลอดจนถึงในการทำลายล้างต่าง ๆ ดังนั้นเป็น ลักษณะของตัณหา ย่อมเนื่องมาจากกามที่ฝังอยู่ในใจ และจากภพคือความเป็นเราซึ่ง บังเกิดขึ้นฝังอยู่ในใจเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงทำให้เกิดลักษณะที่เป็นความอยากทะเยอ ทะยานหรือความดิ้นรนดังกล่าว ก็เป็นตัณหา และเพราะเหตุที่มีกามมีตัณหาดังนี้ จึงมีวิจิกิจณา คือความสงสัยต่าง ๆ เป็นความสงสัยในตัวเราของเรา ในอดีตบ้าง ในอนาคตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง และแม้เมื่อมานับถือพุทธศาสนา ได้ฟังคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ก็ยังมีความสงสัยในพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา คือเป็นอาจารย์ผู้ สั่งสอน ในพระธรรม ในพระสงฆ์ มีศรัทธาไม่ตั้งมั่นแน่นอนลงไปเพราะเหตุที่ยังมีกาม และมีตัณหา

ปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นไตรลักษณ์ในนามรูป

เพราะฉะนั้น ก็เลสเหล่านี้จึงเป็นสังโยชน์ที่ผูกจิตใจอยู่ ทำให้ได้ประสบวิโมกข์ คือความพ้นไปไม่ได้ แต่ว่าเมื่อได้ฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน และได้ปฏิบัติ ตามที่ทรงสั่งสอน ให้เป็นศีลเป็นสมาธิและเป็นปัญญาขึ้นมาโดยลำดับ และโดยเฉพาะที่ เป็นปัญญานั้น เมื่อเป็นปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์ในขั้นที่ ๕ หรือในนามรูป ว่าเป็น อนิจจะคือไม่เที่ยง เพราะเป็นสิ่งที่ต้องมีความเกิดและดับเป็นธรรมดา เป็นทุกขะคือตั้ง อยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เพราะเหตุที่ถูกความเกิดและความดับบีบ คั้นอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นอนัตตา มิใช่ตัวเราของเรา เพราะบังคับให้เป็นไปตาม ปรารถนามิได้ เมื่อพิจารณาให้เห็นความจริงดังนี้ ก็ย่อมจะเกิดนิพพิทา คือความ หน่ายหน่ายในกามทั้งหลาย กล่าวคือกามที่เป็นความใคร่หรือ ความรักใคร่ปรารถนาพอใจ พร้อมทั้งวัตถุคือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ ที่รักใคร่ ปรารถนาพอใจ อันฝังอยู่ในจิตใจนั้น เมื่อได้มาพิจารณาเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่ ในนามรูปหรือในขั้นที่ ๕ นั้นเอง รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะเหล่านี้ก็เป็นรูป และเมื่อเป็น

รูปก็มีนาม คือเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณประกอบอยู่ ก็ประกอบอยู่ด้วยกันนั้นแหละ ทั้งหมดนี้ก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ต้องเกิดต้องดับ เป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่ จึงเป็นอนัตตา บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ ก็เกิดความหน่ายเมื่อเกิดความหน่ายขึ้นมา กามคือความรักใคร่ปรารถนาที่เกาะใจอยู่นั้นก็คลายตัวออก จนถึงหายไปดับไปหมดความใคร่ เมื่อเป็นดังนี้ จิตที่เคยดิ้นรนทะเยอทะยานอยากไปต่าง ๆ นั้นก็ดับ ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ดิ้นรน เพราะเห็นอนิจจะ ทุกขะ อนัตตาแล้ว เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นไตรลักษณ์นี้แหละในนามรูป หรือในขั้นที่ ๕ จึงเป็นทางปฏิบัติอันเดียวอันจะทำให้ได้วิโมกข์คือความพ้น

วิโมกข์ ๓

และท่านก็แสดงว่า ความพ้นกามพ้นตัณหา หรือพ้นราคะโทสะโมหะ เพราะได้ปัญญาเห็นอนัตตา ก็เรียกว่าสุญญตาวิโมกข์ ความพ้นโดยที่มีปัญญาเห็นความว่างว่างจากอัตตาตัวตน และความพ้นนั้นที่ได้เพราะเห็นอนิจจะคือไม่เที่ยง ก็เรียกว่าอนิมิตตวิโมกข์ คือความพ้นด้วยปัญญาที่เห็นอนิจจะคือไม่เที่ยง จึงไม่มีนิมิตหมายในนามรูปหรือในขั้นที่ ๕ ว่าจะมีเที่ยงที่ตรงไหน ล้วนไม่เที่ยงทั้งนั้น และความพ้นที่ได้ปัญญาเห็นทุกขะ คือเห็นนามรูปหรือขั้นที่ ๕ ว่าเป็นทุกขะ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่คงที่ ก็เรียกว่าอัปพันธิวิโมกข์ ความพ้นที่เห็นทุกขะ จึงไม่มีสุขจะตั้งอยู่ที่ตรงไหน ล้วนเป็นสิ่งที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่คงที่ทั้งนั้น ดังนี้เป็นวิโมกข์คือความพ้น ก็เป็นความพ้นจากกามจากตัณหาจากความสงสัยต่าง ๆ นั้นเอง เพราะว่าเมื่อสิ้นกามสิ้นตัณหาแล้ว ความสงสัยในตัวเราของเราก็ไม่มี เพราะว่าได้มองเห็นอนิจจะทุกขะอนัตตา ไม่มีนิมิตหมาย ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีตัวเราของเราที่จะต้องสงสัยในอดีตในอนาคตในปัจจุบันกันต่อไปแล้ว ดังนี้ จึงทำให้ได้วิโมกข์คือความพ้น และเมื่อได้จริงคือกามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่จริง ตัณหาไม่มีจริง ข้ามสงสัยได้แล้วจริง วิโมกข์คือความพ้นดังกล่าวก็ไม่ใช่เป็นอย่างอื่น และในการปฏิบัติเพื่อจะให้ได้วิโมกข์ดังกล่าวนี้ ก็ต้องปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นในทุกขะ ในเหตุเกิดทุกขะ ในความดับทุกขะ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกขะ อันเป็นอริยสัจจญาณ ดังที่มีแสดงในสติปัฏฐานนั้นแหละ

ครั้งที่ ๒๕

โตเทยยมาณพปัญหา (ต่อ)

ความหวังและปัญญาของผู้ประสพวิโมกข์

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญาขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงโตเทยยปัญหาที่ ๙ ซึ่งโตเทยยมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาความว่า “กามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี ผู้ใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ วิโมกข์คือความพ้นของผู้นั้นเป็นอย่างไร” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า “วิโมกข์คือความพ้นของผู้นั้นไม่เป็นอย่างอื่น” ดังนี้แล้ว โตเทยยมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปว่า “ผู้ที่ไม่มีความหวังหรือยังมีความหวังอยู่ ผู้นั้นมีปัญญาแท้หรือมีปัญญาที่คิดเอา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเสด็จออกบวชจากศากยตระกูล ข้าพระเจ้าจะพึงรู้จักมุนีอย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักขุโดยรอบ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า” ดังนี้ พระบรมศาสดาก็ตรัสตอบความว่า “ผู้ที่ไม่มีความหวังจะยังมีความหวังอยู่หาไม่ได้ ผู้ที่มีปัญญาแท้ จะมีปัญญาที่คิดเอาก็หาไม่ได้ ดูก่อนโตเทยยะ ท่านจงรู้จักมุนีว่าเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวลไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพอย่างนี้เถิด” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบปัญหา ก็สืบเนื่องมาจากข้อที่กราบทูลถามและที่ตรัสตอบในตอนต้น ซึ่งมีใจความว่า วิโมกข์คือความพ้นของผู้ที่ไม่มีความกามทั้งหลายอาศัยอยู่ ไม่มีตัณหา ข้ามความสงสัยต่าง ๆ ได้นั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือไม่เปลี่ยนแปลงกลับกลอก เป็นความพ้นที่เด็ดขาด กามตัณหาและความสงสัยทั้งหลายไม่กลับมาบังเกิดขึ้นอีก โตเทยยมาณพจึงได้กราบทูลถามต่อไปว่า ผู้ที่ได้ประสพวิโมกข์คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น จะเป็นผู้ที่ไม่หวังอะไร ๆ อีกต่อไปหรือว่ายังมีความหวังอะไร ๆ อยู่ จะมีปัญญาแท้หรือมีปัญญาที่คิดเอาว่าเป็นปัญญา และได้กราบทูลให้ทรงแนะนำให้รู้จักมุนีว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร พระพุทธองค์จึงได้ตรัสตอบว่า ผู้ที่ประสพวิโมกข์คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น ไม่หวังอะไร ๆ อีกต่อไป จะยังมีความหวังอะไร ๆ อยู่อีกหาไม่ได้ มีปัญญาแท้ จะมีปัญญาชนิดที่คิดเอาว่า

เป็นปัญญา แต่อันที่จริงยังไม่เป็นปัญญาแท้ก็หาไม่ได้ และก็ได้ทรงชี้ให้รู้จักผู้ที่จะชื่อว่าเป็น มุนี ว่าเป็นผู้ที่ไม่มียกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพ ดังนี้

ผู้ไม่สิ้นกิเลส ย่อมมีความหวังอยู่

ในปัญหาที่กราบทูลถามนี้ ได้บ่งชี้เอาความหวังและปัญญาเป็นที่ตั้ง ซึ่งโดยความก็คือ ผู้ที่ได้ประสบวิโมกข์คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น จะยังมีความหวังอยู่หรือไม่ จะมีปัญญาแท้หรือไม่ ดังนี้ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสรับรองว่า ไม่มีความหวังอะไรอีกและมีปัญญาแท้ และก็ได้ตรัสชี้ให้รู้จักผู้ที่เป็นมุนีว่าเป็นผู้ที่ไม่มียกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพ ในข้อนี้จึงควรจะทำความเข้าใจ ว่าแม้ปัญหาที่กราบทูลถามและข้อที่ตรัสตอบ จะเป็นไปในฝ่ายธรรมปฏิบัติขั้นละกิเลสทั้งหมดก็ตาม แต่แม้เช่นนั้น ก็เป็นข้อที่ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องอยู่กับปัญหาที่กราบทูลถามและที่ตรัสตอบ ก็เพราะว่าทุกคนนั้นเมื่อยังเป็นผู้ไม่สิ้นกิเลส ก็จะต้องมีกามทั้งหลายอาศัยอยู่ในจิตใจ จิตใจก็เท่ากับว่าเป็นนิवासน์หรือเป็นนิเวศน์ คือเป็นที่อาศัยหรือเป็นบ้านของกาม ยังมีต้นเหตุคือความดิ้นรนทะยานอยาก และยังมีความสงสัยต่าง ๆ อยู่ เมื่อเป็นดังนี้ก็ชื่อว่า ยังเป็นผู้มีความหวังอะไร ๆ อยู่ เป็นต้นว่าหวังจะได้รูปเสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หวังลาภหวังยศหวังสรรเสริญหวังสุขทั้งหลาย ดังนี้ เป็นต้น

ปัญญาที่เจือด้วยกิเลสต้นเหตุ ไม่เป็นปัญญาแท้

และปัญญาคือความรู้เล่า ก็ยังไม่เป็นปัญญาแท้ เป็นปัญญาที่คิดเอา ก็เพราะว่าความรู้ที่มีอยู่นั้นยังเจือด้วยกิเลส ยังเจือด้วยกาม เจือด้วยต้นเหตุ เจือด้วยทิฏฐิคือความเห็นที่ผิดต่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ จึงยังไม่เป็นความรู้จริงเห็นจริง ก็อาจจะมีความรู้จริงเห็นจริงได้ในขั้นสามัญสัจจะ สัจจะคือความจริงที่เป็นสามัญทั่วไป แต่ว่ายังไม่ได้ความรู้จริงเห็นจริงในขั้นที่เป็นอริยสัจจะ คือความจริงที่เป็นอริยสัจอันได้แก่ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แม้ว่าจะได้ศึกษาให้รู้จักพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ ๔ ก็จำได้ก็เข้าใจ ว่าทรงแสดงทุกข์อย่างนี้ สมุทัย

อย่างนี้ นิโรธอย่างนี้ มรรคอย่างนี้ ดังนี้ เป็นต้น แต่นั้นเป็นปัญญาของพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้พระธรรม ยังไม่เป็นปัญญาของตนเอง และข้อที่รู้ข้อที่เข้าใจนั้น ก็เป็นความรู้ ในขั้นสัญญา ความจำหมาย ในขั้นสังขาร ความคิดปรุง หรือปรุงคิด อันเป็นตรรกคือ ความคิดเอาตริกเอาต่าง ๆ ยังไม่ได้เป็นตัวญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นของตนเอง ในอริยสัจ เมื่อเป็นดังนี้ จึงยังตัดกิเลสไม่ได้ ตัดกามตัดตัณหาตัดความสงสัยตัดความหวังอะไรต่าง ๆ ไม่ได้ แม้ว่าจะปฏิบัติทางสมาธิได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น จนถึงฌานต่าง ๆ จนถึงสามารถได้อภิญญาคือความรู้ยิ่งต่าง ๆ อันทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ถอดมโนมัยกายออกจากกายเนื้อนี้ไปไหน ๆ ได้ ตลอดจนถึงหุทิพย์ตาทิพย์ ก็ดูเหมือนว่าจะมีความรู้จะไรต่าง ๆ จนเป็นที่นับถือว่าเป็นผู้วิเศษ แต่ทางพุทธศาสนานั้นยังไม่ถือว่าความรู้ดังกล่าวนี้เป็นความรู้ในอริยสัจ ยังถือว่าเป็นโลกียอภิญญา ความรู้ยิ่งที่เป็นโลกียะประกอบอยู่ในโลก เพราะว่ายังตัดกิเลสไม่ได้ ฉะนั้น ความรู้ใด ๆ ตลอดจนถึงความรู้ที่เป็นตัวอภิญญาแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ หุทิพย์ตาทิพย์ ถอดมโนมัยกายหรือที่เรียกว่ากายทิพย์ออกจากกายเนื้อไปไหน ๆ ได้ อันเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นผู้วิเศษของคนทั้งหลายทั่วไปก็ตาม ทางพุทธศาสนาก็ยังไม่จัดว่าเป็นความรู้ความเห็นในอริยสัจ ยังตัดกิเลสไม่ได้ และก็ยังไม่นับว่าเป็นตัวปัญญาแท้ ยังเป็นปัญญาที่คิดเอา ก็เพราะว่าเป็นความรู้ที่ได้จากสัญญาคือความจำบ้าง จากสังขารคือความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ บ้าง ตลอดจนถึงที่ได้จากสมาธิ สมาธิก็เป็นเรื่องของจิตที่คิดตั้งเอาเหมือนกัน ซึ่งก็เป็นความจริงเหมือนกันในขั้นโลกียะ แต่ยังไม่เป็นอริยสัจ ตัดกิเลสไม่ได้ จึงยังไม่นับว่าเป็นตัวปัญญาแท้ที่เป็นปัญญาในพุทธศาสนาที่ต้องการอย่างแท้จริง ยังเป็นปัญญาที่อยู่ในจำพวกปัญญาที่คิดเอาเข้าใจเอา จนถึงเมื่อได้ญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นในอริยสัจ ตัดกิเลสได้นั้นแหละ จึงจะเป็นตัวปัญญาแท้ เป็นปัญญาที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา และปัญญาดังกล่าวนี้แหละเป็นตัวพุทธศาสนา

พุทธศาสนาแสดงสิ่งสอนจนถึงปัญญาแท้

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงพิเศษจากศาสนาทั้งปวงก็ตรงจุดนี้ คือแสดงสิ่งสอนจนถึงปัญญาแท้ คือปัญญาในอริยสัจที่ตัดกิเลสได้ อันยังไม่มีศาสนาใดลัทธิใดจะสอนถึง อันนี้แหละเป็นพิเศษของพุทธศาสนา ส่วนปัญญาที่คิดเอาที่ต่ำลงมานั้น ก็ได้ก็ถึงกัน

มาแม้ก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้นนั้น จึงมี มนุษย์เทวดามารพรหมอยู่ครบถ้วนแล้ว อันแสดงว่าได้มีการปฏิบัติบรรลุถึงภูมิปฏิบัติ ทางจิตใจจนถึงฌานอย่างสูง อันให้ไปเกิดจนถึงเป็นพรหมชั้นสูงสุด แปลว่าเทวดา มารพรหมก็เต็มไปหมด แล้วเมื่อก่อนพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นนั้น จึงมาเติมบัญญัติแก้สอนถึงบัญญัติแก้ คือความรู้ ความเห็นในอริยสัจอันเป็นเหตุตัดกิเลสได้ อันนี้แหละเป็นข้อสำคัญ จึงเป็นอันว่าเป็น คำสั่งสอนที่สมบูรณ์ไม่มีบกพร่อง ผู้ต้องการที่จะปฏิบัติเพียงชั้นโลกียะก็ได้ ต้องการที่จะให้ถึงโลกุตตระ พ้นโลก ได้บัญญัติแก้ที่รู้เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ตัดกิเลสได้ก็ได้ทุกคน ปฏิบัติได้ ทั้งที่ต้องการอยู่เป็นโลกียะหรือต้องการเป็นโลกุตตระก็ได้ทั้งนั้น จึงเป็นศาสนา ที่สมบูรณ์และแม้ในขั้นที่ยังเป็นโลกียะอยู่ ยังมีกมต้องการกม มีตัณหาต้องการตัณหา ยังมี ความหวัง ต้องการรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ หรือต้องการ ลาภยศสรรเสริญสุข และยังต้องการบัญญัติแก้ที่คิดเอาในระดับต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ก็ได้สอนให้อาศัยกิเลสเหล่านี้ ปฏิบัติให้บรรลุถึงสุขประโยชน์ เป็นปัจจุบันบ้างเป็นภาย หน่าบ้างเป็นอย่างยิ่งบ้าง โดยที่ให้อาศัยอยู่ในขอบเขตของศีลสมาธิปัญญา ดังเช่น เมื่อยังมีกมยังมีตัณหา มีความสงสัยอยู่เป็นต้น ก็ให้อาศัยกมคือความใคร่ ตัณหาคือ ความอยาก อาศัยความสงสัยเหล่านั้นแหละ มาปฏิบัติตนให้อยู่ในขอบเขตของศีล สมาธิปัญญา เช่นอยากจะได้อะไร ได้ลาภได้ยศได้สรรเสริญได้สุข ก็แสวงหาในทาง ที่ชอบ และก็ศึกษาให้ได้บัญญัติแก้ความสงสัยต่าง ๆ ไปโดยลำดับ ให้มีปัญญาเป็นดวง ประทีป ส่องให้เห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง แม้ในทางที่เป็นโลกียะคติโลก เมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำให้ห้องที่อยู๋อยู่ในโลกอย่างมีความสุข ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้า และทำให้เลื่อน ภูมิชั้นของปัญญาของตนเองให้สูงขึ้นโดยลำดับ จนถึงขั้นเป็นปัญญาในอริยสัจตัดกิเลส ได้ในที่สุด เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันว่าได้ประสบวิโมกข์คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่น ซึ่งไม่ต้องหวังอะไรอีก และเป็นตัวบัญญัติแก้

ปัญญาแท้เป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติพุทธศาสนา

ผู้ที่มีปัญญาแท้ตั้งนี้แหละเป็นผู้ที่ตัดกิเลสได้ ตัดกามตัดตัณหาตัดความสงสัย ได้ ไม่หวังอะไร จึงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล และไม่ข้องอยู่ในกามภพ ภพคือ

กามทั้งหลาย เพราะไม่มีกามอาศัยอยู่แล้ว ผู้เช่นนี้แหละก็คือมุนี ผู้รู้ เป็นผู้รู้พ้น และมุนีคือผู้รู้พ้นนี้ ก็ได้มีमाणพคนต้น ๆ ได้กราบทูลถามและก็ได้ตรัสตอบมาแล้ว เช่นที่ตรัสตอบว่า ผู้ที่ทำกองกิเลสให้สิ้นไปคือผู้ที่ทำกองทัปกิเลสให้สิ้นไป หากมีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจไม่ ไม่มีความหวังทะเยอทะยาน ตรัสว่าเป็นมุนี แม้ว่าถ้อยคำจะต่างออกไปจากปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสนี้ แต่อรรถคือเนื้อความก็เป็นอันเดียวกัน ก็คือผู้ที่ไม่มิกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพนั่นเอง อันนับว่าเป็นสุดยอด การแสดงให้เห็นสุดยอดดังนี้ เป็นอันทรงชี้ให้เห็นจุดจบของการปฏิบัติ ทำให้ผู้ปฏิบัติทุกคนนั้น ได้ทราบว่า จุดจบของการปฏิบัติอยู่แคไหน ไม่ใช่เคว้งคว้าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ ทำให้ทุกคนทราบว่า จุดจบของการปฏิบัติซึ่งเป็นการเสร็จกิจนั้นอยู่เพียงไหนแคไหน ทำให้รู้ว่าพุทธศาสนานั้นสอนให้มีการปฏิบัติสิ้นสุดลงได้ ไม่ใช่เคว้งคว้างไปโดยไม่รู้ว่าจะไปสิ้นสุดไปเลิกกันได้เมื่อไหร่ จึงมีความประโยชน์ และก็ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นได้บ่ายหน้าไปถูกทิศทางของจุดสิ้นสุดในพุทธศาสนา เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติไม่ผิด เป็นการปฏิบัติที่ส่งตนขึ้นไปสู่ภูมิชั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ บริสุทธ์ขึ้นโดยลำดับ สะอาดขึ้นโดยลำดับ ปัญญาแท้คือปัญญาในอริยสัจอันเป็นเหตุตัดกิเลสได้นี้ จึงเป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติอบรม

โตทยยमाणพปัญหาจบ

๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๖

กัปมาณพปัญหา

ปัญหาที่พึงพำนักพ้นจากทุกข์

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญฐานมาโดยลำดับ ถึงกัปปัญหาที่ ๑๐ ซึ่งเป็นปัญหาที่กัปมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาสืบต่อไปว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงนิรทุกข์ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกทวิปคือเกาะ อันเป็นที่พึงพำนักของคนผู้ที่มี **ชรา** **ความแก่** **มัจจุ** **ความตาย** มาถึงรอบข้างเหมือนอย่างทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักของคนผู้ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวง ขอพระองค์ได้ตรัสบอกทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักแก่ข้าพระเจ้า ซึ่งเป็นทวิปคือเกาะที่พึงพำนักซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น คือพึงพำนักพ้นจากทุกข์ มีชราและมัจจุได้ทุกข์ไม่เกิดมีอีกต่อไป” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบโดยความว่า “ดูก่อนกัปปะ เราจะบอกทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักของคนที่มีชรา ความแก่ มัจจุ ความตาย มาถึงรอบข้าง เหมือนอย่างทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักของคนผู้ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงแก่ท่าน เรากล่าวทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักนั้นไม่ใช่อื่นซึ่งหาห้วงกังวลมิได้ ไม่มีเครื่องยึดถือ เป็นที่สิ้นไปแห่งชรา ความแก่ มัจจุ ความตาย ว่านิพพาน ชนเหล่าใดรู้จักทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักคือนิพพานนั้นมีสติมีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสเสียได้ ชนเหล่านั้นไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ชนเหล่านั้นไม่ต้องเดินไปในทางของมาร” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบนี้ ได้ตามถึงทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนักที่จะให้พ้นจากทุกข์ มีชรา ความแก่ มัจจุ ความตายเป็นต้น ซึ่งมีอยู่รอบข้างแก่ทุก ๆ คนผู้เกิดมาซึ่งจะต้องตาย ซึ่งกัปมาณพผู้กราบทูลถามก็ได้ยกอุปมาว่าบุคคลที่ต้องมีทุกข์ มีชราความแก่ มัจจุความตายอยู่รอบข้างนั้น ก็เหมือนอย่างคนที่ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวอันใหญ่หลวง ก็แสวงหาทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึงพำนัก ฉันทใดก็ดี สัตว์โลกซึ่งท่องเที่ยว

อยู่ในสังสารวัฏ ต้องมีทุกข์มีชราความแก่ มัจจุความตายเป็นต้นบังเกิดขึ้นอยู่รอบข้าง เมื่อเป็นดังนี้ จึงเหมือนอย่างที่เกิดอยู่ท่ามกลางสมุทรสาครดังกล่าวนั้น ผู้ที่มองเห็นภัยในความแก่ความตาย จึงพากันแสวงหาทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ที่จะให้พ้นจากความแก่ความตาย ก็ประมาณพผู้กราบทูลถามก็มีความสำคัญอยู่ในความที่ต้องท่องเที่ยวไป เวียนเกิดแก่เจ็บตายโดยที่ไม่อาจจะพ้นไปได้ เมื่อเป็นดังนี้จึงต้องการที่จะพ้นจากความแก่ความตาย จึงมากราบทูลถามพระบรมศาสดา ให้ตรัสบอกทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ซึ่งจะพึงถึงได้พบได้ แล้วก็พ้นจากความแก่ความตาย โดยที่ความต้องการจะพ้นจากความแก่ความตายเรื่อยไป นี่เป็นคำที่กราบทูลถาม

คนเป็นอันมากยังไม่เห็นความเกิดเป็นทุกข์

ตามที่กราบทูลถามนี้ก็แสดงว่า ผู้กราบทูลถามต้องการจะพบทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ซึ่งไม่ต้องแก่ไม่ต้องตาย ก็ตรงกับความต้องการของคนทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งไม่ต้องการที่จะแก่ไม่ต้องการที่จะตาย แต่ว่าได้ระบุนถึงความเกิดอันแสดงว่า คนเป็นอันมากนั้นยังไม่เห็นว่าชาติปิทุกข์ ความเกิดเป็นทุกข์ แต่เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องการที่จะไม่แก่ไม่ตาย จึงพากันแสวงหาวิธีที่เกิดมาแล้วจะไม่ต้องแก่ไม่ต้องการตาย อันหมายความว่าดำรงชีวิตอยู่ตลอดนิรันดร และได้มีลัทธิต่าง ๆ ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลเอง และแม้ภายหลังจากพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีสอนถึงวิธีที่จะให้ไปเกิดในที่ ๆ ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย เป็นอมตะอยู่ตลอดไป โดยเข้าใจว่ามีทวิปคือเกาะ หรือว่ามีโลก หรือว่ามีสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่ง อันเป็นที่สถิตของผู้ที่เป็นอมตะคือไม่ตาย หากไปเกิดในโลกนั้นหรือในสวรรค์ชั้นนั้นได้ ก็เป็นอมตะคือเป็นผู้ที่ไม่ตายอยู่ตลอดไป และก็มีบางลัทธิที่สอนให้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ไม่ตายทั้งที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อเกิดมาในโลกนี้เป็นมนุษย์เหมือนอย่างในทุก ๆ คนเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เมื่อไปปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็จะ เป็นอมตะคือไม่ตายอยู่เรื่อยไป และข้อที่บุคคลในโลกที่เกิดมาไม่ยากแก่ไม่ยากเจ็บไม่ ยากตายนี้ ก็มีอยู่ทุกกาลสมัย เพราะเหตุว่ายังมีต้นหาความอยากทะเยอทะยาน หรือความดิ้นรน อันเป็นกามตัณหาบ้าง ภวตัณหาบ้าง วิภวตัณหาบ้าง เพราะเหตุที่ยังมีอวิชชา คือความไม่รู้ถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง คืออริยสัจทั้ง ๔ ตามที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น จึงยังต้องการที่จะไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายกันอยู่ทุกกาลสมัย เป็นธรรมดาของบุคคลเมื่อยังมีตัณหาเมื่อมีวิชามีกิเลสอยู่ ก็จะต้องเป็นเช่นนั้น

ตริสบอกนิพพานเป็นที่พึ่งพ้นจากชราและมัจจุ

เพราะฉะนั้น ที่กัปป์มาจนพบได้มากกราบทุลธาม ก็อาจจะยังมีความเข้าใจที่จะเป็นผู้ไม่ต้องแก่ไม่ต้องตาย ดังคนที่ยังมีตัณหายังมีวิชชาอยู่ ยังไม่ได้เข้าถึงสัจจะที่เป็นอริยสัจซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น ปัญหาที่กราบทุลธามนี้จึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแก่สามัญชนทุกคน ไม่ว่าจะนับถือลัทธิศาสนาใด เมื่อยังมีตัณหาอยู่ยังมีกิเลสอยู่ ก็ย่อมมีความต้องการเช่นนั้น พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบโดยใช้โวหารเช่นเดียวกับที่ผู้ถามได้กราบทุลธาม โดยที่ตริสบอกนำขึ้นว่า จะได้ทรงบอกทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่ยังมีชราความแก่ มัจจุความตายบังเกิดอยู่รอบข้าง เหมือนอย่างทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้น เป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงแก่กัปป์มาจนพบ ข้อที่ว่าเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงนั้น ก็เพราะว่าความแก่ความตายนี้เป็นภัยที่คนสามัญทั่วไปมีความกลัวจริง ๆ กลัวแก่กลัวตายกลัวเจ็บ หรือโดยเฉพาะกลัวตาย เรียกว่าเป็นมรณภัย ซึ่งสามัญสัตว์บุคคลทั้งหลายต่างมีความกลัวกันอยู่เป็นอันมาก กลัวตายเป็นภัยที่ใหญ่หลวงสำหรับสามัญสัตว์ทุกคน เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับตกอยู่ท่ามกลางสมุทรสาครนั้น เมื่อเกิดคลื่นใหญ่ขึ้นก็ต้องตกใจว่าจะต้องตาย เพราะถูกคลื่นท่วมทับให้จมลงไป พระพุทธองค์เมื่อได้ตรัสว่า พระองค์จะตรัสบอกทวิป คือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักตั้งนั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า เรากล่าวทวิปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักนั้นมิใช่อื่น ซึ่งไม่มีห่วงกังวลหาเครื่องยึดถือมิได้ เป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุว่านิพพาน คือตรัสว่านิพพานนั้นแหละเป็นทวิปคือเกาะ ซึ่งเป็นที่พึ่งให้พ้นจากชรามัจจุได้ ซึ่งนิพพานนั้นคือเป็นทวิปคือเกาะอันหมายถึงธรรมที่ไม่มีห่วงกังวล ไม่มีเครื่องยึดถือ

มิสติมีปัญญาเห็นธรรมดับกิเลส

ฉะนั้น ก็ให้ปฏิบัติให้รู้จักนิพพาน ให้เข้าถึงนิพพาน ให้บรรลุนิพพาน โดยที่ให้เป็นผู้ที่มีสติ มีปัญญาเห็นธรรม ดับกิเลสได้ทั้งหมด ความมีสติความมีปัญญาเห็น

ธรรมดับกิเลสได้ทั้งหมด ย่อมจะทำให้ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้องเดินไปในทางของมาร มารนั่นคือกิเลสมาร เพราะว่าเมื่อยังเป็นผู้ที่มีสติไม่สมบูรณ์ ยังไม่มีปัญญาเห็นธรรม ก็ยังดับกิเลสไม่ได้ เมื่อดับกิเลสไม่ได้ ก็ต้องตกอยู่ในอำนาจของกิเลสคือกิเลสมาร ต้องเดินไปในทางของกิเลสคือกิเลสมารนั่น และกิเลสเหล่านั้นที่ทรงยกขึ้น ก็คือกิเลสที่ทำให้ต้องห่วงต้องกังวล อันได้แก่ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลสทุจริตต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวความห่วงความกังวลและทำให้ห่วงต้องให้กังวลต่าง ๆ กับเครื่องที่ทำให้ยึดถือก็คือ ตัณหา ความอยากทะเยอทะยาน หรือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกิเลสมีราคะ ความกำหนดยินดี ความติดใจยินดี โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลง มานะ ความถือตัว ความสำคัญตัว ความมีตัว ทิฏฐิ ความเห็นผิดต่าง ๆ กิเลส เครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ที่นอกไปจากนี้ตลอดจนถึงความประพฤติกายทางวาจาทางใจที่เป็นทุจริตต่าง ๆ และกับเมื่อยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ อยู่ ก็จะต้องตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเหล่านี้ ต้องเดินไปในทางของกิเลสเหล่านี้ ฉะนั้น จึงยังต้องแก้ต้องตาย

นิพพานเป็นที่สิ้นทุกข์จากความเกิดแก่เจ็บตาย

และแม้ว่าจะไม่ได้ทรงระบุว่ายังต้องเกิด แต่ว่าความเกิดนั้นก็เพราะเหตุว่ายังมีกิเลสที่ทำให้ห่วงให้กังวล ยังมีตัณหาที่ทำให้ยึดถืออันเป็นตัวทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อมีทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา ก็ต้องมีชาติคือความเกิด อันเป็นตัวทุกข์ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในอริยสัจ เมื่อมีสมุทัยก็ต้องมีทุกข์ สมุทัยนั่นก็คือตัณหา ทุกข์นั้นก็ต้องเริ่มที่ชาติทุกข์ ดังที่เราทั้งหลายก็สวดกันอยู่ว่า ชาติปิ ทุกฺขา แม้ความเกิดเป็นทุกข์ ตั้งต้นทุกข์ที่ชาติคือความเกิดตามคติพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น เมื่อมีเกิดแล้วก็ต้องมีแก่มีเจ็บมีตาย คติทางพุทธศาสนานั้นจึงแสดงว่า ไม่มีที่ไหนที่เมื่อมีชาติคือความเกิดแล้ว จะไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ว่าจะเป็นแหวงโลกพรหมโลก หรือไม่ว่าจะเป็นทวีปหรือเกาะอะไรที่ไหนทั้งนั้น เมื่อมีเกิดแล้วต้องมีแก่มีตาย เมื่อจะไม่แก่ไม่ตายก็ต้องไม่เกิด จะไม่เกิดก็เพราะเหตุว่าละตัณหาได้ ฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อที่จะดับกิเลสตัณหาทั้งหมดก็ต้องมีสติ เช่นมีสติที่กำหนดพิจารณาในสติปัฏฐานทั้ง ๔ ในภายในเวลาในจิตในธรรม มีปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง คือเห็นอริยสัจทั้ง ๔ เห็นหยั่งรู้อลงไปใน

ทุกข์ ว่านี่เป็นทุกข์ ในสมุทัยว่านี่เป็นเหตุเกิดทุกข์ ในนิโรธว่านี่คือความดับทุกข์ ในมรรค
 ว่านี่คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และก็กำหนดรู้ทุกข์ได้ ละสมุทัยได้ ทำให้แจ้ง
 นิโรธได้ ปฏิบัติในมรรคได้สมบูรณ์ ดังนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่มีสติมีปัญญาเห็นธรรม
 คือเห็นอริยสัจซึ่งเป็นสัจจธรรม แล้วจึงจะดับกิเลสได้ เมื่อดับกิเลสได้แล้ว นั่นแหละ
 ก็เป็นอันว่าเป็นนิพพาน อันเป็นที่สิ้นขรามัจจุตลอดจนถึงชาติคือความเกิดทั้งหมด
 เพราะฉะนั้น ตามที่ตรัสตอบนี้ จึงตรัสตอบแสดงหลักของนิพพานในพุทธศาสนา
 อันเป็นที่สิ้นความเกิดความแก่ความตาย สิ้นทุกข์ได้ทั้งหมด โดยที่ต้องปฏิบัติให้เป็น
 ผู้มีสติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ มีปัญญาเห็นธรรมคือเห็นอริยสัจทั้ง ๔ ในที่สุด

กัปปมาณพปัญหาจบ

๔ ธันวาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๗

ชตุกัณณิมาณพปัญหา

ธรรมอันดำเนินถึงนิพพาน

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงชตุกัณณิมาณพ ปัญหา คือ ปัญหาที่ชตุกัณณิมาณพกราบทูลถาม นับเป็นที่ ๑๑ ชตุกัณณิมาณพได้กราบทูลถาม โดยความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นวีระคือเป็นผู้กล้า ข้าพระเจ้าได้สดับมาว่า พระองค์ผู้ทรงเป็นผู้ไม่มีความใคร่ในกาม ก้าวล่วงห้วงกิเลสเสียได้ จึงมาเพื่อกราบทูลถาม พระองค์ผู้ทรงหากิเลสเป็นเหตุให้ใครมิได้ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระเนตรดวงตา ซึ่งเกิดพร้อมกับความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท คือ บทอันระงับ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดตรัสบ ธรรมนั้นแก่ ข้าพระเจ้าโดยถ่องแท้ แท้จริงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผจญครอบงำกามทั้งหลายให้ เหือดหายไป อยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ เหมือนอย่างพระอาทิตย์ส่องแผ่นดินให้แห้งด้วยรัศมี อันร้อน ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระปัญญาเพียงดั่งแผ่นดิน ขอพระองค์ได้โปรดตรัส บอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติและชราในอัตภาพนี้แก่ข้าพระเจ้า ผู้มีปัญญาน้อยเถิด” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า “ท่านจงนำความ กำหนดคิดในกามทั้งหลายให้สิ้นไป จงเห็นเนกขัมมะ คือความออกโดยเป็นธรรมอัน เกษม สิ่งที่ยึดถือรักษาปกครองเอาไว้ซึ่งยังตั้งอยู่ หรือสิ่งที่ได้ผ่านล่วงไปแล้ว อย่าให้มี เป็นเครื่องเสียดแทงใจ เป็นที่กังวลห่วงใยแก่ท่าน กังวลใดในกาลก่อนจงทำกังวลนั้นให้ เหือดหายไป กังวลในภายหลังก็อย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ยึดถือกังวลในท่ามกลาง อีกด้วยไซ้ร้ ก็จักเป็นผู้สงบระงับกังวลเที่ยวไป ชนทั้งหลายพึงถึงอำนาจของมัจจุคือ ความตาย เพราะอาสวะเหล่านี้ อาสวะเหล่านั้นของผู้ที่มีความกำหนดคิดในนามรูป สิ้นไปแล้วด้วยประการทั้งปวงหาไม่” ดังนี้

ความต้องการพันทุกข์

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ดังที่ได้แปลความมานี้ นับ ว่าเป็นคำถามและเป็นคำตอบซึ่งแสดงถึงธรรมอันดำเนินถึงความสุดยอดคือนิพพาน

และผู้ถามซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติในลัทธิของอาจารย์ภายนอกพุทธศาสนา จะมีความเข้าใจในคำที่ใช้ในการกราบทูลถามอย่างไรก็ตาม แต่ตามพุทธพยากรณ์นั้นแม้จะใช้ถ้อยคำตามที่ผู้ถามได้ใช้ แต่ก็มีพระพุทธรูปบายน้อมเข้ามาสู่คลองธรรมหรือกระแสธรรมในพุทธศาสนาโดยตรง มาณพผู้ถามปัญหานี้ก็มีคำถามอันแสดงถึงภูมิความเข้าใจและความมุ่งหมายใคร่ที่จะพ้นทุกข์ ซึ่งทุกข์ที่ประสงค์จะพ้นนั้น ก็มีเค้าเดียวกับทุกข์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ได้ทรงพบความพ้นทุกข์นี้แล้วตั้งต้นแต่สภาวะทุกข์ตั้งที่ได้ตรัสแสดงไว้ในคำอธิบายทุกข์สังจะ สภาวะที่จริงคือทุกข์ในอริยสัจทั้ง ๔ ว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ นี่เป็นสภาวะทุกข์ ทุกข์ตามสภาวะ และทรงแสดงทุกข์เบ็ดเตล็ดซึ่งเกิดทางจิตใจ ว่าความโศกความปริเทวะคร่ำครวญริญจวนใจ ความไม่สบายกายความไม่สบายใจความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ดังนี้เป็นต้น ผู้ถามปัญหาในโสฬสปัญหานี้ ซึ่งได้ถามมาแล้วก็ดีถามอยู่ในปัญหานับเป็นที่ ๑๑ นี้ก็ดี หรือที่จะถามต่อไปข้างหน้าก็ดี ก็แสดงถึงความมุ่งที่จะพ้นทุกข์ ยกเอาชาติชราบ้าง ยกเอาชรามรณะบ้าง ยกเอาความโศกความปริเทวะริญจวนคร่ำครวญใจบ้าง แต่ก็แสดงว่าย่อมหมายรวมถึงทั้งที่เป็นสภาวะทุกข์และทั้งที่เป็นปภินณกทุกข์เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอน จึงแสดงว่า ได้มองเห็นทุกข์เช่นเดียวกับที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงทุกข์เอาไว้ และโดยเฉพาะนั้นเห็นว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์ อันอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นญาณพิเศษ หรือเป็นปัญญาพิเศษในพุทธศาสนา เพราะส่วนใหญ่นั้นแม้จะเห็นว่านั่นเป็นทุกข์นี่เป็นทุกข์ แต่ก็ไม่มีใครจะมีแสดงว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์ และที่ต้องการพ้นทุกข์นั้น ก็ต้องการพ้นทุกข์โดยที่อยากให้เกิดในที่ ๆ ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ต้องเป็นทุกข์ทางจิตใจ มีโศกะปริเทวะเป็นต้น คือยังต้องการเกิด แต่ยังต้องการเกิดชนิดที่ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ต้องโศกะไม่ต้องปริเทวะเป็นต้น กันอยู่เป็นพื้น ดังที่ได้แสดงมาแล้วในปัญหาก่อน ๆ ฉะนั้น การที่มาณพเหล่านี้มาเห็นว่าชาติเป็นทุกข์และต้องการจะพ้นทุกข์ตลอดจนถึงชาติด้วย จึงแสดงว่า ได้มีความคิดสูงมาเข้าคลองธรรมในพุทธศาสนา

พระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า

อีกประการหนึ่ง ถ้อยคำที่กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าดังที่แสดงในปัญหานี้ ที่ว่าได้ยืนมาได้ระดับมาว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ไม่มีความใคร่ในกาม ข้ามล่วงห้วงทุกข์ได้ ไม่มีกิเลสเป็นเหตุใคร่ ถ้อยคำเหล่านี้ก็แสดงว่า ได้มีความรู้จักสิ่งที่เรียกว่าเป็นกิเลส อันเป็นตัวสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ และสัตว์โลกทั้งปวงซึ่งยังต้องตกอยู่ในทุกข์นั้น ก็เพราะยังมีกาม ความใคร่อยู่ในกาม ยังไม่ข้ามห้วงทุกข์ทั้งปวงได้ ยังไม่หมดกิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ ก็แสดงว่า มาณพเหล่านี้ได้ยืนมาว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นผู้พ้นกิเลสทั้งปวงแล้ว ไม่มีความใคร่ในกาม ก้าวข้ามห้วงกิเลสได้ ไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ เป็นผู้พ้นกิเลส ไม่มีกิเลส อันแสดงว่า ได้มีความสำนึกอย่างสูงที่สามารถกำหนดได้ แม้จะยังไม่รู้ด้วยตนเอง ก็กำหนดได้ว่า บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ ยังมีแบ่งเป็นฝ่ายที่ยังมีกิเลสซึ่งเรียกทั่ว ๆ ไปว่าเป็นสัตว์โลก ซึ่งยังมีความข้องมีความเกี่ยวอยู่ ยังมีกิเลสก็นับว่าเป็นสามัญชนทั่วไป และก็ยังมิผู้ที่ปฏิบัติทำตนให้พ้นกิเลสได้ พ้นกามได้ พ้นห้วงกิเลสอย่างอื่นได้ หมดความใคร่ต่าง ๆ หมดความกำหนดติดต่าง ๆ ในกามทั้งหลาย ซึ่งท่านผู้ที่พ้นกิเลสเหล่านี้แหละ เป็นผู้ที่จะพึงเข้าหาเพื่อไต่ถามสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติให้พ้นทุกข์พ้นกิเลส เพราะฉะนั้น จึงแสดงถึงภูมิปัญญาและภูมิความต้องการอันเป็นธัมมกามตา ความต้องการธรรมอย่างสูง กับทั้งได้กราบทูลยกย่องพระพุทธองค์ ว่าทรงมีพระเนตรดวงตาที่เกิดพร้อมกับความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งดวงตานี้ก็ไม่ได้หมายถึงดวงตาเนื้อ แต่หมายถึงดวงตาจิตใจคือปัญญา อันได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ ของพระพุทธเจ้า พระญาณที่หยั่งรู้ธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่ได้กราบทูลยกย่องทั้งปวงนี้ ก็ล้วนเป็นพระพุทธรูป คุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นเช่นนั้นจริง และคนทั้งหลายก็ได้กล่าวสรรเสริญดังที่เรียกว่าเป็นกิตติศัพท์เสียงที่พูดกันแพร่หลายออกไปอันงดงามตั้งนั้นจริง ไม่ปรากฏว่าใครเป็นคนแต่งเอาไว้ แต่เป็นเสียงที่พูดกันไปอย่างนั้น ก็มาเป็นพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ไม่ปรากฏว่าใครแต่ง เป็นกิตติศัพท์อันงามที่ฟังขจรไป มาณพทั้งหลายก็ได้ยืนกิตติศัพท์ที่ฟังขจรไปนั้น ก็ได้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้า และก็ได้เปรียบพระองค์ว่า เหมือนดวงอาทิตย์ที่แผดแสง ทำให้แผ่นดิน

ที่ชุ่มชื้นแห่งสนิท ก็โดยที่ได้ทรงผจญกามทั้งหลาย ทำให้กามทั้งหลายเหือดแห้งไป จากจิต ทรงเป็นผู้พ้นกิเลสด้วยประการทั้งปวง อยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ และเมื่อเป็นดังนี้ จึงเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้ต้องมาเฝ้า ขอให้ทรงแสดงธรรมที่เขาคควรจะเข้าใจได้ แต่ว่าที่จะทำให้ละชาติชราคือความเกิดความแก่ในอภัตภาพนี้ได้ อันแสดงว่าต้องการ จะละชาติชราในอภัตภาพนี้ ไม่ใช่มุ่งไปเอาชาติหน้าหรือเมื่อไหร่ ก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงในการตรัสตอบปัญหาที่แล้ว ๆ มาโดยลำดับ ว่าตรัสตอบด้วยธรรมที่เป็น ปัจจุบัน คือที่เห็นได้บรรลุได้ในปัจจุบันนี้เองดังนี้ เป็น**ปัจจุบันธรรม** และแม้ในพุทธ พยากรณ์แห่งปัญหานี้ ก็ได้ตรัสตอบเป็น**ปัจจุบันธรรม**เช่นเดียวกัน และแม้ว่าผู้กราบ ทูลถามจะกราบทูลถามให้ตรัสบอกธรรม ที่จะเป็เหตุให้ละชาติชราอันเป็น**ตัวสภาวะ- ทุกข์** จึงยกขึ้นมาเป็นประธาน หมายคลุมถึงทุกข์ทั้งปวง พระองค์ก็ได้ตรัสตอบ ตั้งต้น แต่ตรัสสอนให้กำจัด ถือนำความกำหนดติดในกามทั้งหลายออกไปเสียให้สิ้น ให้มอง ดู**เนกขัมมะ** คือความออกคือออกจากกาม ออกจากกังวลทั้งหลาย โดยเป็นธรรมอัน เกษม โดยเป็นทางอันเกษมสวัสดิ และบรรดาสิ่งทั้งหลายที่จิตใจยึดถืออยู่ปกครองอยู่ โดยเป็นเจ้าของเจ้าของ ตั้งต้นแต่นามรูป กายใจอันรวมเป็นอภัตภาพอันนี้ ตลอดจนถึงสิ่ง ทั้งหลายบุคคลทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็ลามเป็นยศเป็นสรรเสริญเป็นสุขเป็น ะไรทั้งสิ้น ที่ยังมีอยู่ยังครอบครองอยู่ก็ดี หรือว่าสิ่งเหล่านั้นที่เสื่อมไปสิ้นไปหมดไป แล้วก็ดี แต่ว่าใจยังนึกถึงอยู่ ก็อย่าให้สิ่งเหล่านี้มามีเป็นกังวลเสียดแทงใจ

ทรงสอนให้กำจัดกาม เห็นเนกขัมมะคือความออก

ประการแรก ตั้งเป็นข้อหลักปฏิบัติ คือกำจัดนำความกำหนดติดในกามทั้งหลาย ออกไปเสียให้สิ้น จงมองจงดูจงเห็น**เนกขัมมะ**คือความออก โดยเป็นทางปฏิบัติที่ เกษมสวัสดิ นี่เป็นหลัก ด้วยว่าจิตใจของสัตว์ทั่วไปนั้น ไม่ได้ดำเนินไปตามทางนี้ แต่ดำเนินไปในทางที่นำความกำหนดติดในกามทั้งหลายเข้ามาสู่จิตใจ เพิ่มเติมเข้ามา อยู่เสมอ ยังมีความเพลิดเพลินยินดีติดอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะทั้งหลาย และ ยังไม่ต้องการที่จะออกจากกาม ยังต้องการที่จะครอบครอง ต้องการที่จะเสวยความ สุขที่ได้จากกามทั้งหลาย ได้จากรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะทั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้

ก็จะพ้นชาติชราไม่ได้ พ้นทุกข์ทั้งปวงไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะพ้นทุกข์ทั้งปวง ตั้งต้นแต่ชาติชรา ก็จะต้องปฏิบัติในทางที่ตรงกันข้าม คือตรวจตราดูในจิตใจตนเอง พบความกำหนดติดอยู่ในกามทั้งหลาย ก็ให้ตั้งใจปฏิบัตินำออกไปโดยลำดับให้สิ้น ให้มองเห็นว่า การปฏิบัติออกตั้งนี้เป็นทางปฏิบัติที่เกษมสวัสดิ์ เพราะเมื่อมองเห็นตั้งนี้ ก็จะทำให้เกิดฉันทะ ความพอใจในอันที่จะปฏิบัติออก ถ้าหากว่าไม่เห็นตั้งนี้ เห็นตรงกันข้าม ก็จะไม่ทำให้ปฏิบัติออก แต่จะทำให้ปฏิบัติเข้าไปผูกติดพันยิ่งขึ้น จึงต้องให้เห็นนกขัมมะคือการปฏิบัติออกหรือความออก ว่าเป็นทางปฏิบัติอันเกษมสวัสดิ์ ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า ให้เห็นเหมือนอย่างว่าออกจากเรือนจำ เมื่อยังออกจากเรือนจำไม่ได้ ต้องถูกคุมขังอยู่ ก็ต้องติดพัน มีพันธนาการติดพันที่ร่างกาย มีอาการสำหรับขังไม่ให้ออกไปภายนอก ฉันทะก็ดี สิ่งทั้งหลายที่ใครที่ปรารถนาอันมีความกำหนดติดอยู่นั้น ก็เป็นเครื่องผูกพัน เป็นพันธนาการ ฉะนั้น จึงจะต้องเห็นว่าเป็นพันธนาการ จึงจะทำให้ต้องการที่จะออก และก็ได้ตรัสอธิบายชี้แจงให้ชัดขึ้นอีกว่า บรรดาสิ่งที่เป็นพันธนาการ เหล่านี้ ก็เป็นบรรดาสิ่งที่ยึดถือครอบครองเป็นเจ้าของอยู่ ซึ่งยังตั้งอยู่ก็ดี หรือว่าที่เสื่อมสิ้นหมดไปแล้วก็ดี ผ่านไปแล้วก็ดี แต่ว่าใจยังค้ำนั่งอยู่ ก็มาเป็นกังวล เพราะฉะนั้น ก็ให้ตรวจตราดูใจ ว่าใจมีกังวลอยู่หรือไม่ อย่าให้มีกังวลอยู่ในบรรดาสิ่งที่ยึดถือ ยังตั้งอยู่ หรือว่าที่เสื่อมสิ้นไป แต่ว่าก็ยังข้องใจอยู่กังวลใจอยู่ และก็ได้ตรัสอธิบายขยายความ ให้ชัดขึ้นอีกว่า บรรดาสิ่งเหล่านี้ก็คือเป็นสิ่งที่กังวล ที่มีในอดีตแล้วบ้าง ที่จะมีต่อไปข้างหน้าบ้าง หรือว่าที่กำลังยึดถืออยู่ในปัจจุบันบ้าง เหล่านี้เป็นกังวล กังวลอดีต กังวลอนาคต กังวลปัจจุบัน ก็ให้ตรวจดู เมื่อมีอยู่ ก็ให้ปฏิบัติทำให้เหือดแห้งหายไป

ปฏิบัติละความกำหนดติดในนามรูป

แต่ในการที่จะปฏิบัติตั้งนี้ได้ รวมเข้ามาแล้วก็ต้องปฏิบัติละความกำหนดติดในนามรูป เพราะทั้งหมดนั้นก็รวมอยู่ในนามรูปนี้แหละ คือรวมเป็นความกำหนดติดอยู่ในนามรูป รูปก็คือรูปกายอันนี้ นามก็คือเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ รวมอยู่ในกองนามกองรูปนี้แหละ ความกำหนดติดทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้น ในกามทั้งหลายก็ดี หรือว่าอธิบายเป็นในสิ่งที่ยึดถือ ตั้งอยู่ ครอบครองอยู่ ยังมีอยู่ หรือว่าที่หมดสิ้นไป แต่ใจยังติดพันก็ดี หรือมาเป็นกังวลอดีตอนาคตปัจจุบันก็ดี ก็รวมอยู่ในนามรูปนี้นั่นเอง

เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีความกำหนดติดอยู่ในนามรูป ก็ชื่อกับยังมีอาสวะ คือกิเลสที่ต้อง
 จิตสันดานเป็นกามเป็นภพเป็นกฏฐิเป็นอวิชา รวมเป็นกิเลสที่ต้องจิตสันดานอยู่ เมื่อยัง
 มีอาสวะที่ต้องจิตสันดานอยู่ ก็ยังต้องถึงอำนาจของมัจจุคือความตาย อันหมายความว่า
 พันทุกข์ไม่ได้ ต้องเกิดต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ต้องเป็นทุกข์ต่าง ๆ เมื่อปฏิบัติตามที่ทรง
 สั่งสอน ปฏิบัติกำจัดนำความกำหนดติดในกามทั้งหลายให้สิ้นไป เห็นนรกขัณฑ์คือ
 ความออกโดยเป็นทางปฏิบัติที่เกษม ทั้งที่เป็นส่วนอดีต ทั้งที่เป็นส่วนอนาคต และทั้ง
 ที่เป็นปัจจุบัน พิจารณานามรูป จนถึงละความกำหนดติดในนามรูปได้ ดังนี้ เหล่านี้เป็น
 การปฏิบัติทำอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานให้สิ้น และเมื่อทำกิเลสที่ต้องจิตสันดาน
 ให้สิ้นไปได้ ก็เป็นอันว่าพันทุกข์ทั้งปวงได้ ไม่ต้องไปอยู่ในอำนาจของมัจจุคือความตาย
 พันทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

พระพุทธรูปการณนี่จึงเป็นพระพุทธรูปการณโดยตรง แม้ว่าการปฏิบัตินั้น
 ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะฟังได้ฟังถึงทันที แต่ว่าผู้ปฏิบัติมุ่งพันทุกข์ เมื่อปฏิบัติบายนามสู่ความ
 พันทุกข์คือนิพพาน ก็จะต้องปฏิบัติตามทางนี้เท่านั้น และเมื่อปฏิบัติไปโดยลำดับแล้ว
 ก็จะไปนิพพานเข้าไปโดยลำดับโดยไม่ต้องไปเร่ง และเมื่อปฏิบัติถึงขั้นถึงตอนแล้ว
 การละก็ละไปได้เอง เหมือนอย่างการขึ้นบันไดโดยลำดับ บันไดมีเท่าไรขั้นก็ตาม
 ก็ต้องยึดบันไดก้าวขึ้นไปทีละขั้น โดยที่ปล่อยบันไดขั้นล่างเหยียบยึดบันไดขั้นบนขึ้น
 ไปโดยลำดับ ต้องปล่อยต้องยึดไปตามลำดับ ไม่ใช่จะไปเททิ้งทั้งหมดไปที่เดียว
 ซึ่งทำไม่ได้ และก็ไม่สามารที่จะทำได้ ต้องยึดเอาไว้เพื่อที่จะก้าวขึ้นไป และเมื่อจะก้าว
 สูงขึ้นไป ก็ปล่อยขั้นที่ยึดอยู่นั้นแล้วก้าวขึ้นไปดังนี้ เหมือนอย่างขึ้นบันได การขึ้นบันได
 นั้นถ้าไม่ปล่อยขั้นล่าง ก็ก้าวขึ้นขั้นบนไม่ได้ และถ้าไม่เหยียบขั้นบนก็ก้าวขึ้นไปไม่ได้
 การปฏิบัติธรรมก็เป็นเช่นนั้น ละชั่วยึดดีไปโดยลำดับ แล้วก็ปล่อยดีขั้นต่ำ ก้าวขึ้น
 สู่ความดีขั้นสูงไปโดยลำดับ จึงจะสูงขึ้นไป เพราะฉะนั้น การปล่อยกับการยึดหรือ
 ว่าการยึดและการปล่อยนี้ เป็นขั้นปฏิบัติที่เป็นไปเอง โดยผู้ปฏิบัติไม่ต้องลำบาก
 ภูมิใจใจก็สูงขึ้นไปเอง แต่ข้อสำคัญให้ปฏิบัติให้เข้าทางตามที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอน

ชตุกัณณิมาณพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๒๘

ภัทราวุธมาณพปัญหา

ต้นหาและมาธ

ได้แสดงโสฬสปัญหานาสติปัญฐานมาโดยลำดับ จนถึงบัดนี้ ภัทราวุธปัญหา ปัญหาของภัทราวุธมาณพเป็นลำดับที่ ๑๒ ภัทราวุธมาณพได้กราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งมีความว่า “ข้าพระเจ้าขอกกราบทูลพระองค์ผู้ทรงละอาลัย ตัดต้นหาความอยากดิ้นรน เป็นผู้ไม่หวั่นไหว ละความเพลิดเพลिनยินดี ข้ามห้วงกิเลส ได้พ้นแล้ว ละความดำริผิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจของทิวฐิमानะเป็นต้น เป็นผู้มีปัญญาดี ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ชนทั้งหลายจากชนบทต่าง ๆ พวกกันมาประชุมเฝ้าหวังที่จะได้สดับพระวาจาของพระองค์ ได้สดับต่อพระองค์ผู้ประเสริฐแล้ว จึงจักแยกย้ายกันกลับไปจากที่นี่ จึงขอพระองค์ได้โปรดแสดงให้แจ่มแจ้งแก่หมู่ชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมเนียมพระองค์ทรงทราบแล้ว” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า ฟังนำต้นหาความอยากทะเยอทะยานดิ้นรน อันเป็นเหตุให้ยึดถือออกไปเสียให้สิ้นทั้งหมด ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวางคือท่ามกลาง ยังยึดถือสิ่งใด ๆ อยู่ในโลก มารก็ย่อมติดตามผู้ยึดถือทางสิ่งที่ยึดถืออยู่นั้น ๆ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีสติรู้อยู่ไม่เพียงยึดถือกังวลห่วงใยในโลกทั้งสิ้น เฟ่งพิจารณาหมู่สัตว์นี้ซึ่งยังข้องติดบ่วง หรือว่าแดนด้าวของมัจจุว่า เป็นผู้ยึดถืออยู่ข้องติดอยู่ เพราะความยึดถือ” ดังนี้

นี่เป็นความแห่งคำถามและพุทธพยากรณ์ ซึ่งตามคำถามนั้น ผู้ถามคือ ภัทราวุธมาณพ ได้กราบทูลสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ว่า ทรงเป็นผู้ละอาลัย ตัดต้นหาไม่หวั่นไหว ละความเพลิดเพลिनยินดี ข้ามห้วงกิเลส ได้พ้นแล้ว และละความดำริผิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจกิเลสเสียได้ เป็นผู้มีปัญญาดี ดังนี้ ตามคำสดุดีพระคุณของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ ก็เป็นถ้อยคำที่เป็นกิตติศัพท์ คือ เสียงที่ฟุ้งขจรไปดังที่ได้เคยแสดงแล้ว ภัทราวุธมาณพก็ได้กราบทูลยกย่องพระองค์

ตามกิตติศัพท์ที่ได้ยินได้ฟังมา และก็ย่อมจะกล่าวด้วยความเชื่อความเลื่อมใสน้อยหรือมากที่ได้บังเกิดขึ้นในจิตใจ จึงเป็นเหตุให้พากันมาราบทูลถามปัญหาเหล่านี้ และที่ได้กล่าวต่อไปในคำกราบทูล ว่าชนทั้งหลายมาจากชนบทต่าง ๆ พากันมาเฝ้าหวังจะได้สดับพระวาจาของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะหมายถึงหมู่มาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ด้วย ซึ่งได้พากันมาเฝ้า และก็จะยังมีหมู่ชนอื่น ๆ ได้มาเฝ้ากันอีก ก็ล้วนแต่มุ่งที่จะได้ฟังพระวาจาของพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรม ก็เหมือนอย่างเมื่อมีข่าวว่า มีพระอรชียะอยู่ในที่นั่นที่นี้ หรือไปในที่นั่นที่นี้ มาในที่นั่นที่นี้ ก็ชวนใจให้บุคคลผู้ได้สดับเกิดความสนใจไปหาและสดับฟัง มาณพทั้ง ๑๖ คนเหล่านี้ก็เช่นเดียวกัน ก็ล้วนได้ยินได้ฟังมาว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งละอาลัยละตณหาได้เป็นต้นดังที่ได้กราบทูลยกย่องนั้น จึงได้พากันมาเฝ้ากราบทูลถาม และมาณพเหล่านี้เมื่อพิจารณาดูถ้อยคำที่กราบทูลถาม ก็แสดงว่าได้เป็นผู้ที่ได้มองเห็นทุกข์ในโลกตามสมควร และได้มองเห็นกิเลส มีความอาลัยตณหาเป็นต้นว่าเป็นกิเลสของโลก กิเลสของชาวโลก เพราะฉะนั้น จึงได้พากันหลีกออกตามอาจารย์ไปประพฤติธรรมอยู่ในป่า ต้องการที่จะได้ความพ้นทุกข์ หรือว่าได้ประสบธรรมอันนำให้เกิดความสุขจนเป็นที่พอใจ แต่ก็ยังไม่ได้พบ จึงได้พากันมาราบทูลถามเพื่อให้พระพุทธเจ้าตรัสบอกทางปฏิบัติให้

วิชา วิมุตติ

ในข้อนี้พระพุทธเจ้าเองเมื่อเสด็จออกทรงผนวชจากชาติดิยราชตระกูล ได้ทรงแสวงหาโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น ก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกันกับอาจารย์และศิษย์ทั้ง ๑๖ คนเหล่านี้ และได้ทรงแสวงหาด้วยพระองค์เอง ทรงศึกษาจากอาจารย์ที่สั่งสอนกันอยู่ มีท่านอาหารดาบสและอุททกดาบส ก็ยังไม่ทรงพอพระทัยว่าเป็นความหลุดพ้น ทรงหลีกออกปฏิบัติด้วยพระองค์เองในทุกกรกริยา ก็ยังไม่พอพระทัยว่าเป็นความหลุดพ้น ยังมีกิเลส มีอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มีความทุกข์อยู่ เป็นต้น ว่ายังมีความอาลัย ยังมีตณหาความอยากทะเยอทะยาน ดันรน ยังมีความหวั่นไหว คือยังมีความยินดีบ้าง ความยินร้ายบ้างในอารมณ์ทั้ง

หลายอันเป็นที่ตั้งของความยินดีความยินร้าย ยังมีความเพลิดเพลน ยังมีทุกข์ ยังไม่พ้นจากความทุกข์และจากกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ และยังมีความดำริไปต่าง ๆ ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง อันไม่แน่นอน เต็มก็คิดอย่างนั้น เต็มก็คิดอย่างนี้ ไม่ยุติลงเป็นหนึ่งได้ เพราะยังไม่มีความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง เหล่านี้ก็ทำให้ทรงทราบพระองค์เองว่า ยังไม่พ้น ยังไม่เป็นโมกขธรรม แม้ว่าจะได้ปฏิบัติได้จนถึงสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ อันเป็นสมาธิอย่างสูง แต่ก็ทรงทราบจิตใจของพระองค์เองได้ว่ายังมีกิเลสและมีทุกข์ดังที่กล่าวมา เมื่อเป็นดังนี้ก็ยังไม่พ้น จึงยังไม่พอพระทัยว่าได้หลุดพ้น ได้ตรัสรู้

จึงได้ทรงเปลี่ยนทางปฏิบัติใหม่ จนถึงทรงพบมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลางด้วยพระองค์เอง ทรงปฏิบัติดำเนินไปในทางนี้ จนทรงได้วิชาวิมุตติ วิชาคือความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง มีอริยสัจทั้ง ๔ เป็นหลัก จึงทรงได้วิมุตติคือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ละกังวลห่วงใยอาลัย ละตัดค้นหาเสียได้ ไม่มีความหวั่นไหวขึ้นลงไปในการมณทั้งหลาย ละความเพลิดเพลนข้ามห่วงกิเลสและความทุกข์ทั้งหมดได้ พ้นไปได้จริง ๆ ละความดำริที่ดีไม่ตีเปลี่ยนไปบ่อย ๆ ได้ เพราะมีความรู้ดี คือรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง ตัดกิเลสได้หมด ความดำริจึงเป็นความดำริอันถูกต้อง ไม่มีเปลี่ยนแปลงกลับกลาย ตรวจดูพระทัยของพระองค์เอง ก็ทรงทราบได้ว่าพ้นได้แล้วจริง ๆ ไม่มีทุกข์ไม่มีกิเลสเหลืออยู่ ดังนี้ ส่วนบรรดาผู้ที่ออกปฏิบัติทั้งหลาย จะชวนชวนไปอยู่ในป่าก็ดี โคนไม้ก็ดี หรือไปหาคณาจารย์ไหน ๆ ก็ดี จะเป็นพุทธศาสนาก็ตาม ภายนอกพุทธศาสนาก็ตาม เมื่อพิจารณาดูจิตยังมีกิเลสอยู่ ยังมีทุกข์อยู่ ยังมีอาลัย ยังมีความดิ้นรนทะเยอทะยาน มีความเพลิดเพลนมีทุกข์ ก็ยังไม่พ้น และยังมีความดำริคิดไปอย่างนั้นคิดไปอย่างนี้ ไม่แน่นอนเป็นอย่างเดียว ก็แปลว่ายังไม่รู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง อันเป็นเหตุตัดกิเลสและกองทุกข์ได้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นดังนี้ ก็ต้องแสวงหาทางปฏิบัติต่อไป หากอาจารย์ที่จะเป็นผู้สั่งสอนต่อไป พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นพระบรมศาสดา ได้ตรัสสั่งสอนให้รู้ถึงทางปฏิบัติเข้าถึงความดับกิเลสและกองทุกข์ได้โดยแท้จริง

ทรงชี้ให้สงบรำงับกำจัดตัดต้นเหา

เพราะฉะนั้น เมื่อภิกษุชาวภูมณฑลได้กราบทูลถาม แม้จะมีได้ระบุให้ทรงแสดงธรรมข้อไหนเพื่ออะไร แต่ก็ทรงทราบถึงพื้นและความต้องการของผู้ถาม กับทั้งอุปนิสัยอัชฌาศัยที่ได้ปฏิบัติมา จึงได้ตรัสชี้ตรงเข้าไปถึงทางที่ยังไม่พบ จึงยังไม่ได้ความพ้นทุกข์ ก็คือตรัสชี้ตรงเข้าไปให้กำจัดตัดต้นเหา คือความอยากดิ้นรน อันเป็นเหตุให้ยึดถือ คือดับความอยากดิ้นรนนั้นเสียทั้งหมด ทั้งในเบื้องบน ทั้งในเบื้องต่ำ ทั้งในเบื้องขวางคือท่ามกลาง เบื้องบนนั้นได้แก่นาคคคือสิ่งที่ยังไม่มาถึง อารมณ์ที่ยังไม่มาถึง เบื้องต่ำนั้นได้แก่อดีต คือสิ่งหรืออารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นก็ได้แก่สิ่งหรืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่งเบื้องบนนั้นก็ได้แก่เทวโลก เบื้องต่ำนั้นก็ได้แก่อบายโลก เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นก็ได้แก่มนุษย์โลก อีกอย่างหนึ่งเบื้องบนนั้นก็ได้แก่กุศลธรรม เบื้องต่ำนั้นก็ได้แก่อกุศลธรรม เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นได้แก่อพยากธรรม คือธรรมที่เป็นกลาง ๆ

ตรัสชี้โทษของความยึดถือ

ก็เป็นอันว่าตรัสสอนให้สงบรำงับกำจัดตัดต้นเหา คือความอยากดิ้นรนอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมด อย่ายึดถือสิ่งที่ล่วงไปแล้ว อย่ายึดถือสิ่งที่ยังไม่มาถึง อย่ายึดถือสิ่งที่ปัจจุบัน เพียงแต่ทำให้รู้ รู้สิ่งที่เป็นอดีต รู้สิ่งที่เป็นอนาคต รู้สิ่งที่เป็นปัจจุบัน รู้ไม่ยึด รู้ปล่อยรู้วางทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพราะว่า หากยังมีความยึดสิ่งใด ๆ อยู่ มารก็ย่อมติดตามผู้ยึดนั้นทางสิ่งที่ยึดไว้ นั่นแหละ ยึดสิ่งอันใดไว้ มารก็ย่อมติดตามผู้ยึดทางสิ่งที่ยึดไว้ นั้น โดยตรงก็ได้แก่กิเลสทั้งหลาย เป็นต้นว่า อวิชชาคือความไม่รู้ ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก หรือราคะโทสะโมหะเป็นต้น เหล่านี้เป็นกิเลสมาร และเมื่อเป็นกิเลสมารขึ้นมา กิเลสมารนี้ติดตามผู้ที่มีความยึดสิ่งใด ๆ เอาไว้ ผู้ที่ยึดนั้นเองก็ต้องเป็นทุกข์ ไม่พ้นทุกข์ไปได้ และสิ่งที่ยึดไว้ นั่น ๆ ตั้งแต่ขั้นอันเป็นที่ยึดถือ คือรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณย่อลงเป็นนามรูป อันนี้ ก็เป็นมารขึ้นมาด้วยเป็นขันธมาร กรรมที่ประกอบกระทำก็เป็นมารขึ้นมาด้วย เรียกว่าภิสังขารมาร และเมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำให้ไปยึดถือเอาทุกข์ของขันธมา

เป็นทุกข์ของตน ทุกข์ของชนर्थก็เป็นมารขึ้นมาด้วยทั้งความแก่ทั้งความเจ็บทั้งความตาย ก็ยกเอาความตายขึ้นมาเรียกว่ามัจจุมาร ทั้งหมดก็กลายเป็นมารขึ้นมา คือเป็นผู้ที่ทำลายล้างความดี ทำลายล้างผลดีที่จะพึงได้ถึง ๆ ขึ้นไป เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นโทษของความยึด ว่าเมื่อยึดสิ่งอันใดไว้ สิ่งที่ยึดไว้นั้นแหละก็นำมารเข้ามาให้ติดตาม มารก็เข้ามาครอบงำบุคคลผู้ยึด คือครอบงำจิตใจให้อยู่ในอำนาจ เพราะฉะนั้น จิตใจที่อยู่ในอำนาจของมารจึงเป็นจิตใจที่ไม่รู้สัจจะที่เป็นตัวความจริง เป็นจิตใจที่หลง เป็นจิตใจที่ประกอบด้วยราคะโทสะทั้งหลาย บรรดากิเลสทั้งหลายเหล่านี้ก็ซึมทราบอยู่ในจิตใจ เหมือนอย่างสีที่ปนอยู่ในน้ำเป็นสีแดง สีเหลืองเป็นต้น และเมื่อเป็นดังนี้ บรรดาทุกข์ทั้งหลายซึ่งอันที่จริงเป็นทุกข์ของชนर्थก็มาเป็นทุกข์ของผู้ยึด มีความตายเป็นต้น ซึ่งท่านยกขึ้นเป็นมารอย่างหนึ่งเรียกว่ามัจจุมารดังที่กล่าวมานั้น เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้ตรัสสอนชี้ให้เห็นโทษของความยึดถือ

มีปหานะและภาวนา

และก็ได้ตรัสยกเอาภิกษุซึ่งเป็นผู้ที่ออกบวช เพื่อความพ้นกิเลสและกองทุกข์ ทั้งสิ้นอยู่แล้วเป็นตัวอย่าง ว่าให้พึงมีสติ มีความรู้ ไม่ยึดถือกังวลในโลกทั้งสิ้น พิจารณาให้เห็นหมู่มสัตว์ที่ยังข้องติดอยู่ในบ่วงของมัจจุคือความตาย ยังไม่พ้นทุกข์ว่าเป็นสัตตตะคือความเป็นผู้ข้องอยู่ ก็เพราะความยึดถือดังนี้ และก็ให้ปล่อยวางความยึดถือนั้นเสีย อันที่จริงนั้นก็ป็นธรรมที่ตรัสสอนเหมาะแก่ภาวะของผู้ถาม ซึ่งต้องการความพ้นทุกข์ คือนับเป็นผู้ที่ออกปฏิบัติเหมือนอย่างป็นภิกษุ แต่ว่าผู้ที่ยังไม่มุ่งจะปล่อยวางถึงเพียงนั้นก็พึงทราบไว้ และก็พึงทราบว่า แม้ในการปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขึ้นไป ก็จะต้องปฏิบัติละตัวตน อันเป็นเหตุให้ยึดถือตามภูมิตามชั้น เมื่อเป็นดังนี้จึงจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้ เพราะผู้ปฏิบัติธรรมที่ชื่อว่าธรรมจารี ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ตั้งต้นแต่ขั้นศีลขึ้นไปก็ต้องปฏิบัติละขึ้นไปโดยลำดับ อบรมขึ้นไปโดยลำดับ ต้องมีปหานะคือการละ กับภาวนาคือการอบรมเป็นคู่กันขึ้นไป กล่าวคือในขั้นศีลนั้น ก็ต้องละตัวตนอย่างหยาบ อันเป็นเหตุให้เฝ้าเขาบ้างลักของเขาบ้างเป็นต้น อันกรรมที่ประกอบออกไปเป็นปาณาติบาตเป็นอนินนาทานนั้น เกิดจากจิตใจที่ลู่อำนาจของตัวตนความดิ้นรนทะยานอยากอย่างแรง หรือว่าโลภโกรธ

หลงอย่างแรง เพราะฉะนั้น จะรักษาศีลได้ก็จะต้องละตัณหาอย่างหยาบดังกล่าวนี่ คือตัณหาอย่างแรงดังกล่าวนี่ และตัณหาจะเป็นตัณหาอย่างแรงหรือเบาขึ้นไปก็ตาม ก็เป็นเหตุให้ยึดถือทั้งนั้น คือเมื่อตัณหาเกิดขึ้นก็ทำให้ต้องยึดถือ ว่าเราจะต้องทำ อย่างนั้น เราจะต้องทำอย่างนี้ เช่นจะต้องฆ่าเขาบ้าง จะต้องลักของเขาบ้าง การที่ จะต้องทำอย่างนั้นจะต้องทำอย่างนี้ นี่ก็เป็นความยึดถือ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่ทำ แต่ เพราะยึดถือจึงทำ เพราะฉะนั้น ตัณหาจึงเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อตัณหาอย่างแรงเกิดขึ้นก็เป็นเหตุให้ยึดถือ ก็ไปยึดถือเอาปาณาติบาตบ้าง เอา อทินนาทานบ้างเข้ามา คือยึดถือเอาอกุศลกรรมเข้ามานั่นเอง เพราะฉะนั้น จะปฏิบัติ ในขั้นศีล ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือบาปอกุศล อันเป็นกรรมที่ประกอบ กระทำเป็นบาปเป็นอกุศล ต้องละได้จึงจะรักษาศีลได้ จะทำสมาธิก็ต้องละตัณหา อันเป็นเหตุให้ยึดถือนิรวณห์ให้ได้ คือต้องสงบนิรวณห์ ใจจึงจะเป็นสมาธิ เมื่อยังมี ตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือนิรวณห์ไว้อยู่ ยังไม่ปล่อยนิรวณห์ ก็ทำสมาธิไม่ได้ สมาธิ ไม่เกิด เพราะฉะนั้น ก็จะต้องวางนิรวณห์ปล่อยนิรวณห์ คือจะต้องละตัณหาอันเป็น เหตุให้ยึดถือนิรวณห์เสียให้ได้ ใจจึงจะได้สมาธิ จะปฏิบัติในทางปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือตัวเราของเรา หรืออวิชชาคือความไม่รู้เสีย ให้ได้ไปโดยลำดับ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะเกิดปัญญา

ปฏิบัติละความยึดถือไปโดยลำดับ

ฉะนั้น การปฏิบัติละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งนั้น จึงต้องทำไปโดยลำดับ แม้ว่าการปฏิบัติประจำวันต่าง ๆ ก็จะต้องมีความปล่อยวาง เป็นต้นว่าจะนอน ให้หลับ ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถืออารมณ์ ถ้ายังมีตัณหายึดถืออารมณ์ อยู่ จิตยังไม่วางอารมณ์ก็หลับไม่ลง วางอารมณ์ได้ก็หลับได้ หรือว่าทำงานอย่าง หนึ่งแล้วจะเปลี่ยนไปทำงานอีกอย่างหนึ่ง ก็จะต้องวางงานที่ทำไว้ก่อนอันต้องการ จะวางนั้นให้ได้ แล้วจึงจะไปจับงานอย่างอื่นต่อไปอีกได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการ หัดใจให้รู้จักปล่อยวางตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือ แม้ว่าจะยังมีความยึดถืออยู่ ยังมี ตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถืออยู่ เมื่อควรจะละอะไร ก็ต้องให้ละตัณหาอันเป็นเหตุให้

ยึดถือสิ่งนั้นได้ และเมื่อควรจะทำอะไรยึดอะไร จึงจะไปยึดสิ่งนั้น เช่นว่าในการ
 ละความชั่วกระทำความดี ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือความชั่ว แต่แล้ว
 ก็มายึดถือความดี แต่แม้เช่นนั้นก็ยังดี และเมื่อได้กระทำความดีตามลำดับขั้นขึ้นไป
 ก็จะต้องละขั้นต่ำเดินขึ้นไปสู่ขั้นสูงโดยลำดับ เหมือนอย่างขึ้นบันได ต้องละบันได
 แต่ละขั้นขึ้นไปโดยลำดับ โดยเมื่อเหยียบบันไดขั้นหนึ่งจะขึ้นบันไดขั้นสูง ก็จะต้อง
 ปล่อยบันไดขั้นที่เหยียบนั้น ขึ้นไปเหยียบบันไดขั้นที่สูงยิ่งขึ้นไป ดังนี้จึงจะขึ้นสูง
 ไปได้ ฉะนั้น การปฏิบัติให้ละได้ซึ่งตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือไปโดยลำดับดังนี้
 จึงเป็นประโยชน์ แม้จะยังยึดถืออยู่ ก็ให้ยึดถือในส่วนที่ดี และให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
 เพราะฉะนั้น จึงสามารถนำมาใช้ปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำขึ้นไป

ภทธารุธมาณพปัญหาจบ

๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๙

อุทฺตมมาณพปัญหา

ธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือทำลายอวิชชา

ได้แสดงโศภสปัญหานำสติปัญฺฐานมาโดยลำดับ จนถึงอุทฺตมปัญหาคือ ปัญหาของอุทฺตมมาณพเป็นลำดับที่ ๑๓ อุทฺตมมาณพได้กราบทูลถามเป็นลำดับที่ ๑๓ มีความว่า ข้าพระเจ้ามีความต้องการเพื่อที่จะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้า พระองค์ผู้ทรงได้ฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสฐลึ ประทับอยู่ไม่มีอาสวกิเลส ที่ต้องสันดาน ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรม ทั้งหลาย ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็น เครื่องทำลายอวิชชาคือความหลงไม่รู้แจ้งเสีย ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส ตอบมีความว่า เราจะบอกธรรมที่เป็นเครื่องละความพอใจในกามและความโสมนัส เสียทั้งสอง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ เป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขาคือความมัธยัสถ์เป็นกลาง และสติ เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ มีความตรึก พิจารณาในธรรมเป็นเบื้องหน้าว่า เป็นธรรมเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็น เครื่องทำลายอวิชชาคือความหลงไม่รู้แจ้งเสีย ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ พังดูก็เป็นธรรมที่ถ้าม และตรัสพยากรณ์ตอบเป็นกลาง ๆ ทั่วไป อันจะพึงปฏิบัติได้ตั้งแต่เบื้องต้นเบื้องต่ำ จนถึงขั้นสูงสุด ในข้อที่กราบทูลถามนั้น หากจะยกศัพท์แสงขึ้นมาแสดงพังดู ก็อาจ จะรู้สึกว่าเป็นธรรมสูง คือขอให้ตรัสบอกอัญญาวิโมกข์ คำว่า อัญญานั้นแปลว่า รู้ทั่วถึง วิโมกข์นั้นแปลว่าความพ้นหรือธรรมเป็นเหตุให้พ้น ธรรมเป็นเครื่องพ้น รวมกันเป็นอัญญาวิโมกข์ พังดูก็เป็นข้อที่แสดงถึงมรรคผลนิพพาน และสิ่งที่ แสดงความประสงค์ให้เป็นเครื่องทำลายอวิชชา คือความหลงไม่รู้แจ้ง และเมื่อ พุดว่าอวิชชา พังดูก็เป็นข้อที่จะทำลายได้ยาก จะทำลายได้ก็ต้องถึงมรรคผล นิพพานเช่นเดียวกัน

ทรงได้ฌานทางสมาธิและฌานทางปัญญา

อนึ่ง อุทฺถมาณพยังได้กราบทูลสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา อันนับว่าเป็นพระพุทฺธคุณแต่ละบท ในคำถามก็คือทรงมีฌาน ทรงได้ฌาน อันคำว่า “ฌาน” นั้นแปลว่าความเพ่ง ความหมายทั่วไปก็หมายถึงจิตที่เป็นสมาธิ แนบแน่น เป็นอัปนาแนบแน่น ดังที่เรียกว่ารูปฌาน อรูปฌาน อันฌานที่หมายถึงสมาธิอย่างสูงดังนี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อารัมมณูปนิขฌาน คือเพ่งอารมณ์ อันหมายถึงจิตที่กำหนดเพ่งอารมณ์ของสมาธิ ที่เป็นรูปารมณบ้าง อรูปารมณบ้าง อันเป็นเหตุให้จิตได้สมาธิอย่างแนบแน่น ฉะนั้นฌานทางสมาธินี้จึงเรียกว่าอารัมมณูปนิขฌาน คู่กับความเพ่งลักษณะ อันหมายถึงเพ่งพินิจพิจารณาไตรลักษณ์ ลักษณะทั้ง ๓ คือ อนิจจลักษณะ ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยง ทุกขลักษณะ ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ อนัตตลักษณะ ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา เป็นทางปัญญา เพ่งคือพินิจพิจารณาทางปัญญา ดังนี้เรียกว่า ลักษณะูปนิขฌาน แปลว่าเพ่งลักษณะก็คือไตรลักษณ์ พระพุทธเจ้าทรงมีฌาน ทรงได้ฌาน ก็ทรงได้ทั้งฌานทางสมาธิและฌานทางปัญญาทั้งสองดังกล่าว

ทรงเสด็จกิจหรือสำเร็จในพุทธศาสนา

อนึ่ง อุทฺถมาณพได้กราบทูลสรรเสริญว่า ทรงมีพระสันดานปราศจากกิเลสฐลี โดยที่กิเลสนั้นเป็นนามธรรมบังเกิดขึ้นในจิต ทำให้จิตให้สกปรกเศร้าหมอง ฉะนั้น จึงเทียบกับผงฐลีละอองต่าง ๆ อันเป็นวัตถุ ทำให้ร่างกายเสื้อผ้าที่อยู่อาศัย เป็นต้นสกปรก พระพุทธเจ้าทรงปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง อันเหมือนอย่างผงฐลีที่ทำให้สกปรกดังกล่าวสิ้นเชิง ประทับอยู่ ไม่มีอาสวะคือกิเลสที่ดวงจิตสันดาน เพราะว่าทรงปราศจากกิเลสอันเหมือนอย่างฐลีละอองนั้นทั้งหมด จนถึงที่ดวงจิตสันดาน คือตั้งอยู่ในกันบังของจิต ละได้ทั้งหมดไม่มีหลงเหลือ ทรงมีกิจที่ควรจะทำ ได้ทำเสร็จแล้ว ก็คือกิจที่ละกิเลสดังกล่าวนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลส จนถึงสิ้นอาสวะคือกิเลสที่ดวงจิตสันดาน ก็ยังต้องมีกิจที่จะต้องทำ คือกิจที่จะละกิเลส

แต่ถ้าเมื่อได้ละกิเลสได้หมดสิ้นแล้วจนถึงกันบึงคือตัวจิตสันดาน ไม่มีหลงเหลือ แม้แต่น้อย ละกิเลสได้สิ้นเชิง สิ้นอาสวะทั้งหมด จึงหมดกิจที่จะต้องทำ เรียกว่า เป็นผู้สำเร็จ ที่เรียกว่าสำเร็จนั้น ในทางพุทธศาสนาก็คือเสร็จกิจที่จะต้องทำ คือละกิเลสดังกล่าว เพราะละได้หมดแล้ว เสร็จกิจที่จะต้องทำดังกล่าว ดังนั้นแหละ เรียกว่าเสร็จกิจ ผู้ที่เสร็จกิจดังนี้คือผู้สำเร็จในพุทธศาสนา สำเร็จดังที่พูดกันก็ต้อง มีความหมายอย่างนี้ จึงจะเป็นผู้สำเร็จในพุทธศาสนา และเมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่า เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งหลาย ก็คือถึงความสำเร็จแห่งธรรมทั้งหลาย เมื่อถึงฝั่งแล้ว กิจที่จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลก็ไม่มี เพราะว่าถึงฝั่งแล้ว ถ้ายังไม่ถึงฝั่งก็ต้องข้ามน้ำ ข้ามทะเลกันต่อไป

ปฏิบัติทำลายอวิชชาเพื่อความพ้นกิเลส

อันกิเลสนั้นเหมือนอย่างน้ำเหมือนอย่างทะเล จึงเรียกว่าอรรถพ แปลว่า ทะเลลึก น้ำลึก หรือโอฆะ แปลว่าห้วงน้ำ เมื่อยังมีกิเลสก็ต้องข้ามน้ำข้ามทะเล กันต่อไป หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องจมน้ำจมทะเลกันอยู่ เมื่อไม่ต้องการจะจม ก็จะต้อง ข้ามน้ำข้ามทะเลกันต่อไป จึงต้องปฏิบัติธรรมซึ่งมีลักษณะของการปฏิบัติ เป็น ปทานะ การละอย่างหนึ่ง เป็นภาวนา คือการทำให้มีให้เป็นที่ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง “ละ” ก็คือละกิเลสทุจริตบาปธรรมทั้งหลาย ภาวนา ปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้น ก็คือ ปฏิบัติทำทานทำศีลทำสมาธิทำปัญญาให้มีขึ้น ทำกรรมที่เป็นคุณเกื้อกูล ฟังปฏิบัติ ให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้น ก็ทำให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้น ก็จะต้องปฏิบัติในหน้าที่ปทานะละ ใน หน้าที่ภาวนา คือทำให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้นกันอยู่ต่อไป ดังนี้ก็เรียกว่ายังไม่ถึงฝั่งของ ธรรมทั้งหลาย ยังต้องละยังต้องอบรมต้องเจริญกันเรื่อยไป แต่ว่าเมื่อละกิเลสได้ หมดสิ้นจนถึงอาสวะเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดกิจที่จะต้องละที่จะต้อง อบรมดังกล่าวกันต่อไป เมื่อเป็นดังนี้ ก็ชื่อว่าถึงฝั่งคือถึงความสำเร็จของธรรม ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ทรงถึงฝั่งคือความสำเร็จแห่งธรรมทั้งหลาย และ ก็ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเพื่อให้บรรลู่ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งหลาย แก่โลกหรือแก่ เวไนยชนคือชนที่จะฟังแนะนำอบรมได้ ตั้งพุทธศาสนาขึ้น และทางพุทธศาสนานั้น ก็แสดงว่า บรรดาภิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายอันเหมือนอย่างผงธุลี ทั้งที่เป็น

ส่วนหยาบ ส่วนปานกลาง ตลอดจนถึงส่วนละเอียดที่อยู่กันบึง เป็นอาสวะดวงจิต สันดานอยู่นั้น ก็มีวิชาคือความไม่รู้ อันหมายถึงว่าหลงไม่รู้แจ้งจริงเป็นหัวหน้าใหญ่ ฉะนั้น ในปฏิจกสมุปบาท ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จึงแสดงถึงธรรมที่เป็น ปัจจัยแห่งกันและกัน ก็ไปสรุปลงที่วิชาคือความไม่รู้ อันได้แก่ความหลงไม่รู้แจ้งจริงนี้เป็นหัวข้อใหญ่ และก็แสดงหยุดอยู่เพียงแค่นี้ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อให้ พันกิเลสจึงต้องปฏิบัติเพื่อทำลายอวิชา คือตัวความหลงไม่รู้จริงอันนี้แหละ เป็นจุดรวม และเมื่ออุทฺยมาณพได้กราบทูลถามจึงลงไปทีจุดทำลายอวิชาดังนี้ จึงแสดงว่าผู้ถามนั้นก็มีความรู้เข้าถึงจุดสำคัญแห่งการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้น กิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น

วิชาหรืออัญญาเป็นด้านตรงข้ามกับอวิชา

และด้านตรงกันข้ามกับอวิชา ก็คือความพันที่พึงรู้ทั่วถึง หรือว่าความพัน ด้วยความรู้ทั่วถึง เพราะว่าอันความรู้ทั่วถึงนั้นอยู่คนละด้านกับอวิชาที่เป็นตัวความไม่รู้ เพราะฉะนั้น ความรู้ทั่วถึงกับความไม่รู้จึงเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้าม เหมือนอย่างกลางวันกับกลางคืน หรือเหมือนอย่างเย็นกับร้อน เมื่อมีอวิชาคือความไม่รู้อ ก็หมายถึงความไม่รู้อทั่วถึงนั้นแหละ ที่อธิบายว่าเป็นความหลงไม่รู้แจ้งจริง ก็ตรงกันข้ามกับตัวความรู้ทั่วถึง ความรู้ทั่วถึงนี้ก็เรียกว่าวิชาบ้าง เรียกอัญญาบ้าง อัญญานั้นแปลว่าความรู้ทั่วถึง ก็คือวิชาที่ตรงกันข้ามกับอวิชานั้นเอง การที่จะทำลายอวิชาได้ ก็ต้องปฏิบัติให้พัน คือพันจากอวิชานั้นแหละ ด้วยความรู้ที่ทั่วถึงอันตรงกันข้าม แม้ว่าจะมีความรู้หลักอยู่ดั่งนี้ก็ยังไม่ทำไม่ได้ คือว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำลายอวิชา ทำวิชาหรืออัญญา ความรู้ทั่วถึงดั่งกล่าวนี้นี้ให้เกิดขึ้นได้ ก็คล้าย ๆ กับว่าก็มองเห็นฝั่งข้างโน้นว่ามีอยู่ หรือว่ามองไม่เห็นฝั่ง ก็ยังเป็น ที่เข้าใจว่าจะต้องมีฝั่งข้างโน้น เหมือนอย่างยืนอยู่ที่ฝั่งข้างนี้ของมหาสมุทรทะเลลึก ก็มองไม่เห็นฝั่งข้างโน้น แต่ก็รู้ว่าจะต้องมีฝั่งข้างโน้น แต่ก็รู้ว่าจะไม่ข้ามไปอย่างไร จึงจะไปถึงฝั่งข้างโน้นได้ แต่ก็รู้ว่าฝั่งข้างโน้นก็มีอยู่ ฉะนั้น ผู้ถามก็รู้ที่อยู่ดั่งนี้เหมือนกัน ว่าฝั่งข้างนี้ก็คืออวิชา ฝั่งข้างโน้นก็คือวิชาหรืออัญญาความรู้ทั่วถึง แต่ว่าก็ไม่สามารถจะข้ามไปถึงได้ เหมือนอย่างไม่สามารถจะข้ามมหาสมุทรดั่งกล่าวไปสู่

ฝั่งข้างโน้นได้ และอันความรู้ดั่งนี้ทุก ๆ คนก็รู้กันอยู่เหมือนกัน ดั่งเช่นทุกคนเมื่อมีความทุกข์ เป็นโศกจะเป็นปริเทวะ ก็รู้ว่าเป็นความทุกข์ และเมื่อรู้ว่าเป็นความทุกข์ ก็ไม่อยากจะอยู่กับทุกข์ อยากที่จะดับทุกข์เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่ยาก อยากที่จะให้ทุกข์หายไป เพราะทุกคนก็ไม่อยากจะเป็นทุกข์ แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องเป็นทุกข์ และก็อยากที่จะไม่เป็นทุกข์ แต่ว่าไม่รู้จะทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องอยู่กับทุกข์ ทุกคนในโลกนี้ก็เป็นอย่างนั้น ปนกันว่าเป็นทุกข์ แล้วก็ เป็นทุกข์จริง ๆ เป็นทุกข์อย่างนั้นเป็นทุกข์อย่างนี้ ไม่อยากที่จะเป็นทุกข์ ก็รู้เหมือนกันว่าที่เป็นทุกข์นั้นมันเป็นทุกข์ แต่ที่ไม่เป็นทุกข์ก็คือเป็นสุขอันตรงกันข้าม แต่แม้เช่นนั้นก็ไม่สามารที่จะพ้นทุกข์และเกิดความสุขขึ้นได้ ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร คนสามัญทุกคนก็เป็นกันอยู่ดั่งนี้ ไม่ใช่ไม่เป็น เพราะฉะนั้น ปัญหาที่ถามนี้ก็จึงเป็น ปัญหาสามัญนั้นแหละ แต่ว่าถามอย่างผู้รู้ จับถึงจุดสำคัญที่ตัวอวิชชาคือความไม่รู้ อันเป็นต้นเหตุใหญ่ และก็รู้เหมือนกันว่า ตรงกันข้ามนั้นก็คือตัววิชาหรืออัญญา ความรู้ทั่วถึง แต่แม้เช่นนั้นก็ยังทำลายอวิชชาไม่ได้ ยังอยู่กับอวิชชา จึงได้กราบทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบชี้ถึงทางปฏิบัติสำหรับที่จะทำลายอวิชชา คือที่จะให้พ้นไปจากอวิชชาได้ บรรลุถึงอัญญาคือความรู้ทั่วถึง หรือวิชาอันตรงกันข้ามกับอวิชชาได้ คือที่จะให้ข้ามจากฝั่งอวิชชาไปสู่ฝั่งวิชาได้ ด้วยการที่ทรงชี้ให้ปฏิบัติ ละความพอใจในกามและโทมนัสทั้ง ๒ เสียเป็นต้น ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

๓ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๐

อุททยานพปัญหา (ต่อ)

ธรรมปฏิบัติเพื่อทำลายอวิชา

ได้แสดงโสฬสปัญหา นำสติปัญญามาถึงอุททยานปัญหา คือ ปัญหาที่อุททยานพ ได้กราบทูลถาม อันเป็นปัญหาที่ ๑๓ อุททยานพได้กราบทูลถามปัญหาซึ่งมีความว่า “ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงได้มาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสฐลีประทับอยู่ ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จ ไม่มีอาสวะ ทรงบรรลุดังฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอให้พระองค์ได้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลายอวิชา ความหลงไม่รู้แจ้งได้” และพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบซึ่งมีใจความว่า “เราจะกล่าวบอกธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ เป็นเครื่องห้ามความรำคาญหงุดหงิด มีอุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง และสติ เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ มีความตริกลงไปในธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่าเป็นธรรมเครื่องพ้นที่จะพึงรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลายอวิชา ความหลงไม่รู้จริง” ดังนี้

ได้แสดงอธิบายปัญหาที่กราบทูลถาม ซึ่งในเบื้องต้นได้กราบทูลยกย่องพระคุณของพระบรมศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธานุคุณ แล้วจึงกราบทูลถามธรรมเป็นเครื่องพ้นอันจะพึงรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชาดังกล่าว ตามคำถามนั้น จึงมุ่งธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือว่าความพ้น พ้นอะไร ก็มีได้แสดงไว้ในคำถามให้ชัด แต่ว่าคำว่าเป็นเครื่องทำลายอวิชานั้น ก็บ่งความว่าพ้นจากอวิชานั้นเอง และความพ้นอวิชาก็คือการทำลายอวิชา ละอวิชา อวิชานั้นก็ตรงกันข้ามกับวิชา ความรู้ อันหมายถึงความรู้ที่เป็นความรู้ทั่วถึงซึ่งเรียกว่าอัญญา เพราะฉะนั้น ความพ้นที่ต้องการจึงต้องอาศัยอัญญา ความรู้ที่ทั่วถึงอันเป็นตัววิชา เมื่อความรู้ที่

ทั่วถึงอันเป็นตัววิชาบังเกิดขึ้น อวิชาคือความไม่รู้ก็หายไป เท่ากับถูกกำจัดไป เหมือนอย่างเมื่อความสว่างบังเกิดขึ้น ความมืดก็หายไปหรือว่าถูกกำจัดไป จะเรียกว่าถูกความสว่างกำจัดไปก็ได้ อวิชาหายไปเท่ากับถูกกำจัดไป จะเรียกว่าถูกวิชาหรืออัญญาความรู้ที่ทั่วถึงกำจัดไปก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติทำ อัญญา ความรู้ที่ทั่วถึงอันเป็นวิชาให้บังเกิดขึ้น จึงจะละอวิชาได้ เหมือนอย่าง ทำความสว่างให้บังเกิดขึ้น ความมืดก็หายไปได้

จิตเป็นที่ตั้งของอวิชาและวิชาหรืออัญญา

ทั้งหมดนี้ก็ไม่ได้อยู่ที่ไหน อยู่ในจิตนี้เอง จิตนี้เองเป็นที่ตั้งของอวิชา เป็นที่อาศัยของอวิชาคือความหลงไม่รู้จริง และเมื่ออวิชาบังเกิดขึ้น ก็เป็นปัจจัย เครื่องอาศัยให้บังเกิดสิ่งอื่น ๆ ขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นกิเลส ทั้งที่เป็นกรรม ทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งหลาย ที่ทุก ๆ คนประสบอยู่ ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในปฏิจจนมุขปาถ ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ฉะนั้น อวิชา จึงเป็นต้นเดิมของกิเลสของกองทุกข์ทั้งหลาย ก็ตั้งอยู่ในจิตนี้เองทั้งหมด ทั้ง อวิชาทั้งกิเลสทั้งทุกข์ ไม่ได้ตั้งอยู่ที่ไหน ในฝ่ายวิชาหรืออัญญาความรู้ทั่วถึง ก็เช่นเดียวกัน เมื่อปฏิบัติให้มีขึ้น ก็มีขึ้นที่จิตนี้แหละ มิใช่มีขึ้นที่ไหน เมื่อมีวิชา หรืออัญญาความรู้ทั่วถึงบังเกิดขึ้น วิโมกข์หรือวิมุตติ ความหลุดพ้นทั้งปวงก็ บังเกิดขึ้นที่จิตนี้เช่นเดียวกัน ไม่ใช่เกิดขึ้นที่ไหน ทุก ๆ คนแม้ที่เป็นสามัญชนทั่วไป หรือดังที่เรียกว่าปุถุชนทั่วไป ก็ย่อมมีจิตอันประกอบด้วยอวิชา กิเลสและกองทุกข์ ทั้งหลาย แต่ว่ามีใช้ว่าจะมีแต่เพียงฝ่ายเดียว ย่อมมีฝ่ายที่เป็นวิชาหรืออัญญา กับทั้งกุศลทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งของความสุข ตั้งอยู่ในจิตเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงมาบังเกิดเป็นมนุษย์ ที่แปลว่ามีมโนะคือความรู้หรือที่แปลกันว่าใจสูง อันมโนะหรือมโนที่แปลกันว่าใจนี้ อีกอย่างหนึ่งก็แปลว่าความรู้ เมื่อเกิดมาเป็น มนุษย์ก็เป็นผู้ที่มีความรู้สูง ความรู้สูงนี้เองเป็นตัวกุศลที่แปลว่ากิจของคนฉลาด หรือแปลว่าความฉลาด ฉะนั้น ท่านจึงแสดงว่าเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ด้วยอำนาจของ กุศล มนุษย์ทุกคนจึงมีกุศลเป็นพื้นของจิตใจ คือความฉลาดความรู้ที่สูง สามารถ ที่จะรู้จักธรรมอันเป็นสัจจะคือความจริงได้ สามารถที่จะอาศัยความรู้ความฉลาด

สร้างสิ่งต่าง ๆ ทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายเกือกกุล ทั้งที่เป็นฝ่ายให้โทษทุกข์บังเกิดขึ้นได้ดังที่ปรากฏอยู่ นี่ก็เป็นความรู้ความฉลาดที่มีเป็นพื้นของคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ กล่าวโดยตรงจึงเป็นผู้สามารถที่จะรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ อันเป็นตัวปัญญา สามารถที่จะรู้ร้อยสัจ ดังที่พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ทรงปฏิบัติจนตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ รู้ร้อยสัจ ทำจิตให้พบกับความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึง โดยตรงก็หมายถึงพ้นอวิชชา พ้นกิเลสกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่งวิชาหรืออัญญาคือความรู้ทั่วถึง ก็ตรัสรู้ร้อยสัจนั้นนั่นเอง ทั้งนี้ด้วยสัจจญาณ คือความรู้ในสัจจะคือความจริง กิจญาณ ความรู้ในกิจที่จะพึงทำเกี่ยวแก่สัจจะคือความจริงนั้น กับกตญาณ ความรู้ว่าได้กระทำกิจที่จะพึงกระทำ อันเกี่ยวกับสัจจะนั้นเสร็จแล้ว ดังนี้เป็นความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นอัญญาความรู้ทั่วถึงที่สมบูรณ์เต็มทีเรียกว่าวิชา จึงได้วิมุตติหรือวิโมกข์คือความพ้น พ้นอวิชชาพ้นกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ทรงอยู่ด้วยวิชาวิมุตติ

ได้มีพระบาลีแสดงไว้ว่า พระบรมศาสดาทรงมีวิชาและวิมุตติเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่ด้วยวิชาและวิมุตติ หรือว่าอยู่ด้วยอัญญา ความรู้ทั่วถึง และวิมุตติคือความหลุดพ้นอยู่ตลอดเวลา มีอัญญาและวิมุตติสมบูรณ์ จิตของพระองค์ทั้งหมดจึงเป็นพุทโธ คือเป็นผู้รู้แล้ว ผู้รู้แล้วนั้นแหละคือรู้ที่เป็นอัญญาความรู้ทั่วถึง และรู้ที่เป็นวิมุตติคือความพ้น เมื่อเป็นดังนี้ ทรงเห็นอะไรทางตาคือรูปทั้งหลาย ก็ทรงรู้รูปนั้น รู้ทั่วถึงรูปนั้น และพ้นจากรูปนั้นคือไม่ติด พรากจากรูปที่เห็นนั้นได้ ทรงได้ยินอะไรทางหูคือได้ยินเสียงทั้งหลาย ก็ทรงรู้ทั่วถึงเสียงนั้น พ้นจากเสียงนั้นคือไม่ติด พรากออกจากเสียงนั้นได้ ทรงทราบอะไรทางจมูกทางลิ้นทางกาย โดยเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นสิ่งที่ถูกต้องทั้งหลาย และทรงรู้เรื่องอะไรทางมโนคือใจ ก็ทรงรู้ทั่วถึงสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ ทรงพ้นจากสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ไม่ติดอยู่ พรากจิตออกจากสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ได้ ฉะนั้น จิตของพระองค์อันประกอบด้วยอัญญาหรือวิชาและวิมุตติดังกล่าวนี้ จึงรู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง และพ้นทุกข์ทุกอย่างที่รู้ทั่วถึงนั้น ไม่ติด ไม่สยบอยู่ พรากจิตออกได้ ดังนี้คือพุทโธ ฉะนั้น เมื่อปริกรรมว่า พุทโธ พุทโธ

ในการปฏิบัติกรรมฐานทั้งหลาย ก็ให้ทำความเข้าใจไปด้วยว่า รู้พื้น รู้พื้น รู้ก็คือ รู้ทั่วถึง เป็นอัญญาหรือวิชา พันก็คือเป็นวิโมกข์หรือวิมุตติ ไม่ใช่ไม่รู้ รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ทั่วถึงทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็พันทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ติดไม่สยบ พรากออกได้ ออกไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้นจึงได้พระนามอีกอย่างหนึ่งว่า พระสัมพันธัญญ คือเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ก็คือรู้ทั่วถึงสิ่งทั้งปวง รู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง พันทุก ๆ อย่าง พุทฺโธ ผู้ประกอบด้วยอัญญา รู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง พันทุก ๆ อย่าง เมื่อบริกรรมว่า พุทฺโธ พุทฺโธ ก็ให้ทำความเข้าใจดังนี้ไปด้วย และความเป็นพุทฺโธหรือความเป็นอนุพุทฺโธคือรู้ตาม ได้แก่ความรู้ของพระสาวกทั้งหลายซึ่งรู้ตามพระพุทฺธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ต้องปฏิบัติให้รู้ทุกอย่าง ให้พันทุกอย่างตามพระพุทฺธเจ้า พระองค์แรกพระองค์เดิมก็เป็นพุทฺโธ ที่รู้ตามก็เป็นอนุพุทฺโธ เราทั้งหลายทุก ๆ บุคคลก็ต่างปฏิบัติที่จะให้เป็นผู้รู้ตามพระพุทฺธเจ้า ฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติตามที่พระองค์ทรงสั่งสอนคือ

ทรงสอนให้ละกามฉันท

ปฏิบัติละกามฉันท ความพอใจในกามทั้งหลาย คือความพอใจในรูป เสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย แม้ว่าจะต้องข้องอยู่กับกามเป็นผู้ครองเรือน ก็ปฏิบัติให้มีสันโดษอยู่ในกามทั้งหลายซึ่งเป็นของ ๆ ตน และไม่ทำความผูกพันมัวเมาจนเกินไปนัก แม้จะมีอยู่เป็นวิสัยของสามัญชน ก็ให้มีความรู้ อยู่ ให้มีความพอใจอยู่ในส่วนสิ่งที่เป็นของตน ในส่วนสิ่งที่ตนจะพึงได้ พึงถึง และให้ทำความรู้เท่าว่า ทุก ๆ อย่างนั้นเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทั้งนั้น ให้จิตมีความรู้ ยอมรับในสัจจะคือความจริงของกามทั้งหลาย

ทรงสอนให้ละโทมนัส

หนึ่ง ให้ละโทมนัส คือความทุกข์ใจความยินร้ายทั้งปวง รวมถึงปฏิเสธความกระทบกระทั่งความโกรธแค้นขัดเคืองความมุ่งร้ายทั้งหลาย อันเป็นกองโทสะพยาบาท ข้อแรกละความพอใจในกามทั้งหลาย ก็รวมในคำว่าละความยินดี

ละโทมนัสก็คือละความยินร้าย แม้ว่าจะต้องพบความยินร้ายความโทมนัสอยู่เป็นธรรมดา ก็ให้ทำความรู้จักและพยายามที่จะละออกไปเสีย ไม่เก็บเอาไว้ไม่รักษาเอาไว้

ทรงสอนให้ละถีนะ

อนึ่ง ให้ละความง่วงงุนความท้อแท้อ่อนแอ เมื่อความง่วงงุนบังเกิดขึ้นในขณะที่ไม่ควรจะง่วงงุน ก็ต้องปฏิบัติละเสีย เมื่อความอ่อนแอท้อแท้บังเกิดขึ้น ก็ต้องปฏิบัติละเสีย ทำใจให้หายง่วง และให้มีกำลังเข้มแข็ง ไม่อ่อนแอท้อแท้

ทรงสอนให้ละกุกกัจจะ

อนึ่ง ให้ห้ามความรำคาญความหงุดหงิด อันความรำคาญหรือความหงุดหงิดนี้ หมายถึงความยุ่งแห่งใจ ความเดือดร้อนแห่งใจ ที่บังเกิดขึ้นเพราะการกระทำบ้าง การไม่กระทำบ้าง เช่นเกิดความเดือดร้อนความยุ่งหงุดหงิดหยุกหยิกในใจ เพราะเหตุว่าไม่ได้ทำสิ่งนั้นไม่ได้ทำสิ่งนี้ที่เป็นการดีการชอบ หรือไปทำสิ่งนั้นไปทำสิ่งนี้ที่เป็นการไม่ดีไม่ชอบ แล้วก็มานึกเดือดร้อนใจยุ่งใจหงุดหงิดใจ บางทีก็มีไข้แต่หงุดหงิดยุ่งเดือดร้อนอยู่ในใจเท่านั้น ยังแสดงอาการหงุดหงิดหยุกหยิกทางกาย เช่นแสดงกิริยามือเท้าหยุกหยิก ๆ ต่าง ๆ เพราะใจหยุกหยิกเดือดร้อนยุ่งหยุกหยิก จึงทำให้กิริยาทางกายหยุกหยิกไปด้วย ดังนั้นต้องให้ห้ามเสีย อย่าให้บังเกิดขึ้น โดยที่มาปฏิบัติทำอุเบกขา คือทำจิตให้มัชฌิมาเป็นกลาง ดังที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า ความวางเฉย และทำสติที่บริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้น

ปฏิบัติสมาธิเพื่อเกิดอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์

ในการปฏิบัติทำอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้นนี้ ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติทำสมาธินี้เอง เพราะว่าการทำสมาธินี้ เป็นการปฏิบัติทำจิตให้สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ก็คือให้สงบจากความพอใจในกามอันเป็นกามฉันท

จากโทมนัสคือความยินร้ายทั้งปวง จากถีนะ คือความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอห่อหุ้ม
 จากกุกกุงจะคือความรำคาญดังกล่าว โดยที่ทำความจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ
 ก็ตามหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ ตั้งสติพิจารณากายเวทนาจิตธรรม ดังที่ได้สวดมา
 โดยลำดับ เมื่อสงบจิตทำสติกำหนดกายเวทนาจิตธรรม จิตก็จะปล่อยจากกาม จาก
 ความยินดีในกาม จากความยินร้าย ก็เกี่ยวแก่กามทั้งหลายนั้นแหละ จากความ
 ง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอห่อหุ้ม จากความรำคาญทั้งปวง และเมื่อทำความจิตให้ตั้งอยู่
 ในกายเวทนาจิตธรรมได้ ก็จะสงบจากสิ่งเหล่านั้นได้ เป็นอันว่าละได้ จิตที่เป็น
 สมานนี้ย่อมประกอบด้วยอุเบกขา และประกอบด้วยสติอันบริสุทธิ์ตามชั้นของ
 สมาธิตั้งแต่เบื้องต้น เมื่อเริ่มทำสมาธิตั้งแต่เบื้องต้น พรากจิตออกจากกามและ
 อกุศลธรรมทั้งหลายได้ มีพรากจิตออกจากกามมันเป็นต้น จิตก็จะเป็นสมาธิ
 ตั้งสงบ จิตที่ตั้งสงบนี้เป็นจิตที่มีอุเบกขาความมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่เอียงไปทาง
 ความยินดีทางความยินร้ายเป็นต้น เพราะว่าสงบได้จึงตั้งอยู่เป็นกลาง จะเรียกว่า
 เป็นความวางเฉยก็ได้ แต่ว่าความวางเฉยที่วານี้ คนมักเข้าใจผิดว่าวางเฉยไม่เอา
 เรื่องเอาราวอะไร ไม่รู้อะไร เลยกลายเป็นเหมือนอย่างมีจิตไม่สมประกอบ ไม่รู้อะไร
 เหมือน ๆ เพลิน ๆ อะไรไป ไม่รับรู้อะไร แต่อันที่จริงอุเบกขาคือความวางเฉย
 ความมีใจเป็นกลางที่เป็นธรรมนี้ หมายถึงวางเฉยต่อความยินดีต่อความยินร้าย
 นี้เอง ไม่ใช่วางเฉยอะไร ๆ ทั้งหมด วางเฉยต่อความยินดีความยินร้าย คือวาง
 ความยินดีความยินร้ายเสีย นี่เป็นวาง เฉยก็คือว่าไม่ห่วงวาย ไม่ห่วงวายไปเพราะ
 ความยินดีเพราะความยินร้าย มีอาการที่สงบ วางยินดียินร้าย สงบไม่ห่วงวาย นี่คือ
 อุเบกขา และอุเบกขาดังกล่าวนี้อันอาการของสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจะต้อง
 เริ่มมีอุเบกขาตั้งแต่ขั้นต้น และจะต้องมีสติประกอบอยู่ที่เป็นตัวความรู้ สติที่เป็น
 ตัวความรู้อันประกอบอยู่นี้เป็นความรู้ที่ตื่นอยู่ เพราะไม่มีถีนะ คือความง่วงงุน
 เคลิบเคลิ้ม ตื่นโพลงอยู่ รู้อยู่ที่ตื่นอยู่ ดังนี้คือสติ ฉะนั้น อาการของจิตที่เป็นสมาธิ
 นั้น จึงมีความวาง วางยินดียินร้าย วางนิเวรณทั้งหลาย มีอาการที่เฉยคือไม่ห่วงวาย
 สงบตั้งอยู่ มีสติคือตัวรู้ รู้ที่ตื่นโพลงอยู่ ไม่มีง่วงไม่มีเพลอ รู้ตื่นอยู่เต็มที่โพลงอยู่
 เต็มที่ ดังนี้คือสมาธิในพุทธศาสนา และสมาธิในพุทธศาสนาจึงมีอุเบกขามีสติอัน
 บริสุทธิ์ ดังนี้ มากหรือน้อยตามชั้น

ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่ออัญญาวิโมกข์

และเมื่อได้สมาธิตั้งนี้แล้ว ก็โน้มจิตที่เป็นสมาธินี้ไปตรีกพิจารณาธรรม เป็นธรรมตักกะเป็นเบื้องต้น ก็เป็นอันว่าปฏิบัติทางวิปัสสนาต่อไป เพื่อความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัวอัญญา ฉะนั้น จะได้ความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัวอัญญาไปโดยลำดับ เป็นวิปัสสนารู้แจ้งเห็นจริงไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้นอุเบกขาสติที่บริสุทธิ์เป็นสมาธิตรีกในธรรมเป็นเบื้องต้นเป็นวิปัสสนา ปฏิบัติไปทางนี้จึงจะได้อัญญาวิโมกข์ ความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึงตั้งแต่เบื้องต้นไปโดยลำดับ จนถึงอัญญาความรู้ทั่วถึงเต็มที่ วิมุตติ ความหลุดพ้นเต็มที่ เป็นพุทโธหรือเป็นอนุพุทโธ

๔ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๑

อุทฺทมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องโลกและนิพพาน

ได้แสดงโศภสปัญหานำสติปัญฐานมาโดยลำดับ จนถึงอุทฺทมาณพปัญหา คือปัญหาของอุทฺทมาณพอันนับเป็นที่ ๑๓ โดยที่อุทฺทมาณพได้กราบทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าความว่า “ข้าพเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงได้มาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสฐลี ประทับอยู่ ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์ได้ตรัสบอกอัญญาวิโมกข์ คือธรรมเป็นเหตุหลุดพ้น อันจะพึงรู้ทั่วถึง หรือ ด้วยปัญญาที่รู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาคือความไม่รู้ คือไม่รู้จริงในสังขาร” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า “เรากล่าวบอกธรรมเป็นเครื่องละหรือว่าการละ ซึ่งความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง บรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ ห้ามความรำคาญหรือความยุ่งใจเดือดร้อน มีอุเบกขาคือความเข้าไปฟัง และสติ อันเป็นธรรมที่บริสุทธิ์ ตรัสพิจารณาในธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่าเป็นธรรมเป็นเหตุหลุดพ้นอันพึงรู้ทั่วถึง หรือด้วยความรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลายอวิชชา” ดังนี้ อุทฺทมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า “โลกมีอะไรเป็นเครื่องผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เรียกว่านิพพานเพราะละอะไรได้ หรือเพราะละอะไร ได้จึงเรียกว่านิพพาน” ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “นันทิคือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันโลก โลกมีนันทิคือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ วิตก ความตรึกคือความคิดเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เพราะละตัณหาเสียได้จึง เรียกว่านิพพาน” ดังนี้

โลก ๓

คำที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบก่อนแรกได้แสดงอธิบาย แล้ว จึงจะได้แสดงอธิบายปัญหาและปัญหาพยากรณ์ตอนที่ ๒ ที่อุทฺทมาณพได้

กราบทูลถามว่า โลกมีอะไรเป็นเครื่องผูกพันไว้เป็นต้น และตรัสตอบว่ามีนันทิคือ ความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ คำว่าโลกนั้นได้มีอธิบายไว้ต่าง ๆ ดังที่แสดงไว้ว่า โลก ๓ คือ โอกาสโลก โลกคือโอกาสอันได้แก่พื้นพิภพนี้ สังขารโลก โลกคือสังขาร ได้แก่สิ่งที่ผสมปรุงแต่งขึ้นจากโอกาสโลกนั้น เป็นสิ่งที่มีใจครอง เช่นร่างกายของ มนุษย์และเดรัจฉานทั้งหลายก็มี เป็นสิ่งที่ไม่มีความมีใจครอง เช่นภูเขาต้นไม้และสิ่งที่เป็นพืชพันธุ์ทั้งหลาย กับสัตว์โลก โลกคือหมู่มสัตว์อันหมายถึงจิตที่ยังเป็นสัตว์ คือ ยังข้องติดยังไม่หลุดพ้น ฉะนั้น ตามนัยนี้โลกจึงมี ๓ โอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก สำหรับคำว่าโอกาสนั้นต่างกับคำว่าอากาศ คำว่าอากาศนั้น หมายถึงช่องว่าง และในภายหลังก็นำเอาคำนี้มาใช้ หมายถึงสิ่งที่ละเอียดมองไม่เห็นอันมีอยู่ในช่องว่างนั้นด้วย เช่นเรียกว่าอากาศที่หายใจเข้าหายใจออกคือ ลมหายใจ ส่วนคำว่าโอกาสนั้นไม่ได้หมายถึงช่องว่าง แต่หมายถึงสิ่งที่เป็นวัตถุ เช่นเป็นพื้นดินสำหรับที่จะทำการคราดไถปลูกธัญชาติเป็นต้นได้ ฉะนั้น จึงหมายถึงพื้นพิภพอันเป็นที่รวมของธาตุทั้งหลาย เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สัตว์และทุก ๆ อย่าง ดังที่เรียกกันว่าโลก ก็หมายถึงพื้นพิภพที่เป็นส่วนรวมนั้น นี้เป็นโอกาสโลก และสิ่งที่ประกอบขึ้นจากธาตุทั้งหลายในโอกาสโลก เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ มีใจครองบ้าง ไม่มีใจครองบ้าง ก็เป็นสังขารโลก และสำหรับที่มีใจครองนั้น เมื่อใจคือจิตนี้ยังมีกิเลสเป็นเครื่องยึดถือ มีความติดพันอยู่ไม่หลุดพ้น ภาวะเช่นนี้ก็เรียกว่าสัตว์โลก

โลกคือขันธ

ฉะนั้น เมื่อกล่าวที่เข้ามาโดยจำเพาะถึงคำว่าโลกที่ตรัสหมายถึงในพุทธภาษิตนี้ พร้อมทั้งที่กราบทูลถาม จึงเรียกอีกอันหนึ่งว่าขันธโลก โลกคือขันธ อันได้แก่ขันธ ๕ ของทุก ๆ คน อันประกอบด้วยรูปขันธ นามขันธ ขยายออกเป็นรูปเวทนาสัญญา สังขารวิญญาณ นี้เป็นขันธโลก และขันธโลก โลกคือขันธนี้ ก็ก่อเกิดขึ้นมา มีจิตเข้าอาศัยนับตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อขึ้นในครรภ์มารดา เป็นปฐมจิตปฐมวิญญาณ เพราะฉะนั้น ขันธโลกที่เป็นส่วนรูป มีจิตปฏิสนธิขึ้น และเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงคลอดออกมาจากครรภ์มารดา อายุตนะเติบโตใหญ่สามารถขึ้น ก็รับอารมณ์มีรูปเสียงเป็นต้นได้ อันหมายถึงจิตรับอารมณ์ทางตาทางหูเป็นต้นได้

ก็ปรากฏเป็นนามขั้นขึ้นมา เป็นเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ หรือเป็นวิญญาณ เวทนาสัญญาสังขาร และเป็นวิญญาณขั้นอีกก็เป็นนามขั้น เหล่านี้รวมเรียกว่า **ขันธโลก** คือทุก ๆ คนนี่เองก็เป็นโลกหนึ่ง ๆ เป็นโลกที่เดินยืนนั่งนอนได้ มีจิตรับ อารมณ์ต่าง ๆ ได้ พร้อมทั้งมีกิเลสที่ติดมากับจิต ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตก็มีอาสวกิเลส ทั้งหลายติดมา และเมื่อเป็นดังนี้ จึงยังเป็นสัตว์โลก คือภาวะของจิตที่ยังมีขันธ์ติด ไม่หลุดพ้นเพราะยังมีกิเลส เมื่อมีกิเลสก็ประกอบกรรม เมื่อประกอบกรรมก็ต้องรับ วิบากคือผลของกรรม เมื่อจิตนี้เคลื่อนเป็นจุติจิต ก็ไปเป็นปฏิสนธิจิตขั้นใหม่ ก็ถือ ภพถือชาติสืบต่อกันไปใหม่ ดังนี้คือสัตว์โลก

ทุก ๆ คนจึงมีขันธโลกคือโลกมีนันทิผูกพันไว้ รูปขันธนามขันธอันนี้ อันนับ ได้ว่าเป็นสังขารโลก และมีสัตว์โลกคือมีจิตที่ยังมีกิเลสข้องติดอยู่ ยังจะต้องเวียนว่าย ตายเกิดเป็นจุติจิตปฏิสนธิจิตเป็นต้น เป็นวัฏฏะคือวนเวียน ทำไมจึงต้องติดไม่หลุดพ้น คือยังเป็นสัตว์ คือยังเป็นผู้ติดผู้ข้องไม่หลุดพ้น ก็เพราะว่ายังมีนันทิคือความเพลิน เป็นเครื่องผูกพันไว้ไม่ให้หลุดพ้น เพราะฉะนั้น จิตนี้จึงยังเป็นสัตว์หรือสัตว์โลก อยู่ด้วยกัน เพราะยังมีนันทิคือความเพลินผูกพันไว้ไม่ให้หลุดพ้น ยังคงเป็นสัตว์ คือยังคงเป็นผู้ติดผู้ข้องไม่พ้นไปได้ เพราะฉะนั้น เมื่ออุทฺทมาณพกราบทูลถามว่า โลกมีอะไรผูกพันไว้ คือสัตว์โลกคือจิตที่ข้องที่ติดนี้ มีอะไรผูกพันไว้ จึงได้ตรัส ตอบว่ามีนันทิคือความเพลินผูกพันไว้

เครื่องสัญจรไปของโลกคือวิตก

และเมื่อตรัสตอบดังนี้แล้ว อุทฺทมาณพก็กราบทูลถามต่อไปว่า อะไรเป็น เครื่องสัญจรไปของโลกนั้น จึงได้ตรัสตอบว่า วิตก ความตรึก อันหมายถึงความคิด เป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เพราะว่าจิตที่ยังมีความข้องความติด เป็นสัตว์ หรือเป็นสัตว์โลกอยู่ดังกล่าว เป็นจิตที่ท่องเที่ยวไปได้ สัญจรไปได้ ดังที่มีพระพุทฺธ- ภาชิตตรัสไว้ในธรรมบทว่า “เที่ยวไปดวงเดียว เที่ยวไปไกล” อะไรเป็นพาหนะ สำหรับที่จะนำจิตให้ท่องเที่ยวไป ให้สัญจรไป ก็คือวิตกอันได้แก่ความคิด เพราะว่าจิตนี้เป็นธรรมชาติที่คิดอะไร ๆ ได้ รู้อะไร ๆ ได้ เรียกว่าเป็นธาตุรู้เป็นธาตุคิด

คิดกับรู้นี้ท่านแสดงว่าเนื่องเป็นอันเดียวกัน เพราะว่าคิดไปก็เท่าที่รู้ รู้เท่าใดก็คิดไปได้เท่านั้น จะคิดไปในสิ่งที่ไม่รู้มันไม่ได้ คิดไปเท่าที่รู้ และเมื่อรู้ก็คิด ถ้าไม่รู้ก็ไม่คิด เพราะฉะนั้น รู้กับคิดจึงเป็นอันเดียวกันในความหมายของคำว่าจิต เหมือนอย่างว่าเมื่อเดินไปในที่แห่งหนึ่ง ถ้าไม่รู้ว่่าที่ ๑ เดินไปนั้นเป็นอะไรก็คงไม่ได้คิด แต่ว่าถ้ารู้ว่าที่นั้นเป็นป่าช้า ก็คิดถึงผีขึ้นมาทีเดียว และเมื่อคิดถึงผีขึ้นมา ก็เกิดความกลัวดังที่เรียกว่ากลัวผี ถ้าหากไม่คิดความกลัวก็ไม่เกิดขึ้น และถ้าไม่รู้ก็ไม่คิด แต่เพราะรู้ว่าเป็นป่าช้าก็คิด คิดเข้าก็กลัว เพราะฉะนั้น เมื่อมุ่งถึงว่าอะไรเป็นเครื่องสังขารไปของโลกนั้น คือของจิตที่ยังเป็นโลก คือยังเป็นสัตว์โลกอยู่ดังกล่าวก็นั่นคือวิตกคะ หรือวิตกคือความคิด ความคิดนี้เองเป็นเครื่องสังขารไปของจิต จิตไปด้วยความคิด ถ้าไม่คิดจิตก็ไม่ไป จิตก็อยู่นิ่ง แต่เมื่อคิดจิตก็ไป ไปกับความคิดคือคิดไป ซึ่งคิดไปได้ไกลแสนไกลและรวดเร็ว ไปไหนก็ไปได้ เพราะฉะนั้น ความคิดนี้เองจึงเป็นเครื่องสังขารไปของโลกนั้น คือของจิตที่ยังเป็นโลก เป็นสัตว์โลกอยู่นั้น

บรณานิพพานเพราะละตัณหาได้

เมื่อตรัสตอบดังนี้แล้ว อุทยกมาณพก็กราบทูลถามว่า “เพราะอะไรเสียได้จึงเรียกว่านิพพาน” ก็ตรัสตอบว่า “เพราะละตัณหาเสียได้จึงเรียกว่านิพพาน” ดังนี้ ตามคำถามนั้นก็แสดงว่าผู้ถามมีความเข้าใจว่า นิพพานนั้นเป็นจุดที่มุ่งหมายสูงสุดซึ่งจะพึงบรรลู่ แต่ว่าเพราะอะไรได้จึงจะเรียกว่านิพพาน คือบรรลุนิพพาน จึงตรัสตอบว่า เพราะละตัณหาเสียได้ ตัณหานั้นคือความดิ้นรนทะยานอยาก ซึ่งได้ตรัสจำแนกไว้ว่า คือ กามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คืออารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพความเป็นนั้นเป็นนี้ วิภวตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพคือความไม่เป็นนั้นเป็นนี้ อันหมายถึงว่า อยากให้สิ่งที่ไม่ชอบไม่ต้องการ ภาวะที่ไม่ชอบไม่ต้องการสิ้นไปหมดไป ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนี้เอง ที่ตรัสยกขึ้นเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ และยังแสดงลักษณะของตัณหาไว้อีกว่า ไปกับนันทิคือความเพลิน ราคะความติดใจยินดี ฉะนั้น นันทิคือความเพลิน ราคะ ความติดใจยินดี กับตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากจึงไปด้วยกัน หรือเป็นอันเดียวกันไป

ด้วยกัน เพราะยังมีตัณหาอยู่นี้เอง จึงยังมีนั่นก็คือความเพลิน เป็นเหตุผูกพันอยู่ไม่หลุดพ้น และวิตกคือความคิดซึ่งเป็นพาหนะนำจิตให้สัญจรไป ก็สัญจรไปในกามบ้าง ในภพบ้างในวิภพบ้าง เพราะว่ายังมีความติดผูกพันอยู่เพราะความเพลิน จิตจึงคิดไปในกามบ้าง คือในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจต่าง ๆ ในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี้บ้าง ในวิภพคือความต้องการทำลายล้างสิ่งนั้นสิ่งนี้ ภาวะอย่างนั้นอย่างนี้ที่ไม่ชอบใจไม่พอใจบ้าง รวมความว่าคิดไปในทางที่จะดึงสิ่งที่ชอบเข้ามาภาวะที่ชอบเข้ามา ที่จะผลักสิ่งที่ไม่ชอบออกไป ฉะนั้นเมื่อมีตัณหาอยู่ จึงมีนั่นก็คือความเพลินผูกให้ติดอยู่ และดึงจิตนี้ให้คิดไปสัญจรไปท่องเที่ยวไปดังกล่าว ฉะนั้น จึงไม่เป็นนิพพาน คือเป็นความดับทุกข์ดับกิเลสไม่ได้ ยิ่งก่อไฟคือกิเลสให้เผาจิตใจอยู่ ให้เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น จึงจะต้องดับตัณหาเสียได้จึงจะเป็นนิพพาน คือดับกิเลส ดับกองทุกข์ ดับความเพลินอันเป็นเหตุให้ติด และดับความคิดของจิตที่ท่องเที่ยวสัญจรไปในกามเป็นต้น ดังนี้จึงจะเป็นนิพพานขึ้นมา เพราะดับตัณหาเสียได้ละตัณหาเสียได้ เมื่อเป็นดังนี้ ภาวะของจิตก็พ้นจากความเป็นสัตว์โลก มาเป็นพุทธะคือเป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่พ้นโลกไม่ติดอยู่ในโลก เมื่อยังมีนั่นก็คือความเพลินผูกอยู่ ก็เป็นโลกุตระคือพ้นโลกไม่ได้ ผูกติดอยู่กับโลก วิตกคือความคิดก็ดึงจิต ผูกดึงให้คิดไปในกามเป็นต้นดังกล่าวนั้น เมื่อเป็นดังนี้ ก็ไม่เป็นนิพพาน แต่ว่าเป็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับนิพพาน คือความดับ คือเป็นตัวสมุทัย ก่อทุกข์ก่อไฟเผาเผาอยู่ตลอดเวลา ในเมื่อดับตัณหาเสียได้ ก็ดับความเพลินได้ จิตก็ปล่อยโล่งไม่ติดไม่ผูกพัน และดับความคิดไปในกามเป็นต้น ก็เป็นนิพพาน ความดับ ดับกิเลสและกองทุกข์ ดังนี้

๑๗ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๒

อุทฺตมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องวิธีทำสติให้วิญญานดับ

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปฏิฐานมาโดยลำดับ จนถึงอุทฺตมาณวกปัญหา ปัญหาของอุทฺตมาณพอันนับเป็นที่ ๑๓ อุทฺตมาณพได้กราบทูลถาม และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบปุจฉาคือคำถามที่อุทฺตมาณพได้กราบทูลถาม และปัญหาพยากรณ์ การแก้ปัญหาคือพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบ ได้แสดงมาแล้ว ๒ ตอน อุทฺตมาณพได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๓ ต่อไปว่า “เมื่อบุคคลทำสติหรือมีสติอยู่อย่างไร ประพฤติอยู่ เทียวไปอยู่ วิญญานจึงดับ ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ จะพึงพระดำรัสตอบของพระองค์นั้น” ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า “เมื่อบุคคลไม่ภินันท์คือยินดีเพลิดเพลินซึ่งเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก มีสติอยู่อย่างนี้ เทียวไปอยู่ วิญญานย่อมดับ” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามถึงเรื่องทำสติอยู่อย่างไร เทียวไป วิญญานจึงดับ และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า เมื่อไม่ภินันท์ยินดีซึ่งเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก มีสติอยู่อย่างนี้เทียวไป วิญญานย่อมดับ อันเป็นปุจฉาและปุจฉาพยากรณ์ ถึงวิธีปฏิบัติทำสติให้วิญญานดับ จึงเป็นข้อที่เข้าใจยาก และเป็นข้อธรรมที่มีได้ตรัสแสดงไว้บ่อยนัก ไม่ค่อยจะได้ฟังกันนัก ฉะนั้น จึงจะได้กล่าวถึงความเข้าใจในเรื่องวิญญานและเรื่องวิญญานดับก่อน

วิญญาน ๖

อันวิญญานนั้นเป็นคำที่ใช้มาก่อนพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น และเมื่อพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นก็ได้นำคำนี้มาใช้ และในการใช้นั้นก็สังเกตได้ว่า ใช้ในความหมายเดิมก็มี ใช้ในความหมายจำเพาะในพุทธศาสนาก็มี ที่ใช้ในความหมายเดิมนั้นดังเช่นเรื่อง

พระภิกษุรูปหนึ่ง ได้แสดงว่าวิญญูณตั้งอยู่ อันเป็นสัตตสติภูมิจิ ความเห็นว่าเที่ยง พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า ได้ตรัสไว้ที่ไหนตั้งนั้น แต่ว่าได้ตรัสแสดงถึงวิญญูณ ๖ คือจักขุวิญญูณ ความรู้ทางตา โสตวิญญูณ ความรู้ทางหู ฆานวิญญูณ ความรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญูณ ความรู้ทางลิ้น กายวิญญูณ ความรู้ทางกาย มโนวิญญูณ ความรู้ทางมโนคือใจ อันหมายถึงเมื่อตากับรูปประจวบกันก็เกิดจักขุวิญญูณ ความรู้ทางตาคือการเห็น เมื่อหูกับเสียงประจวบกันก็เกิดโสตวิญญูณคือการได้ยิน เมื่อจมูกกับกลิ่นประจวบกันก็เกิดฆานวิญญูณคือการทราบกลิ่น เมื่อลิ้นกับรสประจวบกันก็เกิดชิวหาวิญญูณคือการทราบรส เมื่อกายและสิ่งที่กายถูกต้องประจวบกันก็เกิดกายวิญญูณคือความทราบการกระทบ เมื่อมโนคือใจกับเรื่องราวประกอบกันก็เกิดมโนวิญญูณคือความรู้เรื่อง ฉะนั้น วิญญูณตามที่ตรัสแสดงนี้ จึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ เกิดดับขึ้นในอารมณ์ทั้งหลาย จึงเป็นของที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน ตามพระพุทธานุญาตนี้ เป็นความหมายของวิญญูณตามที่นำมาใช้ในพุทธศาสนา

ความหมายเดิมของวิญญูณ

แต่ในที่บางแห่งก็ใช้ในความหมายเดิม ดังที่มีแสดงถึงพระอรหันต์บางรูปนิพพาน คือถึงมรณภาพที่เรียกสามัญญาว่าตาย พระอรหันต์เรียกว่านิพพาน มารก็เที่ยวตามหาวิญญูณของท่านว่าวิญญูณของท่านไปที่ไหน ก็ตามหาไม่พบ ตามที่แสดงนี้วิญญูณใช้ในความหมายเดิมหรือเก่า เหมือนอย่างที่คุณไทยเรามาใช้และเข้าใจกันว่าเมื่อร่างกายนี้แตกสลายคือตาย วิญญูณก็ออกจากร่าง คือวิญญูณไม่ตายออกจากร่าง และก็พูดตามหลักพุทธศาสนาว่า ไปเที่ยวเร่ร่อนอยู่เป็นสัมภเวสี หรือว่าไปเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ตามกรรม ซึ่งความหมายของวิญญูณดังกล่าวนี้เป็นความหมายเก่า

วิญญูณธาตุหือจิต

และนอกจากนี้ในธาตุ ๖ คือ ปรฐวี อาโป เตโช วาโย อากาศ และวิญญูณธาตุ อันเป็นที่ ๖ ซึ่งวิญญูณธาตุนั้นเป็นธาตุรู้ ก็มีความหมายถึงจิตอันเป็นธาตุรู้อาศัยอยู่ในกายนี้ ซึ่งตามหลักพุทธศาสนานั้น การอบรมทั้งหลายก็มุ่งอบรมจิตเป็นประการ

สำคัญ และจิตนี้เองเมื่อได้รับการอบรมจนถึงที่สุดแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้น จิตบรรลุนิพพาน จึงแสดงจิตเป็นธรรมชาติอันมีอยู่ในบุคคล แต่ก็พึงเข้าใจว่าแสดงจิตเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่แสดงจิตเป็นอัตตาคือตัวตนอันเป็นที่ตั้งของความยึดถือทั้งหลาย แต่แสดงจิตเป็นธรรมชาติหรือเป็นธาตุอันหนึ่ง ดังที่เรียกว่าวิญญานธาตุ หรืออาจจะเรียกว่าจิตธาตุก็ได้ เช่นเดียวกับรูปธาตุทั้งหลาย เช่นดินน้ำไฟลมก็เป็นธาตุอย่างหนึ่ง ๆ สิ่งที่เป็นตัวธาตุหรือตัวธรรมนี้เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ซึ่งไม่ใช่เป็นของใคร บุคคลนั่นเอง เมื่อจิตยังเป็นสัตว์โลกดังที่ได้แสดงแล้วก็ยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา จึงได้เกิดเป็นอัตตาเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้น แต่อันที่จริงนั้นสิ่งทั้งปวงนี้เป็นธรรมหรือเป็นธาตุซึ่งมีลักษณะแท้เป็นอนัตตา ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า สัพเพ ธมมา อนตตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้ จิตก็เป็นธาตุหรือเป็นธรรม เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาอันหนึ่ง บรรดารูปธาตุทั้งหลาย ดินน้ำไฟลมอากาศก็เป็นธาตุ เป็นธรรม เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาอันหนึ่ง ซึ่งอันที่จริงมีสภาพเป็นอนัตตา คือไม่ใช่เป็นของใคร ไม่ใช่เป็นตัวเราไม่ใช่เป็นของเรา เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา เป็นธรรมเป็นธาตุ แต่เพราะไปยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา จึงได้มีความเห็นยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้นที่ยึดถือไว้เท่านั้น แต่อันที่จริงนั้นเป็นธรรมเป็นธาตุ เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาดังกล่าว

ความหมายของดับวิญญาน

คราวนี้คำว่าวิญญานจึงมีที่ใช้ในพุทธศาสนา เป็นอย่างเก่าบ้างเป็นอย่างใหม่บ้าง ตามความหมายเฉพาะในพุทธศาสนาคือวิญญาน ๖ ดังกล่าวนั้นบ้าง และยังมีอีกคาถาหนึ่งที่แสดงถึงวิญญานอันแปลความว่า “ไม่นานหนอกายนี้จักนอนทับแผ่นดินปราศจากวิญญาน ถูกทอดทิ้ง เหมือนอย่างท่อนไม้ไม่มีประโยชน์” ซึ่งคำว่าวิญญานในคาถานี้ก็จะหมายถึงวิญญานในความหมายเดิมก็ได้ วิญญาน ๖ ก็ได้ เพราะว่ามีทั้ง ๒ อย่าง แต่แม้เช่นนั้นเมื่อใช้คำว่าดับวิญญาน ก็มักจะต้องเข้าใจกันว่าดับวิญญานดังในคาถาที่ยกมาแปลนั้น คือปราศจากวิญญาน ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ไม่มีประโยชน์คือตาย ดับวิญญานก็คือตาย แต่ว่าในความหมายของคำกราบทูลและที่ตรัสตอบ พิจารณาได้ว่าไม่ได้หมายถึงตายดังกล่าวนั้น แต่ว่าหมายถึงดับปฏิพัทธ-

วิญญาน คือวิญญานที่ปฏิบัติคือผูกพัน หรือจะเรียกเป็นภาษาไทยชัด ๆ ว่า**ดับใจที่ผูกพัน** ฉะนั้น คำว่า**ดับวิญญาน**จึงพูดอย่างชัด ๆ ในภาษาไทยว่า**ดับใจที่ผูกพัน** คือดับใจ ซึ่งในภาษาไทยเรานั้นก็พูดกันแม้ในผู้ปฏิบัติธรรมก็พูดกันว่าดับใจ ก็เข้าใจกันดับใจไม่ได้หมายถึงตาย แต่ว่าหมายถึงดับโลภดับโกรธดับหลง ดับความผูกพันดับความวุ่นวายอะไรต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่าดับใจ เมื่อดับใจดังกล่าวได้ก็พบกับความสงบได้ เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมแม้ดังที่ได้ตรัสตอบมาในปัญหานี้ ในตอนต้นที่ตรัสตอบว่า ทรงแสดง**อัญญาวิโมกข์** คือความหลุดพ้นที่พึงรู้ทั่วถึง หรือความหลุดพ้นด้วย**อัญญา** ความรู้ทั่วอันหมายถึง**วิชา** อันเป็นเครื่องดับ**อวิชา**ทำลาย**อวิชา**เสียได้ นั่น ก็คือปฏิบัติละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง บรรเทาความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอท้อแท้ย่อท้อ ห้ามความรำคาญเดือดร้อนใจความหงุดหงิดยุ่งใจปฏิบัติทำอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้น ทำความตรึกพิจารณาธรรมเป็นเบื้องต้น ดังนี้ ปฏิบัติดังนี้เป็น การปฏิบัติทำ**อัญญาวิโมกข์** คือความพ้นด้วย**อัญญา** คือความรู้ทั่วถึงให้บังเกิดขึ้น เป็นเครื่องทำลาย**อวิชา**ได้ การปฏิบัติดังนี้ก็กล่าวอีกสำนวนหนึ่ง ก็คือปฏิบัติ**ดับวิญญาน**คือดับใจนั่นเอง ก็หมายความว่าดับใจที่ผูกพันอยู่กับความพอใจในกามโทมนัส ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ความรำคาญยุ่งจุกจิกใจ โดยทำอุเบกขาและสติให้บังเกิดขึ้น ตรึกถึงธรรมเป็นเบื้องต้น พิจารณาธรรมเป็นเบื้องต้น นี่คือทางปฏิบัติที่จะดับใจ ดับใจที่ผูกพันที่พัวพันดังกล่าวนั้น จึงจะพบกับ**อัญญาวิโมกข์** คือความหลุดพ้นด้วย**อัญญา**คือความรู้ ซึ่งเมื่อได้**อัญญา**คือความรู้บังเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำลาย**อวิชา**คือความไม่รู้ลงไปเอง และอันนี้แหละคือความดับใจ ก็คือ**อัญญาวิโมกข์**นั่นเอง หรือเรียกตามศัพท์แสงธรรมในที่นี้ว่า**ดับวิญญาน**

ปฏิบัติดับภินันท์ในเวทนา

คราวนี้มาตอนที่ ๒ ที่ตรัสตอบว่า โลกโดยตรงคือจิตนี้เองที่เป็นสัตว์โลก มี**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ และ**วิตก**คือความคิดเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกคือของจิต ซึ่งเมื่อมีความเพลินเพลินผูกพันเอาไว้ จิตก็คิดไปในสิ่งที่ผูกพันนั้นคือไปในกามบ้าง ในความมุ่งร้ายบ้าง ในความเบียดเบียนบ้าง ในญาติบ้าง ในบ้านเมืองบ้าง ในเทวโลกเทวดาบ้าง หรือว่าคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นบ้าง คิดที่จะได้

ลามได้สักการะได้สรรเสริญบ้าง คิดที่จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะทำให้เขาไม่ดูถูกดูหมิ่นบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ความคิดนี้เองเป็นเครื่องสัญจรไปของโลก คือจิตอันยังมีความผูกพันอยู่นี้ และดับตัณหาเสียได้จึงจะเรียกว่านิพพาน ก็เรียกว่าดับความเพลินนั้นเอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ความเพลินกับความดิ้นรนทะยานอยากนั้นไปด้วยกัน และเมื่อยังมีความเพลินความดิ้นรนทะยานอยากผูกพัน ดึงจิตให้คิดเที่ยวสัญจรไปต่าง ๆ ดังกล่าว วิญญาณก็ไม่ดับคือใจไม่ดับ ใจยังไปเกิดที่นั่นไปเกิดที่นี้ในเรื่องนั้นในเรื่องนี้ คิดไปในเรื่องนั้นในเรื่องนี้ คือใจที่คิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจความผูกพัน นั้นแหละเป็นใจที่ไม่ดับ เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อเข้ามาที่สุดแล้ว ก็เพราะยังภินันท์อยู่ในตัวเวทนา คือความรู้ เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ที่เป็นเวทนาภายในบ้าง เป็นเวทนาภายนอกบ้าง เพราะฉะนั้น ใจจึงไม่ดับ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเมื่อเข้ามามาตรงจุดอันสำคัญแล้วก็คือ ให้จับพิจารณาเวทนา คือตัวสุขตัวทุกข์หรือตัวไม่ทุกข์ไม่สุข ที่กายและจิตได้รับเสวยอยู่นี้แหละจากอารมณ์ทั้งหลาย ทำเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเวทนา จับให้เห็นสุขเห็นทุกข์เห็นเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่จิตและกายได้รับอยู่ และคอยปฏิบัติห้ามใจไม่ให้ภินันท์คือยินดีเพลิดเพลิน อันหมายถึงว่าไม่ให้เกิดตัณหาไปในเวทนา เพราะเวทนานี้เองจึงเกิดตัณหาไปในเวทนา ดังที่เรียกว่าตัณหาไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง ในโผฏฐัพพะบ้าง ในเรื่องราวทั้งหลายบ้าง ก็มีเวทนานี้เองนำ คือเมื่อได้สุขในรูปอันใด ก็เกิดตัณหาในรูปอันนั้น ดังนี้ เป็นต้นไปทุก ๆ ข้อ ตั้งสติกำหนดพิจารณาดูทางเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดังนี้ ให้เห็นตัวเวทนาอันเป็นตัวนำตัณหาให้เห็นเกิดเห็นดับของเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกดังนี้ เป็นการปฏิบัติให้เห็นต้นทางของตัณหาของความเพลิน เห็นที่ตั้งของความเพลินของตัณหา ฉะนั้น เมื่อเห็นที่ตั้งของตัณหาของความเพลิน ไม่ให้เวทนาเป็นที่ตั้งของตัณหาของความเพลินได้แล้ว ตัณหาของความเพลินต่าง ๆ ก็ดับ ตรงนี้เป็นนิพพาน แม้เป็นนิพพานชั่วคราวก็ตาม คือความดับใจ

นิพพานคือความดับใจหรือดับวิญญาณ

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า นิพพานนั้นคือความดับใจ ที่เรียกในที่นี้ว่าดับวิญญาณ ดับใจก็คือดับความยึดถือในเวทนา เมื่อดับความเพลินยึดถือในเวทนา

ค้นหาและความเพลินก็ไม่บังเกิดขึ้นในที่ตั้งของเวทนา มีรูปเสียงเป็นต้น ใจก็ดับ นี้แหละคือนิพพาน นิพพานคือใจดับ ใจดับก็คือดับผูกพัน ฉะนั้น จะได้นิพพานต้องได้ใจดับ จะได้ใจดับก็ต้องได้เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนเอาไว้ ซึ่งอันนี้เกิดจากการที่ทาสติพิจารณาเวทนา ให้เห็นตัวเวทนาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ให้เห็นความเกิดความดับของเวทนาจริง ๆ ใจจะไม่ยึดถือ จะปล่อยวาง ตัวความเห็นนี้เป็นตัวสติ เป็นตัวอุเบกขา อันบังเกิดจากการที่ตั้งใจพิจารณาที่ตรัสว่า ตรีนึกคิดในธรรมเป็นเบื้องหน้าให้เห็นสัจจะคือความจริง ดังนั้นจะได้ใจดับผูกพัน เมื่อได้ใจดับก็ได้นิพพาน ได้ดับค้นหา ได้อัญญาวิโมกข์ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจของความรู้ทั่ว เพราะฉะนั้น โวหารของธรรมเหล่านี้ต่าง ๆ กัน แต่อันที่จริงนั้นอันเดียวกันทั้งนั้น อยู่ที่ใจดับดับผูกพัน และใจดับนี้แหละคือนิพพาน

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพีชสูตร (ขันธวารวัคค ๑๗/๖๗) แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความตั้งใจยินดีในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญานธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้วไซ้ เพราะละความตั้งใจยินดีได้ อารมณย์ย่อมตัดขาด ที่ตั้งของวิญญานย่อมไม่มี วิญญานอันไม่มีที่ตั้งนั้น ไม่มองกงาม ไม่แต่งปฏิสนธิ หลุดพ้นไป”

อุทฺทมาณพปัญหาจบ

๑๘ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๓

โปลาลมานพปัญหา

อากิญจัญญายตณณายังไม่เป็นวิปัสสนา

ได้แสดงโศภตปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ บัดนี้ก็ถึงโปลาลมานพกปัญหา ปัญหาของมาณพชื่อว่าโปลาละอันนับเป็นที่ ๑๔ โปลาลมานพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาความว่า “องค์ใดพระผู้มีพระญาณหยั่งรู้ สำแดงอดีต ทรงไม่หวั่นไหว ตัดความสงสัยเสียได้ ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหาจึงมาเฝ้า ข้าพระเจ้าขอกราบทูลถามถึงญาณคือความรู้ของบุคคลผู้มีความกำหนดหมายในรูปอันแจ่มชัดแล้ว คือได้บรรลุรูปฌานแล้ว ละกายทั้งหมดคือรูปารมณทั้งหมดได้ คือล่วงรูปฌาน ปฏิบัติได้อรุฌานจนถึงเห็นทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี หรือไม่มีอะไรแม้แต่หนึ่ง ก็คือได้บรรลุถึงอากิญจัญญายตณะ อรุฌานที่ ๓ ข้าแต่พระองค์ผู้ศากยวงศ์ บุคคลเช่นนี้จะพึงแนะนำอย่างไรต่อไป” พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบความว่า “พระตถาคตรู้ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญานทั้งหมดอันเรียกว่าวิญญานฉลิตี จึงรู้ว่าบุคคลเช่นนั้นยังตั้งอยู่ในโลกมีอชยาศัยน้อมไปแล้วในอากิญจัญญายตณภพ มีอากิญจัญญายตณภพเป็นที่ไปเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้นรู้ว่าสมภพคือความเกิด หรือกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตณะ มีนันทิคือความเพลินเป็นเครื่องผูกไว้ รู้ข้อนี้เป็นอย่างดีแล้ว ลำดับนั้นก็เห็นแจ้งเป็นวิปัสสนาโดยไตรลักษณ์ในอากิญจัญญายตณะนั้น ข้อนี้เป็นญาณคือความรู้อันถ่องแท้ของพราหมณ์เช่นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว” ดังนี้

ตามปัญหาและปัญหาพยากรณ์นี้ บ่งถึงภูมิปฏิบัติของผู้ถามชั้นอรุฌานที่ ๓ คืออากิญจัญญายตณณ ซึ่งมีความกำหนดหมายในรูปอันแจ่มชัดแล้ว ก็คือได้บรรลุรูปฌานแล้ว ละรูปกายคือรูปารมณอันเป็นอารมณ์ของรูปฌานได้ทั้งหมดแล้ว ปฏิบัติขึ้นมาสู่อรุฌานจนถึงขั้นที่เห็นทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี คือไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง ซึ่งเมื่อได้บรรลุถึงขั้นนี้แล้ว ญาณคือความรู้เป็นอย่างไร จะ

พึงแนะนำให้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบว่า ตถาคตอันหมายถึงพระองค์เอง ทรงรู้วิญญูณฐิติ ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญูณทั้งหมด จึงรู้ว่าบุคคลเช่นนั้นยังตั้งอยู่ในโลก มีอหยาตัยที่โน้มไปในอากิญจัญญายตนะ มีอากิญจัญญายตนะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ก็คือจะต้องไปเกิดในอากิญจัญญายตนะภพ เป็นอันสองความว่า ญาณคือความรู้ก็ยังไม่่องแท้ เพราะยังต้องมีภพมีชาติ แม้จะเห็นว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ทั้งภายในทั้งภายนอก แต่ก็ยังไม่เป็นวิปัสสนา ยังเป็นความเห็นในขั้นของสมาธิ เป็นอารมณ์ของสมาธิที่ไม่มีรูปเท่านั้น ฉะนั้น จึงได้ทรงแนะนำต่อไปให้ทำความรู้ว่า ยังมีสมภพคือความเกิด หรือกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนะ เพราะยังมี นั่นก็คือความเพลินเป็นเครื่องผูกอยู่

ละหนักได้จึงอยู่จบพรหมจรรย์

อันตัวความเพลินนี้เป็นตัณหาหรือเป็นอาการของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก อันเป็นเหตุให้ยึดถือ ยังมีความเพลินอยู่ในอารมณ์ ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้น ติดอยู่ในอารมณ์นั้น ฉะนั้น จึงยังมีเครื่องผูกไว้ไม่ให้หลุดพ้นไปจากภพชาติทั้งหมด เพราะยังมีความเพลินอยู่ในอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้นผูกไว้ในอากิญจัญญายตนะภพ ฉะนั้น จึงให้ปฏิบัติทางวิปัสสนาปัญญา พิจารณาไตรลักษณ์ในตัวอากิญจัญญายตนะภพ พร้อมทั้งสหชาตธรรม คือธรรมที่บังเกิดขึ้นในอากิญจัญญายตนะภพ นั้น ว่าทั้งหมดก็ล้วนเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็นทุกข์คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน เพื่อให้เกิดนิพพิทา คือความหน่าย จะได้ไม่มีหนักคือความเพลินในอารมณ์นั้น เมื่อได้นิพพิทา คือความหน่าย ก็ย่อมจะได้วิราคะ คือความสิ้นติดสั่นยินดี แม้ในฌานพร้อมกับอารมณ์ของฌานนั้น อันเป็นเหตุละตัณหาละหนัก เป็นเหตุให้หลุดพ้นไปได้ไม่ติด ญาณคือความรู้ดังนี้ นั้นแหละจึงจะ่องแท้ สำหรับพราหมณ์คือผู้ปฏิบัติซึ่งอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว คือได้ปฏิบัติทำปัญญาที่เป็นวิปัสสนานี้ให้บังเกิดขึ้น จนละหนักคือความเพลินได้แล้ว นั้นแหละจึงจะอยู่จบพรหมจรรย์ ถ้ายังละหนักคือความเพลินอันเป็นสังโยชน์คือเครื่องผูกให้หมดไปไม่ได้ จะปฏิบัติไปถึงสมาธิขั้นไหนก็ตาม ก็ยังไม่อยู่จบพรหมจรรย์ ยังไม่สิ้นชาติสิ้นภพ เมื่อละหนักอันเป็นตัณหาได้ จึงจะสิ้นสังโยชน์คือเครื่องผูกพัน นั้นแหละจึงจะหลุดพ้นไปได้ เป็นอันว่าอยู่จบพรหมจรรย์ คือเสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นเช่นนั้นอีก ดังนี้

วิญญานฐิติ ๔

ในพุทธพยากรณ์ได้ตรัสว่า ตถาคตรู้ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญานทั้งหมด อันภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญานนั้น เรียกตามศัพท์ธรรมว่าวิญญานฐิติ ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญานได้มีแสดงไว้ว่า เมื่อกล่าวโดยอภิสังขารคือความปรุงแต่ง ก็มี ๔ คือ

๑. วิญญานเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่อาศัยรูป มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์
๒. วิญญานเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่อาศัยเวทนา คือความรู้ส่วยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข มีเวทนาเป็นอารมณ์เป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม
๓. วิญญานเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ยอมตั้งอยู่อาศัยสัญญาคือความจำหมาย มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม
๔. วิญญานเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ยอมตั้งอยู่อาศัยสังขาร คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม ดังนี้

วิญญานฐิติ ๗

อนึ่ง วิญญานฐิติ ภูมิอันเป็นที่ตั้งของวิญญาน เมื่อกล่าวโดยปฏิสนธิก็มี ๗ คือ

๑. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาคือความกำหนดหมายต่างกัน เช่นมนุษย์ เทพบางพวก วินิปาติกะคือเปรตบางพวก
๒. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายที่ต่างกัน แต่มีสัญญาคือความกำหนดหมายเป็นอย่างเดียวกัน เช่นเทพที่รวมอยู่ในหมู่พรหมผู้ตั้งอยู่ในภูมิแห่งปฐมฌาน
๓. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายเป็นอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาคือความกำหนดหมายต่างกัน เช่นอภัสสรพรหม
๔. ปฏิสนธิของสัตว์จำพวกหนึ่ง มีกายเป็นอย่างเดียวกัน มีสัญญาคือความกำหนดหมายเป็นอย่างเดียวกัน เช่นพรหมชั้นสุภกนิหะ
๕. ปฏิสนธิของอรูปรพรหมชั้นอากาศอันญายตนะ
๖. ปฏิสนธิของจำพวกอรูปรพรหมชั้นวิญญาณ์ญายตนะ และ
๗. ปฏิสนธิของพวกอรูปรพรหมชั้นอากิญจัญญายตนะ ดังนี้

สัตตาวาส ๙

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดงสัตตาวาส คือภพเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ไว้ ๙ ก็ได้แก่วิญญาณฐิติข้อ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ ข้อ ๔ และเติมข้อ ๕ คือภพของสัตว์จำพวกที่ไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมาย ไม่มีเวทนาคือความรู้ส่วยอารมณ์ คือไม่มีนามธรรมทั้งหมด อันเรียกว่าอสังขยสัตตาวาส สัตว์ที่ไม่มีสัญญา นับเป็นข้อ ๕ และต่อจากนั้น ข้อ ๖ ข้อ ๗ ข้อ ๘ ข้อ ๙ ก็เป็นภพของอรูปรพหมีชั้นอากาศอันญายตนะ วิญญานญายตนะ อากิญจัญญายตนะ และเนวสัญญานาสัญญายตนะ สำหรับในข้อ ๙ อรูปรพหมีชั้นมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ต่างจากอสังขยสัตตาวาสอันเป็นสัตตาวาสที่ ๕ เพราะอสังขยสัตตาวาสนี้ไม่มีสัญญาทีเดียว แต่ว่าข้อที่แก่นั้น เนวสัญญานาสัญญายตนะ มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ คือยังมีสัญญาแต่ว่ามีชนิดที่เหมือนอย่างไม่มี แต่ว่าจะไม่มีก็ไม่ใช่ คือละเอียดมาก ถ้าไม่มีสัญญาเสียเลยก็ต้องเป็นอสังขยสัตตาวาส ดังที่เรียกว่าพรหมลูกฟักนอนกลิ้งอยู่ ไม่มีนามธรรมอะไรทั้งสิ้น อันเป็นภูมิภพที่ทางพุทธศาสนาไม่สอนให้ปฏิบัติ แต่ว่าสำหรับภูมิภพที่เป็นรูปฌานอรูปรฌาน ก็เป็นภูมิภพที่สอนให้ปฏิบัติทางพุทธศาสนาอันเป็นข้อปฏิบัติทางสมาธิซึ่งเป็นไปตามภูมิของรูปฌานอรูปรฌาน แต่ว่าแม้ว่าจะได้รูปฌานอรูปรฌาน ก็ยังเป็นชั้นสมาธิ ถึงจะมีความเห็นว่อย่างน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี คล้ายกับว่าไม่ยึดถืออะไรหมด แต่อันที่จริงนั้นก็ยังมีความยึดถืออยู่ ในอารมณ์ที่ว่อย่างน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มีดังกล่าวมาแล้ว ยังมีตัณหาอันมีอาการเป็นนันทิตความเพลินอยู่ ฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติทางวิปัสสนา มองเห็นอนิจจะทุกขณะนัตตาในสมาธิ อารมณ์ของสมาธิธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกับสมาธินั้นทั้งหมดโดยไตรลักษณ์ ให้เกิดความหน่าย ความไม่ยึดถือ ดังนี้จึงจะหลุดพ้น ญาณคือความรู้จึงจะถ่องแท้ และโดยเฉพาะอสังขยสัตตาวาสนั้นเป็นสมาธินอกพุทธศาสนา เป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นอสังขยสัตตาวาสหรือพรหมลูกฟักที่ว่ากันในภาษาไทย

สมาธิในพุทธศาสนา

อันสมาธิในพุทธศาสนานั้น จะละเอียดเพียงไร ก็จะต้องมีสติคือความรู้ที่ตื่นโพล่งอยู่ ยิ่งสมาธิละเอียดก็ยิ่งมีความรู้ที่ตื่นโพล่งอยู่มาก สติก็ยิ่งสว่างมาก ตื่นมาก แต่ว่าอารมณ์ของสมาธินั้นน้อยลงไปน้อยลงไป แต่ว่าความรู้ความตื่นอันเป็นตัวสติ

นั้นยิ่งมาก สว่างมากตื่นมากโพล่งมาก ดังนั้นเป็นสมาธิในพุทธศาสนา แม้ว่าจะมีอาการ
 วน่าเหนื่อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี นั่นเป็นอาการที่เหนื่อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ว่าความรู้ความ
 ตื่นความโพล่งอยู่ในอาการว่าเหนื่อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้น สว่างมากโพล่งมาก ไม่มี
 นีวรณแม้แต่น้อย ง่วงก็ไม่มี ไม่ต้องพูดถึงดับหรือหลับ หลับก็ไม่มี ง่วงก็ไม่มี ตื่นสว่าง
 โพล่งอยู่อย่างเต็มที่ นี่เป็นสมาธิในพุทธศาสนา แต่ว่าสมาธินอกพุทธศาสนาที่ให้ง่วงเกิด
 เป็นอสังขยีสัตว์นั้น เป็นสมาธิที่ดับคือหลับ ไม่ใช่ดับกิเลสแต่ว่าดับสติ หลับไม่รู้อะไร
 ไม่มีความตื่นไม่มีความโพล่งไม่มีความสว่าง หลับเงียบไป เช่นว่านั่งสมาธิแล้วก็หลับ
 เงียบไป หรือว่าหลับในสมาธิ หลับเงียบไป ไม่มีอาการอะไรทั้งหมด ไม่มีตื่นไม่มีรู้
 ก็แบบคนหลับ หลับสนิทหลับเงียบไป การปฏิบัติให้หลับเงียบไปดังนั้นเป็นสมาธินอก
 พุทธศาสนา อันจะนำไปบังเกิดเป็นอสังขยีสัตว์คือพรหมลูกฟักดังกล่าว เพราะฉะนั้น
 ผู้ปฏิบัติในสมาธิแม้ว่าไม่มุ่งปฏิบัติอย่างนั้น แต่ก็ระวังอย่าให้หลับในสมาธิจนเคยตัว
 นั่งสมาธิเข้าสักเหนื่อยหนึ่งก็หลับไปในสมาธิ ปลอ่ยให้หลับไปอย่างนั้น นั่งหลับไปอย่าง
 นั้น ดังนั้นเป็นโทษ ไม่ใช่สมาธิในพุทธศาสนา ตายลงไปในขณะที่นั้นจะไปเกิดเป็น
 พรหมลูกฟักคืออสังขยีสัตว์ได้ เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดทำสติให้ตื่น ให้สว่าง ให้โพล่ง
 อยู่เสมอ

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๔

โปลาตมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาของผู้ได้อากิจัญญายตนณาน

ได้แสดงโสภาพปัญหาหน้าสติปัญฐานมาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของโปลาต-
 มาณพอันเป็นลำดับที่ ๑๔ ซึ่งโปลาตมาณพได้กราบทูลถามถึงบุคคลที่ได้ปฏิบัติ
 ทางสมาธิ ได้รูปฌานทั้ง ๔ แล้วล่วงรูปฌานขึ้นไปก็ได้อรุณฌาน จนถึงอากิจัญญาย-
 ตณณานอันเป็นอรุณรูปที่ ๓ ซึ่งเห็นอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี ทั้งภายในทั้งภาย
 นอก ญาณคือความรู้ถึงเพียงนี้แล้ว จะพึงแนะนำให้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป พระบรม
 ศาสตาก็ได้ตรัสตอบว่า ยังมีนั่นก็คือความเพลिन อันเป็นอาการของตัณหาเป็นเครื่อง
 ผูกอยู่ ให้ต้องสมภพคือเกิดในอากิจัญญายตนภพ ยังมีอธยาศัยที่โน้มไปในภพนั้น
 มีภพนั้นเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฉะนั้น ก็ให้พิจารณาให้รู้อย่างนี้ ปฏิบัติอบรมวิปัสสนา-
 ปัญญาให้เห็นแจ้งในอากิจัญญายตนณาน พร้อมทั้งสหชาติธรรมคือธรรมที่บังเกิด
 ขึ้นพร้อมกันในภพนั้น วิปัสสนาญาณนี้ทำให้ละนั่นก็คือความเพลินได้ คือละตัณหาได้
 ก็ทำให้เสร็จกิจแห่งพรหมจรรย์ ญาณตั้งนี้จึงเป็นญาณที่ถ่องแท้ ดังนี้

ทบทวนปัญหาของอุปสีวมาณพ

อันปัญหาของมาณพผู้ถามในภูมิแห่งอรุณฌานที่ ๓ นี้ได้มีมาแล้ว คืออุปสีวมาณพ
 ได้กราบทูลถามพระบรมศาสดานับเป็นที่ ๖ ซึ่งมีความว่า “ตนผู้เดียวไม่อาศัยพระ
 ผู้มีพระภาค ไม่อาจที่จะข้ามห้วงใหญ่คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ จึงขอให้พระองค์ตรัส
 บอกอารมณ์ที่จะพึงรู้ได้ ซึ่งอาศัยข้ามโอฆะคือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้” ดังนี้ พระบรม
 ศาสตาก็ได้ตรัสตอบว่า “ให้มีสติเพ่งอากิจัญญายตนะคืออรุณฌานที่ได้ที่ถึงขั้นนี้
 อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีคือน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี ข้ามโอฆะคือห้วงกิเลสห้วงทุกข์เกิด
 จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัย เพ่งพินิจดูความสิ้นแห่งตัณหาทั้งกลางวันทั้ง

กลางคืนเถิด” ดังนี้ ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงแสดงซึ่งเอาอรุปรมาณที่ ๓ เพราะท่านแสดงว่าได้ทรงทราบว่ อุปสัวมมาณพปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ แต่แม้ว่าจะปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ ก็ยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกขอันใหญ่ไม่ได้ จึงได้มาเฝ้าขอให้ตรัสบอกทางปฏิบัติต่อไป จึงได้ตรัสสอนให้อาศัยอารมณ์ของอรุปรสมาธิข้อนี้นั่นแหละ ว่าไม่มีคือน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ปฏิบัติให้ละกามคือความใคร่ ก็ไม่ใช่ละกามอะไรที่ไหน ละกามคือความใคร่ในอรุปรมาณข้อนี้นั่นแหละ เว้นจากความสงสัยทั้งหลายอันเป็นสิ่งที่สืบเนื่องกันมา เพราะเมื่อละกามคือความใคร่ในสมาธิข้อนี้ได้ ก็ละความสงสัยทั้งหลายอันสืบเนื่องมาจากความใคร่นั้นได้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็ให้เพ่งพินิจดูความสิ้นไปแห่งตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก ตลอดเวลาทั้งหมดคือทั้งกลางวันทั้งกลางคืน กล่าวคือให้ปฏิบัติทำข้อที่ว่าไม่มีนั้น มาเป็นไม่มีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก เพราะว่าเมื่อกำหนดอารมณ์ของอรุปรมาณ แม่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ก็ยังมีตัณหาอยู่ในอารมณ์นั้น ติดอยู่ในอารมณ์นั้น จึงยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกขไม่ได้ แปลว่าไม่มีนั้นอันที่จริงยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ กล่าวอีกคำหนึ่งก็คือยังมีกามความใคร่อยู่ในสมาธิข้อนั้น ฉะนั้น ข้อที่ว่าไม่มีนั้น จึงยังมีตัณหาที่มีกามอยู่ในข้อนั้น กามตัณหายังมี ไม่ใช่ไม่มี ฉะนั้น จึงต้องทำให้กามให้ตัณหาที่นั่นไม่มี เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกขได้

ทรงสอนให้ปฏิบัติวิปัสสนาปัญญา

เมื่อมาถึงปัญหาของไปสาลมาณพอันเป็นลำดับที่ ๑๔ ก็ได้กราบทูลถามในภูมิแห่งอรุปรมาณข้อนี้เช่นเดียวกัน คือว่าล่องรูปสมาธิขึ้นมาแล้วจนถึงอรุปรที่ ๓ ซึ่งเห็นอยู่ทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ซึ่งนับเป็นอารมณ์ของอรุปรข้อ ๓ นี้ แต่อันที่จริงนั้นยังมีนั่นก็คือความเพลिनอยู่ ก็คือมีตัณหาที่มีกามอยู่ในอรุปรที่ ๓ นั้น ไม่ใช่ไม่มี จึงยังต้องสมภพคือเกิดในอรุปรภพนั้น ยังไม่พ้นชาติคือความเกิด เมื่อเป็นดังนี้ ก็ให้ทำความรู้ และปฏิบัติละกามละตัณหาหรือนั่นก็คือความเพลिन ซึ่งในพุทธพยากรณ์ตอบปัญหาของไปสาลมาณพอันเป็นที่ ๑๔ นี้ ได้ตรัสระบุให้แจ่มแจ้งขึ้นไปอีก ว่าให้เห็นแจ้งในอรุปรสมาบัติหรืออรุปรมาณข้อนี้ ซึ่งคำว่าเห็นแจ้งนั้นก็คือวิปัสสนานั้นเอง วิธีที่จะปฏิบัติละนั่นก็ละตัณหาหรือกาม จึงต้องอาศัยปฏิบัติทางวิปัส-

สนาปัญญา และทางวิปัสสนापัญญา ก็ได้ตรัสสอนไว้ให้พิจารณาโดยไตรลักษณ์
 ในรูปสมมตินั้น พร้อมทั้งสหชาตธรรมคือธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งเมื่อจะกล่าว
 โดยสรุปก็คือให้พิจารณานามรูปนั่นเอง ฉะนั้น ปัญหาและปัญหาพยากรณ์แม้ในข้อนี้
 เมื่อถอดความแล้ว ก็เป็นข้อที่ฟังปฏิบัติได้โดยทั่วไป กล่าวคือปฏิบัติทางสมาธิและ
 ปฏิบัติทางปัญญา โดยที่มีศีลเป็นภาคพื้น แม้จะไม่ได้กล่าวศีลไว้โดยตรง แต่หลัก
 ของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา ศีลสมาธิปัญญาทั้ง ๓ นี้ ต้องปฏิบัติให้อาศัยกันและ
 กันกันไปโดยจะต้องมีศีลเป็นภาคพื้น และปฏิบัติทางสมาธิ แม้การปฏิบัติในสติปัฏฐาน
 พิจารณากายเวทนาจิตธรรม ก็ต้องตั้งต้นด้วยการปฏิบัติทางสมาธิ ดังเช่นกำหนด
 ลมหายใจเข้าออก หรือกำหนดทำความรู้ในอริยาบถน้อยอริยาบถใหญ่ หรือว่าตั้งสติ
 กำหนดพิจารณากาย ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ มีผมนเล็บพื้น
 หน้งเป็นต้น หรือพิจารณาสรุปเข้ามาโดยความเป็นธาตุ เหล่านี้ก็เป็นการปฏิบัติทาง
 สมาธิ อันจะทำให้สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายไปโดยลำดับ เมื่อกำหนด
 ปฏิบัติไปได้สมาธิพร้อมกับสติในกาย เวทนาย่อมปรากฏ ก็จับเวทนาขึ้นมากำหนด
 จิตก็ปรากฏ ก็จับจิตขึ้นมากำหนด ธรรมในจิตก็ปรากฏ ก็จับธรรมขึ้นมากำหนด
 จนถึงอริยสังขซึ่งก็ต้องจับกำหนดนามรูป สรุปเข้ามาเป็นนามเป็นรูป นามรูปนี้กล่าว
 สรุปโดยย่อเข้าแล้ว รูปนั้นก็เป็นที่รู้ นามนั้นก็เป็นที่รู้ สิ่งที่รู้นั้นไม่มีความรู้อยู่ใน
 ตัวเอง แต่ว่าตัวรู้นั้นมีความรู้ สิ่งที่เป็นรูปไม่มีความรู้อยู่ในตัวเอง แต่ว่ามีรูป ซึ่งรูปนี้
 เป็นรูปที่ตั้งขึ้นบนวัตถุคือธาตุดินน้ำไฟลม เช่นรูปกายของทุก ๆ คนก็ได้ เป็นรูปนิมิต
 คือเป็นเครื่องหมายที่ตั้งขึ้นในจิต คือเป็นอารมณ์ก็ได้ ดังที่เรียกว่าปียรูปสาตรูป ก็
 เป็นตัวอารมณ์ที่ตั้งขึ้นในจิตอันเป็นที่รักใคร่ชอบใจ คือตัวอารมณ์ นามนั้นก็ก็เป็น
 ตัวรู้ แม้ว่าจะแยกนามออกไปเป็นนามทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
 แต่เมื่อรวมเข้ามาก็คือตัวรู้นั่นเอง เช่นว่าเห็นรูป รูปที่เห็นนั้นก็เห็นรูป เห็นซึ่งเป็นตัว
 รู้ก็เป็นนาม ได้ยินเสียง เสียงที่ได้ยินก็เป็นรูป ได้ยินก็คือรู้นั่นเอง ก็เป็นตัวนาม ตลอด
 จนถึงเมื่อคิดถึงเรื่องรูปเรื่องเสียงที่เห็นที่ได้ยิน เรื่องนั้นก็ยังเรียกว่ารูป นึกถึงคิดถึง
 ก็เรียกว่านาม และนึกถึงคิดถึงนั้นก็คือรู้นั่นเอง คือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่ารู้ถึง

พิจารณาให้รู้จักนามรูปทางไตรลักษณ์

เพราะฉะนั้น นามรูปนี้จึงเป็นไปในการปฏิบัติทุกชั้นทุกตอน การปฏิบัติในศีลก็ต้องอาศัยนามรูปปฏิบัติ การปฏิบัติในสมาธิก็ต้องอาศัยนามรูปปฏิบัติ ตลอดจนถึงการปฏิบัติในปัญญาก็ต้องอาศัยนามรูปปฏิบัติ และตัวศีลตัวสมาธิตัวปัญญาที่ปฏิบัติได้ถึงไปโดยลำดับนั้น ก็รวมอยู่ในนามรูปนี้ด้วย ก็คือเป็นสิ่งที่รู้และเป็นตัวรู้ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจว่า การปฏิบัติในศีลในสมาธินั้นอาศัยนามรูปปฏิบัติ แต่ว่าศีลกับสมาธิไม่รู้จักนามรูป อาศัยนามรูปปฏิบัติให้เป็นศีลเป็นสมาธิขึ้น แต่ว่าศีลสมาธิไม่รู้จักนามรูป ศีลสมาธิเองก็เป็นนามรูป จะปฏิบัติสมาธิในขั้นต้นขั้นต่ำหรือในขั้นที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ตั้งแต่เป็นบริกรรมสมาธิ อุปะการสมาธิ จนถึงอัปปนาสมาธิ ในขั้นรูปฌานจนถึงอรูปรฌานก็ตาม ก็ทั้งนามทั้งรูปไม่ได้ ต้องอาศัยนามรูปนี้แหละปฏิบัติ และสมาธิที่ได้มาโดยลำดับนั้นก็รวมอยู่ในนามรูป แต่ว่าศีลสมาธิไม่รู้จักนามรูป เพราะฉะนั้น จึงยังละกามละตัณหาละอุปาทานอันเป็นห่วงกิเลสใหญ่ไม่ได้ จึงข้ามห่วงกิเลสห่วงทุกขีไม่ได้ ต่อเมื่อปฏิบัติทางปัญญา กล่าวคือเพ่งพินิจพิจารณาดูให้รู้จักนามรูปอันเป็นที่อาศัยปฏิบัติขึ้นมาโดยลำดับ พร้อมทั้งศีลทั้งสมาธิที่ปฏิบัติมาโดยลำดับ ตลอดจนถึงตัวปัญญาเองที่ปฏิบัติมาโดยลำดับ ให้รู้จักนามรูปโดยพิจารณาทางไตรลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ ว่าทั้งหมดที่เป็นนามเป็นรูป จะเป็นนามรูปหยายปานกลางละเอียดอย่างไรก็ตาม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้เป็นวิญญานฐิติ ๔ วิญญานฐิติ ๗ เป็นสัตตาวาส ๕ ดังที่ได้แสดงแล้ว ก็เป็นนามเป็นรูปทั้งนั้น ก็เป็นอนิจจะคือไม่เที่ยงทั้งนั้น เป็นทุกขะ เป็นทุกขี คือต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทั้งนั้น เป็นอนัตตา ไม่ใช่อัตตาตัวตนทั้งนั้น เพราะเหตุที่ว่าทุกอย่างนั้นยังเป็นสังขารคือส่วนผสมปรุงแต่ง นามรูปก็เป็นสังขารคือเป็นส่วนผสมปรุงแต่ง ศีลสมาธิปัญญาที่ปฏิบัติมาโดยลำดับก็เป็นสังขารคือเป็นส่วนผสมปรุงแต่ง ต้องปรุงต้องแต่ง จึงจะเป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญาขึ้นมา คือต้องปฏิบัติ นามรูปก็ต้องปรุงต้องแต่ง จึงเป็นสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น

เห็นอนิจจลักษณะของนามรูป

เมื่อเป็นดังนี้ จึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ เป็นสิ่งที่มีแล้วก็กลับไม่มี เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ชั่วคราว เหมือนอย่างของที่ขอยืมเขามาแล้วก็ต้องส่งคืน ดังจะพินิจเห็นได้ว่า รูปรกายอันนี้

นามกายอันนี้ ก็ขอยืมเอาธาตุดินน้ำไฟลมจากโลกธาตุมาประกอบขึ้น ก็เป็นรูปเป็นนามนี้ตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อขึ้นในครรภ์ของมารดาจนถึงบัดนี้ แล้วในที่สุดก็ต้องส่งคืน ส่งธาตุดินน้ำไฟลมคืนไปแก่โลกธาตุ เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่าขอยืมมาชั่วคราวเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่เกิดดับ ฉะนั้น เมื่อมีขึ้นแล้วก็กลับไม่มี เหมือนอย่างทุก ๆ คนที่นั่งอยู่นี้ เดิมก็ไม่มี แล้วก็มามีขึ้นมานั่งกันอยู่ที่นี่ แล้วในที่สุดก็จะไม่มีเหมือนอย่างเดิมที่ไม่มี มีแล้วก็ไม่มี ลักษณะทั้งปวงเหล่านี้จึงกำหนดหมายลงไปได้ว่าไม่เที่ยง นามรูปนี้เองก็ประกาศตนเองบอกว่าเราไม่เที่ยง มายึดถือตัวเราว่าเที่ยงเอง อันที่จริงนั้นเราไม่เที่ยง นามรูปนี้ก็ประกาศอยู่ตลอดเวลา แต่ทุกคนไม่เห็นไม่ได้ยิน เพราะขาดวิปัสสนาปัญญาที่จะมองเห็น

เห็นทุกขลักษณะของนามรูป

และเมื่อเป็นดังนี้ ทุก ๆ คนจึงถูกความเกิดความดับบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้เราร้อนเหมือนอย่างถูกเผาไหม้อยู่ตลอดเวลา ลักษณะดังนี้จึงเท่ากับประกาศว่าเป็นทุกข์ คือเป็นสิ่งที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ต้องถูกความเกิดความดับบีบคั้นเผาไหม้บ่อนทำลายอยู่ตลอดเวลา นามรูปนี้เองก็ประกาศตัวเองว่าเราเป็นทุกข์ เราไม่ใช่เป็นสุข แต่มาเห็นว่าเราเป็นสุขไปเอง แต่ทุกคนก็ไม่ได้เห็นไม่ได้ยิน เพราะขาดวิปัสสนาปัญญา

เห็นอนัตตลักษณะของนามรูป

และเพราะเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ บังคับว่าอย่าแก่อย่าเจ็บอย่าตายก็บังคับไม่ได้ แต่แม้จะบังคับไม่ได้ ก็ยังนึกหวัง ๆ หรือว่าไม่นึกถึงไม่ต้องการที่จะรู้ ไม่ต้องการที่จะนึกถึงเรื่องแก่เรื่องเจ็บเรื่องตาย อยู่ไปเหมือนอย่างไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ไม่นึกถึง ไม่อยากจะนึกเพราะไม่อยากจะแก่ไม่อยากจะเจ็บไม่อยากจะตาย จึงไม่อยากจะนึกถึง แต่อันที่จริงนั้นแก่เจ็บตายรุกสันเข้ามาและเป็นไปอยู่ตลอด บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงขัดกับอัตตา เพราะอัตรานั้นก็ต้องเป็นที่เข้าใจว่าเป็นสิ่งที่บังคับได้ เป็นตัวเราเป็นของเราที่ต้องบังคับได้

เป็นไปตามปรารถนาได้ เหมือนอย่างสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา ก็ต้องการที่จะให้เป็นตัวเราของเราอยู่ตลอดเวลา ให้ดำรงอยู่ให้ตั้งอยู่ตลอดเวลา เข้าใจกันว่าตัวเราของเราต้องเป็นอย่างนี้ แต่ว่าเมื่อไม่เป็นไปอย่างนั้นจึงขัดกันเอง และเมื่อเป็นดังนี้ ความที่ยึดถือเป็นเจ้าของเจ้าข้าเจ้าของดังกล่าว ก็สักแต่ว่ายึดถือไว้ ยึดถือเอาเอง แต่อันที่จริงนั้นเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาที่ไม่มีเจ้าข้าไม่มีเจ้าของ แต่เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา กล่าวว่าเป็นธาตุก็ได้ เหมือนอย่างธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศธาตุวิญญาน ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าธาตุ ๖ ก็เป็นธาตุ ไม่ใช่เป็นของ ๆ ใคร เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา แต่ว่าบุคคลไปยึดเอาเองว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา เป็นเจ้าข้าเป็นเจ้าของ ยึดไว้เหมือนอย่างว่าไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บไม่ให้ตาย ให้ดำรงอยู่ และก็ เป็นไปไม่ได้ทั้งนั้น ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นลักษณะที่เรียกว่าอนัตตา ไม่ใช่อัตตา ตัวตน เป็นธาตุเป็นธรรมเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ไม่ใช่เป็นของ ๆ ใคร ไม่ได้มีใครเป็นเจ้าของ เหมือนอย่างดินฟ้าอากาศทั่วไป ไม่ได้เป็นของ ๆ ใคร ไม่ได้มีใครเป็นเจ้าของ นี่เป็นสัจจะคือความจริง และนามรูปอันนี้ก็ประกาศตัวเองอยู่เช่นเดียวกันว่าเราเป็นอนัตตา ไม่ใช่เป็นอัตตา มายึดเราเองว่าเป็นเจ้าข้าเจ้าของ เป็นเราเป็นของเรา เราไม่ได้เป็นของ ๆ ใคร เป็นธาตุเป็นธรรมเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ดังนี้

พิจารณาให้สัจจะปรากฏ

แต่แม้จะประกาศตัวเองอย่างนี้ บุคคลผู้ไม่ได้ปฏิบัติทางปัญญาก็ไม่เห็นไม่ได้ยิน อันที่จริงนั้นสังขารทั้งหลายนามรูปทั้งหลาย ประกาศตนเองอยู่ตลอดเวลา ว่าเราเป็นอนิจจะไม่เที่ยง เราเป็นทุกขะ เราเป็นอนัตตา ไม่ใช่อัตตาตัวตนของใคร แต่คนไม่เห็นไม่ได้ยินเสียงที่ประกาศนี้ ก็เพราะยังมีตัณหามีวิชามีหนทิวความเพลินมีกำม เป็นต้น ปิดบังจิตใจนี้อยู่ไม่ให้เห็น ฉะนั้น การปฏิบัติจึงต้องปฏิบัติทางศีลทางสมาธิทางปัญญาตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับ ขัดเกลาสิ่งที่ปิดบังจิตใจนี้ ให้น้อยลงไป น้อยลงไป น้อยลงไปแล้ว จับพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน สัจจะจึงจะปรากฏและนี่แหละคืออริยสัจ

โปลาลมานพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๓๕

โมฆราชมาณพปัญหา

ปัญหาการข้ามมัจจุ

ได้แสดงโศภตปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ ถึงโมฆราชมาณพปัญหา คือปัญหาของมาณพชื่อว่าโมฆราช นับเป็นที่ ๑๕ โมฆราชมาณพได้กราบทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้ามา ๒ ครั้งแล้ว แต่พระองค์ยังไม่ตรัสอนุญาตให้กราบทูลถาม จนถึงไปสาลมาณพได้กราบทูลถาม และพระองค์ได้ตรัสแก้อันนับเป็นที่ ๑๕ แล้ว โมฆราชมาณพจึงได้กราบทูลถามอีกเป็นครั้งที่ ๓ มีความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรง เป็นสักกะหรือศากยะ ข้าพระเจ้าได้กราบทูลถามมา ๒ ครั้งแล้ว แต่พระองค์ผู้ทรงมี พระจักขุไม่ตรัสแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าได้สดับมาแล้วว่า ต่อครั้งที่ ๓ พระองค์ผู้ ทรงเป็นเทพฤษีก็จะตรัสพยากรณ์แก่ โลกนี้โลกอื่นพรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่ทราบความเห็นของพระองค์ผู้ทรงเป็นโคตมโคตร ผู้มียศ ข้าพระเจ้ามีความต้อง การจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีพระปรีชาเห็นล่องสามัญชน ทั่วไปอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น” พระบรม ศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า “ดูก่อนโมฆราช ท่านจงมีสติพิจารณาเห็นโลกโดยเป็น ของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าอัตตัตถ์ตนเสียทุกเมื่อ ก็จะพึงข้ามพ้นมัจจุ คือความตายได้อย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น” ดังนี้

ความต้องการข้ามมัจจุ

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ที่ตรัสแก่ ฟังดูก็เป็นเรื่อง ที่แสดงถึงการปฏิบัติในชั้นสูงชั้นละเอียด อันนับว่าเป็นขั้นสูงสุดในทัศนะคือความ เห็นของผู้กราบทูลถาม และในพระพุทธพยากรณ์ที่ตรัสบอก ทั้งก็ดูเป็นเรื่องที่เข้าใจ ยาก ไม่ง่าย ไม่ต้องกล่าวถึงการปฏิบัติว่าจะปฏิบัติให้ได้ให้ถึงตามที่กราบทูลถาม

และตามที่เราได้ตอบได้โดยง่าย แต่แม้เช่นนั้นผู้ปฏิบัติธรรมก็ควรทำความเข้าใจในทัศนะคือความเห็นและความต้องการของบุคคล ว่าตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาลตลอดมาจนถึงในพุทธกาล และตลอดมาจนถึงในปัจจุบัน ทุก ๆ คนย่อมมีความกลัวอย่างยิ่งอยู่ข้อหนึ่งตรงกันทุกกาลสมัย คือความกลัวตายอันเรียกว่ามรณภัย เห็นว่าความตายเป็นภัยเป็นสิ่งที่น่ากลัว และก็พากันกลัวตายอยู่ด้วยกัน และธรรมดาว่าสิ่งที่เป็นภัยเป็นอันตรายทั้งหลายนั้น ก็เป็นสิ่งที่ทุกสัตว์บุคคลต้องการจะพ้น แม้มรณภัยก็เช่นเดียวกัน ต้องการจะพ้นจากมรณภัย และเมื่อเป็นดังนี้ จึงมีบุคคลผู้ที่ต้องการจะพ้นมรณภัย ต้องการจะพ้นจากความตาย พากันแสวงหาสถานที่หรือวิธีที่จะทำให้พ้นได้ กล่าวโดยตรงที่สุดก็คือที่จะทำให้เป็นผู้ไม่ตาย เป็นอมตะคือผู้ไม่ตาย หรือเป็นอมรที่แปลว่าผู้ไม่ตายเช่นเดียวกัน และก็พากันแสวงหาที่จะทำให้เป็นผู้ไม่ตาย ทั้งที่เป็นกายมนุษย์อยู่ก็มี หรือแม้จะรู้ว่าเมื่อยังดำรงอยู่ในกายมนุษย์ก็ต้องตาย ก็ยังปรารถนาที่จะให้ไปเกิดในภุมิภพที่ไม่ตาย และก็เข้าใจว่าภุมิภพที่ไม่ตายนั้นก็คือสวรรค์ หากไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ก็จะเป็นผู้ไม่ตาย จึงเรียกเทวดาในสวรรค์ว่าอมร ที่แปลว่าผู้ไม่ตาย จึงพากันปฏิบัติเพื่อให้ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ เป็นอมรผู้ไม่ตาย ดังนี้ ความเชื่อดังนี้ก็ได้มีกันเรื่อยมา และก็พากันปฏิบัติที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์ตามความเชื่อถือ เป็นเทวดาเป็นพรหมตามความเชื่อถือ และได้มีศาสนาที่สั่งสอนทางไปสวรรค์ไปเกิดเป็นเทวดาเป็นพรหมกันอยู่แล้ว คำสั่งสอนให้ปฏิบัติในทานในศีลอันเป็นเหตุให้ไปสวรรค์ก็มีอยู่แล้ว คำสั่งสอนให้ปฏิบัติในสมาธิจนบรรลุถึงฌาน เป็นรูปฌานอรุภฌานก็มีอยู่แล้ว และก็มีผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นเทพยดาเป็นพรหมก็มีอยู่แล้ว ก็แปลว่าภุมิภพทั้งหลายทั้งที่เป็นอบายโลกเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นสัตว์นรก เป็นเปรตอสุรกายต่าง ๆ ที่เป็นอบายภุมิ ก็มีผู้ไปเกิดกันเต็มอยู่แล้ว แม้ภุมิมนุษย์ซึ่งนับว่าเป็นสุคติ และภุมิเทพทุกชั้นพรหมทุกชั้นเว้นไว้แต่พวกสุทธาวาส นอกจากจะเป็นพวกเทพเป็นพรหมสุทธาวาสในศาสนา ก่อนของพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ก็ไปบังเกิดกันอยู่แล้วเต็มเช่นเดียวกัน แปลว่ามีครบถ้วนอยู่ทุกภพทุกชาติทุกภุมิ และก็มีใจความเข้าใจว่า บางภพบางภุมิเช่นภพภุมิของเทวดาของพรหมที่มีอายุยืนยาว เป็นอมตภุมิคือเป็นภุมิที่ไม่ตาย เป็นภุมิของผู้ที่ไม่ตาย หรือเป็นอมรดังที่เข้าใจกัน แต่ว่ามรรคผลนิพพานที่พระพุทธเจ้าได้ทรง

บรรลุนั้น เมื่อไม่มีพุทธศาสนาก็ยังไม่มีใครสอนถึง ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรง
อุบัติขึ้น ได้ทรงบรรลุมรรคผลนิพพาน จึงได้ทรงสอนถึงทางปฏิบัติต่อขึ้นไปจนถึง
มรรคผลนิพพาน เพราะฉะนั้น มรรคผลนิพพานนั้นจึงมีจำเพาะในพุทธศาสนา ที่
พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงบรรลุแล้วและทรงแสดงสั่งสอนไว้

อมตธรรมหรืออมรคผลนิพพาน

มรรคผลนิพพานนั้นก็เป็ทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นผู้ไม่ตาย และเป็นการบรรลุ
ถึงภูมิที่ไม่ตาย เป็นผู้ที่ไม่ตายที่เรียกว่าอมตะ ผู้ไม่ตาย และเรียกมรรคผลนิพพานว่า
อมตธรรม ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ไม่ตาย หรือจะเรียกว่าอมรคือผู้ไม่ตายก็ได้ การปฏิบัติ
ให้บรรลุถึงอมตธรรมเป็นผู้ไม่ตาย เป็นการพ้นจากมรณภัยด้วยประการทั้งปวงนั้น
ก็คือที่โมฆราชมาณพได้กราบทูลถามนั่นเอง ว่าบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร
มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น อันหมายความว่าความตายจึงจะไม่บังเกิดขึ้น จึงจะไม่มาถึง
และก็เรียกสมมติเอาความตายให้เป็นบุคคลขึ้นว่ามัจจุราช เป็นราชาของความตาย
ดังที่มีความเชื่อถือกันในลัทธิต่าง ๆ ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ทำนองว่ามีพระยามัจจุราช
ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่สำหรับจะมานำบุคคลในโลกไป และเมื่อถึงกำหนดกาลเวลา พระยา
มัจจุหรือมัจจุราชก็จะส่งเสนามาเนาเอาจิตหรือวิญญาณของบุคคลในโลกนี้ไป และ
บุคคลนั้นก็จะต้องตาย ดังที่มีเรื่องเล่ากันอยู่ว่า บางรายพระยามัจจุส่งเสนามารับ
เอาวิญญาณไป แต่ผิตตัวก็นำมาส่ง ก็ฟื้นขึ้นมา ก็มีความเชื่อกันอยู่ดังนี้ในบางลัทธิ
และในบางคราวที่มีปรากฏการณ์ดังที่กล่าว ก็แปลว่าทุกคนนั้นเป็นผู้ที่จะต้องตาย
จึงมีคำเรียกว่ามัจจะ แปลว่าผู้ที่จะต้องตาย เป็นคำเรียกทุก ๆ บุคคลทุก ๆ สัตว์โลก
และมัจจะคือผู้ที่จะต้องตายนั่น ก็คล้ายกับว่ามีชื่ออยู่ในบัญชีของพระยามัจจุทั้งนั้น
เมื่อถึงกาลเวลาพระยามัจจุก็ต้องส่งเสนามารับเอาวิญญาณไป ซึ่งบุคคลนั้นก็
ต้องตาย เพราะฉะนั้น โมฆราชมาณพผู้กราบทูลถาม ก็น่าจะต้องมีคติความเชื่อถึง
มัจจุราชดังเช่นที่กล่าว เป็นทำนองว่าทุก ๆ คนอยู่ในสายตาของมัจจุราชทั้งนั้น
มัจจุราชจะตรวจดูเห็นทั้งนั้นว่าใครอยู่ที่ไหน ไม่พ้นจากสายตาของมัจจุราช มัจจุราช
แลเห็นทั้งนั้น เมื่อถึงคราวถึงเวลาก็ต้องมารับตัวเอาไปทั้งนั้น ไม่มีใครพ้นได้ เมื่อ
เป็นดังนี้ โมฆราชจึงได้กราบทูลถามว่า จะพิจารณาเห็นโลกอย่างไรจึงจะทำให้

มัจจุราชไม่แลเห็น ให้พ้นจากสายตาของมัจจุราชได้ เป็นส่วนหนึ่งที่กราบทูลถาม แต่ว่าผู้กราบทูลถามนี้ก็จับประเด็นได้ถูกต้องว่า ขึ้นอยู่กับการดูโลกหรือขึ้นอยู่กับโลก และเมื่อขึ้นอยู่กับโลก จะดูโลกอย่างไรจะมองโลกอย่างไร จึงจะทำให้มัจจุราชไม่แลเห็น ซึ่งบางแห่งในที่อื่นก็ใช้สำนวนว่า ที่จะทำให้มัจจุราชหลงคือหลงทางที่จะมาเอาตัวไป คือมาเอาตัวไปไม่ถูกตามไม่ถูก เพราะโดยปกติที่มัจจุราชจะต้องมองเห็นทุกคน รู้ทางที่จะมานำเอาตัวผู้ถึงกาลจะไปทุก ๆ คน ไม่มีที่จะหลงทางจะทำอย่างไรจึงจะให้มัจจุราชหลงทางได้ นั่นก็เป็นอีกสำนวนหนึ่ง

ทรงสอนให้ทำสติพิจารณาโลกให้เป็นของสูญ

เรื่องโลกนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในที่บางแห่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงโลกตรัสให้มาดูโลกนี้ซึ่งวิจิตรการดูจรรจรถ ครั้นได้ตรัสให้มาดูโลกนี้ซึ่งวิจิตรการดูจรรจรถดังนี้แล้ว ก็มีคำสำคัญที่ตรัสต่อไปว่า “ที่คนพาลคือคนเขลาทั้งหลายติดจมอยู่ แต่ว่าผู้รู้แจ้งทั้งหลายหามีความข้องอยู่ไม่” ดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้ก็เป็นพระพุทธภาษิตที่แสดงถึงโลกอันมีความสำคัญ ซึ่งหากจะมารวมเข้ากับปัญหาและปัญหาพยากรณ์นี้ ก็จะกล่าวได้ว่า หากดูโลกที่มีความวิจิตรการดูจรรจรถและติดจมอยู่ ก็ต้องเป็นผู้ที่มัจจุราชจะต้องมองเห็น ต้องอยู่ในสายตาของมัจจุราชตลอดเวลา แต่ถ้าปฏิบัติไม่ให้เป็นผู้ข้องผู้ติด ดูแต่ไม่ข้องไม่ติด โลกวิจิตรการดูจรรจรถก็รู้ว่าวิจิตรการดูจรรจรถ แต่ไม่ข้องไม่ติด หากปฏิบัติดังนี้ ก็จะทำให้มัจจุราชหลงทางได้ หาไม่พบได้ แต่ในพุทธพยากรณ์ได้ตรัสชี้ลงไปโดยชัดเจนซึ่งมีความว่า “ให้มีสติพิจารณาเห็นโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าอัตตาตัวตนหรือตัวเราของเรา ก็จะพึงพ้นมัจจุคือความตายได้ พิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น” ดังนี้ ความเป็นผู้มีสติปฏิบัติในสติปัญญาที่แสดงมาโดยลำดับ ตั้งแต่สติพิจารณากาย ต่อมาเวทนา จิต ธรรม และสติที่พิจารณาธรรมจนถึงอริยสัจจะ ก็รวมอยู่ในพระพุทธพยากรณ์นี้ คือเป็นการปฏิบัติทำสติพิจารณาโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า เพราะว่าโลกนั้นดูเข้ามาภายในก็คือกาย เวทนาจิตธรรมนี้นั่นเอง กายเวทนาจิตธรรมนี้เป็นสิ่งที่เกิดดับ ฉะนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้จักว่านี่กายนี้เวทนานี้จิตนี้ธรรม อาการของกายเวทนา

จิตธรรมที่เกิดดับก็จะปรากฏ ก็เป็นทุกขสังขจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เพราะที่ชื่อว่าทุกข์นั้นก็คือสภาพที่เกิดดับของกายเวทนาจิตธรรมนี้นั่นเอง และเมื่อไปยึดทุกข์เข้านั้นก็เป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งเป็นความเศร้าโศกทุกข์ระทมต่าง ๆ ซึ่งทุก ๆ คนได้ประสบกันอยู่ เพราะมีความยึดถือด้วยอำนาจของตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากในกายในเวทนาในจิตในธรรมนี้เอง ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา และเมื่อสิ่งที่อยากยึดไว้นี้ต้องเกิดต้องดับไป จึงกระสับกระส่ายเดือดร้อน ปรากฏเป็นโศกะเป็นปริเทวะเป็นตัน ฉะนั้น เมื่อมาพิจารณาให้เห็นสังขจะคือความจริงในกายในเวทนาในจิตในธรรม ที่ยึดถือว่าเกิดดับ และปล่อยวางก็เป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ฉะนั้น ความที่มีสติกำหนดพิจารณากับทั้งปัญญาที่เป็นตัวความรู้ในสังขจะคือความจริงที่เกิดขึ้นสืบเนื่องกัน จึงเป็นมรรคสังขจะ สภาพที่จริงคือมรรค และเมื่อได้ความหยั่งรู้ลงไปดังนี้ ก็นับว่าเป็นวิชา ปล่อยวางได้ก็เป็นวิมุตติคือความหลุดพ้น ปล่อยวางได้เท่าใดทุกข์ก็หลุดไปเท่านั้น และเมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติที่จะทำให้ มัจจุราชหลงทาง ตามหาตัวไม่ถูก

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๖

โมฆราชมาณพปัญหา (ต่อ)

โลกกับมัจจุราช

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของโมฆราชมาณพ ซึ่งได้กราบทูลถามโดยความว่า “บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น” พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า “ดูก่อนโมฆราช ท่านจงดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ท่านจงมีสติดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็น ว่าอัตตาตัวตนหรือตัวเราของเราเสีย ก็จะไม่พัวพันมัจจุคือความตายได้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น” ดังนี้

ตามคำถามและพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบ ก็เจาะจงถามถึงว่า จะพิจารณาโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น จึงน่าจะได้อธิบายพิจารณาเป็นประการแรกว่า โลกกับมัจจุราชมาเกี่ยวข้องกันอย่างไร จึงได้ยกโลกขึ้นเป็นข้อสำคัญในอันที่จะพิจารณาให้เห็นอย่างไร ในปัญหาที่กราบทูลถามได้ยกย่องพระบรมศาสดาว่าโลกนี้โลกอื่นพรหมโลกพร้อมกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ผู้ทรงเป็นโคตมโคตรผู้มียศดังนี้ ฉะนั้น คำว่าโลกนี้จึงมีความหมายถึงโลกนี้ คือมนุษย์โลกที่ทุก ๆ คนดำรงกันอยู่ที่นี่ และโลกอื่นอันหมายถึงโลกที่ต่างไปจาก นอกไปจากมนุษย์โลกนี้ จะเป็นอบายโลก หรือจะเป็นโลกชนิดอื่นก็ตาม และก็จะไปถึงพรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก ซึ่งเป็นการระบุถึงโลกชนิดต่าง ๆ และการที่ระบุถึงโลกชนิดต่าง ๆ นี้ก็ได้มีระบุเอาไว้ เช่นดิรัจฉานโลก โลกสัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์โลก โลกของมนุษย์ เทวโลก โลกของเทพหรือเทวดา ดังนี้เป็นต้น ฟังดูก็คล้าย ๆ กับหมายถึงถิ่นอันเป็นที่อาศัย เช่นถิ่นอันเป็นที่อาศัยของมนุษย์ก็เรียกว่า มนุษย์โลก หรือเรียกรวมว่าถิ่นอันเป็นที่อาศัยของสัตว์โลกอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าโลกอย่างนั้นอย่างนี้ และคำว่าสัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์นี้ ก็เป็นคำที่กินความกว้างถึงสัตว์โลกทุกชนิดทุกประเภทคือบรรดาผู้ที่ยังมีความข้องความติดยังไม่เป็นผู้พ้นยังไม่เป็นผู้รู้ซึ่งเรียกว่าพุทธะผู้รู้ซึ่งเป็นผู้รู้ด้วยพระองค์เอง และแสดงธรรม

สั่งสอนขึ้น ตั้งเป็นศาสนาขึ้น ก็เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธะ ท่านผู้รู้เอง ซึ่งไม่ได้ตั้งศาสนาขึ้นก็เรียกว่าพระปัจเจกพุทธะ และท่านผู้รู้ซึ่งเป็นสาวก เป็นผู้รู้ตามพระพุทธเจ้าผู้พระศาสดาก็เรียกว่าอนุพุทธะ นอกจากพระพุทธะคือพระพุทธเจ้าผู้ตั้งนี้ จะเป็นมนุษย์เป็นสัตว์ดิรัจฉานเป็นเปรตเป็นสัตว์นรกเป็นเทวดามารพรหม ก็รวมเรียกว่าสัตว์โลกทั้งหมด ยังเป็นผู้ข้องผู้ติดอยู่ในโลก และบรรดาสัตว์โลก เหล่านี้ซึ่งมีชนิดภูมิชั้นต่าง ๆ กัน เป็นมนุษย์บ้างเป็นดิรัจฉานบ้างเป็นเทพบ้างเป็นต้น ก็แยกเรียกออกเป็นดิรัจฉานโลก มนุษย์โลก เทวโลกเป็นต้น ไปตามประเภท และฟังดูก็คล้าย ๆ กับหมายถึงถิ่นอันเป็นที่อาศัย แต่โดยตรงนั้นหมายถึงตัวของสัตว์โลกนั้น ๆ เองทุก ๆ ตัวตน เช่นมนุษย์โลก ก็คือมนุษย์ทุกคน แต่ละคนก็เรียกว่ามนุษย์โลกทั้งนั้น คือ หมายถึงตัวของแต่ละบุคคล ดิรัจฉานโลกก็หมายถึงดิรัจฉานทุกตัวตน คือทุกตัวตนของสัตว์ดิรัจฉานนั้นเองก็เรียกว่าดิรัจฉานโลก โดยตรงจึงหมายเข้ามาถึงแต่ละบุคคลแต่ละตัวตนดังกล่าวมานี้ ตัวตนของใครก็เรียกว่าโลกหนึ่ง ๆ ดังเช่นนั่งกันอยู่ในที่นี้มากคนด้วยกัน แต่ละคนก็โลกหนึ่ง ๆ มนุษย์ก็มนุษย์โลกหนึ่งต่างก็เป็นมนุษย์โลกด้วยกัน บรรดาโลกที่หมายถึงแต่ละบุคคลแต่ละตัวตนดังนี้ ต่างก็ต้องมีเกิดต้องมีแก่ต้องมีเจ็บต้องมีตายอยู่ด้วยกันเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าทุก ๆ บุคคลตัวตนเราเขาซึ่งเป็นแต่ละโลก ๆ ด้วยกันทั้งหมดนี้ เป็นผู้ที่มีัจจุราชคือความตายมองเห็นทั้งนั้นดังที่ได้กล่าวแล้ว กล่าวคือจะต้องถึงความตายในที่สุดทั้งหมด ไม่มีที่จะพ้นไปได้ เพราะฉะนั้น จะพิจารณาโลกดังกล่าวนี้อย่างไร คือจะทำอย่างไรกับโลกที่จะพบกับความตายนี้ ให้ไม่ต้องพบกับความตาย หรือให้ความตายหาไม่พบ คือมีัจจุราชความตายมองไม่เห็นได้ เพราะฉะนั้น โลกกับมีัจจุราชจึงเกี่ยวข้องกันอยู่ดังนี้ เพราะมีความหมายดังที่กล่าวมานี้

ทรงสอนให้ถอนความตามเห็นว่าอัตตา

พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแก้ปัญหาที่ ตรัสสอนให้มีสติพิจารณาดูโลก มองโลก โดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนอัตตานุทิฎฐิ ความตามเห็นว่าอัตตาตัวตนหรือตัวเราของเราเสียทุกเมื่อจึงจะข้ามพ้นมีัจจุคือความตายได้ จึงควรพิจารณาทำความเข้าใจ

เข้าใจว่า ที่ตรัสสอนให้มีสติดูหรือมองโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่านั้นอย่างไร ท่านได้แสดงว่า ในการที่จะมองหรือดูโลกโดยเป็นของสูญนั้นก็คือให้มองให้ดูโลกที่ตัวตนของแต่ละบุคคลทั้งหมดนี้แหละ ที่ต่างก็เป็นโลก โลกหนึ่ง ๆ อยู่ด้วยกันทั้งนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา และเป็นของเปล่า ฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักโลกซึ่งจะดูดังกล่าวว่าอยู่ที่ไหน ซึ่งก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ก็คือที่ตัวตนของแต่ละบุคคล โดยตรงหมายดังนี้ ไม่ได้หมายถึงพื้นแผ่นดินอันเป็นที่อาศัย และได้มีพระพุทธภิกษุตรัสชี้เอาไว้ชัดเจน ว่าที่เรียกว่าโลก ๆ นั้นเพราะอรรถคือเนื้อความว่าอย่างไร ได้มีพระพุทธภิกษุตรัสไว้ความว่า สิ่งใดชำระดูทอดโทรม สิ่งนั้นเรียกว่าโลกหรือชื่อว่าโลก ชื่อว่าโลกก็เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำระดูทอดโทรม อะไรเป็นสิ่งที่ต้องชำระดูทอดโทรมซึ่งเป็นตัวโลก ก็คือขันธโลก โลกคือขันธ ๕ นี้เอง หรือว่าอายตนโลก โลกคืออายตนะภายในภายนอกนี้เอง หรือว่าธาตุโลก โลกคือธาตุ ธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเป็นขันธ ๕ เป็นนามรูปเป็นอายตนะนี้เอง และในการพิจารณานี้ ก็จับพิจารณาดูที่อายตนะภายในภายนอกที่ประกอบกันอยู่เป็นคู่ ๆ ที่ตนเอง คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจกับธรรมคือเรื่องราว อายตนะภายในภายนอกที่ประกอบกันเป็นคู่ ๆ นี้ชื่อว่าเป็นโลก เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำระดูทอดโทรม เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันก็บังเกิดนามธรรม เป็นวิญญานคือการเห็น การได้ยิน การได้ทราบ การได้รู้หรือคิด บังเกิดเป็นสัมผัส บังเกิดเป็นเวทนา สุขทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่ประสบอยู่ที่บังเกิดอยู่ บังเกิดเป็นสัญญาความจำได้หมายรู้เช่นจำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโณภูจัพพะ จำธรรมคือเรื่องราวที่คิดรู้อย่างต่าง ๆ บังเกิดเป็นสังขาร ความคิดปรุงหรือปรุงคิดดีบ้างไม่ดีบ้างเป็นกลาง ๆ บ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ชื่อว่าโลกทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำระดูทอดโทรมทั้งนั้น รวมความเข้าแล้วก็ขันธ ๕ เป็นรูปเป็นเวทนาเป็นสัญญาเป็นสังขารเป็นวิญญาน ย่อลงเป็นนามรูป ก็เป็นขันธโลก หรือเมื่อยกเอาอายตนะภายในภายนอกขึ้นมาว่า ก็เป็นอายตนโลกนี้เป็นโลกที่มีอยู่ของทุก ๆ คน และชื่อว่าเป็นโลกก็เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำระดูทอดโทรม บุคคลซึ่งเป็นสามัญชนย่อมมีความยึดถือขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ หรือว่าธาตุทั้งปวงที่รวมเป็นอัตภาพนี้ ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา เป็นว่าเรามีเราเป็นต่าง ๆ ต่างมีความยึดถืออยู่ดังนี้ เพราะฉะนั้น

จึงเรียกว่าอุปาทานขันธ ขันธเป็นที่ยึดถือ เมื่อเป็นดังนี้ เมื่อขันธอายตนะหรือธาตุเกิด ก็ยึดถือที่เราเกิด แก่ก็ยึดถือที่เราแก่ ตายก็ยึดถือที่เราตาย จึงมีความทุกข์โศกต่าง ๆ เพราะเหตุที่ไม่ต้องการจะแก่ ไม่ต้องการจะตาย ฉะนั้น จึงไม่พ้นจากมัจจุคือความตาย เป็นผู้มีมัจจุมองเห็นอยู่ตลอดเวลา

ทองสอนให้ตรวจค้นดูที่นามรูป

ฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้ดูโลก คือดูขันธโลก อายตนโลก หรือว่าธาตุโลก อันรวมเป็นอัตภาพนี้ อันเป็นที่ยึดถือนี้ โดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ว่างเปล่าจากอัตตา ตัวตนคือตัวเราของเราว่างเปล่าจากที่ตั้งของอัตตาตัวเราของเรา ก็เพราะว่า ได้มีพระพุทธรภาสิตตรัสเตือนให้พิจารณาว่า ให้ตรวจค้นดูที่รูปขันธ ที่เวทนาขันธ ที่สัญญาขันธ ที่สังขารขันธ ที่วิญญูณขันธ หรือรวมเข้าที่นามรูป หรือว่าที่อายตนะภายในภายนอก หรือว่าที่ธาตุ อันประกอบเข้าเป็นกายหรือเป็นนามรูปทั้งปวง ให้ตรวจค้นดูให้ทั่วคคคือการไปของขันธทั้งปวงเหล่านี้ ก็จะไม่พบตัวเราของเรา หรือข้อที่ว่าเรามีเราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ที่ไหนอย่างแท้จริง ฉะนั้น จึงเป็นที่ ๆ ว่างจากอัตตาตัวเราของเรา จากที่ตั้งของอัตตาคือตัวเราของเรา ขันธอายตนะธาตุหรือขันธธาตุอายตนะทั้งปวงเป็นสิ่งที่เกิดและดับไปตามธรรมดา ดังจะเรียกว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างธรรมชาติของโลกทั้งหลายที่ปรากฏเป็นกลางวันเป็นกลางคืน เป็นฝนตกเป็นแดดออก เป็นร้อนเป็นหนาวเป็นต้นเหล่านี้ ก็เป็นธรรมชาติธรรมดา ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยของโลกธาตุของธรรมชาติธรรมดา ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวเราของเราที่ไหน หากว่าจะไปยึดถือว่าตัวเราของเรานั้นคือฝนตก หรือว่าคือแดดออก หรือว่าคือฟ้าผ่า ก็ย่อมจะปรากฏชัดเจนว่าไปยึดผิด และถ้าใครไปยึดอย่างนั้นก็แปลว่าสติไม่ดี เพราะว่าอาการของโลกธาตุดังกล่าวนี้ เป็นเหตุเป็นผลของธรรมชาติธรรมดา ฉันทใดก็ดี ขันธธาตุอายตนะหรือขันธอายตนะธาตุทั้งปวงนี้ ที่มาประกอบกันขึ้นเป็นนามรูปหรือว่าเรียกตามสมมติยึดถือว่าเป็นอัตภาพอันนี้ ก็เป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นดับไป เป็นไป เป็นธรรมชาติธรรมดาของโลกธาตุอย่างหนึ่ง ๆ เช่นเดียวกับฝนตกแดดออกฟ้าผ่าหนาวร้อนกลางวันกลางคืนดังที่กล่าวมานั้น สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นของใคร ไม่ใช่เป็นตัวเราไม่ใช่เป็นของเรา แต่ว่าเพราะไปยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา

เราเป็นนั่นเป็นนี่ ในขั้นธอายุตนะธาตุเหล่านี้ ฉะนั้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติธรรมดาตามเหตุปัจจัย จึงยึดถือว่าเราเป็นอย่างนั้นเราเป็นอย่างนี้ เราเกิดเราแก่เราเจ็บเราตาย จึงต้องเป็นทุกข์

พิจารณาให้เห็นอนัตตาของโลก

เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาเป็นข้อแรกว่า โลกคือขั้นธอายุตนะธาตุของแต่ละบุคคลนี้ ไม่เป็นไปตามอำนาจปรารถนา จะปรารถนาไม่ให้แก่ก็ปรารถนาไม่ได้ ไม่ให้เจ็บก็ไม่ได้ ไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา คือเกิดก็ต้องแก่ก็ต้องเจ็บก็ต้องตาย บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ เหมือนอย่างจะไปบังคับว่าให้เป็นกลางคืนอยู่เรื่อยไป หรือให้เป็นกลางวันอยู่เรื่อยไป ให้เป็นฤดูหนาวอยู่เรื่อยไป ให้เป็นฤดูร้อนอยู่เรื่อยไป เหล่านี้บังคับไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามเหตุผลของธรรมชาติธรรมดา เมื่อมีสิ่งนี้ก็ต้องมีสิ่งนี้ขึ้น เมื่อสิ่งนี้เกิดสิ่งนั้นก็เกิด เมื่อไม่มีสิ่งนี้ก็จะมีสิ่งนี้ เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนั้นก็ดับ ไปตามเหตุตามปัจจัย เป็นธรรมชาติธรรมดา จะไปบังคับให้ผิดธรรมชาติธรรมดานั้นไม่ได้ หัดพิจารณาดังนี้ เป็นประการแรก

พิจารณาให้เห็นสูญญาคือความว่าง

และเมื่อพิจารณาให้เห็นได้อย่างนี้แล้ว ก็เริ่มจะเห็นสูญญาคือความว่าง อันหมายความว่าว่างอัตตาตัวเราของเรา ว่างที่ตั้งของอัตตาคือตัวเราของเราขึ้นได้ และก็จับพิจารณาสืบต่อไปว่า ว่างจากความเที่ยงคือไม่มีความเที่ยง ว่างจากความสุขคือไม่มีความสุข ว่างจากอัตตาคือตัวเราของเรา ก็เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนและเมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่มีความสุขอันแท้จริง ความสุขที่เข้าใจกันว่าสุขนั้น ก็คือความที่ได้แก่ทุกข์ให้สงบไปคราวหนึ่ง ๆ อันที่จริงเป็นความเสมอตัวเท่านั้น เช่นเมื่อนั่งอยู่นาน ๆ เมื่อเป็นทุกข์ก็ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นยืนขึ้นบ้าง ความทุกข์เพราะที่นั่งมากนั้นก็หายไป แต่อันที่จริงนั้นเป็นความเสมอตัว ความสุขที่เข้าใจกันว่าสุขนั้น อันที่จริงก็คือการที่แก่ทุกข์

ให้สงบไปคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น หิวขึ้นมาก็บริโภคก็หายหิว กระจายน้ำดื่มน้ำก็หาย กระจายน้ำ ก็คือว่าทุกข์ดับไปคราวหนึ่ง ๆ ก็รู้สึกว่าเป็นสุขขึ้นคราวหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น คำว่าสุขนั้นจึงแปลว่าท่ง่าย ทุกข์นั้นแปลว่าท่งายาก ก็เป็นอันว่าต้องทนด้วยกันทั้งนั้น สุขก็ต้องทน ทุกข์ก็ต้องทน และสิ่งที่คิดว่าสุขนั้น ที่ว่าไม่ใช่สุขแท้จริง ก็เช่นว่า นั่งอยู่นาน ๆ เมื่อย ยืนขึ้นก็สบายหายเมื่อย แต่อันที่จริงนั้นอาการยืนไม่ใช่เป็นตัวสุขที่แท้จริง เพราะถ้ายืนนานก็เมื่อยอีกเหมือนกัน ต้องเปลี่ยนเป็นนั่งไปใหม่ นั่งที่เคยเป็นทุกข์นั้นก็กลับเป็นสุขขึ้นมาอีก แล้วก็กลับเป็นทุกข์ขึ้นมาอีก ดังนี้ ก็เป็นการแก้กันไปแก้กันมา แต่ว่าเป็นการแก้ที่ไม่จบสิ้น เหมือนอย่างว่าการบริโภคอาหาร แก่หิว ก็ต้องบริโภคกันไม่จบสิ้นทุกวัน หายใจเข้าหายใจออก ก็ต้องหายใจเข้าหายใจออกกันอยู่ตลอดเวลาหยุดไม่ได้ แต่เมื่อหายใจเข้าออกสะดวกก็เข้าใจว่าสบาย อึดอัด เข้าหายใจไม่สะดวกก็ว่าเป็นทุกข์ แต่อันที่จริงนั้นเป็นการแก้กันไปแก้กันมาเท่านั้น ดังนี้ พิจารณาดูแล้วก็จะมองเห็นว่า อันที่จริงนั้นไม่มีความเที่ยงไม่มีความสุขและไม่มี อดตายตัวตนอยู่ที่ไหน ดังที่ตรัสสอนให้ค้นให้ทั่ว ๆ ทั่วเวทนาสัญญาเป็นต้น ก็จะไม่พบ ตัวเราของเรา หรือที่ว่ายึดถือว่าตัวเราของเราอยู่ที่ไหนเลย ดังนี้

ปฏิบัติให้เกิดอนัตตสัญญาและปัญญา

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาไปโดยลำดับดังนี้ อนัตตสัญญา ความกำหนด หมายว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนก็จะบังเกิดขึ้น เป็นสัญญาก่อนแล้วก็เป็นปัญญา เห็นชัดขึ้น เป็นสัญญาตาคือความว่าง ว่างจากอัตตาตัวเราของเรา ว่างจากที่ตั้งแห่ง อัตตาตัวเราของเรา ที่ขันธที่อายตนะที่ธาตุทั้งหมด ขันธอายตนะธาตุต้องเป็นไปตาม ธรรมชาติธรรมดา ดังที่เรียกว่าต้องแก้ต้องเจ็บต้องตาย ก็จะไม่รู้สึกยึดถือว่าตัวเรา ของเราต้องแก้ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของ ขันธอายตนะธาตุซึ่งเป็นโลก อันเป็นสิ่งที่ต้องชำระสุดโทรมเหมือนกันหมด ดังนี้ เรียกว่าดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะถอนความเห็น ว่า อัตตาตัวเราของเราเสียได้ การปฏิบัติดังนี้เป็นวิปัสสนากรรมฐานโดยตรง และที่ตรัส ว่าเป็นวิธีที่จะทำให้มัจจุราชมองไม่เห็น ก็เพราะว่าไม่มีความยึดถือ เมื่อไม่มีความ ยึดถือก็ไม่รู้สึกที่ตัวเราของเราต้องแก้ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็น

ธรรมชาติธรรมดาของชั้นธาตุซึ่งเป็นโลก ซึ่งโลกก็ต้องเป็นอย่างนี้ ต้องชำระทุกข์โทษไปเป็นธรรมดา เมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิดก็เกิด เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยก็ดับ ซึ่งเหตุปัจจัยนั้นก็คืออวิชชาตัณหาอุปาทานกรรมซึ่งเป็นตัวก่อเกิดภพ เพราะฉะนั้น การที่จะทำให้มัจจุราชมองไม่เห็นสิ้นเชิงนั้น ก็ต้องปฏิบัติดับอวิชชาตัณหาอุปาทานกรรม แต่การที่จะดับได้นั้นไม่ได้เกิดจากการเร่งรัด แต่เกิดจากการปฏิบัติไปโดยลำดับ ก็จะดับไปตามขั้นตนเอง

โมฆราชมาณพปัญหาจบ

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๗

ปิงคิยมาณพปัญหา

ธรรมอันเป็นเครื่องละชาติ ชธา

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงปิงคิยมาณพปัญหา ปัญหาของปิงคิยมาณพอันเป็นที่ครบ ๑๖ ปิงคิยมาณพได้กราบทูลพระบรมศาสดา มีความว่า “ข้าพระเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ตาก็มองไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอให้ข้าพระเจ้าอย่าเป็นผู้หลงนิบหายไประหว่าง ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติและชรา ในอัตภาพนี้เสียได้” ดังนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า “ท่านเห็นคนทั้งหลาย เดือดร้อนอยู่ในเพราะรูปทั้งหลาย ว่าชนทั้งหลายเป็นผู้ประมาทแล้ว เดือดร้อนย่อยยับ อยู่ในเพราะรูปทั้งหลายเป็นเหตุ ดูก่อนปิงคิยะ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสียเพื่อไม่เกิดอีก” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามของปิงคิยมาณพนี้ ก็มีความเป็นธรรมดาพื้น ๆ ซึ่งปรารถนาความแก่ของตนเอง ซึ่งเกี่ยวแก่รูปรูปร่างอันนี้เหมือนอย่างทุก ๆ คน เมื่อแก่ลง ๆ รูปรูปร่างอันนี้ก็ทรุดโทรมที่เรียกว่าชรา เพราะคำว่าชรานั้นก็แปลว่าทรุดโทรม เก่า ไม่มีกำลังวังชาเหมือนอย่างเมื่อยังเป็นหนุ่มเป็นสาว ผิวพรรณที่เคยสดชื่นก็ ชุบชืดเศร้าหมองไปเพราะความแก่ ตาหูที่เคยดีก็กลับเสื่อมโทรม มองอะไรไม่เห็น ชัด ฟังอะไรก็ไม่สะดวก ก็ปรารถนาลังขารของตนเองว่า เมื่อแก่ลงก็เป็นเช่นนี้ แต่ถึง ดั่งนั้นก็ยังปรารถนาที่จะไม่ให้เป็นผู้หลงนิบหายไประหว่าง คือไม่ให้หลงแก่จน ถึงไม่ให้หลงตาย จึงได้กราบทูลพระบรมศาสดาขอได้ตรัสบอกธรรม อันเป็นเครื่อง ละชาติชราในอัตภาพนี้เสีย ก็เพราะว่าเมื่อรูปรูปร่างอันนี้ต้องแก่ชราลงไป ก็ต้องเป็น เช่นดั่งที่ได้กราบทูลนั้น ก็ดั่งที่ทุก ๆ คนผู้แก่ชราก็ต้องประสบอยู่ด้วยกัน เพราะฉะนั้น จึงไม่ปรารถนาชราหรือไม่ปรารถนารูปร่างที่ชรา กับทั้งไม่ปรารถนาความเกิด ซึ่งเรียกว่าชาติ ก็เพราะได้ตระหนักอยู่ว่า เพราะมีชาติคือความเกิด ก็จะต้องพบกับ

ความแก่ความเจ็บความตายเมื่อมีอายุยืนก็ต้องพบชราคือความแก่ไปโดยลำดับ ยิ่งอายุยืนมากก็ต้องพบความแก่มาก ต้องอยู่กับรูปกายที่เป็นความแก่มากและนาน เพราะฉะนั้น จึงไม่ปรารถนาชราคือความแก่ กับทั้งไม่ปรารถนาชาติคือความเกิด เพราะเมื่อเกิดก็ต้องแก่เหมือนดังที่ได้กราบพูนนั้น จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันจะเป็นเครื่องละความเกิดและความแก่เสียได้ ดังนี้ ก็เป็นคำกราบพูนถามที่ฟังเข้าใจไม่ยาก และก็ได้กราบพูนถามตรงต่อข้อที่ต้องการจะละ เพราะว่าร่างกายอันนี้เมื่อแก่ชราลงแล้ว ก็มีความเสื่อมโทรมต่าง ๆ ดังกล่าวไม่เป็นที่น่ารักใคร่นำปรารถนา น่าพอใจทั้งหมด เมื่อเป็นดังนี้ จึงต้องการที่จะละเสีย

จิตของสามัญชนมีความอยากติดยึดในรูปกาย

ทำไมจึงจะละชราเสียได้ และก็เมื่อรู้ว่าเพราะมีชาติคือความเกิดเป็นต้นเดิม จึงจะต้องแก่ตามชาติคือความเกิด จึงต้องการที่จะละชาติคือความเกิดเสียด้วย แต่ว่าการที่ไม่ชอบความแก่ ตลอดจนถึงความเกิดที่จะทำให้ต้องแก่ นั้น ก็ไม่แสดงชัดเจนว่า ยังมีความรักใคร่ปรารถนาพอใจอยู่ในรูปกายที่ต้องแก่นั้นหรือไม่ เพราะเมื่อพิจารณาจิตใจของสามัญชนทั่วไปนั้น ย่อมมีความรักใคร่ปรารถนาพอใจอยู่ในรูปกายอันนี้ คือมีทัศนหาความอยาก ความรักใคร่ ความเพลิดเพลินความพอใจ อุपाทาน ความยึดถืออยู่ในรูปกายอันนี้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของชีวิต แมว่ารูปกายอันนี้จะเก่าแก่ไป ตาจะมัว หูจะหนักเป็นต้น กำลังเร็วแรงวังซาก็ถอยลงไป ผิพรรณที่เคยผ่องใสงดงามก็หมดไป แต่แม้เช่นนั้นก็ยังมีความติดความยึดอยู่ในรูปกายอันนี้ ไม่ปล่อย ยังยึดเอาไว้ไม่ปล่อย และก็ยังคงกลัวความตายไม่ต้องการที่จะตาย ยิ่งกลัวตายอยู่ด้วยกัน แม้จะรู้สึกที่ชีวิตใกล้ความตายเข้าไปแล้วก็ยังกลัวตายไม่ต้องการที่จะนึกถึงความตายสักเท่าไร ยังชวนชวนที่จะไม่ตาย และนอกจากนี้ยังชวนชวนที่จะต่อสู้กับความแก่ด้วยประการต่าง ๆ เรียกว่าเป็นนักสู้ต่อความแก่ แก้ไขความแก่ต่าง ๆ เพื่อจะให้ดูไม่แก่กันอยู่ตลอดเวลา พยายามที่จะสู้ความแก่เรื่อยไปจนสู้ไม่ไหว เพราะความแก่ต้องมีเป็นธรรมดา แต่แม้เช่นนั้นก็ยังติดยังยึดยังไม่ปล่อย รูปกายอันนี้ ยังมีความยึดถืออยู่ว่าตัวเราของเรา จิตของสามัญชนย่อมเป็นไปอยู่เช่นนี้ ไม่ชอบความแก่จริง แต่ว่ายังติดยังชอบยังรักยังยึดอยู่ในรูปกายอันนี้ไม่ปล่อย

ยอมเป็นไปอยู่ดังนี้ และแม้ปิงคิยมาณพซึ่งเป็นผู้กราบทูลถามเอง ก็ตกอยู่ในลักษณะเดียวกันกับคนทั้งหลาย คนทั้งหลายในสมัยไหน ๆ ก็เป็นอย่างเดียวกัน ปิงคิยมาณพเป็นอย่างไร ทุก ๆ คนในครั้งนั้นตลอดมาจนถึงทุก ๆ คนในครั้งนี้นับนี้ก็เป็นเช่นเดียวกัน ก็ไม่ชอบความแก่ด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าก็ยังชอบยังรักยังติดยังยึดอยู่ในรูปกายที่แก่อันนี้ เมื่อยังอายุน้อย ๆ รูปกายอันนี้ยังอยู่ในวัยอันสดชื่น มีความติดความรักความยึดอยู่ฉันทใจ เมื่ออายุมากขึ้น ๆ แก่เข้า ๆ อายุ ๔๐, ๕๐, ๖๐, ๗๐, ๘๐, ๙๐ อะไรเป็นต้น ก็คงยังมีความติดความยึดอยู่คล้ายคลึงกัน ไม่ชอบความแก่แต่ว่าก็ยังชอบ ยังยึดอยู่กับรูปกายอันนี้ที่แก่นั้น ยังไม่ต้องการที่จะละ เพราะก็เข้าใจกันว่า ความละนั้นก็คือความตาย เพราะร่างกายอันนี้เป็นที่ตั้งของชีวิต ละเสียก็คือตาย เข้าใจกันอย่างนั้น ก็กลัวตายไม่อยากจะตาย เพราะฉะนั้นจึงไม่อยากจะละ ไม่ต้องการที่จะละ ก็เป็นอยู่ดังนี้

ทรงสอนให้ละที่ตั้งของชาติคือรูปกาย

ปัญหาของปิงคิยมาณพข้อนี้จึงมิใช่เป็นข้อที่ลุ่มลึกอะไร เป็นคำถามธรรมดาที่ทุก ๆ คนก็เป็นอยู่เหมือนกัน แต่ว่าเป็นคำถามที่ระบุดตรงต่อจุดว่าจะได้ธรรมข้อไหนมาปฏิบัติจึงจะละชาติละชราได้ ไม่อยากจะแก่ไม่อยากจะเกิด เพราะเกิดก็ต้องแก่จะได้ธรรมข้อไหนมาปฏิบัติจึงจะละชาติละชราได้ โดยที่ผู้ถามเองนั้นก็อาจจะมิได้เฉลียวถึงความจริงที่ว่า ยังมีความรักความติดความอาลัยความยึดอยู่ในรูปกายอันนี้ที่แก่นั้น แม้จะไม่มีกำลังวังชา ผิวพรรณลึนไปแล้ว หูตาก็ไม่ดีแล้ว แต่ถึงเช่นนั้นก็ยังมีความติดความผูกความพันยึดถืออยู่ ยังไม่ละรูปกายอันนี้ เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบให้ปิงคิยมาณพ ดูคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนอยู่ในเพราะรูปกายอันนี้ ว่าเพราะคนทั้งหลายทั้งปวงนั้นยังเป็นผู้ประมาท คือเป็นผู้ที่ยังเมาติดอยู่ในรูป จึงยังต้องเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงให้ปิงคิยอย่าเป็นผู้ประมาทมัวเมาเลินเล่อเปลอเพลิน ให้เป็นผู้มีสติพิจารณาละรูปเสียเพื่อที่จะไม่ต้องเกิดอีก เพราะความที่ไม่ต้องเกิดอีกนั้น ก็คือเป็นการละชาติคือความเกิด แต่ว่าจะละชาติคือความเกิดต่อไปได้นั้น ก็จะต้องละรูปกายอันนี้ อันหมายความว่าต้องอย่าติดอาลัยรักใคร่พัวพันยึดถืออยู่ในรูป เมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่าละรูปอันเป็นที่ตั้งของความ

แก่เสียได้ เพราะว่า การที่จะละความแก่นั้น ต้องละที่ตั้งของความแก่ ความแก่ตั้งอยู่ที่รูปกายอันนี้ ไม่ใช่ตั้งอยู่ที่ไหน เกิดขึ้นที่รูปกายอันนี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นที่ไหน ฉะนั้น เมื่อจะละความแก่ก็ต้องละที่ตั้งของความแก่คือรูปกายอันนี้

ละรูปกายคือละใจดับใจ

และในการละนั้นก็มีใช้หมายความว่า ทำลายรูปกายอันนี้เสีย ฆ่ารูปกายอันนี้เสีย แต่หมายความว่าละใจดับใจ ใจที่มีตัณหา มีอุปาทานอยู่ในรูป ดับใจที่มีตัณหา มีอุปาทานอยู่ในรูป ก็คือดับตัณหาดับอุปาทานนั่นเอง แต่เรียกเป็นโวหารว่า ละใจหรือดับใจ ดับใจที่ติดที่ยึดอยู่ในรูปนั้นเสีย ปลอ่ยให้รูปนั้นเป็นไปตามธรรมชาติของรูปที่ต้องแก่ต้องทรุดโทรม เมื่อรูปจะแก่รูปจะทรุดโทรม ก็ให้แก่ให้ทรุดโทรมไป ดับใจที่ไปยึด ดังนี้เรียกว่าละรูป เพราะฉะนั้น เรื่องความดับใจนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ โวหารธรรมเรียกว่าดับวิญญาณ แต่ว่าเรียกว่าดับวิญญาณนั้นฟังกันไม่ใคร่เข้าใจ ถึงจะอธิบายอย่างไรก็ไม่ใคร่เข้าใจ ยิ่งจะโยงธรรมเป็นปฏิจจสมุปบาท ก็จะต้องเข้าใจยากพ้นเผื่อยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้น จึงมาเรียกกันชัด ๆ ด้วยคำไทยว่าดับใจ เพราะวิญญาณก็เป็นใจอย่างหนึ่ง ก็ดับใจ เรื่องการดับใจนี้สำคัญมาก ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องมีความเข้าใจจะต้องปฏิบัติให้ดับใจของตนเองได้ ดับใจได้จึงจะดับกิเลสดับทุกข์ได้ เพราะว่ากิเลสทุกข์นั้นตั้งอยู่ที่ใจ เมื่อดับใจได้ก็ดับกิเลสดับทุกข์ได้

ดับใจคือดับอวิชชาต้นหาอุปาทาน

อดีตมาจนพม่าได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าโดยความว่า ปัญญาสตินามรูปจะดับไปไหนที่ไหน พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบความว่า เพราะดับวิญญาณคือดับใจ นามรูปก็ดับไปโดยไม่เหลือ สติปัญญา ก็ดับไปด้วยกัน คำตอบกับคำถามนี้ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าสติปัญญาก็เป็นฝ่ายดี ทำไมจึงจะต้องดับ และนามรูปเล่าก็เป็นที่ตั้งของชีวิตอันนี้ ทำไมจึงจะต้องดับ จึงต้องทำความเข้าใจว่า ใจนี้เป็นใจที่มีอวิชชา มีเครื่องปรุงมีกิเลสทั้งหลาย จึงมาปรากฏเป็นใจ ในการปฏิบัติดับใจที่เป็นฝ่ายกิเลสนี้ ก็ต้องอาศัยสติปัญญาเป็นต้นอันเป็นฝ่ายดี มาเป็นเครื่องละมาเป็นเครื่องดับ และเมื่อละอวิชชา

ต้นหาอุปาทานต่าง ๆ อันเป็นฝ่ายกิเลสได้ ก็หมดหน้าที่ของสติปัญญาอันเป็นเครื่องดับ
 เหมือนอย่างว่าไฟไหม้เรือนก็ใช้น้ำดับ ครั้นไฟดับน้ำก็ดับไปด้วย อันหมายความว่า
 น้ำก็หมดหน้าที่ไม่ต้องใช้ เพราะเมื่อไฟดับแล้วจะเอาน้ำไปรดอยู่ที่ไหน เอาน้ำรดอยู่
 ก็ในเมื่อไฟยังมีเท่านั้น เมื่อไฟดับน้ำก็ดับ **นามรูป**อันเป็นที่ตั้งของบรรดาภิเลสทั้ง
 หลายก็ดับ เพราะฉะนั้น เมื่อดับใจเสียได้อันหมายความว่า ดับอวิชชาต้นหาอุปาทาน
 เป็นต้น อันเป็นตัวกิเลสได้ บรรดาเครื่องดับทั้งหลายมีสติปัญญา เป็นต้น ตลอดจนถึง
นามรูปอันเป็นที่ตั้งก็ดับไปด้วยกัน เมื่อใจยังไม่ดับก็แปลว่ากิเลสยังไม่ดับ ยังมีอวิชชา
 มีต้นหาอุปาทาน เป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องปฏิบัติสติปัญญา เป็นต้น กันเรื่อยไป
 เหมือนอย่างหาบน้ำมาดับไฟต้องดับกันอยู่เรื่อยไป เมื่อภิเลสดับหมด เครื่องดับก็
 ดับไปหมดด้วยกัน เลิกกัน เป็นเสร็จกิจ จึงเหลือแต่**วิบากขันธ์วิบากนามรูป**ที่ยัง
 ดำรงอยู่คือ**นามรูป**ของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังดำรงชีวิตอยู่ ก็เป็น
วิบากขันธ์วิบากนามรูปยังเหลืออยู่ ก็เหมือนอย่างว่าบ้านเรือนที่ดับไฟหมดแล้ว ก็ยัง
 มีเป็นซากบ้านซากเรือนอะไรที่ยังเหลืออยู่ เป็น**วิบากขันธ์วิบากนามรูป**ยังเหลืออยู่
 ใจที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นใจที่เป็น**วิบากใจ** เห็นอะไรได้ ได้ยินอะไรได้ และก็รู้ รู้ไม่ยึด
 เห็นรูปก็รู้ว่ารูป เห็นรูปงามก็รู้ว่ารูปงาม รูปไม่งามก็รู้ว่ารูปไม่งาม แต่จะไม่ยึดไม่
 ยินดีไม่ยินร้าย รู้ทุกอย่าง ทางตาทางหูรู้ทั้งหมด แต่รู้ไม่ยึด รู้ปล่อยรู้วาง แต่เมื่อใจ
 ยังไม่ดับคือใจยังมีอวิชชาต้นหาอุปาทานอยู่ ก็ยังต้องปฏิบัติทำสติปัญญา เป็นต้น กัน
 อยู่เรื่อยไป ยังไม่เสร็จกิจ

ปฏิบัติดับต้นหาที่มีเวทนาเป็นปัจจัย

มาถึงอุทยมาณพก็ได้กราบทูลอีกเหมือนกันว่าจะทำสติอยู่อย่างไรจึงจะ
 ดับใจได้ เป็นการกราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่า
 ให้ไม่ภินันท์คือยินดีพอใจในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก ก็คือเป็นการปฏิบัติใน
 เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้นแหละ ตั้งสติพิจารณาเวทนา ทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็น
 สุขทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ทั้งที่เป็น**สามิส** มีกิเลส**อามิส**เป็นเครื่องล่อ
 ทั้งที่เป็น**นิรามิส** ไม่มีกิเลสไม่มี**อามิส**เป็นเครื่องล่อ การปฏิบัติตั้งนี้เป็น**การปฏิบัติเพื่อ**
 ดับใจ ก็คือดับต้นหาที่มีเวทนาเป็นปัจจัย เป็นการปฏิบัติเพื่อดับใจ และเมื่อดับใจ

ที่ประกอบด้วยตัณหาได้หมด ก็เป็นอันว่าพ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น การดับใจนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ พุทธอย่างสามัญก็คือดับใจโลกดับใจโกรธดับใจหลง ดับใจเสียให้ได้แล้ว โลกโกรธหลงก็ดับไปหมด ถ้าใจยังไม่ดับ โลกโกรธหลงก็ยังละไม่ได้ดับไม่ได้ ดังนั้นเป็นการปฏิบัติดับใจ ดับใจยังยึดที่อยากยินดีพอใจ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะระงับได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสชี้เข้ามา ให้ปึงคิยามาณพพิจารณาทุกคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนอยู่ เพราะรูปทั้งหลายดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น ซึ่งรูปกายอันนี้เป็นที่ตั้งของทุกข์ทั้งหลายเป็นอันมาก นอกจากจะต้องแก้ต้องหลุดโตรมดังกล่าวแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของโรคทั้งหลายอีก ๑๐๘ ประการบังเกิดขึ้นที่กายอันนี้และทั้งยังต้องทนุบำรุงอะไรต่าง ๆ นำเข้านำออกอยู่เป็นประจำ เลี้ยงกันอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เพราะการที่หายใจเข้าออกกันอยู่ทุกวัน ก็เป็นการเลี้ยงรูปกายอันนี้ ไม่ใช่อะไรอื่น อาหารที่บริโภคทุกวันก็เลี้ยงรูปกายอันนี้ไม่ใช่อื่น ต้องเลี้ยงกันอยู่ตลอดเวลา เลี้ยงแล้วก็ยังต้องแก้ยังต้องเจ็บต่าง ๆ ก่อให้เกิดทุกข์เวทนาต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก แต่ก็ยังยึดกันอยู่หลงกันอยู่ก็ให้พิจารณาดูว่า คนทั้งหลายพากันเดือดร้อนกันอยู่เพราะรูปกายทั้งหลายกันอย่างไร ๆ ก็เพราะยังมีความประมาท มีใจที่มัวเมาที่หลงที่ติดอยู่ ไม่มีสติพิจารณาให้รู้จักตามความเป็นจริง จึงพากันเดือดร้อนย่อยยับกันไปเพราะรูปทั้งหลาย ฉะนั้นก็ให้พิจารณาดูให้ได้สติได้ปัญญา เป็นผู้ไม่ประมาทดังนั้น ละรูปนี้เสีย เพื่อไม่เกิดอีก ดังนี้

ครั้งที่ ๓๘

ปิงคิยมาณพปัญหา (ต่อ)

บททวนปัญหาชาติชรา

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับ จนถึงปิงคิยมาณพปัญหาอันเป็นที่คำรบ ๑๖ โดยที่ปิงคิยมาณพได้กราบทูลถามแสดงถึงตนเอง ว่าเป็นผู้ที่แก่แล้วไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ตาก็มองไม่ชัด หูก็ฟังไม่สะดวก แต่ก็ขออย่าให้เป็นผู้หลงฉิบหายเสียในระหว่าง จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องละชาติชราในอรรถภาพนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกธรรม โดยให้ปิงคิยมาณพทุกคนทั้งหลายที่เดือดร้อนกันอยู่ เพราะรูปทั้งหลาย คือเพราะรูปกายเป็นเหตุ ก็เพราะชนทั้งหลายพากันประมาทมัวเมาเล่นเล่อเพลอเพลิน จึงพากันเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปกายเป็นเหตุ เหตุฉะนั้นจึงให้ปิงคิยมาณพเป็นผู้ไม่ประมาทไม่มัวเมาเล่นเล่อเพลอเพลิน ละรูปเสียเพื่อจะได้ไม่เกิดอีกดังที่ได้แสดงอธิบายไปแล้ว ปิงคิยมาณพได้กราบทูลถามซ้ำอีกความว่า “ทศใหญ่ ๔ ทศน้อย ๔ รวมทั้งทศเบื้องบนเบื้องล่างก็เป็น ๑๐ ที่พระองค์จะไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงได้ทราบ ไม่ทรงได้รู้ สักน้อยหนึ่งหาได้อยู่ไม่ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะฟังรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติชราในอรรถภาพนี้เสียได้” ดังนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกธรรมอีกซึ่งมีความว่า “ท่านเห็นหมู่คนทั้งหลายซึ่งถูกตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดขึ้นแล้ว มีชรามาถึงโดยรอบข้างแล้ว เพราะฉะนั้นท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากเสีย จะได้ไม่เกิดอีก” ดังนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถาม เบื้องต้นได้สรรเสริญพระบรมศาสดา โดยความก็ทรงเป็นพระสัมพันธู์รู้ทั้งหมด รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ดังที่ได้ระบุว่า สิ่งที่จะไม่ได้ทรงเห็น ไม่ได้ทรงได้ยิน ไม่ได้ทรงทราบ ไม่ได้ทรงรู้ ในโลกทั้งหมดหาไม่ทั้ง ๑๐ ทศ แสดงกลับกันก็ว่า ได้ทรงเห็น ได้ทรงได้ยิน ได้ทรงทราบ ได้ทรงรู้ โลกทั้งหมดตลอดทั้ง ๑๐ ทศ ทศใหญ่ ๔ ทศน้อย ๔ ทศเบื้องบนทิศเบื้องล่างก็เป็น ๑๐ เป็นการกล่าวสรรเสริญ

พระพุทธคุณ แล้วก็ขอให้ตรัสบอกธรรมที่ควรจะรู้ อันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้ เสียได้ ซึ่งธรรมที่ขอให้ตรัสบอกนี้ ก็เป็นอย่างเดียวกันกับที่กราบทูลถามที่แรก เมื่อกราบทูลถามที่แรกนั้น ได้เริ่มด้วยกราบทูลปรารภถึงตนเองว่าเป็นผู้ที่แก่แล้ว และแสดงลักษณะของความแก่ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ และก็แสดงความปรารถนาที่จะเป็นผู้ไม่หลงนิบหนวยเสียในระหว่าง จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสเตือนให้ดูคนทั้งหลาย ซึ่งยังมีความประมาทมัวเมาเลินเล่อ เผลอเพลิน พากันเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปทั้งหลายเป็นเหตุ จึงให้ปึงคิยมาณพเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสีย เพื่อจะได้ไม่เกิดอีก

ตัสสบอกธรรมให้ละตัณหาเพื่อละความเกิด

ในปัญหาที่กราบทูลถามต่อมาเป็นตอนที่ ๒ ปึงคิยมาณพได้กราบทูลสรรเสริญพระพุทธคุณก่อน แล้วก็กราบทูลถามในปัญหาอันเดียวกันนั้นแหละ อันแสดงว่าปึงคิยมาณพนั้นยังไม่มี ความเข้าใจแจ่มแจ้ง ยังไม่เห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง คือยังไม่เกิดดวงตาเห็นธรรม จึงได้กราบทูลถามซ้ำขึ้นอีก มาครั้งที่ ๒ นี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสสอน ที่แรกก็เตือนให้ดูคนทั้งหลายที่ถูกตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากครอบงำ จึงตรัสบอกธรรมให้ละตัณหาเสียเพื่อจะได้ไม่เกิดอีก ในครั้งแรกนั้นได้ตรัสสอนให้ปึงคิยมาณพดูคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนเพราะรูปกาย จึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย แต่มาในตอนที่ ๒ นี้ได้ตรัสสอนเปลี่ยนมาให้ฟังดูว่า เดือดร้อนเพราะถูกตัณหาครอบงำ ดูเข้ามาที่จิตใจ ไม่ตรัสถึงรูป แล้วก็ตรัสสอนให้ละตัณหาเสียดังนี้ เป็นการที่ได้เตือนปึงคิยมาณพให้ดูเข้ามาที่จิตใจจิตใจที่ยังมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ยังเดือดร้อนอยู่เพราะตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ทางที่จะพึงพิจารณาเพื่อทำความเข้าใจในปัญหากับคำตอบทั้ง ๒ ตอนนี้ ก็น่าจะพิจารณาว่า อันที่จริงที่ตรัสเตือนให้ดูคนทั้งหลายพากันเดือดร้อนอยู่ เพราะรูปเป็นเหตุ เป็นการตรัสเตือนให้ดูภายนอกอันเห็นประจักษ์อยู่ด้วยลูกตา เรียกว่า รู้ได้ทางอายตนะ ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายตลอดจนถึงทางใจเอง ซึ่งจะทราบได้ว่าพากันเดือดร้อนก็เพราะรูปกายทั้งหลายจริง ๆ จึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย ซึ่งคำตรัสสอนให้ละรูปนั้น อันที่จริงก็มุ่งหมายถึงละตัณหาอุปาทานในรูปนั่นเอง คือละความติดความอยากความเพลินความยินดีความยึดถืออยู่ในรูปนั่นเอง ไม่ได้หมายความว่าให้

ทำลายรูปทิ้งเสียหรือให้มารูปเสียให้ตาย ไม่ใช่หมายความว่าอย่างนั้น ก็ให้รูปก็คงเป็นรูป อยู่ไหนแหละ และเมื่อรูปอันเป็นวิบากอันนี้ยังดำรงอยู่ ก็ปฏิบัติเลี้ยงดูรูปนี้ไป และใช้ประโยชน์ ในการปฏิบัติกิจที่ควรกระทำต่าง ๆ แต่อย่าไม่เพลิดเพลินไม่ยึด หรือจะเรียกว่าไม่หลงยึด ถือว่าเป็นเราเป็นของเรา สักแต่ว่าเป็นรูป ที่จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปจนถึง แดกสลายในที่สุด แต่มิได้ทรงแสดงซึ่งเข้ามาตั้งนี้ในตอนแรก

ทรงสอนให้ดับจิตที่มีต้นหาหือดับวิญญาณ

ครั้นเมื่อปึงคิยามณพกราบทูลซ้ำเข้าอีก ซึ่งเป็นปัญหาเดียวกันไม่แตกต่างกัน จึงได้ตรัสชี้เข้ามาที่ใจที่จิต ให้ละต้นหาอุปาทานในจิต คือละความเพลินความอยากความ ยึดถือติดอยู่อันยกขึ้นมาว่า “ต้นหา” เพียงคำเดียวนั้นเสีย คือให้ดับจิตที่มีต้นหา นั้นเสีย ถ้าไม่ดับจิตที่มีต้นหา นั้นเสียก็ยังไม่ละชาติชราไม่ได้ ยังละความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ไม่ได้ ต่อเมื่อดับจิตที่มีต้นหาอุปาทานนั้นเสียจึงจะละชาติชราได้ และเมื่อละชาติชราได้ ก็ละมรณะหรือมัจจุความตายได้ด้วย ดังที่ใช้สำนวนว่าทำมัจจุให้หลง ทำมัจจุไม่ให้เห็น เมื่อมัจจุหลง หลงทางหาตัวไม่ได้ ไม่มองเห็น ก็เป็นอันว่าละมัจจุคือความตาย ได้ ในข้อนี้ได้มีพระพุทธรภาษิตตรัสเอาไว้โดยตรง ถึงวิธีที่จะทำให้มัจจุหรือมัจจุราชมอง ไม่เห็น หรือทำให้มัจจุราชเป็นเหมือนอย่างตาบอด หรือทำให้มัจจุราชหลงทางหาตัว ไม่พบ ด้วยการปฏิบัติทำสมาธิไปโดยลำดับ บรรลุรูปฌานอรุณฌานจนถึงสัญญาเวทนา นิโรธ ดับสัญญาเวทนา และสืบขึ้นไปจนถึงเห็นชอบด้วยปัญญา ละอาสวกิเลสทั้งหลาย ได้ เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นทางปฏิบัติทำให้มัจจุราชมองไม่เห็น ทำให้มัจจุราชตาบอด ทำให้มัจจุราชหลงทาง และเมื่อจะแสดงถึงอีกคำหนึ่งดับวิญญาณหรือดับใจ ดังที่ได้ แสดงอธิบายมาแล้ว ดูตามเรื่องที่ท่านแสดงเอาไว้ บุคคลผู้ยังเป็นสัตว์โลกคือมีจิตที่ยังข้อง เกี่ยวติดอยู่ คือยังมีอวิชชาต้นหาอุปาทานกรรมอยู่ ก็ยังไม่ดับวิญญาณ ยังมีวิญญาณ เพราะฉะนั้น เมื่อกายนี้แตกทำลาย มัจจุราชจึงได้วิญญาณไป และก็ไปตามกรรม เมื่อทำกรรมดีไว้ก็ไปสู่ที่ ๆ ดี เป็นสุคติต่าง ๆ เมื่อทำกรรมชั่วไว้ก็ไปสู่ที่ชั่ว เป็นทุคติ ต่าง ๆ ส่วนท่านผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว เป็นผู้ที่ดับใจได้แล้ว อันหมายถึงว่าดับใจที่มีกิเลส ใจที่มีอวิชชาต้นหาอุปาทานกรรม ใจที่มีราคะโทสะโมหะ ดับใจนี้ได้แล้ว ซึ่งเรียกตาม ไวยากรณ์โดยตรงว่าดับวิญญาณ ดังที่ได้มีคำถามและมีพระพุทธรภาษิตตอบในอชิต-

ปัญหาที่ ๑ และในอุทฺตปัญหาที่ ๑๓ ดังที่ได้ยกมาแสดงแล้ว พระอรหันต์เมื่อท่าน**ดับขันธปรินิพพาน** ท่านจึงไม่มีวิญญูณที่จะไปเกิดในที่ไหน ดังที่ได้มีแสดงว่า มารได้เที่ยวค้นหาวิญญูณของพระอรหันต์บางรูปก็ค้นหาไม่พบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสบอกว่า มารไม่สามารถจะพบวิญญูณของพระอรหันต์ได้

ภูมิของวิญญูณเป็นไปตามภูมิชั้นของการปฏิบัติ

เมื่อจับเข้ามาสู่ปัญหาและคำที่ตรัสตอบในโสฬสปัญหานี้ ก็กล่าวได้ว่าเพราะท่าน**ดับวิญญูณคือดับใจได้แล้ว** จึงไม่มีใจที่จะไปเกิดอีก มัจจุราชก็ไม่ได้วิญญูณของท่านไป มารก็ไม่ได้วิญญูณของท่านไป แต่แม้เช่นนั้นบุคคลสามัญทั่วไปซึ่งเป็นสัตว์โลกอยู่เมื่อประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญเป็นกุศล ถึงแม้มัจจุราชจะได้วิญญูณไป ก็ไปสู่คติที่ดีไม่ไปสู่คติที่ชั่ว ภูมิของวิญญูณอันเรียกว่า**วิญญูณฐิติ** ที่ตั้งของวิญญูณ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ได้ทรงทราบ**วิญญูณฐิติ** ที่ตั้งของวิญญูณทั้งหมด ดังที่ได้ตรัสตอบแก่มาณพผู้หนึ่งมาแล้ว เป็นที่ตั้งของวิญญูณที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ก็เรียกว่าแม้เป็นสัตว์โลกเมื่อประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ ตลอดจนถึงปฏิบัติในอริยมรรคตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ภูมิของวิญญูณก็สูงขึ้น ๆ เป็นสุคติ ไม่เป็นทุคติ เมื่อเป็นพระอริยบุคคลเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ภูมิวิญญูณก็สูงขึ้น ๆ เพราะยังไม่ดับวิญญูณหรือดับใจได้ทั้งหมด จนถึงดับใจได้ทั้งหมดคือ**ดับวิญญูณ** มารจึงจะค้นหาไม่พบ มัจจุราชก็ค้นหาไม่พบ ก็เป็นอันว่าเป็นผู้พ้นจากชาติขมารณะทั้งหมด แต่แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นนี้ เมื่อประกอบกรรมที่ดีที่ชอบ ยังดับใจไม่ได้ทั้งหมด **ดับวิญญูณไม่ได้ทั้งหมด** มารยังพบวิญญูณได้ มัจจุยังนำวิญญูณไปได้ ก็นำไปสู่ที่ดี เป็นสุคติตามภูมิตามชั้น ก็เป็นการที่ดี ซึ่งคนทั่วไปก็ควรที่จะปฏิบัติดังนี้ ให้มัจจุได้วิญญูณไปสู่คติที่ดี อย่าให้ไต่ไปสู่คติที่ชั่ว และในการที่จะปฏิบัติเพื่อจะให้วิญญูณไปสู่คติที่ดี เป็น**วิญญูณฐิติ**ที่สูงขึ้นไปโดยลำดับนั้น ก็ต้องปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ปฏิบัติในทานในศีลในภาวนาในมรรคมืองค์ ๘ ไปโดยลำดับ และภูมิปฏิบัตินี้ก็ส่งขึ้นไปเองโดยลำดับ

ทรงสอนให้สงบใจ ปล่อยวางความยึดถือ

ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยลำดับนั้น โดยตรงก็ต้องปฏิบัติตรงเข้ามาที่จิตใจ ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทานความยึดถือ สงบใจที่ดิ้นรน สงบความยึดถือในใจ หัดใจให้สงบได้ หัดใจให้ปล่อยวางได้ แม้ว่าจะยังปล่อยวางไม่ได้ทั้งหมด ก็หัดให้สงบใจได้ให้ปล่อยวางได้ ในเวลา que ควรสงบในเวลา que ควรปล่อยวาง ในสิ่ง que ควรสงบในสิ่ง que ควรปล่อยวาง ตามขอบเขตของวินัยของศีล และจะเลื่อนขึ้นไปเองเป็นจิตที่สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายเป็นภูมิสมาธิเป็นภูมิปัญญาขึ้นไปโดยลำดับ เป็นไปเอง และสำหรับปึงคิยมาณพนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบปัญหาที่ ๒ จีเข้ามาที่ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ให้ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ก็เป็นการที่ตรัสบอกธรรมซึ่งเป็นทางปฏิบัติโดยตรง และอีกประการหนึ่ง ก็เหมาะแก่เหตุการณ์ที่ท่านแสดงเล่าไว้ว่า ปึงคิยมาณพนั้นเมื่อฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบปัญหาที่มาณพคนอื่น ๆ ถ้าม ตลอดมาจนถึงที่ตนได้กราบทูลถามก็นึกถึงแต่พาวรีพราหมณ์ผู้อาจารย์ เสียตายที่พาวรีพราหมณ์ผู้อาจารย์ไม่ได้มาฟังด้วย ไม่ได้มาฟังพระพุทธเจ้าดำรัสตอบที่ไพเราะเช่นนี้ จิตของปึงคิยมาณพจึงได้กระสับกระส่ายดิ้นรน เพราะว่าความที่อยากให้อาจารย์มาฟังด้วย เสียตายที่อาจารย์ไม่ได้มาฟังด้วยนั้นก็ เป็นตัณหาอย่างหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อดับตัณหาในใจตนเองไม่ได้ดังนี้ ธรรมที่ทรงแสดงนั้นแม้จะทรงชี้ตรงเข้ามาก็เข้าไม่ถึง จิตก็ยังไม่สามารถจะรับได้ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงจีเข้ามาให้ดับให้ละตัณหาเสีย เป็นอันสอนว่าให้ระงับใจเสีย ใจที่ฟุ้งคิดถึงอาจารย์นั้นในตอนนั้น ไม่ใช่เวลาที่จะคิดถึง ให้สงบใจที่ฟุ้งที่ดิ้นรน อยากจะให้อาจารย์มาฟังด้วยนั้นเสีย เพราะ ฉะนั้น เมื่อทรงจีเข้ามาตรงจุดดังนี้แล้ว ท่านจึงแสดงว่าปึงคิยมาณพก็ได้เพียงดวงตาเห็นธรรมขึ้น ส่วนมาณพอื่น ๆ นั้นไม่มีนิรวณในใจเช่นนั้น ก็บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงสุดด้วยกันทั้งหมด ต่อมาปึงคิยมาณพจึงได้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงสุด ในเมื่อทั้งหมดได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาแล้ว

ปึงคิยมาณพปัญหาจบ

ครั้งที่ ๓๗

สรุปโสฬสปัญหา

โสฬสปัญหาเป็นหมวดธรรมซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุถึงนิพพาน

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญาขึ้นมาโดยลำดับ ตั้งแต่อดีตมาจนทุกปัญหา ปัญหาของอดีตมาจนทุก ปัญหาของปัจจุคนปัญหา อันนับเป็นที่ ๑๖ โดยลำดับจบลงแล้ว จึงใคร่ที่จะได้แสดงข้อที่ควรแสดงเพิ่มเติมอันเกี่ยวกับโสฬสปัญหา นี้ พระอาจารย์ได้แสดงว่า มาจนทุก ๑๖ คนนี้ได้กราบทูลถามพระบรมศาสดา และได้ส่งกระแสจิตไปตามพระพุทธรูปพยากรณ์ คือที่ตรัสตอบแก่ ๑๕ คนข้างต้น นับตั้งแต่อดีตมาจนทุกถึงโมฆราชมาจนทุก ได้มีจิตพ้นจากอาสวะคือสำเร็จจอร์หัตตมรรค อรหัตตผล ส่วนปัจจุคนปัญหาซึ่งเป็นที่ ๑๖ ได้เพียงญาณคือความหยั่งรู้ในธรรม เพราะเหตุที่ได้มีจิตประหวัดคิดถึงท่านพาวรีผู้อาจารย์ว่า มิได้มาฟังพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสตอบ อันไพเราะเหมือนเช่นนี้ จิตจึงไม่ตั้งมั่นลงในธรรมโดยส่วนเดียว จึงได้แค่ญาณในธรรม และโมฆราชมาจนทุกที่ได้กราบทูลถามและได้ตรัสตอบนับเป็นที่ ๑๕ นั้น ท่านแสดงว่าโมฆราชมาจนทุกได้กราบทูลถามมา ๒ ครั้งแล้ว คือ กราบทูลถามถัดจากอดีตมาจนทุก(ปัญหาที่ ๑) และกราบทูลถามถัดจากหมกมาจนทุก(ปัญหาที่ ๘) แต่พระบรมศาสดาได้ตรัสห้ามเอาไว้ก่อน มาถึงครั้งที่ ๓ จึงได้ตรัสตอบ อันนับเป็นที่ ๑๕ อันเกือบจะเป็นบุคคลสุดท้าย พระอาจารย์ได้อธิบายว่า เพราะโมฆราชมาจนทุกได้ถือตัวว่าเป็นผู้มีปัญญาหลักแหลม ได้ยอมให้อดีตมาจนทุกถามเป็นบุคคลที่ ๑ เพราะได้เป็นที่นับถือว่าเป็นหัวหน้า เมื่ออดีตมาจนทุกกราบทูลถามจบแล้ว โมฆราชมาจนทุกมีความสำคัญตนว่าเป็นคนฉลาดหรือคนเก่งอันเป็นความทงใจ ได้กราบทูลถาม พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสห้ามเอาไว้ และต่อมาก็ได้กราบทูลถามอีก พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสห้ามเอาไว้ เพื่อที่จะได้ให้โมฆราชมาจนทุกได้ละทิฐิมานะในใจตนเองลงไปเสียก่อน เพราะเหตุที่เมื่อได้ลำดับปัญหาที่ทุกคนได้กราบทูลถาม และปัญหาพยากรณ์ การตอบปัญหาของพระบรมศาสดามาโดยลำดับ จิตของโมฆราชมาจนทุกเมื่อได้ฟังมาโดยลำดับ ก็ยอมจะได้

รับธรรมจากที่ได้กราบทูลถามและที่ได้ตรัสตอบนั้น ซึ่งล้วนเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ ให้บริสุทธิ์สะอาดทั้งนั้น นำให้ได้ปัญญาในธรรมทั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้ละทวิภูมิมานะ ขัดเกลาทวิภูมิมานะหรือความทงตนทงใจลงไปโดยลำดับ จนถึงคำรบที่ ๑๕ ได้กราบทูลถามอีกพระพุทธรองค์ได้ทรงเห็นว่า โมฆราชมาณพได้ชำระพอกทวิภูมิมานะหรือความทงใจทงตนจากธรรมที่ได้ตรัสตอบมาโดยลำดับแล้ว สมควรที่จะตรัสพยากรณ์ ได้ จึงได้ทรงอนุญาตให้กราบทูลถามและได้ตรัสตอบ มาณพทั้ง ๑๖ นั้นต่างได้กราบทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพุทธศาสนา พระบรมศาสดาก็ได้ทรงประทานอุปสัมปทาให้แก่มาณพทั้ง ๑๖ นั้น เป็นภิกษุในพุทธศาสนาทั้งหมด และ ๑๕ ท่านข้างต้นต่างก็ได้เป็นผู้ที่เสร็จกิจในพุทธศาสนาแล้ว เพราะมีจิตพ้นจากอสาวกิเลสตั้งแต่ได้สดับธรรมที่ได้ตรัสตอบปัญหา ที่แต่ละท่านได้กราบทูลถามแล้ว ส่วนท่านปิงคิยะซึ่งได้เพียงญาณคือความหยั่งรู้ในธรรม ได้เดินทางกลับไปหาท่านอาจารย์พาวรี และได้เล่าให้ท่านอาจารย์ ฟังถึงพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสตอบปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นโดยละเอียด และท่านได้ผูกเป็นคาถาแสดงว่า โสฬสปัญหาอันรวมทั้งปัญหาพยากรณ์ของพระพุทธรูปเจ้าเป็นปารายณะ อันแปลว่าเป็นธรรมซึ่งเป็นเหตุให้บรรลู่ถึงฝั่งคือนิพพาน คำว่า “ปารายณะ” ประกอบขึ้นด้วยคำว่าปาระ ที่แปลว่าฝั่งหรือฝั่งโน้น คือนิพพาน กับอายณะ ที่แปลว่าเป็นเหตุให้ถึง รวมเป็นปารายณะ ก็แปลว่าที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือฝั่งโน้นอันได้แก่นิพพาน และหมวดแห่งโสฬสปัญหานี้ จึงได้เรียกชื่อในพระไตรปิฎกว่า ปารายนวรรค วรรคคือหมวดแห่งธรรมที่ให้บรรลู่ถึงฝั่งคือนิพพาน โดยอธิบายว่าเมื่อได้สดับฟังพุทธปัญหาพยากรณ์ คือพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสตอบปัญหาเหล่านี้ แม้เพียงบทหนึ่ง ๆ เท่านั้นเมื่อได้ปฏิบัติไปตามที่ได้ตรัสนั้น ก็จะข้ามจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้นได้ เพราะว่าฝั่งนั้นก็ยังมี ๒ คือฝั่งนี้กับฝั่งโน้น ฝั่งนี้เรียกตามศัพท์ภาษาบาลีว่า โอริง หรือ โอระ แปลว่าฝั่งนี้หรือฝั่งใน ส่วน ฝั่งโน้นเรียกว่า ปารัง หรือ ปาระ แปลว่าฝั่งโน้นหรือฝั่งนอก นำมาใช้หมายถึงภูมิทางจิตใจของแต่ละบุคคล

จิตท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ

ภูมิทางจิตใจที่ยังประกอบด้วยกิเลส อันเป็นเครื่องยึดถือขั้นนี้ คือขั้นนี้ ๕ หรือ นามรูปนี้ อันเป็นเหตุให้ก่อกรรม ประจุแต่งกรรมทางกายทางวาจาทางใจต่าง ๆ จึง

ยังเป็น**วิญญู**คือความวณหรือ**สังสารวิญญู** วนด้วยการท่องเที่ยวไป **สังสาระ** แปลว่าท่องเที่ยวไป **วิญญู**ะ แปลว่าวน รวมเข้าเป็น**สังสารวิญญู** หรือ**สังสารวิญญู**ะ ที่แปลว่าวนท่องเที่ยวไปหรือท่องเที่ยววนเวียนไป ก็คือเวียนเกิดเวียนตายในชาติภพทั้งหลาย **สังสาระ** คือการท่องเที่ยวไปนั้น ก็เป็นการที่ท่องเที่ยวแบบวนเวียน คือเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพชาติทั้งหลายนั้นเอง อีกอย่างหนึ่ง ท่องเที่ยววนเวียนไปในกิเลสกรรมวิบาก กิเลสนั้นก็ไต่แก่อวิชชาตัณหาอุปาทาน และกิเลสที่มีชื่ออื่น ๆ เช่นราคะโทสะโมหะ หรือโลภโกรธหลงเหล่านี้เป็นกิเลส กรรมก็คือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาทางใจ โดยมีเจตนาคือความจงใจกระทำ วิบากก็คือผลของกรรม ตั้งต้นแต่ชั้นอายตนะธาตุเหล่านี้อันรวมเรียกว่าอัฐภาพอันนี้ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งผลทั้งหลายที่ได้รับ ปรากฏเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ปรากฏเป็นความเสื่อมเป็นความเจริญต่าง ๆ ที่บังเกิดแก่ชีวิต กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรม ให้ประกอบกรรมต่าง ๆ กรรมก็ส่งวิบากคือผล ตั้งต้นแต่วิบากชั้น **วิบากอายตนะ วิบากธาตุ** อันรวมเป็นอัฐภาพดังกล่าว สำหรับวิบากคือผลของกรรมอันสืบเนื่องมาจากกิเลสดังกล่าวนั้น ก็ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเรียกไว้ว่า **กรรมเก่าทรงชีเอาตาหูจมูกลิ้นกายและมณะคือใจของทุก ๆ คนนี้เอง** ว่าเป็นตัวกรรมเก่า ก็หมายถึงว่าเป็นวิบากชั้นนั้นเอง ดังที่ทุก ๆ คนมีตามีหูมีจมูกมีลิ้นมีกายมีมณะคือใจอยู่ด้วยกันนี้ นี่ก็คือกรรมเก่าก็คือวิบากนั้นเอง และ**กัตรัสกรรมใหม่**ก็คือมีเจตนาแล้ว ก็กระทำอะไรทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ดังที่กระทำกันอยู่ นี่คือกรรมใหม่ ก็ได้แก่กรรมดังกล่าวซึ่งกระทำกันอยู่ทุกวัน โดยที่มีกิเลสเป็นเหตุให้กระทำกรรม กิเลสจึงเป็นเหตุให้กระทำกรรม กรรมจึงเป็นเหตุแห่งวิบากคือผลต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นวิบากชั้นดังกล่าวมาแล้ว และวิบากนั้นเล่าก็เป็นเหตุให้บังเกิดกิเลสขึ้นอีก คือเป็นที่ตั้งของกิเลสขึ้นอีก และกิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรมอีก กรรมก็ส่งวิบากคือผลอีก ผลซึ่งเป็นวิบากก็เป็นเหตุก่อกิเลสขึ้นอีก

อวิชชาปิดบังจิตไม่ให้เห็นสังขะ

เป็นอันว่าเมื่อดูเข้ามาที่จิตใจของแต่ละบุคคลนี้แล้ว ก็ก็จะเห็นว่าเป็น**วิญญู**ะคือวนทุกคนวนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้กันอยู่ทุกขณะในปัจจุบัน และอาการที่จิตนี้วนดังกล่าวก็คือการท่องเที่ยวไปนั้นเอง ท่องเที่ยวไปในกิเลสในกรรมในวิบาก มีอยู่เท่านี้

บัดนี้ก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก ที่แล้วมาก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก ต่อไปก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก รวมเข้ามามากก็อยู่เท่านี้ แม้ว่าภูมิภพอันเป็นที่กำเนิดนั้นจะเป็นนรกจะเป็นสวรรค์เป็นพรหมเป็นมนุษย์ คือเป็นภพเป็นชาติหรือเป็นโลกอะไรก็ตาม จิตนี้ของทุก ๆ คนในภูมิภพเหล่านั้น ก็คงท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้ รวมเข้ามากก็เท่านี้ และอาจจะไม่รู้สึกรู้ว่าท่องเที่ยวไปเป็นวัฏฏะ คือวน ต่อเมื่อใช้ปัญญาจึงจะรู้ว่า เป็นวัฏฏะคือวน หรือเป็นสังสารวัฏ ท่องเที่ยวที่วนเวียน ไม่ได้ไปข้างไหนออกไปจากกิเลสกรรมวิบาก อยู่ในวงของกิเลสกรรมวิบากนี้ เท่านั้น ก็เพราะอวิชชาคือความไม่รู้กำบังเอาไว้ ดังที่มีเล่าถึงการที่มนุษย์ใช้อูฐสำหรับที่จะตั้งน้ำขึ้นจากบ่อ ก็โดยที่ได้ผูกเชือกไว้กับเครื่องชักน้ำไปจนถึงตัวอูฐ และก็ให้อูฐเดิน การเดินนั้นเมื่อมีเชือกผูกอยู่ ก็คงเดินได้ในระยะยาวของเชือกนั้นเท่านั้น และคนก็ต้องการให้อูฐนั้นเดินวนบ่อ เมื่อเดินวนไปก็เป็นการที่ชักน้ำขึ้นจากบ่อ แต่ว่าอูฐไม่ยอมเดินวนอย่างนั้น จึงต้องเอาผ้าผูกตาอูฐไว้ไม่ให้อูฐมองเห็น อูฐก็เดิน ก็ไม่ได้นึกว่าตัวเองนั้นเดินวนบ่อ เข้าใจเอาว่าอย่างนั้น ว่าอูฐไม่ได้นึกอย่างนั้น แต่นึกว่าเดินไปข้างหน้าอยู่เรื่อยเพราะเขาผูกตาเอาไว้ไม่ให้มองเห็น ก็เป็นวิธีที่ปิดตาอูฐไม่ให้มองเห็น ให้อูฐนั้นเดินวนบ่อโดยให้อูฐนึกว่าเดินไปข้างหน้าอยู่เรื่อย ข้อนี้ก็ป็นข้อที่จะนำพิจารณาเปรียบเทียบกับเข้ามาถึงอวิชชา ที่ปิดบังจิตใจของบุคคลไม่ให้มองเห็นสัจจะคือความจริง ว่าอันที่จริงนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสกรรมวิบากทั้ง ๓ นี้เท่านั้น วนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก แต่นึกว่าท่องเที่ยวไปในสวรรค์บ้างในนรกบ้างในเทวดาบ้างในพรหมบ้างในชาติภพทั้งหลาย คือว่าท่องเที่ยวไปข้างหน้าอยู่เรื่อย ซึ่งก็มุ่งที่จะไปข้างหน้าที่เป็นสุดคือคติที่ดี แต่อันที่จริงนั้นแม้จะเป็นคติที่ดี ก็ยังเป็นภพเป็นชาติ ต้องมีเกิดมีดับ ยังมีกิเลสมีกรรมมีวิบาก จะเกิดในภพชาติอันใดก็ตามเมื่อใดก็ตาม ก็คงวนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากทั้ง ๓ นี้เท่านั้น บัดนี้ก็เป็นอย่างนี้ อนาคตก็เป็นอย่างนี้ อดีตก็เป็นอย่างนี้ ไม่ว่าจะเกิดในชาติภพอันใด ก็วนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้เท่านั้น

บรรลุฝั่งโน้นหรือนิพพานเพราะปัญญา

เพราะฉะนั้น ท่านจึงยกเอาว่านี่คือเป็นฝั่งนี้หรือเป็นฝั่งโน้ ยังอยู่กันฝั่งนี้ ซึ่งเมื่อยังอยู่ในฝั่งนี้ก็ถือว่า ยังอยู่ในฝั่งแห่งทุกข์และสมุทัย อันเป็นสายสมุทัยคือสายก่อ

ทุกข์ ต่อเมื่อได้เกิดปัญญามองเห็นว่า อันที่จริงนั้นเป็นการที่ยังดำเนินอยู่ในฝั่งแห่งสมุทัย คือเหตุเกิดทุกข์และความทุกข์ อันเป็นฝั่งแห่งกิเลสกรรมวิบาก เป็นสังสารวัฏหรือวัฏสงสาร หรือวัฏฏะ หรือเรียกว่ามัจจุรณะ ที่แปลว่าบ่วงมารหรือแดนของมาร อันได้แก่กิเลส อภิสังขารคือกรรมขันธ์ ก็คือกิเลสกรรมวิบากนั้นแหละ เมื่อมีปัญญามองเห็น จึงจะข้ามไปฝั่งโน้นอันเป็นฝั่งที่ดับกิเลสดับกรรมดับวิบาก และเมื่อดับกิเลสมีตัณหาเป็นต้น ที่ได้ตรัสยกขึ้นแสดงอธิบายในธรรมปริยายเป็นอันมาก คือตรัสให้ละตัณหาเสีย เพราะเป็นข้อที่ทุกคนอาจพิจารณาได้ที่จิตใจของตนเองได้ตั้งนี้แล้ว ปฏิบัติละตัณหา จึงจะข้ามไปฝั่งโน้นอันเรียกว่านิพพานดังที่ได้ตรัสแสดงไว้เป็นการตอบปัญหาข้อหนึ่งในโสฬส ปัญหาว่า เพราะละตัณหาเรียกว่านิพพาน ดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้จึงจะข้ามไปได้ และธรรมทั้งปวงนี้ที่ตรัสตอบแต่ละข้อแต่ละบท ก็ล้วนเป็นข้อปฏิบัติโดยตรงที่จะให้ข้ามไปสู่ฝั่งโน้นได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ปารายณะ เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้บรรลุถึงฝั่งโน้นคือ นิพพานได้ทุกข้อทุกบท

ครั้งที่ ๕๐

สรุปโสฬสปัญหา (ต่อ)

พระพุทธคุณอันยิ่งใหญ่

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญามาโดยลำดับจนจบทั้ง ๑๖ ปัญหา และได้แสดงถึงเรื่องพระปิงคิยะได้กลับไปหาท่านพาวรีผู้อาจารย์ และได้แสดงพระพุทธพยากรณ์ปัญหาทุกปัญหาที่ทั้ง ๑๖ คนได้กราบทูลถามแก่ท่านอาจารย์พาวรี และได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธพยากรณ์ว่า ทุกข้อทุกบทล้วนเป็นธรรมที่นำไปบรรลู่ถึงฝั่ง อันหมายถึงฝั่งโน้นคือนิพพาน จึงเรียกว่าปารายณะ ธรรมเป็นเหตุให้บรรลู่ถึงฝั่ง คือนิพพานดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว และได้กล่าวแสดงพระพุทธคุณแก่ท่านอาจารย์พาวรี เป็นอันมาก เป็นต้นว่าได้ทรงเป็นพระพุทโธ เป็นพระผู้ตรัสรู้แล้ว เบิกบานแล้ว ได้ทรงแสดงธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา เป็นต้น จึงทรงเป็นเหมือนอย่างสระใหญ่ที่พระยาหงส์จะพึงลงสู่สระนั้น ส่วนอาจารย์อื่น ๆ นั้นก็เป็นเหมือนอย่างเพียงเป็นสระเล็ก ๆ ไม่เหมือนพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ท่านอาจารย์พาวรีจึงได้ถามท่านพระปิงคิยะว่า เมื่อได้เข้าเฝ้าพบพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่เช่นนั้นแล้ว ไฉนจึงได้จากพระองค์มาแล้ว ท่านปิงคิยะก็ได้กล่าวตอบว่า หาได้จากพระองค์มาไม่ จิตใจยังอยู่ที่พระองค์พระบรมศาสดาทุกเวลา ได้มีความระลึกถึงพระพุทธองค์อยู่ทุกเวลา แม้จะอยู่ในที่ที่หนักก็เป็นผู้ที่ไม่ประมาท มีจิตใจตั้งอยู่ในพระพุทธองค์โดยตลอด ศรัทธา ปิติ และมโนคือใจ กับสติ ได้ตั้งอยู่ในพระพุทธองค์โดยตลอด ไม่มีที่จะคลาดไปจากพระพุทธองค์ ดังนี้

ตรัสสอนให้ปล่อยศรัทธา

ท่านแสดงว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ได้ทรงรู้ทรงเห็นทรงทราบวาระจิตของท่านพระปิงคิยะ ก็ได้ปรากฏพระองค์ต่อหน้าท่านพระปิงคิยะ ท่านพระปิงคิยะก็ได้บอกแก่ท่านพาวรีผู้อาจารย์ว่า พระพุทธองค์ได้เสด็จมาแล้ว ท่านอาจารย์พาวรีก็

ได้ประคองอัญชลี และพระพุทธรองค์ก็ได้ตรัสประทานพระพุทโธวาทแก่ท่านพระปิงคิยะที่มีความว่า วักกलि ภัทราวุธ และอาฬวิโคตมะได้ปล่อยศรัทธาฉันใด ท่านก็จงปล่อยศรัทธาฉันนั้น เมื่อปล่อยศรัทธาได้ ก็จะมีบรรลุถึงฝั่งโน้นคือนิพพาน ซึ่งข้ามพ้นไปจากฝั่งนี้ อันเป็นฝั่งแห่งบ่วงหรือแดนของมัจจุ ดังนี้ ท่านพระปิงคิยะได้สดับพระพุทโธวาทที่ตรัสประกาศสั่งสอนแนะแนวปฏิบัติทางจิตให้สูงขึ้น ก็ได้เป็นผู้มีจิตพ้นจากอาสวะ และได้กราบทูลข้อนั้นแก่พระบรมศาสดา ท่านแสดงว่าท่านอาจารย์พาวรีได้ญาณคือความรู้ในธรรม ตามเรื่องที่ท่านแสดงไว้ท้ายโสฬสปัญหาอันนำมากล่าวแต่โดยความนี้ ก็แสดงว่าท่านพระปิงคิยะได้เป็นผู้มีศรัทธาตั้งลงมั่นคงในพระพุทธรเจ้า เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปลาทะคือความเลื่อมใส และประกอบด้วยความรัก ดังที่ได้มีคำแสดงคู่กันอยู่ในที่หลายแห่งว่า นิวิฏฐสทฺโธ นิวิฏฐเปโม อันแปลว่า มีศรัทธาตั้งมั่นมีความรักตั้งมั่น ดังนี้ เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยความรักอย่างยิ่งในองค์พระพุทธรเจ้า ฉะนั้น ก็ได้ญาณคือความหยั่งรู้ในธรรม ดังที่ได้แสดงแล้ว และเมื่อได้มาพบท่านอาจารย์พาวรี ก็ได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธรคุณเป็นอันมาก ด้วยอำนาจแห่งศรัทธาอันประกอบด้วยความรักในพระพุทธรองค์ จนถึงกับอาจารย์ถามว่า ก็เมื่อศรัทธาเมื่อรักพระองค์มากมายถึงเพียงนั้น แล้วทำไมจึงได้จากพระองค์มาได้ จึงได้กล่าวตอบอาจารย์ว่า จิตไม่จากจิตยังอยู่กับพระพุทธรเจ้าตลอดเวลา ศรัทธาปีติมนคือใจและสติอยู่กับพระพุทธรเจ้าตลอดเวลา ดังนี้

ศรัทธาในรูปสมบัติผูกพันจิตไม่ให้วิมุตติ

เมื่อเป็นดังนี้ แม้จะเป็นผู้ที่มีศรัทธาน่า แต่ว่าเป็นศรัทธาที่รุนแรง ประกอบด้วยความรักอย่างรุนแรงที่ตั้งมั่นลงในองค์พระพุทธรเจ้า จึงยังเป็นเครื่องผูกพันไม่ให้จิตวิมุตติหลุดพ้น พระพุทธรองค์ได้ทรงทราบวาระจิตของท่าน จึงได้ตรัสเตือนยกเอา ๓ ท่านขึ้นมาเป็นตัวอย่าง มีท่านพระวักกलिเป็นต้นว่าได้ปล่อยศรัทธาฉันใด ก็ให้พระปิงคิยะปล่อยศรัทธาเสียฉันนั้น ก็จักข้ามไปถึงฝั่งโน้นคือนิพพานได้ คือข้ามฝั่งนี้อันเป็นแดนของมัจจุความตาย ไปสู่ฝั่งโน้นคือนิพพานได้ ดังนี้ ท่านพระวักกลินั้นได้มีเล่าว่าได้เป็นผู้มีความรักในพระรูปสมบัติของพระพุทธรเจ้า ซึ่งประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะอย่างสมบูรณ์ จึงได้ติดตามเฝ้าดูพระรูปกายของพระพุทธรเจ้าอยู่ตลอดเวลา พระองค์ก็

ได้ตรัสประสาทสั่งสอนไว้ ประโยชน์อะไรด้วยกายเนาอันนี้ ดังนี้ ตรัสสอนให้แสวงหาธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง และในที่สุดท่านพระวัคกลีเมื่อได้ปล่อยศรัทธาอันประกอบด้วยความรักติดพันอยู่ในพระรูปสมบัตินั้นได้ มาปฏิบัติทำปัญญาให้บังเกิดขึ้นก็ได้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูง พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสเตือนท่านพระปิงคิยะเช่นเดียวกันให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสียศรัทธาดังที่ได้แสดงแก่ท่านอาจารย์พาวรี ว่าได้เห็นพระพุทธเจ้าด้วยใจอยู่ทุกขณะ ซึ่งควรจะมี ความหมายตามเรื่องว่า เห็นพระรูปกายนั้นเองอยู่ทุกขณะด้วยใจ เหมือนอย่างเห็นด้วยตา ใจที่เห็นแต่รูปลักษณะหรือรูปสมบัติเหมือนอย่างเห็นด้วยตานั้น ก็เป็นการเห็นรูปภายนอก ยังไม่เห็นพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นพระผู้ตรัสรู้ ผู้เบิกบานในคุณธรรมเต็มที การเห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นชั้นในดังนี้จะเห็นด้วยตามิได้ ต้องเห็นด้วยใจ และการที่เห็นด้วยใจนั้นก็จะต้องเห็นธรรมที่เรียกว่า **ธรรมจักขุ** ดวงตาเห็นธรรม ดังที่ได้มีแสดงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาจบลง ท่านพระโกณฑัญญะได้ **ธรรมจักขุ** คือดวงตาเห็นธรรมว่า ยงฺกิญฺจิ สมฺมุตฺตมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สัพฺพนฺตํ นิโรธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา คือเห็นสิ่งที่เกิดดับ ว่าทุก ๆ สิ่งที่เกิด ทุก ๆ สิ่งนั้นก็ดับเป็นธรรมดา ดังนี้เป็นดวงตาเห็นธรรม ก็คือเห็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข อันเป็นอริยสัจอันเอง และเมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” ดังนี้

เห็นพระรูปกาย ไม่ชื่อว่าเห็นธรรม

ฉะนั้น การที่เห็นพระพุทธเจ้าดังที่ท่านพระปิงคิยะเห็นดังที่ได้บอกแก่ท่านอาจารย์พาวรีนั้น เป็นการเห็นรูปกายของพระองค์ ซึ่งได้ตรัสแก่ท่านพระวัคกลีว่า ประโยชน์อะไรด้วยกายเนาอันนี้ อยู่กับพระองค์ก็เห็นด้วยตา และเมื่อจากไปใจก็จืดจ่อ มีศรัทธามีปิติมีสติตั้งอยู่แต่ในพระรูปกายที่เห็นด้วยตานั้น ก็เห็นด้วยใจเป็นรูปร่างของพระองค์ ก็เป็นอันว่าแม้เห็นด้วยใจก็เห็นรูปกายของพระองค์นั่นเอง ไม่ใช่เป็นการเห็นธรรม ฉะนั้น แม้จะเห็นพระรูปกายของพระองค์อยู่ทุกขณะ ไม่มีเวลาที่จะคลาดแคล้วออกไป ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นธรรม พระองค์จึงได้ตรัสเตือนให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย และเมื่อปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย จิตที่ปล่อยนั้นก็ปล่อย

รูปปล่อยนามนั่นเอง เพราะว่าศรัทธาที่เคยตั้งอยู่ในรูปในนาม อันเป็นรูปกายนั้น
 ยังเป็นอุปาทานคือความยึดถือ และเมื่อปล่อยศรัทธาที่ตั้งอยู่ในรูปในนามนั้นเสียได้
 ก็เป็นอันว่าได้ปล่อยรูปปล่อยนาม และธรรมที่ได้ฟังมาที่ได้ปฏิบัติอบรมมา อันเป็น
 ศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญาของท่านที่มีอยู่สมบูรณ์แล้ว ก็มาปรากฏเต็มที่ เป็นแสงสว่าง
 ส่องให้เห็นธรรม คือความเกิดดับของนามรูป อันเป็นทุกข์สังขจะ สภาพที่จริงคือ
 ทุกข์ เห็นต้นเหตุที่ยึดถือว่าเป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เห็นความดับต้นเหตุเป็น
 ความดับทุกข์ และเห็นปัญญาที่ปล่อยวางเป็นตัวมรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
 เป็นสังขญาณ ความหยั่งรู้ในสังขจะบังเกิดขึ้น และเมื่อสังขญาณบังเกิดขึ้นเต็มที่
 เพราะเหตุที่ได้อบรมอย่างเต็มที่แล้ว ดังนี้ จิตของท่านก็วิมุตติหลุดพ้นจาก
 อาสวะทั้งหลาย ทั้งนี้ก็อาศัยที่พระพุทธรองค์ได้ทรงทราบวาระจิตและได้เสด็จ
 มาโปรด และท่านก็ได้บำเพ็ญศีลสมาธิปัญญาอย่างเต็มที่แล้ว ท่านได้ฟังพระ-
 พุทธพยากรณ์ปัญหาทุก ๆ ข้อ ตั้งแต่ข้อต้นมาจนถึงข้อสุดท้ายที่ท่านได้กราบทูล
 ถวายแล้ว เป็นการปฏิบัติศีลสมาธิปัญญาอย่างสมบูรณ์แล้ว แต่ว่าศรัทธาอัน
 ประกอบด้วยความรักอย่างแรงในพระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นส่วนพระรูปกายภายนอก
 ยังปกปิดเอาไว้อยู่ ศีลสมาธิปัญญาที่ท่านได้บำเพ็ญอย่างเต็มที่ จึงยังไม่ปรากฏ
 ขึ้นมาตัดกิเลส แต่เมื่อพระพุทธรองค์มาตรัสเตือนให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย วาง
 ศรัทธาเช่นนั้นเสียดังนี้ ศีลสมาธิปัญญาหรือปัญญาสมาธิศีลที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์
 แล้ว ก็ปรากฏขึ้นมาทันที ตัดกิเลสเป็นสมุทฺถผลพหวน จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจาก
 อาสวกิเลสทั้งสิ้น ดังนี้

เกิดวิปัสสนาปัญญาจึงชื่อว่าเห็นธรรม

การที่แสดงดังนี้ก็ไม่ต้องไม่เข้าใจว่าศรัทธานั้นไม่ดี ศรัทธาเป็นสิ่งที่ดีและเป็น
 สิ่งจำเป็น ผู้ปฏิบัติธรรมที่มีศรัทธานำก็มีอยู่เป็นอันมาก จึงมีคำเรียกว่า **สัทธานุสारी**
 มีศรัทธานำ นำให้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับ แต่บางพวกนั้นเป็น
ธรรมานุสारी ธรรมนำก็คือปัญญานั้นเองนำ ให้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงเต็มที่
 แต่แม้เช่นนั้นในขั้นของการปฏิบัติที่จะบรรลุถึงที่สุดนั้น ก็ต้องปล่อยศรัทธาชนิดที่
 ผูกพันอยู่ในรูปสมบัติหรือรูปกายภายนอกของพระพุทธรเจ้า แม้ของพระธรรมของ

พระสงฆ์ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะหยั่งจิตลงไปในวิปัสสนาภูมิคือนามรูป หรือขั้น ๕ พิจารณาให้เห็นโดยไตรลักษณ์ วิปัสสนาปัญญาจึงจะบังเกิดขึ้นได้ จึงจะตัดกิเลสได้ในที่สุด และเมื่อเป็นดังนี้ก็ได้ชื่อว่าเห็นธรรม และเมื่อเห็นธรรม ก็ได้ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าชั้นใน พระพุทธรูปเจ้าชั้นในนี้เองซึ่งเป็นอมตะ เป็นผู้ไม่ตาย คู่กับอมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย เมื่อเป็นดังนี้ อมตธรรมก็ดี อมตพุทธรูปพระพุทธรูปเจ้าผู้ไม่ตายซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าชั้นในก็ดี ย่อมตั้งอยู่เป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ในครั้งพุทธกาลในเวลาต่อมาจนถึงในบัดนี้และในเวลาต่อไป ก็คงยังตั้งอยู่เช่นเดียวกัน ไม่ต่างกัน ในครั้งพุทธกาลเอง แม้จะได้ติดตามพระพุทธรูปเจ้าไปโน่นไปนี่ จนถึงท่านแสดงว่าจับชายผ้าสังฆาฏิของพระองค์ไปก็ตาม แต่เมื่อไม่ได้เห็นธรรม ก็ไม่ได้ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นชั้นใน ดังที่ได้ตรัสแสดงกับท่านพระวักกิลีนัน

เห็นธรรมจึงชื่อว่าเห็นพระพุทธรูปเจ้า

ฉะนั้น แม้ใครที่เกิดทันพระพุทธรูปเจ้า และได้เห็นองค์พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปโน่นไปนี้ได้ผ้าพระองค์ แม้จะชมโฉมพระองค์ว่าเป็นผู้ซึ่งงดงามด้วยมหาปุริสลักษณะอย่างโน้นอย่างนี้หลายครั้งหลายหน หรือแม้ตลอดเวลาจิตไม่ได้ออกไปห่างอย่างท่านพระปิงคิยะที่บอกกับอาจารย์นั้นก็ตาม ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าเห็นพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นอมตพุทธรูปเจ้าชั้นใน สิ่งที่เห็นนั้นเป็นรูปกายชั้นนอกซึ่งต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา ดังที่ตรัสว่าประโยชน์อะไรกับกายเนาอันนั้นนั้น ในพุทธกาลก็เป็นเช่นนี้ แม้ในบัดนี้ก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงไม่มีข้อที่จะต้องเสียใจหรือเสียตายว่า เกิดไม่ทันพระพุทธรูปเจ้า เมื่อเกิดมาทันพระพุทธรูปศาสนา พระพุทธรูปศาสนายังดำรงอยู่ดังนี้ และเมื่อตั้งใจได้ปฏิบัติธรรมจนเห็นธรรมแล้ว ก็จะได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นพระอมตพุทธรูปดังที่กล่าวนั้นเหมือนกัน ไม่ต่างอะไรกันกับในครั้งพุทธกาล และถ้าไม่ได้เห็นธรรมแล้ว ก็ไม่ได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าเหมือนกัน ในครั้งพุทธกาลก็เหมือนกัน เดียวนี้ก็เหมือนกัน ไม่ต่างอะไรกัน เพราะฉะนั้น ธรรมจึงเป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา พระพุทธรูปเจ้าก็เป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา จึงได้ตรัสเตือนท่านพระปิงคิยะให้ปล่อยศรัทธาที่ติดอยู่ในรูปสมมติเช่นนั้นเสีย เมื่อเป็นดังนี้ จิตก็จะปลงลงในความปล่อยวาง ปัญญาพร้อมทั้งสมาธิและศีลก็จะปรากฏขึ้นมา ตัดกิเลส

ได้เป็นสมุจเฉตปทานดังกล่าว อันนี้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผู้ปฏิบัติธรรมจะพึงทำความเข้าใจ

และก็เป็นอันว่า จบโสฬสปัญหา และการแสดงโสฬสปัญหานำสติปัญญาก็จะจบลงพร้อมกับสติปัญญานี้เช่นเดียวกัน การปฏิบัติสติปัญญานี้ทั้ง ๔ นั้นได้แสดงอธิบายมา และได้มีหนังสือเป็นหลักฐานอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติก็ย่อมจะหาศึกษาปฏิบัติได้โดยง่าย และเมื่อตั้งใจศึกษาปฏิบัติในสติปัญญานี้ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ ก็เป็นทางปฏิบัติที่เป็น เอกายโน อยมฺ มคฺโค ทางไปอันเดียวกัน เช่นเดียวกับพระพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบปัญหาทุกข้อนั้น รวมอยู่เป็น เอกายโน มคฺโค ทางไปอันเดียวกันเช่นเดียวกัน สุตตํ วิสุทฺธิยา เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย โสภปริเทวานํ สมตฺกุกฺกมา ย เพื่อความก้าวล่วงความโศกความโทมนัสทั้งหลาย ทุกฺขโทมนสฺसानํ อุตฺตงฺคมา ย เพื่อดับทุกข์โทมนัส ฌายสฺส อริคมา ย เพื่อบรรลุธรรมที่พึงบรรลุตามเหตุและผล นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา ย เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

โสฬสปัญหาจบ

๔ มีนาคม ๒๕๒๕

ปารายนานุสังคิตคาถา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ในมคธชนบทได้ตรัสปารายนสูตรนี้ อันพราหมณ์มาณพ ๑๖ คน ผู้เป็นบริวารของพราหมณ์พาวรี ทูลอาราธนาแล้ว ได้ตรัสพยากรณ์ปัญหา แม้หากว่าการกบคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งปัญหาหนึ่ง ๆ แล้วพึงปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรมไซ้ การกบคคลนั้นก็พึงถึงฝั่งโน้นแห่งชราและมรณะได้แน่แท้ เพราะธรรมเหล่านี้ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การถึงฝั่งโน้น เพราะเหตุนั้น คำว่า ปารายนะ จึงเป็นชื่อแห่งธรรมปริยายนี้.

พราหมณ์มาณพผู้อาราธนาทูลถามปัญหา ๑๖ คนนั้น คือ อชิตมาณพ ๑ ติสสมेतเตยยมาณพ ๑ ปุณณกมาณพ ๑ เมตตคุมาณพ ๑ โชตกมาณพ ๑ อุปสีวมาณพ ๑ นันทมาณพ ๑ เหมกมาณพ ๑ โตทยมาณพ ๑ กัปปมาณพ ๑ ชตุกัณเณีมาณพ ๑ ภัทราวุธมาณพ ๑ อุกุยมาณพ ๑ โปสาลมาณพ ๑ โมฆราชมาณพผู้มีปัญญา ๑ ปิงคิยมาณพผู้แสวงหาคุนอันใหญ่ ๑ พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุนอันใหญ่ ทรงมีจรรยาอันสมบูรณ์ พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คน ได้เข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาอันละเอียด กะพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พระพุทธเจ้าผู้เป็นมุนีได้ตรัสพยากรณ์ปัญหาที่พราหมณ์มาณพเหล่านั้นทูลถามแล้วตามที่เป็นจริง ทรงให้พราหมณ์มาณพทั้งหลายยินดีแล้ว ด้วยการตรัสพยากรณ์ปัญหาทุก ๆ ปัญหา

พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คนเหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ผู้มีจักขุให้ยินดีแล้ว ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ.

เนื้อความแห่งปัญหาหนึ่ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยประการใด ผู้ใดพึงปฏิบัติตามด้วยประการนั้น ก็พึงจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่ง

โน้นได้ ผู้นั้นเจริญมรรคอันอุดมอยู่ ก็ฟังจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้นได้
 ธรรมปริยายนั้นเป็นทางเพื่อไปสู่ฝั่งโน้น เพราะฉะนั้น ธรรมปริยาย
 นั้นจึงชื่อว่า ปารายณะ.

ปึงคิยมาณพกล่าวคาถาว่า

อาตมาจักขับตามภาชิตเครื่องไปยังฝั่งโน้น (อาตมาขอกล่าว
 ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นแล้วด้วยพระญาณ) พระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐ ปราศจากมลทิน มีพระปัญญากว้างขวาง ไม่มีความใคร่
 ทรงดับกิเลสได้แล้ว จะพึงตรัสสมุสาเพราะเหตุอะไร.

เอาเถิด อาตมาจักแสดงวาจาที่ควรเปล่ง ประกอบด้วยคุณของ
 พระพุทธเจ้าผู้ทรงละความหลงอันเป็นมลทินได้แล้ว ทรงละความถือ
 ตัวและความลบหลู่ได้เด็ดขาด.

ดูก่อนท่านพราหมณาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงบรรเทาความมืด
 มีพระจักรุรอบคอบ ทรงถึงที่สุดของโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด ไม่มี
 อาสวะ ทรงละทุกข์ได้ทั้งปวง มีพระนามตามความเป็นจริงว่า พุทโธ
 อันอาตมาเข้าเฝ้าแล้ว.

นกฟิงละป่าเล็ก แล้วมาอยู่อาศัยป่าใหญ่อันมีผลไม้มาก ฉันใด
 อาตมา มาละคณาจารย์ผู้มีความเห็นน้อยแล้ว ได้ประสบพระพุทธเจ้า
 ผู้มีความเห็นประเสริฐเหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ แม้ฉันนั้น

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม อาจารย์เหล่าใด ได้พยากรณ์
 ลัทธิของตนแก่อาตมาในกาลก่อนว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จัก
 เป็นอย่างนี้ คำพยากรณ์ของอาจารย์เหล่านั้นทั้งหมด ไม่ประจักษ์
 แก่ตน คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้น เป็นเครื่องทำความตริกลงให้ทวีมากขึ้น
 (อาตมาไม่พอใจในคำพยากรณ์นั้น)

พระโคตมพระองค์เดียว ทรงบรรเทาความมืด สงบระงับ
 มีพระรัศมีโชติช่วง มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มี
 พระปัญญากว้างขวาง ได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่

ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตันทหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้ แก่อาตมา.

พราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์กล่าวคาถาแก่พระปิงคิยะว่า

ท่านปิงคิยะ พระโคตมพระองค์ใดได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตันทหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้แก่ท่าน เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงอยู่ปราศจากพระโคตมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง สิ้นกาลแม้ครู่หนึ่งเล่า.

พระปิงคิยะกล่าวคาถาตอบพราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์ว่า

ท่านพราหมณ์ พระโคตมพระองค์ใดได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตันทหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้ แก่อาตมา อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระโคตมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง สิ้นกาลแม้ครู่หนึ่ง.

ท่านพราหมณ์ อาตมาไม่ประมาททั้งกลางคืนกลางวัน เห็นอยู่ซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้โคตมพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยจักขุ ฉะนั้น อาตมานมัสการอยู่ซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้โคตมพระองค์นั้นตลอดราตรี อาตมา มาสำคัญความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธรเจ้าผู้โคตมพระองค์นั้น ด้วยความไม่ประมาทนั้น.

ศรัทธา ปิติ มนะ และสติของอาตมาย่อมโน้มไปในคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าผู้โคตม พระพุทธรเจ้าผู้โคตม ผู้มีพระปัญญากว้างขวาง ประทับอยู่ยังทิศภาคใด ๆ อาตมานั้นเป็นผู้โน้มไปโดยทิศภาคนั้น ๆ นั้นแล.

ร่างกายของอาตมาผู้แก่แล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อยนั่นเอง ท่านพราหมณ์อาตมาไปสู่พระพุทธรเจ้าด้วยการไปแห่งความดำริเป็นนิตย์ เพราะว่าใจของอาตมาประกอบแล้วด้วยพระพุทธรเจ้านั้น.

อาตมานอนอยู่บนเปือกตม คือกามดินรนอยู่ (เพราะตัณหา) ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง ครั้นนั้นอาตมาได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงข้ามโอชะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ.

(ในเวลาจบคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ของ พระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีแล้ว ประทับอยู่ ณ นครสาวัตถินั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมี ดุจทองไปแล้ว พระปิงคิยะกำลังนั่งพรณนาพระพุทธรูปแก่พราหมณ์พาวรีอยู่ ได้เห็น พระรัศมีแล้วคิดว่า นี้อะไร เหลียวแลไป ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประหนึ่งประทับอยู่เบื้อง หน้าตน จึงบอกแก่พราหมณ์พาวรีว่า พระพุทธรูปเสด็จมาแล้ว พราหมณ์พาวรีได้ลุกจากอาสนะ ประคองอัญชลียืนอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแผ่พระรัศมีแสดงพระองค์แก่พราหมณ์ พาวรี ทรงทราบธรรมเป็นที่สบายของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีทั้งสองแล้ว เมื่อจะตรัส เรียกแต่พระปิงคิยะองค์เดียว จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ดูก่อนปิงคิยะ พระวัคกลี พระภัทราวุธะ และพระอาฬวีโคดม เป็นผู้มึนศีรษะนอนลงแล้ว (ได้บรรลอรหัตต์ด้วยศรัทธาธุระ) ฉันทใจ แม้ ท่านก็จงปล่อยศรัทธาลง ฉันทนั้น ดูก่อนปิงคิยะ เมื่อท่านนอนลงด้วย ศรัทธา ปรากรวิปัสสนา โดยนัยเป็นต้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ก็จักถึงนิพพาน อันเป็นฝั่งโน้นแห่งวัฏฏะอันเป็นบ่วงแห่งมัจจุราช.

พระปิงคิยะเมื่อจะประกาศความเลื่อมใสของตนจึงกราบทูลขึ้นว่า

ข้าพระองค์นี้ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง เพราะได้ฟังพระวาจาของ พระองค์ผู้เป็นมุนี พระองค์มีกิเลสดุจหลังคาอันเปิดแล้ว ตรัสรู้แล้วด้วย พระองค์เอง ไม่มีกิเลสดุจเสาเขื่อน ทรงมีปฏิภาณ ทรงทราบธรรม เป็นเหตุกล้าว่าประเสริฐยิ่ง ทรงทราบธรรมชาติทั้งปวง ทั้งเลวและ ประณีต ด้วยพระอภิญา พระองค์เป็นศาสดาผู้กระทำที่สุดแห่ง ปัญหาทั้งหลาย แก่เหล่าชนผู้มีความสงสัยปฏิญาณอยู่ นิพพานอัน กิเลสมีรากะเป็นต้นไม่พึงนำไปได้ เป็นธรรมไม่กำเริบ หาอุปมาใน ที่ไหน ๆ มิได้.

ข้าพระองค์จักถึงอนุปาติเสสนิพพานธาตุแน่แท้ ข้าพระองค์ไม่
มีความสงสัยในนิพพานนี้เลย ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็น
ผู้มีจิตน้อมไปแล้ว (ในนิพพาน) ด้วยประการนี้แล.

ธรรมเนียมปฏิบัติเบื้องต้น

จตุสติปฏิฐานธรรมบทธายาย

กายนุปัสสนา

อานาปานปัพพะ

การปฏิบัติธรรม เป็นความมุ่งหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะการ
เรียนเป็นส่วนปริยัติ จะได้ผลก็ต้องมีการปฏิบัติ การปฏิบัติสำหรับบรรพชิต คือ
ผู้บวชในพระพุทธศาสนาเบื้องต้น คือการปฏิบัติพระวินัย ซึ่งเป็นส่วนศีล แต่การ
ปฏิบัติพระวินัยยังมีข้อที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นส่วนศีลนั้น เป็นสิกขาที่หนึ่ง สืบขึ้นไปอีก
คือสมาธิและปัญญา เมื่อมุ่งผลของการปฏิบัติที่สูงขึ้น ก็ต้องปฏิบัติในสมาธิและใน
ปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ฉะนั้น ในบัดนี้จะได้แสดงถึงหลักปฏิบัติสมาธิก่อน สมาธิคือการทำจิตให้ตั้ง
มั่นแน่วแน่ในอารมณ์อันเดียว ซึ่งเป็นอารมณ์ของสมาธิ เพราะว่าจิตนี้ มีปกติ
ดิ้นรนกวัดแกว่งรักษายาก ห้ามยาก แต่ก็อาจที่จะทำให้สงบได้ อาจที่จะรักษาได้
ห้ามได้ ด้วยใช้สติกำหนดอารมณ์ของสมาธิ อารมณ์ของสมาธินั้นมีมาก แต่ในบัด
นี้จะแสดงเพียงข้อหนึ่ง คือ อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก
ในสติปฏิฐานสูตรท่านสอนให้ผู้ที่จะทำสมาธิข้อนี้ นั่งขัดบัลลังก์คือขัดสมาธิตั้งกายตรง
ดำรงสติ มีสติมั่น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก และให้ตั้งสติกำหนดเป็นชั้น ๆ
ไป คือ

๑. หายใจเข้ายาวก็ให้รู้ หายใจออกยาวก็ให้รู้
๒. หายใจเข้าสั้นก็ให้รู้ หายใจออกสั้นก็ให้รู้
๓. ศีกษา คือ สำเนียงกำหนดกายทั้งหมดหายใจเข้า, ศีกษาคือสำเนียง
กำหนดกายทั้งหมดหายใจออก

๔. ศึกษาคือสำเนียงกำหนดสงบระงับกายสังขาร เครื่องปรุงกายอันหมายถึง ลมหายใจ หายใจเข้า ศึกษาคือสำเนียงกำหนดสงบระงับกายสังขาร เครื่องปรุงกาย อันหมายถึงลมหายใจ หายใจออก.

ท่านแสดงไว้เป็น ๔ ชั้น ควรทำความเข้าใจในลมหายใจทั้ง ๔ ชั้นนี้ โดยสังเขป คือ เมื่อยังมีได้ปฏิบัติทำจิตให้สงบ ลมหายใจก็หายาบ มีระยะที่หายใจยาว อีกอย่างหนึ่งต้องการสูดลมหายใจยาว ก็ทำการสูดหายใจให้ยาวได้ สำหรับในชั้นนี้จะทำการสูดลมหายใจให้ยาวอย่างออกกำลัง หรือหายใจโดยปกตินั้นแหละ แต่เมื่อยังไม่ทำสมาธิก็ยาวคือว่าหายาบ เมื่อเช่นนี้ก็ให้ทำสติให้รู้ อยู่ เข้ายาวก็ให้รู้ ออกยาวก็ให้รู้.

คราวนี้เมื่อทำสมาธิ จิตละเอียดเข้า ลมหายใจก็ละเอียดเข้า ช่วงหายใจก็สั้นเข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ให้รู้คือว่าเข้าสั้นก็ให้รู้ ออกสั้นก็ให้รู้.

ต่อจากนี้ก็ศึกษา คือสำเนียงกำหนดให้รู้กายทั้งหมดนี้ในปฏิสัมภิทามรรค อธิบายว่า กายมี ๒ คือรูปกายและนามกาย **รูปกาย**ได้แก่รูปขันธ์ ก็ให้รู้ว่ารูปขันธ์มีอิริยาบถในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร อิริยาบถใหญ่เป็นอย่างไร อิริยาบถน้อยเป็นอย่างไรตลอดจนให้รู้ลมหายใจ ซึ่งก็จัดว่าเป็นรูปขันธ์เหมือนกัน นี้เรียกว่ารูปกาย และให้รู้**นามกาย** คือให้รู้ความคิดให้รู้สัญญาคือความกำหนดในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร คอยกำหนดให้รู้ทั้งรูปกายและนามกายทั้งหมด แต่ว่าในข้อนี้ ในวิสุทธิมรรคอธิบาย แดบเข้ามาว่า กายทั้งหมดนี้หมายถึงกองลมทั้งหมด ซึ่งโดยปกติเมื่อหายใจเข้า ลมก็จะตั้งต้นที่จมูก กลางที่หทัยลงไปถึงนาภี เมื่อขาออกก็จากนาภีมาหทัยแล้วก็มาจมูก ก็ให้กำหนดรู้ให้ตลอดสายทั้งเข้าทั้งออก.

คราวนี้ก็มาถึงขั้นที่ ๔ คือ ศึกษาสำเนียงกำหนดสงบระงับกายสังขาร คือ ลมหายใจ หายใจเข้า หายใจออก กำหนดลมหายใจที่เป็นไปโดยปกติ ที่เมื่อจิตละเอียด หายใจก็ละเอียดเข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็รักษาความละเอียดไว้ และคอยกำหนดจิตให้ละเอียดยิ่งขึ้น และรักษาลมหายใจที่ละเอียดนั้นไว้ให้ละเอียดยิ่งขึ้น ปล่อยให้เป็น

ไปตามปกติธรรมดาที่เป็น ไม่เกร็งตัว ไม่บังคับลม ถ้าไปเกร็งตัว ไปบังคับลม ก็อาจจะทำให้เกิดเกร็งกาย หายใจอึดอัด เป็นปลุกตัว ทำให้ร่างกายบางที่ก็อะอะตึงตัง ซึ่งนั้นไม่ใช่เป็นวิธีปฏิบัติในอานาปานสติ วิธีปฏิบัติในอานาปานสตินั้นต้องกำหนดให้ละเอียดยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นสี่ขั้น.

แต่ว่าในทางปฏิบัตินั้น สำหรับขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สองก็กำหนดไปตามที่เป็น สำหรับในขั้นสี่ก็เป็นผลที่ละเอียดเข้า ความสำคัญจึงอยู่ในขั้นที่สาม ขั้นที่สามนั้นในเบื้องต้น ก็อาจจะต้องคอยตามลมเข้าตามลมออก ตามลมที่เข้าก็คือสังจิตจากนาสิก ไปอุระ (หรือหทัย) แล้วก็ไปนาภี ขาออกก็จากนาภี มาอุระ แล้วก็ออกนาสิก เช่นนี้จิตยังไม่สงบ เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้กำหนดไว้จุดหนึ่ง เพียงจุดเดียว ในตำรา ปฏิสัมภิกามรรคและวิสุทธิมรรค ท่านสอนให้กำหนดจุดที่ลมกระทบ ในที่ต้นทางเข้า และในที่ปลายทางออก คือถ้าคนจมูกยาวก็ที่กระพุ้งจมูก ถ้าคนจมูกสั้นก็ที่ริมฝีปาก เบื้องบน แต่ว่าที่ไหนนั้น ก็สุดแต่แต่ละบุคคล ให้สังเกตดูว่าเมื่อหายใจเข้า ลมกระทบที่ไหนก่อน ที่ริมฝีปากเบื้องบนหรือที่กระพุ้งจมูก ก็ให้กำหนดไว้ที่จุดนั้น และเมื่อออกลมออกก็จะมากระทบที่นั่น จุดที่ลมกระทบเมื่อเข้าและเมื่อออกนั้น เรียกว่า **นิमित** แปลว่า ที่กำหนดจิต เมื่อกำหนดจิตไว้ที่กำหนดไว้ ดังนี้ เมื่อหายใจเข้า ลมกระทบที่นิमितคือที่กำหนดจิต อันนี้ก็รู้ เมื่อลมหายใจออกมากกระทบที่นิमित ที่กำหนดจิตอันนี้ก็รู้และเมื่อให้จิตกำหนดอยู่ในจุดนี้ รู้อยู่เสมอดังนี้ ก็ชื่อว่าได้รู้กองลมทั้งหมด เปรียบเหมือนอย่างว่าคนเลื่อยไม้ ก็มองกำหนดดูอยู่ที่ไม้ตรงที่เลื่อยเลื่อยอยู่ก็เห็นไม้ที่ตรงนั้นด้วย เห็นเลื่อยอยู่ที่ตรงนั้นด้วย กำหนดอยู่ที่จุดนั้นจุดเดียว ไม่ต้องดูเลื่อยทั้งหมดที่เลื่อยไปเลื่อยมาทำการเลื่อย ดูอยู่จุดเดียวคือที่ไม่ตรงเลื่อยถูกนั้นเพียงจุดเดียว และเมื่อเห็นอยู่ที่จุดนั้นจุดเดียว ก็เป็นอันว่าได้เห็นทั้งหมด กำหนดจิตให้อยู่ตรงนี้จุดเดียว.

ในการที่ตั้งสติกำหนดอยู่ที่จุดเดียวนี้ เพื่อจะช่วยให้จิตกำหนดมั่นคง ท่านก็สอนวิธีเป็นอุบายสำหรับช่วยต่าง ๆ เช่นสอนให้นับ ดังในวิสุทธิมรรคสอนให้นับ นับช้านับเร็ว นับช้าก็คือ หายใจเข้านับ ๑ หายใจออกนับ ๑, เข้า ๒ ออก ๒, เข้า ๓ ออก ๓, แล้วก็ ๔-๔, ๕-๕, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๕-๕, แล้วต่ออีกเป็น ๖-๖,

แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๗-๗, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๘-๘, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๙-๙, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๑๐-๑๐, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๕-๕, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๖-๖ ย้อนไปใหม่ดังนี้ อยู่เสมอ จนจิตเชิงองเข้าพอจะอยู่ที่ก็เปลี่ยนเป็นนับเร็ว คือไม่นับคู่ แต่ว่านับเดี่ยวหายใจเข้า ๑ หายใจออก ๒ เป็นต้น เมื่อจิตเชิงองเข้าอยู่ที่แล้วก็ทิ้งการนับ กำหนดอยู่ที่จุดนั้นเสมอ ไม่ให้คลาดเคลื่อนไป แต่ว่าบางอาจารย์ก็สอนอย่างอื่นให้หายใจเข้าว่า พุท, หายใจออกว่า โธ, แต่ว่าวิธีเหล่านี้เป็นวิธีอุปการณ สุกแต่ว่า ใครจะชอบอย่างไร ใครจะใช้วิธีนับ ใช้นับอย่างที่สอนไว้ในวิสุทธิมรรค หรือจะใช้อย่างอื่นก็สุกแต่จะชอบ เช่นว่าจะนับ ๑ ไปจนถึง ๑๐ ที่เดียว แล้วก็กลับนับ ๑ ถึง ๑๐ ใหม่ อย่างนี้ก็ไม่ขัดข้องอะไร เพราะเป็นอุบายเท่านั้น.

๑. ต้องมีอาตาปะ แปลว่า มีความเพียร หมายความว่า ตั้งใจไว้ว่าจะทำสมาธิเป็นเวลาเท่าไร เมื่อไร ก็ต้องทำตามที่ตั้งใจ รักษาสัจจะคือความตั้งใจจริงเอาไว้ และก็ทำให้ได้จริงตามที่กำหนดไว้ ไม่ให้เหลวไหล เบื่อก็ต้องทนให้ครบตามที่ตั้งใจไว้.

๒. ต้องมีสัมปชานะ คือความรู้ตัว คือให้มีความรู้ที่อยู่เสมอ ไม่ให้เผลอตว์ ยิ่งสมาธิละเอียดเท่าไร ก็ต้องให้มีความรู้แจ่มใสขึ้นเท่านั้น ถ้ากลับไปเสียหรือว่าดับไปเสีย เช่นว่าปล่อยใจให้ตกวูบไปก็จะเป็นสัปหงกหรือว่าเป็นหลับไป หรือว่าถ้าเผลอตว์ดังนี้ ก็ชื่อว่าขาดสัมปชานะไม่ถูกต้อง ต้องให้มีสัมปชานะคือความรู้ที่อยู่.

๓. สติ คือความระลึกรกำหนด ต้องมีสติระลึกรกำหนดอยู่ที่อารมณ์ของสมาธินั้นให้แน่น อย่ายปล่อยให้สติเลื่อนลอย ถ้าปล่อยให้สติเลื่อนลอยไปก็จะกลายเป็นคนใจลอย กลายเป็นมีโทษเท่ากับว่ามาหัดให้เป็นคนใจลอย เพราะฉะนั้นต้องตั้งสติกำหนดไว้ที่อารมณ์ของสมาธิให้มั่นคง แผล็บไปข้างไหนก็ต้องจับเข้ามาเอาไว้ที่อารมณ์ของสมาธินั้น และ

๔. ไม่ยินดีในร้ายอะไร ๆ ในโลกนี้ ในตอนนี้ก็หมายเพียงแต่ว่า ไม่ยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ไม่ยินดีในนิมิตของสมาธิที่ปรากฏ ซึ่งเป็นตัวกิเลสเพราะถ้าไปยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ก็อาจที่จะทำเกินพอดี อย่างบางคนนั่งจนไม่รู้เวลาที่จักพัก ไม่รู้เวลาที่จักบริโภค ถ้ายิ่งไปติดไปเพลินในนิมิตของสมาธิด้วยแล้ว ก็จักยิ่งไปกันใหญ่

ในด้านตรงกันข้ามก็เหมือนกัน ต้องไม่ยินดียินร้ายในอารมณ์ของสมาธิ ในนิมิตของสมาธิ คือเมื่อตั้งใจจะทำแล้ว ถึงตอนต้นจะไม่ชอบต้องพยายามฝืนใจไปทำไปให้จงได้ และเมื่อประสพนิมิตที่ไม่ชอบก็ต้องคิดว่าไม่ใช่เป็นของจริง แต่เป็นของที่เป็นสัญญาชะคือเกิดจากสัญญาหรือเป็นภาพอุปาทานทั้งนั้น ไม่มีความจริงอะไร ไม่ให้เกิดความยินดีตื่นเต้นในอารมณ์ในนิมิตของสมาธิ ไม่ให้เกิดความยินดีตกใจกลัวในอารมณ์ในนิมิตของสมาธิทุก ๆ อย่าง ทำความรู้ให้ตั้งมั่น ทำสติให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิเท่านั้น จนกว่าจะหมดเวลาที่เรากำหนดไว้.

จิตที่เป็นสมาธิท่านว่าเป็นจิตที่ควรแก่การทำงาน เห็นได้ชัดดังเช่นในการอ่านหนังสือจะอ่านหนังสือสักหน้าหนึ่ง ถ้าใจฟุ้งซ่านบางทีก็ต้องอ่านหลายเที่ยว และยังคงกำหนดความ ให้เกิดความเข้าใจก็ไม่ค่อยได้ จำก็ไม่ค่อยได้ แต่ถ้าอ่านด้วยจิตใจที่ตั้งมั่นและแน่วแน่ก็จะอ่านได้รวดเร็วกว่า และจะเข้าใจได้แจ่มแจ้งดีกว่า เพราะฉะนั้น การที่หัดทำสมาธินี้ จึงเป็นกิจที่ขอบอาจจะใช้จิตที่เป็นสมาธินี้ไปเล่าเรียนศึกษา หรือจะไปบำเพ็ญประโยชน์อะไรก็ได้เป็นอันมาก ตามที่แสดงมานี้เป็นเรื่องของอานาปานสติโดยย่อก็เพียงนี้.

อิริยาบถปัพพะ สัมปชัญญปัพพะ ปฏิกูลปัพพะ

ตามพระสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตั้งสติระลึกไปในกาย ตั้งแต่พื้นเท้ามาจนถึงศีรษะเป็นส่วนเบื้องบน ตั้งแต่ศีรษะลงไปจนถึงพื้นเท้าเป็นส่วนเบื้องต่ำ มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ กำหนดว่าเป็นสิ่งที่เต็มไปด้วยปฏิกูลน่าเกลียดประการต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในกายนี้ คือ เกสา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทนฺตา ฟัน, ตโจ หนัง, มถฺ เนื้อ, นหารู เอ็น, อฏฺฐิ กระดูก, อฏฺฐิมิลฺลฺชฺ เยื่อในกระดูก, วกฺกํ ไต, หทยํ หัวใจ, ยกนํ ตับ, กิโลมกํ ฟังผืด, ปิหํ ม้าม, ปปฺผาสํ ปอด, อนฺตํ ไส้ใหญ่, อนฺตคฺคณฺ สายรัดไส้, อุกฺกรียํ อาหารใหม่, กริสฺสํ อาหารเก่า, ปิตฺตํ ดี, เสฆฺมํ เสดด, ปุพฺโพ น้ำหนอง, โลหิตํ น้ำเลือด, เสโท น้ำเหลือง, เมโท มันข้น, อสฺสุ น้ำตา, วสา มันเหลว, เขโผ น้ำลาย, สิงฺฆาณิกา น้ำมูก, ลลิกา ไขข้อ, มุตฺตํ มูตร รวมเป็นอาการ ๓๑ กับในที่อื่น ท่านแสดงไว้อีก ๑ คือ มตฺถเก มตฺถลฺลฺกํ ขมอง มันสมองในขมองศีรษะรวมเป็นอาการ

๓๒ การตั้งสติระลึกไปในกาย ซึ่งประกอบด้วยอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ให้เห็นว่าเป็นของปฏิกุศลดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องกำจัด ฉันทราคะ ความติด ความยินดี ความกำหนดด้วยอำนาจของความพอใจในกาม ทำลายกามฉันทน์ิวรณให้สงบให้สิ้นไปได้.

วิธีตั้งสติกำหนดนั้น อาศัยการพิจารณา คือต้องตั้งสติกำหนดให้เห็นอาการเหล่านี้ ทีละอาการในครั้งหนึ่ง จะเพียงอาการเดียวหรือหลายอาการก็สุดแต่ เมื่อสติกำหนดลงไปให้เห็นเหมือนอย่างมองเห็นแล้วก็พิจารณาให้ความปฏิกุศลของอาการเหล่านี้ปรากฏตามที่เป็น คือ ความปฏิกุศลนั้นเป็นอย่างไร ก็ให้พิจารณาให้เห็นอย่างนั้น ไม่ใช่ให้เห็นโดยที่ไม่เป็นหรือโดยสัญญาโดยแกล้งนึกเอา อาการเหล่านี้ปรากฏความปฏิกุศลในตัวเอง ทั้งโดยสี ทั้งโดยสัณฐาน คือทรวดทรง ทั้งโดยกลิ่น ทั้งโดยที่เกิด ทั้งโดยที่อยู่ เห็นได้ง่าย เพราะปรากฏอยู่ที่ตัวเอง เมื่อปล่อยหมักหมมไว้ไม่ชำระล้าง ความปฏิกุศลก็ปรากฏขึ้นทันที ทำไม่ถึงเป็นอย่างนี้ ก็เพราะธรรมชาติ ธรรมชาติของอาการเหล่านี้มีความเป็นของปฏิกุศล แต่โดยปกติไม่ได้กำหนด ไม่ได้พิจารณา ซ้ำยังมีการตกแต่งแก้ไข จึงไปติดอยู่ที่การตกแต่งแก้ไข แถมมีฉันทราคะมาประกอบ ก็ทำให้เห็นเป็นที่น่ายินดี แต่เมื่อเพิกอาการตกแต่งแก้ไขที่ปกปิดความปฏิกุศลนั้นออกเสีย ความปฏิกุศลปรากฏขึ้นแก่ใจ ฉันทราคะก็จะหายไป เพราะความเป็นปฏิกุศลนั้นเป็นข้าศึกต่อฉันทราคะ หรือกามฉันทน์ิ ความปฏิกุศลปรากฏขึ้นเมื่อใด กามฉันทน์ิ หรือฉันทราคะก็หายไปเมื่อนั้น.

ในวิธีกำหนดนี้ จะกำหนดยกออกไปทีละอย่างก็ได้ คือกำหนดให้เห็น เกสา ผม แล้วก็ยกเอาผมออกไป กำหนดให้เห็น โลมา ขน แล้วก็ยกเอาขนออกไป นขา เล็บ ก็ให้เล็บออกไป ทนฺตา ฟัน ก็ให้ฟันหลุดออกไป ตโจ หน้ง ก็ลอกหนังออกไป มंस์ เนื้อก็ให้เนื้อหลุดไป นหารู เอ็น ก็ให้เอ็นหมดไป อฏฺฐิ กระดูก ในตอนนี้ จะกำหนดกระดูกเอาไว้ให้เห็นแต่โครงร่างกระดูก ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมา ตั้งแต่ศีรษะลงไป กำหนดดูกระดูกที่ปรากฏอยู่เพียงเท่านี้ก็ได้อ หรือจะให้กระดูกหมดไป เหลือแต่เยื่อในกระดูก ให้หมดทีละอย่าง ๆ ในที่สุดก็ไม่มีอะไร ดังนี้ก็ได้ แต่ต้องอาศัยตั้งสติกำหนดพิจารณา เมื่อจิตสงบก็จะมี**ปฏิฐานะ**คือความปรากฏของอารมณ์แจ่มชัด เมื่อมี**ปฏิฐานะ**คือความปรากฏของอารมณ์แจ่มชัดขึ้น สติที่กำหนดก็จะเป็น**อุปฏิฐานะ**

คือแจ่มชัดขึ้นเช่นเดียวกัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็เหมือนอย่างมองเห็นเท่ากับเป็นการสร้างตาเอ็กซเรย์ มองเห็นจนถึงกระดูกเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ กามฉันทหรือฉันทราคะที่เกิดขึ้น ก็จะสงบไปได้ จิตใจก็จะตั้งมั่น

อนึ่ง ท่านสอนให้ทำสัมปชัญญะในอิริยาบถใหญ่ คือเมื่อเดินก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อยืนก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อนั่งก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อนอนก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อจะน้อมกายไปอย่างใดก็ให้มีความรู้ตัวอย่างนั้นทุกอิริยาบถ และท่านสอนให้ทำสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอิริยาบถน้อย ๆ ต่าง ๆ เช่น เมื่อก้าวไปข้างหน้า เมื่อถอยไปข้างหลัง เมื่อคู้แขนเข้า หรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งเข้า เมื่อเหยียดออก เมื่อนุ่งห่ม เมื่อกิน เมื่อดื่ม เมื่อเคี้ยว เมื่อลิ้ม เมื่อถ่าย หรือเมื่อเดิน ยืน นั่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง ก็ให้มีความรู้ตัวอยู่ให้ตลอด การทำสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวนี้ ก็เป็นบทประกอบเข้าเพราะประสงค์ให้มีทั้งสติ ทั้งสัมปชัญญะดังที่กล่าวมาแล้ว.

กายคตาสตินี้ ควรจะหัดพิจารณาอีกข้อหนึ่ง เพราะนอกจากทำจิตใจให้เป็นสมาธิ ยังอาจเป็นเครื่องกำจัดกามฉันท หรือฉันทราคะได้ด้วย ส่วนอานาปานสตินี้เป็นสมาธิได้ดี แต่ไม่สู้จะกำจัดฉันทราคะหรือกามฉันทได้ถนัดนัก เพราะฉะนั้น ก็ให้เจริญสมาธิไว้ทั้ง ๒ ข้อ เหล่านี้ท่านแสดงว่าสมาธิล้วนคือจิตใจตั้งมั่นสงบ เพียงอย่างเดียว นั้น ถ้าไม่เจริญวิปัสสนา เมื่อออกจากสมาธินั้นแล้ว บางทีกิเลสแรงขึ้น เช่น ราคะ โทสะ แรงขึ้น เพราะเป็นจิตที่มีกำลัง แต่ไม่ได้ผ่อนปรนเอากิเลสออกไปบ้าง เมื่อจิตมีกำลังและมีกิเลสหนุนอยู่ กิเลสไม่ถูกผ่อนปรนออกเสียบ้าง เมื่อคราวประสบอารมณ์ที่เป็นเหตุยั่วราคะ ๆ ก็เกิดแรง เมื่อประสบอารมณ์ที่ยั่วโทสะ ๆ ก็เกิดแรง ๆ กว่าไม่ได้ทำสมาธิ ส่วนกายคตาสตินี้เจือวิปัสสนาไปในตัวด้วย ก็เป็นการผ่อนปรนกิเลสกองราคะออกไปได้บ้าง เพราะฉะนั้น เมื่อหัดเจริญไว้และออกจากสมาธิอันนี้แล้ว เมื่อถูกอารมณ์ที่เป็นเครื่องยั่วราคะมายั่วก็จะเป็นอะไรนัก เพราะจิตใจเคยกำหนดอยู่ในความปฏิกุศล ก็ย่อมจะเห็นปฏิกุศลได้ง่าย ฉะนั้นในเวลาทีบวช พระอุปัชฌายะท่านจึงสอนตบปัญจกัมมัฏฐาน คือยกขึ้นสอนเพียง ๕ ข้อ เกสา โลมา นขา ทนฺดา ตโจ สำหรับจะได้พิจารณาเป็นเครื่องมือในเวลาทีบวชอยู่ เมื่อมีกัมมัฏฐานอันนี้ค้ำใจอยู่ ก็จะประพฤติพรหมจรรย์ได้เรียบร้อยดี ถ้าขาดกัมมัฏฐานข้อนี้ พรหมจรรย์

ก็จะเร็วร้อน เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนกัมมัฏฐานข้อนี้ไว้ ตั้งแต่เมื่อบวช ก็ควรที่จะเจริญกายคตาสตินี้อีกข้อหนึ่งไปด้วย สำหรับวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้.

ธาตุปัพพะ

วิธีทำจิตให้เป็นสมาธิอีกข้อหนึ่งคือ ธาตุกัมมัฏฐาน หรือที่เรียกว่า ธาตุ-
 วัตถาน การกำหนดธาตุ คำว่าธาตุนั้นแปลว่า ทรงไว้คล้ายกับคำว่าธัมมะมาใช้ใน
 ภาษาไทยในความหมายว่า ราก หรือ มูลราก ซึ่งหมายถึงต้นเดิม หรือหมายถึง
 ส่วนที่คงที่ไม่ใช่ส่วนผสม เมื่อมาหมายอย่างนี้ ก็เลยมีความเห็นค้ำนธาตุในพระ
 พุทธศาสนาว่า ยังไม่ได้เป็นธาตุแท้ เช่น ธาตุดิน ก็ไม่ใช่เป็นธาตุแท้ ธาตุน้ำ ก็ไม่ใช่
 เป็นธาตุแท้ ดังที่แยกได้ในทางวิทยาศาสตร์ แต่เมื่อก่อนนี้ก็มีแสดงสิ่งที่เรียกว่าธาตุ
 แท้เป็นอย่าง ๆ ในบัดนี้สิ่งที่ว่าธาตุแท้นั้นก็ไม่ใช่เสียแล้ว เพราะทุก ๆ อย่าง วิทยา
 ศาสตร์ในบัดนี้ก็บอกว่ามาจากอะตอม (Atom) ซึ่งแยกออกไปได้เป็นส่วนประกอบ
 ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นธาตุแท้ในทางโลกก็ยังไม่แน่นอน ยังเป็นแต่เพียงยึดกันด้วย
 กำหนดคุณลักษณะอย่างหนึ่ง ๆ แล้วสมมติกันว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง ๆ.

ส่วนธาตุในทางพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายถึงว่า คุณลักษณะอย่าง
 หนึ่ง ๆ ที่เป็นทีสรุปรวมสิ่งที่มีคุณลักษณะอย่างเดียวกันเข้าด้วยกัน และแสดงไว้ว่าใน
 ร่างกายอันนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ
 ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม และในบางพระสูตรก็แสดงธาตุ ๕ คืออากาศธาตุ ธาตุ
 อากาศ เพิ่มเข้าอีกหนึ่ง อะไบบ้างเป็นธาตุเหล่านี้ ท่านก็ชี้ไว้ สำหรับให้พิจารณา คือ

ในร่างกายอันนี้ เกสา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทนฺตา ฟัน, ตโจ หน้,
 มंस เนื้อ, นหารู เอ็น, อฏฺฐิ กระดูก, อฏฺฐิมิณฺขฺ เยื่อในกระดูก, วฏฺกํ ไต, หทยํ หัวใจ,
 ยกนฺตบ, กิโลมกํ พังผืด, ปิหํ ม้าม, ปปฺผาสํ ปอด, อนฺตํ ใส้ใหญ่, อนฺตคฺคณฺ สายรัดใส้,
 อฺทริยํ อาหารใหม่, กรีสํ อาหารเก่า และสิ่งอื่น ๆ ที่มีลักษณะแข็งแข็ง เรียกว่า ปฐวี
 ธาตุ ธาตุดิน คือเอาลักษณะแข็งแข็ง.

ปิตตํ ดี คือน้ำดี, เสสมฺหํ เสลด, ปุพฺโพพ น้ำหนอง, โลหิตํ น้ำเลือด, เสโท น้ำเหลือง,
 เมโท มันทัน, อสฺสุ น้ำตา, วสา มันทลว, เขโพ น้ำลาย, สิงฺฆาณิกา น้ำมูก, ลลิกา

ไขข้อ, มุตุต์ มุตร และส่วนอื่น ๆ ที่มีลักษณะเอิบอาบเรียกว่า **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำนี้ ก็เอาลักษณะที่เอิบอาบ.

ส่วนไฟนั้นก็ ได้แก่ เยน จ สนฺตบุปฺติ ไฟทำให้ร่างกายอบอุ่น เยน จ ชิริยติ ไฟที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม เยน ปริทยุหฺติ ไฟที่ทำให้ร่างกายเร่าร้อน เยน อสิต-
ปีตขายิตสายิตํ สมฺมาปริณามํ คจฺจติ ไฟที่ทำให้อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้ม ถึงความ
ย่อยได้ และไฟอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความร้อนขึ้น ก็เรียกว่าเป็น **เตโชธาตุ**
ธาตุไฟ นี้ก็เอาลักษณะที่เร่าร้อน หรือรุ่มร้อน.

ส่วนที่เป็นลมนั้นก็ ได้แก่ อุทฺทฺรชฺคฺมา วาตา ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน อโธคฺมา วาตา
ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ กุจฺฉิสยา วาตา ลมที่อยู่ในท้อง คือในกระเพาะอาหาร โภจฺจสยา
วาตา ลมที่อยู่ในไส้ อองคฺมจฺจนุสฺสาริโน วาตา ลมที่พัดไปตลอดอวัยวะน้อยอวัยวะใหญ่
และอสุสาโส ลมหายใจเข้า ปสฺสสาโส ลมหายใจออก หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะ
พัดไหว เรียกว่า **วาโยธาตุ** ธาตุลม นี้ก็เอาลักษณะพัดไหว.

อัสสาสะนั้น ในวิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า ลมหายใจออก **ปัสสาสะ**แสดงไว้ว่า
ลมหายใจกลับ คือลมหายใจเข้า เพราะอธิบายว่า เด็กเมื่อคลอดออกมาจากครรภ์
มารดรานั้นหายใจออกก่อน แล้วจึงหายใจเข้า และคำว่าอัสสาสะ นำหน้าปัสสาสะ
เมื่อเป็นเช่นนี้ อัสสาสะ จึงได้แก่ลมหายใจออก ซึ่งเป็นลมหายใจครั้งแรกของเด็ก
และปัสสาสะ จึงเป็นหายใจเข้า แต่ก็มีอาจารย์อื่นแปลกลับกันว่า อัสสาสะ หายใจเข้า
ปัสสาสะ หายใจออก คราวนี้ถ้าจะพิจารณาว่าเด็กเมื่อคลอดออกมาที่แรกนั้น หายใจ
เข้าก่อนหรือหายใจออกก่อน อันนี้ก็จะต้องศึกษาในทางแพทย์ดู แต่ในทางปฏิบัตินั้น
ก็ไม่ถือเป็นสำคัญนัก ต้องการให้กำหนดก็แล้วกัน คือให้รู้ของจริงในปัจจุบัน หายใจ
เข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ส่วนศัพท์ที่เป็นสมมติบัญญัตินั้น ก็สุดแต่จะใช้ถ้าต้องการ
จะรู้ว่าความจริงเป็นอย่างไร ก็ต้องไปค้นทางตำราแพทย์ หรือไปถามแพทย์ดูอีกทาง
หนึ่ง.

ส่วนอากาศนั้นก็ ได้แก่ กณฺณจฺฉิทฺทํ ช่องหู นาสจฺฉิทฺทํ ช่องจมูก มุขฉิทฺทํ ช่อง
ปาก เยน อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺุโฆหฺริติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มกลืน

ผ่านลงไป ยตฺถ อสิตปีตขายิตสยิตฺ ติฏฺฐจติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มตั้งอยู่ และ เยน จ อสิตปีตขายิตสยิตฺ อโธภากา นิฏฺฆมติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มออกไปภายนอก หรือว่าช่องว่างอย่างใดอย่างหนึ่งเรียกว่า อากาศธาตุ นี่ก็เอาลักษณะที่เป็นช่องว่าง.

การจัดธาตุและระบುವัยวะ ระบุมูลักษณะที่เป็นธาตุดังกล่าวนี้ แสดงตามที่ท่านจัดไว้ในพระคัมภีร์ แสดงความรู้ในทางกายวิภาคที่จะพึงหยิบยกมาเป็นทางพิจารณาทำธาตุก็มีหลักฐาน ในบัดนี้ ถ้าผู้ที่รู้วิชาแพทย์ รู้วิชากายวิภาค จะมาจัดระบุมันตามในตำราปัจจุบัน ก็อาจจะได้ความละเอียดพิสดารขึ้นอีก แต่ก็ยังไม่มีใครทำ ถ้าผู้ที่เรียนแพทย์มาทำขึ้นได้ จัดตามตำราแพทย์ในปัจจุบันได้ก็จะดีเหมือนกัน.

ในร่างกายอันนี้ เมื่อไม่พิจารณาแยกธาตุ ดูรวม ๆ กันอยู่ ก็เป็นก้อนเป็นแท่ง เป็นที่ยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน และเมื่อยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนก็มีเรื่องกระวนกระวายต่าง ๆ สืบเนื่องกันไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้พิจารณาแยกธาตุ คือดูลงไปว่า ก้อนที่เรายึดถือกันว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น มีอะไรบ้าง และตัวตนอยู่ที่ไหนเมื่อเป็นเช่นนั้น แยกออกไปทีละส่วนก็จะพบว่า เป็นธาตุดินบ้าง เป็นธาตุน้ำบ้าง เป็นธาตุไฟบ้าง เป็นธาตุลมบ้าง เป็นธาตุอากาศบ้าง ในทางสรีรศาสตร์ปัจจุบันนี้ก็มิแสดงไว้ว่า ช่องว่างในร่างกายมนุษย์นี้มากมาย ถ้าหากว่าจะยุบให้เป็นก้อนเข้าจริง ๆ โดยไม่ให้มีช่องว่างเลย ตัวมนุษย์เราก็จะเล็กเหลือชนิดเดียว ผู้ที่เห็นว่าเท่าขนาดหัวไม้ขีด จะเป็นอย่างไรหรือไม่ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาดูย่อมจะรู้สึก ว่า ช่องว่างในตัวเรา นี้มากมายเหลือเกินดูด้วยกล้องจึงจะรู้สึก ยิ่งกล้องนั้นละเอียดเท่าไร ก็ยิ่งจะเห็นโพรงในร่างกายเรามากขึ้นเท่านั้น คราวนี้มาพิจารณาดู ถ้าสมมติว่า หยิบออกไปวางเสียทีละอย่าง หยิบเอาธาตุดินไปเสียก่อน แล้วหยิบเอาธาตุน้ำออกไป หยิบเอาธาตุไฟออกไป หยิบเอาธาตุลมออกไป ก็เหลือแต่อากาศคือช่องว่าง ๆ อยู่เท่านั้น เดิมก่อนที่จะมาเป็นร่างกายอันนี้ก็ เป็นอากาศธาตุอยู่ เมื่อธาตุทั้งหลายมาประกอบกันเข้าเป็นสังขาร จึงได้เป็นร่างกายอันนี้ และเมื่อธาตุทั้งหลายเหล่านี้แยกออกไปก็มาเป็นอากาศธาตุคือเป็นช่องว่างตามเดิม การกำหนดธาตุดังกล่าวมานี้จะเห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ก็จะทำให้เห็นความว่างเปล่าจากตัวจากตน เพราะสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นตัวเป็น

ตานั้น เมื่อแยกออกไป แล้วก็พบแต่ว่าเป็นธาตุทั้งนั้น ถ้าจะแยกอย่างในสมัยปัจจุบันนี้ก็ถือว่า แยกออกไป ๆ ก็เป็น อะตอม (Atom) ทั้งหมดบรรจุอยู่ในอากาศธาตุคือช่องว่าง เมื่อแยก อะตอม (Atom) ออกไปอีกทีหนึ่งก็เหลือแต่อากาศธาตุคือช่องว่างนี้เรียกว่าเป็นธาตุกัมมัญฐาน ทำให้เกิดสมาธิคือความสงบ ตั้งมั่นด้วย และแถบวิปัสสนาปัญญา ก็เห็นแจ้งด้วย เพราะทำให้ความเห็นเป็นอนัตตาประกอบไปด้วยกัน ในวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้ ๆ

นวลวิเวกภาพพะ

ได้แสดงวิธีปฏิบัติมาแล้ว เรื่องการทำอานาปานสติ การทำสัมปชัญญะในอิริยาบถใหญ่ ในอิริยาบถน้อย และกายคตาสติ สติที่ระลึกไปในกายตามอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ที่นับเป็นปฐวีธาตุและอาโปธาตุ กับได้แสดงธาตุวัตถาน กำหนดธาตุหรือว่าธาตุกัมมัญฐาน ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พิจารณากายที่ยังมีชีวิตคือกายที่ยังมีลมหายใจ เคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ ได้ มีอาการของกายต่าง ๆ ยังทำงานได้ตามหน้าที่ ธาตุต่าง ๆ ก็ยังรวมกันอยู่เป็นอุปาทินนะคือมีใจครอง คราวนี้เมื่อธาตุต่าง ๆ แตกสลาย หยุดหายใจ หยุดเคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ อาการต่าง ๆ ของกายหยุดทำหน้าที่ ร่างกายนี้ก็กลายเป็นศพ ฉะนั้นจึงมีวิธีสอนให้พิจารณาศพ ศพที่ตายแล้วจริง ๆ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า นำมาพิจารณาเทียบกับกายนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อสุภะ หรืออสุภแปลว่าไม่งาม ในที่อื่นว่าไว้ ๑๐ แต่ในสติปฐฐานจำแนกไว้ ๙ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ พิจารณาศพที่ตาย ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตายวันหนึ่ง สองวัน สามวัน ขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำหนองไหล แล้วเทียบเข้ามาที่ร่างกายอันนี้ว่าก็จะเป็นเช่นเดียวกัน.

หมวดที่ ๒ พิจารณาศพ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้านั้น ที่ถูกสัตว์ทั้งหลายกัดกินคือว่า ถูกกา ถูกแร้ง ถูกนกตะกุ่ม ถูกสุนัข ถูกสุนัขจิ้งจอกกัดกิน ถูกปาดนชาติต่าง ๆ กัดกิน แล้วน้อมเข้ามาว่า กายอันนี้ก็ต้องเป็นฉนั้น

หมวดที่ ๓ พิจารณาศพที่ทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูก มีเนื้อ มีเลือดมีเส้นเอ็นเรียงรัด แล้วก็น้อมเข้ามาเทียบกับกายนี้ว่าก็ต้องเป็นฉนั้น.

หมวดที่ ๔ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูก ไม่มีเนื้อแต่
 ว่ายังเปื้อนเลือด ยังมีเส้นเอ็นรัด แล้วก็น้อมเข้ามาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็น
 ฉนั้น.

หมวดที่ ๕ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูก มีเนื้อและ
 เลือดหมดสิ้นไป แต่ว่าโครงกระดูกนั้นยังมีเส้นเอ็นรัดให้กุมกันอยู่กับร่าง แล้วก็
 น้อมนำมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉนั้น.

หมวดที่ ๖ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูกที่ไม่มีเส้น
 เอ็นรัดจริง กลายเป็นกระดูกที่กระจัดกระจายเรียราด กระดูกมือก็หลุดไปทางหนึ่ง
 กระดูกเท้าก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกเข่าก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกขาาก็หลุดไปทาง
 หนึ่ง กระดูกสะเอวก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกสันหลังก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูก
 ซี่โครงก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกอกก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกแขนก็หลุดไปทางหนึ่ง
 กระดูกหัวไหล่ก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกคอก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกคางก็หลุด
 ไปทางหนึ่ง กระดูกฟันก็หลุดไปทางหนึ่ง จนถึงกระดูกศีรษะก็หลุดไปอีกทางหนึ่ง
 เรียดกระจัดกระจาย แล้วน้อมมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉนั้น.

หมวดที่ ๗ พิจารณากระดูกที่หล่นเรียราดอยู่ในป่าช้านั้น มีสีขาว มีสีแสง
 เหมือนสีสังข์น้อมมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉนั้น.

หมวดที่ ๘ พิจารณากระดูกที่เรียราดอยู่ในป่าช้านั้น ซึ่งรวมอยู่เป็นกอง ๆ
 เป็นส่วน ๆ มีอายุพ้นหนึ่งปีออกไป และพิจารณาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉนั้น.

หมวดที่ ๙ ก็พิจารณากระดูกเหล่านั้น ที่เป็นกระดูกป่นละเอียด สันรูปร่าง
 สันสมมติบัญญัติว่าเป็นกระดูก หมดสิ้นไป แล้วนำมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็น
 ฉนั้น.

รวมเป็นนวลวิธิกาบัพพะ ข้อที่ว่าศพในป่าช้า ๙ ข้อ พิจารณาตั้งแต่เป็น
 ศพตายใหม่ ๆ จนถึงกระดูกยุบ เป็นอันว่าหมดสิ้นไป ร่างกายอันเดิมนี่ก็ไม่มี, มีแต่
 อากาศธาตุ ช่องว่างหรือที่ว่างเปล่าไปทั้งนั้น แต่ครั้นเมื่อก่อเกิดร่างกายอันนี้ ขึ้นมาก็
 มาเป็นสิ่งหนึ่งแล้วในที่สุดสิ่งต่าง ๆ ที่มาก่อขึ้นนั้น ก็จะสลายไปหมด กลับเป็นไม่มี
 ความที่เคยเปลือยที่อยู่นั้นก็สิ้นไป ก็กลับเป็นที่ว่างเป็นอากาศธาตุไปตามเดิม ไม่มี
 อะไร

ตามทีกล่าวมานี้ เป็นวิธีพิจารณาภายในกาย อันเรียกว่ากายานุสัสสนาสติ ปรากฏที่ดั่งที่ปรากฏของสติที่ใช้เป็นอนุสัสสนา คือดูตามไปซึ่งภายในกาย คำว่าในกายเป็นคำรวม หมายถึงว่าในกายทั้งหมด แต่ว่าในกายทั้งหมดนี้มีส่วนต่าง ๆ อยู่มาก ก็จะต้องดูไปที่ละอย่าง จะยกส่วนไหนขึ้นมาพิจารณาก็ได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าพิจารณาภายในกาย คือพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่นว่าลมหายใจเข้า-ออก หรือ อิริยาบถเป็นต้น แต่ก็พิจารณาอยู่ในกายอันนี้ จะพิจารณาภายในเวทนา ในจิต ในธรรมก็ไม่ได้ เมื่อจะพิจารณาภายในก็ต้องพิจารณาในกาย หรือว่าที่กายอันนี้พิจารณาภายในบ้าง ภายนอกบ้าง ภายในก็คือที่กายของตน ภายนอกก็คือที่กายของผู้อื่น แต่ว่าที่กายของผู้อื่นนั้น ก็เป็นแต่เพียงเทียบเคียงว่ากายของเราฉันใดของผู้อื่นก็ฉันนั้น ไม่ใช่ทำให้ไปจ้องพิจารณาที่ตัวเขาจริง ๆ ถ้าไปจ้องเขาอย่างนั้น บางทีจะกลับเกิดกิเลสขึ้นอีก แต่ว่าอีกอย่างหนึ่งก็หมายความว่าภายใน ก็คือที่เป็นส่วนละเอียด ภายนอกก็คือที่เป็นส่วนหยาบ ภายในที่เป็นส่วนละเอียดนั้น ก็คือ กำหนดให้เป็นนิมิตที่กำหนดขึ้นที่ใจของตัว ส่วนภายนอกนั้นก็คือกายที่เป็นส่วนหยาบ ที่เป็นตัวกายจริง ๆ ที่แรกก็ต้องหยาบก่อน จะเรียกว่าภายนอกก็ได้ เช่นกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ก็ต้องกำหนดที่ลมหายใจจริง ๆ เช่นกำหนดที่ปลายดั้งจมูกหรือที่ริมฝีปากบน ซึ่งเป็นจุดที่ลมหายใจผ่านเมื่อเข้าและเมื่อออก แต่ว่าครั้นลมละเอียดเข้า ๆ ก็มากำหนดนิมิตขึ้นที่จิต เปรียบเหมือนอย่างว่า เมื่อตีระฆัง เสียงระฆังก็ดัง ก็กำหนดเสียงระฆังนั้น ครั้นเสียงระฆังนั้นเงียบไปแล้ว ก็กำหนดนิมิตของเสียงระฆังนั้น เสียงระฆังจริง ๆ นั้นเงียบไปแล้ว แต่ว่านิมิตของเสียงระฆัง ในใจยังไม่เงียบ ยังกำหนดอยู่ เสียงระฆังจริง ๆ นั้นเรียกว่าเป็นภายนอก แต่ว่านิมิตของเสียงระฆังที่อยู่ในใจเรียกว่าเป็นภายใน ลมหายใจก็เหมือนกัน ลมหายใจจริง ๆ ที่กำหนดในตอนแรก เรียกว่าเป็นภายนอก แต่ว่านิมิตของลมหายใจที่เป็นในจิตเรียกว่าเป็นภายในนี้ก็เรียกว่าเป็นภายนอกภายในอีกอย่างหนึ่ง ข้ออื่น ๆ ก็เหมือนกัน และท่านให้พิจารณาทั้งภายในทั้งภายนอกให้ตรงกัน และก็ให้พิจารณาทั้งเกิดทั้งดับด้วยเรื่องของเกิดดับนี้ เมื่อสติกำหนดอยู่ที่กายดังกล่าวมานี้ ความเกิดก็จะปรากฏขึ้น ความดับก็จะปรากฏขึ้น อย่างเช่นลมหายใจ หายใจเข้ามา หายใจออกไป นี่ก็เกิดดับกันหนหนึ่ง และก็เกิดก็ดับกันทุก ๆ ขณะที่หายใจเข้าหายใจออก อิริยาบถต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เมื่อเดินอยู่ หยุดเดิน

ยื่น อากาศเดินนั้นก็ดับ และเมื่อยืน เลิกยืนมานั่ง อากาศยื่นก็ดับมาเป็นนั่ง ก็เกิดดับกันอยู่ดังนี้ จนกว่าชีวิตดับเป็นศพ เมื่อเป็นศพแล้ว ศพนั้นก็จะต้องแตกสลายจนเป็นกระดูกละเอียดปน ก็เป็นอันว่าดับไปหมด แต่ว่าในการพิจารณานั้น ก็จะต้องยกขึ้นมาเป็นอารมณ์ของจิตเพื่อเป็นที่ตั้งของสติ เพื่อเป็นที่ตั้งของความรู้ ในขั้นนี้ยังไม่ปล่อยให้ว่างไปหมด ยังต้องกำหนดให้เป็นอารมณ์ไว้ในจิต แต่วาก็ให้กำหนดสักแต่ว่าเป็นที่ตั้งของสติและเป็นที่รู้เท่านั้นไม่ให้เกิดความยึดถืออะไร ๆ ขึ้นได้ และระวังไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายอะไรขึ้นได้ เมื่อปฏิบัติดังนี้ ก็ชื่อว่าได้ทำกายานุสสนาสติปฏิฐาน แต่ในขั้นที่ปฏิบัตินั้น ก็ไม่ใช่หมายความว่าพิจารณารวดเดียวไปทุกประการ เพียงข้อใดข้อหนึ่งที่ตนชอบที่ตนพอใจ ซึ่งเป็นสัพปาเยของตัวก็ใช้ได้ และเมื่อทำใจให้เป็นสมาธิได้แล้ว จะยกย้ายไปอย่างอื่นก็เห็นง่ายเข้าเห็นชัดเข้า ในวันนี้ก็จบเพียงเท่านี้.

เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา

แสดงวิธีปฏิบัติสืบต่อไป การตั้งสติไปในกายดังกล่าวมาโดยลำดับนั้น เมื่อนั่งปฏิบัติก็อาจจะรู้สึกไม่สบาย เช่นว่าเมื่อยขบเหนื่อยหน่าย ทำให้กระสับกระส่าย เพราะถ้าไม่คุ้นเคยปฏิบัติ เริ่มปฏิบัติที่แรกจะรู้สึกเช่นนั้นไม่สบายไม่สนุกสนาน เหมือนอย่างการปล่อยใจให้พลัดเพลินไปทางอื่น เช่นดูภาพวิวที่สวยงาม ฟังวิทยุ ดูหนังสือหรืออะไรทำนองนั้น แต่ว่าเมื่อได้ลองควบคุมใจให้สงบอยู่ในอารมณ์ที่ตั้ง มีความคุ้นเคยเข้าโดยลำดับ ก็จะได้รับความสุขในการปฏิบัติ และเมื่อได้รับความสุขในการปฏิบัตินั้น ก็จะเริ่มได้รสของสมาธิและก็จะรู้สึกว่าความสุขที่ได้รับจากความสงบนั้นละเอียด ประณีตยิ่งกว่าความสุขอันเกี่ยวแก่รูป รส กลิ่น เสียง ดังที่กล่าวมา ฉะนั้น เมื่อรู้สึกสบายหรือไม่สบายอย่างไร ก็ให้ตั้งสติกำหนดรู้ เรียกว่า เลื่อนเข้ามาดูเวทนา คือความเสวยอารมณ์ เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เมื่อเลื่อนเข้ามาดูเวทนาดังนี้ จะพบว่าในตนของเรานี้ก็เต็มไปด้วยเวทนา และเวทนานี้เองเป็นต้นเหตุอันหนึ่ง ที่จะทำให้จิตใจเป็นอย่างไร

เวทนาที่กำหนดดูนี้ ก็ดูที่เวทนาตัวจริงที่ประสพอยู่ ในขณะที่นั่งปฏิบัติอยู่ ถ้ารู้สึกว่า มีความสุข ก็ให้รู้ว่านี่เป็นสุขเวทนา ถ้ารู้สึกว่ามีความทุกข์ ก็ให้รู้ว่านี่เป็นทุกข์เวทนา ถ้าเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ให้รู้ว่านี่เป็นอทุกขมสุขเวทนา.

และแม้ว่าเป็นสุขเวทนา ก็ต้องให้รู้ว่าเป็นสามีส หรือว่าเป็นนิรามิส เช่นว่า ในขณะที่กำลังนั่งทำสมาธิอยู่ สติหลุดออกไปนึกถึง รูปเสียงกลิ่นรส โสภณวัตถุพะที่นำใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ แล้วเกิดเป็นสุขขึ้น นี้ก็ให้รู้ว่านี่สุขอย่างนี้เป็นสามีส สุขที่เกิดจากอามิส ที่มีอามิส แต่ถ้าเป็นความสุขที่เกิดจากความสงบเกิดจากสมาธิ นี้ก็เป็นนิรามิสสุข สุขที่ไม่มีอามิส.

ทุกข์ก็เหมือนกัน ถ้าขณะที่นั่งอยู่ได้รับความทุกข์ เช่นว่าเมื่อยขบ ถูกยุงกัด กระสับกระส่ายต่าง ๆ นี้ก็จัดว่าเป็นพวกสามีสทุกข์ ทุกข์ที่มีอามิสทั้งนั้น เพราะเกี่ยวแก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุ ถ้าเป็นทุกข์ที่เกิดจากความยังไม่ได้ ไม่ถึงสมาธิ

ต้องการจะให้ได้ให้ถึง ก็ยังไม่ได้ไม่ถึง มีความทุกข์เพราะเหตุนี้ ก็จัดว่าเป็นนิรามิส
ทุกข์ ทุกข์ที่ไม่มีอามิส.

อทุกข์มสุขก็เหมือนกัน ถ้าว่าเฉย ๆ ไป เพราะความคุ้นอันเกี่ยวแก่รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะข้างนอก นั่นก็เป็นสามิสมีอามิส แต่ว่าถ้าเกี่ยวข้องกับอกุขาภายใน
ในจิต ที่เกิดจากสมาธิ นี่ก็เป็นนิรามิส ไม่มีอามิส.

ในขั้นปฏิบัตินั้นทุกข์จะละไปได้ก็ด้วยสุข คือเมื่อที่แรกก็มีทุกข์ ในการปฏิบัติ
ดังกล่าว แต่เมื่อการปฏิบัตินั้นได้ประสบผลเข้าบ้าง ก็มีความสุข ทุกข์ก็หายไป คราว
นี้เมื่อจิตละเอียดเข้า สุขก็หายไป เหลือแต่อกุขา ซึ่งเป็นอกุขมสุข เพราะฉะนั้นใน
ขั้นปฏิบัตินั้น อทุกข์มสุขเป็นขั้นสูง การที่ตั้งสติพิจารณาให้รู้ดังนี้ เรียกว่าเวทนา
ปััสสนา.

คราวนี้ที่เวทนาจะเป็นอย่างไรนั้น ถ้าจิตไม่เป็นไปอย่างนั้น ก็ไม่เป็นอะไร แต่
ว่าโดยปกติเวทนามักจะชักจิตใจให้เป็นไปอย่างหนึ่ง คือว่าเมื่อมีสุขเวทนาจึงชักให้จิตมี
ราคะ ความติดความยินดี ความกำหนัด ทุกขเวทนา ก็ชักจิตใจให้มีโทสะ คือความ
ไม่ชอบ ความหงุดหงิด ความรำคาญ ความขัดเคือง อทุกข์มสุขเวทนาจึงชักจิตใจให้มี
โมหะ คือความหลง สยบติดอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาให้ละเอียดเข้ามาอีกก็ต้อง
มาดูที่จิต.

จิตมีราคะหรือไม่มีราคะก็ให้รู้

จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะก็ให้รู้

จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะก็ให้รู้

นอกจากนี้ก็ให้รู้อาการของจิตปลีกย่อยที่ประกอบอยู่กับหัวข้อทั้ง ๓ นี้ คือว่า

จิตหดหู่หรือฟุ้งซ่านก็ให้รู้

จิตที่กว้างขวางหรือคับแคบก็ให้รู้

จิตที่ยิ่งหรือไม่ยิ่งก็ให้รู้

จิตที่ตั้งมั่นหรือไม่ตั้งมั่นก็ให้รู้

จิตที่หลุดพ้นหรือไม่หลุดพ้นก็ให้รู้

โดยปกตินั้น เมื่อจิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็เป็นจิตที่หุดหู่หรือฟุ้งซ่าน เป็นจิตที่คับแคบ เป็นจิตที่ไม่ตั้งมั่น เป็นจิตที่ไม่หลุดพ้น แต่ถ้าจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ก็เป็นจิตที่กว้างขวาง เป็นจิตที่ยิ่ง เป็นจิตที่ตั้งมั่น เป็นจิตที่หลุดพ้น คอยดูจิตของตนว่าเป็นอย่างไร การที่ตั้งสติกำหนดจิตดังกล่าวมานี้ เรียกว่าเป็นจิตตานุปัสสนา.

ในขั้นแรกก็ตั้งสติกำหนดกายในกาย ต่อมาก็กำหนดเวทนาในเวทนา เพื่อจะได้ดูให้ใกล้ชิดเข้ามา เพราะเวทนานี้เป็นตัวร้าย ที่จะคอยทำลายการปฏิบัติ ถ้าไม่ดูให้ดีแล้วก็จะทำลายสมาธิ และเมื่อจะดูให้ละเอียดเข้ามาอีก ก็ให้ดูจิต เพราะว่าสำคัญอยู่ที่จิตนี่เอง แปลว่าดูให้ใกล้ชิดเข้ามาที่สุด.

ในการปฏิบัติทั้ง ๓ ขั้นที่กล่าวมานี้ ถ้าในขั้นฝึกหัดตรวจเรื่อย ๆ มา ตรวจกายเรื่อย ๆ มา ตรวจเวทนาเรื่อย ๆ มา ตรวจจิตเรื่อย ๆ มา คล้ายกับที่เราอพยพเข้าไปอยู่กุฏิใหม่ก็เดินดูเสียให้ทั่ว อะไรรออยู่ที่ไหนบ้างกว้างขวางเท่าไร แต่ว่าเวลาที่เราจะพักจริง ๆ นั้น เราก็พักอยู่เพียงแห่งเดียว เช่นว่าจะนอนก็ตั้งเตียงนอนแห่งเดียว ไม่ใช่เดินไปรอบ ๆ อยู่วันยังค่ำคืนยังรุ่ง ก็เป็นอันว่าไม่ต้องพักกันเท่านั้น เพราะฉะนั้นถึงเวลาที่พักจริง ๆ นั้น เราพักอยู่เพียงแห่งเดียว นี่ก็เหมือนกัน เราก็พักอยู่เพียงแห่งเดียว คือว่าถ้าชอบอานาปานสติ ก็พักอยู่ที่อานาปานสติเท่านั้น เป็นแต่เพียงว่าคอยดูเอาไว้ มีเวทนาอะไรโผล่เข้ามาจะขัดขวางก็ให้รู้ มีจิตอะไรโผล่เข้ามาก็ให้รู้ แล้วก็ประทับประคองอยู่เพียงแห่งเดียวนั้นให้แน่นต่อไปนั้นแหละ การปฏิบัติจึงจะดำเนินในวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้.

ธัมมานุปัสสนา

นิวธน์ - ชันธ - อายตนะ

วันนี้จะอบรมธรรมปฏิบัติในหมวดธรรม การตั้งสติกำหนดใจให้เป็นสมาธินั้น ในสติปัฏฐานให้รวมใจมากำหนดที่กายอันนี้ ตรวจดูส่วนต่าง ๆ ที่กายอันนี้ เหมือนดังที่ได้อธิบายแล้ว แต่ก็เป็น การตรวจดูทั่ว ๆ ไป เหมือนอย่างเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่ง ก็ตรวจดูในบ้านนั้นทั่ว ๆ ไป แต่การที่จะนั่งพักนอนพักในบ้านเพียงแห่งเดียวชอบใจ จะนั่งพักนอนพักที่ไหนก็นั่งพักนอนพักที่นั่น ในกายอันนี้ก็เหมือนกัน เมื่อตรวจดูทั่ว ๆ ไปแล้วจะนั่งที่ไหนก็กำหนดเอาไว้จุดหนึ่ง แต่ให้อยู่ภายในกายอันนี้ เช่นกำหนดลมหายใจเข้า กำหนดลมหายใจออก ด้วยตั้งนิมิต คือที่กำหนดไว้ เช่นริมฝีปาก เบื้องบนหรือปลายกระพุ้งจมูก ซึ่งเป็นที่ลมกระทบดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อรู้สึก เวทนาอย่างใดก็ให้รู้ เช่นว่าเมื่อได้รับทุกขเวทนา เช่นถูกยุงกัดหรือว่าร้อน หรือว่า สงสัยใจออกไปข้างนอก ในเรื่องทำให้เป็นทุกข์ ก็ให้รู้แล้วก็ต้องให้รู้ด้วยว่ามีอะไร เป็นเครื่องล่อให้เกิดเวทนานั้น และเมื่อไม่แพ้ทุกขเวทนา ยังตั้งใจไว้มันต่อไป ทุกขเวทนาจึงจะค่อย ๆ สงบไป คราวนี้เมื่อได้รับสุขเวทนา คือความสบายก็ต้องให้รู้ และก็ต้องให้รู้ด้วยว่าอะไรมาเป็นเครื่องล่อสุขเวทนา เช่นว่าได้รับลมเย็นหรือบางทีใจ แล่นออกไปข้างนอก ไปพบอารมณ์ที่น่ายินดี ก็เกิดความยินดีขึ้น เมื่อคอยรู้เวทนา อยู่อย่างนี้ เวทนาที่มีเครื่องล่อข้างนอกก็จะน้อยลง ใจก็จะสงบเข้า ๆ จนถึงสงบมาก ก็จะได้รับเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข ที่เรียกว่าเป็นอุเบกขานี้ก็เหมือนกัน บางทีเฉย ๆ ด้วยโมหะ ก็ต้องให้รู้ว่าการที่ความงั้นเองมาทำให้เฉย ๆ แต่เมื่อปฏิบัติตั้งจิตให้มันต่อไป จนเกิดความรู้สึกเป็นอุเบกขาเพราะจิตสงบนั้นแหละเรียกว่าเป็นอันเจริญการปฏิบัติ สูงขึ้น คราวนี้ก็ต้องให้ดูเข้ามาถึงจิตใจ จิตใจเป็นอย่างไรก็ต้องให้รู้ และจิตใจนั้น เป็นฝ่ายที่เป็นกิเลส ก็เนื่องมาจากเวทนานั้นเอง สุขเวทนามาปรุงให้จิตมีราคะ ทุกขเวทนามาปรุงให้จิตมีโทสะ อทุกขมสุขเวทนามาปรุงให้จิตมีโมหะ แต่ว่าถ้าคอย ดูให้รู้อยู่ เวทนามาก็ปรุงจิตไม่ได้ จิตก็ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้ เป็นต้น ก็ต้องกำหนดดูให้รู้.

แต่ถ้าเพียงเท่านี้จิตกับกิเลสก็ยังเนื่องกัน ฉะนั้นก็ต้องกำหนดให้ลึกซึ่งเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง คือให้ดูเฉพาะกิเลส คือภาวะในจิตว่าเป็นอย่างไรไม่ต้องคำนึงถึงตัวจิต แต่ดูภาวะในจิต **กามฉันทมีหรือไม่มี พยาบาทมีหรือไม่มี ถีนมิถาระ** ความมัวง่วงเคลิบเคลิ้มมีหรือไม่มี **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญมีหรือไม่มี **วิจิกิจฉา** ความเคลือบแคลงสงสัยมีหรือไม่มี เมื่อทำสมาธิตั้งจิตกำหนดลมหายใจดังกล่าวแล้วอยู่ ถ้าสติกำหนดมันคง นีวรณก็ไม่มีโอกาส แต่ว่าถ้าจิตแลบออกไป ก็ต้องคอยดูให้รู้ใจว่า กามฉันทเข้ามาหรือเปล่า พยาบาทเข้ามาหรือเปล่าเป็นต้น บางทีกามฉันทสงบพยายามสงบ แต่ก็ยังมีล่อแหลมอยู่อีก ๒ คือ ง่วงกับฟุ้งซ่าน ถ้ากำหนดสติไม่ตั้งมันใจก็ฟุ้งออกไป นี่ก็ให้รู้แล้วก็ชักเข้ามา เมื่อชักเข้ามา จิตสงบ บางทีง่วง เพราะว่าความมัวง่วงกับความสงบใกล้เคียงกัน ก็ต้องให้รู้ให้ตื่นอยู่ อย่าให้หลับ อย่าให้เพลอเพล บางทีใจตื่นอยู่ด้วยสติและด้วยรู้ แต่ก็ไม่เห็นจะได้จะถึงอะไร ก็สงสัยจะไม่มีผลกรรมัง หรือว่าอะไรจะมาปรากฏต่อไป ก็คิดสงสัยไปดังนี้ ก็เป็นอันตรายแก่สมาธิ ฉะนั้นก็ต้องอย่าสงสัยหน้าที่ก็คือว่าดำเนินการปฏิบัติต่อไป และผลของการปฏิบัติก็จะมาปรากฏขึ้นเอง การที่คอยกำหนดให้รู้ทันนิรณและคอยระงับนิรณดังกล่าวมานี้ เป็นการเลื่อนการปฏิบัติขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เข้าในหมวดธรรม.

แต่เราก็ควรจะต้องต่อไปอีกว่านิรณนั้นเดินเข้ามาทางไหน อาศัยอะไร นิรณนั้นอาศัย**เบญจขันธ์**เข้ามา คืออาศัยรูป อาศัยเวทนา อาศัยสัญญา อาศัยสังขาร อาศัยวิญญาณ รูปก็คือรูปกายที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ เป็น**มหาภูตรูป**และประกอบด้วย**อุปาทายรูป** รูปอาศัย รวมกันเป็นรูปกาย เวทนามีคือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ไม่ทุกข์ไม่สุข สัญญานี้ก็คือความจำได้ หมายถึง สังขารก็คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด วิญญาณก็คือความรู้สึกเห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสิ่งที่กายถูกต้องและได้รู้เรื่องราวรูปเรื่องเสียงเป็นต้นในอดีตที่ได้ประสบพบผ่านมาแล้ว เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้เป็นนามธรรม รวมเรียกว่า**นามรูป** นามรูปอันนี้เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส ถ้าไม่มีนามรูป กิเลสก็ไม่มีที่อาศัยเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นก็ต้องดูให้รู้ที่อาศัยเท่ากับว่าให้รู้บ้านของกิเลส.

คราวนี้เมื่อรู้บ้านของกิเลสแล้ว ก็ต้องรู้ประตูบ้าน บ้านนั้นหากว่าปิดประตูหน้าต่างหมด อะไรก็เข้ามาไม่ได้ แต่ว่าเมื่อเปิดประตูหน้าต่างทิ้งไว้ กิเลสจึงจะเข้ามา

ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อรู้จักบ้านของกิเลสคือเบญจขันธ์ อันได้แก่นามรูปนี้แล้ว ก็ต้อง
 รู้ประตูหน้าต่างของบ้าน ซึ่งเป็นทางเข้าของกิเลสด้วย ก็ได้แก่อายตนะภายใน ๖ ซึ่ง
 เป็นตัวทวาร ๖ ก็ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และমনะ ทั้ง ๖ นี้เรียกว่าทวารก็ได้
 คือเป็นประตูสำหรับอารมณ์เข้ามา อารมณ์ก็คืออายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่รูป เสียง
 กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมะ คือเรื่อง เมื่อเรียกคู่กับอายตนะภายใน ก็เรียกว่า
 อายตนะภายนอก แต่เมื่อเรียกคู่กับทวารก็เรียกว่าอารมณ์ จะเรียกอย่างไรก็ได้
 อายตนะภายในก็ดี ทวารก็ดี ก็เป็นอันเดียวกัน อายตนะภายนอกก็ดี อารมณ์ก็ดี
 ก็หมายความว่าอันเดียวกัน อารมณ์เป็นสิ่งที่เข้ามา ทวารเป็นประตูเข้า เบญจขันธ์
 นั้นเป็นบ้าน จิตก็เท่ากับว่าเป็นเจ้าของบ้านที่อยู่ข้างใน อารมณ์ที่เข้ามานั้น โดย
 ปกติก็เข้ามาเป็นสังโยชน์ คือมาผูกมัดรัดจริงจิตไว้ เมื่อมาผูกมัดรัดจริงจิตไว้ จึงได้
 เกิดเป็นนิวรณ์ขึ้น ถ้าหากว่าอารมณ์ไม่เข้ามาผูกมัดจิต นิวรณ์ก็ไม่เกิด เพราะฉะนั้น
 จิตต้องรู้จักว่าเป็นบ้านอาศัยของกิเลส นี่เป็นทวารคือประตูบ้านสำหรับกิเลสจะ
 เข้ามา และนี่เป็นอารมณ์คือเป็นสิ่งที่เข้า ถ้ารู้อยู่ดังนี้ อารมณ์ก็จะไม่เข้ามารัดจริงจิต
 ได้ คือไม่เข้ามาเป็นสังโยชน์ เครื่องประกอบเครื่องรัดจริงผูกมัดจิต เพราะฉะนั้น จึง
 ต้องคอยมีสติอยู่เต็มตัว สติต้องให้อยู่เต็มบ้าน สติต้องให้อยู่เต็มทุกประตู เมื่อมีสติคอย
 ระวังอยู่ดังนี้ อารมณ์ก็เข้ามาผูกมัดจิตไม่ได้ ก็เกิดนิวรณ์ขึ้นไม่ได้ แต่ถ้าหากว่า
 เผลอสติเข้าเมื่อใด อารมณ์ก็เข้ามาผูกมัดจิตได้ เมื่อผูกมัดจิตได้ ก็เกิดเป็นนิวรณ์ขึ้น
 เพราะฉะนั้นก็ต้องให้มีสติรู้ลู่ทางไว้รอบคอบ.

การที่กำหนดให้รู้จักขันธ์ ๕ ให้รู้จักอายตนะภายในภายนอก ให้รู้จักสังโยชน์
 คืออารมณ์ที่เข้ามาผูกมัดรัดจริงจิตไว้ให้ตลอดดังนี้ ก็เป็นการรู้ที่เป็นการป้องกันตัวด้วย
 เป็นการแก้ไขด้วย แต่ถ้าหากว่าไม่รู้ก็ชื่อว่าไม่รู้การป้องกันการแก้ไข ทำสมาธิ
 ก็ไม่สำเร็จ ฉะนั้นในหมวดธรรมะนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้กำหนดให้รู้จัก
 นิวรณ์ให้รู้จักขันธ์ ๕ ให้รู้จักอายตนะ ให้รู้จักสังโยชน์ พร้อมทั้งให้รู้ในด้านสงบระงับ
 และวิธีปฏิบัติ ก็ตรวจดูลู่ทางให้รู้ให้ทั่วถึง แต่ว่าการกำหนดใจให้เป็นสมาธินั้นก็
 กำหนดอยู่ในอานาปานสติเป็นหลัก และเมื่ออะไรจะพลอบพลบเข้ามา ก็ให้รู้ลู่ลู่ทาง
 แล้วก็จะแก้ไขได้ทันท่วงที กลับมาทำใจให้ตั้งมั่นแน่วแน่ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. วันนี้ก็
 ยุติเพียงเท่านี้ ๙

โพชฌงค์

วันนี้จะกล่าวการปฏิบัติทางจิตสืบต่อไป ได้กล่าวมาแล้วในหมวดกาย หมวด เวทนา หมวดจิต และหมวดธรรมะ ถึงข้อให้กำหนดอายตนะซึ่งมีแนวการปฏิบัติเนื่อง กันมาโดยตลอดด้วยตั้งจิตให้เป็นสมาธิอยู่ในอารมณ์ข้อหนึ่งให้เป็นหลัก อารมณ์ที่ให้ ตั้งเป็นหลักไว้นั้น คือ อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก แต่ก็ให้กำหนด ตรวจกายให้ทั่ว ๆ ไปด้วย แล้วมาพักอยู่ที่ส่วนอานาปนะ เมื่อประสพเวทนาอันใด เมื่อ จิตเป็นอย่างใดก็ให้รู้เพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่สมาธิในอานาปานสติ ประคองอานา- ปานสตินั้นและก็ให้ตรวจดูอาการของจิต คือว่าแยกออกไปจากจิต คืออนุวิวรรณ์ในจิต ที่ล่อแหลมอยู่ก็ควรระวังกับฟุ้งดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้ก็สงสัย แต่ถ้ามีสติตั้งอยู่ ระวังก็ จะไม่เกิดฟุ้งก็จะไม่เกิด และเมื่อคอยระงับตัณหาคือตัวยอยากที่จะประสพผลไว้ สงสัยก็ไม่เกิดประคองอานาปานสตินั้นไว้ และก็สำรวจดูขั้นธุดายตนะสืบต่อไปพอ ให้อารมณ์ทางเกิดของนิวรรณ์ แต่ในขั้นนี้ก็พอให้อารมณ์ทางไว้เท่านั้น ต้องการให้ประคอง ประคองอานาปานสติไว้ให้เป็นจุดเดียว ไม่เช่นนั้นก็จะฟุ้งซ่าน ใจแตกไม่รวม

คราวนี้จะย้อนมาเตือนให้ระลึกถึงหลักของการปฏิบัติที่ทิ้งไม่ได้ คือ

อาตปปี มีความเพียร ไม่เกียจคร้านย่อหย่อนตั้งสัจจะว่าทำก็ต้องทำ

สมุปขาโน มีความรู้ ไม่ให้เผลอตัว ให้รู้ตัวทั้งที่เป็นส่วนรูปกาย ให้รู้อารมณ์อยู่ อิริยาบถอย่างไร อาการอย่างไร ให้รู้นามกาย ความคิดเป็นอย่างไร สติเป็นอย่างไร ความกำหนดเป็นอย่างไร

สติมา มีสติ คือมีสติกำหนดอยู่ที่ลมหายใจเข้า หายใจออก ไม่ปล่อยให้สติเลื่อน ลอย เมื่อจะเลื่อนลอยไปก็ต้องชักกลับเข้ามาคุมสติให้อยู่ที่ และ

วิเนยฺย โลก อภิชุณฺณาโทมนุสฺส กำจัดความยินดียินร้ายในโลก โดยเฉพาะก็ คือเมื่อเกิดความยินดีอะไรขึ้นในขณะปฏิบัติ เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นปรากฏ นิमितที่ชบใจก็ตาม ก็ต้องระงับความยินดี เมื่อเกิดความยินดีขึ้น เพราะเหตุอย่าง

ใดอย่างหนึ่ง เช่นเมื่ออึดอัดรำคาญ หรือว่าประสบนิมิตที่ไม่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องระงับความยินร้ายนั้น ความคิดก็ตาม อารมณ์ก็ตาม นิมิตก็ตาม อันใดอันหนึ่งที่ปรากฏขึ้นที่จะล่อให้ยินดียินร้ายก็ต้องละทิ้งหมด.

หลักอันนี้ทิ้งไม่ได้ คนที่ทำการปฏิบัติแล้วสติเสียไป ก็เพราะเหตุว่าทิ้งหลักอันนี้ทำไม่สำเร็จก็เพราะขาดอาตาศี มักจะสะดุ้งเหมือนอย่างเป็นโรคประสาท ก็เพราะขาดสัมปชานะ ใจลอย คือยังทำสมาธิไปยังเป็นคนใจลอยผลอไผลก็เพราะขาด สติมา บ้าเป๋ออะไรไปบ้าง ก็เพราะขาดการกำจัดความยินดียินร้ายในความคิดในอารมณ์ ในนิมิตอะไรที่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติแล้ว หลักทั้ง ๔ นี้ทิ้งไม่ได้ ยิ่งทำสมาธิละเอียดขึ้นเท่าใด หลักทั้ง ๔ นี้ก็ต้องละเอียดยิ่งขึ้นเท่านั้น.

และเมื่อได้ปฏิบัติในสมาธิ ในเบื้องต้นก็จะได้ **อุปจาร** คือว่า สมาธิเฉียด ๆ ก่อนแล้วก็จะได้ **อัปปนา** คือแนบแน่นเข้าโดยลำดับ ต้องอาศัยอุปกรณ์คือ ๑.วิตก ๒.วิจาร์ **วิตก**นั้นได้แก่การนำจิตเข้ามาสู่อารมณ์ของสมาธิ ที่เปรียบเหมือนอย่างการเคาะระฆังขึ้นที่แรก **วิจาร์**นั้นได้แก่การนำจิตให้คลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์ เหมือนอย่างเสียงครางของระฆัง ในตอนต้นจะต้องใช้วิตกวิจาร์อยู่เรื่อย คือเมื่อชกจิตเข้ามาอยู่กับอารมณ์ จิตก็มักจะหลุดออกไป แลบออกไป โน่นแลบออกไปนี้ ก็ต้องคอยชกกลับเข้ามาอยู่เสมอ โดยต้องใช้อยู่เสมอ จนจิตค่อยเชื่องช้า และค่อยแน่วอยู่กับอารมณ์ของสมาธิเรียกว่าคลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์ของสมาธิ เมื่อจิตเริ่มคลุกเคล้าเข้ามาดังนี้ ก็เริ่มเป็นวิจาร์ เมื่อค่อยเป็นวิจาร์ขึ้น อันนี้ก็เรียกว่าเริ่มจะได้อุปจาร คือเฉียด ๆ เข้ามาแล้วเมื่อเฉียด ๆ เข้ามาดังนี้ ก็เริ่มจะได้ปีติ ความอ้อมกายอ้อมใจ บางทีถึงกับขนลุกชู ได้สุขคือความสบายกายสบายใจ แต่ก็อย่าให้พุ่งไปเพราะปีติ เพราะถ้าสุขพุ่งไปเพราะปีติเพราะสุขก็เสียสมาธิ ต้องคอยคุมสติไว้ไม่ให้พุ่งไปเพราะปีติเพราะสุข และเมื่อกายใจเป็นสุขจิตก็จะตั้งมั่นเป็น**เอกัคคตา** คือมีอารมณ์เดียว ซึ่งเกิดจาก**วิเวก**คือสงัดจากกามและจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะในเวลานั้น กามก็สงบไปจากจิต อกุศลธรรมก็สงบไปจากจิต เมื่อถึงขั้นนี้ จึงชื่อว่าได้**อัปปนาสมาธิ**ขั้นแรกเป็นสมาธิที่แน่วแน่ เรียกว่าได้**ปฐมฌาน** คือความเพ่งที่ ๑ เพราะฉะนั้น ปฐมฌาน จึงมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

คราวนี้ เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ไว้สนิทแนบเนียนยิ่งขึ้น วิตก วิจાર ก็เลิกใช้ เพราะว่าจิตก็หนึ่งแล้ว ไม่ต้องคอยเฝ้าชักจิตเข้ามาสู่อารมณ์ ซึ่งเรียกว่าวิตก ไม่ต้องคอยเฝ้าประคองจิตไว้ให้แน่วอยู่กับอารมณ์ ซึ่งเป็นวิจાર เพราะว่าจิตแน่วเป็นหนึ่งอยู่ได้แล้ว วิตก วิจારก็หมดหน้าที่ เอกัคคตานั้นก็ละเอียดเข้าเรียกว่าเกิดจากสมาธิ คือความตั้งใจมั่น เป็นเอกัคคตาข้างในเข้า เมื่อถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าได้**ทุติยฌาน** ความเพ่งที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา.

เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ไว้ให้แน่วแน่นยิ่งขึ้น ความรู้สึกชู้ชาทางกายทางจิต ซึ่งเป็นปิตกิสงบ เพราะว่าความรู้สึกที่เป็นปิตินี้ มีในจิตยังไม่เป็นเอกัคคตาเต็มที่ เมื่อเป็นเอกัคคตาเต็มที่ ปิตีคือความรู้สึกชู้ชาก็กลายเป็นของหายไปก็สงบไป เมื่อถึงขั้นนี้ก็**เป็นตติยฌาน** ความเพ่งที่ ๓ ซึ่งมีองค์ ๒ คือ สุข กับ เอกัคคตา.

เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ให้แน่วแน่นยิ่งขึ้น ก็สิ้นความรู้สึกเป็นสุข กลายเป็นอุเบกขา คือไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะเมื่อยังรู้สึกเป็นสุขอยู่ จิตก็ยังแบ่งมารู้สึก ก็แปลว่าจิตยังเป็นสองง่าม คือว่าแน่วอยู่กับอารมณ์ด้วย รู้สึกด้วย เมื่อเอกัคคตาละเอียดเข้า จิตก็มารวมอยู่กับเอกัคคตาอันเดียว ไม่ออกมารู้สึกข้างนอก ลักษณะอันนี้ก็**เป็นอุเบกขา** คือไม่ทุกข์ไม่สุข เมื่อถึงขั้นนี้ก็**เป็นจตุตถฌาน** คือฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ เอกัคคตา อุเบกขา.

ในทางปฏิบัตินั้น จะปฏิบัติทำสมาธิให้มากเรื่อยขึ้นไปจนถึงฌานชั้นที่ ๔ หรือจะเอาแต่ฌานชั้นที่ ๑ ก็ได้ ที่ ๒ ก็ได้ ที่ ๓ ก็ได้ จิตที่เป็นเอกัคคตาแม้ด้วยฌานชั้นที่ ๑ ก็เรียกว่าเป็นจิตที่อ่อนที่ควรแก่การงาน พอที่จะใช้ปฏิบัติในวิปัสสนาสูงขึ้นไปได้ เพราะฉะนั้นเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ก็น้อมจิตที่เป็นเอกัคคตาอันนี้ไปจับพิจารณาเบญจขันธ์ที่เคยตรวจดูมาคราวหนึ่งอย่างคร่าว ๆ แล้วให้ชัดเจน ตรวจดูอายตนะ ตรวจดูให้รู้จักหน้าตาของเบญจขันธ์ว่า รูปมีลักษณะหน้าตาอย่างไร เวทนามีลักษณะหน้าตาอย่างไร สัตถุญญามีลักษณะหน้าตาอย่างไร สังขารมีลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไร และตรวจดูทางเกิดนามธรรม คือทางเกิดของเวทนา สัตถุญญา สังขาร ก็ตรวจดูสืบไปถึงอายตนะ ดูลักษณะหน้าตาของอายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย มนะ ดูลักษณะ

หน้าตาของอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมะ คือเรื่องราว นามธรรมเกิดขึ้นอาศัยอายตนะกระทบกัน คือเกิดอายตนะ และเมื่อสิ้นวาระก็ดับ ไปคราวหนึ่ง ๆ เช่นว่าเมื่อตาเห็นรูปก็เกิดวิญญาณความรู้สึกเห็นรูป เกิดเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์เป็นสุขหรือเฉย ๆ เกิดสัญญาความจำได้หมายรู้ในรูป เกิดสังขาร คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิดในรูป ในตอนนี้เองสังโยชน์ คือเครื่องผูกก็เข้ามา ผูกอารมณ์ไว้กับจิต เมื่อผูกอารมณ์ไว้กับจิต ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของฉันทราคะ ก็เกิดกามฉันท์ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของโทสะ ก็เกิดพยาบาท ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของโมหะ ก็เกิดถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะและวิจิกิจฉา อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอันว่าอายตนะนี้เองนำไปเกิดนามธรรม นำให้เกิดเครื่องผูกจิต คือผูกจิตไว้กับอารมณ์ หรือผูกอารมณ์ไว้กับจิตแล้วก็ทำให้เกิดนิรวรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ตั้งสติให้มั่นคง ให้เป็น ตัวรู้ตัวตื่นอยู่ตามเป็นจริง เมื่อตั้งสติมั่นเป็นตัวตื่นตัวรู้อยู่ดังนี้ ก็เป็นสติสัมโพชฌงค์ ขึ้นก็ย่อมจะเกิดปัญญาวิจัย คือว่าแยกออกได้เป็นส่วน ๆ ว่า นี่เป็นเบญจขันธ์คือนาม รูป นี่เป็นอายตนะภายในภายนอก นี่เป็นสังโยชน์ผูกใจเข้าแล้ว นี่เป็นนิรวรณ์ จูจนวิจัย ออกไปได้ดังนี้ ก็เป็นธรรมวิจัยสัมโพชฌงค์.

เมื่อวิจัยออกไปได้แล้วก็ทำหน้าที่ละส่วนที่เป็นกิเลสอบรมส่วนที่เป็นสติให้มากขึ้น แต่ว่าในขั้นนั้นนั้นละเป็นสำคัญ คือละส่วนที่เป็นกิเลสออกไปเสีย ด้วยวิธีป้องกัน อย่างหนึ่ง ละอย่างหนึ่ง คือมีสติวิจัยอยู่อายตนะก็จะเป็นทางก่อกิเลสตั้งต้นแต่สังโยชน์ แต่ว่าถ้าผลอสติ อายตนะก็จะเป็นทางก่อกิเลสตั้งต้นแต่สังโยชน์ ถ้าก่อกขึ้นในใจ ก็ต้องดู ดูให้รู้ว่านี่กิเลส จนกิเลสสงบ ก็ชื่อว่าละด้วยการดูให้รู้ อันนี้เรียกว่าเป็น วิจัยสัมโพชฌงค์.

เมื่อละกิเลสออกไป ก็พอกจิตใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นผลคือปิตติก็เกิดขึ้น เป็นปิตติที่ละเอียด คือเป็นความดูดีเต็มใจอันเกิดจากการวิจัยการละส่วนที่เป็นกิเลสออกไป เป็นปิตติที่ประกอบด้วยความสุขอยู่ในตัว ทำให้สุขกาย สุขใจมีความละเอียดยิ่งขึ้น เป็นปิตติสุขที่ละเอียดกว่าปิตติสุขในสมาธิ อันนี้ก็เป็นปิตติสัมโพชฌงค์.

เมื่อเป็นปิตติสัมโพชฌงค์ ใจก็ตั้งมั่นแน่วแน่ยิ่งขึ้นก็เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์.

เมื่อใจตั้งมั่นแน่วแน่ขึ้น ก็เพ่งดูธรรมะนั้นด้วยจิตสมาธินั้น คือดูความจริงที่ปรากฏขึ้น ก็เลสที่อาศัยอายตนะเกิดสงบ ความจริงของปัญจขันธ์ไม่ปรากฏก็เพราะไม่ดู หรือว่าดู แต่ว่ายังมีผ้าอยู่ในจิตปิดบังไว้ เมื่อชำระผ้าในจิตออกไปเสียได้ และใช้จิตที่บริสุทธิ์นั้นดูปัญจขันธ์ ดูลักษณะหน้าตาของปัญจขันธ์นั้นนั่นแหละ ให้ปรากฏความจริงของปัญจขันธ์ ก็จะปรากฏขึ้น ดูอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องไปตกแต่งความจริงเพราะถ้าไปตกแต่งความจริงเป็นความจริงที่ตกแต่งขึ้นแล้ว ก็ไม่ใช่ความจริงที่แน่แท้ ดูให้ความจริงนั้นให้ปรากฏเป็นความจริงขึ้นเอง ดูที่ไหน ก็ดูที่ปัญจขันธ์อันนี้ เมื่อดูอยู่ด้วยสมาธิจิตที่เป็นสัมโพชฌงค์ ก็เป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ฉะนั้น เมื่อการปฏิบัติมาถึงขั้นนี้ ก็เลื่อนจากสมาธิมาปฏิบัติขั้นปัญญา หรือเลื่อนจากขั้นสมณะมาในขั้นวิปัสสนา เมื่อมาถึงขั้นวิปัสสนาแล้ว ก็ต้องยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ ในขั้นของสมณะนั้น ยกอานาปานสติเป็นอารมณ์ เมื่อมาถึงขั้นวิปัสสนา ยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ เมื่อยกปัญจขันธ์เป็นอารมณ์ก็ดำเนินมาตั้งแต่ขึ้นสติสัมโพชฌงค์ เป็นลำดับจนถึงอุเบกขาสัมโพชฌงค์.

พิจารณาตรวดดูแล้ว จะปฏิบัติในสมาธิหรือจะลองหัดพิจารณาในด้านวิปัสสนาก็ได้ ถ้าพิจารณาในด้านวิปัสสนา ก็ยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ ดูปัญจขันธ์ดูอายตนะภายใน ภายนอก ดูสังโยชน์ ดูให้รู้ให้ทั่วถึง แล้วก็วิจัยว่าอันไหนเป็นอะไร เป็นอย่าง ๆ แล้วก็เลื่อนขึ้นไปเป็นวิริยะ คือว่าละ ละด้วยดูให้รู้ ส่วนที่เป็นกิเลสก็จะสงบแล้วผลก็เป็นปิติ เมื่อเป็นปิติเป็นสุขแล้ว ก็จะเป็นสมาธิเป็นอุเบกขา อุเบกขานั้นก็มีใช้อื่นก็กลับมาดูปัญจขันธ์นั้น ให้ความจริงของปัญจขันธ์ปรากฏ นี่เป็นแนวปฏิบัติในขั้นวิปัสสนาตามสติปัฏฐาน.

อธิยสังข์ ๔

การอบรมในวันนี้ จะสืบต่อจากที่ได้กล่าวมาแล้วถึงโพชฌงค์ แต่จะย้อนกล่าวเพื่อให้อนุสนธิกันว่า การปฏิบัติในสติปัฏฐานนั้น ทำทางสมณะและทำทางวิปัสสนา ในหมวดกาย หมวดเวทนา หมวดจิต ดำเนินทางสมณะ ครั้นถึงหมวดธรรมก็เริ่มมาทางวิปัสสนา แต่เมื่อปฏิบัติทางสมณะ ก็อาจพิจารณาในหมวดนิรวรณ หมวดขันธ์

หมวดอายุตนะให้รู้ลู่ทางเกิดของสังโยชน์ ของนิรวรณะแล้วก็กลับมาตั้งจิตไว้ในอาณา-
 ปานสติ เมื่อจะมีอะไรมาทำให้วอกแวกนั้น แล้วก็กลับมาตั้งจิตไว้ในสมาธิ จนจิตตั้ง
 มั่นแน่วแน่ เป็นอัปนาสมาธิ ซึ่งเมื่อแน่วแน่มาก ก็เข้าถึงชั้นฌาน ตามลำดับขั้นตาม
 ที่กล่าวมาแล้ว คราวนี้ ในขั้นปฏิบัติต่อไปก็น้อมจิตที่เป็นสมาธินั้นดำเนินทางวิปัสสนา
 โดยตรง การดำเนินทางวิปัสสนาโดยตรงนั้น จะต้องพิจารณาชั้นอายุตนะ เพราะ
 ว่าชั้นอายุตนะนี้เป็นกุมิ เป็นภาคพื้นของวิปัสสนา เมื่อกำหนดชั้นนี้ ดูอายุตนะ สติก็
 จะตั้งมั่น เป็นสติสัมโพชฌงค์และจะสืบต่อมาโดยลำดับ จนถึงอุเบกขาสัมโพชฌงค์
 ที่ได้กล่าวแล้ว.

อุเบกขานั้น ก็คือการดูธรรมนั้น ก็หมายถึงว่าดูปัญจขันธ์นั้น ดูที่ไหนก็ดูที่จิต
 จิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้นจะกล่าวว่าดูที่จิตตั้งมั่นก็ได้ เมื่อจิตตั้งมั่น ตั้งมั่นในอะไร ตั้งมั่นอยู่ใน
 ปัญจขันธ์ ก็จะมีปัญจขันธ์ ความจริงของปัญจขันธ์ก็จะปรากฏ ความจริงของ
 ปัญจขันธ์นั้นคือเกิดดับ รูปขันธ์ในอดีตก็เกิดดับมาโดยลำดับ ในปัจจุบันก็เกิดดับอยู่ใน
 ปัจจุบันในอนาคตก็จะเกิดดับในอนาคต แต่ว่าดูในปัจจุบันเท่านั้น ลมหายใจเข้าก็เกิด
 ออกก็ดับ อิริยาบถต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เท่ากับเกิดดับอยู่เสมอ อากาโร ๓๑
 หรือ ๓๒ รวมเข้าก็เป็นธาตุ ๔ หรือธาตุ ๕ นี้ก็เกิดดับอยู่เสมอ แต่เพราะมีสันตติ
 คือความสืบต่อตามลำดับ จึงไม่ปรากฏ แต่ถ้าพิจารณาก็อาจปรากฏได้ เวทนา สัญญา
 สังขาร วิญญาณ ก็เกิดดับอยู่เสมอ เมื่อเห็นความเกิดเห็นความดับชัดเจนขึ้น ทุกข-
 สัจจะความจริงคือทุกข์ก็ปรากฏขึ้น.

เมื่อดูที่ทุกข์จะเห็น สมุทัยสัจจะก็ปรากฏ คือ อัตตาหรือเรา ซึ่งยึดอยู่ที่
 ปัญจขันธ์ ยึดนี้เป็นอุปาทาน ยึดด้วยอะไร ยึดด้วยตัณหา ตัณหา อุปาทานก็ปรากฏ.

และเมื่อสมุทัยสัจจะปรากฏหน้าตาขึ้นแก่ปัญญาที่ดูอยู่ ก็เลสนั้นมีปกติต้อง
 หลบหน้าปัญญาเหมือนอย่างของไม่จริงหรือของปลอม เมื่อรู้ว่าจริง ความปลอม
 ปรากฏขึ้น ก็ไม่เป็นที่ต้องการ เมื่อดูอยู่รู้หน้าตาของสมุทัย สมุทัยก็จะสงบ นิโรธคือ
 ความดับก็ปรากฏขึ้น.

สมุทัยปรากฏขึ้นแก่อะไร ปรากฏขึ้นแก่ความรู้ ความรู้นั้น ก็เป็นรู้ปล่อย
 ความรู้วางก็ปรากฏขึ้น เป็นมรรค ซึ่งเมื่อประมวลถึงอาการทั้งปวงของมรรคก็

เป็นองค์ ๘ คือเมื่อจะดูความรู้ความเห็นนั้นก็ป็นสัมมาทิฐิ เมื่อจะดูความดำริก็เป็นสัมมาสังกัปปะ เมื่อจะดูความปกติกายปกติวาจา ก็เป็นสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ ดูความเป็นอยู่ก็เป็นสัมมาอาชีวะ ดูความเพียรที่ปฏิบัติอยู่นั้นก็เป็นสัมมาวายามะ ดูตัวสติของตนในเวลานั้นก็เป็นสัมมาสติ ดูความตั้งใจมั่นก็เป็นสัมมาสมาธิ ประกอบกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มรรคัสจจะก็ปรากฏขึ้น.

เมื่อปฏิบัติให้สัจจะทั้ง ๔ ปรากฏขึ้น เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังนี้ ถ้าความปรากฏขึ้นนั้นเป็นอกุศลธรรมก็ชื่อว่าได้รับผลที่ยังเป็นอกุศลธรรม ถ้าความปรากฏขึ้นนั้นเป็นอกุศลธรรม ก็ได้รับผลที่เป็นอกุศลธรรม แต่แม้ว่าได้รับผลที่เป็นอกุศลธรรม คือยังกำเริบได้ ก็ยัง ชื่อว่า ได้รู้ทางดำเนิน และได้รับความสุขอันเกิดจากการปฏิบัติ.

การบรรยายในวันนี้จึงเป็นอันว่าจบสติปัญญา หมวดกาย หมวดเวทนา หมวดจิต และหมวดธรรม สติปัญญานี้เป็นหนทางอันเอก คือเป็นทางดำเนินอันเดียว เพื่อวิสุทธิคือความหมดจดซึ่งจะทำให้ล่วงโสกะ ปริเทวะ ดับทุกข์โทมนัส เป็นทางที่จะให้ดำเนินไปเพื่อญาณธรรม เพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงเป็นพระสูตรที่ควรจะสนใจ ควรจะเข้าใจและควรที่จะได้ปฏิบัติ เมื่อได้ปฏิบัติอยู่เสมอ จะทำให้ได้ประสบของพระพุทธานุชาสนา ผู้ที่รู้สึกจิตซัดในพระพุทธานุชาสนาเกิดความเบื่อหน่ายดังที่เรียกว่าอนวิริตีในพระพุทธานุชาสนา สงสัยในพระพุทธานุชาสนา ก็เพราะไม่ได้พิจารณาให้เข้าใจในสติปัญญา ไม่ได้ลองปฏิบัติ แต่ถ้าหากพิจารณาให้เข้าใจและลองปฏิบัติดู จนได้รับรสในการปฏิบัติบ้างแล้ว ก็ให้เห็นค่าของพระพุทธานุชาสนายิ่งนัก.

จบการอบรมกัมมัฏฐานเพียงเท่านี้

ธาตุวิภังคสูตรธรรมบรรยาย

ครั้งที่ ๑

บทอุเทศ

บัดนี้จักแสดงธรรม เป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นผู้รู้ผู้เห็นด้วยพระสัมพัตถุญตญาณ คือความรู้ทั้งหมด ฉะนั้นจึงได้ทรงรู้อัตว์บุคคลทั้งหมดว่าประกอบขึ้นด้วยอะไรบ้าง อันเป็นส่วนประกอบของสัตว์บุคคลทุก ๆ คน ที่เป็นไปอยู่ และจะพึงประกอบด้วยธรรมอะไร จึงจะบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ ดังที่ตรัสแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งอันเรียกว่าธาตุวิภังคสูตร คือพระสูตรที่แสดงจำแนกธาตุ ชั้นในสัตว์บุคคลทุก ๆ คน ว่าประกอบขึ้นด้วยอะไร และเป็นอย่างไร และจะพึงประกอบด้วยธรรมอะไรจึงจะบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ ข้อที่ทรงแสดงไว้ทั้งหมดส่องถึงความตรัสรู้ของพระองค์ อันเป็นสัมพัตถุญตญาณ ความรู้ทั้งหมดทำให้พระองค์ทรงเป็นพระสัมพัตถุญ ผู้รู้ทั้งหมด ตามสัจจะคือความเป็นจริง ได้ตรัสแสดงไว้ว่า “บุรุษบุคคลนี้มีธาตุ ๖ มีอายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิจาร์คือที่เกี่ยวไปแห่งใจ ๑๘” ดังนี้ เป็นส่วนประกอบความเป็นบุรุษบุคคลนี้ของทุก ๆ บุคคล

ธาตุ ๖

ข้อที่ว่าธาตุ ๖ นั้นก็ได้แก่ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศคือช่องว่าง และวิญญานธาตุ ธาตุรู้

อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖

ข้อที่ว่ามียายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ นั้นก็คือ มียายตนะที่ต่อแห่งผัสสะอันได้แก่จักขุคือตา อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือหู อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือจมูก อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือลิ้น อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือกาย และอายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือมโนอันได้แก่ใจ

มโนปริวาร ๑๘

ข้อที่ว่ามิมโนปริวารคือที่เกี่ยวไปแห่งใจ ๑๘ นั้นก็ได้แก่ เห็นรูปทางจักขุคือตาด ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจไม่เสียใจบ้าง ได้ยินเสียงทางหู ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบกลิ่นทางจมูก ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบรสทางลิ้น ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้องทางกาย ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจไม่เสียใจบ้าง ได้รู้หรือคิดเรื่องทางใจ ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือ

ความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส คือความยินดีร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่ง อุเบกขาถือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ใจหรือไม่เสียใจบ้าง ดังนี้ ก็รวมความว่า เห็นรูปอะไรทางตา ได้ยินเสียงอะไรทางหู ได้ทราบกลิ่นอะไรทางจมูก ได้ทราบรสอะไรทางลิ้น ได้ทราบ สิ่งถูกต้องอะไรทางกาย ได้รู้ได้คิดเรื่องอะไรทางใจ เป็น ๖ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ๖ เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ๖ เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา ๖ ก็เป็นมโนปวิچارคือที่ท่องเที่ยวไปของ ใจ ๑๘ มโนคือใจของบุคคลย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ และธรรมคือเรื่องราว อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาบ้าง ๑๘ ประการเหล่านี้

เพราะฉะนั้น ในบุคคลทุก ๆ คนนี้จึงประกอบด้วยธาตุทั้ง ๖ ไม่หย่อนไปกว่า ๖ ไม่เกินไปกว่า ๖ ประกอบด้วยผัสสายตนะคือที่ต่อแห่งผัสสะ อันหมายถึงตาหูจมูกลิ้น กายและমনะคือใจ ๖ ไม่หย่อนไปกว่า ๖ ไม่เกินไปกว่า ๖ และประกอบด้วย นโมปวิچار คือที่ท่องเที่ยวคือคิดไปของใจ ๑๘ ไม่หย่อนไม่ยิ่งไปกว่า ๑๘ ดังนี้ นี่เป็นส่วนประกอบ ของบุรุษ สัตว์บุคคลนี้ ไม่ว่าจะชายไม่ว่าหญิงทุก ๆ คน เพราะฉะนั้น ในทุก ๆ คนนี้จึง ประกอบด้วยธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ และมโนปวิचार ที่เที่ยวไปคือคิด ไปของใจ ๑๘ เหมือนกันหมด

ธาตุที่ไม่มีความรู้

บรรดาธาตุทั้ง ๖ นี้ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม และอากาศธาตุ ธาตุอากาศคือช่องว่าง เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้ ถ้าหากว่าจะมีเพียง ๕ ธาตุนี้เท่านั้น บุรุษบุคคลทั้งปวงนี้ก็จะมิแต่ร่างกายอันนี้ ไม่มีความรู้อะไร เหมือนอย่างร่างกายของคนที่ยายแล้วเป็นศพ เมื่อตายใหม่ ๆ ก็ยังปรากฏมีธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ แม้จะไม่ลมหายใจแต่ก็ยังลมหายที่ขังอยู่ในส่วนต่าง ๆ และเมื่อตายใหม่ ๆ นั้นร่างกายก็ยังอุ่นไม่เย็นชืด ธาตุไฟยังไม่หายไประลอก แต่เมื่อตายแล้วย่อมหมดความรู้อะไรทั้งสิ้น เหมือนอย่างท่อนไม้ท่อนไม้อันนี้ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “กายนี้ไม่นานหนอกก็จักนอนทับแผ่นดิน ปราศจาก วิญญาณเหมือนอย่างท่อนไม้ไม่มีประโยชน์” ดังนี้

วิญญานธาตุ ธาตุรู้

แต่ว่าร่างกายนี้ที่มีความรู้อะไร ๆ ได้ ก็เพราะประกอบด้วยธาตุที่ ๖ คือ วิญญานธาตุธาตุรู้ เมื่อมีวิญญานธาตุธาตุรู้ประกอบอยู่ จึงรู้อะไร ๆ ได้เห็นอะไรทาง ตาก็รู้รูป ได้ยินอะไรทางหูก็รู้เสียง ได้ทราบกลิ่นอะไรทางจมูกก็รู้กลิ่น ได้ทราบ รสอะไรทางลิ้นก็รู้รส ได้ทราบสิ่งถูกต้องอะไรทางกายก็รู้สิ่งถูกต้อง และมโนคือใจ ได้คิดได้รู้เรื่องอะไรก็รู้เรื่อง ดังนี้

เวทนาเกิดจากการรับรู้ของธาตุรู้

เพราะฉะนั้น เมื่อมีธาตุ ๖ ประกอบกันอยู่ จึงมีผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ อันได้แก่ตาหูจมูกลิ้นกายและมโนหรือมโนคือใจ ซึ่งต่อรูปเป็นต้นได้ เห็นอะไรทาง ตาก็ต่อรูปที่ตาเห็นนั้นได้ตั้งนี้เป็นต้น และความที่ต่อได้นี้ก็ทำให้เกิดผัสสะคือการ กระทบที่ให้เกิดเวทนา เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข อันหมายความว่า รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน กลิ่นที่จมูกได้ทราบ รสที่ลิ้นได้ทราบ สิ่งถูกต้องที่กาย ได้ทราบ และเรื่องราวที่ใจได้คิดได้รู้ นั้น มากระทบถึงวิญญานธาตุคือธาตุรู้ให้เกิด โสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้างได้

โสมนัสนั้นก็คือยินดีหรือดีใจ ก็นับเป็นสุขเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข โทมนัสนั้นได้แก่ความยินร้ายหรือเสียใจ ก็เป็นทุกข์เวทนา เสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ อุเบกขานั้นเป็นกลาง ๆ ไม่ยินดีหรือไม่ดีใจ ไม่ยินร้ายหรือไม่เสียใจ ก็เป็นอุเบกขา-เวทนา เสวยอารมณ์ที่เป็นอุเบกขา ดังนี้ ก็เพราะว่ามีผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะคือ การกระทบ อันหมายความว่าตากับรูปมากระทบกันได้ หูกับเสียงมากระทบกันได้ จมูกกับกลิ่นมากระทบกันได้ ลิ้นกับรสมากระทบกันได้ กายและสิ่งที่กายถูกต้องมา กระทบกันได้ มโนคือใจและธรรมคือเรื่องราวมากระทบกันได้ คือมาต่อกันเข้าได้ และเมื่อต่อกันเข้าได้ก็นับเป็นการกระทบกันของตาและรูปเป็นต้นดังกล่าว ก็ต่อ เข้ามาถึงวิญญานธาตุคือธาตุรู้ ก็มากระทบถึงวิญญานธาตุคือธาตุรู้เข้าได้ อันหมายความว่าวิญญานธาตุคือธาตุรู้ นั้นรู้ได้ ในรูปในเสียงเป็นต้นเหล่านั้น รับรู้ให้เกิด

เวทนาขึ้นได้ เป็นโสมนัสบ้างเป็นโทมนัสบ้างเป็นอุเบกขา และมโนคือใจนี้ก็ท่องเที่ยว คือคิดไปถึงบรรดารูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่อง อันเป็นที่ตั้งแห่ง โสมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาบ้าง เหล่านี้นั้นแหละ ไม่มีที่จะคิดไปนอกจากนี้ ใจที่ท่องเที่ยวคือคิดไปของทุก ๆ คนไม่ว่าชายไม่ว่าหญิง ก็ท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปบ้างเสียงบ้างกลิ่นบ้างรสบ้างโผฏฐัพพะบ้าง และธรรมคือ เรื่องราวบ้าง ที่กระทบเข้ามาทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายและทางมนะคือใจ ที่เป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้างโทมนัสบ้าง อุเบกขาบ้าง อยู่เหล่านี้ไม่ออกไปจากนี้ เพราะ ฉะนั้น ธรรมชาติธรรมดาของทุก ๆ คนจึงเป็นไปอยู่ดังนี้ คือมีธาตุ ๖ มีผัสสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิچارที่เกี่ยวไปของใจ ๑๘ ตั้งแต่เกิดจนตายก็มีอยู่เท่านี้

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเอาไว้ ให้ทุก ๆ คนพิจารณาดูเข้ามาให้รู้ ว่าในตัว ของบุคคลเองนั้นก็มิประกอบกันอยู่เหล่านี้ ไม่ออกไปจากนี้ แม้ว่าจะมีรายละเอียด ของอะไรต่ออะไรต่าง ๆ มากมายแต่ละบุคคล แต่ก็สรุปเข้าในธาตุ ๖ ในผัสสสายตนะ ๖ และในมโนปวิچار ๑๘ เหล่านี้เท่านั้นไม่ยิ่งไปกว่านี้ไม่หย่อนไปกว่านี้

ครั้งที่ ๒

อภิธานธรรม ๔

ได้แสดงชาตวิภังกสูตร พระสูตรที่ทรงแสดงจำแนกธาตุ ซึ่งในเบื้องต้นได้ทรงแสดงเป็นบทอุเทศ คือเป็นหัวข้อ ว่าบุรุษบุคคลนี้มีธาตุ ๖ มีที่ต่อแห่งผัสสะคือความกระทบอันเรียกว่าผัสสายตนะ ๖ มีมโนปวิจารคือที่เกี่ยวไปของใจ ๑๘ มีธรรมเป็นที่ตั้งอาศัย ๔ คือ ปัญญาธิฐาน ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือปัญญา สัจจาธิฐาน ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือสัจจะ จาคาธิฐาน ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือจาคะ และอุปสมาธิฐาน ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือความสงบรำงับ ซึ่งเมื่อจิตตั้งอาศัยอยู่แล้วอาสวะคือมานะย่อมไม่เป็นไป เมื่ออาสวะคือมานะไม่เป็นไป ก็เรียกว่าเป็นมุนีคือผู้รู้ สันตะ ผู้สงบระงับแล้ว ดังนี้ และได้ตรัสเป็นบทอุเทศ คือเป็นหัวข้อต่อไปอีกว่า “ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงพอกพูนจาคะคือการสละ พึงศึกษาสันติ ความสงบรำงับ” ดังนี้

หัวข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงนี้ ในตอนต้นได้ทรงแสดงถึงบุรุษสตรีทุก ๆ คน ว่าย่อมมีธาตุ ๖ มีผัสสายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิจารที่เกี่ยวไปของใจ ๑๘ เหมือนกันทั้งหมดเป็นธรรมชาติธรรมดาของความคิดมาเป็นบุรุษสตรี ทุกคนจะต้องมีสิ่งเหล่านี้อยู่ด้วยกัน อันจะพึงสรุปได้ว่าเป็นกายใจนี้เอง เกิดมาก็มีกายใจมาด้วยกัน เป็นธาตุ ๖ เป็นผัสสายตนะ ๖ และเมื่อกายใจนี้มาประกอบกันก็เป็นมโนปวิจาร ที่เกี่ยวไปของใจ ๑๘ กล่าวคือเมื่อเห็นอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหู ได้ทราบอะไรทางจมูก ทางลิ้นทางกาย ได้รู้อะไรทางใจ ซึ่งรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้น ก็เป็นที่ตั้งของโสมนัส เป็นที่ตั้งของโทมนัส เป็นที่ตั้งของอุเบกขา คือบางอย่างก็ทำให้เกิดโสมนัส ความยินดีหรือความดีใจ บางอย่างก็ทำให้เกิดโทมนัส ความยินร้ายหรือความเสียใจ บางอย่างก็ทำให้เกิดอุเบกขา คือเป็นเฉย ๆ กลาง ๆ ไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่ดีใจไม่เสียใจ และใจนี้เองก็ท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้น ที่ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง ที่เป็นกลาง ๆ บ้างดังกล่าว ก็เป็นธรรมชาติธรรมดาของบุคคลทุก ๆ คนทั้งชายทั้งหญิงจะต้องเป็นดังนี้ เพราะว่าเมื่อมีธาตุ ๖ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุ

อากาศ และวิญญานธาตุคือธาตุรู้ อันหมายถึงจิตใจนี้ประกอบกัน ก็มีตามีหุมีจมุยมี่ ลึ้นมีกายมีใจ ารับรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวมาสัมผัสคือกระทบกับจิตใจ ได้ อันทำให้เกิดโสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้าง แล้วก็คิดไปท่องเที่ยวไปอยู่ใน เรื่องเหล่านี้ เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของบุคคลต้องมีสิ่งเหล่านี้ และก็มีอยู่เพียงเท่านั้น จะเป็นเรื่องอะไรร้อยแปดพันเก้า ก็รวมเข้าในมโนปวิچار ๑๘ นี้ เพราะฉะนั้น จึง ปรากฏเป็นสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาเวทนาบ้าง ตั้งแต่เกิดจนตายก็ รวมอยู่เพียงเท่านั้น ไม่มากยิ่งไปกว่านี้และไม่น้อยไปกว่านี้ ก็พากันเป็นสุขบ้างเป็น ทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ บ้างในเรื่องทั้งหลายอยู่เท่านั้น และใจก็คิดไปถึงเรื่องทั้งหลายอยู่ เท่านั้น แม้จะมีรายละเอียดเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้สิ่งโน้นนับไม่ถ้วน แต่ก็รวมอยู่ในรูปเสียง กลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่องราว ๖ ประการนี้เท่านั้น ซึ่งก็ทำให้เกิดสุขบ้าง เกิดทุกข์บ้างเกิดอุเบกขาบ้าง ๖ กับ ๓ จึงเป็น ๑๘ ฉะนั้น อย่างมากก็เท่านั้น

ทรงสอนให้ปฏิบัติในอธิษฐานธรรม

ต่อจากนี้ได้ทรงแสดงเป็นทางธรรมปฏิบัติ คือให้ใช้อธิษฐานธรรม ๔ ข้อ กับ ธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิچار ๑๘ เหล่านี้ อธิษฐาน ก็แปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งอาศัย ท่านแปลให้ตรงเข้ามาอีกว่าธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ความก็เป็นอย่างเดียวกัน แต่ว่ามาใช้ว่าธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยในที่นี้ พิจารณาดูก็จะพียงเห็นความหมายว่า ให้ใช้ธรรมตั้ง อาศัยซึ่งธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิچار ๑๘ คือตั้งอาศัยกายใจ ตั้งอาศัยตาหูเป็นต้น ตั้งอาศัยสิ่งที่ตาได้เห็น หูได้ยินเป็นต้น ที่ใจเที่ยวไปคิดไปถึงอยู่ อันนำไปเป็นสุข เวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาบ้าง ดังกล่าว โดยให้ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่ง เหล่านี้ให้รู้ตามความเป็นจริง ความเป็นจริงนั้นก็ป็นสัจจะ ก็ให้รักษาความจริงที่รู้ไว้ และสละสิ่งที่ป็นข้าศึกต่อความจริงใจนั้นเสีย จึงจะพบกับสันติ คือความสงบรำงับ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสแสดงว่า อาสวะคือมานะไม่เป็นไป และเมื่ออาสวะคือมานะ ไม่เป็นไป ก็เรียกว่า เป็นมุนีคือเป็นผู้รู้ เป็นสันตะคือเป็นผู้สงบแล้ว ดังนี้

อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องกำจัดอาสวอนุสัย

ฉะนั้น ในตอนหลังนี้จึงทรงแสดงเป็นทางปฏิบัติ จึงสมควรที่จะมาพิจารณาดูว่า ในตอนต้นนั้นทรงแสดงถึงกายใจเป็นต้น ซึ่งทุกคนได้มาพร้อมกับชาติคือความเกิด เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ดังที่เรียกว่าเป็น **วิบากขันธ** ขันธที่เป็นวิบากคือผลของกรรมเก่า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเรียกในบางแห่งว่าเป็นกรรมเก่า **บุราณกรรม** กรรมเก่า จัดเข้าเป็นอภัยกตา ฐัมมา ธรรมทั้งหลายที่เป็นอภัยกตคือเป็นกลาง ๆ ไม่เป็นกุศลไม่เป็นอกุศล และเมื่อมาอาศัยวิบากขันธ หรือธรรมที่เป็นกลาง ๆ นี้มาปฏิบัติธรรม มีปัญญาสัจจะเป็นต้นดังกล่าว ก็เรียกว่าเป็น กุสลา ฐัมมา ธรรมที่เป็นกุศลคือสร้างธรรมที่เป็นกุศลโดยอาศัยวิบากขันธคือธรรมที่เป็นอภัยกตเป็นกลาง ๆ นี้ให้เกิดขึ้น แต่ว่าในตอนนี้อย่าได้ทรงแสดงถึง อกุสลา ฐัมมา ธรรมที่เป็นอกุศลไว้โดยตรง แต่ก็ได้ตรัสไว้โดยอ้อมในทางกลับกันกล่าวคือเมื่อทรงแสดงไว้ว่า เมื่ออาศัยตั้งอยู่ในธรรม ๔ ข้อนี้ อาสวะคือมานะก็ไม่เป็นไป แสดงในทางที่กลับตรงกันข้าม หากไม่ปฏิบัติธรรม ๔ ข้อนี้ อาสวะคือมานะก็ย่อมเป็นไป เมื่ออาสวะคือมานะเป็นไป ก็เป็น อกุสลา ฐัมมา ธรรมที่เป็นอกุศลก็บังเกิดขึ้น ฉะนั้นผู้ที่มิได้ปฏิบัติให้ธรรม ๔ ข้อนี้ตั้งอาศัยอยู่กับวิบากขันธดังกล่าว วิบากขันธดังกล่าวก็เป็นชนวนให้ธรรมที่เป็นอกุศลบังเกิดขึ้น ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ว่า “เพราะเวทนาเป็นปัจจัย เกิดตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก” ใน **ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อใจท่องเที่ยวไปในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะในเรื่องราวอันเป็นที่ตั้งของโสมนัสโทมนัสอุเบกขา ดังกล่าว ก็ย่อมเกิดสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาเวทนาบ้าง เวทนาเหล่านี้เองก็ทำให้เกิดตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก คือดิ้นรนทะยานอยากไปที่จะได้ที่จะเป็นในฝ่ายที่เป็นสุขเวทนา ดิ้นรนทะยานอยากไปในฝ่ายที่จะทำลายล้างสิ่งที่เป็นทุกขเวทนาและดิ้นรนทะยานอยากไปได้ทั้ง ๒ อย่าง ในฝ่ายที่เป็นอุเบกขาเวทนา และเมื่อมีตัณหาก็มียุบาทานคือความยึดถือ ความยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ความยึดถือดังกล่าวนี้เองที่เป็นส่วนละเอียดเรียกว่า **อัสมิมานะ** ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น คือเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวมานะ อัสมิมานะดังกล่าวนี้ก็ไหลเข้ามาสู่

จิตใจ เป็นอาสวะนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ นี่คืออาสวะคือมานะอันมีขึ้นเป็น
 เริ่มแรก ก็ไม่ใช่ไหลเข้ามาทางไหน ไหลเข้ามาทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทาง
 กายทางমনะคือใจ อาศัยรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่องราวเหล่านั้น
 นั้นแหละ ที่ก่อให้เกิดสุขเวทนาบ้างทุกข์เวทนาบ้างอุเบกขาเวทนาบ้าง ก็ทำให้เกิด
 ตัณหาอุปาทาน ไหลเข้ามาสู่จิตใจเป็นอัสสมิมานะ ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเรา
 นอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ เป็นอาสวะอยู่ในจิตใจเพิ่มขึ้นโดยลำดับ สำหรับสุข
 เวทนาทุกข์เวทนาอุเบกขาเวทนานั้น บังเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ว่ามานะอาสวะ อาสวะ
 คือมานะดังกล่าวมานี้ยังไม่ดับไป คือยังนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ เพิ่มเติมอยู่ใน
 จิตใจเสมอ เป็นอาสวะอนุสัยอยู่ในจิต ดังนี้ ก็เป็นอกุศล ธรรมที่เป็นอกุศล เป็น
 ไปอยู่ในจิตใจของบุคคลสามัญผู้ไม่ปฏิบัติธรรมอยู่ทั่วไป แต่เมื่อมาปฏิบัติธรรมตาม
 ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ไม่ประมาทปัญญา รักษาจะเพิ่มพูนจาคะคือการสละ
 ศีกษาสันติคือความสงบรำงับอยู่เสมอแล้ว ก็จะเป็นการห้ามมิให้กิเลสไหลเข้าไปนอน
 จมหมักหมมอยู่ในจิตใจได้ จะทำให้เป็นผู้รู้เป็นผู้สงบ

๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓

ปัญญาธิษฐาน

ได้แสดงธาตุวิงศ์สูตร พระสูตรที่แสดงถึงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ ถึงหัวข้อที่พระบรมศาสดาได้ทรงสอนให้ปฏิบัติในอธิษฐานธรรม ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจที่ตั้งอาศัยธาตุ ๖ เป็นต้นที่ทุก ๆ คนได้มาตั้งแต่ชาติคือความเกิด รวมเข้าก็เป็นกายใจอันนี้ดังกล่าวว่า

ปญฺญํ นบุปฺมชฺชเยย

ไม่พึงประมาทปัญญา

สจฺจมนุรฺกเยย

พึงตามรักษาสังขะ

จาคมฺนุพฺรุเยย

พึงพอกพูนจาคะคือการสละ

สนฺติเมว โส ลิกฺกเยย

พึงศึกษาสันติคือความสงบรำงับ ดังนี้

ไม่พึงประมาทปัญญา

ต่อจากนี้จึงได้ตรัสแสดงอธิบาย จับตั้งแต่ข้อแรกว่าไม่ประมาทปัญญาอย่างไร คำว่าประมาทนั้นแปลว่ามัวเมา หมายถึงความที่เลินเล่อเพลินเพลินขาดสติเป็นเครื่องรักษาจิต หรือเป็นเครื่องรักษากายรักษาใจ ประมาทปัญญาจึงอาจแปลต่อกันเข้าง่าย ๆ ว่ามัวเมาปัญญาหรือว่าเมาปัญญา แต่ว่าตามความหมายนั้นไม่ใช่หมายความว่าปัญญาเป็นเหตุให้เมา ต่างจากคำว่าเมาสุราซึ่งหมายความว่าสุราเป็นเหตุให้เมา แต่มีความหมายว่าละเลยทอดทิ้งไม่อบรมปัญญาให้บังเกิดขึ้น ด้วยเหตุที่ไปมัวเมาในที่ตั้งแห่งความมัวเมาทั้งหลายในโลก เช่นว่ามัวเมาในวัย ในความไม่มีโรค ในชีวิต ในสมบัติคือความพรั่งพร้อมทั้งหลาย เช่นความพรั่งพร้อมด้วยลาภด้วยยศด้วยสรรเสริญด้วยสุขต่าง ๆ ตลอดจนถึงมัวเมาในกรรมคือการงานที่กระทำ จึงเป็นเหตุให้ทอดทิ้งปัญญาไม่อบรมปัญญา ไม่ประกอบกระทำปัญญาอันเป็นความรู้ที่ทั่วถึงให้บังเกิดขึ้น ประมาทปัญญาจึงมีความหมายดังนี้ ก็ไปตรงกับที่อาศัยธาตุ อาศัยอายตนะอันเป็นที่ต่อผัสสะ และอาศัยมโนปวิจาร ๑๘ คือที่ท่องเที่ยวไปที่คิดไปของจิตของใจใน

อารมณ์ทั้ง ๖ คือในเรื่องรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้าง บังเกิดตัณหาอุปาทานขึ้น เมื่อตัณหาอุปาทานบังเกิดขึ้น ก็เป็นเหตุให้ไม่ใช้ปัญญา เพราะตัณหาอุปาทานบังเกิดขึ้นบังปัญญาพร้อมทั้งสติ ไม่ให้รู้แจ้งเห็นจริงตามที่เป็นจริง เพราะตัณหาอุปาทานนั้นเมื่อบังเกิดขึ้นก็ปิดบังไม่ให้เห็นความเป็นอนิจจะไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปและความเป็นอนัตตา อันเป็นสัจจะคือความจริงของสิ่งทั้งหลายในโลก เมื่อตัณหาอุปาทานมาบังไม่ให้เห็นสัจจะคือความจริงดังนี้ จึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา เกิดความยินดีความยินร้ายความหลงงมงายต่าง ๆ จึงทำให้ชื่อว่าประมาทปัญญาดังจะเรียกให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าเผลอปัญญา แม้จะสามารถถอบรมปัญญาให้เกิดขึ้นได้ ก็ไม่ถอบรมไม่ทำไม่ประกอบ

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุดิน

เพราะฉะนั้น ไม่ประมาทปัญญานั้นทำอย่างไร จึงได้ทรงสอนให้พิจารณาธาตุทั้งหลายคือธาตุ ๖ ที่ตรัสตั้งไว้เป็นบทอุเทศข้อแรกไปที่ละข้อ ข้อที่หนึ่ง ปฐวีธาตุ ธาตุดิน ก็ให้พิจารณาธาตุที่เป็นภายในก่อน คือปฐวีธาตุอันหมายถึงส่วนที่แน่นแข็งเป็นภายในคือที่มีอยู่ในกายนี้ จำเพาะที่มีอยู่ในอัตภาพนี้ ที่ยึดถืออยู่ หรือที่มีใจครองอยู่ อันได้แก่เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนิง มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัญฐิ กระดูก อัญฐิมิณูชัง เยื่อในกระดูก วักกัง ไต หทัย หัวใจ ยกนัง ดับ กิโลมกัณ พังผืด ปิหัง ม้าม บับผาสัง ปอด อันตัง ใสใหญ่ อันตุคณัง ใสเล็ก หรือสายรัดใส อุทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า และในที่อื่นได้มีเติมเข้าอีกหนึ่งคือ มัตถกเมตถลุงคัง ขมองโนขมองศีระชะ จึงรวมเป็น ๒๐ และส่วนที่แน่นแข็งอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันยึดถือไว้ หรือที่มีใจครองนี้ ก็เรียกว่าเป็นปฐวีธาตุ ธาตุดินที่เป็นภายใน ปฐวีธาตุ คือธาตุดินที่เป็นภายในทั้งหมด กับทั้งปฐวีธาตุ ธาตุดินที่เป็นภายนอกทั้งหมด ฟังพิจารณาให้เห็นด้วยสัมมัมปัญญา คือปัญญาชอบตามที่เป็นจริงหรือตามที่เป็นแล้ว ว่านี่ไม่ใช่เป็นของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาดังนี้ ก็จะเกิดความหน่ายในปฐวีธาตุ จะเกิดวิราคะ คือความสิ้นสติใจยินดีในปฐวีธาตุ

ทรงสอนให้พิจารณาราดุน้ำ

ข้อที่ ๒ อาโปธาตุ ราดุน้ำ ก็ให้พิจารณาส่วนที่เหลวไหลเอิบอาบบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือไว้หรือที่มีใจครอง อันได้แก่ ปิดตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพพะ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันชั้น อัสนุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโพ น้ำลาย สิงฆานิกกา น้ำมูก ลสิกา ไชข้อ มุตตัง น้ำมูตร และบรรดาสัตว์ที่เหลวไหล เอิบอาบอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็เรียกว่าอาโปธาตุ ราดุน้ำที่เป็นภายใน อาโปธาตุราดุน้ำที่เป็นภายใน กับทั้งอาโปธาตุราดุน้ำที่เป็นภายนอกทั้งหมด ก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ราดุน้ำ ให้พิจารณาอาโปธาตุราดุน้ำนี้ด้วยสัมมปัญญาคือปัญญาชอบ ตามที่เป็นไปแล้วคือ ตามที่เป็นจริง ให้เห็นว่าสิ่งนี้ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงดังนี้ จิตก็จะหน่ายจากอาโปธาตุอันเรียกว่านิพพิทา จะสิ้นติดใจยินดีคือสำรอกใจได้จากอาโปธาตุ

ทรงสอนให้พิจารณาราดุไฟ

ข้อที่ ๓ เตโชธาตุ ราดุไฟ ให้พิจารณาสิ่งที่อยู่ร้อนบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครองอันนี้ คือ เยน จ สนุตปุปติ ไฟที่ทำให้อบอุ่น เยน จ ชิริยติ ไฟที่ทำให้ทรุดโทรม เยน จ ปริทยุหติ ไฟที่ทำให้เราร้อน เยน จ อสิตปีตขายิตสายิต สุมมาปริณามัง คจฺจติ ไฟที่ทำให้อาหารหรือสิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้ม ให้ย่อยไปได้ด้วยดี และบรรดาอาการที่อยู่ร้อนอย่างอื่น บรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็เรียกว่าเตโชธาตุ ราดุไฟที่เป็นภายใน กับทั้งเตโชธาตุราดุไฟที่เป็นภายนอกทั้งหมด ก็รวมเรียกว่าเตโชธาตุ ราดุไฟ ให้พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วคือตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งนี้ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นจริงดังนี้ จิตก็จะหน่ายจากเตโชธาตุ ราดุไฟ จะสำรอกความติดใจยินดีจากเตโชธาตุราดุไฟได้

ทรงสอนให้พิจารณาราดุลม

ข้อที่ ๔ วาโยธาตุ ราดุลม ให้พิจารณาว่าอาการที่พัดไหวที่เคลื่อนไหวบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ได้แก่ อุทฺฐุงคมา วาตา

ลมพัดขึ้นเบื้องบน อโศคมา วาตา ลมพัดลงเบื้องต่ำ กุจฺฉิสยา วาตา ลมในท้อง
โกฏฺฐสยา วาตา ลมในไส้หรือในกระเพาะอาหาร องฺคฺมฺงฺคานฺุสฺสริโน วาตา ลมที่พัด
ไปทั่วอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหลาย อสฺสุสาโส ลมหายใจเข้า ปสฺสุสาโส ลมหายใจออก และ
อาการที่เคลื่อนไหวพัดไหวอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็
เรียกว่าวาโยธาตุ ธาตุลมที่เป็นภายใน วาโยธาตฺฐาตฺฐลฺมที่เป็นภายใน กับทั้งวาโย-
ธาตฺฐาตฺฐลฺมที่เป็นภายนอกทั้งหมดนั้น พึงพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็น
แล้วคือตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งนี้มีใช่ของเรา เรามีใช้สิ่งนี้ สิ่งนี้มีใช่เป็นอัตตาตัวตนของ
เรา เมื่อพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงดังนี้ จิตย่อมหน่ายจาก
วาโยธาตฺฐาตฺฐลฺม ย่อมสำรอกความติดใจยินดีได้จากวาโยธาตฺฐาตฺฐลฺม

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุอากาศ

ข้อที่ ๕ อากาศธาตุ ธาตุอากาศ หมายถึงช่องว่าง คือช่องว่างที่เนื้อและเลือด
ไม่จรดกันบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ อันเรียกว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง อัน
ได้แก่ กณฺณจฺฉิทฺทํ ช่องหู นาสิกจฺฉิทฺทํ ช่องจมูก มุขทวารํ ช่องปาก เยน จ
อสิตฺตปิตฺตชายิตฺตสายิตํ อชฺชโฆหฺรติ ช่องที่อาหารหรือสิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มกลืนให้
ล่วงล้าคกลงไป ยตฺถ จ อสิตฺตปิตฺตชายิตฺตสายิตํ สนฺตฺติจฺจติ ช่องที่สิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้ม
ทั้งปวงตั้งอยู่ในท้อง เยน จ อสิตฺตปิตฺตชายิตฺตสายิตํ อโรภาคา นิภฺขมฺติ ช่องที่สิ่งเหล่านี้ออกไป
ในภายนอกในเบื้องล่าง และช่องว่างอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึด
ถือที่มีใจครองก็เรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุอากาศ คือช่องว่างที่เป็นภายใน อากาศธาตฺฐ
ธาตฺฐคือช่องว่างที่เป็นภายในกับทั้งอากาศธาตฺฐธาตฺฐคือช่องว่างที่เป็นภายนอกนั้น พึง
พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วคือตามเป็นจริง ว่าสิ่งนี้มีใช่ของเรา
เรามีใช้สิ่งนี้ สิ่งนี้มีใช่อัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตาม
ที่เป็นจริงดังนี้ จิตก็จะหน่ายจากอากาศธาตุ ธาตฺฐคือช่องว่าง จะสำรอกความติดใจยินดี
จากอากาศธาตุ ธาตฺฐคือช่องว่างได้ดังนี้

ครั้งที่ ๔

ปัญญาธิษฐาน (ต่อ)

ได้แสดงชาตวิภังคสูตร พระสูตรที่แสดงการแยกธาตุมาโดยลำดับ ถึงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมิให้ประมาทปัญญา อันนับว่าเป็นอธิษฐานธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจหรือธรรมที่ตั้งอาศัยธาตุ ๖ เป็นต้น ซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ รวมเข้าก็คือที่ตั้งอาศัยกายและใจอันนี้ เรียกว่าปัญญาธิษฐานธรรมเป็นที่ยึดอาศัยคือปัญญา และได้ทรงแสดงอธิบายให้พิจารณาธาตุทั้ง ๕ อันรวมเข้าเป็นรูปกายนี้ คือปฐวีธาตุ ธาตุดิน อันได้แก่ส่วนที่แข็งแข็งบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และธาตุดินคือส่วนที่แข็งแข็งที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาธาตุน้ำคือธาตุน้ำ คือส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และธาตุน้ำที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาเตโชธาตุคือธาตุไฟ คือส่วนที่อบอุ่นที่ร้อนบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และเตโชธาตุ ธาตุไฟที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาวาโยธาตุคือธาตุลม คือส่วนที่พัดไหวเคลื่อนไหวบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และวาโยธาตุ ธาตุลมที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาอากาศธาตุคือช่องว่างบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และอากาศธาตุคือช่องว่างที่มีอยู่ในภายนอก ให้เห็นด้วยสัมมปปัญญาคือปัญญาชอบตามที่เห็นแล้ว คือตามเป็นจริง ว่า เนตัม มม นันมิใช่ของเรา เนโสหัมสมิ เรามีใช่เป็นนั่น นเมโส อัตตา นันมิใช่ตัวตนของเรา ดังนี้ ก็คือพิจารณาที่เป็นธาตุกรรมฐานนั่นเอง แยกกายนี้ออกไปเป็นธาตุ มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เพราะโดยปรกตินั้น บุคคลย่อมมีความยึดถือในก้อนกายอันนี้ว่าตัวเราของเรา อัตตัตถัญญา สัตตัตถัญญา ความสำคัญหมายว่าอัตตัตถัญญาหรือสัตว์บุคคล ย่อมบังเกิดขึ้นในเมื่อเห็นก้อนกายอันนี้ หรือนึกถึงก้อนกายอันนี้ แม้จะถ้ายรูปก็หมายถึงว่าถ้ายรูปกายอันนี้ เมื่อเห็นรูปก็ย่อมจะนึกว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นคนนั้นเป็นคนนี้อยู่โดยปรกติ ความสำคัญหมายว่าตัวตนหรือสัตว์บุคคล ดังที่เรียกตามภาษาธรรมว่าอัตตัตถัญญา สัตตัตถัญญานัน ย่อมบังเกิดขึ้น เมื่อเป็นดังนี้จึงได้มีความยึดถือติดอยู่สืบต่อไปและยิ่งขึ้น ไม่มีที่จะเกิดนิพพิทาคือความหน่าย และวิราคะ ความสิ้นติดใจยินดีในก้อนกายอันนี้ โดยปรกติ

ยอมเป็นอยู่ดังนี้ เพราะฉะนั้น ก้อนกายอันนี้พร้อมกับใจที่เรียกว่าวิญญานธาตุ ธาตุรู้ จึงเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสทั้งหลาย เป็นต้นว่ามานะคือความสำคัญหมายยึดถือว่าตัวเราของเรา ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ ราคะโทสะโมหะหรือโลกโกรธหลงต่างๆ อาศัยก้อนกายอันนี้อยู่เป็นประจำ

พิจารณาแยกกายให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ

เพราะฉะนั้น ทางที่จะดับทุกข์จึงต้องอาศัยธาตุกรรมฐานพิจารณาแยกออกไปว่าอันที่จริงนั้นก้อนกายที่เห็นว่าเป็นก้อนเป็นแท่งอยู่นี้ ย่อมประกอบขึ้นด้วยธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ แยกออกไปได้ เพราะฉะนั้น ที่ยึดถือว่าตัวเราของเรา นั้น เมื่อแยกออกไปแล้ว ก็ย่อมจะพบแต่ธาตุ ส่วนที่เข้นแข็งก็เป็นธาตุดินไป ส่วนที่เหลวไหลก็เป็นธาตุน้ำไป ส่วนที่อบอุ่นที่ร้อนก็เป็นธาตุไฟไป ส่วนที่พัดไหวเคลื่อนไหวก็เป็นธาตุลมไป ส่วนที่ช่องว่างก็เป็นธาตุอากาศไป ไม่มีตัวเราอยู่ที่ไหนที่จะหาพบ พบแต่ธาตุ และไม่มีตัวเราจึงไม่มีของเราอยู่ที่ไหนเช่นเดียวกัน สักแต่ว่าเป็นธาตุที่ต้องเกิดต้องดับต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปรากฏเป็นความแก่เป็นความเจ็บเป็นความตายต่าง ๆ อันแสดงถึงว่าไม่เที่ยงต้องเกิดต้องดับแสดงถึงว่าเป็นทุกข์ต้องทนอยู่ไม่ได้ ถูกความเกิดความดับบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาให้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่มีตัวเราของเราอยู่ที่ไหนในก้อนกายอันนี้มีแต่ธาตุเท่านั้น เมื่อพิจารณา ดังนี้ ธาตุสัญญา ความสำคัญหมายว่าเป็นธาตุก็บังเกิดขึ้น ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเราหรือความหมายว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาก็หายไป ปรากฏแต่ความเป็นธาตุ ความเป็นธาตุที่เป็นของกลางอยู่ในโลก ไม่ใช่เป็นตัวเราของเรา ไม่ใช่เป็นตัวเขาของเขาที่ไหน เหมือนอย่างธาตุดินน้ำไฟลมอากาศที่เป็นภายนอกทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน แม้บุคคลจะมีกรรมสิทธิ์ในพัสดุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ อสังหาริมทรัพย์ทรัพย์ที่เคลื่อนที่มิได้ ก็ย่อมเป็นธาตุดินน้ำไฟลมอากาศทั้งนั้น ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง เป็นเจ้าเข้าเจ้าของโดยสมมติบัญญัติ ที่เป็นไปตามบัญญัติของกฎหมายบ้าง ประกอบด้วยความยึดถือทั้งหลายเท่านั้น เพราะว่าในที่สุดแล้ว ถ้าทรัพย์เหล่านี้ไม่จากไปก่อนบุคคลก็ต้องจากทรัพย์เหล่านี้ไปด้วยมรณะคือความตายในที่สุด อย่างไรก็ตามแต่ธาตุดินน้ำ

ไฟลมอากาศที่เป็นภายนอก เป็นทรัพย์ต่าง ๆ เหล่านั้น แม้ธาตุดินน้ำไฟลมอากาศที่เป็นภายในคือที่เป็นก้อนกายอันนี้ก็ตองตั้งไว้ในโลกนี้ ธาตุดินก็ไปรวมกับดิน ธาตุน้ำก็ไปรวมกับน้ำ ธาตุไฟธาตุลมก็ไปรวมกับธาตุไฟธาตุลม ธาตุอากาศคือช่องว่างก็เป็นอากาศช่องว่าง และเมื่อรวมกันขึ้นมาเป็นก้อนกายอันนี้ ครั้งแรกก็เป็นชาติคือความเกิดก็นำเอาธาตุเหล่านี้จากโลกธาตุที่เป็นภายนอกนี้แหละ แบ่งเอามารวมเข้าเป็นก้อนกายอันนี้ บริโภคอาหารก็บริโภคธาตุเหล่านี้นั่นเองเข้าไป สำหรับบำรุงเลี้ยงส่วนที่สิ้นไปหมดไปตามธรรมชาติตามธรรมดา บุคคลต้องบริโภคธาตุเหล่านี้เข้าไปเป็นอาหารสำหรับที่จะทดแทนสิ่งที่สิ้นไปหมดไป และก็มักจะเข้าใจกันว่า บริโภคอาหารวันละ ๑ มื้อ ๒ มื้อ ๓ มื้อ แต่อันที่จริงนั้นต้องบริโภคอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ก็คือต้องหายใจกันอยู่ตลอดเวลา ก็เป็นการบริโภคธาตุเหล่านี้ที่ปรากฏว่าเป็นวาโยธาตุคือธาตุลม เข้าไปสำหรับที่จะบำรุงเลี้ยงร่างกาย อันแสดงว่าธาตุทั้งหลายในร่างกายอันนี้ต้องสิ้นไปเสื่อมไปอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก จึงต้องบริโภคเข้าไปทดแทนกันอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกหยุดไม่ได้

พิจารณาให้เห็นไตรลักษณ์

จึงแสดงว่า อันความสิ้นไปเสื่อมไปที่เป็นลักษณะของอนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขณะเป็นทุกข์ นั้นมีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ไม่ใช่ว่ามีมานาน ๆ ครั้ง แต่มีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก จึงต้องบริโภคซ่อมเข้าไปทุกลมหายใจเข้าออกดังกล่าว อันแสดงถึงอนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขณะ เป็นทุกข์ ซึ่งเป็นสัจจะคือความจริง และสัจจะคือความจริงนั้นก็คือจริงตามที่เป็นไปแล้ว ที่เรียกว่า ยถาภูตตะ ตามที่เป็นไปแล้ว คือเป็นไปแล้วอย่างนี้ ซึ่งรวมหมายถึงว่า ทั้งที่เป็นไปแล้ว ทั้งที่เป็นไปอยู่ ทั้งที่จะเป็นไปก็อย่างนี้ คือเป็นไปอย่างนี้ และความเป็นไปอย่างนี้นั้นก็เป็นธรรมชาติธรรมดา ไม่ใช่จะไปคิดเสกสรร ให้เป็นขึ้นให้มีขึ้น แต่เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ดังที่เรียกว่าเป็นไปเอง ไม่มีใครไปปรุงแต่งให้เป็น ดูที่ก้อนกายอันนี้ พิจารณาดูย่อมจะเห็นได้ ย่อมจะรับรองว่าก้อนกายอันนี้เป็นไปอย่างนี้หรือว่าเป็นอย่างนี้ เป็นแล้วอย่างนี้ กำลังเป็นอยู่อย่างนี้ จะเป็นอย่างนี้ตลอดเวลา ปัญญาที่รู้ตามที่เป็นแล้วอย่างนี้ ตามที่เป็นไปอยู่อย่างนี้ ตามที่จะเป็นอย่างนี้ อันรวมว่าตามที่เป็นไป เรียกว่า **สัมมปปัญญา** คือปัญญาชอบ เป็นความ

รู้ที่รู้เห็นตามที่เป็นไป มิได้คิดเอาเอง มิได้ปรุงขึ้นเอง แต่ว่าก่อนกายอันนี้เป็นไปอย่าง
 นี้เอง รู้เท่าตามที่เป็นไป ดังนั้นแหละจึงจะเรียกว่าสัมมัมปัญญาคือปัญญาชอบ มิ
 ได้ปรุงไม่ได้แต่งไม่ได้คิดเอา และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นการเห็นอนัตตาในกัณ
 ฌายอันนี้ เพราะไม่มีตัวตนอยู่ที่ไหน ไม่มีตัวเราของเราอยู่ที่ไหน มีแต่ธาตุที่ต้องสิ้นไป
 เสื่อมไปอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก ฉะนั้น ก็เป็นอันว่าเมื่อเกิดสัมมัมปัญญาคือ
 ปัญญาชอบขึ้นดังนี้ ก็ชื่อว่าเห็นอนัตตา พร้อมทั้งอนิจจะทุกขะ ก็เป็นอันว่าได้เห็น
 ไตรลักษณ์ คือลักษณะที่ไม่เที่ยง ลักษณะที่เป็นทุกข์ ลักษณะที่เป็นอนัตตา ตาม
 ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้

ได้นิพพิทา วิราคะ จากธาตุกรรมฐาน

ฉะนั้น นิพพิทาคือความหน่ายอันตรงกันข้ามกับความยินดีพอใจที่ย่อมบังเกิด
 ขึ้น วิราคะคือความสันตติใจยินดีก็ย่อมบังเกิดขึ้นในกัณฌายอันนี้ เพราะว่าเมื่อธาตุ
 สัมมัญญาปรากฏขึ้น เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุที่ต้องเกิดดับ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป
 อยู่ตลอดเวลา มิใช่ตัวเราของเราที่ไหน ไม่มีตัวเราของเราอยู่ จึงหน่ายจากธาตุเหล่านี้
 สันตติใจยินดีในธาตุเหล่านี้ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจในตอนนีวว่า แม้จะ
 พิจารณาเป็นธาตุกรรมฐาน แยกธาตุออกไปดังกล่าว่า ถ้าเห็นธาตุตามที่แยกออกไป
 แต่ว่ายังไม่หน่ายในธาตุที่เห็นนั้น ยังติดใจยินดีอยู่ในธาตุที่เห็นนั้น ก็ยังไม่ชื่อว่าเป็น
 ธาตุกรรมฐาน การพิจารณานั้นยังไม่เป็นธาตุกรรมฐาน ยังเป็นกัณฌายอยู่ ที่จะ
 เป็นธาตุกรรมฐานนั้น เมื่อปรากฏเป็นธาตุขึ้นก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ย่อมจะได้ความสันตติใจ
 ยินดีจากธาตุนั้นหรือจากธาตุที่เห็นนั้น ดังนั้นจึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน ความสำเร็จเป็นธาตุ
 กรรมฐานจึงอยู่ที่ธาตุที่จะทำให้เกิดความหน่าย เกิดความสันตติใจยินดี นั่นแหละจึงจะ
 เป็นธาตุกรรมฐาน จึงจะชื่อว่าเห็นธาตุ มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ฉะนั้น ธาตุ
 กรรมฐานนั้นจึงมิได้บังเกิดขึ้นตามที่คิดว่าได้แล้วโดยที่ยังมีความติดใจยินดีอยู่ ยังไม่
 ได้นิพพิทายังไม่วิราคะ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจดังนี้ จะเห็นธาตุเป็นธาตุ
 กรรมฐาน จะต้องได้นิพพิทาได้วิราคะจากธาตุกรรมฐานที่เห็นนั้น นั่นแหละจึงจะเป็น
 ธาตุกรรมฐาน ถ้ายังไม่ได้นิพพิทาไม่ได้วิราคะ แม้จะเข้าใจว่าได้ธาตุกรรมฐาน นั้น

ก็ยังเป็นก้อนกายนี้อยู่ยังแยกไม่ออก เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดพิจารณาเนื่อง ๆ รู้แจ้ง เห็นจริงลงไปว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ แสงตลอดลงไปว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ได้หนีพิพาท ได้วิราคะขึ้นมาจึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน

แยกกายออกให้เหลือแต่ธาตุรู้ที่บริสุทธิ์

เมื่อได้ธาตุกรรมฐานตั้งนี้แล้ว พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงไว้ว่า ก็เหลือแต่ วิญญาณที่บริสุทธิ์ที่ผ่องแผ้ว ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ย่อมรู้ว่าเป็นสุข ย่อมรู้ว่าเป็นทุกข์ ย่อมรู้ว่ามิใช่ทุกข์มิใช่สุข เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาย่อมเกิด เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ว่าเราเสวยสุขเวทนา และเพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนาดับ สุขเวทนาย่อมดับ และเมื่อสุขเวทนาดับก็ย่อมรู้ว่าสุขเวทนาดับ เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์เวทนา ทุกขเวทนาย่อมเกิด เมื่อเสวยทุกข์เวทนา ก็ย่อมรู้ว่าเราเสวยทุกข์เวทนา เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์เวทนาดับ ทุกขเวทนาย่อมดับ ก็ย่อมรู้ว่าทุกข์เวทนาดับ เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุข เวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ย่อมเกิด เมื่อเสวยเวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุข ก็ย่อมรู้ว่าเราเสวยเวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุข เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุขดับ เวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ย่อมดับ ก็ย่อมรู้ว่าเวทนาที่มีใช่ทุกข์มิใช่สุขดับ เปรียบเหมือนอย่างว่า ไม้สีไฟ ๒ อัน เมื่อมาสีกันไฟก็ย่อมเกิด เมื่อแยกเอาไม้สีไฟ ๒ อันที่สีกันนั้นออกจากกัน ไฟก็ย่อมดับฉนั้นใจ เวทนาที่บังเกิดขึ้นก็ฉนั้น เพราะอาศัยผัสสะจึงเกิด เพราะผัสสะดับเวทนายังดับ ดังนี้

ครั้งที่ ๕

วิญญาณที่บริสุทธิ์

ได้แสดงธาตุวิงกศสูตร พระสูตรที่แสดงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ จนถึงข้อที่พระบรมศาสดาทรงแสดงอธิบายวิธีปฏิบัติไม่ประมาทปัญญา ก็คือพิจารณาจำแนกธาตุในร่างกายนี้ออกเป็นธาตุ ๕ และเมื่อธาตุสัญญา ความกำหนดหมายในธาตุปรากฏขึ้น จิตก็ย่อมหน่ายจากธาตุทั้งหลายย่อมสิ้นติดยินดีจากธาตุทั้งหลาย จึงเหลือแต่วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ย่อมรู้สุขทุกข์ทุกข์เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข และย่อมรู้ว่าสุขทุกข์และกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขเป็นเวทนาที่เกิดเพราะสัมผัสหรือผัสสะ เมื่อผัสสะหรือสัมผัสดับ เวทนานั้น ๆ ก็ดับ ย่อมรู้ดังนี้

ทรงสอนให้ชำระขัดเกลาจิตหรือธาตุรู้

จึงมาถึงข้อที่พึงทำความเข้าใจแก่ผู้ต้องการปฏิบัติอันนับว่าเป็นข้อสำคัญ ก็คือวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วอันเป็นวิญญาณธาตุ ธาตุที่คำรบ ๖ พระองค์มิได้ทรงสอนให้พิจารณาวิญญาณธาตุเหมือนอย่างธาตุ ๕ ข้างต้น ซึ่งตรัสสอนให้พิจารณาเพื่อให้จิตหน่ายคลายความติดใจยินดีจากธาตุเหล่านั้นโดยได้พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นอย่างนี้แล้ว คือเป็นจริงว่านั่นมิใช่ของเรา เรามิใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา แต่ได้ตรัสแสดงว่า ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบดั่งนั้น จิตหน่ายคลายความติดใจยินดีหรือสิ้นความติดใจยินดีจากธาตุเหล่านั้นแล้ว จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วซึ่งรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้น วิญญาณธาตุข้อที่ ๖ นี้ซึ่งตามศัพท์มีคำแปลอย่างง่าย ๆ ว่าธาตุรู้ ซึ่งตรงกับที่เราเรียกกันว่าใจหรือว่าจิต ใจหรือจิตนี้ จิตเป็นภาษาบาลี ใจเป็นภาษาไทย และได้มีพระพุทธานุญาตตรัสไว้ให้อบรมจิตให้รักษาจิต และจิตที่อบรมดีแล้วรักษาดีแล้ว ย่อมบรรลุถึงวิสังขาร คือนิพพานที่ปราศจากสังขารเครื่องปรุงแต่งได้ เพราะตัณหาสิ้นไป เพราะฉะนั้น

จิตหรือใจจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีอยู่ในบุคคลทุก ๆ คน และจิตหรือใจนี้เป็นสิ่งที่พึงรักษาอบรมตามหลักพระพุทธศาสนา และแม้ได้ทรงสอนเอาไว้ว่า ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสในพระโอวาทปาติโมกข์ อันแสดงว่าจิตนี้ขัดเกลาชำระให้บริสุทธิ์ผ่องใสได้ และในพระสูตรนี้ก็ตรัสสอนให้ชำระขัดเกลาจิตให้ผ่องใสนั่นเองด้วยสัมมปปัญญาคือปัญญาชอบ โดยที่ไม่ประมาทปัญญาคือพิจารณาแยกธาตุ และเมื่อไม่ประมาทปัญญาดังนี้จึงจะได้สัมมปปัญญาคือปัญญาชอบ ทำจิตให้หน่ายให้คลายให้สิ้นความกำหนัดติดใจยินดีจากธาตุทั้งหลายได้ เมื่อเป็นดังนี้ จิตจึงบริสุทธิ์ผ่องใส

ในทางตรงกันข้าม หากไม่ปฏิบัติชำระขัดเกลาจิตใจให้ได้สัมมปปัญญาคือปัญญาอันชอบดังนี้ จิตก็ย่อมเศร้าหมองไม่ผ่องใส เพราะเหตุที่มีอาสวะคือมานะ อันได้แก่กิเลสที่ไหลเข้ามาขังอยู่ในจิตใจ เป็นต้นว่ามานะ ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเราในกายและใจอันนี้ ปรากฏเป็นตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก นันทิ ความเพลินราคะ ความติดใจยินดี นำให้เกิดโทสะโมหะ ดังที่เรียกว่าราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ โลกโกรธหลง จิตจึงไม่บริสุทธิ์ไม่ผ่องใสหรือว่าใจไม่บริสุทธิ์ไม่ผ่องใส ดังจิตสามัญฑ์ทั่วไป จิตที่ไม่บริสุทธิ์ผ่องใสดังนี้นายที่จะพิจารณาจับเวทนา จับสัมผัสได้

สัมผัสคือการกระทบของอารมณ์กับจิต

อันสัมผัสและเวทนานั้นเป็นอาการของจิตใจ บังเกิดขึ้นในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ทราบกลิ่น ลิ้นได้ทราบรส กายได้ทราบสิ่งที่กายถูกต้อง และมโนคือใจได้รู้ได้คิดเรื่องราว คืออายตนะภายในภายนอกประจวบกันอยู่ตามปรกติที่ทุก ๆ คนมีอยู่เป็นไปอยู่ และเมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันดังนี้ ย่อมทำให้เกิดสัมผัสคือความกระทบ อันหมายความว่ากระทบเข้าไปถึงจิตใจ สิ่งที่กระทบเข้าไปถึงจิตใจนั้นเรียกว่าอารมณ์ เพราะว่าตากับรูป หูกับเสียงเป็นต้นเป็นวัตถุกระทบเข้าไปถึงจิตใจไม่ได้ แต่ว่าเมื่อตากับรูป หูกับเสียงเป็นต้นประจวบกัน ก็เป็นอารมณ์ คือเรื่องอารมณ์นี้เองกระทบเข้าไปถึงจิตใจ ก็เป็นสัมผัส ที่แปลว่าความกระทบคือกระทบใจนั่นเอง รู้สึกเหมือนกับว่า เมื่อเห็นรูปอะไร รูปนั้นเข้าไปกระทบถึงจิตใจ ได้ยินเสียงอะไร เสียงนั้นกระทบเข้าไปถึงจิตใจ คือจิตใจรับรู้ รับรู้รูปรับรู้

เสียง เหมือนดังว่าเป็นรูปจริง ๆ เป็นเสียงจริง ๆ ในภายนอก แต่อันที่จริงนั้นไม่ใช่รูปจริง ๆ เสียงจริง ๆ แต่เป็นอารมณ์ของรูปของเสียงนั้นต่างหากที่กระทบจิตใจหรือว่าที่จิตใจกระทบ กระทบดังนี้แหละคือตัวสัมผัสหรือผัสสะ

เวทนาเกิดจากสัมผัส

เมื่อกระทบดังนี้จึงจะเกิดเวทนา เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ถ้าหากว่าไม่กระทบก็ไม่เกิดเวทนา ในวันหนึ่ง ๆ นั้นทุก ๆ คนได้เห็นรูปอะไร ๆ ได้ยินเสียงอะไรเป็นต้น มากมายหลายสิบหลายร้อยหลายพันหรือว่าหลายหมื่น แต่ว่าสักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยินเป็นต้นเสียเป็นอันมาก ไม่กระทบเข้าไปถึงจิตใจ จึงไม่ปรากฏเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข คือว่าสักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยิน แล้วก็ผ่านไปผ่านไป มีบางเรื่องเท่านั้นที่กระทบเข้าไปถึงจิตใจอันน่าให้เกิดสุขทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ในที่นี้ว่าเหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันมากระทบกันก็เกิดไฟ เมื่อแยกไม้สีไฟนั้นออกจากกัน ไม่มาสีกันก็ไม่เกิดไฟ ไฟก็ดับฉันใดก็ดี เมื่ออารมณ์มากระทบใจหรือใจกระทบอารมณ์ก็เหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันกระทบกันจึงเกิดเวทนา แต่ถ้าอารมณ์กับจิตใจไม่มากระทบกันไม่มาสีกัน ก็ไม่เกิดเวทนา ทั้งที่เป็นสุขทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข นี่เป็นธรรมชาติธรรมดา

เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา

ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติให้ได้สัมมัมปัญญา เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกัน ย่อมมีอารมณ์ คืออารมณ์กระทบกับจิตใจอยู่เสมอ ก็เกิดเวทนาอยู่เสมอ เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เว้นไว้แต่ที่มาประจวบกัน คืออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน ก็สักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยิน แล้วก็ผ่านไป ๆ ไม่มากระทบถึงจิตใจให้เกิดเวทนา แต่แม้เช่นนั้น มีอารมณ์คือกระทบเข้ามาถึงจิตใจนั้นก็มิเป็นอันมาก ถ้าการที่กระทบนั้นเป็นที่ตั้งของสุขก็ทำให้เกิดสุขเวทนา เป็นที่ตั้งของทุกข์ก็ทำให้เกิดทุกข์เวทนา เป็นที่ตั้งของไม่ใช่อุบายไม่ใช่อุบายก็ทำให้เกิดเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข

สุข และเวทนานั้นเองก็เป็นปัจจัยให้เกิดต้นหาความดิ้นรนทะยานอยาก หรือราคะ โทสะโมหะสืบต่อไป หรือว่าให้เกิดฉันทิ ความเพลิน ให้เกิดราคะความติดใจยินดี ทำให้จิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส เป็นไปอยู่ดังนี้

จิตสงบเป็นอุเบกขาเมื่อวางสัมผัสวางเวทนา

แต่ถ้าหากว่าได้ปฏิบัติขัดเกลาจิตใจโดยวิธีพิจารณาแยกธาตุตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ให้ได้สัมมัมปปัญญาคือปัญญาชอบ รู้เห็นตามที่เป็นไปแล้ว ว่ามิใช่เรามีใช่ของเรา มิใช่เป็นเรา มิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเราขึ้นได้ ได้ความหน่ายความคลาย หรือสิ้นติดใจยินดีจากธาตุทั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้ ตาเห็นอะไรหูได้ยินอะไรเป็นต้น สัมมัมปปัญญาคือปัญญาชอบก็จะบอกทันที ว่านั่นมิใช่ของเรา เรามิใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา สักแต่ว่าเป็นธาตุ เมื่อเป็นดังนี้จึงสักแต่ได้เห็น สักแต่ว่าได้ยิน แต่ไม่เป็นอารมณ์มากกระทบถึงจิตใจ ให้เกิดสุขเวทนาทุกขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนา แม้ว่าจะเกิดเวทนาเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ เวทนานั้นก็ย่อมดับ เพราะเหตุว่าไม่ให้อารมณ์มาสีกับใจ เหมือนอย่างไม่ให้ไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกัน ก็ไม่เกิดไฟ คือไม่เกิดเวทนาที่เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง นี่เป็นเงื่อนไขของการปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติดังนี้ คือความสามารถไม่ให้มีอารมณ์ไม่ให้เป็นอารมณ์มาเสียดสีกับใจ กระทบใจเป็นสัมผัสเป็นผัสสะให้เกิดเวทนา เป็นการปฏิบัติตัดทางของต้นหา ของฉันทิความเพลิน ของราคะความติดใจยินดีพร้อมกับโทสะโมหะมิให้บังเกิดขึ้น จึงเป็นการป้องกันใจไม่ให้กิเลสไหลเข้ามาเพราะอารมณ์ทั้งหลายมากกระทบจิตใจ แปลว่าไม่มีอารมณ์ปฏิบัติให้ไม่มีอารมณ์ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติดังนี้ย่อมมีอารมณ์ อันหมายความว่าอารมณ์มากกระทบจิตใจหรือจิตใจกระทบอารมณ์เรียกว่ามีอารมณ์ ฉะนั้น จึงเรียกกันเป็นภาษาไทยว่ามีอารมณ์ ชอบบ้างชังบ้าง อารมณ์ดีบ้างไม่ดีบ้าง ดังที่พูดกันก็คือว่ามีอารมณ์ แปลว่าใจถูกกระทบแล้ว เป็นสัมผัสแล้ว ก็เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข แล้วก็ปัจจัยให้เกิดต้นหาเป็นต้นดังกล่าว นี่เป็นการปฏิบัติป้องกันกิเลสระงับกิเลสทางปัญญา จะกล่าวว่าปัญญานำสมาธิก็ได้ เพราะจิตที่ไม่มีอารมณ์ไม่รับอารมณ์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นจิตที่เป็นสมาธิ สัมมัมปปัญญาย่อมทำให้เกิดสมาธิได้ดังนี้ ก็เป็นสัมมาสมาธิ สมาธิชอบ ปรากฏเป็นอุเบกขาความเข้าไปเพ่งพินิจ ซึ่งวางการ

ปรุ้งแต่ทั้งหลาย จะเรียกว่าวางสัมผัสวางเวทนาก็ได้ และเฉยคือไม่ตื่นรนไม่กวด
แกว่งไม่กระสับกระส่าย สงบ เพราะเมื่อวางสัมผัสวางเวทนาได้ไม่เกิดตัณหา ก็ย่อม
จะมีความสงบ ตรงกันข้ามกับตัณหาซึ่งเป็นความตื่นรนกวดแกว่งกระสับกระส่าย
สงบได้ดังนี้คือเฉย

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๖

อุเบกขาที่บริสุทธิ์

ขั้นตอนของการปฏิบัติตามพระพุทธานุญาต

ได้แสดงธาตุวิภังคสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการแยกธาตุในกายใจนี้ จนถึงข้อที่ตรัสสอนให้ไม่ประมาทปัญญา และได้ทรงแสดงอธิบายว่า ในการปฏิบัติไม่ประมาทปัญญานั้น คือพิจารณาธาตุทั้งหลายในกายนี้ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ ไปโดยลำดับ ให้เกิดสัมมัมปัญญาคือปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุมิใช่เป็นของเรา เรามีมิใช่เป็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นมีมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเราก็จะได้หนีพิทาความหน่าย วิราคะ สำรอกความติดใจยินดีออกได้จากธาตุเหล่านั้น จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง และก็รู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนา และก็รู้ว่าเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นก็เพราะสัมผัสหรือผัสสะ เพราะผัสสะเป็นที่ตั้งของสุขก็เกิดสุข เป็นที่ตั้งของทุกข์ก็เกิดทุกข์ เป็นที่ตั้งของมิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็เกิดมิใช่ทุกข์มิใช่สุข และเมื่อเวทนาอย่างใดบังเกิดขึ้น ก็รู้เวทนาอย่างนั้นบังเกิดขึ้นเพราะผัสสะคือการกระทบอันเป็นที่ตั้งของเวทนานั้น ๆ และเพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งของเวทนานั้น ๆ ดับ เวทนาดับ ก็รู้ว่าเวทนาดับ ทั้งที่เป็นสุขทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขดังที่เรียกว่าอุเบกขาเวทนา และเมื่อเป็นดังนี้ ก็เทียบได้กับไม้สีไฟ ๒ อันที่สีกันก็เกิดไฟ ฉันทใดก็ดี เพราะผัสสะมากระทบถึงจิตจึงได้เกิดเวทนา เมื่อแยกไม้สีไฟออกจากกัน ไม่มาสีกันก็ไม่เกิดไฟ ฉันทใดก็ดี เมื่อแยกผัสสะออกได้จากจิต เวทนาจึงไม่เกิด หรือที่เกิดแล้วก็ดับ ย่อมรู้อย่างนี้ จึงเหลือแต่อุเบกขาที่บริสุทธิ์ที่ผ่องแผ้ว เป็นของอ่อนควรแก่การงานเป็นของผุดผ่อง และหากจะน้อมอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วไปเพื่ออากาสนัญญาตนมมาน คือรูปमानที่เพ่งอากาศเป็นอารมณ์ ว่าอากาศไม่มีที่สุดก็ดี เพื่อวิญญาณัญญาตนมมาน คือรูปमानที่เพ่งวิญญาณว่าไม่มีที่สุดก็ดี เพื่ออากิญจัญญาตนมมาน คือรูปमानที่เพ่งกำหนดว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีก็ดี เพื่อเนวสัญญานาสัญญาตนมมาน คือรูปमानที่เพ่งกำหนดจนถึงมีสัญญาภูมิใช่ไม่

มีสัญญาก็มีโชคก็ดี ก็ยอมจะอบรมจิตให้เป็นธรรมที่สมควรแก่รูปภูมานั้น ๆ ได้ คือ
 ว่าเป็นธรรมถึงรูปภูมานั้น ๆ ได้ แต่ว่าข้อนั้นก็บังงั้นคือเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์แต่ง
 ฉะนั้น จึงไม่ปรุงแต่งไม่ปรุงคิดไปเพื่อภพคือความเป็น เพื่อวิภพคือความไม่
 เป็น เพื่อภพนั้นก็เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เช่นเป็นอรุณขันธ์ขันธ์นี้ เพื่อวิภพคือความ
 ไม่เป็น ก็เช่นเพื่อที่จะให้ไม่เป็นแต่เพียงอุเบกขาอยู่เฉย ๆ แต่ทำให้เป็นอากาศาณัญญา
 ตนฌาน รูปที่ ๑ และเพื่อที่จะไม่ให้เป็นรูปที่ ๑ เลื่อนขึ้นเป็นรูปที่ ๒ เพื่อที่จะไม่
 ให้เป็นรูปที่ ๒ เลื่อนขึ้นเป็นรูปที่ ๓ เพื่อไม่ให้เป็นรูปที่ ๓ เลื่อนขึ้นเป็นรูปที่
 ๔ ก็ไม่ปรุงแต่งไม่คิดปรุงแต่งเพื่อภพคือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อวิภพคือความไม่
 เป็นนั่นเป็นนี่ ทั้ง ๒ อย่าง เมื่อไม่ปรุงแต่งไม่คิดปรุงแต่งดังนี้ ทั้งเพื่อภพทั้งเพื่อวิภพ คือเพื่อเป็น
 นั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ ก็ยอมไม่สะดุ้งคือไม่เป็นต้นหาความดิ้นรนทะยาน
 ออยาก ต้นหาความดิ้นรนทะยานอยากนั้น มีลักษณะที่เรียกได้ว่าสะดุ้งคือดิ้นรน เมื่อ
 ไม่สะดุ้งก็ยอมดับโดยรอบ และก็ยอมรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ไม่มี
 กิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก ดังนี้

วิญญาณที่บริสุทธิ์เป็นผลของวิปัสสนาปัญญา

นี่เป็นใจความแห่งพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ อันแสดงถึงขั้นตอนของการปฏิบัติ
 ที่เป็นมาโดยลำดับ นับตั้งแต่การพิจารณาแยกธาตุหรือดังที่เรียกว่าธาตุกรรมฐาน
 ทำธาตุกรรมฐานให้เห็นสักแต่ว่าธาตุ มิใช่ของเรา เรามีใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตา
 ตัวตนของเรา เห็นดังนี้เป็นสัมมัมปัญญา ปัญญาชอบ เมื่อปัญญาชอบเกิดขึ้น ก็ยอม
 จะได้นิพพิทา ความหน่าย วิราคะ ความสํารอกคิดใจยินดีจากธาตุทั้งปวงเหล่านี้ เหลือ
 แต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่องดังนี้จึงเป็นผลของปัญญาที่
 รู้แจ้งเห็นจริง หรือเรียกว่าวิปัสสนาปัญญา ธาตุกรรมฐานดังนี้จึงเป็นการทำวิปัสสนา
 และตัวสัมมัมปัญญาอันนี้ก็คือตัววิปัสสนา ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงทำความเข้าใจว่า
 ทำวิปัสสนานั้นตามพระสูตรที่สอนนี้ก็คือการพิจารณาแยกธาตุคือธาตุกรรมฐาน
 ให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ไม่ใช่ตัวเราของเรา เป็นสัมมัม
 ปัญญาขึ้นมากก็เป็นวิปัสสนาปัญญาให้ได้ผลคือนิพพิทาวีราคะดังกล่าวนี้และเมื่อ

ได้สัมมัมปัญญาหรือวิปัสสนาปัญญา ได้นิพพิทาวิราคะดังนี้ก็ย่อมจะได้พบวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนี้ ก็อย่าไปนึกว่าจะได้เห็นเทวดาเห็นผีสังเห็นเหตุการณ์อะไรต่าง ๆ แบบหมอดู ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ว่าจะเห็นจะรู้เวทนาที่บังเกิดขึ้น จะรู้สึกทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข และจะรู้ถึงเหตุที่ทำให้เกิดเวทนาคือผัสสะ และผัสสะนั้นก็คืออารมณ์นั่นเองที่มากกระทบถึงจิต และอารมณ์นั้นก็ไม่ใช่มาจากไหน ก็มาจากตากับรูปที่ประจวบกัน หูกับเสียงที่ประจวบกัน จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจและธรรมคือเรื่องราวที่ประจวบกัน ก็คือทางอายตนะภายในภายนอกที่มาประจวบกันนั่นเอง มาเป็นอารมณ์กระทบถึงจิต และเมื่ออารมณ์และจิตมากกระทบกันดังนี้ก็เป็นผัสสะก็ให้เกิดเวทนา ก็ให้เกิดสุขเกิดทุกข์เกิดเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข แต่ถ้าหากว่าอารมณ์ไม่มากกระทบถึงจิต ไม่เป็นผัสสะ ก็ไม่เกิดเวทนา ฉะนั้น จะไม่เกิดเวทนาจึงต้องไม่ให้ผัสสะเกิดขึ้น การที่จะไม่ให้ผัสสะเกิดขึ้นนั้น ถ้าดูตามอุปมาที่ได้ตรัสไว้ว่า เหมือนไม้สีไฟ ๒ อันที่มาสีกันก็ทำให้เกิดไฟ หรือถ้าหากว่าจะเปรียบตามปัจจุบันที่มีไม้ขีดใช้ เมื่อเอาก้านไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างของกล่องไม้ขีดก็เกิดไฟ ถ้าหากว่าไม่เอาก้านไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างของกล่องไม้ขีดก็ไม่เกิดไฟ

ปฏิบัติไม่ให้เกิดผัสสะไม่ให้เกิดเวทนาโดยทางปัญญาและทางสมาธิ

ตามอุปมานี้จึงแสดงว่า ผู้ปฏิบัติธรรมอาจจะปฏิบัติมิให้ผัสสะบังเกิดขึ้นได้เหมือนอย่างเมื่อไม่ต้องการให้เกิดไฟ ก็ไม่เอาไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีด ก็ไม่เกิดไฟ การที่จะเกิดไฟขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับบุคคลเอง เมื่อเอาไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีด ก็ไม่เกิดไฟ ตามอุปมาดังนี้บุคคลจึงสามารถปฏิบัติได้ และในการปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดผัสสะไม่ให้เกิดเวทนาขึ้นดังกล่าวนั้น ก็ปฏิบัติได้โดยทางปัญญาอย่างหนึ่ง โดยทางสมาธิอีกอย่างหนึ่ง โดยทางปัญญานั้นก็ตามที่แสดงไว้ในพระสูตรนี้ คือเมื่อได้สัมมัมปัญญา ปัญญาชอบที่เป็นวิปัสสนาปัญญา เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา ได้นิพพิทาวิราคะจากธาตุทั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้ เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันอยู่โดยปรกติ ก็ย่อมเกิดสัมมัมปัญญาขึ้นมาทันทีว่าสักแต่เป็นธาตุ ย่อมจะได้นิพพิทาความหมาย วิราคะสำรองความติดใจยินดีออกได้ทันที เมื่อเป็นดังนี้ สิ่ง

ที่เห็นสิ่งที่ได้ยินเป็นต้นนั้น ได้เห็นได้ยินแล้วก็ผ่านไป ไม่เป็นอารมณ์เข้ามากระทบใจ เป็นสัมผัสหรือเป็นผัสสะกระทบใจ เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่เกิดสุขไม่เกิดทุกข์ไม่เกิดอุเบกขาคือกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขในสิ่งที่เห็นในสิ่งที่ได้ยินนั้น ๆ ไม่เกิดเวทนา เพราะว่าเป็นอารมณ์เข้ามา เป็นสัมผัสหรือเป็นผัสสะกระทบใจ ลึกแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา

อุเบกขาเวทนามิใช่เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์

แต่ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเข้าใจเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข หรือที่เรียกว่าอุเบกขาเวทนาในที่นี้ก่อน ว่าก็ดับไปด้วย ในเมื่อไม่เกิดผัสสะอันเป็นที่ตั้งของอุเบกขาเวทนา หรือว่าผัสสะที่เป็นที่ตั้งของอุเบกขาเวทนาดับไป เวทนาที่เป็นอุเบกขานี้มิใช่เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์ดังที่ตรัสไว้ในอันดับต่อไปที่ได้แสดงแล้ว เป็นคนละอย่างอุเบกขาที่เป็นเวทนานี้ หมายถึงเป็นเวทนาอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ซึ่งเป็นสักแต่ว่าเวทนาอย่างหนึ่งเท่านั้น ทุก ๆ คนจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือไม่ปฏิบัติธรรมก็ตาม ก็ย่อมจะต้องเสวยเวทนาทั้ง ๓ นี้อยู่ด้วยกัน สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ คือเป็นอุเบกขา ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง สุดแต่ว่าผัสสะที่มากกระทบคืออารมณ์ที่มากกระทบนั้น และในวันหนึ่งในวันหนึ่งนั้น ทุกคนย่อมได้เสวยอุเบกขาเวทนาอยู่เป็นอันมาก คือว่าอารมณ์เป็นอันมากนั้นที่ไม่พอจะให้เกิดสุขไม่พอจะให้เกิดทุกข์ อาจจะมีมากกว่าอารมณ์ที่ให้เกิดทุกข์ให้เกิดสุข ในวันหนึ่ง ๆ นั้นอายตนะภายนอกภายในของทุก ๆ คน ต้องประจวบกันอยู่ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นจนถึงหลับไปใหม่ แม้ในตอนหลับและฝันก็ยังแสดงว่ามโนกับธรรมคือเรื่องราวยังไม่หลับ ดาหุจมุกลิ้นกายหลับ แต่มโนกับธรรมคือเรื่องราวไม่หลับ ยังประจวบกันอยู่เป็นฝัน พิจารณาดูแล้วทุกคนก็จะรู้สึกเวลาที่ผ่านเข้ามาแล้วรู้สึกเฉย ๆ มีเป็นอันมาก ส่วนที่ให้เกิดสุขนั้น เกิดสุขขึ้นก็รู้ว่าเกิดสุขที่ให้เกิดทุกข์ก็รู้ว่าเกิดทุกข์ อย่างเช่นไปในที่มีอากาศเย็นสบายให้เกิดสุขก็รู้ไปในที่ ๆ ร้อนให้เกิดทุกข์ก็รู้ แต่ไปในที่ ๆ เป็นกลาง ๆ ไม่ร้อนนักไม่เย็นนักก็เฉย ๆ เห็นอะไรทางตา เห็นเข้าแล้วเกิดสุขก็รู้ เกิดทุกข์ก็รู้ แต่ที่เห็น ๆ แล้วก็เฉย ๆ ก็มากผ่านไป ๆ ไม่รู้สึกว่าจะให้เกิดทุกข์เกิดสุขอะไร เฉย ๆ นี้แหละคือตัวอุเบกขาเวทนา ไม่ใช่เป็นธรรมปฏิบัติ และไม่ใช่หมายความว่าจิตที่เฉย ๆ นี้เป็นจิตที่สูงหรือเป็นจิตที่ต่ำ

เป็นธรรมดา เจยเพราะเหตุที่ว่าไม่พอที่จะให้เกิดสุขไม่พอที่จะให้เกิดทุกข์ต่างหาก จึงเจย ๆ และที่เจย ๆ นั้นไม่ใช่ว่าเจยไม่รู้อะไร รู้ มีรู้อยู่จึงเป็นเวทนา เป็นเวทนาที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ถ้าไม่มีตัวรู้ก็ไม่ใช่เวทนา แต่มีตัวรู้อยู่แต่ว่าเจย ๆ และเมื่อเจย ๆ ก็ผ่านไป ๆ มิได้น้อมนำเอาสิ่งที่เป็นเจย ๆ นี้มาพิจารณาอย่างไร

อุเบกขาเวทนาเป็นโมหะคือความหลง

เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสดงว่าเวทนาที่เป็นเจย ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขนี้แหละ เป็นโมหะคือความหลง เพราะเป็นอาการที่เปลอเลอปล่อยให้ผ่านไป ๆ เหมือนอย่างไม่มีอะไร แต่ความจริงมี คือมีความรู้สึกที่เป็นเจย ๆ ซึ่งเป็นเวทนาอย่างหนึ่ง นี้เป็นอุเบกขาเวทนา มนุษย์ก็มี สัตว์เดียรัจฉานก็มีเหมือนกัน มีเวทนาทั้ง ๓ นี้ จะปฏิบัติธรรมไม่ปฏิบัติธรรมจะเป็นอย่างไรก็มีเหมือนกัน มีเวทนาเหล่านี้เป็นธรรมชาติธรรมดา ต้องเข้าใจว่าอุเบกขาเวทนามีลักษณะเป็นดังนี้ ไม่ใช่เป็นอุเบกขาที่ตรัสในอันดับต่อไปซึ่งเป็นตัวธรรมปฏิบัติ แต่ว่าการที่จะรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณที่บริสุทธิ์ ผ่องแผ้วดังนี้ เป็นผลมาจากวิปัสสนาปัญญาที่ฟอกจิตให้ได้นิพพิทาวีระคะขึ้นแล้ว เป็นจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ที่เรียกในที่นี้ว่าวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว จึงรู้จึงเห็นสุขทุกข์อุเบกขาเป็นกลาง ๆ ไม่สุขทุกข์ซึ่งเป็นตัวเวทนา พร้อมทั้งรู้สัมผัส และพร้อมทั้งที่จะดับสัมผัสได้ด้วยสัมมปปัญญานั้น และเมื่อดับสัมผัสได้เพราะเหตุที่ได้นิพพิทาวีระคะ เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ รูปที่เห็นเสียงที่ได้ยินก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ดังนี้สัมผัสก็ไม่บังเกิด เมื่อสัมผัสไม่บังเกิดดังนี้แล้ว เวทนามิบังเกิดในสิ่งเหล่านั้น และเมื่อเป็นดังนี้ จึงเกิดผลที่เป็นภาวะของจิตขึ้นอีกอย่างหนึ่งสูงขึ้นไปกว่าลัมพิงวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นั่นคืออุเบกขาซึ่งบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ที่อ่อนควรแก่การงานอันผุดผ่องดังที่ตรัสไว้ซึ่งได้ย่อความดังกล่าวข้างต้นแล้ว

ครั้งที่ ๗

น้อมนำกับไม่น้อมนำอุเบกขาเพื่อปรุงแต่ง

ได้แสดงธาตุวิภังคสูตร พระสูตรที่แสดงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ จนถึงข้อที่ตรัสสอนให้ไม่ประมาทปัญญา อันเป็นอธิษฐานธรรมข้อที่ ๑ ได้ตรัสแสดงสั่งสอนให้พิจารณาธาตุในร่างกายนี้ และเมื่อพิจารณาเห็นธาตุสักแต่ว่าเป็นธาตุ ก็จะเป็นสัมมัมปัญญา ปัญญาชอบ จะได้รับความหน่าย ความสํารอกระคะความติดใจ ยินดีออกได้จากธาตุทั้งปวง จึงเหลือแต่วิญญานที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ตรงกับคำไทยที่เราพูดกันว่าใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วดั่งนี้ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ คือรู้สุขรู้ทุกข์เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนา พร้อมทั้งรู้ผัสสะคือความกระทบแห่งอารมณ์ ซึ่งจิตใจสืบเนื่องมาจากอายตนะภายในภายนอกประจวบกัน จึงเกิดเวทนาดังกล่าว และเมื่อเวทนาใด ๆ เกิดขึ้นก็ย่อมรู้ และย่อมรู้ว่าเกิดขึ้นเพราะผัสสะเวทนาใด ๆ ดับไปก็รู้ และย่อมรู้ว่าดับไปเพราะดับผัสสะ ซึ่งตรัสอุปมาเหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกันก็เกิดไฟ แยกออกจากกันเสียก็ไม่เกิดไฟ หรือที่เปรียบเหมือนอย่างก้านไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีดก็เกิดไฟ ไม่มาขีดกันเข้าก็ไม่เกิดไฟ และก็ย่อมรู้ตลอดจนถึงเวทนาที่เป็นอย่างยิ่ง อันมีกายเป็นที่สุดมีชีวิตเป็นที่สุด และก็ย่อมรู้ตลอดจนถึงว่า เบื้องหน้าแต่สิ้นชีวิตเพราะกายแตกทำลาย เวทนาทั้งปวงที่ได้อภิณหัตถินดีแล้วก็จักสงบเย็น ดังนี้ ฉะนั้นจึงเหลือแต่อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เป็นอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง

ลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วหรือฉัพพคอุเบกขา

และก็ได้แสดงอธิบายแล้วว่าอุเบกขาตั้งนี้ต่างจากอุเบกขาเวทนา คือเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วอ่อนควรแก่การงานผุดผ่องตั้งนี้มีลักษณะเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือมีลักษณะเป็นภาวะของจิตที่มีธัมมัสถ์เป็นกลางไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย ดังที่เรียกว่าฉัพพคอุเบกขา อุเบกขาที่มีองค์ ๖

ก็คืออุเบกขาในรูปารมณฺ์ อารมณฺ์คือรูป อุเบกขาในสัททวารมณฺ์ อารมณฺ์คือเสียง อุเบกขาในคันธารมณฺ์ อารมณฺ์คือกลิ่น อุเบกขาในรสารมณฺ์ อารมณฺ์คือรส อุเบกขาในโผฏฐัพพารมณฺ์ อารมณฺ์คือโผฏฐัพพะสิ่งที่กายถูกต้อง และอุเบกขาในธรรมารมณฺ์ อารมณฺ์คือธรรมคือเรื่องราว เมื่อตาเห็นรูป โดยปรกติกีย่อมเกิดรูปารมณฺ์ในจิตใจ ทำให้จิตใจเกิดความยินดี ความยินร้าย แต่ว่าผู้ที่ได้สัมมปัฏญญาเพราะพิจารณาธาตุ ได้เนิพพิทา ได้วิราคะ วิญญูณบวิสุทธฺ์คือใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว บริสุทธฺ์ด้วยปัฏญญา ด้วยปัฏญญาที่รู้ธาตุ และยังรู้เวทนา รู้ผัสสะทุกขณะที่ตาเห็นรูปเป็นต้น เพราะฉะนั้น อารมณฺ์อะไรที่บังเกิดขึ้นทางตาทางหูเป็นต้นนั้น สัมมปัฏญญาจึงออกมารับว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ของเรา ทั้งที่เป็นสุขที่เป็นทุกข์ที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ดับผัสสะได้ เวทนาก็ดับได้ ฉะนั้น จิตจึงเป็นอุเบกขา คือไม่ยินดีไม่ยินร้ายใน อารมณฺ์ทั้งหลาย ด้วยปัฏญญาที่รู้ว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา เกิดขึ้นดับไป คงทนอยู่ไม่ได้ เกิดขึ้นดับไปทุกขณะจิตทุกขณะอารมณ์ เป็นปัฏญญาที่รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดดับ เห็นเกิดดับ จึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะยินดีที่จะยินร้าย ใจจึงเป็นอุเบกขา จะแปลว่าวางเฉยก็ได้ แต่หมายความว่าวางยินดีวางยินร้าย เฉยก็คือว่าไม่ดิ้นรนอันเป็นตัณหาไปในอารมณ์เหล่านั้น แต่ไม่ใช่หมายความว่าไม่ทำอะไร ดังที่คนเป็นอันมากเข้าใจกันว่าอุเบกขานั้นไม่ทำอะไร อยู่เฉย ๆ

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ได้ทรงมีอุเบกขาในอารมณ์ทั้งปวงสมบูรณ์ แต่ว่าได้ทรงปฏิบัติพุททธิกิจต่าง ๆ ตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงนิพพาน เสด็จโปรดเวไนยนิกร ตั้งพุทธศาสนา เสด็จจาริกไปทรงสั่งสอนไม่มีเวลาว่างเว้น จนถึงวันสุดท้ายที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เสด็จพระพุทธดำเนินไปด้วยพระบาทจนถึงที่ ๆ เสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงเสด็จบรรทมเป็นอนุฎฐานไสยา เสด็จบรรทมที่ไม่ทรงลุกขึ้นอีก ก็เสด็จปรินิพพานในราตรีนั้น จึงไม่ทรงวางพุททธิกิจทุกอย่าง แต่ว่าทรงวางยินดีวางยินร้าย เฉยก็คือว่าไม่ดิ้นรนเป็นตัณหาไปในอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้ จึงทรงประกอบด้วยพระวิสุทธิตุณอย่างเต็มที่ อันเนื่องมาจากพระปัฏญญาคุณ และก็ ได้ทรงปฏิบัติพระพุททธิกิจทั้งปวง แสดงออกถึงพระมหากรุณาคุณอย่างเต็มที่ ได้ ถ้าหากว่าจิตไม่บริสุทธิ์ด้วยอุเบกขา วางยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย และยังดิ้นรนไม่เฉยจากตัณหา จิตก็ยังไม่บริสุทธิ์ เพราะปัฏญญาก็ยังไม่บริสุทธิ์ การที่จะปฏิบัติ

กิจทั้งหลายให้บริสุทธิ์อันแสดงถึงกรุณาคุณอย่างเต็มที่ย่อมทำไม่ได้ ฉะนั้น จึงต้อง
 เข้าใจว่าอุเบกขานั้นมิใช่หมายความว่าวางเฉยไม่ทำอะไร วางการวางงานวางกิจ
 อะไรทุกอย่าง แต่หมายถึงวางใจจากยินดีจากยินร้าย เฉยจากตัดทอนความดีนรณ
 ทยานอยาก จิตไม่ดีนรณทยานอยาก หมายถึงวางอย่างนี้เฉยอย่างนี้จึงเป็นอุเบกขา
 ซึ่งเรียกว่าอหังคอุเบกขา ดังนี้เป็นลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นี่เป็น
 ลักษณะที่ ๑ ของอุเบกขา

ลักษณะของอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานผูกฟอง

ลักษณะที่ ๒ ที่ตรัสแสดงว่าอ่อนควรแก่การงาน ผูกฟอง ก็คือจิตที่มีลักษณะ
 ดังนี้ เป็นจิตที่สามารถโน้มไปปฏิบัติให้ได้ตามสมบัติ ให้ได้วิชาวิมุตติยิ่งขึ้นไปได้
 เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสอุปมาไว้ว่า เหมือนอย่างช่างทองก่อเต้าเพื่อที่จะสุมทองขึ้นแล้ว
 ก็ใส่ทองลงไปในเต้า ตัดไฟสุมเพื่อให้ทองละลาย ในการสุมทองเพื่อให้ทองละลายนี้
 ก็เพื่อที่จะได้นำทองที่ละลายแล้วไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แต่
 ว่าในการที่จะนำทองไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ นั้น จะต้องสุมทองให้ได้ที่จะ
 ไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ ทองที่ได้ที่นี้แหละเรียกว่าทองที่อ่อนควรแก่การ
 งานผูกฟอง ทั้งนี้ก็โดยที่ในการสุมทองนั้น ก็จะต้องสูบลมเป่าไฟให้ไฟลุกมากในบาง
 คราว และต้องพรมน้ำลงไปเพื่อลดไฟลดความร้อนลงในบางคราว และเมื่อไฟที่สุม
 นั้นพอเหมาะพอควร ก็หยุดมองดูอยู่เฉย ๆ เฟ่งดูอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องสูบไม่ต้องพรมน้ำ
 ในขณะที่ไฟอ่อนไปก็สูบ ในขณะที่ไฟแรงไปก็หยุดสูบ พรมน้ำ ในขณะที่พอดี ๆ อยู่
 แล้วก็หยุดดูเฉย ๆ จนทองได้ที่ ในการปฏิบัติพิจารณาธาตุอันเป็นวิปัสสนากรรมฐาน
 ดังกล่าวก็เหมือนกัน ในเมื่อความเพียรอ่อนไปก็ต้องเร่งความเพียรขึ้น เพียรมากเกินไป
 ไปก็ต้องลดความเพียรลง เมื่อความเพียรดำเนินไปพอดี ๆ ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป
 ไป ก็ปกครองความเพียรที่กำลังพอดีนั้นไว้ ไม่ต้องไปเพิ่มไม่ต้องไปลด เฟ่งดูอยู่เฉย ๆ
 ซึ่งความเพียรในการปฏิบัตินั้น หย่อนไปจึงเพิ่มขึ้น เกินไปจึงลดลง เมื่อเป็นดังนี้จึงจะ
 ได้สัมมัมภ์ปัญญา ได้ใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และได้อุเบกขาในอารมณ์ทั้งหลาย ฉะนั้น
 ใจที่มีอุเบกขาในอารมณ์ทั้งหลายนี้ จึงเป็นใจที่อ่อนควรแก่การงานที่ผูกฟอง หรือยก
 เอาอุเบกขาขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็เป็นอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานที่ผูกฟอง เหมือนอย่าง

ทองที่สุ่มได้ที่ จะไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ก็ทำได้ ฉะนั้น จึงสามารถน้อมจิตใช้จิตที่เป็นอุเบกขาตั้งนี้ หรือน้อมใช้อุเบกขาตั้งนี้อบรมจนสมาบัติยิ่งขึ้น ที่ยกเอาไว้ในพระสูตรนี้ก็คืออบรมเพื่ออรุณรูปสมาบัติได้โดยลำดับ

ปฏิบัติ น้อมจิตที่เป็นอุเบกขานี้ไปเพื่ออสังขตธรรม

ตามแนวที่ตรัสสอนไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ปัญญานำสมาธิหรือวิปัสสนานำสมณะ กล่าวคือทำวิปัสสนากรรมฐานในข้อธาตุกรรมฐาน จนถึงได้ใจที่บริสุทธิ์ที่เรียกว่า วิญญาณที่บริสุทธิ์ ใต้อุเบกขาที่บริสุทธิ์ ซึ่งอุเบกขาที่บริสุทธิ์นี้มีลักษณะที่บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ก็คือเป็นฉัพพชอุเบกขาตั้งกล่าวนั้น และมีลักษณะที่อ่อนควรแก่การงาน ผุดผ่อง คือสามารถที่จะน้อมไปเพื่อสมาบัติได้ทุกข้อ การที่ยกเอาอรุณรูปสมาบัติขึ้นแสดงนั้น นัยหนึ่งท่านพระอาจารย์แสดงว่า เพราะว่าท่านผู้รับเทศนานั้นท่านได้รูปฌานหรือรูปฌานสมาบัติมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงตรัสเสริมต่อขึ้น คือแม้ว่าได้รูปฌานได้รูปสมาบัติมาแล้ว ก็ปฏิบัติเพื่ออรุณรูปสมาบัติ เพื่ออรุณรูปฌานได้ คือจิตที่บริสุทธิ์ใจที่บริสุทธิ์และที่เป็นอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้น ย่อมอ่อนควรแก่การงาน ผุดผ่อง น้อมไปปฏิบัติได้ หรือว่าจะปฏิบัติทางวิปัสสนาปัญญาสืบต่อไปให้ได้ วิชชาวิมุตติก็ได้ได้ทั้ง ๒ อย่าง จะปฏิบัติเพื่อสมาธิที่สูงขึ้นไปก็ได้ จะปฏิบัติเพื่อให้ได้วิชชาวิมุตติที่สูงขึ้นไปก็ได้ ได้ทั้ง ๒ อย่าง แต่ว่าในการที่จะปฏิบัติต่อขึ้นไปนั้น หากปฏิบัติเพื่อสมาบัติแม้เพื่ออรุณรูปสมาบัติที่เป็นอย่างสูงของสมาธิ แต่ก็ยังเป็นสังขตะคือยังเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง ซึ่งจะต้องมีเกิดมีดับ ตั้งอยู่ไม่ได้ ยังเป็นสังขตธรรมคือเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง อันทางที่จะให้บรรลุสูงขึ้นไปกว่าสังขตธรรมนั้น ก็จะต้องเป็นอสังขตธรรม ก็คือธรรมที่ไม่ผสมปรุงแต่ง อันได้แก่ความที่ไม่ปรุงแต่ง ไม่คิดปรุงหรือไม่ปรุงคิดเพื่อภพเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อวิภพคือไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ ไม่คิดปรุงหรือไม่ปรุงคิดไม่ปรุงแต่งเพื่อภพเพื่อวิภพทั้งหมด ไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก เพื่อภพเพื่อวิภพดังกล่าวทั้งสิ้น คือปล่อยวาง ไม่คิดปรุงไม่ปรุงคิดไม่ปรุงแต่ง รู้อยู่ แต่ว่ารู้ปล่อยรู้วางไม่ยึดถือ เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมไม่สะดุ้งคือไม่มีความตื่นรนอันเป็นตัณหา ตัณหานั้นมีอาการที่ตื่นรนหรือเรียกว่าสะดุ้งสะเทือน สะดุ้งสะเทือนไปใน

อารมณ์ทั้งหลายอยู่เสมอ มีลักษณะที่ดิ้นรนคือตัณหา เพราะฉะนั้น เมื่อไม่ปรุงไม่แต่ง ไม่คิดปรุงไม่คิดแต่ง ก็ย่อมหยุดสะดุ้งสะเทือน หยุดดิ้นรนคือดับตัณหา เมื่อเป็นดังนี้ จึงดับเฉพาะตน ดับโดยรอบเฉพาะตน ดับทั้งหมดจำเพาะตน

อาการที่ตรัสแสดงไว้นี้ เป็นอาการที่ปฏิบัติเพื่ออสังขตธรรม ธรรมที่ไม่ปรุงแต่ง เพื่อวิราคะ นิโรธ นิพพาน อันเป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ และเมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ก็ตรัสแสดงว่า ย่อมรู้ว่าสันชาติ อยู่จบพรหมจรรย์ ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก ดังนี้

๗ มิถุนายน ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๘

สรุปการปฏิบัติอิชฐานธรรม

ได้แสดงธาตุวิภังคสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกธาตุ อันเป็นธาตุกรรมฐานมาโดยลำดับ ถึงข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้ปฏิบัติตั้งไว้ในใจ ๔ ข้อคือ **ปัญญาอิชฐาน** อิชฐานหรืออิชฐานธรรม ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือปัญญา **สังจาธิชฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือสังจะ **จาภาอิชฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือจาคะ และ**อุปสมาธิชฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคืออุปสมะ ความสงบรำงับ และได้ตรัสสอนไว้ว่า “ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสังจะ พึงพอกพูนจาคะคือการสละ และพึงศึกษาปฏิบัติสันติคือความสงบ” ดังนี้

จิตใจต้องการอิชฐานธรรมเพื่อความพ้นทุกข์

ความสำคัญของพระสูตรนี้จึงอยู่ที่ธรรม ๔ ข้อนี้อันเป็นอิชฐานธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ คือ ปัญญา สังจะ จาคะ การสละ และอุปสมะ ความสงบรำงับ และจะตั้งไว้ในใจได้ก็โดยที่ไม่ประมาทปัญญาเป็นข้อที่ ๑ ตามรักษาสังจะเป็นข้อที่ ๒ พอกพูนจาคะคือการสละเป็นข้อที่ ๓ ศึกษาสันติคือความสงบเป็นข้อที่ ๔ คือจะทำปัญญาให้ตั้งไว้ในใจได้ ก็จะต้องไม่ประมาทปัญญา คือไม่ปล่อยปัญญา โดยมีสติอบรมปัญญา จะตั้งสังจะเป็นความจริงไว้ในใจได้ ก็โดยที่ต้องรักษาตามรักษาเอาไว้ จะตั้งจาคะคือการสละไว้ในใจได้ ก็จะต้องพอกพูนคือปฏิบัติทำจาคะ การสละ อยู่เสมอ พอกพูนให้มากขึ้น ๆ และจะทำสันติคือความสงบให้มีในใจได้ ก็ต้องศึกษาปฏิบัติไปในทางของสันติ ให้รู้จักให้ได้สันติคือความสงบ และธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นธรรมที่ทุก ๆ คนจะพึงปฏิบัติตั้งไว้ในใจ ตั้งแต่ในเบื้องต้นด้วยกันทั้งนั้น เพราะว่าจิตใจนี้ต้องการปัญญาคือความรู้ชอบรู้ถูกต้อง ต้องการสังจะเป็นความจริงอันจะพึงได้มาด้วยปัญญา ต้องการจาคะคือการสละออกไปซึ่งสิ่งที่เป็นอันตรายทั้งหลาย สิ่ง

ที่ก่อให้เกิดทุกข์ทั้งหลาย ต้องการสันติคือความสงบ จิตใจต้องการธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ จึงจะเป็นจิตใจที่ดี เป็นจิตใจที่ประเสริฐ เป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ เป็นจิตใจที่จะพ้นทุกข์ได้

พระบรมศาสดาทรงอธิบายอริยฐานธรรมตามภูมิธรรมของผู้รับเทศนา

ทางอริยธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็ต้องเป็นไปโดยปริยายคือทางอันหนึ่งซึ่งเหมาะแก่ผู้รับเทศนา พระบรมศาสดาได้ทรงอธิบายธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้แก่ผู้รับเทศนาที่ท่านกล่าวไว้ในพระสูตรเอง และในอธิบายพระสูตรว่า ท่านปุกกุสาติซึ่งอรรถกถาคืออธิบายพระสูตรได้เล่าไว้ ว่าเป็นพระราชผู้ครองแคว้น ๑ แห่ง ซึ่งเป็นพระสหายที่ไม่เคยเห็นกันของพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์แห่งมคธรัฐ และทั้งสองฝ่ายได้ส่งราชบรรณาการไปถวายแก่กันและกันอยู่เสมอ จนถึงครั้งหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงได้รับราชบรรณาการจากท่านปุกกุสาติ ซึ่งเป็นราชาผู้ครองแคว้นห่างไกลออกไปนั้น เป็นสิ่งที่มีค่ามาก พระองค์จึงทรงปรารภว่าที่จะส่งสิ่งที่มีค่ามากไปถวายเป็นการตอบแทน จึงได้ส่งข่าวเป็นถ้อยคำว่าพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลก เมื่อท่านปุกกุสาติได้สดับคำว่าพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลก ก็ได้มีศรัทธาปสาทะบังเกิดขึ้นอย่างแรงกล้า จนถึงกับได้สละทุกอย่างออกเดินทางมาเพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้พักในโรงของนายช่างปั้นหม้อผู้หนึ่งในคำวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จจาริกไปพระองค์เดียวในทางนั้น คำลงก็ขอเข้าพักในโรงของนายช่างปั้นหม้อด้วยกันกับท่านปุกกุสาติ พระองค์ก็ได้ทรงถาม ท่านปุกกุสาติก็ได้เล่าความถวายว่าออกบวชของค์เองอุทิศพระพุทธเจ้า แต่ไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้า หากเห็นก็ไม่รู้จัก พระบรมศาสดาจึงได้ทรงแสดงธรรมในพระสูตรนี้สั่งสอนท่าน และโดยที่ท่านได้เป็นผู้ที่มีภูมิธรรมทางจิตใจสูงมาแล้ว ประกอบด้วยศรัทธาปสาทะอย่างเต็มที่ได้สมาธิจิตมาเป็นอย่างดี ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงอธิบายธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ในแนวสูงส่งขึ้นไปถึงมรรคผลนิพพานชั้นสูงสุด เพราะว่าท่านปุกกุสาติได้อุทิศชีวิตมาเพื่อพระพุทธเจ้าเพื่อบรรลุธรรมอย่างสูงสุดแล้ว

บททวนขั้นตอนการปฏิบัติเพื่ออุเบกขาอันบริสุทธิ์

ฉะนั้น ในการที่แสดงอธิบายเล่าไปตามพระสูตรจึงรู้สึกว่าเป็นธรรมสูง ดังจะฟังกล่าวบททวนและสืบต่อไปถึงธรรม ๔ ข้อนี้โดยสังเขป ว่าได้ทรงสอนให้ไม่ประมาทปัญญา โดยตรัสสอนให้พิจารณาแยกธาตุกายนี้ออกไป เป็นธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศคือช่องว่าง ก็จะได้สัมมัมปัญญาคือปัญญาชอบ ทำให้ได้นิพพิทาความหน่าย ได้ความสำรอกจิตออกจากธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ ซึ่งรวมกันเป็นก้อนกายอันนี้ได้ เมื่อเป็นดังนี้ จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ ผ่องแผ้วก็คือจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั่นเอง แต่ว่ายังมีเวทนาที่เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง แต่ก็มีความรู้ในสุขในทุกข์และในกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้น และก็มีความรู้ว่า เพราะผัสสะหรือสัมผัสคือความกระทบ กล่าวคือเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกันกระทบกัน เช่นตากับรูปมาประจวบกัน ก็จะได้ความรู้ในรูป และสัมผัสคือกระทบเข้าไปถึงจิตใจ จึงได้เกิดเวทนาคือความรู้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ตามควรแก่สัมผัสหรือผัสสะนั้น ๆ และเมื่อสัมผัสหรือผัสสะนั้น ๆ ดับ เวทนาจักดับ ไม่ว่าจะสุขไม่ว่าจะทุกข์ หรือไม่ว่าจะเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เปรียบเหมือนไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกันก็เกิดไฟ เมื่อแยกออกจากกันเสียก็ไม่เกิดไฟ ฉันทใดก็ดี เมื่อแยกผัสสะกับจิตออกจากกันเสียได้ก็ไม่เกิดเวทนา เมื่อผัสสะหรือสัมผัสกับจิตมาประจวบกันจึงเกิดเวทนา วิญญาณคือจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วย่อมรู้ได้ดังนี้ และก็รู้ได้จนถึงแยกจิตใจกับผัสสะออกจากกันได้ ทำให้ไม่เกิดเวทนาได้ อันนี้เป็นเงื่อนไขปฏิบัติที่สูง แต่ว่าได้ผ่านขั้นปฏิบัติให้ได้ปัญญาชอบ ได้นิพพิทาความหน่าย ได้วิราคะความสำรอกจิตออกจากธาตุทั้งหลายได้ ปัญญาคือความรู้อันประกอบอยู่ในจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนี้ ก็รู้ทันอารมณ์ที่มาประจวบทางอายตนะดังกล่าว ก็ทำให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุไป ผ่านไป ๆ ก็ไม่เป็นสัมผัสมากระทบ ก็เป็นอันว่าแยกสัมผัสหรือผัสสะกับจิตออกจากกันได้ ก็ไม่เกิดเวทนา

อีกอย่างหนึ่ง พิจารณาตามทางปฏิบัติอย่างอื่น ก็คือเมื่อได้สมาธิอย่างดียิ่ง เป็นสมาธิที่แนบแน่น ก็ย่อมจะดับเวทนาได้ ทั้งสุขทั้งทุกข์ทั้งโสมนัสทั้งโทมนัส ดังที่แสดงไว้ในขั้นของรูปฌานที่ ๔ ดังนี้เป็นทางสมาธิ ก็เป็นอันว่าทางปฏิบัติดับ

เวทนานั้น ย่อมปฏิบัติได้ทั้งทางสมาธิทั้งทางปัญญา และเมื่อดับเวทนาได้ จึงเหลือแต่
อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นับว่าเป็นฉัพพกุเบกขา อุเบกขามีองค์ ๖ ในอารมณทั้ง
หลาย คือวางเฉยได้ในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะในธรรมคือเรื่องราว
ที่ประสบพบผ่านเข้ามาทางตาหูเป็นต้น และเป็นอุเบกขาที่อ่อนที่ควรแก่การงาน
ที่ภักษสรคือผุดผ่อง อันหมายถึงว่าอาจที่จะโน้มจิตอันประกอบด้วยอุเบกขาตั้งนี้ ไป
ปฏิบัติสูงขึ้นไปได้ทั้งทางสมาธิทั้งทางปัญญา ท่านจึงเปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า ช่างทอง
ที่สุ่มทอง ก็ต้องสูบลมให้ไฟแรงในบางคราว ไม่สูบต้องเอาน้ำพรมเพื่อลดไฟที่แรง
เกินไปลงมาในบางคราว มองดูอยู่เฉย ๆ ไม่สูบลมด้วยและไม่เอาน้ำพรมด้วยในเมื่อ
ไฟได้เป็นไปสม่ำเสมอในบางคราว จนถึงทองได้ที่ เมื่อทองได้ที่ก็นำไปหล่อหลอม
ทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามต้องการ ฉันทใดกิติ จิตที่เป็นอุเบกขาตั้งกล่าวนี้
ย่อมมีลักษณะที่ได้ที่อย่างนั้น จะโน้มไปเพื่อสมาธิสูงขึ้นก็ได้ เพื่อปัญญาที่สูงขึ้นไปก็
ได้ เพราะฉะนั้น หลักในข้อนี้จึงต้องการวิญญานคือจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ต้องการ
อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และที่อ่อนควรแก่การงาน ที่ภักษสร อันจะพึงได้จากการ
ปฏิบัติมาโดยลำดับตั้งแต่ในเบื้องต้น และเมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสอนว่า
จะโน้มอุเบกขาไปเพื่อสมาธิที่สูงขึ้น คือเพื่ออรุปรมาณอรุปรสสมาบัติก็ทำได้ แต่ว่าเป็น
สังขตะคือเป็นสิ่งที่มิบังจายปรุ่งแต่ง ฉะนั้น ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงผลที่สุดคือ
มรรคผลนิพพานสูงสุด จึงไม่โน้มอุเบกขาไปปรุ่งไปแต่งอะไรทั้งหมด เพื่อภพคือเพื่อ
เป็นนั่นเป็นนี่ หรือเพื่อวิภพคือไม่เป็นนั่นเป็นนี่อะไรทั้งหมด เมื่อไม่ปรุ่งแต่งก็ไม่ยึดถือ
เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่สะดุ้งคือไม่เป็นตัณหาดีนรนทะยานอยาก เมื่อไม่สะดุ้งก็ย่อมดับจำ
เพาะตนตั้งนี้ จึงมีเปรียบเทียบอย่างว่า ไฟตะเกียงลุกขึ้นก็ต้องอาศัยน้ำมันและอาศัย
ไส้ ในเมื่อน้ำมันหมดไส้หมดและไม่เติมเข้าใหม่ ไฟก็ดับ ฉันทใดกิติ เมื่อไม่โน้มอุเบกขา
ไปเพื่อปรุ่งแต่งก็ย่อมจะไม่ยึดถือ ย่อมจะไม่สะดุ้งคือไม่ตั้งนรนเป็นตัณหา ย่อมจะดับ
ไปจำเพาะตน และเมื่อดับไปได้จำเพาะตนตั้งนี้ แม้จะเสวยเวทนาเป็นสุขก็ตามเป็น
ทุกข์ก็ตามเป็นกลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็ตาม ก็มีจิตใจปราศออกเสวยคือไม่ยึดถือ แม้
จะเสวยเวทนาที่รุนแรงจนถึงมีกายเป็นที่สุด มีชีวิตเป็นที่สุดก็ตาม ก็รู้ และก็ย่อมรู้ว่า
เวทนาทั้งปวงที่อภิหนักยินดีกันก็ตาม ก็จักสงบเย็นไปในปัจจุบันนี้ทีเดียว คือหมดกัน
แต่ที่เดียว ดังนี้

ความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์เป็นบรมอริยปัญญา

และปัญญาที่รู้มาจนถึงได้จิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ได้อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ที่อ่อนแอกว่าการทำงานที่ผุดผ่อง และไม่ปรุงแต่งอะไรต่อไป ไม่ยึดถือ ไม่สะดุ้งคือไม่ ตัณรน ดับไปจำเพาะตนตั้งนี้เป็นบรมอริยปัญญา อันได้แก่ญาณคือความหยั่งรู้เป็น เหตุสิ้นทุกข์ ญาณคือความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์นี้เป็นบรมอริยปัญญาคือเป็นยอด อริยปัญญา ไม่มียอดอื่นต่อขึ้นไปอีก เป็นยอดอยู่แค่นี้

นิพพานเป็นบรมอริยสังข

วิมุตติคือความหลุดพ้นนั้นตั้งอยู่ในสังขจะคือตัวความจริง อันสิ่งที่ชื่อว่าสังขจะ คือตัวความจริงนั้น เป็นธรรมที่ไม่เปล่า แต่ว่าถ้ายังตรงกันข้ามก็ยังเป็นธรรมที่เปล่า และเป็นมุสาคือยังเป็นเท็จ ยังไม่เป็นสังขจะคือความจริง ฉะนั้น ความจริงที่ไม่เปล่า ตั้งนี้จึงเป็นบรมอริยสังข คือเป็นอริยสังขที่เป็นยอด ไม่มียอดอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่า ก็ได้แก่นิพพาน ที่มีความไม่เปล่าเป็นธรรมตา นิพพานนี้แหละเป็นบรมอริยสังขคือ เป็นยอดอริยสังข อริยสังขแม้ที่เป็นความหยั่งรู้ในทุกข์ในเหตุเกิดทุกข์ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นอริยสังขธรรมตา ยังไม่เป็นบรม นิพพานเท่านั้นเป็นบรมอริยสังขเป็นยอดอริยสังข

การสละปล่อยวางอุปธิได้ทั้งหมดเป็นบรมอริยจาตะ

และเมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้น อุปธิก็ยังมืออยู่อย่างบริบูรณ์ อุปธินั้นก็ให้แก่สิ่งที่ยึด ครองจิตใจ เพราะว่าเมื่อมีอุปาทานความยึดถืออยู่ในสิ่งใด สิ่งนั้นก็มายึดครองจิตใจ เมื่อมีอุปาทานความยึดถืออยู่ในขันธ ๕ ในนามรูป ขันธ ๕ นามรูปก็มาครองจิตใจ ก็มาเป็นอุปธิ แม้จะเป็นรูปเป็นเสียงเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นโผฏฐัพพะที่รัก ใคร่ปรารถนาพอใจใด ๆ ก็ตาม เมื่อไปยึดถืออยู่ในสิ่งนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ก็มายึดครอง จิตใจ เป็นอุปธิอยู่ในจิตใจ เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้นก็ยังมีอยู่บริบูรณ์ แต่เมื่อไม่ยึดถือ เพราะมีปัญญาารู้เห็นตามเป็นจริงแล้ว ปล่อยวางลงได้ อุปธิก็เป็นอันว่าละไป ฉะนั้น การที่ละอุปธิได้ตั้งนี้เป็นบรมอริยจาตะ คือเป็นอริยจาตะที่เป็นยอด ก็ได้แก่ การที่สละอุปธิได้ทั้งหมดเพราะปล่อยวางได้ทั้งหมด

ความสงบรำงับกิเลสเป็นบรมอริยอุปสมะ

และเมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้น ก็ย่อมจะมีราคะโทสะโมหะ จึงยังไม่ได้สันติคือความสงบ แต่เมื่อรู้เมื่อเห็น ละราคะโทสะโมหะได้ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าได้พบกับสันติคือความสงบอย่างแท้จริง สันติตั้งนี้จึงเป็นบรมอริยอุปสมะ ความสงบรำงับที่เป็นอริยะที่เป็นยอด ก็ได้แก่ความสงบรำงับราคะโทสะโมหะนั้นเองตั้งนี้

ละมานะได้ในที่สุด

ฉะนั้น จึงไม่มีอาสวะคือมานะเหลืออยู่ คือไม่มีกิเลสที่ไหลเข้ามาอยู่ในจิตหมักหมมอยู่ในจิตตองจิต ที่เป็นตัวมานะคือความสำคัญหมายว่าเรามีบ้าง เราไม่มีบ้าง เราจักมีบ้าง เราจักไม่มีบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็เป็นอันละมานะได้ เมื่อละมานะคือความกำหนดหมายหรือความสำคัญหมายว่าเรามีเราไม่มีเป็นต้นได้ตั้งนี้ จึงไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย ไม่กำเริบคือดิ้นรน ไม่กระหึ่มคือไม่ปรารถนาอะไร ๆ ตั้งนี้

ความลุดจากการปฏิบัติอริษฐานธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาติ จึงได้ทรงแสดงโดยปริยายที่สูงสุด แต่ตั้งที่ได้กล่าวแล้วว่า ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ทั้ง ๔ นี้เป็นข้อที่บุคคลพึงปฏิบัติได้ตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำ และทุกคนก็จำเป็นจะต้องมีปัญญาตั้งอยู่ในใจ มีสัจจะตั้งอยู่ในใจ มีจาคะตั้งอยู่ในใจ มีสันติหรืออุปสมะตั้งอยู่ในใจ โดยที่จะต้องเป็นผู้ไม่ประมาทปัญญา ไม่พลอปัญญา ใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าถึงสัจจะคือความจริงอยู่เสมอ เพราะเมื่อได้ปัญญาในข้อใด ก็ย่อมได้สัจจะคือความจริงในข้อนั้น และก็ต้องรักษาสัจจะที่ได้ไว้อย่าให้เสื่อม และคอยพอกพูนจาคะคือการสละ สละสิ่งที่มาทรงใจมาครองใจอันเป็นข้าศึกแก่ความจริงต่าง ๆ ออกไปโดยลำดับ พอกพูนจาคะคือการสละนี้ไว้เสมอ และศึกษาให้พบสันติคือความสงบ โดยคอยสงบราคะโทสะโมหะที่บังเกิดขึ้นไว้อยู่เสมอด้วย เมื่อเป็นตั้งนี้ จึงจะพบสันติคือความสงบ

ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้จึงเป็นข้อที่ควรตั้งไว้ในใจของทุก ๆ คน ใจของทุก ๆ คนนั้นต้องการ และเมื่อมีอยู่ใจจะมีความสุข จะมีความสุขอย่างที่ไม่เคยมีความสุขมาก่อน เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมที่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติทุกชั้นตอน

แนวปฏิบัติในโพธิปักขิยธรรม ๓๗

สติปัฏฐาน ๔

สมถวิปัสสนา - สติปัฏฐาน

วันนี้จะแสดงธรรมเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต ขอให้ทุก ๆ ท่าน ประมวลใจกำหนดฟังธรรม และพิจารณาธรรมที่ตนเอง จิตนี้เป็นสำคัญในการปฏิบัติทั้งปวง และจิตเป็นธรรมชาติปภัสสรคือผุดผ่อง แต่ที่เศร้าหมองก็เพราะอุปกิเลส คือเครื่องเศร้าหมองที่จรมา แต่ก็อาจที่จะปฏิบัติชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้ เครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามานั้น ก็จรเข้ามาทางอายตนะ มาเป็นอารมณ์คือเรื่องที่ยึดถือไว้ผูกพันใจ จึงบังเกิดเป็นความเศร้าหมองของใจ และก่อกเป็นตะกอน คือเป็นอนุสัยกิเลส เพราะฉะนั้น จึงสรุปความว่า ประการหนึ่ง กิเลสที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง แม้เป็นชั้นอนุสัยกิเลสอย่างละเอียด ก็ไม่ได้เป็นธรรมชาติของจิต คือไม่ได้เป็นพื้นคือเนื้อแท้ของจิต เป็นแต่สิ่งที่เข้ามาอาศัยเกาะเกี่ยวอยู่กับจิต และทุก ๆ คนสามารถที่จะปฏิบัติขัดเกลาจิตให้ถึงความบริสุทธิ์สะอาดได้ และก็พึงทราบต่อไปว่า จิตที่ประกอบด้วยเครื่องเศร้าหมองดังนี้ ย่อมมีลักษณะ คือดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ดิ้นรนกวัดแกว่ง ก็คือดิ้นรนกวัดแกว่งไปในอารมณ์ทั้งหลาย รักษายากห้ามยาก ก็คือจะรักษาจิตให้ตั้งมั่น จะห้ามจิตไม่ให้ดิ้นรนกวัดแกว่งดังนั้นเป็นการทำยาก แต่ก็ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้ ผู้มีความตั้งใจมั่น มีปัญญา รู้ทางปฏิบัติย่อมสามารถที่จะทำจิตนี้ให้ตรงได้คือให้ตรงต่อธรรมที่ชอบ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติอบรมจิตอยู่ในทางของสมถะและวิปัสสนา อันเรียกว่า **กรรมฐาน** กรรมฐานนั้นก็คือการปฏิบัติอบรมจิตนั่นเอง ในทางที่ให้จิตสงบก็เป็นสมถะ ในทางที่ให้จิตมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงก็เป็น **วิปัสสนา** ในการปฏิบัติให้จิตสงบนั้น ก็หมายถึงให้สงบจากความดิ้นรนกวัดแกว่งจิตดิ้นรนกวัดแกว่งไปในอารมณ์ที่น่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจทั้งหลาย การที่จะปฏิบัติทำจิตให้สงบ ก็ต้องมีสติความระลึก สัมปชานะความรู้ และมีความเพียรที่จะนำจิตเข้ามาตั้งไว้ในอารมณ์ของกรรมฐาน เช่น ในสติปัฏฐานที่ตั้งของสติ ๔ ประการ

กล่าวคือ นำจิตเข้ามาตั้งอยู่ในกายอันนี้ ซึ่งเป็นกายประกอบขึ้นด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ กับอากาศ เป็นก้อนกายอันนี้ แบ่งออกเป็น อวัยวะ อากาศ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่ก็รวมเข้าเป็นกายอันนี้ และมีอริยาบถใหญ่่น้อย ยืน เดิน นั่ง นอน แลเสียวเป็นต้น หายใจเข้าหายใจออกอยู่ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตกลายเป็นศพ ธาตุทั้งหลายที่ประกอบเข้าก็แตกสลาย ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุน้ำ ก็สลายไปโดยลำดับ ธาตุดินส่วนที่อ่อนก็เน่าเปื่อยผุพังไป ธาตุดินส่วนที่แข็งคือโครงกระดูกก็จะยังเหลืออยู่ เมื่อไม่นำไปเผาเสียให้สิ้น ก็ค่อย ๆ ทำลายไปจนถึงกระดูกผุปนในที่สุด สรุปลงว่า กายนี้ทั้งที่เป็นส่วนภายนอก ทั้งที่เป็นส่วนภายใน ทั้งที่เป็นส่วนทั้งสอง คือ ทั้งภายในและภายนอก เป็นสิ่งที่มีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะยึดถือว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน สติที่กำหนดลงในกายนี้เพียงเพื่อรู้ว่ากายมีอยู่ แต่อย่าไม่ยึดถืออยู่ในกายอันนี้ ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ดังนี้ ก็เป็นสติที่กำหนดกาย เป็นเหตุบรรเทาหรือกำจัดตัณหาจริตอย่างหยาบ ซึ่งทำให้ติดกาย และเมื่อได้กำหนดพิจารณากายลงไปละเอียดเข้าก็จะพบเวทนา คือ ความเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข อันมีอยู่แก่กายและใจอันประกอบกัน เพราะว่ากายนี้เมื่อยังมีชีวิตครองอยู่ มีจิตใจที่รับอารมณ์ทั้งหลายได้โดยปกติ กายและใจอันนี้ก็เต็มไปด้วยเวทนา คือความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง ความเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ดังกล่าวนั้น ฉะนั้นสติที่กำหนดละเอียดเข้าก็จะพบเวทนาที่มีอยู่เต็ม กายอันนี้ การกำหนดพิจารณาเวทนาให้พบว่าเวทนามีอยู่ และไม่ยึดถืออยู่ในเวทนา ไม่ยินดียินร้ายในเวทนา ก็เป็นสติที่กำหนดพิจารณาเวทนาเป็นเหตุละตัณหาจริตอย่างละเอียด ซึ่งทำให้ติดเวทนา และเมื่อได้กำหนดเวทนาละเอียดเข้า ก็จะพบจิตที่ถูกวาทนาคือเป็นผู้ปรุงแต่งให้เป็นจิตที่มีความยินดีบ้าง มีความยินร้ายบ้าง มีความหลงอยู่บ้าง กล่าวคือ สุขเวทนามักปรุงจิตให้เกิดความยินดี ทุกขเวทนามักปรุงจิตให้เกิดความยินร้าย เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ปรุงจิตให้หลง เป็นอันว่า เวทนานี้เองปรุงจิตให้มีราคะอันเป็นฝ่ายยินดีบ้าง โทสะอันเป็นฝ่ายยินร้ายบ้าง โมหะอันเป็นฝ่ายหลงบ้าง ก็กำหนดให้รู้จิตที่เป็นไปตามเวทนา กำหนดให้รู้ว่า จิตมีอยู่ จิตเป็นอย่างไรก็ให้รู้เช่นนั้น แต่ว่าไม่ให้ยึดถือในจิต ไม่ยินดียินร้ายอยู่ในจิตนี้ เป็นเหตุละทิฏฐิจริตอย่างหยาบซึ่งทำให้ติดจิต เมื่อกำหนดดูจิตละเอียดเข้าก็จะพบธรรมในจิต

กล่าวคือ พบราคะโทสะโมหะที่เวทนาปรุงให้เกิดนั้น กำหนดลงไปทีราคะโทสะโมหะ ในจิตว่าเป็นอกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล และอกุศลธรรมนี้ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิต แต่ว่าเป็นสิ่งที่อาศัยอยู่กับจิตที่เวทนาปรุงขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้ ก็จะได้เห็นกระแสของกิเลสคือกระแสของราคะโทสะโมหะนั้นว่าอาศัยกายและใจอันนี้เองบังเกิดขึ้น ตัวกายและใจอันนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่บังเกิดขึ้นอยู่จากชาติคือความเกิด เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง ซึ่งเมื่อมีชาติคือความเกิด ก็มีแก่และมีดับสลายในที่สุด แต่ว่าสังขารคือกายและใจอันนี้ ไม่ใช่เป็นกุศลธรรม ไม่ใช่เป็นอกุศลธรรม แต่ว่าเป็นอัพยากรธรรมแปลว่า ธรรมที่เป็นกลาง ๆ คนเราจะทำดีก็อาศัยกายและใจอันนี้ทำ จะทำชั่วก็อาศัยกายและใจอันนี้ทำเหมือนกัน กายและใจอันนี้เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่เป็นส่วนดีหรือไม่ใช่เป็นส่วนชั่ว แต่เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ทำได้ดีทั้งชั่ว และกิเลสก็อาศัยกายและใจอันนี้บังเกิดขึ้น ราคะโทสะโมหะก็อาศัยกายและใจอันนี้ จึงกำหนดดูกายและใจอันนี้ โดยเป็นนามรูป กายก็กำหนดเป็นรูปคือรูปกาย ใจก็กำหนดเป็นนาม คือเป็นตัวใจที่รู้รู้ยอมไปในอารมณ์ทั้งหลาย และเมื่อกำหนดกายและใจลงไปละเอียดเข้า ก็จะพบต้นทางที่กระแสกิเลสผ่านเข้าสู่จิต ก็ได้แก่อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ ที่เป็นสื่อเป็นช่องทางรับอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายเข้าสู่จิต และเมื่ออารมณ์ทั้งหลายได้ผ่านทางทั้ง ๖ นั้นเข้าสู่จิตก็ไม่ได้ผ่านไป แต่ยังคงผูกพันอยู่กับจิต จิตผูกพันอยู่กับอารมณ์คือเรื่องเหล่านั้นเป็นสังโยชน์คือเครื่องผูกพันอยู่ เพราะฉะนั้น เมื่อกำหนดดูก็จะพบอายตนะภายในส่วนหนึ่ง อายตนะภายนอกส่วนหนึ่ง และจิตอีกส่วนหนึ่งที่ผูกพันกันอยู่ ท่านจึงเปรียบเทียบอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกว่าเหมือนอย่างโคทั้งคู่ ซึ่งเทียมแอกโดยที่มีเชือกผูกไว้ แอกนั้นก็คือจิตโคทั้งคู่นั้นก็คืออายตนะภายในอายตนะภายนอก เชือกที่ผูกพันอยู่นั้นก็คือสังโยชน์ ฉะนั้นความผูกพันจึงได้มีขึ้น เมื่อความผูกพันมีขึ้น อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาก็หลุดไปจากจิตไม่ได้ ยังคงข้องอยู่คงติดอยู่ในจิตนั่นเอง จิตก็หน่วงอารมณ์นั้นไว้ และไผ่ถึงอารมณ์อื่น ๆ ความจริงนั้นอารมณ์ผ่านเข้ามาจริง ผ่านเข้ามาแล้วก็ผ่านไป คือเกิดขึ้นดับไปแล้ว แต่ว่ายยังเป็นภาพติดอยู่ในจิตเหมือนอย่างการถ่ายภาพ สิ่งที่ถ่ายจริง ๆ นั้นอยู่ข้างนอก และเมื่อถ่ายแล้วก็ผ่านไป แล้วแต่ว่ายยังติดเป็นภาพอยู่ในฟิล์ม ภาพที่อยู่ในฟิล์มนั้น ก็มีรูปร่างเหมือนอย่างรูปข้างนอกที่ถ่ายนั่นเอง แต่ว่าไม่ใช่ตัวจริง เป็นภาพ ภาพในจิตก็เช่นเดียวกัน

สังโยชน์คือเครื่องผูกนั้น ก็ผูกให้อารมณ์เป็นภาพอยู่ในจิตเป็นโน่นบ้างเป็นนี่บ้าง เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้เกิดราคะบ้างโทสะบ้างโมหะบ้าง ก็เป็นราคะโทสะโมหะในภาพนั่นเอง ตัวจริงนั้นไม่มีแล้ว เพราะฉะนั้น ความติดอยู่ในภาพซึ่งไม่มีตัวจริง แต่ว่าสำคัญว่าเป็นตัวจริง จึงเป็นโมหะ คือความหลง เป็นความหลงที่เป็นความหลงจริง ๆ เพราะความจริงนั้นเป็นภาพเท่านั้น แต่ว่าเห็นว่าเป็นตัวจริง ยินดีก็ยินดีในภาพที่ติดอยู่กับจิตนั่นเอง ยินร้ายก็ยินร้ายอยู่ในภาพที่ติดอยู่ในจิตนั่นเอง หรือว่ามีความหลงไหลอยู่ในภาพที่ติดอยู่ในจิตนั่นเอง ด้วยความเห็นว่าเป็นตัวจริง เพราะฉะนั้น ความกำหนดพิจารณา ให้ความจริง ดังนี้จึงเลื่อนขึ้นเป็นโพชฌงค์ องค์ของความรู้ สติที่กำหนดดูเสนอรายละเอียดก็เป็นสติโพชฌงค์ แยกแยะออกกว่านี้เป็นอายตนะภายนอก นี่เป็นอายตนะภายในนี้เป็นสังโยชน์ นี่เป็นภาพที่ติดอยู่ ก็เป็นธรรมวิจยโพชฌงค์ คือจำแนก เมื่อความจำแนกเกิดขึ้น วิริยะคือความเพียรที่ปรากฏเป็นปหานะ คือการละอย่างหนึ่ง ภาวนาคือการอบรมให้มีขึ้นอย่างหนึ่งก็มีขึ้น คือปัญญาความรู้ที่ได้จากการแยกแยะการวิจยนี้ก็จะปรากฏขึ้นว่า ภาพเป็นภาพ ความจริงเป็นความจริง เมื่อเป็นดังนี้ ปหานะคือการละก็มีขึ้นเอง คือว่าละความหลงผิดหรือว่าความหลงผิดนั้นก็จะไปเอง ความจริงก็ปรากฏขึ้นว่านี่เป็นภาพเท่านั้นและเมื่อปรากฏขึ้นภาพก็จะหายไป และเมื่อภาพหายไป ราคะโทสะโมหะในภาพนั้นก็หมดที่ตั้ง เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจที่เคยถูกปกคลุม เสร้าหมองดินรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก ก็จะสงบ เพราะต้นเหตุคือราคะโทสะโมหะนั้นสงบ จิตใจที่เคยเฝ้าหมองก็จะส่องใส ธรรมชาติของจิตที่เคยปกัสสรคือผุดผ่องก็จะปรากฏขึ้น เมื่อเป็นดังนี้ ปิติคือความดูดีอันหมายถึงดูดีมีสัจจะ คือตัวความจริงที่ปรากฏขึ้น ความจริงที่ปรากฏขึ้นก็จะซึมซาบเข้าไปในดวงปัญญา หรือปัญญานั้นก็จะซึมซาบเข้าไปในความจริง ความบริสุทธิ์ผุดผ่องก็ปกคลุมจิตใจพร้อมทั้งกาย เป็นปิติคือความเอิบอ้อมชุ่มชื้นทั้งกายและใจ ก็เป็นปิติโพชฌงค์ เมื่อมีความดูดีซึมซาบชาน ปัสสัทธิความสงบกายสงบใจก็จะปรากฏขึ้น เป็นปัสสัทธิโพชฌงค์ เมื่อเป็นดังนี้ก็มีความสุข เพราะว่าจิตใจสงบจากความดินรนกวัดแกว่ง รักษายากห้ามยาก ก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ไม่ดินรนไม่กวัดแกว่งรักษาได้ห้ามได้ เป็นจิตที่ตรง สมาธิโพชฌงค์ก็ปรากฏขึ้น และเมื่อสมาธิโพชฌงค์ดำเนินไป ความเพ่งดูสมาธิจิตนั้นสงบเฉยอยู่ ก็เป็นอุเบกขาโพชฌงค์ ดังนี้ก็เป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล

เมื่อเป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศลปรากฏขึ้น มรรคธรรม ธรรมคือมรรคทางปฏิบัติ ก็จะปรากฏขึ้นสำหรับที่จะดำเนิน ทางปฏิบัติเลื่อนขึ้นไป เป็นความเห็นชอบเป็นความ ดำริชอบ เป็นต้น เหล่านี้เป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล สติที่พิจารณาธรรมเหล่านี้ ทั้งที่เป็นอกุศลธรรมทั้งที่เป็นอภัยกตธรรม พิจารณาว่า ธรรมนี้มีอยู่ แต่อย่าไม่ยึดถือ ในธรรมเหล่านี้ ไม่ยินดีไม่ยินร้ายในธรรมเหล่านี้ เป็นเหตุละทิฏฐิจริตอย่างละเอียด ซึ่งทำให้ติดธรรม การปฏิบัติทางสติปัฏฐานดังนี้ จึงเป็น เอกายโน มคฺโค คือทาง ปฏิบัติอันเดียวให้เกิดความบริสุทธิ์ ดับความโศกความระทมทุกข์ ดับทุกข์โทมนัส นำ ให้บรรลุมรรคที่พึงบรรลु จนถึงธรรมอย่างยิ่งแล

๑ กันยายน ๒๕๐๙

วิธีปฏิบัติสติปัฏฐานในปัจจุบันธรรมกับพระพุทธรูป

ขอให้ทุกท่านประมวลใจกำหนดฟังและพิจารณาธรรมที่เป็นตัวความจริง และ ให้น้อมระลึกถึงพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้สั่งสอนทางปฏิบัติให้ถึงความ ดับทุกข์ ในการประมวลใจเข้ามานี้ ก็ให้ทิ้งอารมณ์ภายนอกไว้เสียข้างนอก ไม่ ประมวลอารมณ์เข้ามาด้วย เพราะเมื่อจิตใจนี้มีอารมณ์ภายนอกเป็นกัณฑ์อยู่ ธรรม ก็เข้ามาไม่ได้ ฉะนั้น ก็ให้ทิ้งอารมณ์ข้างนอกไว้ข้างนอก ดูธรรมที่แสดงให้เป็น อารมณ์ปัจจุบัน และพิจารณาตามกระแสธรรม ในการพิจารณานี้ ดำเนินตามทาง สติปัฏฐานย่อมนั้นเป็นทางที่ตรง คือในบัดนี้ก็กำหนดดูกาย ดูเวทนา ดูจิต และดูธรรม การกำหนดกายนั้น ก็คือในปัจจุบันกำลังฟัง ก็กำหนดเสียง กำหนดใสตะคือหู หูกับ เสียงประจวบกัน อันนี้ก็กาย และก็ตรวจดูเวทนาคือความสุขหรือทุกข์ หรือ เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะกายคือเสียงกับหูที่กระทบกันนั้น เมื่อมีทุกข์ คือยัง ไม่สบายเพราะฟังธรรม ก็กำหนดให้รู้ว่านี่เป็นทุกข์เวทนา ถ้ามีความสบาย เพราะ ฟังธรรม ก็กำหนดให้รู้ว่านี่เป็นสุขเวทนา ถ้ายังเฉย ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข ก็กำหนด ให้รู้ว่าเป็นอุเบกขาเวทนา เวทนานี้ก็แล่นถึงจิต ก็กำหนดดูจิตใจว่า มีชอบในธรรม หรือไม่ชอบในธรรมที่ฟัง และต่อจากนั้นก็กำหนดตัวความชอบหรือความไม่ชอบ ว่า บัดนี้เป็นความชอบ บัดนี้เป็นความไม่ชอบ นี่ก็เป็นธรรม อันนี้เป็นสติปัฏฐานในการ

ฟัง คือ เสียงกับหูก็เป็นกาย ก่อเวทนาก็เป็นเวทนาส่งถึงจิตก็เป็นจิตและจิตก็ประกอบด้วยเรื่องคือธรรมในจิต เป็นตัวความชอบหรือไม่ชอบก็เป็นธรรม และพิจารณาอีกชั้นหนึ่ง เสียงกับหูที่ประจวบกันนั้นเสียงก็เป็นเสียงธรรม หูก็ฟังธรรม จิตใจก็เล่นไปถึงเนื้อความของธรรม ตัวธรรมที่ฟังอันเป็นเสียงแสดง ก็นับว่าเป็นกาย และเมื่อจิตใจอันนี้ซึมซาบในเนื้อความของธรรม ได้ความสงบก็เป็นเวทนา ส่งจิตใจให้ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญาเป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนกุศลก็เป็นจิตและเป็นตัวธรรม คือศรัทธาและปัญญาเป็นต้นในจิตที่บังเกิดขึ้นโดยลำดับเป็นสติปัฏฐานชั้นในเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง และเมื่อได้กำหนดดูสติปัฏฐาน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ในปัจจุบันดังกล่าวด้วยฝึกหัดดูอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ให้เป็นสติปัฏฐาน และเมื่อออกมารับอารมณ์ภายนอกในเวลาที้ออกจากการปฏิบัติไปประกอบธุรกิจต่าง ๆ ก็ฝึกหัดดูอารมณ์ที่ประสบนั้นให้เป็นสติปัฏฐาน เช่นว่าโดยปกติเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียงเป็นต้น รูปและเสียงเป็นต้นนั้นก็มาเป็นอารมณ์ทำให้ชอบบ้างไม่ชอบบ้าง ถ้าเป็นรูปเสียงที่น่าปรารถนาพอใจก็มาเป็นอารมณ์ให้เกิดความชอบ ถ้าเป็นรูปเสียงที่ไม่ปรารถนาพอใจก็มาเป็นอารมณ์ให้เกิดเป็นความไม่ชอบ โดยปกติก็ยอมเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นก็ใช้สติปัฏฐานนี้แหละสำหรับดูอารมณ์ทั้งหลาย กล่าวคือเมื่อประสบอารมณ์ก็คิดพิจารณาว่า อันไหนเป็นกาย อันไหนเป็นเวทนา อันไหนเป็นจิต อันไหนเป็นธรรม พิจารณาเข้ามาดูที่จิตของตนเองหยุดดูที่จิตของตนเอง รูปกับตาที่ประจวบกัน หูกับเสียงที่ประจวบกัน ก็เป็นกาย เมื่อประจวบกันอย่างนั้นก็เกิดเวทนาคือ สุขหรือทุกข์ และเวทนานี้ก็ปรุงจิต ถ้าเป็นสุขเวทนาจึงปรุงจิตให้ยินดี ถ้าเป็นทุกข์เวทนาจึงปรุงจิตให้ยินร้าย เพราะฉะนั้นก็จับพิจารณาดูเวทนาในขณะที่รับอารมณ์ ดูจิตในขณะที่รับอารมณ์ ดูธรรมคือตัวความยินดีหรือความยินร้ายในขณะที่รับอารมณ์ถ้าให้สติปัฏฐานรับอารมณ์ดังกล่าวนี้ ถ้าสติบังเกิดช้า คือพอรับอารมณ์ก็บังเกิดความยินดีหรือความยินร้ายขึ้น ก็แปลว่าสติกำหนดมาโดยลำดับไม่ทัน ก็เลสบังเกิดขึ้นเสียก่อนแต่ก็ไม่ปล่อยแต่จับดูตัวธรรมคือตัวยินดีหรือยินร้ายในจิต ให้รู้ว่าบัดนี้จิตยินดีบัดนี้จิตยินร้าย เมื่อกำหนดดูเช่นนี้ก็สงบความยินดีหรือความยินร้ายไว้เพียงเท่านั้นได้ แต่ถ้ามีสติกำหนดได้เร็วกว่านั้นจนจับจิตทัน ในขณะที่เวทนาเข้ามาปรุงจิต จับจิตที่ไหว ๆ ในเวทนา จะมียินดียินร้ายก็ชั่วแวบหนึ่ง แต่เมื่อได้จับจิตด้วยสติทันแล้ว ก็หยุดอยู่เท่า

นั้น แต่ถ้าจับจิตได้เร็วกว่านั้น กำหนดจับเวทนาทันในขณะที่รับอารมณ์ กำหนดทันว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ เพราะอารมณ์ที่รับนั้นก็จะหยุดอยู่ได้เพียงนั้น เวทนาจึงไม่ปรุงจิต แต่ถ้ามีสติได้เร็วยิ่งกว่านั้น กำหนดจับอารมณ์ที่รับนั้นไว้ทัน คือในขณะที่รูปกับตาประจวบกัน หูกับเสียงประจวบกัน ก็มีสติกำหนดได้ทันว่า สักแต่เป็นอารมณ์ คือเป็นตากับรูปประจวบกัน สักแต่ว่าเป็นเสียงกับหูประจวบกัน ประจวบกันแล้วก็ผ่านไปแล้วไป ถ้ามีสติกำหนดได้ตั้งแต่ต้นก็เป็นอันดับเรื่องได้ตั้งแต่ต้น การหัดทำสติปฏิฐานสำหรับเป็นเครื่องรับอารมณ์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นวิธีปฏิบัติสำหรับที่จะรักษาตนให้มีความเกษมสวัสดิ์จากอารมณ์โลกทั้งหลาย ทั้งยังเป็นเครื่องสกัดกั้นกิเลสและกองทุกข์ในโลก เพราะฉะนั้น จึงเป็นสติอารักขา สติเป็นเครื่องรักษาตนและในเบื้องต้นการฝึกหัดใช้สติดังกล่าวนี้ อาจจะมีขลุ่ยหลักไม่สะดวก แต่ถ้าหัดปฏิบัติอยู่เสมอ ก็จักสามารถควบคุมอารมณ์ ควบคุมจิตใจ และควบคุมกรรมของตนได้โดยลำดับ สามารถที่จะรับอารมณ์ทั้งหลายได้อย่างสบายไม่บังเกิดความทุกข์เดือดร้อน ในข้อนี้ก็อาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์เป็น สตุถา เทวมนุสฺसानํ เป็นศาสดา คือเป็นครูผู้สั่งสอนของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ในการที่จะเข้าถึงพระคุณในข้อนี้ก็ให้พิจารณาดูพระศาสดา ดูเทพและมนุษย์ ประมวลเข้ามาที่ตนเอง เทพนั้นตามอธิบายเป็นอุปปาทิกกำเนิด คือเป็นกายทิพย์จำพวกลอยเกิด เกิดขึ้นมาก็เป็นตัวเป็นตนโตใหญ่ทีเดียว ไม่ได้ถือกำเนิดเหมือนอย่างมนุษย์ ตามศัพท์แปลว่าสว่างก็ได้ แปลว่าเล่นก็ได้ ที่แปลว่าสว่างนั้นก็คือรัศมีสว่างไสวในตน ที่แปลว่าเล่นนั้นก็คือมีความสุขอยู่ด้วยทิพย์สมบัติ สมบัติทิพย์ซึ่งบังเกิดขึ้นด้วยบุญตลอดเวลา ไม่ต้องทำการทำงาน เสวยสุขสบายเหมือนอย่างเล่นสนุกอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ต้องประกอบการทำงานแสวงหาสมบัติ สมบัติที่เป็นทิพย์นั้นมาบังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของบุญที่ได้ทำไว้จัดเป็นสุคติ นับว่าเป็นสุคติภูมิอันหนึ่ง มนุษย์นั้นก็ไต่แก่มุคคัลทั่วไปนี้ ซึ่งมีกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ นี่เป็นอธิบายโดยทั่วไป แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น สำหรับเทพได้จัดเป็น ๓ อย่าง คือ สมมติเทพ เทพโดยสมมติหมายถึงพระราชาซึ่งครองแผ่นดินครอบครองราชสมบัติ ซึ่งนับว่าเป็นเทวดาในมนุษย์ อุปัตติเทพเทพโดยอุปบัติ ก็คือเทพผู้กำเนิดเป็นเทวดาดังกล่าวแล้ว วิสุทธิเทพ เทพผู้บริสุทธิ์ ซึ่งหมายถึงพระอรหันต์ ส่วนมนุษย์นั้นก็คือบุคคลผู้เป็นสามัญชนทั่วไปนี้ เป็นจำพวกที่เรียกว่าปุถุชนคนกิเลสหนา

ชนิดที่เป็น**อัมพาล** คือใจบาปหยาบช้าเรียกว่า **อัมพาลปุณณ**ก็มี เป็นปุณณผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมเรียกว่า**กัลยาณปุณณ**ก็มี และเป็น**พระอริยะ**คือผู้บรรลุมรรคผลในทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำก็มีนี่เป็นอธิบายมนุษย์และเทวดาตาม**สมมติธรรม**หรือ**บัญญัติธรรม** แต่เมื่อจะน้อมเข้ามาในทางปฏิบัติเทวะและมนุษย์นั้นก็ประมวลอยู่ในจิตใจอันนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในกายอันนี้ ไม่ใช่แต่เทวะและมนุษย์เท่านั้น แม้อบายภูมิภูมิที่ไม่เจริญประกอบด้วยความทุกข์ต่าง ๆ ก็ประมวลอยู่ในจิตใจอันนี้เช่นเดียวกัน เมื่อไม่ได้พบธรรมในพระพุทธศาสนา เช่นสติปัฏฐานหรือไม่ได้พบธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบ จิตประกอบด้วยยินดียินร้าย ประกอบด้วยความโลภโกรธหลง แผลงเฝ้าอยู่เป็นส่วนใหญ่ก็ตกอยู่ในภาวะของ**อบายภูมิ** เป็นอบายภูมิในปัจจุบัน เมื่อจิตหมกไหม้อยู่ในกิเลส ในใจของตนเช่นนี้ ก็มองไม่เห็นพระศาสดาเพราะมีกิเลสและอารมณ์ที่หุ้มห่อและปกปิดไม่ให้เห็น ต่อเมื่อได้พบธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดา และดำเนินปฏิบัติในแนวสติปัฏฐาน สงบอารมณ์สงบกิเลสที่หุ้มห่อจิตและแผลงเฝ้าจิตให้รุ่มร้อนจนมีจิตใจสูงขึ้น ยินดีอยู่ในทาน ในศีล มีหิริโอตตปچه มีธรรมหรือเรียกว่าศีลธรรมตามภูมิตามขั้น ภาวะก็เลื่อนขึ้นไปสู่**มนุษย์ภูมิ** คือ **ภูมิมนุษย์** เมื่อภาวะเลื่อนขึ้นถึงมนุษย์เช่นนี้ก็ได้อมองเห็นพระศาสดาว่าเป็นผู้สอนมนุษย์ทั้งหลาย คือสอนคนให้เป็นคน โดยเฉพาะก็เป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนตนเองให้เป็นมนุษย์ คือเป็นคนโดยธรรมชั้น และเมื่อได้ปฏิบัติในสติปัฏฐาน เป็นต้น จนมีจิตใจสงบยิ่งขึ้น สะอาดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น มีจิตใจบริสุทธิ์สว่างไสวแจ่มใสมีความสุขขึ้น ก่อนแต่นั้นอยู่ในที่เดียวกันรับอารมณ์เดียวกัน มีความทุกข์ร้อน แต่เมื่อได้ปฏิบัติเข้าตามภูมิขั้นของจิตใจที่บริสุทธิ์ มีความแจ่มใสหรือสว่างไสวขึ้น ก็อยู่ในที่เดียวกันรับอารมณ์เดียวกัน แต่ก็มีความสุขไม่เป็นความทุกข์ ภูมิขั้นก็เลื่อนขึ้นเป็นเทวะ และก็ได้เห็นพระศาสดาว่าเป็นผู้สอนของเทวะ โดยตรงก็สั่งสอนตนเองให้เป็นเทวะขึ้น และเมื่อได้ปฏิบัติจนบรรลุถึงความบริสุทธิ์บริบูรณ์ยิ่งก็จะเลื่อนภูมิขั้นของตนให้เป็นเทวะที่บริสุทธิ์ตามภูมิขั้นโดยลำดับ และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ปรากฏพระคุณของพระพุทธเจ้าว่าเป็น สตุถา เทวมนุสฺसानัน เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย การเห็นพระคุณในข้อนี้ด้วยการปฏิบัติ เป็นการเห็นที่ใกล้ชิดพระศาสดา เพียงแต่เห็นด้วยปริยัติ ยังไม่ปฏิบัติ ยังเป็นเห็นห่าง ความเชื่อและความรู้ของตนก็ไม่แน่นอน ต่อเมื่อมาปฏิบัติก็มาได้เห็นพระคุณในข้อนี้ได้ชัดขึ้น และเมื่อ

ได้รับผลของการปฏิบัติสูง ๆ ขึ้นไป ก็จักประจักษ์ในพระคุณข้อนี้กระชั้นยิ่งขึ้นไป โดยลำดับ **ศรัทธา** คือความเชื่อ **ปสาทะ** ความเลื่อมใสอันประกอบด้วยความรู้เกิดจากการปฏิบัติซึ่งเป็นตัวปัญญา ก็จะต้องมั่นแน่อนและมั่นคง ในการปฏิบัตินี้ เมื่อได้อาศัยพระคุณดังกล่าวเป็น**สรณะ** คือเป็นที่พึ่ง คอยเตือนใจอยู่เสมอว่า บัดนี้ได้พบพระศาสดาผู้อุดมเอกในโลกแล้ว ทรงสั่งสอนเทพและมนุษย์ก็ทรงสั่งสอนตนเองให้ปฏิบัติให้เป็นเทพขึ้น เป็นมนุษย์ขึ้นโดยลำดับ และก็ให้มีพระศาสดาเป็นผู้เตือนตนสั่งสอนตนประจำในจิตใจเสมอ เมื่อประสบอารมณ์และสติยังไม่บังเกิดขึ้นทันต่ออารมณ์บังเกิดความยินดียินร้ายจนถึงก่อเจตนากรรมขึ้น ก็วญพระคุณข้อที่ให้มีพระศาสดาในจิตใจนี้เองออกมาเป็นผู้เตือนตนว่าทรงสอนให้ละความชั่ว ให้กระทำความดี ฉะนั้น เมื่อจะมีเจตนาที่จะทำไม่ดีก็ให้มีวิริยอุตสาหะงดเว้นจากการกระทำนั้นเสียและเตือนตนให้กระทำความดีสืบต่อไป ดังนี้ก็ได้ชื่อว่า ได้มีพระศาสดาเป็นที่พึ่งคอยเตือนตนอยู่ในด้านของกรรม และเมื่อได้ปฏิบัติละเอียดยิ่งขึ้น ก็ให้มีพระศาสดาออกมาเป็นผู้ให้สติเตือนตนในขณะที่ได้รับอารมณ์ เพื่อที่จะได้ใช้สติปัญญาหยุดพิจารณาอารมณ์เข้ามาที่ภายในให้เป็นกายเวทนาจิตธรรม ระวังบาปอกุศลธรรมในจิตเสียได้ พระศาสดาก็จะประทับอยู่กับตน และจะเป็นพุทธะ คือผู้รู้ที่คอยเตือนตนอยู่ พระศาสดาซึ่งเป็นผู้รู้นี้ ทุก ๆ ผู้ปฏิบัติธรรมก็ย่อมมีอยู่ หากแต่ไม่เข้าไปหาท่าน ไม่ให้ท่านออกมาเป็นผู้เตือนและไม่รับคำเตือน ถ้าคิดถึงท่านและให้ท่านออกมาเป็นผู้เตือนหรือผู้สั่งสอนรับคำสั่งสอนของท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็เป็น สตุถา เทวมนุสสุสาน์ แม้พระคุณช่วยให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ พ้นจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลายละเอียดยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

๑๘ กันยายน ๒๕๐๖

สัมมปปราน ๔ อิทธิบาท ๔

หลักปฏิบัติในกรรมฐานได้แสดงตามหลักสติปัญญาตั้งสติกำหนดพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม ดังที่ได้กล่าวมาโดยลำดับ จิตมีปกติคิดไปในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย เมื่อผูกใจอยู่ในอารมณ์อันใดที่จะชอบก็ตาม ไม่ชอบก็ตาม ใจก็ย่อม

ท่องเที่ยวไปในอารมณ์อันนั้น เพราะฉะนั้น จึงตั้งรณกวัตแกว่งกระสับกระส่าย ไม่ควรแก่การงานที่จะพึงทำ ท่านจึงสอนให้หัดอบรมจิตให้เป็นสมาธิด้วยกำหนดสติ ให้รู้ระลึกเข้ามาในกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นที่ตั้งของสติทั้ง ๔ นี้ ในขั้นปฏิบัติจะ หัดกำหนดจิตในที่ตั้งอันใดอันหนึ่งก็ได้ แต่เมื่อกำหนดที่ตั้งอันใดออกหน้า อีก ๓ ข้อ ก็ย่อมประมวลเข้ามาอยู่ด้วยกัน เมื่อกำหนดสติในกาย คือ กำหนดลมหายใจเข้าออก หรือกำหนดอาการของกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก อันใดอันหนึ่งก็ ให้รู้กายที่กำหนด คือรู้ระลึกไปในลมหายใจ หรือในอาการของกายดังกล่าว ให้รู้ เวทนาในขณะที่ปฏิบัตินี้ ให้รู้จิตในขณะที่ปฏิบัตินี้ ให้รู้ธรรมคือตัวสติที่รู้ระลึกในขณะที่ ปฏิบัตินี้ ก็เป็นอันได้ดำเนินในสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้เป็น เอกายใน มคฺโค คือทางปฏิบัติ อันเดียวกัน และเมื่อมีที่ตั้งอันอื่นแทรกเข้ามา เพราะจิตท่องเที่ยวออกไปในอารมณ์ ภายนอกที่คอยดึงใจออกไปก็ให้รู้ มีเวทนาภายนอกที่ไม่ใช่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติก็ให้รู้ จิตที่มีอาการเกิดจากอารมณ์ภายนอกอย่างไรก็ให้รู้ ธรรมในจิตที่เกิดจากอารมณ์ ภายนอกเป็นตัวนิเวรณที่เกิดแทรกเข้ามาก็ให้รู้ นั่นก็เป็น กาย เวทนา จิต ธรรม ภายนอก นอกกรรมฐาน ก็ให้รู้และก็จะรับไปด้วยความรู้ กลับนำจิตมาตั้งอยู่ในที่ ตั้งคือในกายซึ่งตั้งจิตกำหนด เมื่อการกำหนดแนบแน่นเข้าก็จะได้สุขจากการปฏิบัติ เป็นเวทนาเกิดจากการปฏิบัติก็ให้รู้ จิตที่รวมสงบเข้าแจ่มใสเอิบอิมเข้าเกิดจากการ ปฏิบัติก็ให้รู้ ธรรมคือตัวสติที่รู้ระลึกตั้งมั่นแนบแน่นเข้าปรากฏชัดเจนเข้าก็ให้รู้ และ เมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมคือตัวสติที่ระลึกก็จะได้รู้กาย เวทนา จิต ธรรม ตลอดถึงกันทั้ง หมดเป็นอันเดียว เป็นตัว**อุปฺฏฐาน** ตัวความปรากฏแจ่มแจ้ง

สัมมปฺปธาน ๔

ในการปฏิบัติทำใจให้เป็นสมาธิ ดำเนินทางกาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นสติ-ปัฏฐานนี้ จึงต้องอาศัย**มีปฺธานะ** อันได้แก่ความเพียร ตั้งความเพียรที่จะระวังไม่ให้กาย เวทนา จิต ธรรม ภายนอกบังเกิดขึ้น **กายภายนอก**ก็คือที่ตั้งภายนอก อันได้แก่ อารมณ์ที่ดึงใจออกไป **เวทนาภายนอก**ก็คือสุขหรือทุกข์ไปตามอารมณ์นั้น **จิต ภายนอก** ก็คือจิตที่ยินดียินร้ายไปตามอารมณ์นั้น **ธรรมภายนอก**ก็คือตัวนิเวรณที่

เกิดแทรกขึ้นไปตามอารมณ์นั้น ก็จะต้องตั้งความเพียรระมัดระวังไม่ให้ส่วนเหล่านี้ อันเป็นส่วนอกุศลของสมาธิบังเกิดขึ้น และเมื่ออกุศลของสมาธิบังเกิดขึ้นก็ให้ละด้วย สตินี้แหละที่ระลึกไว้ ระลึกรู้ขึ้นได้เมื่อใดอกุศลก็ละได้เมื่อนั้น ก็นำจิตกลับเข้ามา ตั้งอยู่ในการปฏิบัติก็ต้องตั้งความเพียรรักษาทางปฏิบัตินี้ไว้ ตั้งความเพียรปฏิบัติ ในทางปฏิบัติอันเรียกว่าเป็นกุศลของสมาธิ และรักษาทางปฏิบัติอันเป็นตัวกุศลของสมาธินี้ไว้ ส่งเสริมให้มากขึ้น

อิทธิบาท ๔

เมื่อได้อาศัยปธานะ คือตั้งความเพียรดังนี้ ก็ย่อมประสบความสำเร็จในการปฏิบัติไปที่ละขั้น ความสำเร็จนี้ เรียกว่า อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ในภาษาไทย แต่ความเข้าใจโดยมากกว่า ฤทธิ์เดชที่เกินวิสัยสามัญชนอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ความหมายในทางปฏิบัติ ฤทธิ์หรืออิทธิคือความสำเร็จนี้หมายถึงความสำเร็จในการละอกุศล และในการอบรมกุศลทางจิต เมื่อละอกุศลได้สำเร็จอย่างหนึ่ง อบรมกุศลได้สำเร็จอย่างหนึ่ง ก็เป็นอิทธิหรือฤทธิ์ของจิตอย่างหนึ่ง ดังจะพึงเห็นได้ว่า เมื่อปฏิบัติในสมาธิ จิตมักจะท่องเที่ยวออกไปในอารมณ์ที่ใคร่ที่ปรารถนาพอใจ อันเรียกว่ากามคุณ ไม่ยอมที่จะเข้ามาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิโดยง่ายมักจะเป็นเช่นนั้น เรียกว่าไม่มีอิทธิของจิต ต่อเมื่อสงบอารมณ์ภายนอก สงบนิเวรณลงได้ เรียกว่าละอกุศลได้ก็เป็นอิทธิของจิตอย่างหนึ่ง เมื่อมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้ ก็เป็นอิทธิอย่างหนึ่ง กล่าวอย่างสามัญ เมื่อจิตบังเกิดโลกโอรทลง เพราะกระทบอารมณ์ทั้งหลาย ก็ไม่สามารถที่จะระงับโลกโอรทลงได้ ไม่สามารถที่จะระงับอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโลกโอรทลงได้ จิตก็ท่องเที่ยวอยู่ในกุศล อารมณ์ก็เป็นอกุศล นิเวรณหรือกิเลสที่บังเกิดขึ้นนี้ก็เป็นอกุศล จิตก็ไม่มีอิทธิ และก็ไม่สามารถที่จะโน้มจิตเข้ามาในทางกุศลที่ตรงกันข้าม

ในการปฏิบัติที่จะบังเกิดผลจึงจะต้องมีอิทธิของจิต คือความสำเร็จไปที่ละขั้น เพราะฉะนั้น ก็ให้กำหนดพิจารณาดูอิทธิแห่งจิตของตนว่าเป็นอย่างไร เมื่อสามารถสงบอารมณ์ สงบกิเลสนิเวรณภายนอกเสียได้ สามารถที่จะนำจิตเข้ามาตั้งอยู่ในที่ตั้งทางสติปัญญานี้ได้ ก็เรียกว่ามีอิทธิของจิต

อิทธิของจิตนี้ ท่านแสดงทางปฏิบัติให้บรรลุถึง เรียกว่า อิทธิบาท หมายถึง ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงอิทธิ คือความสำเร็จดังกล่าวนั้น ก็ได้แก่ธรรม ๔ ข้อคือ **ฉันทะ** ความพอใจ หมายถึงความใคร่ความปรารถนาที่จะปฏิบัติ **วิริยะ** ความเพียรปฏิบัติ **จิตตะ** ความตั้งใจในการปฏิบัติ ไม่ทอดใจ **วิมังสา** ความคอยสอบสวนใคร่ครวญ ดำเนินการปฏิบัติให้ถูกต้อง ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ แยกกันแต่ละข้อก็ได้ รวมกันเข้าก็ได้ แต่แม้จะแยกกันแต่ละข้อ เมื่อตั้งข้อใดข้อหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้า ก็ย่อมจะชักจูงอีก ๓ ข้อ เข้ามา เช่น ตั้งฉันทะ ความพอใจ คือความปรารถนาที่จะปฏิบัติเป็นหัวหน้า มีฉันทะ ขึ้นก็จะชักจูงวิริยะ จิตตะ และวิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งความเพียรขึ้นเป็นหัวหน้าก็ชักจูง ฉันทะ จิตตะ วิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งจิตตะ คือความที่ตั้งจิตเป็นหัวหน้า ก็จะชักจูง ฉันทะ วิริยะ และวิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งวิมังสาขึ้นเป็นหัวหน้า ก็จะชักจูง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ เข้ามา เพราะฉะนั้น ทั้ง ๔ ข้อนี้จึงบังเกิดขึ้นเนื่องกัน แต่ก็มีลักษณะของธรรมต่างกัน กล่าวได้ว่าต้องอาศัยกัน คือจะต้องมีทั้ง ๔ ข้อ ประมวลกันเข้ามา เพราะฉะนั้น ท่าน จึงสอนให้อบรม ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ให้บังเกิดขึ้น

ข้อแรก **ฉันทะ** ความพอใจ หมายถึงความใคร่ ความปรารถนาที่จะปฏิบัติเป็น ข้อสำคัญ ที่จะชักนำใจ ชักนำการปฏิบัติ ถ้าขาดฉันทะก็เรียกว่า ขาดความพอใจ ความชอบ แต่ว่าโดยปกตินั้น เมื่อยังไม่ได้รับผลของการปฏิบัติก็ย่อมจะไม่เกิดฉันทะ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้อบรมฉันทะให้บังเกิดขึ้น การอบรมฉันทะนี้เป็นของที่ทำ ได้ คือพิจารณาประโยชน์ของการปฏิบัติให้เห็นประโยชน์ และเมื่อเห็นประโยชน์ก็ ย่อมจะเกิดฉันทะขึ้น อาจจะต้องอาศัยศรัทธาปสาทะเป็นเครื่องชักนำ เหมือนในเรื่อง ทั่วไป เมื่อใครต้องการจะปลูกฉันทะของใครในสิ่งอะไรก็จะต้องชี้แจงชักจูงใจของผู้ นั้นให้เกิดศรัทธาปสาทะในสิ่งนั้น ให้เห็นว่าสิ่งนั้นมีประโยชน์เป็นที่ต้องการ ฉันทะก็จะ บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้อบรมฉันทะให้เกิดขึ้น

วิริยะ ความเพียร ท่านก็สอนให้อบรมด้วยการพิจารณาว่าสมควรที่จะพาก เพียรปฏิบัติ เพราะเมื่อมีความเพียรก็ย่อมจะประสบความสำเร็จและความเพียรนี้ก็จะ ยากในเบื้องต้น แต่จะง่ายขึ้นไปโดยลำดับ เมื่อได้จับทำความเพียรให้กิจที่พึงทำ ดำเนินไปได้แล้ว ความง่ายก็จะบังเกิดขึ้นทุกที และเวลาของชีวิตก็มีน้อยมีจำกัด

เพราะฉะนั้น ควรที่จะตั้งความเพียรไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเสียเปล่า เมื่อพิจารณาก็ย่อมจะปลุกจิตใจให้เกิดความเพียรขึ้นได้

จิตตะ คือความตั้งใจไม่ทอดธุระ ก็อบรมได้ คือเอาใจใส่ในการปฏิบัติ ไม่ทอดใจ ไม่ทอดธุระในการปฏิบัติ เหลียวแลในการปฏิบัติอยู่

วิมังสา ความสอบสวนพิจารณาใคร่ครวญให้การปฏิบัติดำเนินไปถูกต้อง ก็เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ อาศัยปัญญาที่คอยสอดส่องพิจารณาการปฏิบัติของตนไม่ประมาท ปัญญาของตน ไม่ทอดทิ้งละเลยปัญญาของตน แต่จะใช้สอบสวนพิจารณาใคร่ครวญการปฏิบัติอยู่เสมอ

ท่านแสดงหลักในการอบรมธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ในการปฏิบัติไว้ดังนี้ อบรมฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ไม่ปล่อยให้อยู่ห่างไปด้วยความเกียจคร้าน เพราะเมื่อเกิดความเกียจคร้านขึ้น ก็จะปล่อยให้ธรรมทั้ง ๔ นี้ย่อหย่อนเสื่อมไป หนึ่งไม่ยกธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ให้จัดเกินไปด้วยความฟุ้งซ่าน คือไม่คิดฟุ้งซ่านหวังผลของการปฏิบัติจนเกินไป ซึ่งเป็นต้นเหตุให้ทำฉันทะความพอใจ ทำความเอาใจใส่และทำการพิจารณาใคร่ครวญจนเกินไป

หนึ่ง ให้ทำ**สัญญา** คือความกำหนดในการปฏิบัติ กำหนดที่ตนเองทำสัญญา กำหนดข้างหน้าข้างหลัง ให้รู้ข้างหน้าเหมือนรู้ข้างหลัง ให้รู้ข้างหลังเหมือนรู้ข้างหน้า กำหนดให้รู้ข้างบนข้างล่าง ให้รู้ข้างล่างเหมือนรู้ข้างบน ให้รู้ข้างบนเหมือนรู้ข้างล่าง กำหนดให้มีความรู้สว่าง กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน มีใจเปิดเผยไม่ปกปิด มีความสว่างใจ สัญญาคือการกำหนดดังกล่าวนี้ ใช้สัญญากำหนด เพราะเมื่อนั่งอยู่เหมือนดั่งที่นั่งอยู่นี้ จะเห็นข้างหลังเหมือนข้างหน้า เห็นข้างหน้าเหมือนข้างหลังด้วยตาไม่ได้ และเมื่อหลับตาก็มองไม่เห็นอะไรด้วยตา เพราะฉะนั้น ก็ให้ใช้สัญญากำหนด กำหนดดูข้างหลังดูข้างหน้า โดยรอบ ให้เห็นข้างหลังเหมือนข้างหน้า ข้างหน้าเหมือนข้างหลัง คือให้มีความรู้กำหนดบริเวณโดยรอบตน และกำหนดข้างล่างข้างบน โดยเฉพาะก็กำหนดที่ตนเองตามเห็นร่างกายของตนเอง เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดรอบ ให้มีสัญญากำหนดให้รู้โดยตลอด และกำหนดใจให้สว่างไสวไม่ให้มีเครื่องปิดบัง เครื่องปิดบังจิตใจนั้นก็คือนิรวรณ เมื่อสงบนิรวรณลงได้ จิตใจก็สว่าง แล้วก็ต้องกำหนดแสง

สว่างของกลางวันหรือแสงสว่างของดวงไฟ กำหนดจำเอาความสว่างนั้น ความจำเอาความสว่างนั้นนั่นแหละเป็นตัวสัญญา คือเป็นตัวจำได้หมายรู้ และเอาตัวจำได้หมายรู้อันนี้มากำหนดทำความสว่าง กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน ให้จิตใจมีความสว่างอยู่โดยรอบ และระมัดระวังจิตใจไม่ให้ท่องเที่ยวไปในกามคุณภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ซึ่งเป็นเครื่องปกปิดกำบังจิตใจไม่ให้สว่าง นิวรณ์เกิดขึ้นเมื่อใดความมืดก็จะเกิดขึ้นเมื่อนั้น เพราะฉะนั้น ก็ให้ระมัดระวังจิตใจ ไม่ให้เกิดนิวรณ์เข้ามา ไม่ให้ออกไปสู่อารมณ์ภายนอก กำหนดสัญญาคือความสว่างให้เกิดขึ้นโดยรอบ นี่เป็นวิธีอบรมธรรม ฉันทะ ความพอใจ ความเพียร ความตั้งใจหรือเอาใจตั้ง และความใคร่ครวญพิจารณาให้การปฏิบัติดำเนินไปโดยถูกต้อง และเมื่ออาศัยฉันทะ ความพอใจ อาศัยความเพียร อาศัยจิตที่ตั้ง อาศัยความใคร่ครวญพิจารณาด้วยวิธีอบรมดังกล่าวก็จะได้สมาธิ และเมื่อได้สมาธิ ก็อาศัยสมาธิคอยป้องกันกำจัดอกุศลของการปฏิบัติ คอยดำเนินไปในทางปฏิบัติ รักษาทางปฏิบัติ คือสติปัฏฐานที่ตั้งไว้ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะได้อิทธิคือความสำเร็จในการปฏิบัติไปที่ละขั้น

๖ กันยายน ๒๕๐๘

อินทรีย์ ๕

หลักในการปฏิบัตินั้นดำเนินตามหลักสติปัฏฐานประมวลในกาย เวทนา จิต ธรรม สัมมปธาน (ความเพียรชอบ) มีอิทธิบาท (ธรรมที่ให้ประสบความสำเร็จ) เป็นอุปการะอุดหนุนการปฏิบัติ และจะมีอุปการะแก่การปฏิบัติดังกล่าวได้ ก็ต้องอาศัยมีอินทรีย์ (คือธรรมที่เป็นใหญ่) สำหรับเป็นที่อุดหนุนการปฏิบัติ ท่านแสดงอินทรีย์ไว้ ๕ ประการคือ **ศรัทธา** ความเชื่อยังลงในพระรัตนตรัย **วิริยะ** ความเพียร **สติ** ความระลึก **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น และ **ปัญญา** ความรู้ อันอาศัย **วิเวก** ความสงบสงัด **วิราคะ** ความคลายจนสิ้นความยินดี **นิโรธ** ความดับ และความที่ดำเนินแปรไปเพื่อความสละคืน ด้วยว่าจิตใจนี้โดยปกติ ย่อมคลุกคลีอยู่กับอารมณ์ทั้งหลายซึ่งผ่านเข้ามาทางช่องตา

ช่องหู เป็นต้น จึงเป็นจิตใจที่ไม่สงบสงัด และนอกจากนี้ยังมีความติดความยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายที่จิตใจคลุกคลีอยู่นี้ และเมื่อเป็นดังนี้ก็ก่อความทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ตั้งแต่นั้นเป็นทุกข์อย่างละเอียด จนถึงเป็นทุกข์อย่างหยาบ เป็นต้นว่า ความแหม่งใจ ความคร่ำครวญใจ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจเพราะอารมณ์ที่จิตใจคลุกคลีอยู่เป็นสิ่งที่ชอบก็เกิดดับ สิ่งที่ไม่ชอบก็เกิดดับ แต่ว่าจิตที่เกิดความชอบความยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีความคิดห่วงงเหงืออารมณ์ที่ชอบเพื่อให้คงอยู่ไม่ไห้ดับไป และคิดหวังอารมณ์ข้างหน้าที่ยังไม่มาให้เป็นอารมณ์ที่ชอบ เมื่อความยินดีห่วงงเหงือนั้นไม่สำเร็จ ความแหม่งใจ ความระทมใจ เป็นต้น ก็บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จิตใจโดยปกติจึงปรากฏแก่ตนเองว่าบางครั้งก็แจ่มใส บางคราวก็ขุ่นมัว และความแจ่มใสนั้นมักจะเกิดขึ้นในวาระแรกที่ประสบอารมณ์อันสมปรารถนาที่หน้าปรารถนา แต่ก็ตั้งอยู่ชั่วครู่ชั่วคราว ความแจ่มใสก็หายไปเป็นความเฉย ๆ ปกติ และเมื่อประสบความแปรปรวนเป็นที่ไม่ชอบอย่างใดอย่างหนึ่งก็บังเกิดความขุ่นมัวขึ้น และโดยมากเมื่อแจ่มใสมาก สนุกสนานมาก ก็มักจะประสบภาวะขุ่นมัวทุกข์ร้อนที่ตรงกันข้าม ในภายหลัง ปกติของจิตใจย่อมเป็นดังนี้ ก็เพราะคลุกคลีอยู่กับอารมณ์ทั้งหลาย ขึ้นลงไปตาม เมื่อยินดีก็ฟูขึ้นไป เมื่อยินร้ายก็ฟุบแฟบลงมา เป็นอย่างคลื่นในมหาสมุทร และถ้าเป็นคลื่นอย่างปกติแล้ว ก็ย่อมมีขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่โดยปกติ แม้ทะเลจะเรียกว่าทะเลเรียบแต่ก็มีคลื่นอยู่เสมอ จิตใจก็มักจะเป็นเช่นนั้น มักจะขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เสมอ พิจารณาดูจึงจะรู้สึก และในขณะที่เกิดลมมรสุมก็ย่อมจะเกิดคลื่นใหญ่ อาจทำลายเรือแพบ้านเรือนให้อับปางพังทลาย ทำชีวิตของบุคคลผู้อยู่ในเรือหรือบ้านใกล้ทะเลให้เป็นอันตราย จิตใจก็เป็นเช่นนั้น เมื่อประสบอารมณ์รุนแรง ก็เกิดคลื่นแรงขึ้นในใจ ก็จะทำอันตรายแก่ตนเอง ตลอดจนถึงบังเกิดอันตรายแก่ชีวิตได้ ทั้งนี้ก็เพราะจิตใจไม่สงบสงัด มีราคะ ความติดยินดีเป็นต้น ในอารมณ์ และก่อทุกข์อยู่ในจิตเป็นอาจิณ เมื่อจิตใจกระสับกระส่ายดิ้นรนอยู่เสมอ เหมือนทะเลในฤดูมรสุมก็ยิ่งจะเกิดคลื่นใหญ่ให้บังเกิดอันตรายดังกล่าวมาแล้ว เมื่อภาวะจิตใจเป็นอยู่ดังนี้ก็จะหย่อนด้วยศรัทธา ความเชื่อ หย่อนความเพียร หย่อนสติ หย่อนสมาธิ และหย่อนปัญญา ศรัทธาคือความเชื่อในพระรัตนตรัยก็ไม่ตั้งมั่น ความเพียรก็ไม่ตั้งมั่น สติก็ไม่ตั้งมั่น สมาธิปัญญา ก็เช่นเดียวกัน

ดังจะพึงเห็นได้ว่า จิตใจที่มีคลื่นหรือเป็นคลื่นน้อย หรือมากดังที่กล่าวมาแล้ว
 ศรัทธาคือความเชื่อในพระรัตนตรัย ก็จะคลอนแคลนด้วยอำนาจของอารมณ์มากคอย
 จุกจิกใจให้ดำเนินไป ขึ้นบ้างลงบ้าง คือยินดีบ้างยินร้ายบ้าง ไม่ดำเนินไปตามคลอง
 ธรรมชาติที่ชอบ ความเชื่อก็อ่อนแอที่สุดแต่ว่าอารมณ์จะชักนำจิตไป ความเพียรก็เช่น
 เดียวกัน และแทนที่จะเพียรละชั่วทำความดี ก็กลับไปเป็นเพียรทำความชั่วละความดี
 สติก็ย่อมจะเพลิดเพลนไปตามอารมณ์ อารมณ์ดึงใจออกไป จะนำสติเข้ามาตั้งอยู่ใน
 ธรรมก็ไม่สะดวก ดังจะพึงเห็นได้ว่า ในขณะที่จิตมีคลื่น ถ้าเป็นคลื่นโดยปกติ ขึ้นลง
 อยู่กับอำนาจของความยินดีความยินร้าย โดยปกติ จะนำสติเข้ามาระลึกถึงธรรม จะ
 อ่านหนังสือธรรมจะฟังธรรม ก็ยังพอเป็นไปได้แต่ว่าจะขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ในอารมณ์นอก
 จากธรรมเสมอ จะต้องคอยนำสติกลับมา แต่ถ้าในขณะที่จิตบังเกิดคลื่นจิตขนาดปาน
 กลางจนถึงรุนแรง บังเกิดความทุกข์ใจความกลัดกลุ้มกระสับกระส่ายขึ้นอย่างปาน
 กลางหรือรุนแรง การที่นำสติเข้ามาตั้งอยู่ในธรรมก็เป็นของยาก ดังจะพึงเห็นบุคคล
 เป็นอันมาก เมื่อบังเกิดความกลุ้มใจ บังเกิดทุกข์ใจ ก็จะดับกลุ้มด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งจะ
 บังคับประสาทให้ซาหรือว่าจะตั้งใจให้มาเป็นเครื่องแก้ก็เพราะกำลังสติมีไม่เพียงพอ
 เมื่อสติหย่อนลงไป ใจที่จะตั้งมั่นในทางที่ชอบ ปัญญาที่จะรู้ในทางที่ชอบ ก็จะไม่บังเกิด
 ขึ้น เพราะฉะนั้น ก็สุดแต่อารมณ์ที่ขึ้น ๆ ลง ๆ นั้นจะดึงใจของบุคคลให้ขึ้นไปบ้าง
 แล้วโยนลงมาบ้าง โยนขึ้นไปบ้าง เหมือนอย่างคลื่นใหญ่ในมหาสมุทร เมื่อเป็นเช่น
 นี้จะมีความสุขที่ไหน และการที่จะคิดแก้ความทุกข์กลัดกลุ้มเพราะเหตุดังกล่าว ด้วย
 วิธีที่ทำให้หลงใหลมีนเมา ก็จะเป็นการแก้ทุกข์ด้วยการเพิ่มทุกข์ยิ่งขึ้น ในที่สุด
 ก็ประสบความเสื่อมทั้งทางกายและทั้งทางใจ ไม่พบทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้เป็นเพราะจิต
 ใจขาดธรรมที่เป็นใหญ่ คือขาดศรัทธาความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ขาดความเพียร
 ขาดสติ ขาดสมาธิ และขาดปัญญา หรือจะกล่าวว่าการเหล่านี้มีอำนาจ มีความเป็น
 ใหญ่น้อยกว่าอำนาจของอารมณ์ และอำนาจของกิเลส เมื่อเป็นดังนี้จะปฏิบัติในอิทธิ-
 บาทในสัมมัปปธาน ในสติปัญญา ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มุ่งจะเจริญสัมมา-
 ปฏิบัติ ท่านจึงสอนให้อบรมธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ความเชื่อที่ตั้งมั่นในพระรัตน-
 ตรัย ๑ วิริยะ ความเพียร ๑ สติ ความระลึกได้ ๑ สมาธิ ความตั้งใจมั่น ๑ และปัญญา
 คือความรู้ตามเป็นจริง ๑ ให้เป็นธรรมที่เป็นใหญ่เหนืออารมณ์และเหนือกิเลส มีอำนาจ

ที่จะนำจิตใจไปสู่วิเวก คือความสงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลาย และนำไปเกิดวิราคะ คือความสิ้นคิด สิ้นยินดีในอารมณ์ นำให้บังเกิดนิโรธคือความดับทุกข์ และนำไปดำเนินไปสู่ความสละคืนสิ่งที่ยึดมั่นทั้งหลาย เมื่อคอยอาศัยธรรมเหล่านี้อยู่ มีธรรมเหล่านี้เป็นใหญ่เหนืออารมณ์และเหนือกิเลสดังกล่าวจึงจะสามารถดำเนินเข้าสู่สัมมาปฏิบัติ ดำเนินเข้าสู่เอกายนมรรค คือทางที่ไปอันเดียว คือทางสติปัฏฐานได้ ประการสำคัญข้อแรกนั่นคือ การอาศัยธรรมนี้ทำให้สงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อจิตใจสงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลายได้ ความติด ความยินดี ตลอดถึงความยินร้าย ซึ่งเป็นผลเนื่องกันก็ไม่บังเกิดขึ้น ความก่อทุกข์สืบทุกข์ต่อไปก็ไม่บังเกิดขึ้น เพราะว่าความก่อทุกข์กันต่อไปนั้นย่อมเนื่องมาจากความติดหรือความยินดีในอารมณ์ คือจิตใจจะต้องมีความคลุกคลีคลุกเคล้าอยู่ในอารมณ์ แต่เมื่อสามารถทำใจให้สงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลายได้แล้วก็เป็นจิตที่ว่างและว่างก็เป็นโอกาสที่จะปฏิบัติในสัมมาปฏิบัติ ก็เหมือนคลื่นในทะเลมีคลื่นก็เพราะมีลม เมื่อปราศจากลมทะเลก็สงบจิตใจก็เป็นฉันทันนั้น เมื่อปราศจากอารมณ์ คือทำจิตใจให้สงบจากอารมณ์ได้ ก็ย่อมจะสงบจากราคะและจากความทุกข์ซึ่งก่อขึ้นสืบ ๆ ไป ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยที่คอยใช้ธรรมที่เป็นใหญ่ทั้ง ๕ ประการนี้สำหรับที่จะครอบงำอารมณ์และกิเลสไว้แต่ในเบื้องต้น ไม่ปล่อยให้อารมณ์และกิเลสลุกลามขึ้นเป็นคลื่นใหญ่ ซึ่งยากแก่การสงบระงับในเมื่อกำลังของธรรมไม่เพียงพอ แต่หากอาศัยความไม่ประมาทคอยอาศัยใช้ธรรมปิดเป่า วยู่เสมอแล้วก็จะสามารถรักษาจิตใจให้บังเกิดความสงบสงัดได้ และก็สามารถที่จะปฏิบัติในเอกายนมรรคนี้ จะฟังธรรมและจะนั่งกรรมฐานพิจารณาบทใดบทหนึ่งเป็นอารมณ์ก็ตามอิทธิบาทก็จะบังเกิดขึ้น สัมมัมปชานก็จะบังเกิดขึ้น และจิตก็จะดำเนินไปในสติปัฏฐานด้วยลำพังตนเองแล

๑๔ กันยายน ๒๕๐๗

วิธีพิจารณานำทางปฏิบัติสติปัฏฐาน...พละ

จิตใจนี้เป็นสิ่งที่พึงรักษาควบคุมด้วยสติและปัญญา และเป็นสิ่งที่ไม่พึงไว้วางใจ เพราะเมื่อมีอารมณ์ก็ย่อมจะกระสับกระส่ายฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ กำหนดยินดีอยู่

ในอารมณ์ ชัดเคื่องอยู่ในอารมณ์ หลงอยู่ในอารมณ์ มัวเมาอยู่ในอารมณ์ ในบางคราว ก็เป็นอย่างนี้ ในบางคราวก็เป็นอย่างนั้น เพราะในจิตใจย่อมมีอาสวะที่เป็นส่วนชั่วเก็บ อยู่ส่วนหนึ่ง มีบารมีที่เป็นส่วนดีเก็บอยู่อีกส่วนหนึ่ง เมื่อมีอารมณ์มายั่วอาสวะส่วน ชั่วที่เก็บไว้ อาสวะก็ฟุ้งขึ้น และเมื่อมีธรรมที่เป็นส่วนดีมาสนับสนุนบารมีบารมี ก็ปรากฏขึ้น เพราะฉะนั้น ในบางคราวจิตใจก็ขุ่นมัวไม่สงบ ในบางคราวก็แจ่มใส และโดยเฉพาะในคราวที่ขุ่นมัวนั้น ก็ดำเนินไปในทางที่ไม่เหมาะไม่ควรตามอำนาจ ของราคะ โทสะ โมหะ หรือความมัวเมา แต่ในคราวที่แจ่มใส ก็ดำเนินไปในทางเหมาะ ในทางควรด้วยอำนาจของสติปัญญา เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะปลูกสติและปัญญา ที่จะคุ้มครองจิตใจห้ามกันอารมณ์ที่จะดำเนินไปในทางที่ผิด เสริมสร้างธรรมที่จะ ประดับประดองสนับสนุนให้ดำเนินไปในทางดี ก็แหละวิธีที่จะควบคุมรักษาจิตใจ ดังกล่าวนี้นี้ ก็เรียกว่าเป็นกรรมฐาน คือเป็นการงานของจิตใจอย่างหนึ่งซึ่งจะต้องมี การจัดการทำเหมือนอย่างการงานที่เป็นภายนอก การงานที่เป็นภายนอกนั้นเมื่อบัง เกิดขึ้นจะต้องมีการจัดการทำเพื่อให้บังเกิดความเรียบร้อย แก้ไขเหตุขัดข้อง ป้องกัน อันตราย กำจัดสิ่งที่เป็นอันตรายซึ่งเข้ามาขัดขวางต่าง ๆ การงานจึงจะสำเร็จไปได้ โดยเรียบร้อย การงานของจิตใจก็เป็นเช่นนั้น ก็จะต้องพิจารณาจัดทำ ป้องกัน อุปสรรคอันตรายของจิตใจบำบัดอุปสรรคอันตรายของจิตใจ เพื่อที่จะส่งจิตใจให้ ดำเนินไปในทางที่ถูกที่ชอบ ซึ่งจะต้องอาศัยสติปัญญาพิจารณาจัดการงานของจิตใจนี้ ก็นับว่าเป็นการงานที่หนักอย่างหนึ่งทางจิตใจ ในเมื่อได้สั่งสมอุปสรรคอันตรายหรือ ภาระของจิตใจไว้มาก เช่นเดียวกับการงานภายนอกที่ปล่อยให้คั่งค้างอาภูลไว้มาก ก็ จะต้องเป็นภาระที่หนักต้องแก้ไขกันมาก แต่หากว่าถ้าได้พิจารณาป้องกันและแบ่ง เบาออกไปเสียโดยลำดับแล้ว ก็จะไม่เป็นภาระที่หนักมาก เพราะฉะนั้น การที่ ไม่ปล่อยให้อะไรคั่งค้างอยู่ในจิตใจยุ่งเหยิงอยู่ในจิตใจมากไป คอยพิจารณาที่จะขัดเบา บรรเทาออกไปเสียโดยลำดับก็ย่อมจะเป็นทางปฏิบัติให้บังเกิดความสวัสดิ์ขึ้นแก่จิตใจ และแก่กรรมของตนเองที่จะบังเกิดขึ้นด้วยความบังการของจิตใจนั้น ก็แหละอุบาย อย่างหนึ่งที่จะเป็นเครื่องป้องกันแก้ไขจิตใจในทางที่จะบังเกิดความมัวเมาในอารมณ์ ขึ้นนั้น ก็คือพิจารณาเข้ามาถึงคติธรรมว่า ชีวิตร่างกายอันนี้ได้เกิดขึ้นมาเป็นชาติ ความเกิด และก็ได้ผ่าน วัน เดือน ปี ผ่านวัยมาเป็นลำดับ ก็ถึงวัยชราที่เก่ามาโดย ลำดับ แก่มาโดยลำดับ และในที่สุดจะเข้าถึงมรณะ คือ ความตาย

ชีวิตร่างกายในอดีตก็ผ่านมาล่องมา ชีวิตในปัจจุบันก็กำลังจะล่องไป ๆ ชีวิตข้างหน้าก็เหลือน้อยเข้าทุกที เพราะฉะนั้น ที่ว่าอายุมากขึ้น ๆ นั้น เมื่อดูอีกด้านหนึ่งในอนาคต ก็คืออายุน้อยลง ๆ อายุมากขึ้น ๑ ปี ก็คือว่าเหลือน้อยลง ๑ ปี เพราะฉะนั้น ดูอีกด้านหนึ่งอายุก็น้อยลงไป ๆ โดยลำดับกาลที่ล่องมาในอดีตตั้งแต่ต้นจนถึงบัดนี้ เมื่อระลึกดูแล้วก็เหมือนอย่างชั่วคราวชั่วขณะเท่านั้น เพราะตั้งแต่จำความได้มาจนถึงบัดนี้ในชีวิตของทุก ๆ คนก็เหมือนอย่างผ่านมาแวบเดียวไม่ช้าไม่นาน และก็นึกคาดไปข้างหน้าถึงเวลาจะดับขันธ์ ในขณะที่นั้นถ้าคิดดูชีวิตที่ล่องมาในอดีตก็น่าจะรู้สึกว่าจะผ่านมาแวบเดียวเท่านั้น ท่านแสดงว่าในวาระที่สุดเช่นนั้น เมื่อร่างกายอ่อนกำลัง จิตก็ย่อมจะมีกำลัง อาจที่จะระลึกเห็นกรรมในอดีตของคนที่ทำมาในชีวิตนี้ เป็นกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง และอาจจะเศร้าหมองใจในกรรมชั่วที่ทำไว้ ก็อาจจะดีใจพอใจในกรรมดีที่กระทำไว้ แต่ว่าก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ ถ้าหากว่ากรรมชั่วที่กระทำไว้มีมากมายปรากฏเป็นกรรมนิमितขึ้นแก่จิตใจ เป็นความชั่วต่าง ๆ ที่กระทำ โดยปรากฏเป็นเรื่องราวว่าได้ไปทำสิ่งนั้นทำสิ่งนี้ เบียดเบียนเขาอย่างนั้นอย่างนี้ ใช้เครื่องมืออย่างนั้นอย่างนี้ เขามีความทุกข์ร้อนอย่างนั้นอย่างนี้ จิตใจก็จะเศร้าหมองกระสับกระส่าย ก็เป็นกรรมนิमितไม่ดี เมื่อกรรมนิमितไม่ดี คตินิมิต คือ นิमितแห่งคติที่จะดำเนินไปในสัมปรายภพ ก็ย่อมจะมีดมัวไม่แจ่มใส ก็มีหวังในทุกคติ คือคติที่ชั่ว แต่หากว่าได้กระทำกรรมดีไว้มาก เป็นทานบ้าง เป็นศีลบ้าง เป็นภาวนาบ้าง เรื่องราวของความดีต่าง ๆ ที่กระทำไว้ก็ปรากฏ ส่งเสริมใจให้มีความพอใจชื่นชมขึ้น ก็เป็นกรรมนิमितที่ดี คตินิมิต นิमितแห่งคติที่จะดำเนินไปภายหน้าก็เป็นสุคติ คติที่ดีที่ชอบที่พึงจะหวังได้ แต่ว่าเมื่อถึงเวลาเช่นนั้นก็ไม่อาจจะแก้ไขอะไรได้ ก็อาจจะเสียใจว่าไม่ได้ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีที่ชอบไว้ตามสมควร สิ่งอะไรก็ไม่สามารถจะมาช่วยได้ จะเป็นญาติมิตร จะเป็นทรัพย์สมบัติ แม้จะมั่งคั่งมหาศาล ก็ไม่สามารถจะช่วยได้ ทั้งถ้าหากว่าสิ่งเหล่านั้นจะบังเกิดขึ้นจากกรรมที่ชั่วที่ผิด ก็ยิ่งจะเป็นกรรมนิमितที่ชั่วที่ผิดให้เกิดแก่จิตใจอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้ตลอดเช่นนี้แล้ว ก็กลับมาถึงปัจจุบันคือบัดนี้ ซึ่งเรียกว่ายังมีขณะยังมีเวลาที่จะละความชั่วกระทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จะไม่บังเกิดความไม่ประมาทในอันที่จะละความชั่วกระทำความดี จิตใจที่เคยมัวเมากำหนดอยู่และเมื่อพิจารณาถึงความจริงที่จะบังเกิดขึ้นแก่ตนเช่น

นี้แล้ว หากว่าบังเกิดความกลัวขึ้น แม้จะเป็นความกลัวต่อทุกคติ คือคติที่ชั่วที่ผิด ความกลัวนั้นเองจะเป็นเครื่องกำจัดความมัวเมาประมาทในอารมณ์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะ เป็นกองราคะ โทสะ โมหะ หรือว่าเป็นกองความมัวเมาโดยตรง จะทำให้จิตใจอันนี้ หยั่งลงสู่กระแสธรรมสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์และจะรับ ฉวยโอกาสที่จะประคับประคอง จิตใจของตนให้เป็นไปในทางที่ชอบ และการพิจารณา ดังนี้ ก็จะเป็นวิธีที่ทำให้จิตใจที่มัวเมาฟุ้งซ่านให้สงบเสถียร ให้สยบลงสู่กระแสของ ธรรม เหมือนอย่างที่เป็นวิธีแก้ด้วยความกลัว อันความกลัวเมื่อบังเกิดขึ้น ก็เหมือนอย่าง กลัวในภัยอันตรายต่าง ๆ ความชอบความชังความหลงในสิ่งทั้งหลายก็ย่อมจะสงบ เพราะว่ามีสิ่งที่ช่วยตนให้สวัสดิ์เท่านั้น และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นวาระที่จะปฏิบัติ นำ จิตเข้าสู่กรรมฐานอันเป็นทางที่มุ่งประสงค์ คือนำกลับเข้ามาพิจารณา กายเวทนา จิต ธรรม ให้จิตตั้งมั่นอยู่ในปฏิฐานะคือที่ตั้งของสติอันนี้ ให้ที่ตั้งอันนี้เป็น **อุปัฏฐานะ** คือปรากฏแก่สติอย่างเต็มที่ และทั้งนี้ก็ต้องอาศัยการตั้งอารมณ์ของสติปฏิฐาน นี้ให้เป็น **ประธานของจิต** คือเป็นที่ตั้งของจิตใจ ถ้าหากว่าจิตใจยังแย้งประธานกันอยู่ คิดไปถึงสิ่งนั้นบ้าง คิดไปถึงสิ่งนี้บ้าง คือสิ่งนั้นออกหน้าบ้าง สิ่งนี้ออกหน้าบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสติปฏิฐานก็แทรกเข้าไปไม่ได้ เพราะว่ามีอารมณ์อื่นเป็นประธาน นิ่งอยู่เต็มใจเสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจะต้องให้สติปฏิฐานมาเป็นประธานของจิต อันนี้แหละเป็นความหมายของประธานะโดยย่อ แต่ว่า **ประธานะ** คือประธาน หรือว่าสติปฏิฐานะจะมาเป็นประธานของจิตใจได้ก็ต้องเป็นอิทธิบาท คือว่าประธานนี้จะต้องมีฤทธิ์ มีอำนาจ หมายความว่ามีความสำเร็จในอันที่จะทำหน้าที่ของประธานได้ อันนี้แหละ เป็นตัวอิทธิบาท จะเป็นอิทธิบาทขึ้นได้ก็ต้องเป็นอิทธิริย์ คือมีความเป็นใหญ่ เพราะบุคคลที่จะมาเป็นประธาน จะมีอำนาจได้ก็ต้องมีความเป็นใหญ่ อันนี้แหละ เป็นอิทธิริย์ และจะเป็นอิทธิริย์คือเป็นใหญ่ได้จะต้องมีพลังคือมีกำลัง มีกำลังสนับสนุน เหมือนบุคคลผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย ก็จะต้องมีกำลังต่าง ๆ สนับสนุน จิตใจก็เป็นเช่นนี้ เหมือนกัน ก็จะต้องมีกำลังสนับสนุนจึงเป็นใหญ่ และเมื่อเป็นใหญ่จึงจะเป็นผู้มีอำนาจ มีฤทธิ์ และเมื่อเป็นดังนี้ จึงจะเป็นประธานได้ คือเป็นประธานของจิตใจ เพราะฉะนั้นหน้าที่ของผู้ปฏิบัติก็พึงบำเพ็ญพลธรรมกำลังให้บังเกิดแก่จิตใจ ให้เป็นศรัทธาที่เป็น กำลัง วิริยะ คือความเพียรที่เป็นกำลัง สติที่เป็นกำลัง สมภาที่ เป็นกำลังและปัญญา

ที่เป็นกำลัง และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เรียกว่าเป็นกำลังใจ หรือใจมีกำลัง สามารถที่จะ
ดำเนินการปฏิบัติสติปัฏฐานให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี

๒๒ กันยายน ๒๕๐๗

ผล ๕

ได้แสดงทางปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน พิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม
ซึ่งทั้งหมดนี้มีอยู่ในตนเอง การพิจารณาก็พิจารณาเข้ามาดูให้รู้ให้เห็นที่ตนเอง อาศัย
ประธานะ คือความเพียร ในอันที่จะตั้งสติปัฏฐานไว้ให้เป็นประธานของจิตใจ อาศัยมี
อิทธิบาท ซึ่งจะช่วยให้บังเกิดความสำเร็จ อาศัยธรรมที่เป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ คอย
กำจัดข้าศึก ซึ่งจะมาทำลายล้าง และธรรมจะเป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ขึ้นได้ ก็จะต้อง
อาศัยอบรมธรรมเหล่านี้ให้เป็นกำลังเข้มแข็ง ไม่อ่อนแอย่อท้อ

เพราะฉะนั้น ในวันนี้ จะแสดงธรรมที่เป็นผล คือกำลังอันพึงอบรมให้บังเกิด
ขึ้น ผู้ปฏิบัติเมื่อได้สดับหมวดธรรมต่าง ๆ ก็อาจที่จะมีความคิดขึ้นว่า มีธรรมหลาย
หมวดยากที่จะกำหนด และเมื่อตั้งใจกำหนดหมวดธรรมก็จะเป็นปริยัติ คือเป็นการ
เรียน ไม่ใช่เป็นการปฏิบัติ และธรรมเหล่านี้ก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ กัน ดัง**พลธรรม** (ธรรม
ที่เป็นกำลัง) ก็มีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เหมือนกันกับ
ธรรมที่เป็นอินทรีย์ดังที่กล่าวนั้น และวิริยะคือความเพียร สติ สมาธิ ก็ได้กล่าวมาแล้ว
ตั้งแต่สติปัฏฐาน ก็เป็นตัวสติ และทำสติปัฏฐาน ก็มุ่งจะให้เป็นสมาธิ ก็เป็นอัน
ได้กล่าวถึงสมาธิมาแล้ว วิริยะคือความเพียร ก็ไปตรงกับประธานะ กับอิทธิบาท ก็มุ่ง
ถึงความเพียรเหมือนกัน ครั้นมาถึงอินทรีย์ก็มีซ้ำซ้ำอีก มาถึงผลก็มีซ้ำซ้ำอีก
เพราะฉะนั้น ก็ควรทำความเข้าใจ เพื่อมิให้บังเกิดเป็นนิรณใน การปฏิบัติ

หมวดธรรมเหล่านี้ ก็เหมือนอย่างเป็นลูกโซ่ที่เกี่ยวโยงกัน หรือว่าเป็นขั้น
บันไดที่สับต่อกันขึ้นไปอาศัยกัน ผู้ขึ้นบันไดความจริงก็ไม่ต้องนับขั้นบันไดว่ากี่ขั้น
และโดยปกติก็ไม่มี การนับอยู่แล้ววาก็ขึ้น เหมือนดังจะถามว่าบันไดบ้านที่ผู้อยู่อาศัย
ขึ้นอยู่ทุกวันมีกี่ขั้น ก็คงจะตอบไม่ได้เป็นส่วนมาก เพราะไม่ได้นับ แต่ว่าก็ขึ้นกันได้
เพราะฉะนั้น ในการฟัง ถ้ามุ่งปริยัติก็กำหนดจดจำเหมือนอย่างนับขั้นบันได แต่ถ้า
มุ่งปฏิบัติ ก็ไม่ต้องคอยกำหนดจำเป็นแต่เพียงทำความเข้าใจน้อมเข้ามาที่ตน พิจารณา

ดูที่ตนกำหนดอบรมเหล่านี้ให้มีขั้นที่ตน เหมือนอย่างขึ้นบันได หน้าที่ก็มีว่าเดินขึ้นไป โดยลำดับ และเมื่อขึ้นไปโดยลำดับ การขึ้นก็สะดวก บันไดนั้นบางทีก็ต้องมีราวบันได สำหรับที่จะยึดเหนี่ยว และต้องมีเครื่องประกอบอื่น ๆ อีก หมวดยุทธเหล่านี้ก็เป็น เช่นนั้น สำหรับจะเป็นเครื่องอุปการะในการปฏิบัติให้ดำเนินขึ้นไปโดยสะดวก และ เนื้อหาของธรรมแต่ละหมวดก็ซ้ำ ๆ อยู่ นั่นแหละ ก็เหมือนอย่างตัวขึ้นบันได แต่ละขั้น ก็ประกอบด้วยไม้ หรือว่าปูน หรือว่าโหละเหมือน ๆ กัน ขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ ขั้นที่ ๓.. ก็ทำด้วยวัตถุเหมือน ๆ กัน เพียงแต่ว่าสืบทอดกันไปแต่ละขั้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึง มีธรรมที่ซ้ำ ๆ อยู่ แต่ว่ามีภูมิขั้นเป็นขั้น ๆ ขึ้นไป และบางอย่างเป็นเหมือนราวบันได ที่จะอุปการะ ที่ยึดเหนี่ยวในการขึ้นให้สะดวก ฉะนั้น การมุ่งอบรมปฏิบัติก็คือการ พิจารณาเข้ามาจำเพาะธรรมที่สดับ เช่นธรรมที่เป็นกำลัง ก็พิจารณาเข้ามาดูถึง กำลังในจิตใจของตนเองตามข้อธรรมเหล่านี้ เพราะจิตใจอันนี้ย่อมประสบกับอารมณ์ อันทำให้ยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง ทำให้เกิดแห่งใจบ้าง ทำให้เกิดความคร่ำครวญในใจ บ้างอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น อารมณ์และกิเลสเหล่านี้ ถ้ามีกำลังก็จะนำจิตใจให้ขึ้น ๆ ลง ๆ และนำไปประกอบกรรมต่าง ๆ หยาบออกไป การที่อารมณ์และกิเลสจะมีกำลัง ครอบงำจิตใจได้ ก็เพราะธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบนี้มีกำลังสูงกว่าอารมณ์ สูงกว่า กิเลส แล้วก็ครอบงำอารมณ์ครอบงำกิเลสให้พ่ายแพ้ไปได้ ก็เหมือนอย่างเกิด สงครามต่อสู้กัน ฝ่ายที่มีกำลังกว่าก็ย่อมจะชนะอารมณ์และธรรมก็ฉนั้น ถ้าอารมณ์ มีกำลังกว่าธรรม อารมณ์ก็ชนะ ก็จะเป็นไปตามอารมณ์ แต่ถ้าธรรมมีกำลังกว่า ธรรมก็จะชนะ ใจก็เป็นสนามรบ เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังต่อสู้กัน จิตใจเองก็ต้อง มีความกระสับกระส่ายเดือดร้อน แต่ถ้าอารมณ์เป็นฝ่ายชนะ ก็ย่อมจะมีความเดือด ร้อนมากขึ้น ถ้าธรรมเป็นฝ่ายชนะ ก็จะเดือดร้อนอยู่ในขณะที่กำลังต่อสู้กับอารมณ์ ครั้นชนะใจของตัวเองได้แล้ว คือชนะอารมณ์ได้แล้ว ก็จะมีใจโล่งใจและความสุข จิตใจที่จะชนะอารมณ์ได้นี้ก็ต้องมีธรรมที่เป็นกำลัง คือมี

ศรัทธา ความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยตรงก็คือ เชื่อในความผิด ชอบชั่วดี ควรไม่ควร พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนก็สั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ควร ไม่ควรดังกล่าว และโดยปกติเมื่อยังไม่มีอารมณ์อะไรเข้ามา บุคคลก็จะมีความเห็น ผิดชอบชั่วดีควรไม่ควรดังกล่าวนี้นี้คล้ายคลึงกัน มีเหตุผลในเรื่องนี้คล้ายคลึงกัน และ

เมื่อได้สดับธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ชี้ให้รู้จักลักษณะดังกล่าว ก็ยังมีแนวความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ความรู้สำนึกของตนเองยังบอกตนเองได้ว่าอะไรเป็นความผิดชอบชั่วดีควรไม่ควร แต่ว่าเมื่ออารมณ์มาครอบงำใจที่ทำให้ชอบบ้าง ชังบ้าง ถ้าอารมณ์มีกำลัง ความรู้สำนึกดังกล่าวนั้นก็หายไป ก็จะกลายเป็นเกิดความคิดเห็นไปตามอารมณ์ ชอบไปตามอารมณ์ที่ชอบ ชังไปตามอารมณ์ที่ชัง ความเชื่อถือที่เคยถูกต้องก็หายไป ก็กลายเป็นความเชื่อถือไปตามอารมณ์ อีกอย่างหนึ่งจะเรียกว่าความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าหายไป กลายเป็นความเชื่อต่อมารคือกิเลสในใจของตนเอง เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นผู้แพ้มาร เป็นผู้แพ้อารมณ์ เป็นผู้แพ้ใจของตนเอง ต่อเมื่อศรัทธา คือความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นคงอยู่ อารมณ์ก็ไม่อาจจะครอบงำได้ จึงทำให้เป็นผู้มีศรัทธาคือความเชื่อนี้ รักษาทางที่ดีที่ชอบไว้ได้ ไม่ดำเนินไปในทางที่ผิด เพราะฉะนั้น ศรัทธาเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ท่านแสดงว่าผิดชอบชั่วดีควรไม่ควรอย่างไรก็เชื่อฟัง ก็เป็นกำลังใจอันหนึ่ง เป็นกำลังธรรมอันหนึ่ง

อนึ่ง ความเพียรที่สำหรับจะพยุ่งจิตใจให้กล้าหาญที่จะปฏิบัติ ดำเนินไปในทางกุศล คือทางที่ชอบ ก็เป็นข้อสำคัญ เพราะโดยปกติก็มักจะมีความเกียจคร้าน บางทีก็เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อคำสั่งสอนของพระองค์ แต่ว่าเกียจคร้านที่จะปฏิบัติที่จะกระทำ เพราะติดในความสุขหรือในสิ่งต่าง ๆ ที่น่าเพลิดเพลิน ก็ทำให้เกิดความย่อหย่อน ความผัดเพี้ยนกาลเวลาที่จะทำไปต่าง ๆ ถ้าความเกียจคร้านนี้มีกำลังที่จะครอบงำได้ ความเพียรก็จะหายไป เพราะฉะนั้น ก็จะต้องมีความเพียรเพียงพอที่จะข่มที่จะปราบความเกียจคร้านในใจของตนไปได้ เพราะฉะนั้น วิริยะคือความเพียรนี้ จึงเป็นกำลังธรรมหรือกำลังใจอีกประการหนึ่ง

อนึ่ง สติความระลึกได้ก็เป็นข้อสำคัญ เพราะถ้าหลงลืมเผลอไปเสีย ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการปฏิบัติได้ ความหลงลืมเผลอไปเสียนี้มีได้ตั้งแต่หลงลืมในทางปฏิบัติ เช่นว่าจะปฏิบัติในทางกรรมฐาน ก็จะต้องมีการศึกษาทางปฏิบัติ จะปฏิบัติในทางสติปัญญาทั้ง ๔ ก็จะต้องทราบวิธีปฏิบัติพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม และโดยเฉพาะข้อ เช่นว่า ข้อกายจะปฏิบัติในทางอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็จะต้องกำหนดจดจำวิธีที่จะกำหนดลมหายใจเข้าออกได้เป็นอุเทศ คือหัวข้อในการที่จะปฏิบัติ ถ้าหลงลืมเสียหมด จำอะไรไม่ได้เสียหมด การที่จะมาปรารภปฏิบัติก็ทำ

ไม่ถูก ก็เหมือนอย่างการที่จะทำโน่นทำนี่ ก็จะต้องมีความกำหนดจดจำให้ได้ จะพูดจาหักทลายใครจะต้องจำชื่อเขาให้ได้ จะไปไหนก็ต้องจำทางได้ ถ้าหลงลืมเสียหมดแล้ว พบใครก็หักไม่ถูก จะไปทางไหนก็ไปไม่ถูก เพราะฉะนั้น ความมีสติที่ระลึกได้คือว่ากำหนดจดจำได้นี้จึงเป็นข้อสำคัญ และในเวลาปฏิบัติก็ยิ่งต้องใช้สติกำหนดเข้ามาในกรรมฐานที่ตนปฏิบัติ ถ้าปล่อยสติให้พุ่งออก ล่องลอยออกไป การปฏิบัติก็ทำไม่ได้ และยังจะเป็นโทษ เพราะส่งเสริมให้จิตใจล่องลอยฟุ้งซ่าน กลายเป็นคนคิดเพลินไป หรือว่าเผลอไผลไป เพราะว่าไม่ได้รวมสติเข้ามากำหนดพิจารณาอยู่ เพราะฉะนั้น สติ คือความกำหนดระลึกนี้ จึงเป็นการสำคัญในทางปฏิบัติ ซึ่งจะต้องอบรมให้มีเป็นกำลังเหนือความหลงลืม ถ้ามีสติเป็นกำลังอยู่จะทำให้การปฏิบัติดำเนินไปได้

อนึ่ง ก็จะต้องมีสมาธิ คือความตั้งใจมั่น ซึ่งเป็นความรวมจิตใจเป็นกำลัง คือสมาธิความรวมใจที่เป็นกำลังนี้ก็หมายถึงสมาธิที่ปฏิบัติมานั้นแหละ และมีอยู่เป็นภาคพื้นสำหรับที่จะได้ปฏิบัตินำสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าหากว่ารวมเป็นสมาธิไม่ได้ จะฟุ้งซ่านใจก็เที่ยวไปที่โน่นที่นี้ ก็ฟังไม่รู้เรื่อง จะทำการงานอะไรใจก็ออกไปที่นั่นที่นี้ ก็ทำการงานให้ดีไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงจะต้องมีสมาธิ คือความตั้งใจมั่น อันหมายถึงว่า จะทำกรรมฐานก็ตั้งใจมั่นคงรวมอยู่ในกรรมฐานที่กระทำ ถ้าจิตฟุ้งซ่านมีกำลังมากกว่าสมาธิ สมาธิก็ไม่เกิด แต่ถ้าสมาธิมีกำลังมากกว่า จิตก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ เพราะฉะนั้น จะต้อง มีสมาธิคือความตั้งใจมั่นนี้เป็นกำลังที่จะปฏิบัติสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป

นอกจากนี้จะต้องมี ปัญญา คือตัวความรู้ ปัญญา คือตัวความรู้นี้เป็นประการสำคัญ บางทีก็พูดคู่กันกับความเห็นว่าความรู้ความเห็น ถ้ามีความรู้ถูก ความเห็นถูก การปฏิบัติก็ถูกต้อง ศรัทธาคือความเชื่อก็ถูกต้อง ความเพียรก็ถูกต้อง ถูกต้องกันมาโดยลำดับ แต่ถ้าความรู้ผิด ความเห็นผิด ความเชื่อก็ผิด ความเพียรก็ผิด เพราะฉะนั้น ปัญญานี้ จึงเท่ากับเป็นต้นหนเรือ หรือเป็นบุคคลผู้นำเรือเป็นนายเรือที่จะนำให้เรือวิ่งไปในทิศทางที่ถูกต้อง ปัญญาก็เป็นผู้นำตนให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมือนอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงควรอบรมปัญญา คือความรู้ความเห็นที่ถูกต้องนี้ให้บังเกิดขึ้น ให้มีกำลังเหนือความรู้ผิดเห็นผิด ก็แหละความรู้เห็นที่ถูกต้องนี้มีโมหะ คือความหลงเป็นเครื่องกำบังเป็นประการสำคัญ ความหลงนี้ก็เนื่องมาจากอารมณ์และ

เนื่องมาจากกิเลส ในขณะที่จิตใจปลอดโปร่งจากอารมณ์จากกิเลสความรู้ความเห็น ก็มักจะถูกต้องว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรชั่วอะไรดี อะไรควรอะไรไม่ควร แต่ครั้ง ถูกอารมณ์และกิเลสเข้าครอบงำ จิตใจบังเกิดความลำเอียง ก็กลับเห็นชอบเป็นผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นควรเป็นไม่ควร เห็นไม่ควรเป็นควร ก็ความหลงอันนี้เอง เพราะฉะนั้น ในการที่จะลงความเห็นความรู้ของตนลงไปว่า อะไรเป็นอะไร จึงต้องมีการชำระใจให้สงบสงัดจากอารมณ์ จากกิเลสเสียก่อน แต่สำหรับในเบื้องต้นก็ต้องอาศัย การฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พิจารณาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็จะได้ปัญญา คือความเห็นที่ถูกต้องขึ้นตามคลองธรรม เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นก็ต้อง อาศัยศรัทธาในพระพุทธเจ้า มาเป็นทางปัญญาของตน และเมื่อได้ปฏิบัติไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ชำระจิตใจของตนให้สงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ใช้ปัญญาพิจารณา ก็จะได้ความรู้ความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงด้วย ลำพังตนเองขึ้นโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น ในภูมิสาวกนี้ ศรัทธากับปัญญาจึงต้องดำเนินคู่กันไป ถ้าเอาแต่ศรัทธาแรงปัญญา ก็จะอ่อน หรือว่าไม่เอาศรัทธาเสียเลยมุ่งแต่ปัญญาเท่านั้น ก็จะถูกกลายเป็นความรู้ผิดเห็นผิด เพราะฉะนั้น ศรัทธาและปัญญาจึงควรมีให้สมควรแก่กัน

ความเพียรกับสมาธิก็เหมือนกันควรมีคู่กันไปสมควรแก่กัน ถ้าเพียรจัดเกินไป สมาธิก็บังเกิดยาน เพราะชกที่จะให้พุ่งชาน หรือว่ามุ่งสมาธิรวมใจเข้ามาเป็นหนึ่งเท่านั้นเกินไป ความเพียรก็จะอ่อนลงชกให้เกียจคร้าน เพราะว่าเมื่อทำใจให้เป็นสมาธิ ได้ความสุขในสมาธิ ก็จะติดอยู่ในความสุขของสมาธิ หรือติดในสมาธิ ไม่อยากที่จะ พากเพียรอบรมธรรมที่สูงขึ้นไป ฉะนั้นความเพียรและสมาธิก็ควรอบรมให้พอสมควร แก่กัน ถ้าเพียรชกจะจัดมากไป ก็มาทำให้หนักในสมาธิมากขึ้น หรือว่าถ้าจะทำสมาธิมากเกินไปจะชกให้เกียจคร้าน ก็มาทำความเพียรในอันที่จะอบรมธรรมให้สูงขึ้นให้ยิ่งขึ้น ส่วนสตินั้นควรจะต้องมีประจำอยู่ทุกกาลและทุกเทศะ เป็นสิ่งที่ควร อบรมให้มีมากยิ่งขึ้นไปอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงควรอบรมให้มีอยู่ ให้เป็นธรรมที่เป็น กำลังประจำใจ ใจที่มีธรรมเป็นกำลังประจำ สามารถที่จะต่อสู้กับข้าศึกของใจ อัน

ได้แก่อารมณ์และกิเลสทั้งหลาย และเมื่อพละคือธรรมที่เป็นกำลังนี้ ต่อสู้กับข้าศึกปราบข้าศึกได้เด็ดขาด เป็นผู้ชนะใจเป็นผู้ชนะตนเองได้แล้ว ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้แลเป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ และเมื่อเป็นใหญ่ขึ้นก็รวมกันเป็นอิทธิบาท คือเป็นทางของความสำเร็จ สามารถที่จะรวมกันขึ้นเป็นประธาน คือความเพียรที่ตั้งขึ้น หรือว่าเป็นตัวประธานในอันที่จะปฏิบัติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ให้ดำเนินไปด้วยดี

๒๑ กันยายน ๒๕๐๗

โพชฌงค์

การฟังธรรมเพื่อปฏิบัตินั้นไม่เพียงทำความกังวลในข้อความ ในศัพท์แสง และในความคิดกังวลที่จะจดจำบททวนลำดับธรรม ฟังมุ่งที่จะทำความเข้าใจให้ถึงตัวจริงของธรรม ทั้งส่วนดีทั้งส่วนชั่วที่ตนเอง ธรรมทั้งปวงที่สดับฟังนำมาปฏิบัตินั้น ก็เหมือนอย่างเป็นสบู่ เครื่องชำระล้างมลทินของจิตใจให้สิ้นไป จะเป็นเครื่องชำระล้างชนิดไหนก็ตาม ก็ด้วยมุ่งผลคือการชำระล้างจิตใจเป็นอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติดังกล่าวจึงเรียกว่าสลับขปฏิบัติแปลว่าการปฏิบัติเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส

จิตใจนี้มีอารมณ์และกิเลสสะสมอยู่มาก เพราะอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายย่อมผ่านเข้าทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และমনะคือใจ อยู่เป็นอาจिन และก็ก่อให้เกิดกิเลสใหม่ทับถมกิเลสเก่าอยู่เสมอ กล่าวคือปรากฏเป็นความติดความยินดีบ้าง เป็นความยินร้ายบ้าง และก็นำโศกความแค้นใจ ปรีทเวความคร่ำครวญใจ และความทุกข์กายทุกข์ใจให้บังเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติเป็นเครื่องขัดเกลา จึงอาศัยความตั้งจิตไว้ในอารมณ์ของกรรมฐาน นำจิตเข้ามากำหนดพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม ให้เป็นที่ตั้งของสติพิจารณากำหนดอารมณ์ของกรรมฐาน เหล่านี้ ก็จะมาขับไล่อารมณ์ภายนอกซึ่งก่อกิเลสให้ห่างไกลไป ก็จะส่งจิตใจให้บังเกิดความสงบสงัดและมีความผ่องใสบริสุทธิ์ขึ้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยประธานหรือประธาน คือ การที่พากเพียรทำสติปัฏฐาน ให้ตั้งอยู่ในจิตใจ เป็นประธานอยู่ในจิตใจ ขับไล่อารมณ์ของกิเลสให้ถอยหลังลงไป ถ้ายังมีอารมณ์ของกิเลสตั้งอยู่ในจิตใจ ออกหน้าอยู่ในจิตใจแล้ว อารมณ์ของกรรมฐานก็เข้ามาไม่ได้ หรือถ้าเข้ามาได้ก็ต้องอยู่ในอันดับที่ไม่มีกำลัง ไม่มีอำนาจ เพราะฉะนั้น ประธานเมื่อรวมเข้าก็คือตัวที่จะพากเพียร

ตั้งอารมณ์ของกรรมฐานโดยเฉพาะสติปัฏฐานนี้ให้เป็นประธานในจิตใจ สติปัฏฐานจะตั้งเป็นประธานในจิตใจได้ก็เพราะตัวประธานนั้นจะต้องมีฤทธิ์มีอำนาจ กล่าวคือเป็นอิทธิบาท ถ้ามีฤทธิ์มีอำนาจได้แก่มีความสำเร็จน้อยไม่พอเพียงก็ต้องตั้งเป็นประธานไม่ได้ จะต้องตกลงไป และอารมณ์ของกิเลสก็จะขึ้นมาเป็นประธานของจิตใจแทน เพราะฉะนั้น จึงต้องตั้งเป็นประธานให้สำเร็จ ความสำเร็จนี้เองเป็นตัวอิทธิบาท ซึ่งต้องมีอินทรีย์ (ความเป็นใหญ่) คือเป็นใหญ่กว่ากิเลสและอารมณ์ของกิเลสทั้งหลาย และจะเป็นอินทรีย์คือครองความเป็นใหญ่อยู่ได้ จะต้องมีการกำลัง ถ้าขาดกำลังก็ครองความเป็นใหญ่อยู่ไม่ได้ จะต้องพ่ายแพ้แก่กิเลสและอารมณ์กิเลสที่บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจะต้องมีผละ (กำลัง) ในที่นี้เป็นกำลังของจิตใจ เรียกสั้น ๆ ว่า ‘กำลังใจ’ ดังที่ได้ประชุมกันอบรมธรรมอยู่นี้ก็แสดงว่าต้องมีผละคือกำลังใจที่ทำให้มาได้ ไม่เช่นนั้นก็มาได้ เพราะจะต้องมีฐานะนั้นฐานะนี้มาเป็นอารมณ์ ทำให้ไม่ว่างที่จะมาได้ ฉะนั้น การที่มาได้นั้นก็ต้องการกำลังใจ และในกำลังนี้เมื่อพิจารณาดูก็ได้แก่กำลังศรัทธา มีความเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นำให้เชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนว่าจะเป็นแสงสว่างนำทางปฏิบัติของตนได้ และกำลังวิริยะกำลังความเพียรที่จะทำให้ฟันฝ่าอุปสรรคอันเป็นอารมณ์หน่วงเหนี่ยวต่าง ๆ ทำให้บังเกิดความกล้าที่จะมาได้ กำลังสติคือความระลึก รู้ กำลังสมาธิคือความตั้งใจมั่น เริ่มแต่ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะมา และกำลังปัญญาคือความรู้ที่สูงกว่าความรู้ในทางหน่วงเหนี่ยวอย่างอื่น ๆ ฉะนั้น รวมกันเข้าเป็น ‘กำลังใจ’ ทำให้บังเกิดเป็นอินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ของใจเหนืออารมณ์ที่จะเหนี่ยวรั้ง และเป็นอิทธิบาท คือเป็นตัวอำนาจหรือว่าอำนาจของจิตใจ ทำให้ยึดเหนี่ยวในกรรมฐานที่จะปฏิบัติเป็นประธานของจิตใจ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ประธานจึงเป็นผู้สั่งให้มา และสั่งให้ปฏิบัติ คือปฏิบัติในสติปัฏฐาน คือ กาย เวทนา จิต และธรรม

แม้ในขณะที่ฟังการอบรมกิติ พังสวดกิติ นั่งสงบกำหนดอารมณ์ของกรรมฐาน กิติ ก็ต้องอาศัยธรรม มีประธานเป็นต้นดังที่กล่าวมาแล้ว วัตถุประสงค์จิตใจให้แน่วแน่นอยู่ในการปฏิบัติเหล่านี้ ก็แหละเมื่อมีเครื่องสนับสนุนพร้อมดังกล่าวนี้นี้ ก็พึงประมวลกันเข้าตั้งสติกำหนดในอารมณ์ของกรรมฐาน โดยนัยที่แสดงไว้ในสติปัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง และในบัดนี้จะได้ประมวลนำเข้ามาในกาย ตั้งสติกำหนดดูกายนี้

เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุตรอบ มีสัญญา มีใจซึ่งเป็นทวารที่จะรับรู้อารมณ์ทั้งหลาย กายนี้ก็หายใจเข้าออกอยู่ ก็กำหนดสติเข้ามาที่กายที่หายใจ เข้ามาที่เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข เข้ามาที่จิต คือจิตที่เป็นตัวสเวยเวทนาอยู่ และเข้ามาที่ธรรมอันปรากฏอยู่ในจิต ที่เป็นฝ่ายกิเลสก็ได้แก่ราคะโทสะโมหะ ที่เป็นฝ่ายบารมีก็ได้แก่ธรรมที่มีอยู่เป็นภาคพื้น ส่วนดี เช่น อิทธิบาทอินทรีย์และผละดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อพิจารณาตรวจดูธรรมอันปรากฏอยู่ในจิต พิจารณาจิตซึ่งเป็นผู้สเวยเวทนา พิจารณาเวทนาซึ่งมีอยู่ใน กายและใจทั้งสิ้น และพิจารณาดูกายซึ่งเป็นที่ตั้งของเวทนา ก็จะมีพบว่ามีสิ่งที่มีสมมติ เป็นตัวตนที่เรียกว่าเรา-เขา นี้ เมื่อตรวจดูแล้วจะพบเวทนา กาย จิต ธรรม คราวนี้เมื่อ กำหนดให้เป็นกายเป็นเวทนาเป็นจิตเป็นธรรม ในสายปฏิบัติก็กำหนดกายอันนี้แหละ ขึ้นก่อน กำหนดลมหายใจหรือการหายใจเข้าออก หรือกำหนดอาการของกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก รวมกันเข้าเป็นโครงกระดูกอันนี้ หรือกำหนดธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม ซึ่งประกอบกันเข้าเป็นกายส่วนใหญ่ กำหนดแต่เพียงข้อเดียว ให้ กายส่วนที่กำหนดนี้ปรากฏเป็นประธานของจิตใจ มนะซึ่งเป็นทวารชั้นในเปิดรับ อารมณ์ของกรรมฐานที่กำหนดนี้ ไม่เปิดรับอารมณ์อื่น ๆ มีสติกำหนดให้รู้อยู่เสมอ เมื่อมีอารมณ์อื่นเข้ามาก็ให้กำหนดรู้ จิตก็จะไม่วิ่งออกมารับอารมณ์ทางอื่น แต่จะอยู่กับอารมณ์ที่กำหนด และเมื่อจิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ที่กำหนดตามสมควร อารมณ์ หยาบสงบไป กิเลสหยาบที่เป็นชั้นนิรวรณก็สงบ จิตใจที่พัวพันอยู่กับอารมณ์และกิเลส ดังกล่าวอันเคยมีความกระสับกระส่ายทวนทวน มีโศกมีความโทมนัสก็สงบหาย ปรากฏเป็นจิตใจที่โปร่งที่บริสุทธิ์ขึ้น เกิดปิติความอímเอิบ ชุ่มชื่นซาบซ่าน เกิดสุข คือความสบายที่เป็นอย่างละเอียดกว่าความสุขที่เกิดจากอารมณ์ที่ปนร้อน ปิติและ สุขดังกล่าวที่บังเกิดขึ้นนี้เป็นตัวเวทนา ในการปฏิบัติก็กำหนดเวทนาคือปิติสุขที่บังเกิดขึ้นและกำหนดทำความสงบปิติและสุขไม่ให้ฟุ้งซ่านขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตก็ได้รับความสงบมากขึ้น บริสุทธิ์ผ่องใสมากขึ้น คือบริสุทธิ์จากปิติและสุข ก็กำหนดจิตที่ เปลื้องออกจากปิติสุข นี้เป็นจิตที่ปราศจากราคะโทสะโมหะ และเมื่อเป็นเช่นนี้ตัวสติ ที่กำหนดอยู่ในกรรมฐานก็จะปรากฏเป็นตัวระลึกเป็นตัวรู้ที่แนบแน่นขึ้นชัดเจนขึ้น และอารมณ์ของกรรมฐานที่ปรากฏด้วยสติ ก็จะปรากฏแก่จิตชัดเจนขึ้น ก็เลื่อนมา กำหนดตัวสติที่ระลึกและอารมณ์ของกรรมฐานที่ระลึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ธรรมก็ปรากฏขึ้นเป็นธรรมานุปัตสนา กายเวทนาจิตธรรมดังกล่าวมานี้ เป็นไปในทางปฏิบัติที่ส่งต่อกันขึ้นโดยลำดับ และธรรมที่เป็นตัวอุปการะอยู่ คือ ปรารถนาอิทธิบาท อินทรีย์ และผละ ก็จะเพิ่มเสริมสนับสนุนกระชับแน่นขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านก็แสดงธรรมอีกหมวดหนึ่ง อันเรียกว่า **โพชฌงค์** องค์ของความรู้อันเข้าไปในอันดับของสติปัญญา

ข้อที่ ๑ ก็คือ **สติ**นี้แหละ ซึ่งมีกำลังในอันระลึกรู้ชัดเจนนยิ่งขึ้น ปรากฏตั้งมั่นยิ่งขึ้นในธรรมของกรรมฐานที่กำหนด

ข้อที่ ๒ เมื่อมีสติระลึกรู้ในอารมณ์ของกรรมฐานกระชับแน่นมากขึ้นดังกล่าวมานี้ ก็จะปรากฏการจำแนกธรรมให้รู้ได้ชัดเจนว่า อันนี้เป็นกาย อันนี้เป็นเวทนา จิต ธรรม และอารมณ์ภายนอก กับกิลเลสภายนอกซึ่งบังเกิดจากอารมณ์นั้น แม้ในขณะที่ปฏิบัติก็จะแทรกเข้ามาหรือจิตแล่นออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็หยั่งรู้อลงไปได้ทันทีว่านี่เป็นอกุศล นี่มีโทษ นี่เป็นฝ่ายดำ ไม่ใช่เป็นฝ่ายขาว ส่วนขั้นของธรรมที่ปฏิบัติเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายที่ไม่มีโทษ และเป็นฝ่ายขาว ทั้งขั้นของธรรมที่ปฏิบัติมาโดยลำดับนั้นก็หยาบและละเอียดขึ้นมาโดยลำดับ จิตที่ยังคลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์และกิลเลสภายนอกก็หยาบ ครั้นได้ความสงบสงัดก็ละเอียด แต่แม้ได้ความสงบแล้วยังกระฉอกอยู่ด้วยปีติสุขก็ยังหยาบ ครั้นสงบจากปีติสุขได้ก็ละเอียด แต่แม้สงบจากปีติสุขได้ ก็ยังบันเทิงและติดอยู่กับความบันเทิงใจ ชักช้าอยู่กับความบันเทิงใจก็ยังหยาบ ครั้นสงบความบันเทิงใจได้แล้ว ไม่ติดอยู่ในความบันเทิงใจ วางใจลงได้จากสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทั้งหลาย ก็เป็นความละเอียดขึ้น อันนี้ก็เป็นที่ ๒ เรียกว่า **ธรรมวิจย**

ข้อที่ ๓ เมื่อวิจยธรรมออกไปได้ชัดเจน ความเพียรก็บังเกิดขึ้นในอันที่จะละส่วนอกุศล ส่วนเป็นโทษ ส่วนที่หยาบ ส่วนที่ดำ อบรมรักษาส่งเสริมส่วนที่เป็นกุศล ส่วนที่ไม่มีโทษ ส่วนที่ขาว ไว้โดยลำดับ ก็เป็น **วิริยโพชฌงค์**

ข้อที่ ๔ ปีติ ความอิมใจที่ละเอียดขึ้น อันเป็นผลของวิริยะชั้นหนึ่ง ๆ ก็เกิดเป็น **ปีติโพชฌงค์**

ข้อที่ ๕ ครั้นปรากฏปีตินี้ ปรากฏเป็นความสงบกาย สงบใจมากขึ้น ก็เป็น **ปัสสัทธิโพชฌงค์**

ข้อที่ ๖ เมื่อได้ความสงบกาย สงบใจ จิตใจก็ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กรรมฐานมากขึ้น ก็เป็น **สมาธิโพชฌงค์**

ข้อที่ ๗ ความสงบเป็นปัสัทธิโพชฌงค์ ความตั้งใจมั่นเป็นสมาธิโพชฌงค์ ในตัวสมาธิคือในจิตใจอันตั้งมั่นแน่วแน่นี้ เป็นความตั้งมั่นแน่วแน่ในอารมณ์ของสมาธิ แต่ไม่ยึดและไม่ยุ่ง คือมีลักษณะที่ปล่อยวาง แต่มีสติ คือ ความระลึกที่สมบุรณ์แจ่มแจ้งไม่คลอนแคลน ก็เป็น **อุเบกขาโพชฌงค์** เป็นอาการของจิตที่ครองอยู่ด้วยความรู้ อยู่ในตัวจิตเองที่ตั้งมั่นแน่วแน่

เพราะฉะนั้น โพชฌงค์ คือองค์ของความรู้นี้ จึงเป็นธรรมปฏิบัติที่สืบต่อจากสติปัญญาแล

๒๙ กันยายน ๒๕๐๗

มธรมมืองค์ ๘

จิตใจนี้เป็น**ธาตุรู้** มีธรรมชาติรู้ เพราะความรู้สิ่งต่าง ๆ ก็เนื่องมาจากจิตใจ แต่ความรู้ของจิตใจนี้ โดยปกติก็ออกมาสู่อารมณ์ อาศัยอายตนะเป็นทวาร คือเป็นทางที่จิตใจออกมาสู่เรื่องทั้งหลาย โดยปกติก็เรียกกันว่า รู้โลก คือรู้รูปต่าง ๆ ที่ตาเห็น รู้เสียงต่าง ๆ ที่หูได้ยิน รู้กลิ่นต่าง ๆ ที่จมูกได้สูดดม รู้รสต่าง ๆ ที่ลิ้นได้ลิ้ม รู้สิ่งถูกต้องต่าง ๆ ที่กายได้ถูกต้อง และรู้รูปเสียงเหล่านั้นที่พบผ่านมาแล้วที่ใจได้รู้ ได้คิด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นรูปเสียงเป็นต้นก็ตาม เรียกว่าเป็น**โลกอันคู่กับธรรม** เพราะอะไรจึงเรียกว่าเป็นโลก ก็เพราะเป็นสิ่งที่ชำระหลุดโรคม คำว่าโลก แปลว่าสิ่งชำระหลุดโรคม เพราะฉะนั้น รูปเสียงเป็นต้นก็ดี ตาหูเป็นต้นซึ่งเป็นทวารสำหรับจิตใจออกมาอาศัยรู้รูปเสียงก็ดี ก็รวมเรียกว่าเป็นโลกทั้งหมด นี้ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง รูปเสียงเป็นต้นเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของราคะความติดความยินดี หรือโลภะความโลภ เป็นที่ตั้งของโทสะความขัดเคือง เป็นที่ตั้งของโมหะความลุ่มหลง ภาวะเหล่านี้บังเกิดขึ้นที่จิตใจซึ่งออกไปรู้โลก และติดข้องอยู่กับโลก จึงเกิดราคะหรือโลภะโทสะโมหะในโลก คือรูปเสียง เป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็เลสเหล่านี้ก็เรียกว่าเป็นโลก เพราะบังเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากโลกภายนอก มาเป็นโลกภายในคือในจิตใจ เพราะจิตใจเมื่อข้องติดอยู่ในโลกภายนอกก็หอบเอาโลกภายนอกมาเป็นโลกในจิตใจ

พิจารณาดูก็จะพียงเห็นได้ว่า กิเลสในใจหรือราคะโลภะและโทสะโมหะนั้น ไม่ใช่มีอยู่ในจิตใจเฉพาะตัวกิเลสเท่านั้น แต่ว่ามีตัวรูปตัวเสียงเป็นต้น เกาะอยู่ข้องอยู่ในจิตด้วย อย่างเช่นความติดความยินดี ก็ย่อมจะต้องมีสิ่งติดสิ่งยินดี สิ่งนั้นคืออะไร ก็คือรูปที่ตาเห็นเสียงที่หูได้ยินเป็นต้น แต่ว่าไม่ใช่เป็นรูปเสียงจริง ๆ เพราะรูปเสียงจริง ๆ นั้นอยู่ข้างนอก จะจับมาใส่ไว้ในจิตใจไม่ได้ ส่วนที่ยังอยู่ในจิตใจนั้นเป็นตัวรูปตัวเสียงที่เป็นตัวแทน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเป็น**อารมณ์** เพราะเป็นเครื่องยึดเครื่องเหนี่ยวเป็นเครื่องห่วงอยู่ในจิตใจ เป็น**ตัวภาวะหรือตัวภพ** ไม่มีตัวจริง เพราะตัวจริงนั้นนำเข้ามาไว้ไม่ได้ในจิตใจ จึงเป็นตัวภพ หรือตัวภาวะที่ถอดมาจากรูปที่ได้เห็นเสียงที่ได้ยินเท่านั้น จึงเรียกว่าเป็น**อารมณ์**ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ความติดความยินดีซึ่งเป็นตัวราคะ ความอยากได้ที่เป็นตัวโลภะก็ประกอบอยู่กับภาวะหรืออารมณ์ดังที่กล่าวมานี้ แม้โทสะ คือความไม่ชอบ โมหะคือความลุ่มหลงก็เช่นเดียวกัน ก็ประกอบอยู่กับภาวะหรือที่เรียกว่า**อารมณ์**ของรูปเสียงเป็นต้นดังที่กล่าวมานี้ เพราะฉะนั้น ที่เรียกว่า**โลก** เมื่อกล่าวให้เป็นชั้นในเข้ามา ก็ได้แก่ตัวกิเลสในจิตใจ อันประกอบอยู่ใน**อารมณ์** ซึ่งถอดมาจากรูปเสียงเป็นต้น ซึ่งเป็นโลกภายนอก แม้กิเลสและอารมณ์ที่ประกอบกันอยู่นี้ก็เรียกว่า**โลก**

อีกประการหนึ่ง ผลที่พียงได้รับอันสืบเนื่องมาจากกิเลสอันประกอบอยู่กับ**อารมณ์** ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า**ทุกข์** คืออาการที่จิตใจนี้มีความแห้งผาก มีความระทม และมีอาการระจอกอยู่ด้วยโสมนัสโทมนัส (ยินดียินร้าย) เป็นตัวทุกข์ที่เป็นพื้นประจำอยู่ ดังจะเห็นได้จากสังเกตดูภาวะของจิตใจของบุคคล ในเมื่อเป็นเด็กจะรู้สึกว่าจะไม่ค่อยเป็นทุกข์ เล่นสนุกอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่เป็นภาวะอันใดอันหนึ่ง แต่เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา ก็จะมีอาการที่ระจอกมากขึ้น และมีภาวะจะต้องแบก จะต้องจัดทำเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่นมากขึ้น ความสนุกเพลิดเพลินก็น้อยลงไป แต่ความหนักใจที่บรรทุก บางทีก็เป็นวิตก บางทีก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมากขึ้น เพราะฉะนั้น เมื่อกำหนดดูจิตใจที่เป็นพื้นของแต่ละคนแล้ว ก็จะมีอาการที่แห้งผาก มีอาการที่ระทม เพราะวิตกถึงเรื่องนั้น วิตกถึงเรื่องนี้ และระจอกอยู่ด้วยโสมนัสหรือโทมนัสคือยินดียินร้ายอยู่เสมอ เหล่านี้เรียกว่าเป็นอาการเป็นทุกข์ของจิตใจของบุคคลแต่ละคนซึ่งมีเป็นประจำ ก็เช่นเดียวกับต้นไม้ที่แห้งผากเพราะไม่มีฝนจะ

ไปรย แต่เมื่อได้ประสบอารมณ์ทั้งหลายที่น่ายินดีอันมีเป็นครั้งเป็นคราว ก็มาทำให้จิตใจชุ่มชื่นเสียคราวหนึ่ง แต่ครั้นอารมณ์นั้นผ่านไปแล้วก็กลับแห้งผาก เหมือนอย่างต้นไม้ที่แห้งผาก เมื่อมีฝนไปรยเสียคราวหนึ่ง ก็กลับชุ่มชื่นแล้วก็กลับแห้งผากไปอีก เพราะมีพื้นที่แห้งผากอยู่ เพราะฉะนั้นบุคคลจึงได้ชวนชววยหาทางแก้ทุกข์ให้แก่ตน มีประการต่าง ๆ เช่น ไปดูนั่นดูนี่ ฟังนั่นฟังนี่ ซึ่งเป็นเครื่องทำให้เพลิดเพลินใจเป็นครั้งเป็นคราว หรือไปทำอะไรที่เพลิดเพลิน เพื่อให้ลืมเรื่องทุกข์ร้อนอยู่ ณ นั้น หรือโดยวิธีที่ดื่มน้ำเมาเพื่อทำให้ลืมไปเสียครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง แต่เครื่องแก้ทั้งหลายก็เหมือนแก้ด้วยวิธีนำน้ำมารดต้นไม้ที่แห้งผากจอกหรือขันหนึ่งคราวหนึ่ง ซึ่งก็ทำให้เกิดผล คือทำให้จิตใจเบิกบานได้คราวหนึ่ง ๆ ไม่สามารถที่จะแก้ตัวทุกข์ให้ตกไปได้จริง ๆ และเมื่อยังเป็นตัวทุกข์ที่มีเป็นปกติเหมือนไม่มากนัก ก็คุ่นอยู่กับทุกข์เช่นนี้แล้วก็ไม่รู้สึกรว่าเดือดร้อนเท่าไร แต่เมื่อได้ประสบความแห้งผาก ความระทมและความหวนไหวของจิตใจอย่างรุนแรง ก็ทำให้รู้สึกเสวยทุกข์ จนถึงกับบางคราวก็จะรู้สึกว่ามันเกือบไม่ได้ ทำให้หาทางหนีทุกข์ด้วยวิธีทำลายตนเอง หรือแม้ไม่คิดทำลายตนเองก็ทำให้ต้องระทมทุกข์อยู่เป็นเวลานานและเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้น ทุกข์ที่มีดังกล่าวนี้นี้ ซึ่งมีเครื่องแก้อันเรียกว่าสุขผ่านมาเป็นคราว ๆ จึงเรียกว่าเป็นโลก

เพราะฉะนั้น ที่เรียกว่าโลก ๆ นี้ เมื่อดูจากภายนอกมาถึงข้างในก็ได้แก่สิ่งที่จิตใจนี้เองออกไปรู้ทางทวาร คือ ตาหูเป็นต้น อันได้แก่รูปเสียง เป็นต้น นั่นก็ได้แก่โลกและจิตใจนี้เอง ถอดเอาโลกที่เห็นที่ได้ยินนั้นมาเป็นโลกในใจคือประกอบอยู่กับอารมณ์ หรืออารมณ์ที่ประกอบอยู่กับกิเลสแล้วแปรมาเป็นตัวทุกข์ ซึ่งมีอาการเป็นความแห้งผากเป็นความระทมเป็นความกระฉอกของจิตใจอยู่เสมอ ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นโลก

ที่เรียกว่าโลก ๆ นั่นก็ได้แก่สิ่งเหล่านี้ และจิตใจนี้เองไปเห็นโลก และก็นำโลกเข้ามาเป็นโลกในใจ จนถึงเป็นตัวทุกข์ประกอบอยู่ในจิตใจของตนเอง ทางพระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณากำหนดรู้ความจริงของโลก ในเบื้องต้นก็ให้กำหนดรู้อาการของจิตใจที่ออกไปรู้โลก โดยให้มีสติตั้งอยู่เป็นนายทวารบาล คือเป็นผู้รักษาประตู เมื่อเห็นรูปเมื่อได้ยินเสียง ก็ให้กำหนดรู้ว่านั้นเป็นสักแต่ว่ารูปที่ตาได้เห็น นั้นเป็นสักแต่ว่าเสียงที่หูได้ยิน และมีสติเป็นนายทวารบาลกำหนดรู้อยู่ว่า สักแต่ว่ารูป สัก

แต่ว่าเสียง ดังกล่าวมานี้ เมื่อสติเป็นตัวสติปฏิฐานคือสติที่ตั้งมั่น รูปที่เห็น เห็นแล้ว ก็จะไม่เข้าไป ไม่เข้ามาข้องอยู่ในใจ เสียงที่ได้ยิน ได้ยินแล้วก็จะผ่านไปไม่เข้ามาข้อง อยู่ในใจ

สติที่กำหนดรูปร่างเสียงที่เห็นที่ได้ยินเป็นนายทวารบาลนี้ ทำให้จิตที่รู้โลกกลายเป็นธรรม โลกที่ปรากฏเป็นรูปเสียง เป็นบุคคลนั้นเป็นบุคคลนี้ เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ ที่นายอินดีที่นายอินร้าย ก็ปรากฏตามความเป็นจริงว่า สักแต่ว่ารูปสักแต่ว่าเสียงที่ผ่าน มาแล้วก็ผ่านไป ไม่มีความจริงอะไรจะตั้งมั่นอยู่ ที่จะเป็นนั่นเป็นนี่อะไรตามความเป็นจริง อันนี้เรียกว่ารู้ธรรม โลกก็กลายเป็นธรรม นี่เป็นขั้นหนึ่ง และตัวสติที่เป็นนาย ทวารบาลนั้นแหละเป็นสติปฏิฐาน แปลว่าสติที่ตั้งมั่น สติที่ปรากฏ และตัวรู้ที่รูปร่างเสียง เป็นตัน ตามเป็นจริงว่าสักแต่ว่ารูปสักแต่ว่าเสียงนั้นเป็นโพชฌงค์ เป็นองค์ของความรู้ หรือว่าเป็นองค์ของปัญญา ซึ่งธรรมคۇนี้ เมื่อมีนายทวารบาลประจำอยู่ ตรงที่สำหรับ จิตจะออกไปรู้หรือโลกจะเข้ามา ก็เป็นตัวสติปฏิฐานและตัวโพชฌงค์ที่เป็นด่านหน้า แต่ถ้าหากว่าสติปฏิฐาน คือสติที่ตั้งมั่น โพชฌงค์ที่เป็นตัวปัญญาที่ประจำอยู่ด้านหน้านี้ ไม่เป็นประธาน โลกก็เป็นประธานกว่า สติและปัญญาคۇนี้ไม่เป็นประธาน เพราะไม่ เป็นอิทธิบาท คือไม่มีอำนาจ ไม่เป็นใหญ่ไม่มีกำลัง เมื่อรูปที่ตาเห็นเสียงที่หูได้ยินเป็น ประธานกว่า เป็นอิทธิบาทมีอำนาจกว่า เป็นใหญ่กว่า และมีกำลังกว่า ก็เข้ามาก เป็นน้ำท่วม สติและปัญญาก็พังลง ก็เข้ามาเป็นโลกอยู่ในใจ มาเป็นกิเลส เป็นอารมณ์ อยู่ในใจ ข้องพันพันอยู่ในใจ และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ให้ตั้งสติปฏิฐานและตั้งโพชฌงค์ กำหนดดูจิตใจให้รู้ว่านี่เป็นตัวกิเลส นี่เป็นตัวอารมณ์ ที่ผูกพันอยู่ ที่ข้องกันอยู่ ดูที่ตัว อารมณ์ว่า สักแต่ว่าอารมณ์ คือเป็นภาวะเท่านั้นไม่ใช่เป็นตัวจริง และเป็นตัวโลก คือ เป็นสิ่งที่ต้องชำระหลุดโรด คือไม่เป็นตัวจริงตัวจัง กำหนดแยกออกให้เห็นตัว อารมณ์และให้เห็นตัวกิเลสที่ปรากฏขึ้นในจิตใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าสติปฏิฐานคือตัวสติ ตั้งมั่น และโพชฌงค์คือตัวปัญญาปรากฏแจ่มแจ้งขึ้น กิเลสและอารมณ์ที่ผูกพันกัน อยู่ก็จะสงบหายไป

แต่สติปัญญานี้จะต้องเป็นตัวประธาน จะต้องเป็นตัวมีอำนาจ มีความเป็นใหญ่ และมีกำลังกว่า เพ่งดู จึงจะทำให้อารมณ์และกิเลสในใจสงบไปได้ และถ้าตัวกิเลส และอารมณ์เป็นตัวประธานกว่าเป็นต้น สติปัญญาก็จะต้องพังหายไปอีก ตัวกิเลสและ

อารมณ์ก็จะเป็นตัวโอฆะ คือเป็นห้วงน้ำที่ท่วมใจ ส่งผลให้เป็นตัวความทุกข์ คือเป็นตัวความแห้งผาก เป็นตัวความระทม เป็นตัวความกระฉอกห้วนไหวอยู่เสมอ ซึ่งจะต้องคอยแก้กันด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมา

เพราะฉะนั้น ก็ให้กำหนดพิจารณาดูที่ตัวทุกข์ คือให้รู้ถึงภาวะของจิตใจตามเป็นจริง ว่าจิตใจเป็นอย่างไร จิตใจมีความแห้งผาก มีความระทม มีความกระฉอกห้วนไหวอยู่ และเมื่อพิจารณาดูเช่นนี้แล้ว ก็ให้กำหนดว่าอันนี้เป็นตัวทุกข์ ไม่ใช่เป็นตัวสุข และตัวทุกข์ที่เกิดขึ้น ก็บังเกิดขึ้นเพราะเหตุที่จิตใจอันนี้มีอารมณ์และกิเลสเป็นศรที่เสียบใจอยู่ หรือเป็นโอฆะ คือห้วงน้ำที่ท่วมจิตใจอยู่ และเมื่อกิเลสและอารมณ์รัดรั้งจิตใจขึ้นมากเท่าไร ทุกข์ก็มากขึ้นเท่านั้น เป็นความทุกข์ระทมห้วนไหวมากเข้าเท่านั้น และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็กำหนดดูที่ตัวทุกข์และตัวกิเลส และอารมณ์ ซึ่งเป็นตัวให้เกิดทุกข์นั้น ซึ่งเป็นสมุทัย เมื่อกำหนดพิจารณาจนเป็นสติปัญญา คือสติตั้งมั่นขึ้น ปัญญาคือความรู้ รู้แจ่มชัดขึ้น กิเลสและอารมณ์ที่ครอบงำจิตใจอยู่ ที่ท่วมจิตใจอยู่ ก็จะผ่อนคลาย ความทุกข์จะผ่อนคลายลงไป แต่ทั้งนี้สติปัญญาจะต้องเป็นตัวประธาน และเป็นอิทธิบาท คือมีอำนาจและความสำเร็จ เป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ และมีกำลังกว่า และเมื่อเป็นเช่นนี้ความดับทุกข์ก็จะมีปรากฏขึ้น ในเมื่อกิเลสและอารมณ์ได้ผ่อนคลายออกไปจากจิต และเมื่ออบรมสติและปัญญามากขึ้นเท่าใด ความผ่อนคลายก็จะมากขึ้นเท่านั้น ความดับทุกข์ก็จะมากขึ้นเท่านั้น และความดับทุกข์นี้มีอาการที่เป็นความเกษม เป็นความผ่อนคลาย เป็นความบริสุทธิ์ผุดผ่องของจิตใจ ซึ่งเป็นตามธรรมชาติ ตรงกันข้ามกับความแห้งผาก ความระทม และความกระฉอกห้วนไหว คือจิตใจที่เคยแห้งผากก็จะกลับผ่อนคลาย ที่เคยระทมก็จะกลับเกษม ที่เคยกระฉอกห้วนไหวก็น่าจะกลับสงบสงัด มีอาการที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นความสุขที่ต่างจากเมื่อความดับทุกข์ไม่ปรากฏขึ้น และสติปัญญานี้แหละเรียกว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกว่าเป็นมรรค ซึ่งเมื่ออบรมอยู่เสมอ ก็จะยิ่งเป็นประธาน ยิ่งเป็นอิทธิบาท มีอำนาจเป็นอินทรีย์เป็นใหญ่ และมีกำลังเหนือกิเลสและอารมณ์มากขึ้นทุกทีจนกำจัดกิเลสและอารมณ์ได้ เรียกว่าถอนลูกศรที่เสียบจิตใจออก เปิดสิ่งที่หุ้มห่อจิตใจออก และทำห้วงน้ำที่ท่วมจิตใจให้แห้งหาย ทำจิตใจให้เป็นเสรี ไม่เป็นทาสของกิเลสอารมณ์ ไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหา

เพราะฉะนั้น ความเห็นที่กำหนดจิตใจ อาศัยกำหนดพิจารณาให้เห็นทุกข์
ปรากฏขึ้น เห็นเหตุเกิดทุกข์ปรากฏขึ้น เห็นความดับทุกข์ปรากฏขึ้น เห็นทางปฏิบัติ
ให้ถึงความดับทุกข์ปรากฏขึ้น จึงเป็น สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความดำริที่
ประกอบกันไป ก็เป็น ความดำริชอบ วาจาที่เจรจา อันหมายถึงตัวงดเว้นจากเจรจา
ชั่ว ก็เป็น สัมมาวาจา วาจาชอบ การงานที่ทำ อันหมายถึงตัววิริติ งดเว้นการงาน
ชั่วก็เป็น สัมมากรรม มั่นตะ การงานชอบ อาชีพเป็น สัมมาอาชีพะ เลี้ยงชีวิตชอบ ความ
เพียรก็เป็น สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สติตั้งแต่สติปัฏฐานเริ่มปฏิบัติก็เป็น
สัมมาสติ ความระลึกชอบ ความตั้งใจให้เป็นสมาธิ ซึ่งดำเนินมาโดยลำดับ ก็เป็น
สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ประกอบกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียว จึงปรากฏเป็นมรรค ๘
ขั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจอันนี้ที่ออกไปรู้โลกและข้องติดอยู่ในโลกก็เป็นจิตใจที่รู้ธรรม
กลับโลกให้เป็นธรรม และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะประสบผลของการปฏิบัติ ในสติปัฏฐาน
ในโพชฌงค์ จนถึงในมรรค โดยลำดับ

๖ ตุลาคม ๒๕๐๗

ธรรมปীติ คัมภีร์มถวายพระพร

พระธรรมเทศนา

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ธมฺมปীติ สุขํ เสติ วิปฺสฺสนฺเนน เจตฺสา

อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา มติ ปญฺจโกติ

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ชัมมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการพึงธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ อันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ชัมมะคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเรียกว่า พุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปมี ๓ ข้อ คือ

สพฺพปาปสฺส อกรณิ

กฺุสฺสสุปฺปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การไม่ทำบาปทั้งปวง

การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การชำระจิตของตนให้ผ่องใส

นี้เป็นพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระผู้ตรัสรู้
ทั้งหลาย

พุทธศาสนาเมื่อกล่าวโดยสรุป จึงสอนให้ปฏิบัติ ๓ ข้อ คือ ไม่ทำบาปทั้งปวง คือไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม คือทำความดีให้ถึงพร้อม และชำระ

จิตใจของตนให้ผ่องใส คือให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสจำแนกแจกแจงไว้พร้อมเสร็จว่าอะไรคือบาป ความชั่ว อะไรคือกุศล ความดี เช่นที่ตรัสสอนเอาไว้ว่า บาปคือความชั่วนั้นได้แก่ความประพฤติเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางกายคือฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง ทางวาจาคือพูดเท็จบ้าง พูดส่อเสียดบ้าง พูดคำหยาบบ้าง พูดเพื่อเจ้อเหลวไหลบ้าง ทางใจคือคิดโลภอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของ ๆ ตน พยาบาท มุ่งร้ายปองร้ายเขา และมีฉันทิฏฐิความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือเห็นว่าทำบาปไม่เป็นอันทำ ทำบุญไม่เป็นอันทำ คือไม่มีบุญ ไม่มีบาป ทำบาปไม่เป็นบาป ทำบุญไม่เป็นบุญ และเห็นว่าผลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นความสุขเป็นความทุกข์ต่าง ๆ เป็นอุปกรรมแห่งสุขแห่งทุกข์ต่าง ๆ ไม่ใช่เกิดจากบาปบุญที่ทำเอาไว้ แต่เกิดจากการแสวงหาโดยไม่เลือกทางให้ได้มาเท่านั้น และเกิดจากความสับสนเหมาะดังที่เรียกว่าเป็นโชค ไม่มีบุญไม่มีบาปมาเป็นเหตุอำนวยให้ได้และเห็นว่าบาปบุญไม่มี มารดาบิดาไม่มี คือหมายความว่าไม่มีคุณ เกิดสืบกันมาตามธรรมชาติธรรมดาของสัตว์โลกเหมือนอย่างเรือน้อยพ่วงเรือใหญ่ มากันตามธรรมดาโลก สมณพราหมณ์เช่นภิกษุสามเณร หรือผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่าง ๆ ไม่มี คือไม่บังเกิดผลอะไร ความเห็นดังกล่าวนี้เป็น **มิจฉาทิฏฐิ** คือเห็นผิด การกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจเป็น **มิจฉาทิฏฐิ** ตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นบาปคือความชั่วบังเกิดขึ้นจาก **อกุศลมูล** รากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลาย คือกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ อันเป็นความโลภบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง ความชั่วทั้งปวงนี้เรียกว่าบาป เพราะว่าให้ผลเป็นความทุกข์ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในปัจจุบันก็เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ดังจะพึงเห็นได้ว่า อยู่ด้วยกันเป็นหมู่ ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไป หากว่าบุคคลในหมู่ทำบาป เช่นลักขโมย พ่อแม่ก็ลักขโมยกันและกัน ลูกก็ลักขโมยพ่อแม่ อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกันก็ลักขโมยกันดังนี้ ก็ทำให้อยู่ไม่เป็นสุข เป็นความเดือดร้อนในปัจจุบัน ทั้งจะให้บังเกิดโทษเป็นความผิดทางอาญาแผ่นดินอีกส่วนหนึ่ง ความทุกข์ในปัจจุบันที่ได้รับนี้ เมื่อทุกคนมองดูให้กว้างแล้วจะมองเห็นได้ ก่อความชั่วขึ้นเมื่อใดก็ทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนขึ้นเมื่อนั้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนวางไว้เป็นพุทธศาสนา ว่าให้ละบาปคือความชั่ว และข้อต่อมาก็ตรัสสอนให้ทำกุศลคือความดีอันตรงกันข้าม คือประพฤติงดเว้นจากทุจริตดังกล่าวทางกายทางวาจาทางใจ มี **สัมมาทิฐิ** คือความเห็นชอบ เห็นว่าทำบาปก็เป็นบาป ทำบุญก็เป็นบุญ มีบุญมีบาปและมีผลของบุญบาป บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลชั่ว มีมารดาบิดา คือมารดาบิดามีคุณจริง ไม่ใช่ว่าอาศัยกันเกิดมาตามธรรมดาโลกเท่านั้น มารดาบิดาท่านยังเป็นผู้มีพระคุณ เช่นมีเมตตากรุณาต่อบุตรธิดาบำรุงเลี้ยงบุตรธิดามาด้วยดี กุศลที่ทำต่าง ๆ ก็ให้ผล เป็นสิ่งที่มีอยู่ สมณพราหมณ์คือบุคคลผู้ประพฤติชอบ ตลอดถึงบุคคลผู้ประพฤติธรรมทั่วไปก็มีอยู่ เป็นผู้ที่พึงนับถือ เป็น **สัมมาทิฐิ** คือความเห็นชอบ และเมื่อมาปฏิบัติตนงดเว้นจากบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม และประพฤติเกื้อกูลกันและกัน ปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ชอบ สิ่งใดที่เป็นกรณียะคือกิจที่พึงทำ คือเป็นเครื่องเกื้อกูลกันและกันให้เกิดความสุข ก็ตั้งใจกระทำกิจอันนั้น ไม่เพิกเฉยทอดธุระอย่างนี้เป็นการทำกุศลให้ถึงพร้อม คือกระทำความดีให้ถึงพร้อมนั่นเอง

และทั้ง ๒ ข้อนี้ก็เนื่องมาจากจิตใจเป็นสำคัญ ถ้าจิตใจร้าย ร้ายด้วยโลภ ร้ายด้วยโกรธ ร้ายด้วยหลง ก็จะทำให้ทำบาปคือความชั่ว ไม่ทำกุศลคือความดี แต่เมื่อจิตใจดี ย่อมจะนำให้ละบาปคือความชั่ว ให้ทำบุญคือความดี เพราะฉะนั้น การอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจึงเป็นข้อสำคัญ ใจนั้นเมื่อเป็นใจร้าย ก็เพราะประกอบด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือค้นหาความดีนรณะยานอยากไปในทางที่ผิดต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การชำระใจให้บริสุทธิ์ จึงหมายความว่าชำระกิเลสเครื่องเศร้าหมองของใจ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือค้นหาความดีนรณะยานอยากไปในทางผิดต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เหมือนอย่างว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคลและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ก็อาบน้ำชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด เพราะฉะนั้น เมื่อจิตใจร้ายเทียบได้กับสกปรก ไม่สะอาดด้วยกิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเปรียบเหมือนอย่างเหงื่อไคลและสิ่งไม่สะอาดต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะต้องทำให้สะอาดผ่องใส ไม่ปล่อยยจิตใจกับเอากิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเทียบกับของไม่สะอาด ของสกปรกเหล่านั้น หมักหมมพอกพูนเอาไว้ เหมือนอย่างต้องอาบน้ำจิตใจกันอยู่ คนเรานั้นต้องอาบน้ำชำระร่างกายกันอยู่วันละ

๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง หรือมากกว่า สุดแต่จะรู้สึกว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคล และเครื่องไม่สะอาดต่าง ๆ เมื่อไรเพียงไร จิตใจก็เหมือนกัน ทุกคนควรจะต้องมาพิจารณา อาบน้ำให้จิตใจ วันหนึ่ง ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เป็นต้น หรือว่าสุดแต่เมื่อสิ่งสกปรกมาบังเกิดขึ้นแก่จิตใจเมื่อไหร่ ก็ต้องอาบน้ำชำระจิตใจเมื่อนั้น เพราะว่าอันเครื่องสกปรกของจิตใจที่เรียกว่ากิเลสนั้นทุกคนได้ปล่อยหมักหมมทิ้งเอาไว้ในจิตใจตัวเองไม่ใช่บ่อย เพราะโดยมากนั้นไม่สนใจที่จะมาอาบน้ำ ชำระจิตใจให้แก่ตัวเอง สนใจแต่ในการที่จะบริหารร่างกายภายนอก อาบน้ำให้แก่ร่างกายที่เป็นภายนอก เพราะฉะนั้น จึงได้ปล่อยให้บรรดากิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายมานอนจมหมักหมมอยู่เป็นอันมาก เหมือนอย่างว่าร่างกายที่รับเชื้อโรคเข้ามา แต่บุคคลก็ไม่ตรวจตรา ไม่รักษา เชื้อโรคที่เข้ามาสู่ร่างกายนั้น ก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในร่างกาย ขยายตัวเติบโต ทำลายสุขภาพของร่างกายไปโดยลำดับ จนถึงเมื่อปรากฏความเจ็บป่วยขึ้นมาในภายนอก ซึ่งเป็นอาการของโรค ต้องให้หมอดตรวจ บางทีก็รักษาได้ บางทีก็มากเสียแล้ว รักษาไม่ได้ เพราะว่าโรคในร่างกายนั้นมีกำลังแรงกล้าเป็นอันตราย จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อปล่อยให้เครื่องเศร้าหมองเหล่านี้เข้ามานอนจมหมักหมมอยู่ดังกล่าว มากเข้า ๆ ก็เป็นอันตราย ดังจะพึงเห็นได้ว่า ปรากฏอาการของ โรคกิเลส ทำให้เป็นคนที่มีนิสัยโลภอยากได้ของใครต่อใคร เอาแต่ใจของตัวเป็นประมาณ เมื่ออยากได้แล้วต้องเอาให้ได้ เรียกว่าลู่อำนาจของความโลภ หรือว่ามักจะโกรธหุนหันพลันแล่น แสดงอาการโกรธเกรี้ยวกราดออกมาอยู่เนืองนิตย์ แม้ในเหตุเล็กน้อย เรียกว่าลู่อำนาจของความโกรธ หรือว่าหลงใหลใฝ่ฝันในสิ่งโน้นในสิ่งนี้ ในความเป็นอย่างนั้น ในความจะเป็นอย่างนี้ มัวเมาหลงสติหลงปัญญาของตัวเอง คือไม่ใช่สติไม่ใช่ปัญญา เรียกว่าตกอยู่ในอำนาจของความหลง จิตใจถึงกลายเป็นจิตใจที่ร้าย เป็นจิตใจที่ไม่ดี เพราะเหตุว่าไม่ได้อาบน้ำชำระจิตใจกันอยู่ทุกวัน

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมก็พึงตั้งใจปฏิบัติในข้อ ๑ คือไม่ทำบาปความชั่วทั้งปวง ข้อ ๒ ทำกุศลคือความดีทั้งปวง และต้องปฏิบัติในข้อ ๓ คือคอยชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์ผ่องใส และในการชำระร่างกายนั้นปกติก็มักจะมีการอาบน้ำกันตอนเช้า บ้าง ตอนเย็นบ้าง หรือว่าเวลาเดียว ในเมื่อร่างกายไม่ได้มีเหงื่อไคลหมักหมมด้วยสิ่งสกปรกมากนัก การชำระจิตใจก็เหมือนกัน ก็ต้องปฏิบัติชำระกันอยู่ เช่นในเวลาเช้า

ในเวลาเย็น หรือในเวลาค่ำ วันละ ๒ ครั้งก็เป็นการดี แต่ถ้าหากร่างกายนี้ต้องทำงาน มีเหงื่อไหลสกรปรก หรือว่าต้องถูกสิ่งสกปรกในการเดินทางหรือในการประกอบกรงานมาเประะเปื้อน เมื่อเสร็จจากธุรกิจแล้วก็ต้องอาบน้ำชำระร่างกายกัน ไม่เลือกว่าจะเป็นเวลาเช้าเป็นเวลาเย็น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อเกิดสกปรกเมื่อใดก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น เช่นว่าเมื่อเกิดความโลภอยากได้ขึ้นมาในสิ่งที่ไม่ควรจะได้ ในสิ่งที่เป็นของ ๆ เขา ไม่ใช่เป็นของ ๆ ตน ก็ต้องปฏิบัติชำระความโลภให้สงบไปเสีย เมื่อเกิดความโกรธขึ้นเมื่อใด จะเป็นเวลาเช้า เวลาบ่าย หรือเวลาเที่ยง เวลากลางคืนหรือเวลาไหนก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติชำระจิตใจ คือสงบความโกรธเสียในขณะนั้น เมื่อเกิดความหลงขึ้น ก็ให้มาพิจารณาดูใจว่าเกิดความหลงหรือเปล่า เมื่อพิจารณาดูใจให้เป็นตัวสติขึ้นมาแล้ว ก็ยอมจะได้ปัญญาารู้ตัวว่าหลงหรือไม่หลง จะทำให้มีสติยับยั้ง ก็เป็นการปฏิบัติชำระความหลงในขณะนั้น คือเรียกว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อบังเกิดอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสโลกโกรธหลง และเกิดกิเลสโลกโกรธหลงขึ้นเมื่อใด ก็ชำระจิตใจเมื่อนั้น คือต้องคอยชำระอารมณ์ สงบอารมณ์นั้นเสีย สงบความโลภความโกรธความหลงเสีย การปฏิบัติธรรมจึงต้องปฏิบัติอยู่เสมอดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีจำกัดเวลาว่าเมื่อนั้นเมื่อนี้ แต่โดยปกตินั้นหากว่าชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์กันเสียทีหนึ่ง ตอนเย็นก่อนนอนก็ทีหนึ่งเหมือนดังอาบน้ำให้สะอาด แต่ว่าอาบใจให้สะอาดตอนเช้าทีหนึ่ง อาบน้ำให้สะอาด อาบใจให้สะอาดเสียทีหนึ่งเรียกว่าเป็นปกติ เหมือนดังทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ทำวัตรเย็น และนอกจากนี้ จิตใจสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องชำระ ก็ต้องอาบจิตใจกันเมื่อนั้น เหมือนดังร่างกายสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องอาบน้ำก็ต้องล้างกันเมื่อนั้น นี่เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอดังนี้ ดูจิตใจของตัวเป็นประมาณ เมื่อจิตใจร้ายขึ้นมาสกปรกกันขึ้นมา ก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนจะต้องชำระทันที ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วจิตใจก็จะลุ่มอำนาจของโลภของโกรธของหลงซึ่งเป็นตัวสกปรกนั้น และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะกลายเป็นประกอบบาปคือความชั่ว ละกุศลซึ่งเป็นตัวความดี ฉะนั้นการชำระจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ในการชำระกายนั้นต้องใช้น้ำที่สะอาดชำระ ในการชำระจิตใจหรืออาบจิตใจนั้น ก็ต้องใช้ธัมมะอันได้แก่ คุณธรรม ดังที่เราสวดมนต์กันอยู่เมื่อเป็นเด็กว่า "ธัมมะคือคุณากร" ธัมมะคือบ่อเกิดของคุณคือเครื่องเกื้อกูลต่าง ๆ ต้องอาศัยน้ำคือธัมมะที่เป็น

อาการบ่อเกิดแห่งคุณ คือเครื่องเกื้อกูล เป็นต้นว่า ต้องอาศัยศีล ความตั้งใจงดเว้นจาก
 ลิกขาบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงห้ามเอาไว้ เช่นศีล ๕ หรือว่าศีลกรรมมถ เว้น
 จากฆ่า เว้นจากลัก เว้นจากประพฤติผิดในกาม ทางกาย เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูด
 ส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล นี่ทางวาจา เว้นจากความ
 โลภเฟื่องเล็งเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน เว้นจากพยายามปองร้าย และมีสัมมาทิฏฐิ คือ
 ความเห็นชอบ เท่ากับเว้นจากมิจฉาทิฏฐิ มาตั้งอยู่ในความเห็นชอบ นี่เป็นศีล ต้อง
 หัดใจให้เป็นผู้สามารถงดเว้นได้ดังที่กล่าวมานี้ จากบาปที่จะกระทำทางกายวาจา
 ทางใจ หรือจากความชั่วที่จะพึงกระทำทางกายทางวาจาทางใจ และปฏิบัติใน สมาริ
 คือทำจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมคือส่วนกุศลที่เป็นความดีทั้งหลาย เช่นหัดใจให้ตั้งมั่น
 อยู่ใน เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ไม่โกรธพยายาม ใน กรุณาความ
 คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่เบียดเบียน ปรากฏเป็นความสงสาร ความเอ็นดู มุทิตา ความ
 พลอยยินดีในความสุขความเจริญของผู้อื่น ไม่ริษยา และ อุเบกขา ความวางใจ
 มัชยัสถ์เป็นกลาง ไม่ลู่อ่านาจของอคติ ปล่อยวางใจได้ให้เป็นปกติ มีความยุติธรรม
 เมตตานี้เป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์จากโทสะพยายาม และจากความสึเนหาด้วย
 กรุณานั้นเป็นเครื่องอาบใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และ
 ความโทมนัสด้วย มุทิตานั้นเป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากความริษยา
 และความโสมนัสกระหึ่มอยากจะได้ด้วย อุเบกขานั้นเป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์
 สะอาดจากความยินดียินร้าย และจากความหลงไม่รู้ตามความเป็นจริงด้วย เพราะ
 ฉะนั้น จึงจะต้องอบรม พรหมวิหารธรรม ทั้ง ๔ นี้ ธรรมะเป็นเครื่องอยู่ของพรหม
 คือผู้ใหญ่ มีเมตตาเป็นต้นนี้ ปลุกฝังให้มีอยู่ในจิตใจ เมื่อโทสะพยายามเกิดขึ้นเมื่อใด
 ก็เอาเมตตาเข้าดับเข้าอาบทันที ความคิดเบียดเบียนมีเมื่อใด ก็เอากรุณาเข้าอาบน้ำ
 ชำระจิตทันที ริษยาเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอามุทิตามาชำระอาบจิตทันที ความยินดีความ
 ยินร้ายความลำเอียงความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาซึ่งเป็นตัวความ
 ยุติธรรม ปลงใจลงไปในกรรม ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ใครทำดีก็ได้ดี ทำชั่ว
 ก็ได้ชั่ว ก็ให้เขาดีเขาชั่วไปตามกรรมของเขา ไม่ว่าจะเป็นคนใกล้ชิด หรือคนห่างไกล
 มีความยุติธรรมเสมอกันหมด ชั่วเป็นชั่ว ดีเป็นดี ไม่สับปลับกัน เพราะใจคนนั้น ถ้า
 ใจตัวเองสับปลับตัวเอง ถือคนดีเป็นคนชั่ว ถือคนชั่วเป็นคนดี แม้โดยไม่รู้ เมื่อมี

อุเบกขาปลงได้ในกรรม พิจารณาแล้วก็จะรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ใครดีใครชั่ว ปฏิบัติให้ถูกต้องและยุติธรรม เมื่อรู้สึกว่าจะจะล่าเอียงขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาเข้าดับ เข้าอาบใจทันที ใจก็จะบริสุทธิ์สะอาด ใจที่บริสุทธิ์สะอาดที่เป็นใจตั้งนั่นเองชื่อว่าเป็น **ใจที่ดื่มธัมมะ** เหมือนอย่างบุคคลเมื่อมีความกระหายก็ดื่มน้ำแก้กระหาย ความกระหายซึ่งเป็นความเดือดร้อนทางกายก็ดับไป จิตใจนี้เมื่อเป็นจิตใจที่ร้ายดังที่กล่าวมา ก็เป็นจิตใจที่รุ่มร้อน ดันรนไม่สงบ เพราะฉะนั้น เมื่อมาดื่มธัมมะ ดื่มเมตตา ดื่มนิกรุณา ดื่มนมูทิตา ดื่มนุเบกขา ใจก็บริสุทธิ์ สะอาดจากกิเลสที่ร้ายกาจเหล่านี้ เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจที่กระหายรุ่มร้อนก็กลายเป็นจิตใจที่สงบเย็นมีความสุข ใจก็ผ่องใส เพราะฉะนั้นจึงได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า **“ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสฺสนฺเนน เจตฺตา ผู้ที่มีใจผ่องใสแล้ว ดื่มธรรมที่เรียกว่าธรรมปีติ ย่อมอยู่เป็นสุข อริยปุเปเวทิต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโต บัณฑิตย่อมรื่นรมย์ในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศไว้แล้วทุกเมื่อ”** ดังนั้น คือว่าการที่จะดื่มธัมมะได้ให้มีความสุขในธรรมได้ดังกล่าว ทุกคนผู้ที่ดื่มธัมมะนั้นก็จะต้องมีความรื่นรมย์ในธัมมะที่พระอริยเจ้าประกาศแล้ว ชอบธัมมะเหมือนอย่างคนที่กระหายน้ำก็ต้องรื่นรมย์ในน้ำ คือว่าชอบน้ำ ชอบน้ำดื่มจะดื่ม น้ำ ถ้าหากว่าเกลียดน้ำก็ย่อมจะไม่ดื่ม น้ำ เมื่อไม่ดื่ม น้ำก็แก้กระหายไม่ได้ฉันใดก็ตี คนที่มีจิตใจรุ่มร้อนกระวนกระวายไม่สงบ เพราะความร้ายของใจคือตัวกิเลส ถ้าหากว่าเกลียดธัมมะ ไม่ดื่มธัมมะก็ไม่มီးอะไรจะมาชำระใจให้สะอาดได้ จะเอาโลกชำระโลก โกรธชำระโกรธ หลงชำระหลงนั้น ก็ยิ่งเพิ่มโลกโกรธหลงมากขึ้นอีก ทำจิตใจให้สกปรกมากขึ้นอีก เหมือนอย่างว่าโลกขึ้นมาอยากจะได้อะไรก็ต้องได้ ก็เรียกว่าเอาความโลภมาดับมาชำระโลก โกรธขึ้นมาอยากจะทำร้ายใครก็ทำร้ายเขา ครั้นทำร้ายเขาแล้วก็พอใจ ก็เรียกว่าเอาความโกรธมาชำระความโกรธ หลงขึ้นมาก็ต้องได้ จะต้องปฏิบัติไปตามที่หลง ก็เรียกว่าเอาความหลงมาชำระความหลง ก็ยิ่งเพิ่มโลกเพิ่มโกรธเพิ่มหลงมากขึ้น เพิ่มความสกปรกของใจมากขึ้น ยิ่งร้ายมากขึ้น แต่ถ้าหากว่าเอาธัมมะมาชำระดังที่กล่าวมาแล้ว จะชำระสิ่งที่สกปรกของใจออกไป แต่ว่าจะต้องไม่เกลียดธัมมะจะต้องรื่นรมย์ จะต้องชอบธัมมะ

เพราะฉะนั้น บุคคลที่ชอบธัมมะ ไม่เกลียดธัมมะ รื่นรมย์ในธัมมะ จะต้องเป็นบัณฑิต คือเป็นผู้ที่มีปัญญา รู้จักธัมมะ รู้จักประโยชน์ของธัมมะ รู้จักคุณของธัมมะ

และปฏิบัติธรรมะอันนี้เป็นข้อสำคัญ ถ้าเป็นพาลเสียแล้วเกลียดธรรมะ เป็นบัณฑิตจึงจะชอบธรรมะ เมื่อเป็นพาลเกลียดธรรมะก็ไม่ดีมีธรรมะ ดีมีโลก ดีมีโกรธดีมีหลงกันเรื่อยไป ใจก็ยิ่งร้ายเรื่อยไป แต่เมื่อเป็นบัณฑิตมีปัญญา จึงจะชอบธรรมะ ดีมีธรรมะ ก็เป็นอันว่าชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น ๆ จนถึงเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นการปฏิบัติดังนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติพุทธศาสนาโดยตรง เพราะฉะนั้น จึงขอเชิญชวนให้ทุก ๆ ท่านพากันเป็นบัณฑิตอย่าเป็นพาล คืออย่าเกลียดธรรมะ เกลียดธรรมะเป็นพาล แต่ถ้าชอบธรรมะ รักธรรมะ จึงเป็นบัณฑิต และก็ **ขอให้พร้อมกันปฏิบัติธรรมะ** คือปฏิบัติอยู่ในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ดังที่แสดงมา **และพร้อมกันดีมีธรรมะ** เหมือนดังดีมีถวายพระพรสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งเจริญพระชนมพรรษาบรรจบครบ ๕ รอบ ๖๐ พระพรรษาบริบูรณ์ในวันนี้ จึงขอให้เราทั้งหลายได้พร้อมกัน **ดีมีธรรมะถวายพระพร** โดยนัยที่แสดงมาโดยทั่วกัน อธิษฐานจิตน้อมถวาย ขอให้สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระเจริญด้วยสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลทุกประการ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา ให้เสด็จสถิตอยู่เป็นนาถรัตน์คือที่พึ่งอันประเสริฐแห่งพสกนิกร ประเทศชาติ ประชาชนชาวไทยทั้งหมดตลอดจักรวาลจตุติกาลเทอญ.

2 030010 250889

ราคา 270.00 บาท